

НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:

- ◆ Құқық қорғау органдарын цифрландыру және киберқылмысқа қарсы іс-қимыл –
Цифровизация правоохранительных органов и противодействие киберпреступности –
Digitalization of law enforcement agencies and countering cybercrime
- ◆ Әкімшілік құқық, әкімшілік қызмет –
Административное право, административная деятельность –
administrative law, administrative activities
- ◆ Қылмыстық құқық, криминология, қылмыстық-атқару құқығы –
Уголовное право, криминология, уголовно-исполнительное право –
Criminal law, criminology, penal enforcement law
- ◆ Қылмыстық процесс, криминалистика, жедел-іздістіру қызметі –
Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность –
Criminal procedure, criminalistics, operational investigative activities
- ◆ Оқытушыларға көмек –
В помощь преподавателю –
To help the teacher
- ◆ Жас мамандар сөз алады –
Слово молодым –
The word to the young

УЧЕНЫЕ ТРУДЫ
АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
имени М. ЕСБУЛАТОВА

3 (80)
2024

Жауапты редактор

саяси ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты, профессор
А.М. Сайтбеков

Редакция алқасы:

Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор),
Р.А. Ромашов (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы),
Л.Ч. Сыдыкова (з.ғ.д., профессор, Қырғыз Республикасы),
С.И. Шелухин (PhD докторы, АҚШ),
М. Нурматов (з.ғ.д., профессор, Өзбекстан Республикасы),
Г.Р. Рүстемова (з.ғ.д., профессор),
Ж.А. Кегембаева (з.ғ.д., профессор),
Т.А. Акимжанов (з.ғ.д., профессор),
Е.М. Бимолданов (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор),
А.А. Аубакирова (з.ғ.д., доцент),
К.М. Бишманов (з.ғ.к., доцент).

«Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» мерзімді ғылыми басылымы Қазақстан мен шетелдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған. Мерзімі – тоқсанына 1 рет.

Журнал заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіміне енгізілген (Қазақстан Республикасы БЖФМ Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті төрағасының 2021 жылғы 11 ақпанындағы ҚБП бұйрығы).

Жауапты хатшы:

А.Г. Кан (з.ғ.к.)

Беттеу:

С.Ж. Турениязова

Ұсынылған материалдардағы деректер үшін автор жауап береді.
Қолжазбалар авторға қайтарылмайды.
Журналға сілтеме жасау міндетті.

Редакцияның мекенжайы:

Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының
ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмыстарын ұйымдастыру бөлімі
050060, Алматы қ., Өтепов көшесі, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: alpolac.edu.kz

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Пішімі 60x84 ¹/₁₆. №1 баспаханалық қағаз

Ризографтық басылым. Есептік баспа табағы 27

Басуға 20 қыркүйек 2024 ж. жіберілді.

Таралымы 200 дана.

© Қазақстан Республикасы ИМ

М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, 2024ж.

Журнал 2011 жылдың қыркүйек айында Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде қайта тіркелді.

№11677-Ж тіркеу куәлігі.

Ответственный редактор

доктор политических наук, кандидат юридических наук, профессор
А.М. Сайтбеков

Редакционная коллегия:

Ж.Р. Дильбарханова (д.ю.н., профессор),
Р.А. Ромашов (д.ю.н., профессор, Российская Федерация),
Л.Ч. Сыдыкова (д.ю.н., профессор, Кыргызская Республика),
С.И. Шелухин (доктор PhD, США),
М. Нурматов (д.ю.н., профессор, Республика Узбекистан),
Г.Р. Рустемова (д.ю.н., профессор),
Ж.А. Кегембаева (д.ю.н., профессор),
Т.К. Акимжанов (д.ю.н., профессор),
Е.М. Бимолданов (к.ю.н., ассоциированный профессор),
А.А. Аубакирова (д.ю.н., доцент),
К.М. Бишманов (к.ю.н., доцент).

Научное периодическое издание «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» образовано в целях публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран. Периодичность – 1 раз в квартал.

Журнал включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ председателя Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки МОН Республики Казахстан №2 от 11 февраля 2021 г.).

Ответственный секретарь:

А.Г. Кан (к.ю.н.)

Верстка:

С.Ж. Турениязова

За достоверность опубликованных материалов редакция ответственности не несет.
Рукописи не возвращаются и не рецензируются.
Ссылка на журнал обязательна.

Адрес редакции:

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова
050060, г. Алматы, ул. Утепова, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: alpolac.edu.kz

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Подписано в печать 20 сентября 2024 г.

Формат 60x84 1/16. Бум. тип. №1.

Печать на ризографе. Уч.-изд. л. 27

Тираж 200 экз.

© Алматинская академия МВД

Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2024 г.

Журнал перерегистрирован в Министерстве информации и коммуникаций
Республики Казахстан в сентябре 2011 года.

Регистрационное свидетельство №11677-Ж.

Executive Editor

doctor of political sciences, candidate of law, professor

A.M. Saitbekov

Editorial Board:

Zh.R. Dilbarkhanova (doctor of law, professor),

R.A. Romashov (doctor of law, Professor, Russian Federation),

L.CH. Sydykova (doctor of law, Professor, The Kyrgyz Republic),

S.I. Sheluhin (PhD, USA),

M. Nurmatov (Doctor of Law, Professor, Republic of Uzbekistan),

G.R. Rustemova (doctor of law., professor),

J.A. Kegembaeva (doctor of law, professor),

T.K. Akimzhanov (Doctor of Law, Professor),

E.M. Bimoldanov (Ph.D., Associate Professor),

A.A. Aubakirova (doctor of law., associate professor),

K.M. Bishmanov (Ph.D., Associate Professor).

The scientific periodical «*Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan*» was established in order to publish in the open press the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries. Periodicity – 1 time per quarter.

The journal is included in the list of publications recommended for publishing the main scientific results of scientific activity in the legal sciences (Order of the Chairman of the Committee for Quality Assurance in Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 dated February 11, 2021).

Executive Secretary:

A.G. Kan (candidate of law)

Layout:

S.Zh. Turenliyazova

The editors are not responsible for the accuracy of the published materials.

Manuscripts are not returned or reviewed.

A link to the journal is required.

Address of edition:

Department of organization of research and editorial and publishing work

Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the

Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

050060, Almaty, ul. Utepova, 29

tel.: 337-80-86

website: alpolac.edu.kz

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Signed to the press on september 20, 2024.

Format 60x84 1/16. Boom. type. no. 1.

Print on the risograph. Uch. - ed. 1. 27

Edition of 200 copies.

© Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, 2024

The journal was reregistered in the Ministry of Information and Communications
of the Republic of Kazakhstan in September 2011.

Registration certificate No. 11677-Zh.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

**ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫН ЦИФРЛАНДЫРУ
ЖӘНЕ КИБЕРҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ
ЦИФРОВИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ
И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ
DIGITALIZATION OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES
AND COUNTERING CYBERCRIME**

САРБАСОВ А.Е., ДИЛЬБАРХАНОВА Ж.Р. Правовое понятие цифровой информации	10
АЙЖАНОВ С.А., САГЫНТАЕВА А.А. Ұлттық қауіпсіздік саласындағы киберқауіпсіздік қатерлерінің алдын алудың заманауи тетіктері	16
РҮСТЕМОВА Г.Р., БАЙСЕЙІТОВА А.Т., КЕГЕМБАЕВА Ж.А. Цифрлық медицина және құқықтық тәуекелдер: мәселелер мен пайымдаулар	22
ОМАРОВА А.Б., МАЛИКОВА Ш.Б., КУСАИНОВА А.К. Правовые аспекты использования больших данных в Казахстане: сравнительное исследование стандартов защиты данных и совместимости	29
ОСМАНОВА Г.Ж., БИЖАНОВА А.Р., ЖҮНІСОВА Г.Ә. Жасанды интеллектті әзірлеу мен қолдануды құқықтық реттеудің теориялық мәселелері	43
АЙЖАНОВ С.А. Қазақстан Республикасындағы ақпараттық қауіпсіздік: камтамасыз етудің саяси-құқықтық деңгейі	51

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ, ӘКІМШІЛІК ҚЫЗМЕТ
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО, АДМИНИСТРАТИВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ADMINISTRATIVE LAW, ADMINISTRATIVE ACTIVITIES**

БАЗАРБАЕВА А.Б., ДАРМЕНОВ А.Д. Организационно-правовые аспекты осуществления пробационного контроля органами полиции	61
SATYBALDIEVA A.E., BISHMANOV K.M. Ludomania in the Republic of Kazakhstan. Risk factors for Kazakhstan youth	69
ДИЛЬБАРХАНОВА Ж.Р., НАСЫРОВА Э.М., КАН С.К. Сервисная модель полиции Казахстана: доверие и безопасность в современном обществе.....	78
ПРИМКУЛОВА А.А., ДАРМЕНОВ А.Д. К вопросу о реализации пробационного контроля в отношении осужденных к ограничению свободы в Республике Казахстан.....	84

СКАКОВ А.Б., АБЕНОВ Р.Т. Имплементация опыта некоторых зарубежных стран в предупреждении краж, совершаемых на объектах железнодорожного транспорта.....	91
KAN A.G., IZBASSOVA A. Public perception of the police	96
САГАНДЫКОВА Д.А., ТОКСАНОВА М.Б. Иррациональность мышления: роль массовых коммуникаций в укреплении правосознания молодежи.....	102
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, PENAL ENFORCEMENT LAW	
YERKENOV B.D., SAYTBEKOV A.M. Specific features of international legislation in the sphere of combating legalization (laundering) of proceeds from illicit drug trafficking.....	109
ZHANIBEKOV A.K., DUZBAYEVA S.B. Social rehabilitation and adaptation of convicts: programs and difficulties.....	114
DZHANSARAYEVA R.Y., AKBOLATOVA M.E., ZHAKYSH A.ZH. The experience of foreign countries in combating domestic violence	121
ШАРИПОВА А.Б. Уголовно-правовая характеристика онлайн-мошенничества.....	127
АТАХАНОВА С.К., КУСАИНОВА А.К., КӨБЕНТАЕВ Т.Д. Интернет-трейдинг на рынке ценных бумаг как источник криминальных рисков.....	132
ТУРГИНБАЕВ А.М., ӘБІЛЕЗОВ Е.Т. Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтау.....	138
ШАРИПОВА А.Б., АРЫН А.А. Виды онлайн-мошенничества в уголовно-правовом аспекте.....	146
ШИДЕМОВ А.Г., МҰСАҒАЛИ О.Е., ШОПАБЕВ Б.А. Қылмыстық жазалардың мақсаттары және оларды іске асыру.....	151
НУГМАНОВ Р.Р., ТАЛКИБАЕВ А.Б. Институт поощрительных норм в уголовном законодательстве Республики Казахстан.....	159
САПАРОВ Ж.Ж., АМАНГЕЛЬДЫ А.А., ШОПАБАЕВ Б.А. Жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілік	168

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА,
ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS,
OPERATIONAL INVESTIGATIVE ACTIVITIES**

АБДИРОВА Г.А. Противодействие преступлениям на религиозной почве: оперативно-розыскные аспекты	178
BISHMANOV K.M. Procedural aspects of securing evidence in the investigation of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues	187
ҮЕРМЕКОВ Ү.С. Some issues of investigation of forgery of vine codes and state registration plates of vehicles.....	195
КАПИЦА П.А. Частная методика расследования хищений в сфере разработки и совершенствования программного обеспечения как воплощение прогностической функции криминалистики	201
АМАНОВА Д.Т., БАЙСЕИТОВ Б.Т. Организация оперативно-розыскной деятельности по раскрытию краж и угонов автотранспортных средств: зарубежный опыт	211
NURKEYEVA D.R., SADYKOV M.B., SHEGEBAYEVA A.R. Rational components of the principle of legality in prosecutorial supervision	223
ЧУПРИНЮК Н.А. Уголовный процесс и реализация уголовного законодательства Республики Казахстан	233
АДИЛОВ С.А. Опыт стран-участников Содружества Независимых Государств, пошедших по пути введения специальных следственных судей.....	243
ТОЛЫБАЕВА А.А., ЖАНИБЕКОВ А.К., САКТАГАНОВА И.С. Қылмыстарды тергеуде жасанды интеллектті қолдану	248
ХАН В.В. Имущественное расследование: понятие, сущность и содержание	257
ОТАРБАЙЕВ Г., САНЫАЗОВА Ү.К., АСКАРОВ А.А. Digitalization of the process of appointment and obtaining examination results by the investigator in the criminal proceedings framework (in electronic format).....	266

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
TO HELP THE TEACHER**

СЕЙТЖАНОВ О.Т., АЮБАЕВ М.А.
Микроквалификации в системе юридического образования
(на примере Карагандинской академии МВД РК).....275

МУХИТДИНОВ А.А., БАЙСЕЙТОВА А.Т.
Обучение и повышение квалификации полицейских как ключевой аспект
в противодействии религиозному экстремизму в деятельности ОВД.....280

ТЕЛЬТАЕВ Б.Б., КАЛЫБЕКОВ М.У., КАСЫМОВ А.Н.
Ведомстволық оқу орындарында дене шынықтыру мен спорт бойынша
тыңдаушыларды оқытудың заманауи тәсілдері291

**ЖАС МАМАНДАР СӨЗ АЛАДЫ
СЛОВО МОЛОДЫМ
THE WORD TO THE YOUNG**

ТЕМИРГАЛИЕВ Н.Ж., БАРГАРИНОВ А.Р.
Переводчик в уголовном судопроизводстве Казахстана298

ЕРМЕКОВ Е.С.
К проблемам первоначального этапа расследования преступлений,
связанных с подделкой вин кодов и государственных регистрационных
номерных знаков транспортных средств306

ЕЛЕУСИЗОВА Г.К.
Уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации фактов
совершения буллинга.....312

ЗНАКСЛЫК А.Ж., MALIKOV S.B., ABDIRAZAK B.
Sexual offenses in the criminal law of the Republic of Kazakhstan321

МУХИТДИНОВ А.А.
Особенности уголовного законодательства в сфере противодействия
религиозному экстремизму327

ИСКАКОВА Б.Е., БАРГАРИНОВ А.Р.
Халықаралық терроризм актісі үшін жауаптылықты реттеу мәселелері339

«Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ғылыми
еңбектері» журналындағы жарияланымдарға қойылатын талаптар.....347

Требования к публикациям в журнале «Ученые труды Алматинской академии МВД
Республики Казахстан имени М. Есбулатова».....350

**ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫН
ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ
КИБЕРҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ
ІС-ҚИМЫЛ**

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ
И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ
КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ**

**DIGITALIZATION
OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES
AND COUNTERING CYBERCRIME**

А.Е.Сарбасов¹, Ж.Р. Дильбарханова¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

ПРАВОВОЕ ПОНЯТИЕ ЦИФРОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

В статье рассматривается понятие цифровой информации как неотъемлемого содержательного элемента отдельных компонентов цифрового права. Установление цифровой информации становится необходимым в вопросах выявления и квалификации киберпреступлений. Авторы анализируют понятие цифровой информации, смежности в определениях с компьютерной, электронной, машинной информации, а также ведется акцент на отсутствие его законодательного закрепления. Отмечается, что в качестве цифровой информации может выступать относительно любая информация, если данная информация в оцифрованном виде и хранится в электронно-цифровой среде, а также имеет особое значение для пострадавшего. Авторами рассмотрено соотношение понятий «компьютерная информация», «цифровая информация». Сделан вывод о том, что качества конкретного материального носителя может напрямую повлиять на обеспечение сохранности цифровой информации, доступа к ней на всех этапах исследования. Также предложено авторское определение понятию цифровая информация.

Ключевые слова: цифровая информация, компьютерная информация, машинная информация, кибербезопасность, сигнал, цифровизация.

Цифрлық ақпараттың құқықтық түсінігі

Мақалада цифрлық ақпарат ұғымы цифрлық құқықтың жеке компоненттерінің ажырамас мазмұндық элементі ретінде қарастырылады. Сандық ақпаратты анықтау киберқылмыстарды анықтау және біліктілік мәселелерінде қажет болады. Авторлар сандық ақпарат ұғымын, анықтамалардағы компьютерлік, электронды, машиналық ақпаратпен сабақтастықты талдайды, сонымен қатар оның заңнамалық бекітілмеуіне баса назар аударады. Егер бұл ақпарат цифрландырылған түрде сақталса және электрондық-цифрлық ортада сақталса, сондай-ақ зардап шеккен адам үшін ерекше мәнге ие болса, кез келген ақпарат салыстырмалы түрде цифрлық ақпарат ретінде әрекет ете алады. Белгілі бір материалдық тасымалдаушының сапасы цифрлық ақпараттың сақталуын, зерттеудің барлық кезеңдерінде оған қол жеткізуді қамтамасыз етуге тікелей әсер етуі мүмкін деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: цифрлық ақпарат, компьютерлік ақпарат, машиналық ақпарат, киберқауіпсіздік, сигнал, цифрландыру.

Legal concept of digital information

The article examines the concept of digital information as an integral content element of individual components of digital law. The establishment of digital information is becoming necessary in the identification and qualification of cybercrimes. The authors analyze the concept of digital information, adjacency in definitions with computer, electronic, and machine information, and also focus on the lack of its legislative consolidation. It is noted that relatively any information can act as digital information if this information is digitized and stored in an electronic digital environment, and also has special significance for the victim. It is concluded that the quality of a particular mate-

rial carrier can directly affect the safety of digital information and access to it at all stages of the study.

Keywords digital information, computer information, machine information, cybersecurity, signal, digitalization.

Введение. Четвертая научная революция ознаменовала переход на новый этап взаимодействия и коммуникации между людьми. Модернизация технологий, массовое проникновение информационно – коммуникационных инструментов практически во все сферы жизнедеятельности человека кардинально преобразили современное общество. Одним из таких ярких инструментов является цифровая информация.

Цифровая информация играет огромную роль в современном мире. Она проникает во все сферы нашей жизни и оказывает существенное влияние на нашу повседневность.

В сфере коммуникаций цифровая информация позволяет нам общаться с людьми по всему миру практически мгновенно. Благодаря интернету, электронной почте, мессенджерам и социальным сетям мы можем обмениваться сообщениями, фотографиями, видео и другой информацией с невероятной скоростью и легкостью.

Цифровая информация также стала неотъемлемой частью сферы бизнеса. Она позволяет хранить и обрабатывать огромные объемы данных, анализировать тренды, прогнозировать результаты и принимать взвешенные решения. Благодаря цифровым технологиям появляются новые бизнес-модели, такие как электронная коммерция, онлайн-сервисы и платформы совместной работы.

Методы. Основные методы исследования составляют – диалектический, формальной логики, анализа и синтеза; частно научные методы – логико-юридический, сравнительно-правовой, системно-структурный.

Основная часть. В области науки и технологий цифровая информация играет определяющую роль. Она позволяет нам создавать и использовать сложные модели, симуляции и алгоритмы, а также разрабатывать инновационные продукты и услуги. От медицины до инженерии, от искусственного интеллекта до космической науки - цифровые технологии стали незаменимыми инструментами для исследований и развития.

Однако, вместе с преимуществами цифровой информации, появились и негативные моменты такие как, угрозы в области кибербезопасности, проблемы конфиденциальности и защиты данных - все это вопросы, с которыми мы сталкиваемся в современном мире. Поэтому важно развивать не только технологии, но и этические, правовые и социальные аспекты использования цифровой информации.

Исходя из правовой точки зрения что же такое цифровая информация?

В законодательстве Республики Казахстан отсутствует четкая формулировка данного определения. К тому же в каждой сфере юридической отрасли трактовка определения имеет большую роль. Например, уголовно-правовом аспекте цифровая информация может выступать в качестве предмета преступления и поэтому точное определение имеет большое значение для квалификации и определения степени общественной опасности.

Отсутствие четкого определения, единого понимания, сущности этого явления значительно затрудняет определение задач в выработке единой стратегии и борьбы с появляющимися трудностями.

В свою очередь общепризнанного определения цифровой информации в правовой науке пока не выработано. Из смежных терминов наиболее часто используется термин «компьютерная информация» [1].

Так в уголовном кодексе редакции 1997 года а именно в статье 227 части 1 имеется трактовка понятия «компьютерная информация», близкого к определению «цифровая информация» и она звучит так «...то есть информация на машинном носителе, в электронно-вычислительной машине (ЭВМ), системе ЭВМ или их сети...».

Ранее и термин «компьютерная информация» тоже был инновационным и не все могли сразу привыкнуть и использовать эту терминологию, в связи с тем, что компьютерные технологии только входили в общественную жизнь. Поэтому широко использовалось понятие «машинная информация», так по мнению Карась И.З. под машинной информацией понималось информация, циркулирующая в вычислительной среде, зафиксированная на физическом носителе в форме, доступной восприятию электронно-вычислительной технике (ЭВМ), или передающаяся по телекоммуникационным каналам: сформированная вычислительной и пересылаемая посредством электромагнитных сигналов из одной ЭВМ в другую, из ЭВМ на периферийное устройство, либо на управляющий датчик оборудования [2].

На тот период времени предлагаемая трактовка может и была актуальной, но в нынешний период такая терминология уже не используется в научно-практической среде и несет несколько иной смысл, также указанные процессы в виде хранения информации и средств передачи не являются исчерпывающими.

Ряд ученых трактуют определение по своему, так В. А. Мещеряков под компьютерной информацией понимает информацию, представленную в специальном виде [3].

Такую же точку зрения имеет и М. В. Старичков, который под компьютерной информацией понимает зафиксированные на материальном носителе сведения, представленные в виде, пригодном для обработки с использованием компьютерных устройств, и предназначенные для использования в таких устройствах [4].

Несколько иного зрения звучит определение Н. А. Зигура, который предлагает считать, что компьютерная информация – это сведения, представленные в электронно-цифровой форме на материальном носителе, создаваемые аппаратными и программными средствами фиксации, обработки и передачи информации [5].

В примечании ст.272 уголовного кодекса Российской Федерации дается определение понятию «Под компьютерной информацией понимаются сведения (сообщения, данные), представленные в форме электрических сигналов, независимо от средств их хранения, обработки и передачи» [6].

В своем большинстве многие авторы указывают о том, что одним из свойств компьютерной информации, является ее неотделимость от носителя, также отмечается, что без привязки к материальному носителю определение термина «компьютерная информация» вызывает неоднозначное понимание и трудность правоприменения.

Цифровая информация всегда определена материальным носителем. Вне его цифровая информация восприниматься, обрабатываться и храниться не может, но при этом, несмотря на неотрывность цифровой информации от материального носителя, она жестко не связана с конкретным материальным носителем. В период технологического прогресса появилось такое понятие как называемого «облачного хранения данных» при которых вся информация хранится на удаленных серверах, физического доступа к которым практически нет. Материальным носителем будет служить материальный объект или среда, чаще всего виртуальная, которые служат для представления или передачи информации.

Так согласно Кусаиновой А. виртуальное пространство – это технологическая среда, создаваемая техническими средствами компьютерной сети Интернет, в которой отношения возникают, изменяются или прекращаются в процессе использования компьютерной или иной электронной технической сети по поводу информации, информационных ресурсов, информационных услуг [7].

Принято считать, что цифровая информация – это информация, преобразованная в цифровой код, то есть последовательность сигналов «0» и «1», где «0»-отсутствие сигнала, «1» - его наличие, которую расшифровывает техническое устройство. Цифровая информация может передаваться разными по своей природе видами сигналов: электро-сигналами (в случае передачи данных посредством медного кабеля); световыми импульсами (с помощью оптоволоконных кабелей); радиоволн (для беспроводных устройств).

В зависимости от вида носителя или технического устройства различается тип сигналов, с помощью которых передается цифровая информация. Из этого следует, что существует несколько способов ее записи, изменения и хранения. Вот некоторые записи цифровой информации: магнитный, механический, оптический, электростатический и фотографический. Большое количество различных способов записи, изменения, передачи, хранения и чтения цифровой информации влечет большое количество видов носителей цифровой информации. Первичным источником цифровой информации могут быть механические, магнитные, оптические и электронные носители.

Таким образом, носителями цифровой информации являются цифровые устройства (например, компьютеры, планшеты, смартфоны, телефоны, принтеры, SmartWatch, SmartTV, игровые приставки и другие устройства, имеющие цифровую память), внешние запоминающие устройства (например, стримеры, внешние жесткие диски, USB-флеш-накопители), сетевые компоненты и устройства (например, коммутатор, маршрутизатор, модем), серверы, облачные хранилища данных.

В связи с этим, считается, что компьютерная информация является лишь частью массива цифровой информации. На этом акцентирует внимание и С. П. Кушниренко, рассматривая цифровую информацию как любую информацию, представленную в виде последовательности цифр, доступную для ввода, обработки, хранения, передачи с помощью технических устройств [8].

Информация доступная для использования разного рода техническими устройствами (компьютеры, смартфоны, телефоны, маршрутизаторы, бытовые приборы, подключенные к сети интернет и др.), должна быть цифровой и передаваться в сетевой среде. Цифровая информация – это вид данных, отображаемых в цифровой форме, то есть в виде последовательности которые пригодны для распознавания, обработки или хранения с помощью компьютерной или информационной системы, хранящихся в виде файлов, передач, журналов, метаданных или сетевых данных.

Так в статьях главы 7 Уголовного кодекса законодатель, возможно придерживаясь данной точке зрения останавливается на одном понятии «информация», но делается уточнение о месте ее хранения и функционирования «электронный носитель, информационная система, телекоммуникационные сети», такой подход обобщает сущность понятия «цифровой информации», что на наш взгляд не совсем верно может сказаться при трактовке диспозиций статей уголовного кодекса, например при квалификации преступления.

Также согласно одному из зарубежных ученых цифровая информация — это данные, хранящиеся на дисках или в сетях, которые можно передавать и читать с помощью электронных устройств [9].

Согласно этому мнению, понятие цифровая информация уже подразумевает хранение сведений в оцифрованном виде, на электронных носителях, либо же в цифровом пространстве. В связи с этим указание о месте ее хранения и функционирования не имеет значения, так как слово «цифровая» уже подразумевает эти понятия.

Очень интересно мнение Н. А. Иванова, указывающего на общепризнанность общественностью понятия «цифровая информация». Он отмечает, что информация, вводимая, обрабатываемая и хранящаяся в устройствах памяти средств компьютерной и иной микропроцессорной техники, или передаваемая по каким-либо каналам связи, имеет вид или зафиксирована (представлена) в виде дискретных сигналов, т. е. сигналов, имеющих конечное число значений. В средствах цифровой техники в подавляющем большинстве случаев используются сигналы только двух уровней. Поэтому информацию, представленную двумя уровнями дискретных сигналов, стали называть бинарной (двоичной). Соответственно информация, хранимая на машинных носителях, обрабатываемая средствами компьютерной или иной микропроцессорной техники и передаваемая по каким-либо линиям связи, получила название «цифровая информация». Данное определение стало общепризнанным, и

под ней сегодня никто не подразумевает запись, исполненную цифрами арабской, римской или иной системы исчислений [10].

Также термин «цифровая информация» определен в модельном законе о киберпреступности принятом на Межпарламентской Ассамблеестран-участников Союза Независимых Государств и звучит как «цифровая информация— сведения (данные), независимо от формы и характеристик, содержащиеся и обрабатываемые в информационно-телекоммуникационных устройствах, системах и сетях» [11].

Заключение. С появлением современных беспроводных систем связи расширилась и сфера обращения информации. Поэтому в уточнении нуждается предмет преступления, предусмотренного ст. 205 УК РК, – информация, хранящаяся на электронных носителях т. к. термин «цифровая информация» является более точным и собирательным определением.

На основании проведенного исследования нами предлагается введение в уголовное законодательство понятия цифровая информация, а именно в ст.3 Уголовного кодекса «Цифровая информация – сведения (сообщения, данные), использующиеся в телекоммуникационных и информационных системах, их устройствах и сетях», также считаем необходимым изменить диспозицию статьи 205 УК РК, в связи с этим предлагается следующая авторская редакция: «Умышленный неправомерный доступ к охраняемой законом цифровой информации, в информационную систему или сеть телекоммуникаций, повлекший существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций либо охраняемых законом интересов общества или государства».

Список использованных источников

1. Бегишев Ильдар Рустамович. Понятие и виды преступлений в сфере обращения цифровой информации Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Казань - 2017. 2017 – 123 с.
2. Карась И.З. Экономический и правовой режим информационных ресурсов// В кн.: Право и информатика. М.: МГУ,1990. – 140 с.
3. Мещеряков В. А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования. Воронеж :изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. С. 46.
4. Старичков М. В. Понятие «компьютерная информация» в российском уголовном праве // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. 2014. № 1. С. 20.
5. Зигура Н. А. Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе России: автореф. дис. канд. юрид. наук. Челябинск, 2010. С. 9.
- 6.https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397073&pos=3608;-6#pos=3608;-56(дата обращения: 28.03.2024 г.)
7. Кусаинова А.К.,Омарова А.Б., Кусаинов Д.О. КазНУ им. Аль-фараби, Алматы Республика Казахстан// К вопросу о понятии «виртуальное пространство» // Ученые труды Алматинской академии МВД РК 2(67)2021. – С. 8-13.
8. Кушниренко С. П. Цифровая информация, как самостоятельный объект криминалистического исследования / С. П. Кушниренко // Вестник криминалистики. — 2006. — № 2 (18). — С. 43-47.
9. Фенил Савани Whatis Digital Information Technologyin 2023 (Электронный ресурс)<https://techarbiters.com/digital-information-technology/>(дата обращения: 01.04.2024 г.)
10. Иванов Н. А. О понятии «цифровые доказательства» и их месте в общей системе доказательств // Проблемы профилактики и противодействия компьютерным преступлениям: материалы Международной научно-практической конференции (г. Челябинск, 30 мая 2007 г.) и «круглого стола» (г. Челябинск, 18 мая 2007 г.) / отв. ред. А. В. Минбалева; Челябинский центр по исследованию проблем противодействия организованной преступности и коррупции. Челябинск, 2008. С. 96.
- 11.https://iacis.ru/baza_dokumentov/modelnie_zakonodatelnie_akti_i_rekomendacii_mpa_sng/modelnie_kodeksi_i_zakoni (дата обращения: 03.04.2024 г.).

Сведения об авторах

Сарбасов А.Е. - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им.М.Есбулатова, капитан полиции магистр национальной безопасности и военного дела.

Дильбарханова Ж.Р. - д.ю.н., профессор, полковник полиции, врио начальника Алматинской академии МВД Республики Казахстан им.М.Есбулатова

Сарбасов А.Е. - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есбулатов атындағы Алматы академиясының докторанты, полиция капитаны, ұлттық қауіпсіздік және әскері іс магистрі.

Дильбарханова Ж.Р. - з.ғ.д., профессор Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есбулатов атындағы Алматы академиясының бастығының орынбасары, полиция полковнигі.

Sarbassov A.E. - doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, master national security and military case.

Dilbarhanova Zh.R. - Doctor of law, professor, deputy head of academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov.

С.А. Айжанов¹, А.А. Сагынтаева²

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Оқу орталығы, Павлодар, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан

ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК САЛАСЫНДАҒЫ КИБЕРҚАУІПСІЗДІК ҚАТЕРЛЕРІНІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕТІКТЕРІ

Мақала ақпарат және коммуникациялар саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға арналған. Интернетті және басқа да ақпарат пен байланыс құралдарын пайдалану деректер базасына рұқсатсыз кіруден қорғауға арналған. Қазақстанда бұл салада бірқатар заңдар қабылданды, сонымен қатар интернет кеңістігінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында алдын алу шаралары қабылданды.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикасы, қауіпсіздік, интернет-қатерлер, ақпараттық қауіпсіздік, тыйым салынған ақпарат, әлеуметтік желі, ақпаратты қорғау, тұтастық, қолжетімділік, құпиялылық.

Современные механизмы профилактики угрозам кибербезопасности в сфере национальной безопасности

Статья посвящена профилактике уголовных правонарушений в сфере информации и связи. Использование сети Интернет, других средств информации и связи призвано защитить от неправомерного доступа к базе данных. В Казахстане принят ряд законов в этой сфере, а также превентивные меры по обеспечению безопасности в интернет-пространстве.

Ключевые слова: Республика Казахстан, безопасность, интернет-угрозы, информационная безопасность, запрещенная информация, социальная сеть, защита информации, целостность, доступность, конфиденциальность.

Modern mechanisms for preventing cyber security threats in the field of national security

The article is devoted to the prevention of criminal offenses in the field of information and communication. The use of the Internet, other means of information and communication is designed to protect against unauthorized access to the database. Kazakhstan has adopted a number of laws in this area, as well as preventive measures to ensure security in the Internet space.

Key words: Republic of Kazakhstan, security, Internet threats, information security, prohibited information, social network, information protection, integrity, availability, confidentiality.

Кіріспе. Виртуалды кеңістіктегі қылмыстар немесе киберқылмыстар Ұлттық қауіпсіздік мамандарының назарын аударып, бұқаралық ақпарат құралдарында, мемлекеттік құжаттарда және ғылыми зерттеулерде кеңінен талқылануда.

Әлеуметтік инженерияның ең кең таралған түрі – фишинг (ағылш. fishing – балық аулау және phone – телефон), ол интернет пайдаланушыларының құпия мәліметтерін алаяқтық жолмен жинауды мақсат етеді. Бұл киберқұқық бұзушылықтың ерекшелігі – зиянды бағдарламалар, олар заманауи бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы компьютерлерді пайдаланушылардың қатысуынсыз қашықтан басқаруға мүмкіндік береді. Мұндай

бағдарламалар боттар деп аталады, ал зиянды кодпен жұқтырылған компьютерлердің желісі ботнеттер деп аталады.

Ескере кету керек, көпшілік қарапайым пайдаланушылар осы қауіптерге қарсы қорғаныссыз қалады және киберқұқық бұзушылардың кәсіби әрекеттеріне төтеп бере алмайды. Бұл екі негізгі себепке байланысты. Біріншіден, көпшілік компьютерлік сауаттылықтың қажетті деңгейіне ие емес, бұл олардың қауіпсіздік шараларын тиімді қолдана алмауына әкеледі. Екіншіден, дәстүр бойынша біздің қорғаныс құралдарымыз жеткіліксіз дамыған. Бұл мәселелердің негізінде жалпы қоғамның әлеуметтік және мәдени сипаттағы жеке қауіпсіздік тұрғысынан жеткіліксіздігі жатады деп айтуға болады.

Э. Гидденс ұсынған «онтологиялық қауіпсіздік» ұғымы адамның «құпиялылық пен сенім негізіндегі субъективті қауіпсіздік сезімін» сипаттайды [1].

Қазақстан халықаралық аренада киберқылмысқа қарсы күресте белсенділік танытты. Ол киберқауіптерге қарсы халықаралық стратегияны әзірлеуді және виртуалды кеңістікті реттеу үшін біртұтас халықаралық құқықтық механизмдерді қалыптастыруды қолдайды.

2001 жылы Еуропа Кеңесінің аясында бекітілген киберқылмысқа қарсы Конвенция осындай реттеуші механизмдердің бірі болып табылады. Бұл құжат киберқылмыстардың кең ауқымын қамтиды, оның ішінде компьютерлік деректер мен жүйелердің құпиялылығы, тұтастығы мен қолжетімділігіне бағытталған қылмыстар, балалар порнографиясы, авторлық құқықты бұзу, сондай-ақ компьютерлік технологияларды пайдалану арқылы жасалған алаяқтық әрекеттер және басқа құқық бұзушылықтар бар. Сонымен қатар, мемлекеттердің киберқауіпсіздік стратегияларын әзірлеуге бағытталған күш-жігері осы саладағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатындағы белсенділікті көрсетеді.

Сонымен, киберқылмыс пен киберқауіпсіздік жаһандық виртуалды кеңістіктің екі қарама-қайшы аспектісі ретінде қарастырылуы керек. Оныншы жылдыққа дейін ақпараттық қауіпсіздік тек ақпараттық технологиялар саласындағы кәсіби мамандардың назарында болды. Бірақ бүгінгі таңда киберқауіпсіздік мәселелерін шешуге тек инженерлік-техникалық және физика-математикалық салалар ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік ғылымдар, мысалы, киберсоциология [2].

Негізгі бөлігі. Ақпараттық қауіпсіздіктің жаңартылған парадигмасы – киберқауіпсіздік парадигмасы қалыптасты. Бұл жаңа парадигманың институционализациясының барлық сипаттамалары көрінеді: кибершабуылдарға қарсы құқықтық нормалар қалыптасуда, халықаралық киберқауіпсіздік ұйымдары құрылуда, киберқылмыскерлерге қарсы күрес бағытындағы жаңа салалар дамып жатыр және тағы басқа өзгерістер орын алуда.

Ақпараттық саланың өркендеуі жалпы қоғам мен мемлекеттік құрылымдардың дамуында маңызды рөл атқарады, әрі бұл үрдіс мемлекеттік институттардың жұмыс тиімділігіне, елдердің экономикалық тұрақтылығына және қорғаныс әлеуетіне тікелей ықпал етеді [3].

Жаңа ақпараттық жүйелерді, коммуникациялық технологияларды және компьютерлік жабдықтарды үнемі әзірлеу мен жетілдіру ақпараттық желілер мен қоғамның жалпы құрылымы үшін жаңа жаһандық қауіптердің пайда болуына себеп болатын факторлар болып табылады.

Кибертерроризм – ең қауіпті қылмыс түрлерінің бірі ретінде қарастырылады, бұл ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында құқық қорғау органдарының білімдік және технологиялық мүмкіндіктерін әлемдік деңгейде жетілдіру қажеттілігін туғызды [4].

ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің Ақпараттық қауіпсіздік комитеті ұсынған мәліметтерге сәйкес, 2023 жылы Қазақстан мемлекеттік органдарына шетелдік хакерлер тарапынан 223 миллионнан астам кибершабуыл жасалған. Осы әрекеттердің негізгі бөлігі Украина мен АҚШ-тан келген. Осы себептен әлемде, соның ішінде Қазақстанда да, киберқылмыспен күресу маңызды мәселелердің біріне айналды.

Осы мәселенің маңыздығын дәлелдейтін ерекше назар 2017 жылдың 31 қаңтарында Қазақстан халқына арнаған Жолдауда көрініс тапты. Сол құжатта ұлттық қауіпсіздік

комитеті мен Үкіметке «Қазақстанның киберқалқаны» атты жүйені құру міндеті жүктелді [5].

2017 жылдың 30 маусымында Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 407 қаулысымен бекітілген киберқауіпсіздік тұжырымдамасы («Қазақстанның Киберқорғауы») ІТ және телекоммуникация саласындағы, электронды ақпараттық ресурстарды қорғау, халық пен бизнес арасында цифрлық сауаттылықты көтеру, сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қауіпсіз пайдалану бағытында мемлекеттік саясатты жүзеге асырудың негізгі қағидаларын белгілейді.

Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің ресми жауабына сәйкес, 2022 жылдың екінші жартысында «Қазақстан киберқалқаны-2» тұжырымдамасының жаңа редакциясы қабылданады. Осы тұжырымдаманы жүзеге асыру шеңберінде 2027 жылға дейінгі іс-шараларда дербес деректердің таралуына қатысты әкімшілік жауапкершілікті күшейту, отандық бағдарламалық қамтамасыз етуді дамыту, сондай-ақ қазақстандық және халықаралық әлеуметтік және медиа-платформалардың қызметін реттеу мәселелері басым бағыттар ретінде қарастырылатын болады. Сонымен қатар, құжатта «киберқауіпсіздік саласындағы отандық сарапшылардың халықаралық тәжірибелері мен пікірлері ескерілетіндігі» атап өтіледі.

Қазақстан Республикасының Үкіметі экономиканы цифрландыру шараларын тиімді жүзеге асыру үшін ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның біртұтастығы мен сенімділігі, деректердің қауіпсіздігі және азаматтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларға негізделген шешімдер мен процестерге деген сенімін қамтамасыз ету қажеттігін атап көрсетті.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ заңды тұлғалар мен мемлекеттің мүдделерін қорғау мақсатында цифрландырудың маңызды кезеңдерінің бірі – 5 негізгі құрамдас бөліктен тұратын «электрондық іс» жүйесін енгізу болып табылады. Бұл компоненттер азаматтардың электрондық өтініштері, тексерулердің субъектілері мен объектілерінің бірыңғай тізімі, әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізімі, электрондық қылмыстық істер мен талдау орталығы, сондай-ақ сот сатыларында сот ісін жүргізуді қамтиды [6].

Статистикалық деректер көрсеткендей, ақпараттық технологияларды пайдаланып жасалған қылмыстарға қарсы күрес Қазақстан Республикасында қажетті деңгейде жүргізілмейді [7].

Отандық ғалымдар да осындай пікірді ұстанып, компьютерлік қылмыстардың тіркелу деңгейін 10-15% шамасында бағалайды [8].

Жоғары кідірістің басты себептері қылмыс құрбандарының тиісті реакциясының болмауы мен компьютерлік технологияларды пайдаланып жасалатын қылмыстардың жасырын сипаты болып табылады [9].

ҚР ІІМ қызметкерлерінің тергеп-тексеру аясындағы ақпараттық қауіпсіздік саласындағы құқық бұзушылықтар саны тек бірнеше ондықпен шектеледі. Соңғы бес жылда бұл көрсеткіш жыл сайын аздап өзгеріп отырады. ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің (ҚСЖАЕК) мәліметтері бойынша, 2022 жылы сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімінде (ЕҚДБ) 85 құқық бұзушылық тіркелген, ал алдыңғы жылдары қаралған істерді ескере отырып, бұл сан 142-ні құраған. Бір жыл ішінде жаңа қылмыстардың саны 14,9%-ға артты. Осы жылдың бірінші жартысында тағы 43 қылмыстық іс қозғалған.

Әдетте, істер ҚР ҚК-нің 205-бабы бойынша қозғалады – ақпаратқа немесе ақпараттық жүйеге заңсыз қол жеткізу. Өткен жылы және биыл тіркелген құқық бұзушылықтардың жартысына жуығы хакерлік әрекеттермен байланысты. Қозғалған істер саны бойынша екінші орында ҚР ҚК-нің 206-бабы – ақпаратты заңсыз жою немесе өзгерту. 2022 жылы мұндай істердің саны 15 болса, биылғы жылдың алғашқы жартыжылдығында 14 іс тіркелген. Вирустар мен басқа да зиянды бағдарламаларды құру және тарату мәселесіне келетін болсақ,

ҚСЖАЕК жүйесінде мұндай құқық бұзушылықтар, керісінше, аз тіркеледі: соңғы жылдары жылына 4-5 оқиға байқалады.

Дәлелдер базасын жинау және қылмыстық істерді сотқа жеткізу хакерлерді ұстаудан да күрделі болуы мүмкін. Көптеген істер дәлелдердің жеткіліксіздігі немесе күдіктілердің болмауы себепті жолда жабылып кетеді. Өткен жылы тергеу органдары қараған 142 қылмыстық істің тек 8-і ғана сотқа өтті, бұл жалпы санының тек 5,6%-ын құрайды. 40 іс ескіру мерзімінің аяқталуына, күдіктінің психикалық ауытқуына, қайтыс болуына, қылмыс құрамының болмауына немесе басқа да себептермен тоқтатылды. Тағы 46 құқық бұзушылық ашылмаған күйде қалды және тергеу мерзімдерінің аяқталуына байланысты жабылды.

Осы жылдың алғашқы алты айында жағдай осындай болды. 106 қылмыстық істің тек үшеуі, яғни 2,8%-ы сотқа жолданды. 20 киберқұқық бұзушылық бойынша тергеулер тоқтатылды, ал 19 іс ескіру мерзімі өтіп, шешімсіз қалды [10].

Ғалымдардың айтуынша, бұл жағдайдың себептерінің бірі – қылмыстың осы түрін зерттейтін мамандар мен сот жүйесінің қызметкерлерінің жаңа компьютерлік технологиялар саласында арнайы білімінің жетіспеуі. Бұл білімнің тапшылығы тергеу мен саралау процесінде қателіктерге жол ашады [11].

Қазақстанда тергеу бөлімшелерінен басқа, арнайы органдарда жедел бөлімшелер жұмыс істейді, бірақ прокуратура, ұлттық бюро және СЭР сияқты басқа құқық қорғау органдарында олар мүлде жоқ. Киберқұқық бұзушылықтарды анықтау және тергеуді жалпы қылмыстарды, соның ішінде сыбайлас жемқорлық пен экономикалық қылмыстарды тергеуге маманданған жоғары заң білімі бар қызметкерлер жүргізеді.

Қазақстандағы құқық қорғау органдарының тергеушілерінде киберқұқық бұзушылықтарды зерттеу үшін арнайы білімнің жетіспеуі және жедел бөлімшелер қызметкерлерінің дағдыларының төмендігі қылмыстарды уақытында ашуға, дәлелдер жинауға және кінәлілерді жауапқа тартуға кедергі келтіреді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі (ҚР ҚІЖК-нің 79 және 80-баптары) тергеп-тексеру процесіне қатысуға құқық берілмеген және істің нәтижесіне мүдделі емес білікті мамандарды тек сарапшылар немесе техникалық қолдау көрсету үшін тартуға мүмкіндік береді.

Facebook, Instagram, Whatsapp, Twitter және басқа әлеуметтік желілердің ресми өкілдерімен тиімді өзара іс-қимылдың болмауы ақпараттық технологиялар арқылы жасалған қылмыстарды тергеуде маңызды проблема болып табылады [12].

Қазақстанның құқық қорғау органдары ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қылмыстарды және діни терроризмнің таралуын зерттегенде IP-мекенжайлар мен әлеуметтік желілердің пайдаланушылары туралы ақпарат алу кезінде қиындықтарға тап болады. Бұл корпорациялар АҚШ-тың түрлі аймақтарында орналасқандықтан, дәлелдемелерді алу тек халықаралық сұрау салулар арқылы жүзеге асады.

Ұзақ уақыт бойы және жедел емес орындалатын тапсырмалар кінәлі тұлғалардың жасырынуына алып келеді, олардың орналасқан жерін анықтау мүмкін болмайды.

Тағы бір мәселе – халықтың және заңды тұлғалардың компьютерлік сауаттылығының жеткіліксіздігі. Хакерлер қарапайым ақпараттық қауіпсіздік туралы білімнің жетіспеушілігін пайдаланып, жеке және заңды тұлғалардың жеке, коммерциялық мәліметтеріне қол жеткізіп, бұл ақпаратты ақша бопсалау үшін қолданады.

Мемлекеттік органдар ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстарды болдырмау үшін профилактикалық шараларды жеткілікті деңгейде жүзеге асырмайды, компьютерлердің, смарт-телефондардың және басқа құрылғылардың қауіпсіздігін бұзу әдістерін ашық жарияламайды, сондай-ақ ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің қарапайым тәсілдерін насихаттамайды.

Осы мәселені ескере отырып, Мемлекет басшысы Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында азаматтардың ақпараттық қауіпсіздік жөніндегі білімін арттыруды және мектептерде ақпараттық-коммуникациялық

технологияларды қауіпсіз қолдану негіздеріне оқытуды енгізуді мақсат ететін 2.11 бастамасын ұсынды.

Ақпараттық технологиялар мен қоғамның цифрландыруы қылмыстық әрекеттердің жаңа түрлерін, мысалы, киберқылмыс, кибертерроризм және кибер соғыс сияқты қауіптерді тудыруда. Мұндай киберқұбылыстарға қарсы күрес үшін оларды толық түсіну маңызды. Бұл мәселелер әдебиетте және практикалық салада «компьютерлік қылмыс», «кибербандитизм», «киберқұқық бұзу» сияқты түрлі терминдермен сипатталады.

«Киберқылмыс» термині (ағылшын тілінде «*cybercrime*») «компьютерлік қылмыс» (*computer crime*) ұғымынан кең және оның табиғатын толық көрсетеді. Әрбір құбылыс даму үдерісінде болғандай, киберқылмыс та ерекшелік емес. Виртуалды кеңістікте жаңа нақты қауіптер, мысалы, кибертерроризм, желілік орталық соғыс (ЖОС) және кибер соғыс (КС), ХХІ ғасырда шындыққа айналды

Кибертерроризмнің киберқылмыстан ерекшеленетін негізгі аспектілері оның ауқымы, қарқындылығы, жариялылығы және салдары болып табылады. Кибертерроризм адамзатқа жаппай қырып-жою қаруларымен салыстыруға болатын қауіп төндіреді. Бұл қауіптілік террористік және экстремистік топтардан, сондай-ақ олардың геосаяси мақсаттарына қол жеткізу үшін арнайы қызметтердің қолдауынан туындауы мүмкін.

Қазіргі әлемнің мобильді сипаты мен киберкеңістік және ақпараттық технологиялардың рөлі өте маңызды, себебі олар өмірдің барлық аспектілеріне терең енген. Бұл салалар өздерінің осалдығымен ерекшеленеді, және кез келген зұлымдыққа агрессиямен жауап беру тек хаосқа алып келуі мүмкін. Мәселелерді тиімді шешудің кілті — барлық тараптардың қатысуы мен қабылданған шешімдерді құрметтеу арқылы тепе-теңдік, объективтілік, келіссөздер мен келісімдер процесін қамтамасыз ету.

Біздің қорытындыларымыз бен ұсыныстарымыз елдердің қауіпсіздігін арттыруға және бүкіл әлем бойынша киберагрессияларға тиімді қарсы тұруға бағытталған.

Қорытынды. Осылайша, киберқұқық қорғау органдарының басты міндеті ретінде қарастырылып, оның тиімділігін арттыру үшін келесі шараларды жүзеге асыру қажет:

1. Құқық қорғау және арнайы қызметтерде, сондай-ақ техникалық білімі бар сараптама бөлімшелерінде кадрларды таңдау жүйесін қайта қарау және жаңарту. Шет елдердің тәжірибесі негізінде, техникалық білімге ие жедел қызметкерлер мен мамандарды заңгерлік даярлық курстарынан өткізу мүмкіндігін қарастыру. Бұл талап бастапқы кезеңде жедел қызметкерлерге енгізілуі мүмкін.

2. Тергеудің әдістемелік қамтамасыз етілуі. Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің киберқылмыстарды тергеу тәжірибесін жақсарту үшін әдістемелік материалдар мен құралдарды белсенді қолдану. Посткеңестік кеңістікте киберқұқықтық платформа құру ұсынылады.

3. Халықаралық құқықтық ынтымақтастықты нығайту. Қазақстан Республикасының Еуропалық конвенцияға қосылуы қажетті мәліметтер мен дәлелдемелерді жедел алуға мүмкіндік береді, бұл киберқұқық қорғау ісіндегі тиімділікті арттырады.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Giddens, E. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. - New York: Stanford University Press // *Philosophy and Society*, 2001. - No. 2. - Б. 35-57.

2. Конвенция о компьютерных преступлениях (Конвенция Совета Европы о киберпреступности, *Convention on Cybercrime CETS № 185*). - Будапешт, 2001. - 97 б.

3. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года» от 15 февраля 2018 года № 636. // *Казахстанская правда*, 2018. - 20 февраля. - № 35 (28664).

4. Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауы /«Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінің ресми сайты / <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017>.

5. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінің ресми сайты / <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>.

6. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитетінің ақпараттық сервисі <http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>.

7. Сеитов Т.Б. Правовые аспекты компьютерной преступности в зарубежных странах и в Казахстане. Оқу құралы. - Алматы: Издательство «Данекер», 2000. – Б.19.

8. Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи: Оқу құралы. Бимолданов Е.М. и др. - Алматы: ООНИИРИП Алматинской академии МВД Республики Казахстан, 2015. – Б.49.

9. Құқықтық статистика (qamqor.gov.kz)

10. Суходолов А.П., Иванцов С.В., Борисов С.В., Спасенников Б.А. Актуальные проблемы предупреждения преступлений в сфере экономики, совершаемых с использованием информационно-телекоммуникационных сетей // Всероссийский криминологический журнал, 2017. - №1. - Т.11. - Б.13-21.

11. Балымов Е.К., Уаисов Б.Ж. «Международное сотрудничество в борьбе с преступностью» // Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының еңбектері. – 2023. - № 2 (75). - 101-109 Б.

12. Материалы регионального симпозиума для Центральной Азии «Борьба с киберпреступностью и обеспечение целостности и безопасности информации», (Грузия)Тбилиси к., 2018 ж. 15-17 қазан - Тбилиси, 2019. - 389 б.

Авторлар туралы мәліметтер

Айжанов С.А. – Қазақстан Республикасы ПМ Павлодар қаласы Оқу орталығы бастығының орынбасары, полиция полковнигі.

Сағынтаева Ә.А. – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция подполковнигі.

Айжанов С.А. – заместитель начальника Учебного центра МВД Республики Казахстан г.Павлодар, полковник полиции.

Сағынтаева А.А. – начальник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

Aizhanov S.A. – Deputy Head of the Training Center of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Pavlodar, police Colonel.

Sagyntaeva A.A. – Head of the Department for the Organization of Scientific Research and Editorial and Publishing Work of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, Police Lieutenant Colonel.

Г.Р. Рүстемова¹, А.Т. Байсейітова¹, Ж.А. Кегембаева²

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатоватындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕР: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ПАЙЫМДАУЛАР

Адамның денсаулығы көптеген ғылымдар зерттеуінің объектісі болып табылады. Жаппай цифрландыру ғасырында экономикаға, денсаулық сақтау саласына, өнеркәсіпке және т.б. цифрландырудың енгізуін реттеу кезінде жаңа көптеген сұрақтарды туындатады. Дамыған елдерде ол тек цифрлық жетілу деп аталатын жоғары деңгейге жеткен экономика салаларында ғана қолданылады.

Берілген мақала денсаулық сақтау саласы және медицинаға цифрландырудың енгізуі кезінде пайда болатын құқықтық тәуекелдер мәселелеріне арналған.

Түйінді сөздер: медицина, денсаулыққа ие болу құқығы, цифрландыру, құқықтық тәуекелдер, заңнама.

Цифровая медицина и правовые риски: проблемы и суждения

Здоровье человека является объектом изучения многих наук. В век сплошной цифровизации возникает много новых вопросов касательно регулирования вопросов внедрения цифровизации в экономику, здравоохранение, промышленность и т.д.

Она применима в ведущих странах лишь к тем отраслям экономики, что достигли уже высокого уровня так называемой цифровой зрелости.

Настоящая статья посвящена вопросам правовых рисков, возникающих при внедрении цифровизации в здравоохранение и медицину, предложены некоторые пути преодоления их.

Ключевые слова: медицина, право на здоровье, цифровизация, правовые риски, законодательство.

Digital medicine and legal risks: problems and judgments

Human health is the object of study of many sciences. In the age of entire digitalization, many new questions arise regarding the regulation of digitalization of the economy, healthcare, industry, etc. It is applicable in leading countries only to those sectors of the economy that have already reached a high level of so-called digital maturity.

This article is devoted to the issues of legal risks arising from the digitalization of healthcare and medicine, some ways to overcome them are proposed.

Keywords: medicine, right to health, digitalization, legal risks, legislation.

Кіріспе. Цифрлық денсаулық замануи медициналық прогрестің бір бөлігі болып табылады. Ақпараттық технологияларды енгізу және медициналық қызметтердің жоғары құндылығы, мысалы медициналық көмектің қол жетімділігін арттыру, диагностика мен емдеуді жақсарту, сондай-ақ мекемелердің тиімділігін басқару үдістерін жетілдіру уақыт талабы болып табылады. Алайда, ластанудың күшейгена уқымдары және ақпаратты өңдеу

мен қорғауға байланысты жаңа құқықтық тәуекелдер мен бірге қазіргі заманғы технологиялар қажет.

Денсаулыққа ие болу құқығы бұл халықаралық құқықта мойындалған адамның ажырамас құқығы болып саналады. Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтық туралы Халықаралық пактіде әр адамның ең жоғарғы қол жетімді физикалық және психикалық денсаулық деігейіне құқығы бар деп айтылған» (1бап12 мақ).Өз кезегінде, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтық Комитеті мемлекеттерге келесілерді қамтамасыз етуді ұсынды:

«– денсаулық сақтау мекемелеріне, тауарлар мен қызметтеріне қол жеткізу, әсіресе осал немесе шеттетілген топтар үшін кемсітпеу қағидаты негізінде жүзеге асырылуы тиіс;

– міндетті түрде қажет негізгі азық-түлік өнімдеріне, құрамында ағзаға қажетті қоректік заттар бар және денсаулыққа қауіпсіз өнімдерге қол жеткізу;

– паналауға арналған баспанаға, тұрғын үйге, санитарлық қызметтерге және жеткілікті мқлшерде қауіпсіз ауыз суға қол жеткізу;

– алғашқы қажетті дәрі-дәрмектермен қамтамасыз ету;

– денсаулық сақтау мекемелерінің, тауарлары мен қызметтерінің әділ бөлінуін қамтамасыз ету» [1].

Сондықтан адам денсаулығын қорғау саласындағы ғылым жетістіктерін терең және дұрыс түсіну маңызды. IV-ші технологиялық революцияның негізгі элементі цифрлық түрлендіру. Қазіргі уақытта көптеген экономика салалары мен әлеуметтік сала терең өзгерістер кезеңінен өтуде, бұл түптеп келгенде олардың жоғары технологиялық деігейіне алып келуі керек. Цифрлық түрлендірудің өзі өте күрделі, әрдайым болжап білуге мүмкін емес құбылыс болып табылады, және ол өмірдің көптеген салаларына әсер етеді. Ол жетекші елдерде тек *цифрлық жетілу* деңгейіне жеткен экономика салаларына ғана қолданылады.

Мақсаттар мен міндеттер. Мақаланың негізгі мақсаты ҚР медициналық заңнамасын цифрландыру жағдайында адамның қауіпсіздігі мәселелері бойынша зерттеу жүргізу және осы саладағы заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар мен қорытындылар жасау болып табылады. Мақаланың міндеті-медицинаның соңғы жетістіктерін қолдану барысында цифрландырудың жеке мәселелері мен құқықтық тәуекелдерді айқындау.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Авторлар денсаулық сақтау мен медицинаны цифрландырудағы құқықтық тәуекелдердің ерекшеліктерін анықтау үшін салыстырмалы құқықтық әдісін қолданды. Логикалық әдіс арқылы терминологияға талдау жүргізіліп, заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар жасалды. Сонымен қатар, эмпирикалық материалды анықтау және өңдеу барысында социологиялық әдістер, бақылау және талдау әдістері маңызды рөл атқарды. Зерттеу материалдары ретінде ғылыми шолулар, еңбектер, диссертацияның авторефераттары, ғылыми мақалалар және зерттеу тақырыбына қатысты БАҚ материалдары.

Нәтижелер. Қазақстанда екі жыл бұрын болған қаңтардағы қайғылы оқиғалардан кейін елдегі барлық заңнаманы қайта қарау кезеңі басталды. Конституциялық реформа жалғасуда, бірқатар жаңа заңдар мен нормативтік құқықтық актілердің қабылдануы күтілуде. Индустриаландыру бағыты жалғасын табуда, Қазақстанның дамуының маңызды бөлігі және ажырамас құрамдас бөлігі - экономиканы цифрлық түрлендіру. Бұл ақпараттық - коммуникациялық технологияларды АКТ және ЖИ (жасанды интеллект) енгізуін білдіреді, олар тек азаматтардың күнделікті өмірін ғана емес, бүкіл қоғамның тіршілігін өзгертеді.Қазақстан Республикасы ТМД елдердің алғашқылардың бірі болып цифрлық денсаулық сақтауды енгізді.

Қазақстан Республикасы Президенті Қ.-Ж. Тоқаев Астанадағы Инвесторлар кеңесінде жасанды интеллект, блокчейн, заттар интернеті (IoT) және үлкен деректер (Big Data) сияқты жаңа тұжырымдамалар мен технологияларды кеңінен енгізу ауыл шаруашылығынан бастап қаржы саласына дейінгі барлық салада «ойын ережелерінен» өзгертіп жатқанын атап өтті» [2].

Сонымен қатар, БҰҰ Бас хатшысы Антониу Гутерриш цифрландырудың қараңғы жағына назар аудару қажеттігін ескертіп, жаңа технологиялар соншалықты тез дамып жатқандықтан, біз оларға жауап беруге де, олардың мәнін түсінуге де кейде үлгере алмайтынымызды айтқан болатын. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект үлкен артықшылықтар әкелгенімен, олар жеке өмірге араласу, бақылау құралына айналып, жалған ақпарат тарату, адамдарды қанау және құқық бұзушылықтар жасауға мүмкіндік береді.

Цифрлық денсаулық сақтауды түрлендіру елде азаматтық және қылмыстық құқықта, сондай-ақ медициналық құқықта белгілі бір құқықтық тәуекелдер тудыруы мүмкін деп есептейміз. Бұл ретте бәз медициналық қызметкерлердің, ғылыми-зерттеу институты ғалымдарының және ҚР ДМ зерттеу нысаны болып табылады.

Осыған байланысты, мемлекеттік басқаруда, коммерциялық және жеке өмірде, соның ішінде денсаулық сақтау саласында да жасанды интеллект жүйелерін әзірлеу, пайдалану және дамыту бойынша отандық және шетелдік құқықтық реттеу ерекшеліктері мен тәжірибесін зерделеу қажеттілігі туындады. Сандық инновациялардың дамуымен байланысты құқықтық тәуекелдерді және бар құқықтық белгісіздікті анықтау, қарастырылып отырған салада заңнаманы қабылдау үшін маңызды мәнге ие, жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Біздің елімізде цифрлық түрлендіруге дайын бірнеше ғана экономика салаларын атап өтуге болады. Сонымен қатар, жаңа АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологияларды) енгізу және экономиканың, халық өмірінің, басқа да салалардың цифрландырылуы біздің денсаулық сақтау жүйемізді де айналып өтпейді. Біз медицина мен денсаулық сақтау құрылымының басқа да буындарының цифрландырылуын бақылап отырмыз, сандық революция барлық жерде және тез қарқынмен жүруде.

Техникалық және технологиялық құралдар арқылы әзірленген жаңашылдықтар әрбір адамның денсаулығы үшін қажетті профилактикалық медицина мен денсаулық сақтау саласының ажырамас бөлігі болып табылады. Азаматтардың денсаулыққы және денсаулықты қорғауға конституциялық құқықтары қазіргі заманғы қазақстандық денсаулық сақтау моделінде жаңа цифрлық технологиялармен (ЦТ) қамтамасыз етіледі, медициналық өнеркәсіп әртүлі этиологиялық, соның ішінде тамырлар үшін де лапароскопиялық оталарды жүргізуге арналған ең жаңа диагностикалық жабдықтарды, сондай-ақ үлкен көлемдегі деректерді (big data), медициналық статистиканы неғұрлым тиімді енгізуге, оны өңдеуге және дұрыс шешімдер қабылдауға арналған құралдарды ұсынады.

Цифрлық денсаулық (ЦДС) сақтауға көшу емдеудің сабақтастығын болжайды, яғни пациенттің (науқастың) бұрын өткен зерттеулерінің деректерін динамикада пайдалануын болжайды, мұнда қайталама талдауларға жұмсалатын шығындар азаяды, аллергиялар, белгілі бір дәрілік заттарға төзімсіздік туралы деректерге қолжетімділік қамтамасыз етіледі және т.б.

Одан бөлек, емдеудің қолжетімділігі мен сапасы арта түседі, денсаулық сақтауды цифрландыру диспансерлеуден жылдам өтуге ықпал етеді (бірінші кезең емханалардағы бірыңғай дәліз тәртібінде өтеді), аурулардың алдын алуды еске салу жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Электрондық сервистердің арқасында медициналық қызметтерді алу қолжетімді және жеңіл болып келеді (аудандық сөйлесу орталықтары немесе емханалардың өзінен дәрігердің қабылдауына бірыңғай нөмір арқылы жазылу- мұның бәрі науқастар үшін ыңғайлы. ЦДС арқылы жүйені басқару және бақылау нақты уақыт тәртібінде жақсарып отырады. ЦДС алғашқы нәтижелері дәрігерге электронды жазылу, электронды түрде еңбекке жарамсыздық парақтарын беру, пациенттің жеке кабинетін құру (дәрігерге жазылу, зертханалық зерттеулердің нәтижелерін алу) сияқты қызметтерде көрініс табуда, яғни қалалық немесе аудандық тұрғынның электронды медициналық қартасы ең үздік жағдайда жүзеге асырылады.

Әдебиетте: «Цифрлық медицинаның (ЦМ) жаңа саласы шамамен 2007 жылы смартфондардың пайда болуымен қатар дами бастағаны атап өтілді. Мобильді құрылғылардың ғаламдық интернет желісімен байланысы әртүрлі құрылғылар мен датчиктерден, арнайы сенсорлардан ақпаратты біріктіретін технологиялық платформаларды

жасауға мүмкіндік берді. Қазіргі заманғы киілетін құрылғылар адам ағзасының дерлік барлық физиологиялық жүйелерінің жағдайын бақылауға қабілетті. Өртүрлі елдерде жаңа инновациялық технологияларды енгізу өртүрлі қарқынмен жүруде, бірақ бұл алдын ала ескертуге бағытталған персоналды медициналық дамуына ықпал етеді және басқарушылық шешімдер қабылдауды жеңілдетеді» [3].

Бүгінгі таңда экономика мен әлеуметтік салада цифрлық түрлендіруді жүзеге асыру үшін жеткілікті біліктілікке ие кадрларды дайындау, озық институттарды енгізуді ынталандыру және цифрлық түрлендіру үшін қолайлы жағдайларды қалыптастыратын реттеуді дамыту басты рөл атқарады. Цифрлық медицина үшін медициналық зерттеулердің нәтижелері, өртүрлі манипуляциялар, аурулар көрсеткіштерін бақылау туралы деректер өте маңызды. Бірақ бұл деректердің өздері пайдасыз, оларды өңдеу, талдау және түсіндіру қажет, мұның барлығы «жасанды интеллект» (ЖИ) көмегімен мүмкін болады. Медицинада ЖИ қолдану үлкен деректер массивін жинау, сақтау және өңдеудің заманауи техногологияларының, есептеу қуатының артуы және бұлттық қоймалардың пайда болуы арқасында мүмкін болды. Бұл технологиялар үш деңгейде қолданылады:

- дәрігерлерге – бейнелерді жылдам және дәл түсіндіруге;
- денсаулық сақтау жүйелеріне – жұмыс процесін жақсартуға және медициналық қателіктерді азайту мүмкіндігіне;

науқастардың – өз деректерін өңдеп, денсаулықтарын нығайтуға көмектеседі [3].

COVID-19пандемиясы осы саланың бұрын барлық деңгейде жаппай жасырынып келген бірқатар созылмалы мәселелерін айқындады. В периодпандемия кезінде сақтандыру медицинасы кәдімгі коллапсқа ұшырады. Бюджеттік-сақтандыру медицинасы ағымдағы экономикалық жағдайларда өзінің әлсіздігін көрсетті, денсаулық сақтаудағы негізгі мәселелерді шешу қабілетсіздігін, әсіресе медициналық салаға қаржы ағындарын тарту тұрғысынан байқалды.

Отандық денсаулық сақтауға қазіргі заманғы медициналық технологияларды әзірлеу және енгізу мәселелері әлі күнге дейін шешілмеген күйінде қалып отыр. Сарапшылардың айтуы бойынша, биологиялық, генетикалық, ақпараттық және басқа да жаіа технологиялардың өмірлік циклының барлық бастапқы кезеңдерінде ұйымдастырушылық, құқықтық және этикалық мәселелер туындауда» [5].

Қазақстан Республикасы Президенті Қ.-Ж. Тоқаев 2023 жылғы 12 қазанда Астанада өткен Digital Bridge форумында жоғары оқу орындарындағы оқу бағдарламаларын жаңғыртуға деген шұғыл қажеттілікті атап өтті. Әрине, болашақ мамандар, мейлі ол мұғалімдер, дәрігерлер, агрономдар немесе заңгерлер болсын, жасанды интеллект (ЖИ) саласында негізгі білімге ие болу керек» [6].

Осылайша, цифрландыру, денсаулық сақтау мен медицина жасанды интеллектті қолдану және осы процестегі құқықтық тәуекелдер мәселелерін зерттеу қажет. Бүгінгі таңда құқықтық ғылым мен мәдениеттің ортасында адам тұруы тиіс, бірақ ол адам жаңа жаһандық цифрлық құқықтармен бірге болуы тиіс [7, 54 б.].

Цифрлық құқықтары адамның құқықтарының жеке тақырыбы болып табылады, сондықтан біз оларды егжей-тегжейлі қарастырмаймыз. Біз тек біртұтас қалыптасқан пікірдің жоқ екенін және Қазақстанда бұл мәселеге енді ғана тиісті көңіл бөліне бастағанын атап өте аламыз. Бұл жұмыс осы саладағы алғашқы еңбектердің бірі болғандықтан, мүмкін барлық сұрақтар толық қамтылмаған. Ұлттық заңнама мен стандарттар цифрлық денсаулық сақтау жүйелерін сертификаттау және аккредиттеу талаптарын, электрондық медициналық жазбаларды міндетті түрде қолдануды, деректерді сақтау және беру нормаларын, сондай-ақ пациенттерден медициналық ақпаратын пайдалану стандарттары мен құпиялылық рәсімдерін қамтиды. Жеке деректер денсаулық сақтауда жаңа валютаға айналуға, олардың қорғалуы маңызды рөл атқарады. Медициналық құрылғылармен байланысқан клиникалық инновациялар және нарықтағы күрделі мәселелер мемлекеттік саясатты, нормативтік бақылауды және тәуекелдерді басқаруды әзірлеуге деген тұрақты қажеттілікті күшейтті. Киберқауіпсіздік саладағы тағы бір басты мәселе болып табылады.

Құнды деректердің үлкен көлемі және өзара байланысты ИТ орталарға деген сұраныстың артуы денсаулық сақтауды киберқылмыстың тартымды нысанына айналдырады.

Мемлекеттік саясат пен нормативтік актілер макродеңгейде қауіпсіздік пен денсаулықты жақсартуға бағытталғанымен, денсаулық сақтау мекемелері сәйкестікке, этикаға және тәуекелге назар аударып, бүкіл кәсіпорында хабардарлықты арттыруы керек.

Мекемелер өздерінің кибернетикасын неғұрлым күшті және тиімді ететін дағдарысты басқару мүмкіндіктеріне инвестициялық қаржы бөлуі қажет [8, 19 б.]. Осылайша, digital-медицинада қолданатын жасанды интеллект технологияларына относятся телемедициналық технологиялар, big data, ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің тәжірибесінде жұмыс жасайтын жасанды интеллект технологиялары жатады. Сонымен қатар, «digital-медицинада қолданатын жасанды интеллект технологиялары пациенттің (оның заңды өкілінің) жеке және биометриялық деректерін өңдеуге келісім алуды көздейді; пациенттің (оның заңды өкілінің) бейнесін орналастыруын; медициналық құпияны ашуын болжайды» [9, 48 б.].

ЦДС құқықтық тәуекелдерін басқару, жүргізілетін саясат пен ережелерді әзірлеу мен орындау үшін көптеген жағдайларда БҚЕ (бағдарламалық қамтамасыз ету) арналған мәжбүрлі қосымшамаларды пайдалану және оларды күшейту қажет. Олар деректер қауіпсіздігін анықтауды, ақпараттың құпиялылығын анықтауды, аутентификацияны және деректерге қол жеткізуді басқару процедураларын және қауіпсіздік деректеріне қол жеткізуді анықтау процедураларын қамтуы мүмкін. Ол процедуралар кәсіпорындарды қорғайтын, арнайы қызметтер көрсететін, заңгерлер, ЖБ саласында мамандар, яғни барлық тараптардың қатысумен өтуі тиіс. Мұндай қосымшалар медперсоналды сәйкесінше оқыту арқылы үнемі жаңартылуы тиіс. Барлық персоналды оқыту және үйрету денсаулық сақтауды цифрландырудың құқықтық тәуекелдерін басқару үшін маңызды шаралар болып табылады. Дәрігерлер, медициналық, әкімшілік және техникалық персоналды қоса барлық жұмыскерлер деректер қауіпсіздігі негіздерін, олардың құпиялылығы және этикалық қоймалары негіздерін білуі қажет.

Оқыту бастапқы және үнемі түрде болуы тиіс, яғни денсаулық сақтау саласындағы құқықтық тәртіп пен үздік тәжірибедегі болып жатқан өзгерістерді персонал мұқият қарап отыру қажет. Оқыту семинарлар, онлайн-курстар, тренингтер және басқа да білім беру түрінде болуы мүмкін. Өкінішке орай, біздің сот тәжірибесінде жасанды интеллекттің құқықтық реттеу мәселелерін ғылыми әзірлеу процесі дамымаған. Денсаулық сақтаудың цифрлық технологиялары сапалы медициналық көмек көрсетудегі және тұрақты даму саласында мақсаттарға жету жолындағы елде бар проблемалар мен жетіспеушіліктерді шешуге арналған. Қажетті жоспарлау мен қауіпсіздік шараларынсыз цифрлық медициналық технологиялар денсаулыққа қатысты салада теңсіздікті арттыруы мүмкін, мұндай араласуларды жасай алатын және жасай алмайтын адамдарды ажырата отырып цифрлық бөлінуді көбейте түседі. Бұл туралы басқа да зерттеушілер жазады [10].

Қорытынды. БАҚ дұрыс атап өткендей, негізі елде «медициналық көмек көрсету кезіндегі мемлекеттік кепілдердің толық түрде көрсетілмеуі, оның бүкіл халыққа қолжетімсіздігі және жоғары сапасының жоқтығы, сонымен қатар елдің қоғамдық медицинаға сенімсіздігі айқын».

Медицина мен денсаулық сақтау саласында қолданатын ЦТ жылдам және жиі өзгереді, бұл өз кезегінде құқықтық проблемалар мен сәйкессіздіктерге әкеледі, әсіресе медициналық құқық пен бірнеше басқа салалардың торабында қиылысады. «Медициналық технологиялар, генетика саласындағы технологиялар және жалпы биология, фармацевтика (және осы негізде – жасанды интеллект технологиялары, цифрлық модель жасау, цифрлықталдау, Big Data) қазіргі кезде өте қарқынды, экспоненциалды түрде, яғни жеті қарысты қадамдармен дамып келе жатыр».

Құқық өз реттеуінің (үмітсіз артта қала отырып) тиісті пәндік-объектілік саласында болып жатқан оқиғаларды қуып жетуді жалғастыруда. Елдегі жаппай цифрландыру жағдайында медициналық және фармацевтикалық құқықты дамыту қажеттілігі азаматтық, әкімшілік, медициналық қылмыстық және фармацевтикалық қылмыстық құқықтардың

дамуын да көздейді. Біз тағы да санитарлы-гигиеналық немесе санитарлы-эпидемиологиялық қылмыстық құқықты белгілегіміз келді, себебі COVID-19 пандемиясы із-түссіз өткен жоқ, әрқашан әр түрлі эпидемиялар болған және қазір де бар, адамзаттың биоқауіпсіздігі толық қорғалмаған.

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтаудағы цифрландырылуында біз негізгі құқықтық тәуекелдерін анықтадық, оларды тез арада, толық жалпылау және зерттеу арқылы шешу қажет, және де құқықтық және өзге де сипаттағы шараларды қабылдау және заңды жүзеге асыру арқылы шешу қажет. Азаматтық-құқықтық бағыттың тұтас бірқабат тәуекелдері осы құқық пен заңнама саласындағы мамандар-сарапшылар көмегімен дербес түрде зерттелуі қажет.

2024 ж. 21 мамыр күні №86-VIII қабылданған ҚР жаңа Заңына сәйкес, Қазақстан Республикасы «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Кодексі жаңа өзгерістеріне сай, «денсаулық сақтау Министрлігі іс-әрекетін автоматтандыруына арналған денсаулық сақтаудың интеграциялық платформасының жұмысы, сондай-ақ денсаулық сақтау мекемелерімен өзара әрекеттесу мәселелері реттелген». Қаншалықты бұл тиімді екенін осы мәселелерді жүзеге асыру тәжірибесі көрсетеді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Управление Верховного комиссара ООН по правам человека. Изложение фактов, № 31. Право на здоровье, 1 июня 2008 // <https://www.refworld.org.ru/docid/52693137a.html>
2. К.-Ж. Токаев: Искусственный интеллект изменит правила игры // <https://tengrinews.kz/>
3. Topol E.J. High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence // *Nature medicine*. 2019. – Vol. 25. – P.44-56. URL: <https://doi.org/10.1038/S41591-018-0300-7>
4. Цифровая трансформация отраслей: стартовые условия и приоритеты: Доклад НИУ ВШЭ. – М.: Изд. дом ВШЭ, 2021. – 201 с.
5. Биленко А.И. Российский рынок медицинских услуг: правовые проблемы обеспечения конкуренции: автореф. дис...канд. юрид. наук. – М., 2022. – 22 с.
6. К.-Ж. Токаев о регулировании ИИ: Нужны справедливые «правила игры» // <https://www.zakon.kz/tekhn0/6410075-tokaev-o-regulirovanii-ii-nuzhny-spravedlivye-pravila-igry.html?ysclid=lohijb6e3329355085>
7. Бурьянов М.С. Глобальные цифровые права человека в контексте рисков цифровизации // *Век глобализации*. – 2020. – № 3. – С. 54-70.
8. Курманова Г.К., Суханбердина Б.Б., Уразова Б.А. Цифровизация медицинских услуг в Западно-Казахстанской области: состояние и перспективы // *Управление устойчивым развитием*. – 2019. – № 6 (25). – С.14-19.
9. Подузова Е.Б. Технологии искусственного интеллекта в digital-медицине: проблемы теории и правоприменения // *Вестник ун-та им. О.Е. Кутафина (МГЮА)*. – 2023. – № 5. – С.41-48.
10. Yelegen A.Ye. Ensuring the right of a person and a citizen to health in the Republic of Kazakhstan in the era of artificial intelligence // *Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Серия юридич.* – 2023. – №2 (106). – С.14-20.

Авторлар туралы мәліметтер

Рүстемова Г.Р. - Қазақстан Республикасы ИМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының докторы, профессор.

Байсейтова Ә.Т. – Қазақстан Республикасы ИМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Кегембаева Ж.А. - Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық және әкімшілік құқық кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, профессор.

Рустемова Г.Р. - научный сотрудник Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор юридических наук, профессор.

Байсеитова А.Т. - начальник факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, полковник полиции, доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент).

Кегембаева Ж.А. - профессор кафедры теории и истории государства и права, конституционного и административного права Казахского национального университета имени Аль-Фараби, доктор юридических наук, профессор.

Rustemova G.R. - Researcher at the Scientific Research Center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Doctor of Law, Professor.

Bayseitova A. – head of the Faculty of Postgraduate Education of the M. Esbulatov Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Law, associate Professor, police Colonel.

Kegembayeva Zh.A. - Professor of the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional and Administrative Law of Al-Farabi Kazakh National University, Doctor of Law, Professor.

А.Б. Омарова¹, Ш.Б. Маликова¹, А.К. Кусаинова¹

¹Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БОЛЬШИХ ДАННЫХ В КАЗАХСТАНЕ: СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СТАНДАРТОВ ЗАЩИТЫ ДАННЫХ И СОВМЕСТИМОСТИ

В данном исследовании анализируется текущая нормативно-правовая база Казахстана, регулирующая использование больших данных, с акцентом на защиту данных и стандарты операционной совместимости. Целью исследования является выявление существенных пробелов в законодательстве, особенно в сравнении с международными стандартами, такими как GDPR, и предложить конкретные поправки для улучшения правового регулирования. Основные направления работы включают анализ существующих законов, определение недостатков в управлении данными и изучение опыта других стран, таких как Эстония. В качестве основных проблем отмечается отсутствие всеобъемлющего руководства по анонимизации данных, управлению согласием и обработке больших массивов данных, а также отсутствие стандартизированной совместимости данных. Практическая значимость исследования заключается в предложении конкретных изменений в отечественное законодательство в соответствии с лучшими мировыми практиками создания надежных структур управления данными, которые могут способствовать развитию цифровой инфраструктуры Казахстана и стимулировать инновации в сфере больших данных. Полученные результаты показывают необходимость реформирования законодательства для обеспечения безопасного и эффективного использования больших данных, что имеет важное значение для дальнейшего роста экономики и улучшения, прежде всего, качества услуг, оказываемых в частном и государственном секторе.

Ключевые слова: большие данные, защита данных, совместимость, GDPR, законодательная база, управление данными, цифровая трансформация.

Қазақстанда үлкен деректерді пайдаланудың құқықтық аспектілері: деректерді қорғау және өзара әрекеттесу стандарттарын салыстырмалы зерттеу

Бұл зерттеуде Қазақстанның үлкен деректерді пайдалануын реттейтін қазіргі нормативтік-құқықтық база талданады, негізгі назар деректерді қорғау және операциялық үйлесімділік стандарттарына аударылады. Зерттеудің мақсаты - заңнамадағы елеулі олқылықтарды, әсіресе GDPR сияқты халықаралық стандарттармен салыстырғанда, анықтап, құқықтық реттеуді жақсарту үшін нақты түзетулер ұсыну. Жұмыстың негізгі бағыттары бар заңдарды талдау, деректерді басқарудағы кемшіліктерді анықтау және Эстония сияқты басқа елдердің тәжірибесін зерттеуді қамтиды. Негізгі проблемалар ретінде деректерді анонимизациялау, келісімді басқару және үлкен деректерді өңдеу бойынша кешенді нұсқаулықтардың жоқтығы, сондай-ақ деректердің стандартталған үйлесімділігінің болмауы атап өтіледі. Зерттеудің практикалық маңызы - Қазақстанның цифрлық инфрақұрылымын дамытуға және үлкен деректер саласындағы инновацияларды ынталандыруға ықпал ететін деректерді басқарудың сенімді құрылымдарын құрудың ең үздік әлемдік тәжірибелеріне сәйкес отандық заңнамаға нақты өзгерістер енгізуді ұсыну. Алынған нәтижелер үлкен деректерді қауіпсіз және тиімді пайдалануды қамтамасыз ету үшін заңнаманы реформалаудың қажеттілігін көрсетеді, бұл экономиканың одан әрі өсуі және ең алдымен

жеке және мемлекеттік секторларда көрсетілетін қызметтердің сапасын жақсарту үшін маңызды.

Түйін сөздер: үлкен деректер, деректерді қорғау, үйлесімділік, GDPR, заңнамалық база, деректерді басқару, цифрлық трансформация.

Legal Aspects of Big Data Use in Kazakhstan: A Comparative Study of Data Protection and Interoperability Standards

This study analyzes the current legal and regulatory framework in Kazakhstan governing the use of big data, with a focus on data protection and interoperability standards. The study aims to identify significant gaps in the legislation, especially in comparison to international standards such as GDPR, and propose specific amendments to improve the legal regulation. The main areas of work include analyzing existing laws, identifying gaps in data management and studying the experience of other countries such as Estonia. The lack of comprehensive guidance on data anonymization, consent management and big data processing, as well as the lack of standardized data interoperability are highlighted as major challenges. The practical significance of the study lies in proposing specific changes to domestic legislation in line with international best practices for creating robust data governance structures that can contribute to the development of Kazakhstan's digital infrastructure and stimulate innovation in big data. The results show the need to reform legislation to ensure the safe and efficient use of big data, which is essential for further economic growth and improving, above all, the quality of services provided in the private and public sector.

Keywords: big data, data protection, interoperability, GDPR, legislative framework, data management, digital transformation.

Введение. Выбор темы исследования обусловлен ее актуальностью, которая, в свою очередь, обусловлена быстрым развитием цифровых технологий и их влиянием на экономику и государственное управление в Казахстане. В условиях цифровой трансформации использование больших данных становится критически важным инструментом для принятия обоснованных решений, оптимизации процессов и стимулирования инноваций. Однако в Казахстане существует значительная проблемная ситуация, связанная с отсутствием глубоких доктринальных исследований правовых проблем использования больших данных и несовершенством законодательной базы, регулирующей использование больших данных. Несмотря на глобальный интерес к этой теме и очевидную практическую значимость, текущие законы Казахстана не полностью соответствуют международным стандартам, таким как GDPR, что ограничивает возможности для эффективного использования больших данных. На многие вопросы касательно правового режима больших данных отсутствуют исчерпывающие ответы как в теории права, так и в практике использования больших данных.

Объектом данного исследования является правовая база Казахстана, связанная с использованием больших данных. Предмет исследования - стандарты защиты данных и совместимости, а также их соответствие международным нормам. Основная цель исследования заключается в выявлении недостатков существующего законодательства и предложении конкретных поправок для его улучшения. Для достижения этой цели поставлены следующие задачи: анализ текущих законов Казахстана, сравнительное исследование с международными стандартами, такими как GDPR, и изучение опыта передовых стран в области цифровой трансформации, таких как Эстония.

Казахстан добился заметных успехов в цифровой трансформации, однако законодательная база, связанная с большими данными, остается недостаточно развитой, особенно в отношении защиты данных и совместимости. Этот пробел становится все более проблематичным, поскольку в стране активно интегрируются большие данные в

экономический и государственный секторы. Настоящее исследование крайне необходимо для устранения этих законодательных недостатков, и два ключевых аргумента подчеркивают его важность:

1. Непоследовательное и неадекватное законодательство о защите данных

Законы о защите данных в Казахстане, в основном регулируемые Законом о защите персональных данных [1], претерпели некоторые изменения, но они все еще не полностью соответствуют лучшим международным практикам. Закон делает акцент на защите персональных данных, но в нем отсутствуют всеобъемлющие рекомендации по анонимизации данных, управлению согласием и обработке больших массивов данных, которые необходимы в эпоху больших данных. Этот законодательный пробел создает неопределенность для предприятий и государственных организаций, которые хотят использовать большие данные для принятия решений и инноваций.

Например, общий регламент Европейского Союза по защите данных (GDPR) [2] обеспечивает надежную основу для защиты данных, включая подробные положения о правах субъектов данных, возможности переноса данных и законной обработке персональных данных. В отличие от этого, законодательству Казахстана не хватает такой глубины, особенно в части обеспечения защиты прав частных лиц при использовании их данных в приложениях для работы с большими данными. Например, в то время как GDPR четко рассматривает такие вопросы, как право быть забытым и возможность переноса данных [3], казахстанские законы носят более обобщенный характер и не содержат четких указаний для контекста больших данных. Это может препятствовать иностранным инвестициям и партнерству, так как предприятия могут счесть правовую среду слишком неопределенной, чтобы безопасно в ней ориентироваться.

2. Отсутствие стандартов совместимости препятствует интеграции больших данных

Одной из серьезных проблем цифровой трансформации в Казахстане является отсутствие стандартизированной операционной совместимости данных. Действующая нормативно-правовая база недостаточно учитывает потребность в стандартизированных форматах данных, API или протоколах, которые способствуют беспрепятственному обмену и интеграции данных между различными платформами и секторами. Отсутствие операционной совместимости не только препятствует эффективному использованию больших данных, но и создает неэффективность в государственном и частном секторах.

Сравнение с такими странами, как Эстония, которая успешно реализовала общенациональную совместимость данных с помощью своей платформы X-Road, подчеркивает недостатки Казахстана. Эстонская система позволяет различным базам данных и информационным системам безопасно и эффективно взаимодействовать, обеспечивая основу для электронных государственных услуг [4]. В отличие от этого, фрагментарный подход в Казахстане привел к появлению изолированных данных, когда различные государственные учреждения и предприятия с трудом обмениваются данными и эффективно их используют. Отсутствие законодательных требований к операционной совместимости означает, что данные остаются запертыми в изолированных системах, что ограничивает потенциальные преимущества аналитики больших данных.

Учитывая эти пробелы, предлагаемое исследование имеет решающее значение для разработки законодательных реформ, которые позволят Казахстану в полной мере использовать большие данные. Приведя свои законы о защите данных в соответствие с мировыми стандартами и установив четкие протоколы совместимости, Казахстан сможет укрепить свою цифровую инфраструктуру, что поспособствует привлечению иностранных инвестиций и улучшению качества, прежде всего, государственных услуг. Исследование может стать дорожной картой для этих изменений, опираясь на успешные международные модели и адаптируя их к уникальному контексту Казахстана.

Методы исследования включают доктринальный правовой анализ, сравнительно-правовой метод и анализ тематических исследований. Гипотеза работы заключается в том, что адаптация казахстанского законодательства к лучшим мировым практикам в области

больших данных позволит значительно улучшить цифровую инфраструктуру страны и создать условия для безопасного и эффективного использования данных.

Без такой адаптации Казахстан рискует отстать от мировой цифровой экономики, упустив экономические и социальные преимущества, которые может принести эффективное использование больших данных.

На изучение больших данных и их правовых последствий в Казахстане значительное влияние оказала как зарубежная, так и отечественная наука. Хотя большая часть исследований была посвящена приведению казахстанских законов о защите данных в соответствие с международными стандартами, такими как GDPR, и изучению успешных примеров взаимодействия данных, в литературе остаются заметные пробелы, особенно в отношении поправок, рассматриваемых в данном исследовании.

Общий регламент по защите данных (GDPR) широко признан как всеобъемлющая основа для защиты данных. Исследователи Заим и Барбер (Zaeem and Barber, 2020) обсуждают влияние GDPR на политику конфиденциальности, подчеркивая его роль в формировании мировых стандартов защиты данных. Подробные положения регламента об анонимизации и псевдонимизации данных стали эталоном, которому стремятся подражать многие страны. Однако несмотря на то, что GDPR содержит обширное руководство по этим вопросам, существует мало исследований о том, как эти принципы могут быть эффективно перенесены в казахстанский правовой контекст, особенно в области определения и реализации анонимизации данных в рамках национального законодательства. Этот пробел очень важен, поскольку подход GDPR нельзя применять напрямую, не учитывая местную правовую, культурную и технологическую среду.

Авторы Тропп, Хоффманн и Чочиа (Tropp, Hoffmann, Chochia, 2022) подчеркивают успех эстонской платформы X-Road, которая служит образцом совместимости данных. Их работа подчеркивает важность стандартизированных форматов данных и API для обеспечения беспрепятственного обмена данными между государственными и частными организациями. Хотя технические аспекты таких систем хорошо описаны, в литературе недостаточно внимания уделяется тому, как эти стандарты могут быть законодательно закреплены в рамках существующей законодательной базы Казахстана. Отсутствие исследований о том, как интегрировать эти технические стандарты в «Закон об информатизации», отражает более широкий пробел в литературе, касающийся правовых механизмов, необходимых для обеспечения совместимости данных.

Отечественные ученые в основном сосредоточились на оценке эффективности существующих в Казахстане законов в контексте защиты данных и цифрового управления. Ахметова (2023) и Ерболатов и др. (2022) проводят критический анализ «Закона о персональных данных и их защите», выявляя существенные недостатки в способности закона решать современные проблемы, порождаемые большими данными. Хотя в их работе подчеркивается необходимость улучшений в области защиты данных, они не предлагают конкретных поправок, связанных со стандартами анонимизации данных, таких как те, что предлагаются в данном исследовании. Отсутствие подробных рекомендаций в литературе указывает на пробел в научной дискуссии о том, как установить четкие, подлежащие исполнению стандарты анонимизации данных в рамках казахстанской правовой системы.

Аналогичным образом, несмотря на обсуждение общей необходимости более эффективного управления данными, практически нет исследований о том, как можно изменить казахстанский «Закон об информатизации», чтобы включить в него четкие положения о совместимости данных. Предлагаемые в данном исследовании поправки, включающие определение интероперабельности, обязательные стандартизированные форматы данных и требования к API, не рассматриваются в существующей казахстанской литературе. Такое отсутствие внимания к правовым основам стандартов технической совместимости говорит о том, что эта область остается недостаточно изученной как отечественными, так и зарубежными учеными.

Несмотря на ценный вклад зарубежных и отечественных источников, в литературе отсутствует всесторонний анализ и практические рекомендации относительно юридической интеграции стандартов анонимизации данных и операционной совместимости в существующую законодательную базу Казахстана. Поэтому предлагаемые поправки к «Закону о персональных данных и их защите» и «Закону об информатизации» являются новым вкладом, который устраняет эти критические пробелы. Отсутствие исследований, посвященных этим конкретным изменениям в законодательстве, подчеркивает необходимость дальнейшего внимания ученых к тому, чтобы казахстанская правовая система могла эффективно поддерживать безопасное и эффективное использование больших данных.

В заключение следует отметить, что хотя существующая литература закладывает прочную основу для понимания правовых проблем, связанных с большими данными, существует явная потребность в более целенаправленных исследованиях, посвященных практической реализации стандартов анонимизации данных и операционной совместимости в рамках казахстанской правовой системы.

Методология исследования. В данном исследовании используется качественный исследовательский дизайн, сфокусированный на доктринальном правовом анализе в сочетании со сравнительно-правовой методологией. В первую очередь в исследовании рассматривается существующая в Казахстане нормативно-правовая база, касающаяся больших данных, в частности, законы, связанные с защитой данных и совместимостью. В ходе исследования мы попытались выяснить какова эффективность существующей правовой базы Казахстана в области защиты данных и стандартизации совместимости для поддержки использования больших данных, и какие законодательные изменения необходимы для улучшения этих аспектов. Сравнивая их с международными стандартами и лучшими практиками, в частности, Европейского Союза и Эстонии, наше исследование направлено на выявление пробелов и разработку предложений по усовершенствованию законодательства с учетом специфики Казахстана.

Основная гипотеза в исследовании заключается в следующем. Адаптация казахстанского законодательства в области больших данных к международным стандартам, таким как GDPR, и внедрение стандартов данных и интероперабельности, аналогичных эстонской модели X-Road, приведет к значительному улучшению цифровой инфраструктуры и поддержке инноваций в Казахстане.

Данные для этого исследования были собраны из различных источников, включая первичные правовые документы Казахстана, такие как Закон о персональных данных и Закон об информатизации [5] и другие нормативные акты, регулирующие использование больших данных и защиту персональных данных. Кроме того, для сравнения были проанализированы международные нормативно-правовые акты, включая Общий регламент ЕС по защите данных (GDPR) и эстонскую систему операционной совместимости X-Road, правовые документы, регламентирующие использование больших данных в таких странах, как Эстония. В исследование также были включены вторичные источники, такие как научные статьи, правительственные отчеты и соответствующие тематические исследования по использованию больших данных и правовым основам, что позволило получить полное представление о текущем ландшафте.

Методология исследования включает в себя доктринальный правовой анализ для тщательного изучения существующих правовых текстов в Казахстане. Такой подход помогает понять текущую правовую среду, определить существующие положения и выявить области, в которых закон может быть неоднозначным или отсутствовать в контексте больших данных. В исследовании также используется сравнительный правовой анализ для оценки того, как казахстанское законодательство соотносится с международными стандартами, в частности, с GDPR и эстонской моделью управления цифровыми технологиями. Для иллюстрации практических последствий действующей законодательной базы были использованы тематические исследования, предлагающие реальные примеры,

которые подчеркивают проблемы и результаты, связанные с законодательством о больших данных в Казахстане.

Данные, полученные из различных источников, были систематически проанализированы с целью выявления закономерностей, тем и правовых принципов, применимых к условиям Казахстана. Количественный анализ проведен на основе сравнения законодательных норм, изучения передового опыта других стран, в частности Эстонии, в области цифровой трансформации. Этот анализ был направлен на выявление пробелов в существующей законодательной базе, областей, в которых казахстанские законы расходятся с лучшими международными практиками, и потенциальных правовых реформ, которые могли бы улучшить использование и управление большими данными в стране. Этические соображения были направлены в первую очередь на точное представление юридических текстов и объективный анализ, обеспечивая академическую честность на протяжении всего процесса исследования. Этот методологический подход обеспечивает прочную основу для анализа состояния законодательства в области больших данных в Казахстане и предлагает основу для рекомендации конкретных правовых реформ.

Таким образом был применен комплексный подход к анализу правовой базы Казахстана в контексте использования больших данных, что позволило выявить конкретные области для улучшения и предложить соответствующие законодательные изменения.

Результаты и обсуждение. В Казахстане использование данных в Интернете в основном регулируется несколькими ключевыми правовыми документами, которые касаются защиты данных, информационной безопасности и цифровой деятельности. Специалисты признают, что к наиболее значимым правовым основам относятся Закон о персональных данных и их защите (2013г.) и Закон об информатизации [6].

Закон о персональных данных является краеугольным камнем защиты данных в Казахстане. Он регулирует сбор, обработку и хранение персональных данных, устанавливая права субъектов данных и обязанности контролеров данных. Он включает положения о согласии, безопасности данных и обязанностях обработчиков данных.

Ключевые положения данного закона заключаются в том, что он предписывает, что персональные данные могут обрабатываться только с явного согласия субъекта данных, за исключением случаев, оговоренных в законе. Закон также требует, чтобы персональные данные хранились на территории Казахстана, если иное не предусмотрено международным соглашением.

Закон неоднократно обновлялся, последний раз в 2024 году, чтобы ввести более строгие меры в отношении утечек данных, требуя уведомления Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности, а также запрещая сбор физических копий документов, удостоверяющих личность, без необходимости [7].

Закон об информатизации регулирует более широкую цифровую трансформацию в Казахстане, включая развитие инфраструктуры информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и цифровой экономики. Он включает в себя положения об электронном правительстве (e-government), информационных системах, а также об ответственности государственных и частных организаций в процессе информатизации.

Указанный закон устанавливает рамки для развития цифровой инфраструктуры Казахстана, включая центры обработки данных, системы электронного документооборота и цифровую подпись. Он также определяет обязанности различных государственных органов по реализации ИКТ-проектов и управлению данными государственного сектора [8].

Несмотря на то, что в законе об информатизации рассматриваются вопросы развития цифровых систем, в настоящее время в нем отсутствуют подробные положения о совместимости данных и стандартизированном обмене данными между платформами, что было определено как пробел в контексте использования больших данных.

В определенной смысле закон также обеспечивает безопасность информационных ресурсов и данных как в государственном секторе, так и в частных организациях, то есть защиту целостности, конфиденциальности и доступности данных, особенно в критической

инфраструктуре. При этом закон дополняет закон о защите персональных данных, гарантируя, что данные, хранящиеся как в государственных, так и в частных организациях, будут надлежащим образом защищены от несанкционированного доступа или утечки [9].

Также недавно принятый Закон о цифровых активах (2023 г.) [10] регулирует развивающиеся сферы цифровых активов, включая криптовалюты, и их взаимодействие с национальной энергосистемой. Он обеспечивает правовую основу для майнинга и торговли цифровыми активами на территории Казахстана.

Закон определяет условия, при которых майнеры цифровых валют могут получить доступ к национальной энергосистеме, подчеркивая необходимость энергетической устойчивости и ограничивая деятельность по добыче криптовалют периодами избытка электроэнергии. Хотя закон сосредоточен на цифровых активах, он затрагивает более широкие вопросы управления данными и их использования в цифровой экономике.

Кроме того, следует отметить, что Концепция развития искусственного интеллекта (2024–2029 гг.) [11], не являясь законом как таковым, как стратегический документ направляющий развитие и интеграцию технологий искусственного интеллекта (ИИ) в Казахстане, рассматривает необходимость создания правовой базы, поддерживающей ИИ и большие данные, включая обмен данными и этическое использование ИИ.

Данная Концепция подчеркивает создание национальной платформы ИИ, создание центров обработки данных и необходимость совместного доступа к данным. В ней также описываются планы по разработке образовательных программ и поддержке инноваций в области ИИ, что напрямую влияет на то, как большие данные будут управляться и использоваться в будущем [12].

Таким образом, в целом существующее казахстанское законодательство закладывает основу для регулирования использования больших данных в Интернете, в частности, благодаря Закону о защите персональных данных и Закону об информатизации. Однако остаются пробелы в таких областях, как взаимодействие данных, комплексное управление данными и этическое использование ИИ, для которого большие данные являются «топливом». Чтобы повысить эффективность использования больших данных, Казахстану рекомендуется внести поправки в существующие законы, чтобы устранить эти пробелы, а также рассмотреть возможность разработки новых нормативных актов, специально направленных на решение уникальных задач, которые ставят большие данные и ИИ. Это может включать в себя более четкие определения прав на данные, стандартизированные протоколы обмена данными и более сильные механизмы надзора для обеспечения соответствия внутренним и международным стандартам защиты данных.

Для решения указанных задач безусловно будет полезно провести анализ международного опыта и международных стандартов.

В частности, общие положения о защите данных (GDPR) Европейского Союза обеспечивает всеобъемлющую основу для защиты данных, включая рекомендации по анонимизации персональных данных. При этом проводится четкое различие между анонимизацией и псевдонимизацией данных.

Согласно GDPR, под анонимизацией понимается процесс необратимого изменения персональных данных таким образом, что отдельные лица больше не могут быть идентифицированы ни прямо, ни косвенно. Если данные полностью анонимизированы, они больше не считаются персональными данными и не подпадают под действие GDPR, что означает, что строгие правила обработки данных, согласия и прав личности больше не применяются.

Однако GDPR проводит различие между анонимизацией и псевдонимизацией, где последняя подразумевает замену идентифицируемой информации псевдонимом или ключом, который все еще может быть отслежен до отдельного человека с помощью дополнительной информации. Псевдонимизированные данные остаются в сфере действия GDPR и требуют соблюдения его правил. GDPR не предписывает конкретных методов анонимизации, но признает такие методы, как маскировка данных, агрегирование и дифференцированная

конфиденциальность в качестве приемлемых вариантов. Регулярные проверки и оценки рисков призваны гарантировать, что повторная идентификация анонимизированных данных остается крайне маловероятной, как подчеркивает Европейский совет по защите данных (EDPB).

Практический пример применения GDPR к анонимизации можно увидеть в сценариях исследовательских данных, таких как клинические испытания, где данные участников должны быть анонимизированы перед передачей третьим лицам или для целей вторичных исследований. Это гарантирует, что участников нельзя будет идентифицировать по набору данных, а если анонимизация окажется недостаточной, данные останутся в соответствии с жесткими требованиями GDPR.

Для Казахстана обращение к GDPR в качестве образца может быть полезным при внесении изменений в «Закон о персональных данных и их защите». Для того чтобы устранить пробелы в казахстанском законодательстве, касающиеся анонимизации данных, управления согласием и обработки больших массивов данных, в результате проведенного исследования нами сформирован вывод о том, что включение в отечественный Закон о персональных данных четких стандартов и методов анонимизации, аналогичных тем, что описаны в GDPR, позволит Казахстану значительно усовершенствовать свою систему защиты данных. Это позволит более широко и безопасно использовать анонимизированные данные в аналитике больших данных, обеспечивая при этом защиту прав частных лиц на неприкосновенность частной жизни.

Исследование показало, что в действующий закон о персональных данных необходимо внести изменения и дополнения в части регламентации анонимизации данных. Полагаем, что закон нуждается во введении специального раздела об анонимизации данных. В данный раздел необходимо включить норму, определяющую анонимизацию данных, то есть четко определяющую, что представляет собой анонимизация данных, отличая ее от псевдонимизации. Более того, необходимо четко установить критерии для определения того, когда данные достаточно анонимизированы, чтобы больше не считаться персональными данными.

Кроме того, необходимы соответствующие утвержденные законодательно стандарты и методы анонимизации данных, включая такие техники, как маскировка данных, обобщение и дифференцированная конфиденциальность. Закон также должен определять обязанности контролеров и обработчиков данных по обеспечению соблюдения этих стандартов.

Также закон нуждается в дополнении нормами и правилами о регулятивном надзоре. Соответственно, как нам видится, закон должен включать нормы, создающие механизм, позволяющий Министерству цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности проводить аудит и проверять соответствие методов анонимизации законодательно установленным стандартам.

В этой связи потребуются законодательно ввести расширенные требования к управлению согласием. Для этого необходимо в законе установить варианты гранулированного согласия. Иными словами, нужно обязать контролеров данных предоставлять субъектам данных более подробные варианты согласия, позволяя людям указывать цели, для которых их данные могут быть использованы, особенно при анализе больших данных. Это может включать отдельные согласия на обмен данными, хранение данных и обработку третьими лицами.

Кроме того, необходимо законодательно предусмотреть информированное согласие. Это означает введение обязательного требования к контролерам данных предоставлять четкую, лаконичную и понятную информацию о том, как будут использоваться данные, обеспечивая, чтобы согласие было действительно информированным.

Соответственно, в законе необходимо будет определить процедуры, позволяющие субъектам данных легко отозвать свое согласие в любое время, и определить обязанности контролеров данных по прекращению обработки данных после отзыва согласия.

В Казахстане применение анонимизации для защиты данных все еще находится на ранней стадии, и существует относительно небольшое количество хорошо задокументированных случаев, непосредственно связанных с использованием анонимизации в соответствии с законодательством страны о защите данных. Однако одна из областей, где практика анонимизации становится все более актуальной, — это сектор здравоохранения, особенно с развитием инициатив в области электронного здравоохранения и оцифровки медицинских карт [13].

Например, программа «Цифровой Казахстан» [14] включала в себя усилия по созданию интегрированной информационной системы здравоохранения, которая позволит собирать и анализировать огромные объемы медицинских данных. В этом контексте анонимизация данных пациента имеет решающее значение для обеспечения того, чтобы чувствительная медицинская информация могла быть использована для исследований и в целях общественного здравоохранения без ущерба для конфиденциальности пациента. Хотя конкретные случаи не получили широкой огласки, вполне вероятно, что по мере дальнейшего развития этих систем потребность в надежных методах анонимизации будет расти, особенно по мере того, как Казахстан будет все больше соответствовать международным стандартам.

Другой пример можно найти в растущем использовании государственными учреждениями аналитики больших данных как в `egov.kz` [15]. Поскольку в этом случае субъекты все больше полагаются на большие массивы данных для обоснования государственной политики и принятия решений, анонимизация становится необходимой для защиты частной жизни людей, позволяя при этом проводить полноценный анализ данных. Однако существующая в Казахстане законодательная база пока не содержит подробных указаний о том, как должна проводиться такая анонимизация, что может привести к проблемам в обеспечении соблюдения стандартов конфиденциальности.

Опыт Эстонии как широко признанного мирового лидера в области цифрового управления и операционной совместимости показывает, что успех страны во многом объясняется внедрением платформы X-Road [16] - децентрализованного и безопасного уровня обмена данными, который позволяет различным информационным системам взаимодействовать друг с другом. X-Road является основой системы электронного правительства Эстонии, обеспечивая беспрепятственное взаимодействие между различными государственными базами данных и службами. Эта платформа поддерживает безопасный и стандартизированный обмен данными, гарантируя, что различные системы, как внутри государственного сектора, так и между государственными и частными организациями, смогут обмениваться информацией без проблем совместимости.

Одной из ключевых особенностей подхода Эстонии является принятие стандартизированных форматов данных и протоколов, которые необходимы для оперативной совместимости. Правительство Эстонии обязало все информационные системы государственного сектора быть совместимыми с X-Road [17], обеспечивая свободный и безопасный обмен данными между различными платформами. Это позволило Эстонии создать высокоинтегрированную цифровую экосистему, в которой такие услуги, как электронное здравоохранение, электронное налогообложение и электронное резидентство, работают без сбоев, предоставляя эффективные и удобные услуги как гражданам, так и предприятиям.

Более того, правовая база Эстонии поддерживает и обеспечивает соблюдение этих стандартов, делая совместимость не просто техническим требованием, а юридическим обязательством. Правительство Эстонии [18] установило четкие руководящие принципы и правила, которые требуют, чтобы все государственные организации использовали стандартизированные форматы данных и API. Это гарантирует, что любая новая система, разработанная или интегрированная в государственный сектор, будет придерживаться тех же стандартов совместимости, предотвращая разрозненность данных и способствуя более эффективному и прозрачному управлению.

Для того чтобы решить проблему отсутствия стандартизированной совместимости данных в процессе цифровой трансформации в Казахстане, необходимо внести специальные изменения в законодательство, чтобы создать более согласованную структуру, способствующую беспрепятственному обмену данными между различными платформами и секторами. В этой связи как результат анализа международных стандартов мы предлагаем внести соответствующие поправки в отечественный Закон об информатизации, а именно ввести раздел о стандартах операционной совместимости данных.

Указанный раздел должен, прежде всего, включать определение интероперабельности, то есть, что представляет собой интероперабельность данных, включая технические и процедурные аспекты, которые позволяют различным информационным системам и программным приложениям обмениваться данными и использовать их.

В разделе также должны быть определены стандартизированные форматы данных. Закон должен обязать принять стандартизированные форматы данных (такие как JSON, XML или другие широко распространенные форматы) для всех данных государственного сектора и поощрять их использование в частном секторе. Эти стандарты должны быть приведены в соответствие с лучшими международными практиками, чтобы обеспечить совместимость с глобальными системами.

Кроме того, следует законодательно ввести требование для государственных учреждений и регулируемых организаций об обязательной разработке и использовании интерфейсов прикладного программирования (API), которые соответствуют стандартизированным протоколам обмена данными. Эти API должны быть публично задокументированы, чтобы сторонние разработчики и другие заинтересованные стороны могли легко их интегрировать.

Необходимо создать систему централизованного надзора и сертификации. Централизованный орган при Министерстве цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности, должен отвечать за сертификацию соответствия государственных систем и основных платформ частного сектора стандартам функциональной совместимости. Этот орган также должен следить за соблюдением стандартов и решать любые возникающие проблемы с совместимостью.

Также нужно законом четко установить обязательную совместимость для государственных систем данных. Для этого нужно ввести нормы и правила об обязательном межведомственном обмене данными, а именно законодательное требование для всех государственных учреждений обеспечить совместимость их систем данных друг с другом. Это включает в себя принятие общих стандартов данных, API и протоколов, обеспечивающих легкий обмен данными между различными государственными ведомствами.

Думается взаимодействие государственных систем данных с платформами частного сектора, особенно в таких секторах, как здравоохранение, финансы и логистика, где сотрудничество между государственными и частными организациями облегчит разработка и реализация рамочной национальной системы операционной совместимости с четкими целями, включая содействие эффективному обмену данными, сокращение избыточности сбора данных и улучшение процесса принятия решений на основе данных в различных секторах.

Для реализации программы необходимо разработать дорожную карту внедрения системы операционной совместимости, включая сроки, этапы и обязанности различных заинтересованных сторон. При этом государство должно поощрять развитие государственно-частных партнерств для совместного создания решений по обеспечению совместимости, используя опыт и ресурсы обоих секторов для создания надежной национальной инфраструктуры данных.

В целом для Казахстана принятие описанного подхода может значительно улучшить его цифровую инфраструктуру. Установив законодательные требования к совместимости данных, Казахстан сможет обеспечить эффективное взаимодействие и обмен данными между

всеми системами государственного и частного секторов. Это не только повысит эффективность государственных услуг, но и будет способствовать инновациям и сотрудничеству между различными секторами. Кроме того, Казахстан может выиграть от внедрения централизованной платформы, подобной X-Road, которая будет способствовать безопасному и стандартизированному обмену данными во всей цифровой экосистеме страны.

Опыт Эстонии показывает, что стандартизированное взаимодействие данных имеет решающее значение для успешной цифровой трансформации. Следуя примеру Эстонии и введя в действие аналогичную законодательную базу и технические стандарты, Казахстан сможет преодолеть существующие проблемы и раскрыть весь потенциал своих цифровых инициатив.

Таким образом, исследование выявило несколько ключевых областей, в которых законодательная база Казахстана, связанная с большими данными, испытывает недостаток, особенно в области защиты данных и стандартов совместимости. Анализ показал, что действующие в Казахстане законы о защите данных, в основном регулируемые «Законом о персональных данных и их защите», остаются недостаточно развитыми по сравнению с международными стандартами, такими как GDPR. Хотя закон делает акцент на защите персональных данных, в нем отсутствуют всеобъемлющие рекомендации по анонимизации, управлению согласием и работе с большими массивами данных. Этот пробел создает неопределенность для предприятий и государственных учреждений, которые хотят использовать большие данные для принятия решений и инноваций.

Кроме того, исследование выявило существенную проблему, связанную с отсутствием стандартизированного взаимодействия данных в Казахстане. Существующая нормативно-правовая база недостаточно учитывает необходимость стандартизированных форматов данных, API или протоколов, которые необходимы для беспрепятственного обмена данными и их интеграции между различными платформами и секторами. Отсутствие этих стандартов привело к неэффективности и препятствует эффективному использованию больших данных в стране. Сравнение с эстонской платформой X-Road продемонстрировало, как надежная законодательная база, поддерживающая взаимодействие данных, может привести к созданию высокоинтегрированной и эффективной цифровой экосистемы, которой в настоящее время нет в Казахстане.

Исследование международного опыта и международных стандартов позволило выявить лучшие практики, в соответствии с которыми были разработаны несколько решающих, на наш взгляд, рекомендаций о внесении изменений в действующее отечественное законодательство. В частности, предлагаются конкретные изменения в законодательстве:

- в Закон о персональных данных ввести раздел об анонимизации данных. Этот раздел должен содержать определение анонимизации данных, утвержденные методы (такие как маскировка данных и дифференцированная конфиденциальность), а также рекомендации по необратимой анонимизации персональных данных. Вносимые поправки также должны включать положения о регулярных аудитах и оценках воздействия, чтобы гарантировать, что анонимизированные данные не могут быть повторно идентифицированы. Должны быть усилены требования к управлению согласием, а именно закон должен предусматривать возможность получения подробного согласия, позволяя людям указывать, как могут быть использованы их данные, особенно в контексте аналитики больших данных, четкие процедуры отзыва согласия и гарантировать, что контролеры данных прекратят обработку данных после такого отзыва.

- в Закон об информатизации предлагается ввести нормы, устанавливающие стандарты совместимости данных. Такие нормы должны ввести обязательные стандарты операционной совместимости данных, включая стандартизированные форматы данных, API и протоколы для облегчения беспрепятственного обмена данными между различными платформами и секторами. Также следует создать централизованный надзорный орган, ответственный за сертификацию соответствия этим стандартам и решение проблем с совместимостью. При

этом следует обязать государственные системы данных взаимодействовать друг с другом, что предполагает принятие общих стандартов для обмена данными и интеграцию этих систем в единую национальную структуру.

В целом, полученные результаты свидетельствуют о том, что Казахстану необходимо провести значительные правовые реформы, чтобы привести законы о защите данных в соответствие с лучшими мировыми практиками и установить четкие стандарты совместимости. Такие реформы крайне важны для того, чтобы страна смогла в полной мере использовать потенциал больших данных и усовершенствовать свою цифровую инфраструктуру, что в конечном итоге будет способствовать экономическому росту и улучшению качества государственных услуг.

Заключение. Это исследование подчеркивает острую необходимость законодательных реформ в Казахстане, чтобы лучше поддерживать использование больших данных, особенно в области защиты данных и взаимодействия. Нынешняя законодательная база, в основном регулируемая «Законом о персональных данных и их защите», недостаточно развита по сравнению с международными стандартами, такими как GDPR. Хотя существующие законы подчеркивают важность защиты персональных данных, в них отсутствуют всеобъемлющие рекомендации по таким важнейшим аспектам, как анонимизация данных, управление согласием и обработка больших массивов данных. Этот законодательный пробел создает неопределенность и потенциальные юридические риски для предприятий и государственных учреждений, которые стремятся использовать большие данные для принятия решений и инноваций.

Кроме того, исследование подчеркивает существенную проблему отсутствия стандартизированной совместимости данных в Казахстане. Отсутствие законодательных требований к стандартным форматам данных, API и протоколам препятствует беспрепятственному обмену и интеграции данных в различных секторах, что приводит к неэффективности и ограничивает потенциальные преимущества аналитики больших данных. Сравнение с эстонской платформой X-Road демонстрирует преобразующее воздействие, которое могут оказать надежные стандарты совместимости данных на цифровую экосистему страны.

Это исследование подчеркивает острую необходимость для Казахстана провести законодательные реформы, чтобы лучше поддерживать использование больших данных, особенно в области защиты данных и совместимости. Нынешняя законодательная база, регулируемая в основном «Законом о персональных данных и их защите», не соответствует международным стандартам, таким как GDPR, особенно в части предоставления всеобъемлющих рекомендаций по анонимизации и псевдонимизации данных, управлению согласием и работе с большими массивами данных. Эти пробелы создают правовую неопределенность и потенциальные риски как для компаний, так и для государственных учреждений, стремящихся использовать большие данные для инноваций и принятия обоснованных решений.

Своевременные законодательные реформы позволят укрепить отечественную цифровую инфраструктуру, обеспечить безопасное и эффективное использование больших данных и занять лидирующие позиции в мировой цифровой экономике. Такие реформы позволят укрепить цифровую инфраструктуру страны, регламентировать новые общественные отношения государственно-частного партнерства в сфере использования больших данных и искусственного интеллекта.

Финансирование. Научная статья подготовлена в рамках реализации проекта AP23489796 «Проблемы регламентации правового режима больших данных (Big Data): отечественный и международный опыт» финансируемого Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года № 94-V «О персональных данных и их защите» (с изменениями и доп. Информационная Система ПАРАГРАФ. (2024, August 16). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31396226
2. Регламент № 2016/679 Европейского парламента и Совета Европейского Союза «О защите физических лиц при обработке персональных данных и о свободном перемещении таких данных». Информационная Система ПАРАГРАФ. (2020, October 28). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39559334&pos=4;-107#pos=4;-107
3. Zaem, R., & Barber, K. (2020). The Effect of the GDPR on Privacy Policies. *ACM Transactions on Management Information Systems (TMIS)*, 12, 1–20. <https://doi.org/10.1145/3389685>
4. Tropp, E., Hoffmann, T., & Chochia, A. (2022). Open Data: A Stepchild in e-Estonia’s Data Management Strategy? *TalTech Journal of European Studies*, 12, 123–144. <https://doi.org/10.2478/bjes-2022-0006>
5. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации» (с изменениями и дополнениями по). Информационная Система ПАРАГРАФ. (2024, August 16). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902
6. Ахметова, С. (2023, Апрель 20). Некоторые аспекты законодательства о защите персональных данных. Сайт Палаты Юридических Консультантов «Kazakhstan Bar Association». <https://kazlawreview.kz/nekotorye-aspekty-zakonodatelstva-o-zashhite-personalnyh-dannyh/>
7. Шаповалова, Н., & Ашимбай, У. Персональные данные: важные изменения, которые вступят в силу в 2024 г. <https://3ilaw.kz/tpost/d5896zlk1-personalnie-dannie-vazhnie-izmeneniya-ko>
8. Ерболатов, Ю., Жетписов, С., Борецкий, А., Алибаева, Г., & Колесников, Ю. (2022). Защита персональных данных в Казахстане и ЕС: Сравнительно-правовой анализ. *RIVISTA DI STUDI SULLA SOSTENIBILITA'*. <https://doi.org/10.3280/riss2022-001005>
9. В Казахстане изменились правила по защите персональных данных. (2024, March 5). <https://www.zakon.kz/pravo/6426576-v-kazakhstane-izmenilis-pravila-po-zashchite-personalnykh-dannykh.html>
10. Закон Республики Казахстан от 6 февраля 2023 года № 193-VII «О цифровых активах в Республике Казахстан» (с изм. Информационная Система ПАРАГРАФ. (2024, Июль 9). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33689356
11. Правительством принята Концепция по развитию искусственного интеллекта на 2024–2029 годы - Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан. <https://primeminister.kz/ru/news/pravitelstvom-prinyata-kontseptsiya-po-razvitiyu-iskusstvennogo-intellekta-na-2024-2029-gody-28786>
12. Концепция Развития Искусственного Интеллекта на 2024–2029 годы. (2024). <https://govtec.kz/assets/media/kontseptsiya-26062024-1500.pdf>
13. Gulis, G., Aringazina, A., Sangilbayeva, Z., Zhan, K., Leeuw, E., & Allegrante, J. (2021). Population Health Status of the Republic of Kazakhstan: Trends and Implications for Public Health Policy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18. <https://doi.org/10.3390/ijerph182212235>
14. Об утверждении Государственной программы “Цифровой Казахстан” - ИПС “Әділет.”. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>
15. Кидришева, С.Б. (2021). Доступность Информации Как Инструмент Открытость Государственного Управления. <http://repository.apa.kz/xmlui/handle/123456789/894>
16. Anand, A. (2023). Critical Success Factors for Enabling a National Data Exchange Platform. In *Routledge eBooks* (pp. 116–140). <https://doi.org/10.4324/9781003433194-5>
17. Paide, K., Pappel, I., Vainsalu, H., & Draheim, D. (2018). On the Systematic Exploitation of the Estonian Data Exchange Layer X-Road for Strengthening Public-Private Partnerships. <https://doi.org/10.1145/3209415.3209441>
18. Kassen, M. (2019). Open Data Politics in Estonia: Advancing Open Government in the Context of Ubiquitous Digital State. In *SpringerBriefs in political science* (pp. 37–67). https://doi.org/10.1007/978-3-030-11410-7_3

Сведения об авторах

Омарова А.Б. – автор для корреспонденции, кандидат юридических наук, доцент, профессор НАО «Университет Нархоз».

Маликова Ш.Б. – кандидат юридических наук, доцент, профессор НАО «Университет Нархоз».

Кусаинова А.К. – доктор PhD, ассоциированный профессор НАО «Университет Нархоз».

Омарова А.Б. – хат-хабар авторы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Нархоз университетінің профессоры.

Маликова Ш.Б. – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Нархоз университетінің профессоры.

Кусаинова А.К. – PhD докторы, Нархоз университетінің қауымдасқан профессоры.

Omarova A.B. – author for correspondence, candidate of legal sciences, associate professor, professor of NJSC Narхоз University.

Malikova Sh.B. – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of NJSC Narхоз University.

Kussainova A.K. – doctor PhD, Associate Professor of NJSC Narхоз University.

Г.Ж. Османова¹, А.Р. Бижанова¹, Г.Ә. Жүнісова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ӘЗІРЛЕУ МЕН ҚОЛДАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жаңа технологияларды дамытудың қазіргі кезеңінде жасанды интеллектке көп көңіл бөлінуде. Жасанды интеллектті қолданудың құқықтық реттелуі жөнінде заңнамалар жоқтың қасы. Жасанды интеллекттің дамуы роботтардың көмегімен тұлғалардың арасындағы қатынастарды жүзеге асыруды қамтамасыз етіп, адамның жұмысын жеңілдетіп отыр. Осыған орай келесі маңызды кезең-жасанды интеллекттің құқық саласындағы орнын (құқықтық қатынастардың субъектісі, объектісі, не құралы ретінде), оның жекеленген құқық салаларында қолдану ерекшеліктерін анықтау маңызды.

Жоғарыда аталған мәселелер мақалада қарастырылады. Авторлар жасанды интеллектті дамыту бағдарламаларын даярлау және жасанды интеллектінің қолданылуының құқықтық реттелуі қажеттілігі туралы қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, ақпараттық қауіпсіздік, ақпараттық технология, жасанды интеллектті құқықтық реттеу.

Теоретические проблемы правового регулирования разработки применения искусственного интеллекта

На современном этапе развития новых технологий большое внимание уделяется искусственному интеллекту. На сегодняшний день практически отсутствует законодательство о правовом регулировании использования искусственного интеллекта. Развитие искусственного интеллекта облегчает работу человека, обеспечивая реализацию отношений между людьми с помощью роботов. В связи с этим следующим важным этапом является определение места искусственного интеллекта в отрасли права (как субъект, объект или средство правоотношений), особенности применения искусственного интеллекта в отдельных отраслях права.

Вышеперечисленные вопросы будут рассмотрены в статье. Авторы делают вывод о необходимости разработки программ по совершенствованию искусственного интеллекта и его правового регулирования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, информационная безопасность, информационная технология, правовое регулирование искусственного интеллекта.

The theoretical problems of legal regulation of the development and application of artificial intelligence

At the present stage of the development of new technologies, much attention is paid to artificial intelligence. To date, there is practically no legislation on the legal regulation of the use of artificial intelligence. The development of artificial intelligence facilitates human work by ensuring the realization of human relationships with the help of robots. In this regard, the next important stage is to determine the place of artificial intelligence in the field of law (as a subject, object or means of legal relations), the specifics of the use of artificial intelligence in certain branches of law.

The above issues will be discussed in the article. The authors conclude that it is necessary to develop programs to improve artificial intelligence and its legal regulation.

Keywords:artificial intelligence, information security, information technology, legal regulation of artificial intelligence.

Кіріспе. Қоғам бір орында тұрмайды. Қазіргі таңда әр-түрлі қоғамдық қатынастар саласында адамның жаңа мүмкіндіктерін құру және іске асыру барысында жасанды интеллектті іс-әрекеттің барлық салаларында қолдануға болады.

Қазіргі уақытта ауқымды және жан-жақты жағдайда цифрландыру жеке мемлекеттік және әлеуметтік маңызы бар міндеттерді жүзеге асыруда жоғары технологияларды белсенді пайдалану, сонымен қатар алдыңғы қатарлы ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды енгізу адамның күнделікті іс-әрекетіне көбірек назар аударылуда.

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауында «қазір еңбек нарығында ауқымды өзгерістер болып жатқандығын, платформалық жұмыспен қамту жүйесіне қызығушылық артып келетіндігін баяндай отырып, «маңызды стратегиялық міндетіміз – Қазақстанды IT мемлекетке айналдыру. Үкімет жасанды интеллектіні дамыту ісіне баса назар аударуға тиіс. Жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін толық пайдалансақ, білім экономикасына тың серпін береміз», -деп нақты көрсетті [1]. Сонымен қатар, 15 наурыз 2024 жылы «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты Ұлттық құрылтайдың үшінші отырысында сөйлеген сөзінде «Қазір – ХХІ ғасыр, жоғары технология мен жасанды интеллекті қарқынды дамыған заман» екендігін атады [2].

Бүгінгі таңда қоғамның әр аспектісінде, цифрлық технологиялар тез қарқынмен дамып келеді. Бұл жетістіктер жаңа мүмкіндіктерді ашуға көмектеседі және қазіргі уақытта біліктілік деңгейін үнемі арттырып, дағдыларды жетілдіріп отыратын, сондай-ақ қазіргі заманғы цифрлық технологияларды практикада қолданатын мамандарға еңбек нарығы үшін жаңа ережелерді белгілейді.

Жасанды интеллектті қолданатын заманауи технологиялар бізді қоршаған шындыққа көбірек әсер етеді. Оның қарқынды дамуы және оларды жеке және оқыту мақсаттарда кеңінен қолдану жыл сайын кең ауқымға қол жеткізуде, бұл тиісті құқықтық реттеу болмаған жағдайда елеулі тәуекелдерді тудыруы мүмкін. Нәтижесінде жасанды интеллектті заңнамалық деңгейде қолдануды реттеу қажеттілігі туындайды.

Құқықтанушылар құқық пен жасанды интеллекттің өзара әсері тақырыбын бірнеше онжылдықтар бұрын талқылай бастады, жасанды интеллектті дамыту мүмкіндіктері туралы Computer Science саласындағы ғылыми зерттеулердің нәтижелеріне назар аударды. Пікірталастар, ең алдымен, жасанды интеллектті дамыту саласындағы жетістіктерді құқықпен байланысты мәселелерді шешуге – жасанды интеллектті құқық шығаруда және құқық қолдануда қолдануға қатысты болды.

Жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы мен таралуы құбылысы әрдайым оң бағаға ие бола бермейді. Бір жағынан, жасанды интеллект дамуының оптимистік нұсқасы робототехникалық құрылғылар мен жасанды интеллект қызметтерін қоғам өміріне органикалық түрде енгізуді қамтиды. Екінші жағынан, жасанды интеллектті жаппай қолданудан туындайтын тәуекелдер кейде адамзаттың өмір сүруіне қауіп төндіретін ауқымдағы қиындықтар ретінде қарастырылады.

Жасанды интеллект бірлігімен немесе олармен нақты және заңды түрде жасалған туындыларға құқықтарды анықтау мәселелері аз зерттелгендіктен, қазіргі уақытта өте маңызды. Тиісінше бұл тақырыпты ғылыми тұрғыдан дұрыс пысықтау мүмкіндігі болу үшін кейбір бастапқы теориялық «жүйе» қажет.

Әдістер. Зерттеуді түрлі комбинацияларда іске асыру оның мақсат, міндеттеріне сүйене отырып, жалпы ғылыми таным әдісін кең түрде қолданылу көзделеді. Атап айтсақ: тарихи, логикалық, талдау және синтездеу, салыстыру, жалпылау, формальді-құқықтық, сауалнама, SWOT талдау, салыстырмалы құқықтық әдіс қолданылады.

Жасанды интеллект технологияларын қарастыру кезінде осы әдістерді пайдалану - бұл технологияның қоғамға, құпиялыққа, теңдікке және де басқа да аспектілерге ықтимал әсерін ескеріп, қауіпсіздікті, әділдікті және заңдылықты қамтамасыз ету үшін субъект маңызды роль атқарады.

Жеке ғылыми әдіс, формальды-құқықтық әдіспен, тиісті ғылыми әдістің проекциясы болып табылатын құқықтық модельдеу және салыстырмалы құқықтық әдісті ұсынатын болады.

SWOT талдау бойынша жасанды интеллекттің артықшылықтары мен кемшіліктері талданады.

Бұл зерттеуде құқықтық аядағы жеке деректердің қорғалуы, жасанды интеллектті пайдалану заңдылықтары туралы жаңа білім алуға бағытталған ғылыми зерттеу әдісі назарда болады.

Талдау. Көптеген заңгерлер, әрине, заң тәжірибесінде технологияларды қолданумен таныс. Барған сайын басым болып бара жатқан электронды бланкілерді, сот процестерін және күнделікті бағдарламаларды біледі. Алайда құқықтануда жасанды интеллект әдістерін қолдануда, шешім қабылдау процесінде компьютердің рөлі туралы неғұрлым жоғары түсініктер қарқынды дамуда.

«Жасанды интеллект» терминінің өзі алғаш рет 1956 жылы өткен Дартмут конференциясында айтылды. Жасанды интеллекттің теориясы мен практикасын зерттеу туралы академиялық пәннің пайда болуы осы конференциямен байланысты [3].

Жасанды интеллект интеллектуалды жүйелерге ие - белгілі бір пәндік салаға жататын, осы интеллектуалды жүйенің жадында білім сақталатын, шығармашылық мәселелерді шешуге қабілетті техникалық және бағдарламалық кешендер жүйесі.

Интеллектуалды жүйелердің негізгі компоненттері:

- білім базасы (іздеуге, сақтауға және сақтауға, ақпаратты түрлендіруге мүмкіндік беретін бағдарламалық құралдар);

- есептерді шешуші (проблемалардың шешімін табуға қабілетті блок, шешімді табудың жалпы стратегиясы, мысалы, балама іздеу немесе логикалық қорытынды);

- адаммен сөйлесуге арналған интеллектуалды интерфейс [4, 16 б.].

«Жасанды интеллект» термині ғылыми және қолданбалы зерттеулердің үлкен бағытына сілтеме жасау үшін қолданылады. Қазіргі уақытта мемлекеттер мен ғылыми қоғамдастық арасында «жасанды интеллект» терминінің бірыңғай заңды анықтамасы бойынша консенсус жоқ [5].

Патрик Генри Уинстонның айтуынша, жасанды интеллектті дамыту мен енгізудің маңызды міндеттерінің бірі-техника мен технологияда негізгі принциптерді түсіну және қолдануды үйрену, табиғи интеллект, есептеу машиналарын пайдалы ету, оларды күрделі мәселелерді шешуге тарту [6].

Шын мәнінде, «жасанды интеллект» терминін Джон Маккарти 1956 жылы осы тақырыпқа арналған мамандандырылған ғылыми конференцияда кәсіби және ғылыми жолданым жасай отырып енгізген деп саналады [7].

Көптеген салалардың мамандары құқықтық реттеу нормаларын пайдалана отырып, негізінен қолданыстағы құқықтық актілерге, яғни жауаптылығы әр түрлі саладағы заңнамаларға өзгерістер енгізуді ұсынады.

М.А. Федотовтың пікірінше, «бағдарламалық код мәселесі, оның түбегейлі жаңа әлеуметтік реттеуші және оның басқа да реттеушілік арақатынасының анық еместігі, киберкеңістік пен ондағы қызметті реттеу құралы ретінде өте маңызды» [8, 42 б.]. Сондықтан заңнамалық нормалар мен технологияларда да тепе-теңдік қажет. Бұл тұста Ю.С. Харитонованың «алгоритмдер көмегімен құралған нысандарды ашу, есепке алу жеңіл, қол жеткізу, пайда табу оңайырақ» деген пікірі келісімді [9, 61 б.]. Бірақ та, «компьютерлік технологиялар мен басқа да инновациялық технологиялар бағдарламаны құрастырушылар мен тиісті жабдықты жасаушыларға тиесілі жаңа нәтижелер алу құралы ретінде танылады [10, 239 б.]. Осыған байланысты кейбір ғалымдар жасанды интеллект нәтижелерін

құқықтық қорғау тұжырымдамасының негізі ретінде, жасанды интеллектпен құрылған мәліметтер базасын құқықтық реттеуді ұсынады. Себебі мұндай мәліметтер базасы айтарлықтай құндылыққа ие және оларды дамыту күш пен шығынды қажет етеді [11, 210 б.]. Деректербазасы олар көбінесе технологиялық жаңалықтармен сипатталады, бұл сәйкесінше құқық саласында да техника саласында да бірқатар мәселелерді тудырады. Осыған орай, деректер базасы көбінде құрылғы бойынша күрделі емес, бірақ көлемді мәліметтер базасын дамытады. Оның мазмұнына арнайы құралдардың көмегімен өңделген бағдарламалар кіреді. Атап өту керек, көп жағдайда деректер базасы - шығармашылық құрылымды қажет етпейтін ақпараттардың біріздендірілген көлемі. Ал өзінің қаржыландыру критеріне сәйкес, белгілі бір қаржылық шығындарды және оларды әзірлеу үшін қаржылық шығындарды талап ететін аралас құқық объектісі болады. Қазіргі заманғы мәліметтер базасы үшін пайдаланудың қарапайымдылығы, қолдану икемділігі үнемі жаңарып отыруы керектігі тән.

Жасанды интеллектті қолдану қоғамның әл-ауқатын және адамдардың өмір сүру сапасын арттыруға қабілетті. Қоғамға трансформациялық әсері бойынша жасанды интеллект мыналармен салыстырылады: бір кездері өндірісті толығымен өзгерткен, экономиканы дамудың түбегейлі жаңа деңгейіне шығарған және оны өзгерткен, әлемдегі технологиялық құрылым. Өнеркәсіпке жасанды интеллект енгізу аумақта ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымды дамытуды ынталандыру арқылы ішкі және сыртқы нарықтарда экономиканы цифрландыруды жеделдетуелдер мен отандық бағдарламалық қамтамасыз етудің үлесін арттыру.

Жасанды интеллект шын мәнінде компьютер мен машиналарды пайдаланады, адам санасының қабілетін имитациялау үшін болжам мен ұсыныстар жасау, мәселелерді шешу және шешім қабылдау үшін деректерді жинайды және талдайды. Мысалы, көбіміз әлеуметтік желіні пайдаланамыз. Кейбір әлеуметтік желілерде іздестірген ақпаратқа сілтеме автоматты түрде қосылады.

Жасанды интеллект пен іргелес технологиялардың құқықтық аспектілері туралы айтатын болсақ, мұндай жоғары технологиялық және инновациялық салада туындайтын зияткерлік-құқықтық мәселелер жөнінде айтпасақ болмас. Жасанды интеллектті әзірлеу және пайдалану кезінде туындайтын зияткерлік құқықтар туралы пікірталастың екі негізгі бағыты бар: жасанды интеллект технологияларына зияткерлік құқықтар және жасанды интеллекттің өзі «жасаған» туындыларға зияткерлік құқықтар.

Жасанды интеллект технологиялары ұзақ уақыт бойы кәсіби ортада, сондай-ақ зияткерлік құқықтар саласында қоғамдық талқылау объектісі болды.

Жасанды интеллект технологияларының өсіп келе жатқан маңыздылығын ескере отырып, осы технологиялармен байланысты мәселелерді құқықтық реттеуді қалыптастыру қалыптастыру маңызды болып отыр, ол үшін мұндай реттеуді құру қажеттіліктерін түсіну қажет.

2024 жылы 13 наурызда Еуропалық Одақтың жасанды интеллект туралы Заңы (EU AI Act) барлық қажетті әкімшілік процедуралар мен саяси келісімдерден өтіп, еуропарламентарийлердің басым көпшілігімен мақұлданып, жарияланғаннан кейін 20 күннен соң күшіне енді, бірақ ол тек кейбір бөліктерде әрекет ете бастайды, ұйымдар оны қолдануға дайындалу үшін алты айдан 36 айға дейін уақыт алады [12].

Еуропарламент сайтындағы пресс-релизден көрініп тұрғандай, реттеудің мақсаты – іргелі құқықтарды, демократия негіздерін, заңның үстемдігін және экологиялық тұрақты дамуды жоғары қауіпті ЖИ жүйелерімен қорғау.

Осы заңның (4) бөлігіне сәйкес, ЖИ – бұл салалар мен әлеуметтік қызметтердің барлық спектрінде экономикалық, экологиялық және әлеуметтік артықшылықтардың кең спектрін ұсынатын қарқынды дамып келе жатқан технологиялар тобы. Болжауды жақсарту, операцияларды оңтайландыру және ресурстарды бөлу, сондай-ақ жеке адамдар мен ұйымдар үшін қол жетімді цифрлық шешімдерді жекелеңдіру арқылы AI пайдалану кәсіпорындарға негізгі бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ете алады және денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы, азық-түлік қауіпсіздігі, білім беру сияқты әлеуметтік және экологиялық

тиімді нәтижелерді қолдай алады. және оқыту, бұқаралық ақпарат құралдары, спорт, мәдениет, инфрақұрылымды басқару, энергетика, көлік және логистика, мемлекеттік қызметтер, қауіпсіздік, сот төрелігі, ресурстар мен энергия тиімділігі, экологиялық мониторинг, биоәртүрлілік пен экожүйелерді сақтау және қалпына келтіру, климаттың өзгеруін азайту және оларға бейімделу [13].

Осы аталған заңда (б) жасанды интеллекттің қоғамға тигізетін үлкен әсерін, сондай-ақ сенімді нығайту қажеттілігін ескере отырып, жасанды интеллект пен оның нормативтік базасы құндылықтарына сәйкес дамуы өте маңызды екендігі айтылады.

Алғышарт – жасанды интеллект адамға қызмет ететін технология болуы керек. Ол түпкі мақсаты адамдардың әл-ауқатын арттыру болып табылатын адамдар үшін құрал ретінде қызмет етуі керек.

Осылайша, ЖИ туралы заң ЕО-ның ауқымды цифрлық стратегиясының бөлігі болып келеді және оның негізгі мақсаты инновациялық технологияларды дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау болып табылады.

Жасанды интеллекттің жаңа мүмкіндіктеріне сәйкес, жасанды интеллект – бұл құқықтық қатынастардың субъектісі немесе объектісі, не құралы екенін анықтау маңызды. Осылайша бұл құқық салаларының жекеленген түрлеріне қарай айқындауды қажет етеді.

Көптеген мамандар жасанды интеллектке қатысты жекелеген салаларды реттейтін қолданыстағы заңдарға өзгерістер енгізуді ұсынады. Азаматтық құқық саласындағы цифрлық технологиялар мен жасанды интеллектті дамыту үшін құқықтар айналымына, қызметтер көрсетуге, шарттар жасасуға әсер ететін бір сала ретінде ақпарат, мол деректер, жауапкершілік, ақпараттық қауіпсіздік, дербес деректерді қорғау және т. б. сияқты ұғымдарды жетілдіру үлкен маңызға ие екендігі атап өтілді [11, 215 б.]. Мысалы қылмыстық құқықтық қатынаста жасанды интеллект қылмыстық құқық бұзушылықтың құралы, не заты ретінде қолданылуы әбден мүмкін.

Құқық саласына қатысты жасанды интеллект мүмкіндіктерін зерттеу жалғасуда, атап айтқанда, бағдарламалық кодқа аударылған құқық нормалары тиісті бағдарламалық жасақтаманың көмегімен автоматты түрде орындалған кезде машинада оқылатын құқықты құруға тырысады.

Жасанды интеллектті құқықтық реттеу қажеттілігі бүгінгі күнгі цифрлық даму шеңберінен туындап отыр. Жасанды интеллект құқықты өзгерте алады, бірақ құқық жасанды интеллектке әсер ете алады ма? Сондықтан құқықтық зерттеулер жасанды интеллект қатысатын қатынастарды реттеу мәселесіне жүгініп, жасанды интеллектті құқықтық мәселелерді шешуге қолдану тақырыбымен шектеле алмайды. Бұл жақын арада жасанды интеллект қарқынды түрде қатысатын бағыттарды: көлік, қызмет көрсету, денсаулық сақтау, білім беру, қауіпсіздік, еңбек және жұмыспен қамту, үй шаруашылығы және ойын-сауық пен байланысты қоғамдық саланы қамтиды.

Зерттеу авторларының пікірінше, қолданыстағы заңнамалық база қоғамның қажеттіліктерін жаңа технологиялардың даму деңгейіне бейімдеуді айтарлықтай баяулатады. Заң шектеулі функцияны орындайды, ол консервативті, бұл оны жасанды интеллект технологиясының қарқынды дамуына әкелетін апатты өзгерістермен күресудің «нашар» құралы етеді. Жаңа технологиялар әлеуметтік өмірдің барлық аспектілеріне: жұмыспен қамту және зияткерлік шығармашылық, ресурстарды құру, деректерді берудің және басқарудың жаңа тәсілдеріне әсер етеді [14].

Қазақстандық ғалым Г.Рустемова өз зерттеуінде осы уақытқа дейін біздің соттардың тәжірибесінде ЖИ-ті пайдалана отырып, қылмыстық құқық бұзушылық жасау туралы істер бойынша заңды күшіне енген үкімдер немесе шешімдер жоқ. Сондай-ақ басқа елдерде де жарияланған сотпрактикасында жоқ екендігі туралы келтіреді. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде, көптеген елдердің қылмыстық кодексіндегідей, әлі күнге дейін нейрондық желілер немесе ЖИ арқылы әрекет жасағаны үшін жауапкершілік туралы бірде-бір норма жоқ. Бұл ретте, көрсетілген жүйелер нақты жеке тұлғаның қызметіне тікелей байланысты жұмыс істейді [15, 67 б.].

Жасанды интеллект жүйелері өзін-өзі оқытуға қабілетті екенін ұмытпауымыз керек. Бұл жағдайда жүйенің өзі қылмыс ретінде сипатталатын әрекеттерді жасау туралы шешім қабылдауы мүмкін.

Егер заңнама өзектілігін сақтағысы келсе, ол жаңа міндеттерге тез бейімделуі керек. Мысалы, жасанды интеллект және робототехника технологияларының даму деңгейі, робот көмекшілерін күнделікті өмірге енгізуге мүмкіндік береді. Бұл ережелер робототехниканы жасаушылар үшін айтылмаған этикалық нормалар болып табылады, бірақ жасанды интеллекттің киберфизикалық және басқа жүйелері неғұрлым жетілдірілген болса, жасанды интеллектті пайдалануды реттейтін арнайы құқықтық принциптер мен нормаларды әзірлеу қажеттілігі соғұрлым жоғары болады.

Мұндай мәселелерді шешудің маңыздылығы ЖИ дамуына байланысты өзгерістер қоғамның барлық салаларына үлкен дәрежеде әсер ететіндігімен негізделген.

Зерттеушілердің көпшілігі жасанды интеллект саласындағы құқықтық реттеудің негізгі проблемасы роботтың әрекетінен келтірілген зиян үшін жауапкершілікті бөлу болып табылады деп келіседі. Қазіргі заңнама бойынша әрдайым тікелей зиян келтіруші жауапты бола бермейді. Сонымен, жұмыс беруші қызметкер үшін, ата-ана бала үшін жауап бере алады, зат иесінің орнына оның өндірушісі зиянды өтей алады (ақау анықталған кезде) және т. б.

Нәтиже. Жасанды интеллектті дамыту мен пайдалануға байланысты мәселелерді реттеу қиын міндет болып табылады, сарапшылар қандай салалар мен қызмет түрлерін реттеу керектігі туралы әртүрлі көзқарастарды ұстанады және нормативтік реттеуге ұсынылатын тәсілдер әлемнің әртүрлі елдерінде айтарлықтай ерекшеленеді.

Әлемдегі ең ірі мемлекеттер ұйымдастырған ауқымды норма шығару жұмысының нәтижелерінің бірі жасанды интеллект пен одақтас технологиялардың құқықтық аспектілері тақырыбына толы күрделі теориялық және құқықтық мәселелерді шешудің сенімді тәсілдерін табу болып отыр. Бұл үдерісте халықаралық ұйымдардың бастамалары да өз рөлін атқара алады. Бүкіл әлем ЕО-да ЖИ құқықтық реттеудің қалай дамып жатқанын бақылап отыр. Мүмкін, қабылданған заң юрисдикциялардың басым көпшілігі үшін «бағалы стандартқа» айналады, өйткені бір кездері еуропалық деректерді қорғау туралы ереже (GDPR) осындай стандартқа айналды. Алдағы жылдары ЖИ алдыңғы қатарлы құқықтық реттеу нарықтық сын-қатерлерге сәйкес келе ме, жоқ па, соны білу керек. Бірақ бүгінде технологиялардың даму қарқынын ескере отырып, тек заңнамалық реттеу ЖИ жүйелерін қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ету үшін жеткіліксіз болады деп сенімді түрде айта аламыз. Адамзат этикалық өзін-өзі шектеудің және жасанды интеллектті саналы түрде қолданудың маңыздылығын түсінуі керек.

Қорытынды. Жасанды интеллект – компьютерлік бағдарламаларды құру технологиясы болып табылады, ал мұндай бағдарламалар білім беру жүйелері сияқты жұмыс істейді, тәжірибе жинақтайды, ақпарат жинайды, талдау мен бағалауды біледі, жинақталған білімді күнделікті өмірде қолданады.

Жүргізілген талдау қазіргі уақытта жасанды интеллектті құқықтық реттеудің бірқатар іргелі мәселелері шешілмеген болып қалған деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Қазіргі адамның өміріне осындай жаһандық әсер ететін технологиялық инновациялар айтарлықтай қауіп төндіретіні заңды. Жасанды интеллект технологиялары қоғамға үлкен пайда әкелетін және елеулі зиян келтіретін өте күшті құралдар екенін түсіну, сөзсіз, жасанды интеллект жүйелерін әзірлеуге және қолдануға байланысты нормативтік ережелер, принциптер мен шектеулер жүйесін құру қажеттілігі туралы ой туындайды. Осы тұста, жасанды интеллектпен құрылған мәліметтер базасынегізінде жасанды интеллект көмегімен алынған нәтижелерді құқықтық қорғау тұжырымдамасын ұсыну қажет.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 1 қыркүйек 2023 ж. //Интернет ресурс: <https://www.akorda.kz/kz/>

2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі 15 наурыз 2024 ж. // Интернет ресурс: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-ulttyk-kurylytdyn-adal-adam-adal-enbek-adal-tabys-atty-ushinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-1525727>
3. Правовой статус искусственного интеллекта // Интернет ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoy-status-iskusstvennogo-intellekta>
4. Филипова И.А. Правовое регулирование искусственного интеллекта: учебное пособие – Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2020. – 90 с.
5. Третья сессия Дискуссии ВОИС (WIPO Conversation on Intellectual Property and Artificial Intelligence), 4 ноября 2020 г. // Интернет ресурс: https://www.wipo.int/meetings/ru/details.jsp?meeting_id=59168
6. Уинстон П.Г. Искусственный интеллект: Пер. с англ. В.Л. Стефанюка; под ред. Д.А. Поспелова. – М.: Мир, 1980. – 520 с.
7. Smith C. Introduction [Введение] // The History of Artificial Intelligence [История искусственного интеллекта]. – Seattle (WA, USA): University of Washington, 2006. – 27 p.
8. Федотов М.А. Проблемы доктрины информационного права // Труды по интеллектуальной собственности. 2012.- №1. Т.10.
9. Харитонов Ю. С. К вопросу об охране способности результата деятельности искусственного интеллекта // Право будущего: интеллектуальная собственность, инновации, интернет: Ежегодник. Вып. 1. М.: ИНИОН РАН, 2018. С. 52-65.
10. Синельникова В. Н., Ревинский О. В. Права на результаты искусственного интеллекта // Копирайт. 2017. №4. С.-320.
11. Рахматулина Р.Ш., Савина В.С., Свиридова Е.А. Правовое регулирование искусственного интеллекта и роботизации – новый этап развития экономики. Гуманитарные и юридические исследования. 2019; (4): 209-216
12. Довели до ума: какой закон об искусственном интеллекте приняли в Европе // Интернет ресурс: <https://www.forbes.ru/tekhnologii/508210-doveli-do-uma-kakoj-zakon-ob-iskusstvennom-intellekte-prinali-v-evrope>
13. European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) // Интернет ресурс: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.html
14. Ashley K. D. Modeling Legal Argument: Cases and Hypotheticals // Интернет ресурс: <https://jolt.law.harvard.edu/assets/articlePDFs/v05/05HarvJLTech245.pdf>
15. Рустемова Г.Р. Искусственный интеллект в медицине и сфере здравоохранения и уголовное право // ҚР ПМ М.Есболатов атындағы Алматы Академиясының ғылыми еңбектері, №1 (74) 2023.– 64-70 б.

Авторлар туралы мәліметтер

Османова Г.Ж. – Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің Тарих және құқық факультеті «Құқықтану» кафедрасының қауымд. профессор м.а., философия докторы (PhD).

Бижанова А.Р. – Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің Тарих және құқық факультеті «Құқықтану» кафедрасының қауымд. профессоры, заң ғылымдарының докторы.

Жүнісова Г.Ә. – заң ғылымдарының кандидаты

Османова Г.Ж, - и.о. ассоциированного профессора, кафедры юриспруденции факультета Истории и права Казахского национального педагогического университета имени Абая, доктор философии (PhD).

Бижанова А.Р. - доктор юридических наук, ассоциированный профессор кафедры юриспруденции факультета Истории и права Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Жүнісова Г.Ә. – кандидат юридических наук.

Osmanova G. – associate Professor of the Department of «Jurisprudence» of the Institute of history and law of the Abay Kazakh National Pedagogical University.

Bizhanova A. – associate Professor of the Department of «Jurisprudence» of the Institute of history and law of the Abay Kazakh National Pedagogical University, doctor of law.

Zhunisoa G. – Candidate of Law.

С.А. Айжанов¹

¹Қазақстан Республикасы ИМ Оқу орталығы, Павлодар, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК: ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ДЕНГЕЙІ

Мақалада Қазақстан Республикасында сапалы жаңа әлеуметтік-экономикалық және саяси қатынастарды қалыптастыру және дамыту және еліміздің халықаралық ақпараттық-электрондық кеңістікке енуі, ақпарат беру кезінде ақпарат субъектілерінің мүдделерін қорғау тетігін жетілдіру, сондай-ақ зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін беру әрекеттерімен байланысты компьютерлік технологияларды тарату кезінде қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғау мәселелері қарастырылған компьютерлік жүйелерден тыс адам.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикасы, қауіпсіздік, интернет-қатерлер, ақпараттық қауіпсіздік, тыйым салынған ақпарат, әлеуметтік желі, ақпаратты қорғау, тұтастық, қолжетімділік, құпиялылық.

Информационная безопасность в Республике Казахстан: политико-правовой уровень обеспечения

В статье рассмотрены проблемы информатизации для формирования и развития качественно новых социально-экономических и политических отношений в Республике Казахстан и вхождения нашей страны в международное информационно-электронное пространство, совершенствования механизма защиты интересов субъектов информации при передаче информации а также защиты интересов общества и государства при распространении компьютерных технологий, связанных с попытками передачи интеллектуальных и творческих способностей человека вне компьютерных систем.

Ключевые слова: Республика Казахстан, дети, безопасность, интернет-угрозы, информационная безопасность, запрещенная информация, социальные сети, защита информации, целостность, доступность, конфиденциальность.

Information security in the Republic of Kazakhstan: political and legal level of security

The article considers the problems of informatization for the formation and development of qualitatively new socio-economic and political relations in the Republic of Kazakhstan and the entry of our country into the international information and electronic space, improving the mechanism for protecting the interests of information subjects in the transmission of information, as well as protecting the interests of society and the state in the dissemination of computer technologies associated with attempts to transfer intellectual and creative abilities a person outside of computer systems.

Keywords: Republic of Kazakhstan, Security, Internet threats, information security, prohibited information, Social Network, Information Protection, integrity, accessibility, privacy.

Кіріспе. Қазіргі қоғам өзінің дамуының ақпараттық дәуіріне енді. Бұл қайта құру жаһандық ақпараттық өркениеттің дамуы жағдайында адамның ақпараттық қол сұғылмаушылығының моральдық-институционалдық шекараларын анықтау шеңберіндегі ақпараттық саладағы этикалық күйреуді бірден анықтады. Жеке ақпаратты сақтаудың құқықтық және этикалық мәселелері ақпараттық қоғамның қалыптасу кезеңінде кеңінен дамыды.

Постиндустриалды өркениеттік даму жағдайында елдің ашық ақпараттық кеңістігінің бірлігі оның мемлекеттік және аумақтық тұтастығын қамтамасыз етудің, ұлттық ерекшеліктері мен мүдделерін ескере отырып, әлемдік қоғамдастыққа табысты кірігудің, мемлекетшілік және халықаралық деңгейде ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі шарттарының бірі болып табылады. Сондықтан елдің ашық ақпараттық кеңістігін біртұтас және біртұтас кеңістік ретінде қалыптастыру мен дамыту оның мемлекеттік ақпараттық саясатының стратегиялық басымдығы ретінде қарастырылуы керек. Қазақстан Республикасында сапалы жаңа әлеуметтік-экономикалық және саяси қатынастарды қалыптастыру және дамыту және біздің еліміздің халықаралық ақпараттық-электрондық кеңістікке кіруі үшін ақпараттандырудың маңыздылығын ескере отырып, ақпаратты жергілікті және халықаралық байланыс арналары арқылы беру кезінде ақпарат субъектілерінің мүдделерін қорғау, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғау тетігін жетілдіру қажеттігі туындайды. компьютерлік жүйелерден тыс адамның интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін беру әрекеттері.

Қазақстан Республикасының ақпараттық саладағы ұлттық мүдделерінің төрт негізгі құрамдас бөлігі бар:

1. Жеке деректер мен жеке құпиялар саласындағы кепілдіктерді сақтай отырып, қауіпсіз ақпарат алу және оны пайдалану саласындағы адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтау.

2. ҚР мемлекеттік саясатын ақпараттық қамтамасыз ету, қоғам мен мемлекет мүдделерінің теңгерімін қамтамасыз ету кезінде, сондай-ақ жеке тұлға, қоғам және мемлекет мүдделерінің теңгерімін қамтамасыз ету кезінде мемлекет саясаты туралы шынайы ақпаратты қалыптастыру.

3. Қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды, ақпараттандыру, коммуникация және байланыс құралдарының отандық индустриясын дамыту, өнімнің осы түрлеріне нарықты қалыптастыру.

4. Ақпараттық ресурстарды рұқсатсыз кіруден қорғау, Қазақстан Республикасы аумағында ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету [1].

Сарапшылар Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігіне төнетін ықтимал қауіптердің қатарына мыналар жатады:

- Қазақстанның ерекшелігі – көпұлттылығы мен көпконфессиялылығы. Республикада 40 түрлі конфессияны білдіретін 130-дан астам ұлт өкілдері тұрады. Мұндай көпұлтты орта Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге жоғары талаптар қояды, өйткені жалған Ақпараттық ақпарат жекелеген этникалық топтар арасында шиеленіс ошақтарын тудыруы және әлеуметтік ортаның тұрақтылығына төнетін қатерлерді жандандыруы мүмкін;

- ақпараттық қауіпсіздік үшін елеулі жағымсыз салдарлар бұқаралық ақпарат құралдарының коммерциялық құрылымдарға экономикалық тәуелділігінің күшеюі және қазақстандық қоғамның ақпараттық инфрақұрылымында шетелдік құрамдас бөліктің басым болуына қарай белгілі бір асимметрия болуы мүмкін. Жекелеген азаматтар мемлекеттік биліктің қызметі, оның жоспарлары мен ниеттері туралы қажетті шынайы ақпаратты жеткілікті көлемде алмайды. Бұл ақпарат әрдайым объективті бола бермейді, кейде адамдарға әртүрлі, кейде тіпті бұрмаланған түрде жетеді;

- Қазақстанның ақпараттық нарығындағы қазіргі жағдай қазақстандық қоғамның рухани базасын бұлыңғырлауға, мәдениет саласындағы басқа елдер тарапынан кеңеюге байланысты қатерлерді туғызады. Ақпараттық қауіпсіздік мәдени, рухани-адамгершілік

мұраны, тарихи дәстүрлер мен қоғамдық өмір нормаларын қорғауды, зорлық-зомбылықты насихаттайтын, адамның төмен көріністерін пайдаланатын бағдарламаларды жалға алу үшін электрондық бұқаралық ақпарат құралдарында эфир уақытын пайдалануға тыйым салуды көздейді;

- ақпараттандыру индустриясы саласында да қауіптер бар, олар, ең алдымен, отандық электрондық өнеркәсіптің болмауына және оны құру бойынша мемлекеттің жеткіліксіз тиімді қызметіне байланысты. Бұл қазіргі жағдайдың консервациялануына, Қазақстанның шикізат және зияткерлік ресурстарды экспорттаушыға айналуына, әлемдік экономика мен сауданың неғұрлым қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірінде әлемдік еңбек бөлінісіне лайықты қатысу мүмкін етігіне әкеп соғуы мүмкін. Мұндай қауіп-қатерлердің алдын алудың маңызды шарасы ғылымды қажетсінетін, жоғары технологиялық отандық өнеркәсіп салаларын дамыту үшін қажетті қаржыландыруды қамтамасыз ету болуы мүмкін.

Негізгі бөлігі. Қазақстанда «ақпараттық теңсіздік» проблемасы айқын және маңызды, өйткені барлық инновацияларды тарату және енгізу процесі уақыт бойынша да, географиялық кеңістікте де айтарлықтай біркелкі емес. Біріншіден, инновациялар Астана мен Алматыда басым тәртіппен енгізіледі, содан кейін біртіндеп Елеулі уақытша кідірістермен өңірлік орталықтарға таратылады, содан кейін инновацияларды тарату процесі күрт әлсірейді және көбінесе елорда мен өңірлік орталықтардан алыс орналасқан әкімшілік-аумақтық құрылымдар мен елді мекендерге (ауылдарға, ауылдарға және ауылдарға) мүлдем жетпейді. Бұл процесс COVID-19 пандемиясы кезеңінде, елдің шалғай аймақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамымауына байланысты қашықтықтан оқытуды жүргізуде үлкен проблемалар туындаған кезде айқын көрінді.

Қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен ақпараттық-коммуникациялық жүйелер мен желілерді тарату мен енгізудің мұндай процесі индустриялық үлгідегі экономиканы және одан да көп негізінен ресурстарға бағдарланған Қазақстан экономикасын ақпарат пен білімге негізделген жаңа үлгідегі экономикаға айналдыру жолында елеулі кедергі болады. Бұл ретте әкімшілік-аумақтық «ақпараттық теңсіздік» ғана емес, сонымен қатар экономикалық жағынан ғана емес, сонымен бірге елдің ақпараттық кеңістігінің технологиялық алшақтығының әлеуметтік-саяси тұрғысынан да маңызды нақты қауіп туындайды [2].

Қазақстан үшін оның ақпараттық кеңістігінің бұзылу қаупі тек технологиялық жағынан ғана емес, сонымен қатар, контенттік жағынан да осындай алшақтықтың пайда болуымен күрделене түседі. Қазақстан Республикасының ақпараттық кеңістігінің контенттік алшақтау қаупі қоғам мен мемлекет өмірінің нақты виртуалды, мақсатты түрде құрылатын бейнесін қалыптастыратын және сол арқылы барлық азаматтар үшін бірыңғай саяси, әлеуметтік және экономикалық күн тәртібін қалыптастыруға кедергі келтіретін бұқаралық ақпараттандырудың негізінен манипуляциялық және үгіт-насихат әдістерін пайдаланудан туындайды.

Бұқаралық ақпарат құралдары институтының қоғам өміріндегі маңыздылығын әлемнің көптеген елдері мойындайды. Растау ретінде АҚШ, Канада, Жапония, Австралия, Үндістан, Израиль, Сингапур, Бразилия, Қытай сияқты мемлекеттерде шетелдік инвесторлардың бұқаралық ақпарат құралдары нарығындағы қызметі белгілі бір дәрежеде шектелетінін атап өтуге болады.

Бұл жерде қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдарын қоғамдық диалог құралы ретінде пайдалану мүмкіндіктері қазіргі уақытта өте шектеулі екенін атап өткен жөн. Бұл, бір жағынан, қазақстандық БАҚ-тың оларды жергілікті және шетелдік саяси құрылымдардың кепіліне айналдыратын әлсіз экономикалық жағдайына, ал екінші жағынан, осы саладағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың белгілі бір сәйкессіздігіне, тәуелсіз ақпараттық саясатты БАҚ-ты іске асыру мүмкіндіктерін едәуір шектейтін қазіргі өмір шындығына байланысты.

Қазақстандағы ақпараттық қауіпсіздіктің заманауи парадигмасы мынадай қағидаттарға негізделуі тиіс:

- ақпараттық қауіпсіздік саласында тек ақпараттық қоғамдар тобына кіретін озық индустриалды дамыған мемлекеттермен әріптестік қатынастарға ғана назар аударуға болмайды. Шынында да, әрбір нақты жағдайда осы мемлекеттердің басшылығында ұлттық қауіпсіздіктің өзіндік тұжырымдамасымен байланысты басымдықтар иерархиясы бар. Қазақстанға жаңа ақпараттық технологиялар саласындағы серпінді жұмыстарды қамтамасыз етуге қабілетті ұлттық кадрларды шұғыл даярлау қажет;

- қоғамның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жеке, қоғамдық және Мемлекеттік, материалдық, әлеуметтік және рухани мүдделерді келісу талап етіледі. Осыған байланысты халыққа жалпыұлттық мүдделерді дұрыс тұжырымдау және түсіндіру өте маңызды ақпараттық міндет болып табылады. Оны шешпей, халықтың хабардарлығы проблемаларын жеңуде сәттілікке сенуге болмайды. Қазақстанның барлық көпұлтты халқын шоғырландыру бойынша жоспарлы жұмыс қажет;

- ақпараттандыру мәселелерін шешудің қиындығы – билік органдарының қызметі туралы халық әртүрлі жалған ақпараттандыру стратегиялары мен тактикаларын қолданатын мемлекетке қарсы күштерден жиі ақпарат алады;

- ақпараттандырудың тұрақсыздандырушы рөлін нақты түсіну және оны проблемалар түрінде тұжырымдау үшін қауіпсіз ақпараттандыру қандай болуы керек екенін жақсы білу қажет. Егер билік органдарының қызметі туралы халықты қажетті ақпараттандыру болмаса, онда жалған ақпаратты тануға және оның қоғамға қауіптілігін көруге мүмкіндік жоқ. Тек нақты хабардарлықты салыстыру оның мәселелерін нақты тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздігінің мынадай проблемалық аспектілерін бөліп көрсетуге болады:

- құқықтық базаның жетілмегендігі, әсіресе қоғамдық қатынастар заңнамалық базадан озып, азаматтар, қоғам, кәсіпорындар мен ұйымдар көбінесе жарияланған нормаларды бұза отырып, өз құқықтарын қорғауға мәжбүр болған кезеңде;

- елдегі ақпараттық қауіпсіздікті ұйымдастыруға кәсіби мамандардың және ақпаратты қорғау саласының жеткіліксіз саны теріс әсер етеді;

- отандық ақпараттық технологиялардың болмауы өзекті мәселе болып табылады, бұл бұқаралық тұтынушыны ақпараттық қауіпсіздік талаптарына сәйкестігін растамайтын шетелдік техника мен технологияларды сатып алуға мәжбүр етеді.

Бұл дерекқорлар мен деректер банктерінің ақпараттық қауіпсіздігіне, сондай-ақ елдің компьютерлік және телекоммуникациялық техника мен ақпараттық өнімдерді шетелдік өндірушілерге тәуелділігіне қауіп төндіреді. Бұл дерекқорлар мен деректер банктерінің ақпараттық қауіпсіздігіне, сондай-ақ елдің компьютерлік және телекоммуникациялық техника мен ақпараттық өнімдерді шетелдік өндірушілерге тәуелділігіне қауіп төндіреді. Ең алдымен, бұл бюджет қаражатының негізсіз шығындарына әкеп соғады, сонымен қатар олардың сенімді жұмыс істеуі мен қорғалуын қамтамасыз ету процесін қиындатады.

- Қазақстанда ақпаратты қорғау саласындағы ғалымдардың сыни массасы шоғырланған, ақпараттық қауіпсіздік саласындағы ғылыми мектеп нашар дамыған. Нәтижесінде халықаралық еңбек нарығында ақпаратты қорғау саласында бәсекеге қабілетсіз мамандарды пассивті даярлау жүріп жатыр. Нәтижесінде халықаралық еңбек нарығында ақпаратты қорғау саласында бәсекеге қабілетсіз мамандарды пассивті даярлау жүріп жатыр. Мемлекеттік органдарды білікті кадрлармен қамтамасыз ету үшін шетелдік жоғары оқу орындарында ақпараттық қауіпсіздік саласында мамандар даярлау қымбат процесс болып табылады және ел бюджеті үшін үлкен жүктемені көтереді. Сондықтан осы салада ұлттық кадрларды даярлауды еліміздің ұлттық жоғары оқу орындарында білім беру бағдарламаларын сапалы жетілдіру арқылы жүзеге асыру және қазақстандық ғалымдар мен профессор-оқытушылар құрамы үшін бірқатар ынталандыру шараларын әзірлеу қажет.

Негізгі өнім ақпарат болып табылатын және мемлекеттің тактикалық және стратегиялық шешімдер қабылдауына әсер ететін осы немесе басқа ақпарат ұлттық қауіпсіздіктің негізі болып табылатын қазіргі постиндустриалды әлемдегі ақпараттық қауіпсіздік деген пікір бар.

Ақпараттық қауіпсіздік дегеніміз – ақпарат пен қолдау инфрақұрылымының ақпараттық қатынастар субъектілеріне, оның ішінде ақпарат иелері мен пайдаланушыларына және қолдау инфрақұрылымына қолайсыз зиян келтіруі мүмкін табиғи немесе жасанды сипаттағы кездейсоқ немесе қасақана әсерлерден қорғалуы.

Ақпараттық кеңістікті қорғау проблемасын және оның ақпараттық қауіпсіздікке әсерін өзектендіру соңғы онжылдықта деңгейі мен ауқымы айтарлықтай өсіп, өте қауіпті сипатқа ие болған мемлекеттің қазіргі нақты және ықтимал қауіп-қатерлерімен және қауіпсіздік сын-қатерлерімен тікелей байланысты.

Үшінші мыңжылдықтың басындағы ақпараттық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздік жүйесінде бірінші орынға шығатындығына сүйене отырып, осы салада бірыңғай мемлекеттік саясатты қалыптастыру және жүргізу басым мәнге ие болады.

Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің саяси-құқықтық деңгейі мемлекеттің ақпараттық саясатын реттейтін заңнамалық актілер, сондай-ақ ақпараттық саладағы саясаттың негізгі бағыттарын айқындайтын Ресми құжаттар негізінде жүзеге асырылады. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің басты саяси-құқықтық институты саяси, экономикалық және әлеуметтік функцияларды жүзеге асыратын мемлекет болып табылады.

Ақпараттық қауіпсіздік – Қазақстан Республикасының ақпараттық кеңістігінің, сондай-ақ ақпараттық саладағы адам мен азаматтың, қоғам мен мемлекеттің құқықтары мен мүдделерінің елдің орнықты дамуы мен ақпараттық тәуелсіздігі қамтамасыз етілетін нақты және әлеуетті қатерлерден қорғалу жай-күйі;

Ақпараттық қауіпсіздік Қазақстандағы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағыттарының бірі ретінде мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, лауазымды адамдардың шешімдерімен және іс-әрекеттерімен қамтамасыз етіледі:

- 1) Қазақстанның ақпараттық тәуелділігіне жол бермеу;
- 2) басқа мемлекеттер, ұйымдар және жеке тұлғалар тарапынан ақпараттық экспансия мен блокаданың алдын алу;
- 3) Қазақстан Республикасы Президентінің, Парламентінің, Үкіметінің және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштерінің ақпараттық оқшаулануына жол бермеу;
- 4) байланыс желілерін үздіксіз және тұрақты пайдалануды қамтамасыз ету
- 5) мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтердің ағып кетуін және жоғалуын анықтау, алдын алу және жолын кесу;
- 6) ұлттық қауіпсіздікке нұқсан келтіре отырып, жалған ақпаратты қасақана бұрмалаумен және таратумен байланысты қоғамдық және жеке санаға ақпараттық ықпал етуге жол бермеу.

Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің аса маңызды заңнамалық органы Заңдарды әзірлейтін және қабылдайтын, соның негізінде ақпараттық саясат іс-шаралары жүзеге асырылатын Қазақстан Республикасының Парламенті болып табылады. Мысалы, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің заңнамалық-құқықтық базасын Қазақстан Республикасының заңдары құрайды:

- «Ақпараттандыру туралы»,
- «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» және т. б.
- Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің құқықтық негізі:

Қазақстан Республикасының Конституциясы:

- «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.

Реформалаудың елеулі аспектісі «Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздік тұжырымдамасында» айқындалуы тиіс ақпараттық қауіпсіздікті, ұлттық ақпараттық кеңістіктің егемендігін қамтамасыз ету болып табылады.

Осыған байланысты, тұрақты демократия елдерінің үлгісі бойынша

«Авторлық және сабақтас құқықтар туралы», «Мемлекеттік құпия туралы» заңдар қабылданды;

балалар порнографиясына, жыныстық зорлық-зомбылық бейнелерін беруге, діни сезімдерді қорлауға, Президенттің ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғуға және т. б. тыйым салынды.

Бұл нормалар мемлекетке ашық қоғам қағидаттарына қарсы емес, толық ақпараттық тәуелсіздікке қол жеткізуге мүмкіндік беретін ақпараттық тепе-теңдікті бақылауға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздік саясаты ақпараттық қауіпсіздікті жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің теңгерімді мүдделерінің жиынтығымен айқындалатын оның ақпараттық саладағы ұлттық мүдделерінің қорғалу жай-күйі ретінде айқындайды.

Қазақстан Республикасында «Мемлекеттік құпиялар туралы», «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы» негізгі заңнамалық актілер, салалық бағдарламалар қабылданды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы №407 қаулысымен киберқауіпсіздік тұжырымдамасы («Қазақстанның киберқауіпсіздігі») мақұлданды. Тұжырымдама Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы бірыңғай мемлекеттік саясатын қалыптастыру және іске асыру кезінде негіз болады, оның ережелері Қазақстанның бірыңғай ақпараттық кеңістігін құру және дамыту және ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік саясатты одан әрі жетілдіру кезінде ескерілуге тиіс.

Ақпараттық қауіпсіздік тұжырымдамасы сырттан келетін және мемлекетті, оның халқының санасын құлдыққа түсіру немесе бағындыру әрекеттерімен байланысты сыртқы қауіптерді де, қоғамның (мысалы, бұқаралық ақпарат құралдарының) жай-күйіне байланысты және қоғамның өзіне негізделген ішкі қауіптерді де ескере отырып құрылады. Ол мемлекеттік органдарды ақпараттандыру, мемлекеттік қызметтерді автоматтандыру, «цифрлық» экономиканы дамыту перспективалары және өнеркәсіптегі өндірістік процестерді технологиялық жаңғырту, ақпараттық-коммуникациялық қызметтер көрсету саласын кеңейту саласындағы ағымдағы жағдайды бағалауға негізделген.

Бұдан басқа, ол электрондық ақпараттық ресурстарды, Ақпараттық жүйелер мен телекоммуникация желілерін қорғау, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (бұдан әрі – акт) қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудың негізгі бағыттарын айқындайды.

Тұжырымдама мемлекеттік органдардың, жеке және заңды тұлғалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мониторингіне, сондай-ақ ақпараттық қауіпсіздік инциденттеріне, оның ішінде әлеуметтік, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар, төтенше немесе соғыс жағдайын енгізу жағдайларында алдын алу және жедел ден қою тетіктерін әзірлеуге арналған.

Тұжырымдаманы әзірлеу кезінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды әзірлеу және пайдалану саласындағы көшбасшы мемлекеттердің, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізу үшін оларды қолдану аясын кеңейтуге ұмтылатын елдердің ұлттық ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымын қорғау тәсілдерін қалыптастыру саласындағы халықаралық тәжірибе зерделенді.

Осы тұжырымдаманы орындау қазақстандық қоғамды одан әрі жаңғыртуға қызмет етеді және Қазақстанның БҰҰ-ның жаһандық киберқауіпсіздік бағдарламасын іске асыруға қосқан үлесі болады.

Қазақстан Республикасында Ұлттық қауіпсіздік тұжырымдамасының ережелерін дамытатын және нақтылайтын Тұжырымдаманы бекіту Қазақстанның ақпараттық саладағы стратегиялық ұлттық мүдделерінің мазмұнына, осы мүдделерге төнетін қатерлерге, қауіп-қатерлерге қарсы іс-қимыл әдістеріне және ұзақ мерзімді перспективада ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесіне ресми көзқарастар жүйесін бекітті.

Тұжырымдама мемлекеттік органдардың ақпараттық саладағы ұлттық мүдделерді іске асыру және оларды сыртқы және ішкі қауіптерден қорғау жөніндегі қызметін үйлестірудің

саяси негізін құрды. Ол жаһандық ақпараттық қоғамның Окинава Хартиясында көзделген мақсаттарға қол жеткізу бойынша [3] Қазақстанның халықаралық қоғамдастық қызметіне практикалық қатысуын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясаттың бағыттарын белгіледі. Бұл ретте оның тарихының кеңестік кезеңінен де, жалғасып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси қайта құрулар кезеңінен де туындаған қазақстандық қоғамның даму проблемалары ескерілді.

Тұжырымдамада бекітілген ақпараттық саладағы ұлттық мүдделерді іске асыру, оны әзірлеушілердің ойынша, қоғамдық өмірдің рухани, саяси және әлеуметтік салаларын ақпараттандыру негізінде қазақстандық қоғамның және оның институттарының тұрақты дамуын қамтамасыз ететін материалдық, экономикалық және әлеуметтік жағдайлар жасауды белгілеуге тиіс.

Дегенмен, мұны істеу оңай емес, өйткені әлі де шешілмеген мәселелер аз емес. Егер қазақстандық қоғамның қазіргі жағдайын алсақ, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясаттың теориялық тұжырымдалған қағидаттары толық іске асырылмағанын байқау қиын емес. Егер Конституция нормаларын тікелей бұзатын мысалдар (кем дегенде маңызды сипатта) табылмаса, онда заңнамаға қатысты мұндай мысалдар бар (мысалы, заңнамада көзделген лицензияларсыз ақпаратты қорғау саласындағы белгілі бір фирмалардың жұмысы және фирмалардың өздері әрдайым кінәлі бола бермейді).

Тағы бір проблема (міндет) – отандық заманауи ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды басым дамыту. Бір жағынан, қазіргі уақытта ең ғылымды қажет ететін және қарқынды дамып келе жатқан салаға қарағанда жалпы ел экономикасын көтерудің күшті тұтқасын елестету қиын [4].

Екінші жағынан, өзінің ақпараттық-коммуникациялық технологияларыңыз Қазақстанға шынайы тәуелсіздік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету қиынға соғады. Әзірге бұл салада Қазақстан алдыңғы қатарға шыққан жоқ. Мұның бәрі бүгінгі Қазақстан үшін ақпараттық қоғамды дамыту, ақпараттық саладағы қатерлерді талдау және жаһандық ақпараттық қоғамдастықтың бір бөлігі ретінде Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеттерінің өте өзекті екендігін айғақтайды. Азаматтардың, қоғамның және мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін мемлекет қабылдауы қажет шараларды әзірлеу ұлттық қауіпсіздіктің маңызды басымдықтарының бірі болып қала береді.

Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі міндеттері ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады [5]:

Қазіргі геосаяси жағдайға және мемлекеттің саяси және әлеуметтік-экономикалық даму жағдайларына сәйкес келетін ақпараттық қауіпсіздіктің ғылыми-практикалық негіздерін дамыту.

Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің заңнамалық және нормативтік-құқықтық базасын қалыптастыру, оның ішінде ақпараттық ресурстардың тізілімін, ақпарат алмасу регламентін әзірлеу, ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтағаны үшін лауазымды адамдар мен азаматтардың жауапкершілігін нормативтік бекіту.

Ақпаратты қорғау міндеттерін кешенді шешуді қамтамасыз ететін заманауи әдістер мен техникалық құралдарды әзірлеу.

Ақпараттық қауіпсіздік жүйелері мен құралдарының тиімділігін бағалау және оларды сертификаттау критерийлері мен әдістерін әзірлеу.

Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге кедергі келтіретін себептерге мыналар жатқызылуы керек:

– Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген азаматтардың жеке өмірге, жеке және отбасылық құпияға, хат алмасу құпиясына құқықтарының нақты құқықтық, ұйымдастырушылық және техникалық қамтамасыз етілмеуі;

– ақпараттық қоғам субъектілерін мемлекеттік билік органдарының, жеке тұлғалар туралы деректерді, дербес деректерді жергілікті мемлекеттік басқару органдарының қорғауын қанағаттанарлықсыз ұйымдастыру.

Ықтимал қауіптерге қарсы іс-қимыл саясаты кешенді түрде жүзеге асырылуы тиіс. Атап айтқанда, мемлекетке қажет:

– бір жағынан, қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың отандық индустриясын дамыту үшін жағдай жасау, азаматтарға қандай да бір оқиғалар туралы толық және шынайы ақпаратты жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету, республикада ашық және ашылатын Ақпараттық технологиялар парктерінің қызметін жандандыру;

– екінші жағынан, қоғамды жағымсыз ақпараттық-психологиялық әсерлерден қорғау, заңмен қорғалатын ақпарат пен елдің ақпараттық инфрақұрылымының қауіпсіздігін қамтамасыз ету [6].

Қорытынды. Болашақта Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі саясаттың тиімділігін арттыру жөніндегі жұмысты мынадай бағыттарға шоғырландыру қажет:

– техникалық барлауға қарсы іс-қимыл, ақпараттық қарудан қорғау және осы саладағы нормативтік құқықтық базаны жетілдіру мәселелерін одан әрі пысықтауды жүргізу;

– ақпараттың тұтастығы мен құпиялылығын қамтамасыз ету үшін жалпымемлекеттік масштабта және ведомстволық деңгейде ақпаратты қорғау жөніндегі шараларды кешенді үйлестіруді әзірлеу;

– әскери-саяси, қылмыстық, оның ішінде террористік сипаттағы халықаралық ақпараттық қауіпсіздікке төнетін қатерлердің бар екендігін айқындайтын және жекелеген мемлекеттердің ұлттық мүдделеріне және тұтастай алғанда халықаралық қоғамдастықтың мүдделеріне залалды барынша азайту жөніндегі бірлескен шараларды жүзеге асыру мүмкіндігін көздейтін әмбебап халықаралық-құқықтық құжатты әзірлеу;

– ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында жұмыс істейтін Халықаралық ұйымдарға Қазақстанның белсенді қатысуын күшейту.

Бұл саладағы күш-жігерді басқаруды интернационалдандыру негізінде осы жаһандық ақпараттық инфрақұрылымға деген сенімділікті арттыратын, сондай-ақ бір елдің юрисдикциясы шеңберінде жасалған, бірақ басқа елдің шеңберінде салдары бар киберқылмыстарды қоса алғанда, киберқылмысты тергеу мен қылмыстық қудалауды қамтамасыз ететін қажетті құқықтық тетіктерді әзірлеуге бағыттауға болады.

Ақпараттық проблематиканы мемлекеттік сыртқы саясат деңгейіне шығару, бір жағынан, оларды шешуге мемлекеттік билікті, ал екінші жағынан, қазақстандық қоғамның саяси күштерінің назарын және ресурстарын тартады.

Мұндай тәсіл саяси элиталардың, саяси ұйымдардың, мемлекеттің және, сайып келгенде, Қазақстан Республикасы азаматтарының мүдделерін бейнелейтін болады.

Қазақстанда мемлекеттің ақпараттық қатынастарды дамыту және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету субъектісі ретіндегі қызметі соңғы жылдары өте белсенді және дәйекті түрде жүзеге асырылды. Сонымен қатар, ақпараттық қауіпсіздікті ұйымдастыру жүйесінің жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік беретін Қазақстандағы ақпараттық және телекоммуникациялық инфрақұрылым мен жоғары технологиялардың даму көрсеткіштерінің серпіні мемлекеттік билік, бизнес және азаматтық қоғам органдарының бірлескен мақсатты күш-жігерінсіз жақын болашақта елеулі өзгерістерге сенуге мүмкіндік бермейді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Кибербезопасность и управление интернетом: Документы и материалы для российских регуляторов и экспертов /Жауап. ред. М.Б. Касенова; құраст. О.В. Демидов и М.Б. Касенова. М., 2013. Б. 62.

2. Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи: Оқу құралы. Бимолданов Е.М. и др. - Алматы: Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясы, 2015. – Б.49.

3. Shanghai Cooperation Organization (SCO). (2009). Agreement between the governments of state members of the Shanghai Cooperation Organization on cooperation in the field of ensuring the international information security. Retrieved July 10th, 2018, from <http://www.ccdcoe.org/sites/default/files/documents/SCO090616-ISAgreement.pdf>

4. Е.К. Балымов, Б.Ж. Уайсов «Международное сотрудничество в борьбе с преступностью» // Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының еңбектері. – 2023. - № 2 (75). - 101-109 Б.

5. Д.Г. Есиева, Ю.В. Саханский «Анализ угроз информационной безопасности в современном цифровом пространстве» [Электрондық ресурс]// Ғылыми зерттеулер және перспективалық жобалар 2017; URL: <http://old.fa.ru/fil/chair-matinf-vladik/Pages/nirs.aspx>.

6. Н.М. Габдыжамалов Современное состояние и перспективы развития информационной безопасности Республики Казахстан// СМИ в системе политических институтов: теория и практика: Материалы международной научно-теоретической конференции. - Астана: ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, 2010. - Б. 113-114.

Автор туралы мәліметтер

Айжанов С.А. – Қазақстан Республикасы ІІМ Павлодар қаласы Оқу орталығы бастығының орынбасары, полиция полковнигі.

Айжанов С.А. – заместитель начальника Учебного центра МВД Республики Казахстан г.Павлодар, полковник полиции.

Aizhanov S.A. – Deputy Head of the Training Center of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Pavlodar, police Colonel.

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ,
ӘКІМШІЛІК ҚЫЗМЕТ**

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО,
АДМИНИСТРАТИВНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

**ADMINISTRATIVE LAW,
ADMINISTRATIVE ACTIVITIES**

А.Б. Базарбаева¹, А.Д. Дарменов¹

¹Костанайская академия МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева,
Костанай, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРОБАЦИОННОГО КОНТРОЛЯ ОРГАНАМИ ПОЛИЦИИ

Социально-экономические и политико-правовые преобразования, интенсивно проводимые в Казахстане, позволяют сделать вывод о том, что происходит изменение места и роли государства и гражданина в современном обществе. Наряду с решением многих вопросов жизнедеятельности общества это предполагает обязательное обновление и совершенствование законодательства, в том числе, направленного на борьбу с преступностью, купирование рисков повторных форм криминального поведения, без чего достижение необходимого уровня безопасности граждан является невозможным. Это обуславливает необходимость постоянного анализа, переработки и совершенствования действующих механизмов уголовно-исполнительного воздействия по отношению к лицам, совершившим уголовные правонарушения.

Вместе с тем, лабильность криминологической обстановки в стране требует постоянного внимания, а обратный рост численности тюремного населения может свидетельствовать, в том числе, и о недостаточной эффективности мер пробационного воздействия.

Авторами сделан анализ современного понимания вопросов организации пробационного контроля, его тенденции и направлений развития. Особое внимание уделено направлению осуществления пробационного контроля органами полиции.

Ключевые слова: пробация, пробационный контроль, условно-досрочное освобождение, местная полицейская служба.

Полиция органдарындағы пробациялық бақылаудың ұйымдастыру-құқықтық аспектілері

Қазақстанда қарқынды жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси-құқықтық өзгерістер қазіргі қоғамда мемлекет пен азаматтың орны мен рөлінің өзгеріп жатқанын көрсетеді. Қоғамның тіршілігіне қатысты көптеген мәселелерді шешумен қатар, бұл қылмыспен күресуге, қылмыстық мінез-құлықтың қайталану қаупін болдырмауға бағытталған заңнаманы міндетті түрде жаңартуды және жетілдіруді талап етеді, онсыз азаматтардың қажетті қауіпсіздік деңгейіне қол жеткізу мүмкін емес. Бұл құқық бұзушылық жасаған адамдарға қатысты қолданыстағы қылмыстық-атқарушылық әсер ету механизмдерін тұрақты талдау, қайта қарау және жетілдіру қажеттілігін айқындайды.

Сонымен қатар, елдегі криминологиялық жағдайдың тұрақсыздығы үнемі назар аударуды қажет етеді, ал түрмедегі халық санының кері өсуі пробация шараларының жеткіліксіз тиімділігін көрсетуі мүмкін.

Авторлар ұйымдасқан пробациялық бақылауды, оның тенденциялары мен даму бағыттары заманауи түсінікке талдау жасады. Полицейлердің пробациялық бақылау бағытына ерекше назар аударды.

Түйінді сөздер: пробация, пробациялық бақылау, шартты түрде мерзімінен бұрын босату, жергілікті полиция қызметі.

Organizational and legal aspects of the implementation of probation control by police authorities

The socio-economic and political-legal transformations intensively carried out in Kazakhstan allow us to conclude that the place and role of the state and citizen in modern society are changing. Along with solving many issues of society's life, this requires mandatory updating and improvement of legislation, including that aimed at combating crime, curbing the risks of repeated forms of criminal behavior, without which achieving the necessary level of security for citizens is impossible. This necessitates constant analysis, revision and improvement of the existing mechanisms of criminal-executive influence in relation to persons who have committed criminal offenses.

At the same time, the instability of the criminological situation in the country requires constant attention, and the reverse growth of the prison population may indicate, among other things, the insufficient effectiveness of probation measures.

The authors analyzed the current understanding of the issues of organizing probation control, its trends and development directions. Particular attention is paid to the direction of implementing probation control by police bodies.

Keywords: probation, probation control, parole, local police service.

Введение. К настоящему времени в качестве социально-правовой аксиомы установилось признание за лишением свободы крайне противоречивого характера, что требует его исключительно дозированного применения и только в случаях, когда исправление лица без физической изоляции не представляется возможным. С одной стороны, положительными моментами лишения свободы является нейтрализация возможности совершения лицом новых уголовных правонарушений, разрушение связей с антиобщественной средой, создание условий для осуществления целенаправленного карательно-воспитательного воздействия и др. С другой стороны, изоляция осужденного несет в себе негативные последствия в виде утраченных социально-полезных связей, институализации личности в условиях несвободы, для формирования которой, как показывают специальные условия, достаточно 5-7 лет изоляции [1, с. 147; 2, с. 4].

Кроме того изоляция от общества осужденного в процессе отбывания им наказания в виде лишения свободы приводит к разрыву социальных связей, криминализации осужденного, деградации его как личности и многое другое [3, с. 214].

Именно для преодоления соответствующих негативных явлений, снижения количества лиц, помещаемых в пенитенциарный социум, во всем мире на протяжении последних десятилетий выражена тенденция к тому, чтобы максимально ориентировать национальные уголовно-исполнительные практики на использование всех возможных ресурсов сокращения численности лиц, попадающих в условия физической изоляции.

Методы. В качестве основополагающего метода исследования был избран диалектический метод познания социальных явлений, позволивший оценить социально-правовую сущность и значение института пробационного контроля. При подготовке к статье применялись логический, сравнительно-правовой методы, использовалось наблюдение, анализ материалов по вопросам организации пробационного котнроля.

Основная часть. На полицию в сфере осуществления пробационной деятельности возложены несколько функций. Основной (и, очевидно, более трудоемкой по объему выполняемых функций) является реализация пробационного контроля в рамках постпенитенциарной пробации применительно к лицам, освобожденным на основании условно-досрочного освобождения (далее - УДО) от дальнейшего отбывания лишения свободы. Кроме того, в рамках приговорной пробации реализуется пробационный контроль в отношении несовершеннолетних, которым он был применен в качестве принудительной

меры воспитательного воздействия (ч. 1 ст. 20, ч. 1 ст. 169 УИК, п. 2 ст. 19 Закона РК «О пробации») [4; 5].

При этом процесс осуществления пробационного контроля за лицами, освобожденными на основании УДО от дальнейшего отбывания наказания в виде лишения свободы, практически аналогичен тому, который предусмотрен в отношении лиц, состоящих на учете службы пробации. Сотрудниками местной полицейской службы (далее – МПС) он осуществляется также по месту жительства освобожденного, заключается в ведении учета освобожденных на основании УДО в течение оставшейся неотбытой части наказания, а также контроле за исполнением возложенных на них обязанностей и проведении с ними профилактической работы (части 1, 2 ст. 169 УИК РК, п. 2 ст. 17 Закона) [4; 5].

Возложение соответствующей контрольной функции именно на полицию является традиционным и фактически было реплицировано при внедрении практики пробационного контроля из предшествующей практики деятельности полиции в отношении данной категории лиц. УИК РК, Правила осуществления контроля за поведением лиц, освобожденных условно-досрочно от отбывания наказания и Правилами взаимодействия подразделений органов внутренних дел (далее – ОВД) по осуществлению учета лиц, освобожденных из мест лишения свободы, предусматривают ряд особенностей в его организации и осуществлении. Так, при освобождении лица, в отношении которого было применено УДО, в отличие от лиц, которым неотбытая часть лишения свободы была заменена ограничением свободы, администрацией учреждения отбирается подписка об обязательной явке для регистрации в 5-дневный срок в МПС по избранному месту жительства со дня его прибытия. Кроме того, администрация пенитенциарного учреждения обязана направить в подразделения МПС ДП по избранному осужденным месту жительства: извещение на освобождаемое лицо с постановлением суда об освобождении; дактилоскопическую карту и ИПК-ЛЦ. Направлению в МПС ДП также подлежат и документы, удостоверяющие личность освобожденного, которые он может получить после постановки на соответствующий учет в ОВД. Лицо, освобожденное на основании УДО, следует к избранному месту жительства самостоятельно за счет бюджетных средств (ст. 165 УИК РК) [4; 6].

В случае если при применении УДО от основного наказания в виде лишения свободы суд не освободил лицо от дополнительного наказания в виде лишения права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью, назначенного на определенный срок, администрация учреждения УИС направляет в службу пробации по избранному месту жительства осужденного копию приговора суда для дальнейшего исполнения данного наказания. В течение всего установленного судом срока данного дополнительного наказания, который исчисляется со дня постановки лица на учет службы пробации, параллельно с осуществлением в отношении лица пробационного контроля со стороны сотрудников МПС, служба пробации в полном объеме осуществляет мероприятия в соответствии с требованиями ст.ст. 72, 74-76 УИК РК (ч. 1 ст. 73, ч. 2 ст. 161, ч. 8 ст. 165 УИК РК) [4].

Организация осуществления пробационного контроля в отношении лиц, освобожденных на основании УДО, возлагается на начальника ГОР(У)ОП, который, получив от МПС ДП документы на данное лицо, поступившие из учреждения УИС, поручает начальнику МПС ГОР(У)ОП осуществление контроля за его прибытием на постоянное место жительства. В свою очередь, УИП, на территории обслуживания которого будет проживать освобожденный, обязан заполнить задание для внесения в ЕИС «Беркут-клиент госорганов» на запрет выезда условно-досрочно освобожденного за пределы РК, которое направляется в МПС ДП [6; 7].

В случае неприбытия лица, освобожденного на основании УДО, к постоянному месту жительства или для регистрации в ОВД в течение установленных законом 5 рабочих дней со дня освобождения из учреждения УИС, УИП докладывает об этом начальнику ГОР(У)ОП, проводит первоначальные мероприятия по установлению его местонахождения и причин

неприбытия. В случае неустановления местонахождения осужденного, в соответствии с ч. 9 ст. 169 УИК РК, вносит в суд представление об объявлении его в розыск и избрании меры пресечения. При этом ГОР(У)ОП обязано проинформировать учреждение УИС, из которого было освобождено соответствующее лицо, о его прибытии и постановке на учет либо о неприбытии к избранному месту жительства [4; 6; 7].

При установлении местонахождения лица, освобожденного на основании УДО и прибывшего к избранному месту жительства на территории обслуживания другого ГОР(У)ОП, последнее направляет в МПС ГОР(У)ОП, где осужденный подлежал учету, соответствующее уведомление. Причем, при намерении осужденного постоянно проживать на территории обслуживания ГОР(У)ОП, где он был обнаружен, соответствующий ГОР(У)ОП ставит его на учет и направляет уведомление в МПС ГОР(У)ОП, на территории которого данный осужденный состоит на учете как лицо, не прибывшее к избранному месту жительства [8].

Обращает на себя внимание то обстоятельство, что если в случаях, когда пробационный контроль осуществляет служба пробации, законодатель четко установил момент, с которого начинается срок пробационного контроля, то в отношении освобожденных на основании УДО он законом не определен. В данном случае, очевидно, следует руководствоваться, положением п. 13 Нормативного постановления Верховного суда РК № 6 от 2 октября 2015 г., которое предусматривает, что в случае принятия судом решения об УДО, срок неотбытой части наказания исчисляется с момента фактического освобождения осужденного из учреждения УИС [9]. Следовательно, и срок пробационного контроля в данном случае также должен исчислять именно с этого момента.

По прибытии лица, освобожденного по УДО, к избранному месту жительства МПС ГОР(У) ОП: осуществляет его регистрацию; ставит на профилактический учет; проводит профилактическую работу по месту жительства; взаимодействует с учреждениями УИС с целью получения информации о нем; проводит оперативно-розыскные мероприятия в порядке и по основаниям, предусмотренным законодательством Республики Казахстан. При этом на освобожденного в ИАП ДП направляется ИПК-ЛЦ для ввода его данных в ИБД МВД РК, а также копия постановления суда о применении к данному лицу УДО – в подразделения криминальной полиции для постановки его на оперативный учет. В свою очередь, оперативно-криминалистические подразделения также должны поставить данное лицо на фото-, видео-, аудио- (голос), одорологический (запах) и биологический учеты [7].

Кроме того лицо, освобожденное на основании УДО, подлежит постановке на учет УИП, на территории обслуживания которого данное лицо будет проживать. При постановке данного лица на учет УИП проводит с ним беседу, в процессе которой проверяет достоверность данных, указанных в документах, направленных из учреждения УИС, а также разъясняет ему порядок осуществления в отношении него пробационного контроля. В частности, разъяснению подлежат следующие вопросы: о соблюдении порядка регистрации по месту жительства; об ответственности за совершение административных правонарушений или уклонение от исполнения возложенных обязанностей; о последствиях совершения неоднократных административных правонарушений, или злостного уклонения от исполнения обязанностей, возложенных судом и законом [6]. После проведенной первичной беседы на освобожденного по УДО заводится контрольное дело, которое ведется в течение всего срока пробационного контроля. Также УИП вносит начальнику ГОР(У)ОП, постановление об установлении в отношении условно-досрочно освобожденного обязанностей и ограничений, которое после его утверждения приобщается к материалам контрольного дела, а копия вручается лицу, в отношении которого осуществляется пробационный контроль. В данное постановление включаются обязанности и ограничения как вытекающие из постановления суда, так и из ст. 169 УИК РК [4; 6].

Поведение лиц, в отношении которых осуществляется пробационный контроль по факту УДО из мест лишения свободы, осуществляется путем посещения их по их месту жительства с проведением профилактических мероприятий по недопущению ими случаев

уклонения от исполнения обязанностей, установленных законом и судом, а также совершения ими правонарушений. По результатам каждого посещения контролируемого лица УИП делает соответствующую отметку в листке контроля. В целях более продуктивного осуществления пробационного контроля УИП может осуществлять вызов соответствующих лиц на собеседование в ОВД, а, при необходимости, – проводить такие беседы в присутствии родственников (с их согласия). В случае неявки по вызову осуществляется принудительный привод осужденного. Кроме того, УИП имеет право запрашивать и получать сведения о поведении лиц, освобожденных на основании УДО, с места работы и жительства, от граждан и администрации организаций, независимо от форм собственности [6; 10, с. 203].

Многие аспекты функционирования организационно-правового механизма пробационного контроля МПС схожи с теми, функциями службы пробации. В частности, как и служба пробации, подразделения МПС в процессе осуществления пробационного контроля могут применять электронные средства слежения (ч. 1 ст. 169 УИК РК), причем, в данном случае имеют место те же затруднения, что и у службы пробации (проблема оснащенности). Кроме того, согласно п. 2 ст. 17 Закона РК «О пробации», постпенитенциарная пробация в отношении освобожденных на основании УДО предполагает не только осуществление пробационного контроля, но также и оказание им социально-правовой помощи «в целях их успешной социальной адаптации в обществе, а также реабилитации» [2; 10, с. 204].

При этом, как и в контексте деятельности службы пробации, в недавнем прошлом произошли законодательные изменения в вопросах оказания социально-правовой помощи лицам, в отношении которых пробационный контроль осуществляется МПС. Если до изменений, внесенных Законом РК № 95-VII от 30 декабря 2021 г., которыми в качестве центрального субъекта оказания социально-правовой помощи были определены местные исполнительные органы, действовало правило, согласно которым УИС должны были обеспечивать явку осужденного в службу пробации для оказания социально-правовой помощи (прежняя редакция п. 1 ч. 4 ст. 169 УИК РК), то в настоящее время функционал в данном вопросе изменился. Так, в действующей редакции ч. 7 ст. 169 УИК РК предусматривается, что условно-досрочно-освобожденное лицо вправе самостоятельно обратиться за социально-правовой помощью (в местные исполнительные органы, к общественным объединениям и в иные организации). Однако сохраняется некоторое противоречие указанного предписания с п. 1 ч. 4 действующей редакции ст. 169 УИК РК, согласно которому ОВД обеспечивают явку условно-досрочно освобожденного лица в местные исполнительные органы для получения социально-правовой помощи.

Организационно-правовой механизм пробационного контроля МПС также, как и у службы пробации, включает в себя определенные элементы динамичного регулирования карательно-воспитательного воздействия. Так при допущении осужденным, освобожденным на основании УДО, нарушений установленных законом и судом обязанностей, а также административного правонарушения, за которое на него было наложено административное взыскание, по каждому такому факту УИП составляет рапорт и докладывает начальнику ГОР(У)ОП (п. 29 Правил осуществления контроля за поведением лиц, освобожденных по УДО) [6]. Из содержания п. 17 Нормативного постановления Верховного Суда РК № 6 от 2 октября 2015 г. следует, что суд может отметить УДО по основанию «злостности» уклонения от выполнения обязанностей, возложенных законом и судом, то есть только в случае невыполнения данных обязанностей «после вынесения органом, контролирующим поведение осужденного, письменного предупреждения о возможности отмены УДО» [9]. Следовательно, на основании рапорта УИП о нарушении лицом, освобожденным по УДО, начальник ГОР(У)ОП выносит ему письменное предупреждение о возможности отмены УДО в случае повторных нарушений.

Кроме того, согласно ч. 7 ст. 72 УК РК и ч. 3 ст. 169 УИК РК, в отличие от пробационного контроля, осуществляемого в отношении осужденных, отбывающих ограничение свободы, и условно осужденных, нарушением его условий, со стороны

освобожденного по УДО, является совершением им дважды любого административного правонарушения, за которые на него было наложены административные взыскания, а не только тех, которые посягают на общественный порядок и нравственность, права несовершеннолетних, на личность, а равно совершаемых в сфере семейно-бытовых отношений [1; 11]. Причем, согласно Правилам осуществления контроля за поведением лиц, освобожденных по УДО (п. 31), в случае привлечения лица, освобожденного по УДО, к административной ответственности ГОР(У)ОП, на территории обслуживания которого данное лицо не проживает, в ГОР(У)ОП, где осуществляется за ним пробационный контроль, должно направляться уведомление с копией постановления о привлечении его к административной ответственности [12].

Как и организационно-правовом механизме пробационного контроля, реализуемого службой пробации, полномочия МПС не касаются отдельных случаев отмены пробационного контроля, поскольку данный вопрос полностью отнесен к ведению суда (пп. 2,3 ч. 7 ст. 72 УК РК). В случае совершения уголовного проступка или преступления по неосторожности, либо умышленного преступления небольшой тяжести беременной женщиной, женщиной, имеющей малолетних детей, мужчиной, воспитывающим в одиночку малолетних детей, женщиной в возрасте 58 и свыше лет, мужчиной в возрасте 63 и свыше лет, лицом с инвалидностью 1 или 2 группы, вопрос об отмене либо о сохранении УДО решается судом при назначении наказания за новое уголовное правонарушение (п. 2) ч. 7 ст. 72 УК РК). Причем, в данном случае вопрос об отмене либо о сохранении УДО является правом, а не обязанностью суда (п. 16 Нормативного постановления Верховного Суда РК № 6 от 2 октября 2015 г.) [9; 11]. Если же в процессе осуществления пробационного контроля освобожденный на основании УДО совершит умышленное преступление (за исключением случаев, указанные ранее), суд определяет ему наказание по правилам совокупности приговоров (п. 3) ч. 7 ст. 72 УК РК).

В случае уклонения лица, освобожденного по УДО, от пробационного контроля, МПС ГОР(У)ОП должна осуществлять в отношении него весь тот набор мероприятий, которые предусмотрены для случаев неприбытия к месту постоянного места жительства после освобождения из учреждения УИС в течение 5 рабочих дней. Соответственно, при неустановлении местонахождения лица, освобожденного по УДО, в суд вносится представление об объявлении его в розыск и избрании меры пресечения (ч. 9 ст. 169 УИК РК, п. 21 Правил осуществления контроля за поведением лиц, освобожденных по УДО) [1; 12].

Кроме функций, непосредственно связанных с осуществлением пробационного контроля, на МПС возложены и другие обязанности, которые она должна осуществлять, в рамках пробационной деятельности. Так согласно п. 3 ст. 8 Закона РК «О пробации», полиция в пределах своей компетенции, должна осуществлять комплекс мер по профилактике, выявлению, изучению, устранению причин и условий, способствующих совершению правонарушений со стороны лиц, находящихся под пробационным контролем [2]. Данная функция представляет собой детализацию ряда положений Закона РК «Об органах внутренних дел», в частности, такой компетенции ОВД, как «осуществление комплекса мер, направленных на выявление, изучение, устранение причин и условий, способствующих совершению правонарушений» (ст. 5), и основывается на одном, из основных направлений деятельности МПС, такой как «профилактика правонарушений, предупреждение и пресечение уголовных правонарушений (ст. 9-1) [13].

Функция полиции по устранению причин и условий, способствующих совершению правонарушений со стороны лиц, находящихся под пробационным контролем, базируются на компетенциях ОВД как основного субъекта профилактики правонарушений. Так, в соответствии со ст. 7 Закона РК «О профилактике правонарушений», к компетенциям полиции в данной сфере, в частности, относятся: осуществление мер по профилактике правонарушений; ведение профилактического учета и осуществление профилактического контроля; обеспечение проведения профилактических мероприятий в целях предупреждения

совершения правонарушений осужденными [14]. В свою очередь согласно Закону РК «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних» (ст.ст.10, 19), компетенциями полиции являются: выявление, ведение учета и проведение мер индивидуальной профилактики в отношении несовершеннолетних, в том числе освобожденных по УДО, и освобожденных от наказания с применением принудительных мер воспитательного воздействия; условно осужденных; обеспечение контроля за образом жизни и поведением несовершеннолетних, осужденных к наказаниям и иным мерам уголовно-правового воздействия, не связанным с изоляцией от общества [15].

Закключение. Таким образом, резюмируя вышеизложенное, предлагаются следующие базовые изменения, которые позволят, с одной стороны, унифицировать содержание пробационного контроля, а, с другой стороны, - повысить обоснованность и критерии его индивидуализации:

1) принудительный труд должен быть включен не только в содержание наказания в виде ограничения свободы, но во все разновидности пробационного контроля, реализуемые службой пробации и МПС (за исключением тех лиц, которые перечислены в ч. 1 ст. 44 УК РК);

2) принудительный труд должен стать дополнительным инструментом усиленного пробационного контроля (помимо увеличения периодичности контрольных мероприятий), в связи с чем, предлагается в рамках усиленного пробационного контроля установить объем принудительного труда в размере 150 часов в год;

3) учитывая необходимость повышения вариативности в степени карательно-репрессивного воздействия на различные категории лиц, в отношении которых устанавливается пробационный контроль, применение усиленного пробационного контроля следует установить в отношении лиц, допустивших нарушения в ходе отбывания ограничения свободы; в отношении условно осужденных за тяжкие преступления; в отношении условно-досрочно освобожденных от лишения свободы за тяжкие и особо тяжкие преступления (выделение именно данных категорий является суммированием аргументации, которая ранее приводилась в тексте работы).

Список использованных источников:

1. Маликов Б.З. Лишение свободы в политике наказания и законодательстве России. – Самара: Самарский юридический институт Минюста России, 2003. - 230 с.
2. Унербеков К. Испытание или отсрочка вынесения приговора... // Исполнение наказания. - 2013. - № 12. – С. 4-8.
3. Акимжанов Т.К., Аюбаев М.А., Бекбауова А.А. Правовое регулирование института условно-досрочного освобождения от отбывания наказания в Республике Казахстан и практика его реализации // «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан». – 2023. №3(76). – С. 208-212.
4. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года // <http://www.adilet.kz/>.
5. О пробации: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года // <http://www.zakon.kz/>.
6. Правила взаимодействия подразделений органов внутренних дел Республики Казахстан по осуществлению учета лиц, освобожденных из мест лишения свободы: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 30 января 2016 года № 89 // <http://www.adilet.kz/>.
7. Правила осуществления контроля за поведением лиц, освобожденных условно-досрочно от отбывания наказания: приказ и.о. Министра внутренних дел Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года № 622 // <http://www.adilet.kz/>.
8. Закон Республики Казахстан от 15 февраля 2012 года № 556-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам службы пробации».
9. О судебной практике условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания и сокращения срока назначенного наказания: постановление Верховного суда Республики Казахстан от 2 октября 2015 года № 6 // <http://www.adilet.kz/>.

10. Комментарий к Закону Республики Казахстан «О пробации» / под общ.ред. М.А. Кызылова. – Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2017. - 240 с.

11. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года // <http://www.adilet.kz/>.

12. Об утверждении Комплексной стратегии социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации, в Республике Казахстан на 2017-2019 годы: Указ Президента Республики Казахстан от 8 декабря 2016 года № 387 // <http://www.adilet.kz/>.

13. Об органах внутренних дел Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года // <http://www.adilet.kz/>.

14. О профилактике правонарушений: Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года // <http://www.adilet.kz/>.

О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности: Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года // <http://www.adilet.kz/>.

Сведения об авторах

Базарбаева А.Б. – старший преподаватель кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, магистр правоохранительной деятельности, подполковник полиции.

Дарменов А.Д. – начальник Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, кандидат юридических наук, доцент, генерал-майор полиции.

Базарбаева А.Б. – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы, құқық қорғау қызметінің магистрі, полиция подполковнигі.

Дарменов А.Д. – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция генерал-майоры.

Bazarbayeva A.B. – senior lecturer of the Kostanay Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after sh. Kabylbayev, master of law enforcement, lieutenant colonel of the police.

Darmenov A.D. – head of the Kostanay Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after sh. Kabylbayev, candidate of law, Associate Professor, Major General of police.

A.E. Satybaldieva¹, K.M. Bishmanov²

¹Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kossy, Kazakhstan

²Center for the Study of Terrorism and Extremism in the Republic of Kazakhstan,
Almaty, Kazakhstan

LUDOMANIA IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN. RISK FACTORS FOR KAZAKHSTAN YOUTH

This study is devoted to the problem of ludomania in the Republic of Kazakhstan. The author analyzes various risk factors that contribute to the development of gambling addiction among Kazakhstani youth. The paper examines the influence of socio-economic conditions, accessibility of gambling establishments, psychological characteristics of youth and other factors on the emergence and spread of ludomania. The results of the study may be useful for the development of effective prevention and assistance programs for people suffering from gambling in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: ludomania, risk factors, prevention, help.

Қазақстан Республикасындағы лудомания. Қазақстандық жастар үшін қауіп факторлары

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасындағы лудомания проблемасына арналған. Автор қазақстандық жастар арасында құмар ойындарға тәуелділіктің дамуына ықпал ететін түрлі қауіп факторларын талдайды. Жұмыста әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың, ойын мекемелерінің қол жетімділігінің, жастардың психологиялық ерекшеліктерінің және лудоманияның пайда болуы мен таралуына басқа факторлардың әсері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасында құмар ойындардан зардап шегетін адамдардың профилактикасы мен көмегінің тиімді бағдарламаларын әзірлеу үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйінді сөздер: лудомания, қауіп факторлары, алдын алу, көмек.

Лудомания в Республике Казахстан. Факторы риска для казахстанской молодёжи

Данное исследование посвящено проблеме лудомании в Республике Казахстан. Автор анализируют различные факторы риска, которые способствуют развитию зависимости от азартных игр среди казахстанской молодёжи. В работе рассматривается влияние социально-экономических условий, доступности игорных заведений, психологических особенностей молодёжи и других факторов на возникновение и распространение лудомании. Результаты исследования могут быть полезны для разработки эффективных программ профилактики и помощи лицам, страдающим от азартных игр в Республике Казахстан.

Ключевые слова: лудомания, факторы риска, профилактика, помощь.

Introduction. Pathological gambling, also known as ludomania, is a growing concern in Kazakhstan. Each year, more individuals are becoming addicted to gambling activities, leading to significant consequences for the individuals themselves, their families, and society at large.

Research indicates that approximately 2% of Kazakhstan's population suffers from ludomania. This statistic is alarming, considering the recent growth of the gambling industry in the country, which has offered a wide range of gambling options such as casinos, bookmakers, lotteries, and online platforms. Ease of access to gambling services, coupled with aggressive advertising and lucrative bonuses, has created a favorable environment for ludomania development.

Symptoms of gambling addiction include a persistent desire to gamble, an inability to control gambling activities, increased bets in order to achieve the same level of pleasure, and disregard for other responsibilities due to gaming. People who suffer from gambling addiction may lose significant amounts of money, leading to serious damage to their financial situation and mental well-being.

Gambling addiction has social and economic implications for society. Typically, individuals with gambling problems experience financial difficulties that can lead to debt, bankruptcy, and even criminal behavior. Furthermore, gambling addiction can disrupt families, causing conflict and divorce.

To address the issue of gambling addiction in Kazakhstan, comprehensive measures are required. It is essential to conduct awareness campaigns about the risks associated with gambling, implement self-regulatory mechanisms within the gambling industry, and develop prevention and treatment programs for individuals suffering from gambling addiction.

Particular attention should be given to younger generations.

Results and discussion. The phenomenon of ludomania can be described as an abnormal human attraction to gaming. This phenomenon is characterized by obsessive, addictive behaviors, which can lead to illness and addiction. People may become involved in gaming activities accidentally, under the guise of relaxation or distraction, but there is a significant risk of developing deep psychological trauma and addiction [1].

Ludomania represents the most severe form of gaming addiction, where individuals often struggle to overcome the condition on their own. The serious course of this illness manifests itself in various aspects of a person's life, including loss of close social connections, mistrust of others, economic consequences, and spiritual issues. Gamers risk losing everything they have, including their health and interest in life [2].

The psychological profile of a ludo-addict is comprised of various elements that interact with each other. A person's addiction to gambling may indicate that they have unresolved internal issues, which they further exacerbate by engaging in gambling activities. There are specific indicators that can help identify individuals who are involved in gambling. The emotional state of a player is often characterized by tension and anxiety, leading to exhaustion and a loss of life purpose [3].

At a meeting of Kazakhstan's Security Council, President K.-K. Tokayev directed state agencies to intensify efforts to impose restrictions on gambling for specific groups of citizens. He emphasized the need for increased attention from law enforcement agencies on crime associated with gambling addiction. At the same time, the Head of State noted that educational and awareness-raising measures should be prioritized in the fight against gambling addiction [4].

The government has implemented relevant regulations to combat ludomania. Firstly, there is a ban on the advertising of bookmakers, sweepstakes, and online casinos. Secondly, the legal age limit for gambling has been raised to 25 years old. Additionally, there is a prohibition on participation in gambling activities for individuals who are included in the unified registry of debtors, those who do not pay child support, and those with overdue debts on bank loans [5].

According to Zakon.kz, approximately 350,000 Kazakh citizens are addicted to gambling, with the majority being teenagers [6].

Recent gambling research has identified the most popular games leading to ludomania, including lottery, slot machines, bets, card games, backgammon, casino games, online gaming, card games, and roulette [7].

One of the most commonly used player classifications is the one developed by scientists Elena Ochoa and Francisco Javier Labrador in 1994, which distinguishes between four types of gamblers [8].

According to I. Davidenko, a prominent international expert from the Association of Legal Entities, «Association of Payment Organizations», «ludomania is indicative of the challenges that exist in our society. The first challenge relates to the psychological and emotional well-being of young people and active members of society. More than 70% of young individuals experience stress, insomnia, and apathy, a figure that significantly exceeds global statistics. This is a significant concern. Second, the socio-economic situation contributes to the issue, including social disillusionment. All these factors create a backdrop for chemical and behavioral dependencies» [9].

The issues of gambling addiction, which affects thousands of Kazakhstan families, are of concern to society, which requires serious decisions, since the following rights of citizens of the Republic of Kazakhstan are violated:

- the right of citizens to life (paragraph 1 of Article 15 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan) [10];

- no one has the right to arbitrarily deprive a person of life (paragraph 2 of Article 15 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan);

- human dignity is inviolable (paragraph 1 of Article 17 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan);

- no one should be subjected to torture, violence, other cruel or degrading treatment or punishment (paragraph 2 of Article 17 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan);

- citizens of the Republic of Kazakhstan may have any legally acquired property in private ownership (paragraph 1 of Article 26 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan);

- marriage and family, motherhood, fatherhood and childhood are protected by the state (paragraph 1 of Article 27 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan).

Accordingly, countering ludomania is about protecting the constitutional rights of our citizens, which should be carried out comprehensively at all levels, starting from the legislative level and ending with the adoption of explanatory measures.

In particular, the regulatory legal act regulating public relations in the field of gambling is the Law «On Gambling Business», adopted on January 12, 2007 [11].

The norms establishing criminal liability for the illegal organization of gambling business were introduced by Law No. 490- IV dated November 9, 2011 «On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on improving law enforcement and further humanization of criminal legislation» [12].

The Criminal Code in force until 2015 was supplemented by article 269-1 «Organization of illegal gambling business» [13].

On January 1, 2015, the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan entered into force [14]. The norm providing for criminal liability for the organization of illegal gambling is fixed in article 307 [14].

According to the sanction of this article, all its parts provide for the confiscation of property that is an instrument or means of committing a criminal offense. The specified property, according to the verdict of the court, or the decision of the body conducting the pre-trial investigation, is subject to destruction or conversion to state revenue.

However, in our opinion, the legislative measures taken are not quite enough. And in this context, it is necessary to start, first of all, with the younger generation. It is necessary to consolidate at the level of the Law the provision of psychological assistance to adolescents exposed to ludomania, including within the walls of educational institutions.

Any user will say that when watching movies on YouTube, etc., such advertising is widely represented and continues to perform its functions.

In addition, there are no norms in domestic legislation prohibiting the organization and operation of computer clubs near schools, universities, and colleges [15].

We live in an era of information society development, when computers and telecommunica-

tion systems cover all spheres of human activity and the state [16].

Scientists note that scientific and technological progress and the development of technology have given mankind new opportunities for communication, communication, and information transfer, but at the same time they have created new types of dependence. Modern living conditions are increasingly reinforcing the development of addictive behavior. This problem is especially acute among young people.

The mechanisms of functioning of society and its relations with man more than half a century ago consisted in the fact that the purpose of human existence was determined by his belonging to social strata, the meaning of individuality – the ways in which he resisted the attraction of society. Status was based on solid knowledge of the world, while the meaning of one's own identity was often found in its cracks. At the moment, the "hardness" of the social world is not even formulated: socially disunited, lost and vigilant individuals, groups and strata are trying to find grounds, if not for consensus, then at least for compromise. Personality is forcibly created and self-actualized among crumbling dogmas and traditions, shifting postulates, wandering landmarks. Its "globalization", as psychologists, sociologists and philosophers state, is combined with growing self-alienation, loss of understanding of the other and the inconsistency of forecasts focused on a certain average human standard [17].

In this connection, we come to the conclusion that for modern youth, the influence of the digital information environment is more harmful than useful.

The society was not ready to protect its interests in the information environment. The problems of negative effects on the psyche initiated by the information environment are increasingly being discussed. On the Internet, you can find veiled and direct calls for the destruction of the spiritual and cultural traditions of society, inciting national, political and religious conflicts. Thus, the information environment began to carry threats comparable in scale to the threats of nuclear and environmental disasters [18].

Many experts in the West and in the USA are working on this problem. In the studies of C. Hilarski [19], S. Hong, M.K. Eamon [20], the role of the digital information environment in maintaining the psychological well-being of children and adolescents is shown.

For many children, computers and other electronic devices are becoming the primary sources of information about the world around them. Children's psyches are adapting to these technical devices and computers, and as a result, their thinking and perception are changing. Now, children do not need to develop their imagination as much, as the computer industry provides them with ready-made images and shapes. This can negatively affect their personality development, as their own imagination and creative thinking decreases.

The use of gadgets also takes away children's time from real-life interactions with the outside world, leading to difficulties in communication with peers and adults. Children find it challenging to cope with the large volume of diverse information that comes from the information environment, which can result in poor health, attention problems, and stress.

In adolescence, the use of computers and electronic devices carries the risk of internet addiction. Internet addiction is a serious psychological condition that can have negative consequences on a person's mental health.. The internet allows its users to maintain anonymity, and as a result, adolescents are given the opportunity to lead a different life online. This can lead to the development of a split identity. Computers and devices accessible to children at an early age may disrupt their psychological, mental, and physical well-being.

Computer games occupy a significant portion of our children's leisure time. Whereas in the past, children would spend a lot of time playing on computer monitors, there are now a wide range of games available as apps and installed on mobile devices. As a result, children have the ability to play anywhere and at any time. While these are not extreme forms of gaming addiction that force individuals to play 24/7, the trend is still concerning.

Another problematic aspect of computer gaming is the financial element. Many games designed for children at school age, due to their level and content, include so-called «artifacts» in their design. These can include exclusive weapons, protective gear, fantasy items, additional «lives», and

others. These «artifacts» become objects of desire for players as they can provide a significant advantage in the game and ensure victory or completion of difficult levels.

The issue lies in the fact that these «artifacts» are offered for sale by game distributors. This leads to shady commodity-for-money transactions among students, as not everyone can afford to openly purchase these «artifacts». This situation causes children to divide into «privileged» owners and those who cannot afford the game. The situation resembles the recent trend of showing off material possessions and accessories, albeit on a virtual platform. Nowadays, computer games have become an integral part of children's lives. Unfortunately, it is a fact that in the school environment, computer games significantly dominate reading and other cognitive activities, perhaps second only to football and other sports.

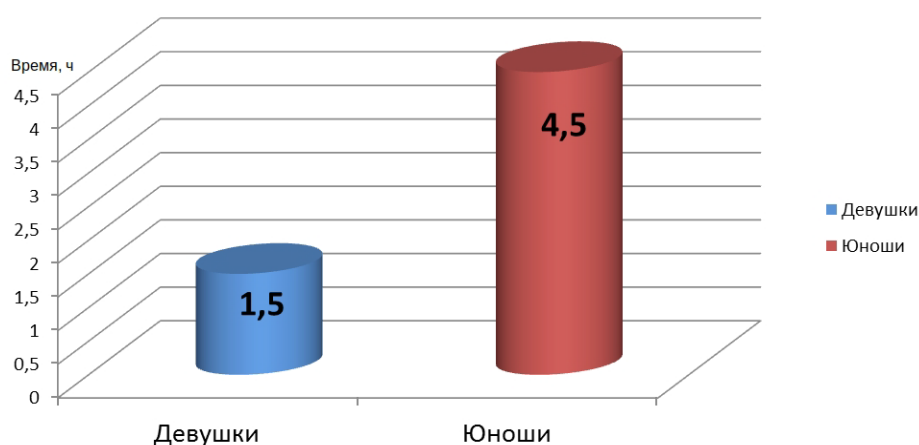
Learning activities are the primary responsibility of students. Teachers evaluate the results of these activities and these evaluations serve as indicators of academic performance. Some modern schoolchildren strive to achieve good academic results with the least amount of effort. To this end, they utilize the capabilities of information technology to assist themselves.

It can be noted that the most common practices among these students include searching for pre-written homework assignments and pre-composed essays when given such assignments at home. In the classroom, essays may also be copied directly from smartphones. Literary works are rarely read, and instead, a brief summary (often a very brief summary) of the content is studied and presented to the teacher, with the pretense that the work was read. Of course, forms of assessment such as dictations, written essays on topics related to the work being read, cross-sectional, verification and assessment tasks immediately reveal the true state of affairs, but nevertheless, it is also a fact that we are witnessing a decrease in academic activity due to readily available (often unreliable) options that are abundant on the internet.

Therefore, the digital information environment has a significant psychological impact on children, teenagers and young adults, and this impact is often negative and even aggressive. This is a matter of particular concern in light of the circumstances in which the personalities of today's young generation are shaped. It appears that the risk of gaming addiction arises in young people from an early age.

Koroleva, A. G. in her research notes that a survey was conducted among 130 students in grades 9-11, according to which the following histogram was constructed (Fig. 1) [21]. Among the respondents, 68% play games for more than 2 hours a day and fall into the risk zone, but teenagers, even those who play for 13 hours a day, replied that they do not feel dependent on games. Only 3% admit that their hobby is not healthy.

Среди играющих среднее время игр в день составляет

In addition to all of the above, it should also be noted the propensity for PR addiction of modern teenagers.

The desire to stand out, but at the same time not to be a black sheep, to have gadgets of the latest generation, to just be friends with you, to have a lot of subscriptions and a large number of

views on social networks, to know that you are needed, important – those characteristics of modern schoolchildren that are not just prerequisites, but also signs, which may indicate a tendency to PR addiction. This type of addiction can be reinforced in schoolchildren by the lack of formation of their ego, the lack of a specific life position due to the lack of formation of life views.

PR addiction as a new form of behavioral disorder was presented in detail in 2015. A.P. Sukhodulov in collaboration with A.M. Bychkova [22].

Speaking of PR addiction, it is worth noting some manifestations of this destructive behavior, similar to chemical addictions: [23]

1. A strong desire for PR activity;
2. Impaired ability to control the occurrence of PR activity;
3. The state of psychological withdrawal in case of impossibility or limitation of the implementation of PR activity;
4. The emergence of tolerance to feelings, emotional reactions in response to manifestations of PR-addictive behavior;
5. Recognition of PR activity as the only important and meaningful moment in your life;
6. Maintaining a steady display of PR activity.

Thus, PR addiction can be correlated with dependence on publicity and popularity, which is most often manifested on social networks. And this is also a kind of addiction, which can develop into a full-fledged «ludomania» under unfavorable conditions.

In our opinion, an educational institution is not only a base for obtaining a certain level of knowledge, but also an educational system that orients the student to observe certain norms of behavior through preventive measures.

An educational institution should carry out preventive work aimed at reducing the risks of addictive behavior among students, the formation of resistance (Latin *resistentia* – resistance, resistance) to gambling addiction.

When forming resistance to gambling addiction, important factors are:

1. Psychological awareness: Having an understanding of the possible risks and consequences associated with gambling can help in the development of resistance. Learning about gambling addiction and its negative consequences consciously or through educational programs contributes to the development of critical thinking and informed decision-making.

2. Self-control: Developing self-regulation and self-control skills helps to prevent falling into a vicious circle of gambling behavior. The ability to control your desires, restrain your urges and regulate your behavior allows you to resist the temptations of gambling.

3. Psychological support: Receiving support from family, friends and professionals can play an important role in the formation of resistance to gambling addiction. Psychological support helps to cope with internal conflicts, stress and emotional problems that may be associated with gambling addiction.

4. Alternative activities: Having alternative activities and hobbies can help strengthen resistance to gambling addiction. Interesting and activity-packed activities help reduce the likelihood of spending time gambling.

5. Motivation and Values: Developing strong motivations and values can help you focus on more important and meaningful goals and aspects of life. This can reduce the attractiveness of gambling and contribute to the formation of resistance.

I would like to note that the formation of resistance to gambling addiction is a complex and multifaceted process, and each person may have their own individual factors influencing this process. Further study of the psychological factors that form resistance to gambling addiction may contribute to the development of more effective strategies and approaches to the prevention and treatment of gambling addiction.

Thus, the phenomenon of gaming addiction is considered a pathological dependence on gaming. Gaming addiction is characterized by obsessive, addictive, and unhealthy behavior. While gaming may be considered a casual activity, there is a risk of serious mental trauma and addictive behavior. Gaming addiction can be a severe form of addictive behavior that affects various aspects of

a person's life. The psychological profile of those with gaming addiction often includes unresolved internal issues. There are specific signs that can indicate a person is experiencing gaming addiction, including increased internal emotional stress and a loss of purpose in life.

Scientific and technological advancements have led to the emergence of new types of addictions, including addictive behaviors. Social discord and a lack of understanding among individuals lead to the pursuit of compromise. The impact of digital information on young people can be significant. Teenagers and young adults face mental and physical health issues related to computer gaming. The financial aspect of gaming can lead to social stratification among children. Educational activities are impacted by the use of information resources, leading to decreased engagement. The digital information environment influences the formation of the identity of today's youth. Gambling addiction risks arise from childhood exposure.

Conclusion. Ludomania, or gambling addiction, is an urgent problem in many countries, including Kazakhstan. It is characterized by an uncontrollable attraction to gambling, which can lead to serious financial, social and psychological consequences. Risk factors for Kazakh youth may be as follows:

1. Social factors:

- Accessibility of gambling: an increase in the number of casinos and online gambling platforms in Kazakhstan.
- Negative environmental impact: lack of support from family and friends if they are involved in gambling.
- Behavioral patterns: if there are gambling addicts in the family or social circle, this may contribute to the formation of similar behavior among young people.

2. Psychological factors:

- Seeking refuge: Many young people may become addicted to gambling as a way to escape stress, anxiety or depression.
- Low self-esteem: Young people with low self-esteem can seek recognition and success through games.

3. Economic factors:

- Financial accessibility: Ease of access to money (e.g. credit cards, loans), which can facilitate money games.
- Problems with employment: high unemployment among young people can lead to the search for quick ways to earn money, including gambling.

4. Network factors:

- The influence of Internet culture: with the development of technology and the popularity of online games, young people have access to gambling anytime and anywhere.
- Advertising and PR: Effective gambling advertising and celebrity involvement can attract young people.

5. Cultural and educational factors:

- Lack of awareness: lack of information about the risks associated with gambling.
- Stereotypes about winning: misconceptions about the possibility of easily getting rich through gambling.

To combat ludomania in Kazakhstan, it is important to develop educational programs, provide access to psychotherapeutic care and support legally regulated approaches to gambling.

List of sources used

1. Galaktionov I.V., Gvazava K.T. Psychological portrait of a personality prone to ludomania // International Journal of Medicine and Psychology. 2023. Volume 6. No. 7. pp. 215 – 220. https://elibrary.ru/download/elibrary_55926910_13870980.pdf
2. Zaitsev V.V. Pathological gambling addiction – a new problem of Russian psychotherapy// Social and clinical psychiatry. 2010. No. 3. vol. 10. pp. 52-58
3. Zaitsev V.V., Shaidulina A.F. Features of the psychodynamic stage of therapy of patients with pathological gambling addiction // Problems of deviant behavior of youth in modern society: Abstracts of the

- reports of the international conference. St. Petersburg, October 16-17, 2011. St. Petersburg: NIPNI named after Bekhterev, 2011.
4. Satybaldieva A.E. Problems of overcoming dependence on ludomania in the Republic of Kazakhstan in the context of ensuring human and civil rights / A. E. Satybaldieva // Theory and practice of criminal policy development : Collection of materials of the International Scientific and Practical Round Table, Astana, January 29, 2024. – Astana: L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2024. – pp. 164-173. – EDN DYWHNT. https://elibrary.ru/download/elibrary_64152140_61110818.pdf
 5. The authorities have figured out how to solve the problem of ludomania in Kazakhstan <https://www.zakon.kz/sobytiia/6412450-vlasti-pridumali-kak-reshit-problemuludomanii-v-kazakhstane.html>
 6. The Government will take new measures to combat ludomania in Kazakhstan <https://primeminister.kz/ru/news/novye-mery-borby-s-ludomaniei-v-kazakhstaneprimet-pravitelstvo-26132>
 7. About 350 thousand Kazakhstanis are gambling addicts, most of them are teenagers <https://www.zakon.kz/obshestvo/6393351-igromaniya-vkazakhstane-stanet-li-zavisimost-novoy-problemy-strany.html>
 8. Avtonomov D.A. Investigation of the circumstances of initiation, motivation and attitude to gambling in patients at different stages of addiction formation // Questions of narcology. - 2010. – No. 1. – pp. 88-96. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_48567771_48855569.pdf
 9. «Pathological gambling» <https://www.abebooks.com/Juegopatologico-Elena-Ochoa-Francisco-Javier/30005253531/bd>
 10. It is necessary to deal not with symptoms, but with prerequisites: experts named the causes of ludomania among Kazakhstanis. <https://www.zakon.kz/sobytiia/6407687-nuzhno-borotsya-ne-s-simptomami-apredposylkami-eksperty-nazvali-prichiny-ludomanii-sredi-kazakhstantsev.html>
 11. The Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the republican referendum on August 30, 1995) (with amendments and additions as of 09/19/2022) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029
 12. Law of the Republic of Kazakhstan dated January 12, 2007 No. 219-III "On Gambling business" (with amendments and additions as of 09.09.2024) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30085891
 13. Law of the Republic of Kazakhstan dated November 9, 2011 No. 490-IV "On Amendments and Additions to Some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on improving law enforcement and further humanization of criminal legislation" https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31081671
 14. The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 16, 1997 No. 167. Became invalid by the Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_
 15. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan No. 226-V dated July 3, 2014 (with amendments and additions as of 09.09.2024) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
 16. Kukeev, A. K. Prevention of ludomania (gambling addiction): analysis of Legislation in Kazakhstan / A. K. Kukeev // Actual problems of theory and practice of criminal law and procedure in modern conditions : Materials of the IV International scientific and practical conference: in 2 volumes, Donetsk, May 16-17, 2024. – Donetsk: Donbass State University of Justice, 2024. – pp. 60-66. – EDN DNHIUO. https://elibrary.ru/download/elibrary_69181658_95252206.pdf
 17. Apatskaya Z.A. Types of addictions among modern youth / Z. A. Apatskaya // Actual problems of legal, economic and humanitarian sciences : Materials of the XIII International scientific and practical conference of teaching staff, graduate students, undergraduates and students, Minsk, April 20, 2023. Volume Part 2. – Minsk: Educational Institution "BIP - University of Law and Socio-information Technologies", 2023. – pp. 159-161. – EDN STYMN. https://elibrary.ru/download/elibrary_54294626_21165902.pdf
 18. Trofimov I.A. Digital information environment and pedagogical problems of modern schools / I. A. Trofimov // Science for the benefit of mankind - 2020 : Materials of the International scientific Online Conference of Young Scientists (articles by teachers and graduate students), Moscow, April 20-24, 2020 / Editor and compiler E.A. Pevtsova. – Moscow: Moscow State Regional University, 2020. – pp. 189-194. – EDN GFXMQN. https://elibrary.ru/download/elibrary_43999268_41829812.pdf
 19. Hilarski C. How school environments contribute to violent behavior in youth. // Journal of Human Behavior in the Social Environment (2004), 9, p. 165-178.
 20. Hong J.S., Eamon M.K. Students' Perceptions of Unsafe Schools: An Ecological Systems Analysis // Journal of Child Family Study (2012), 21, p. 428-438
 21. Koroleva A.G. Factors of formation of resistance to gambling addiction in adolescents / A. G. Koroleva, A. N. Trepakov // Actual problems of health saving in modern society : Collection of scientific

articles of the V-th All-Russian Scientific and practical conference, Kursk, October 10, 2023. – Kursk: CJSC "University Book", 2023. – pp. 137-141. – EDN RWOHSL.

22. Kasumova L.A. PR addiction and features of the prevention of addictive behavior in the younger generation in an educational institution / L. A. Kasumova, D. S. Radueva // Young researchers : Collection of materials of the III All-Russian Student scientific and practical conference, Grozny, February 08, 2023. – Grozny: Chechen State Pedagogical University, 2023. – pp. 262-268. – EDN MCQIRX. <https://elibrary.ru/item.asp?id=50266621>

23. Azhiev A.V., Gadabor'sheva Z.I. The subject - the environmental paradigm of building psychological practice in higher education [Text] / A.V. Azhiev, Z.I. Gadabor'sheva // Bulletin of the Academy of Law and Management: 4 (41) Year: 2015 - pp. 146-151.

Information about the authors

Satybaldieva A.Ye. - master's student, police captain, Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan.

Bishmanov K.M. - Director of the Public Foundation «Center for the Study of Problems of Terrorism and Extremism in the Republic of Kazakhstan», Candidate of Legal Sciences, associate professor.

Сатыбалдиева А.Е. - магистрант, полиция капитаны. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы.

Бишманов К.М. - «Қазақстан Республикасындағы экстремизм және терроризм мәселелерін зерттеу орталығы» Қоғамдық қорының директоры, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Сатыбалдиева А.Е. - магистрант, капитан полиции. Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан.

Бишманов К.М. - Директор общественного фонда «Центр по изучению проблем терроризма и экстремизма в Республике Казахстан», кандидат юридических наук, доцент.

Ж.Р. Дильбарханова¹, Э.М. Насырова¹, С.К. Кан²

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова,
Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

СЕРВИСНАЯ МОДЕЛЬ ПОЛИЦИИ КАЗАХСТАНА: ДОВЕРИЕ И БЕЗОПАСНОСТЬ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Переход Казахстана к сервисной модели полиции подчеркивает необходимость адаптации правоохранительных органов к новым социально-экономическим условиям, включая рост преступности и технологические изменения. Эта модель ориентирована на качественное оказание полицейских услуг и формирование доверительных отношений с гражданами. Важнейшими аспектами модели являются законность, всесторонность, вежливость, информированность и своевременность.

Выделяются три ключевых направления развития: шаговая доступность полицейских услуг, профилактика правонарушений и активное партнерство с населением. Рассматриваются вызовы, с которыми сталкивается полиция, такие как снижение доверия общества и необходимость диалога с гражданами. Авторы акцентируют внимание на важности обучения сотрудников, внедрения цифровых решений и вовлечения граждан в обеспечение безопасности.

В заключении подчеркивается, что успешная реализация сервисной модели приведет к созданию более безопасной и открытой полицейской системы, что, в свою очередь, укрепит доверие между обществом и правоохранительными органами.

Ключевые слова: сервисная модель полиции, адаптация, качественное оказание услуг, доверительные отношения, законность, всесторонность, вежливость, информированность, шаговая доступность, профилактика правонарушений, партнерство с населением, доверие общества, безопасность.

Қазақстан полициясының сервистік моделі: қазіргі қоғамдағы сенім мен қауіпсіздік

Қазақстанның полицияның сервистік моделіне көшуі құқық қорғау органдарын қылмыстың өсуі мен технологиялық өзгерістерді қоса алғанда, жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларға бейімдеу қажеттігін атап көрсетеді. Бұл модель полиция қызметтерін сапалы көрсетуге және азаматтармен сенімді қарым-қатынасты қалыптастыруға бағытталған. Модельдің маңызды аспектілері-заңдылық, жан-жақтылық, сыпайылық, хабардарлық және уақтылық.

Дамудың үш негізгі бағыты бар: полиция қызметтерінің қадамдық қолжетімділігі, құқық бұзушылықтардың алдын алу және халықпен белсенді әріптестік. Қоғамның сенімін төмендету және азаматтармен диалог жүргізу қажеттілігі сияқты полицияның алдында тұрған қиындықтар қарастырылуда. Авторлар қызметкерлерді оқытудың, цифрлық шешімдерді енгізудің және азаматтарды қауіпсіздікті қамтамасыз етуге тартудың маңыздылығына назар аударады.

Қорытындыда сервистік модельді табысты іске асыру қауіпсіз және ашық полиция жүйесін құруға әкелетіні, бұл өз кезегінде қоғам мен құқық қорғау органдары арасындағы сенімді нығайтатыны атап көрсетілген.

Түйінді сөздер: полицияның сервистік моделі, бейімделу, сапалы қызмет көрсету, сенімді қарым-қатынас, заңдылық, жан-жақтылық, сыпайылық, хабардар болу, қадамдық

қолжетімділік, құқық бұзушылықтың алдын алу, Халықпен әріптестік, қоғамның сенімі, қауіпсіздік.

The service model of the police of Kazakhstan: trust and security in modern society

Kazakhstan's transition to a police service model highlights the need for law enforcement agencies to adapt to new socio-economic conditions, including increased crime and technological changes. This model is focused on the high-quality provision of police services and the formation of trusting relationships with citizens. The most important aspects of the model are legality, comprehensiveness, politeness, awareness and timeliness.

There are three key areas of development: walking accessibility of police services, crime prevention and active partnership with the public. The challenges faced by the police, such as a decrease in public confidence and the need for dialogue with citizens, are considered. The authors emphasize the importance of employee training, the introduction of digital solutions and the involvement of citizens in ensuring security.

In conclusion, it is emphasized that the successful implementation of the service model will lead to the creation of a safer and more open police system, which, in turn, will strengthen trust between society and law enforcement agencies.

Keywords: police service model, adaptation, high-quality provision of services, trusting relationships, legality, comprehensiveness, politeness, awareness, walking distance, crime prevention, partnership with the public, public trust, security.

Введение. 1 сентября 2020 года Президент Касым-Жомарт Токаев в своем Послании народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» подчеркнул необходимость перехода к сервисной модели работы полиции [1]. Этот переход обусловлен быстро меняющимися условиями, в которых функционирует правоохранительная система. Социально-экономические, политические и культурные изменения создают новые вызовы, которые требуют от полиции не только оперативности и эффективности, но и новых подходов к взаимодействию с населением.

Современные угрозы, такие как рост преступности, терроризм, киберугрозы и социальные конфликты, ставят перед полицейскими органами задачу не только реагировать на правонарушения, но и активно заниматься их предотвращением. В этих условиях особенно важно не только улучшить качество полицейских услуг, но и выстроить доверительные отношения с гражданами.

Сервисная модель полиции представляет собой подход, который акцентирует внимание на качественном оказании полицейских услуг и формировании доверительных отношений между гражданами и правоохранительными органами. Важнейшими аспектами этой модели являются:

- законность: Все действия полиции должны соответствовать законодательству.
- всесторонность: Полиция должна учитывать все аспекты взаимодействия с гражданами.
- вежливость: Каждый сотрудник полиции обязан проявлять уважение и вежливость в общении с гражданами.
- информированность: Граждане должны быть своевременно проинформированы о своей ситуации и возможностях.
- своевременность: Полиция обязана оперативно реагировать на запросы и обращения граждан [2].

Изучив зарубежный опыт, определены три основных вектора в развитии сервисной модели в Казахстане.

Первое – шаговая доступность, нацеленная на максимальное облегчение гражданам доступа к полиции. Она включает в себя оптимальную дислокацию участковых пунктов,

мобильных постов, их материально-техническое оснащение, повышение оперативности реагирования, а также применение цифровых технологий. Каждый контакт полиции с гражданами должен соответствовать высоким стандартам. Это предполагает не только наличие квалифицированных специалистов, но и создание удобных условий для обращения граждан в полицию.

Второе – это профилактика правонарушений путем своевременного устранения потенциальных угроз. Полиция должна активно участвовать в предотвращении преступлений через образовательные программы, мероприятия по повышению правовой грамотности и профилактические акции. В международной практике эти проблемы решаются через аналитический проблемно-ориентированный подход, где полиция, наряду с другими государственными органами, создает благоприятные и безопасные условия проживания.

Третье – это тесное партнерство с населением, поскольку проблемы обеспечения безопасности в большей степени имеют местное значение и эффективно решать их возможно только при активном содействии местного сообщества. Безопасность является совместной задачей всех членов общества. Полиция должна строить партнерские отношения с местными сообществами, акимами и другими государственными органами. Такое сотрудничество позволяет лучше понимать потребности граждан и эффективно решать проблемы [3].

Основная часть. Ранее система правоохранительных органов Казахстана сталкиваясь с рядом таких вызовов как:

1. Рост преступности: Увеличение числа преступлений, включая киберпреступность и насилие, требовало от полиции новых подходов к работе и повышению квалификации сотрудников.

2. Технологические изменения: Быстрое развитие технологий, особенно в области информационных технологий и связи, требуя от полиции внедрения новых инструментов для работы с данными и взаимодействия с населением.

3. Социальные движения и протесты: Изменение общественного мнения и активизация гражданского общества требуя от полиции способности к диалогу и ненасильственному разрешению конфликтов. Полиция должна быть готова к открытым дискуссиям с населением и реагировать на их потребности.

4. Доверие общества: Уровень доверия к полиции в обществе снижается, что требует от правоохранительных органов активных усилий для его восстановления. Негативный опыт взаимодействия граждан с полицией может привести к снижению готовности сотрудничать в вопросах безопасности [4].

Для повышения эффективности работы полиции и улучшения взаимодействия с населением необходимо рассмотреть несколько ключевых направлений совершенствования:

Обучение и подготовка сотрудников:

- разработка специализированных программ обучения для сотрудников, которые включают навыки коммуникации, разрешения конфликтов и работы с общественностью;

- внедрение курсов по использованию новых технологий, таких как аналитика данных и работа с информационными системами.

Начиная с 2023 года, во всех учебных заведениях МВД внедрен курс повышения квалификации «Основы сервисной модели полицейской деятельности» для всех категорий сотрудников ОВД, а также во все программы курсов повышения квалификации включена тема лекции «Казахстанская сервисная модель полиции». Цель — повышение у полицейских профессиональных компетенций в сфере управления, инфокоммуникаций, финансовой грамотности, проектного управления, кризисного и HR-менеджмента, ораторского искусства, коммуникативных навыков, а также конструктивного диалога со средствами массовой информации и обществом. В 2023 году на базе учебных заведений МВД было запланировано проведение 26 курсов повышения квалификации по теме «Сервисная модель полиции», проведено более 25 курсов [5].

Внедрение цифровых решений:

- создание онлайн-платформ для подачи заявлений, жалоб и получения информации о работе полиции;
- разработка мобильных приложений для оперативного взаимодействия с гражданами, включая функцию обратной связи.

Одним из ключевых аспектов работы полиции является взаимодействие с населением. Проект «Омникальная система приема сообщений» позволяет гражданам быстро обращаться в полицию через мобильное приложение «102», социальные сети и мессенджеры. Операторы могут визуально оценивать обстановку с помощью видеокамер телефонов заявителей.

В настоящее время единая служба экстренного реагирования 102, которая обеспечивает оперативную связь с гражданами, позволяя им быстро сообщать о правонарушениях и получать информацию о своих обращениях. Внедрены онлайн-сервисы для подачи заявлений и жалоб, которые значительно упростили взаимодействие граждан с правоохранительными органами и повысили уровень удовлетворенности их работой [6].

Участие граждан в обеспечении безопасности.

Формирование активного гражданского общества через:

- общественные советы: Создание советов при полиции, где граждане могут участвовать в разработке стратегий по улучшению безопасности;
- волонтерские программы: Привлечение граждан и НПО к проведению профилактических мероприятий и акций.

Важную роль в работе полиции играет сеть волонтеров. Добровольцы активно помогают в поисках пропавших граждан и участвуют в проекте «Наркостоп». Так, в Алматы волонтеры закрасили 170 тысяч граффити с рекламой наркотиков, а в Шымкенте удалили более трех тысяч объявлений о продаже запрещенных препаратов со стен и заборов [7].

Прозрачность и отчетность.

Для повышения доверия к полиции:

- регулярная публикация отчетов: «О деятельности полиции», включая статистику преступности и результаты работы.
- открытые встречи с населением: для обсуждения проблем и предложений, что способствует лучшему пониманию потребностей граждан.

Интеграция с другими службами.

Сотрудничество с:

- местными органами власти: включая здравоохранительные и образовательные учреждения для комплексного подхода к безопасности.
- международными организациями: для обмена информацией и внедрения лучших практик.

МВД Казахстана активно использует лучшие практики из международного опыта для повышения эффективности своей работы. В частности, Казахстан перенимает опыт стран с высокоразвитыми полицейскими системами, такими как Германия, Великобритания и Япония, в области цифровизации и интеграции новых технологий в работу правоохранительных органов. Например, внедрение системы «Ковровое видеонаблюдение» основывается на успешных проектах видеонаблюдения в Сингапуре и Лондоне, что позволяет более эффективно обеспечивать безопасность на улицах и в общественных местах.

Важным аспектом международного сотрудничества является обмен информацией и технологиями. Казахстан применяет международные стандарты в управлении полицейскими данными и внедряет системы автоматизированного учета и анализа преступлений. Это помогает не только улучшить оперативную работу, но и повысить прозрачность и подотчетность действий правоохранительных органов [8].

Заключение. Совершенствование сервисной модели полиции в Казахстане — это сложный и многогранный процесс, который требует комплексного подхода и активного вовлечения всех заинтересованных сторон. Создание эффективной и открытой полиции, ориентированной на потребности граждан, не только повысит уровень общественной безопасности, но и укрепит доверие к правоохранительным органам. В условиях

современных вызовов важно продолжать внедрять новые подходы и практики, которые сделают полицию надежным партнером для граждан в обеспечении их безопасности.

Адаптация полиции к современным вызовам и потребностям общества требует комплексного подхода, включающего не только модернизацию технологий, но и развитие человеческого капитала, открытости и взаимодействия с гражданами. Успешная реализация этой модели создаст более безопасную среду для всех граждан, где каждый сможет почувствовать себя защищенным и услышанным. Важно, чтобы этот процесс был устойчивым и последовательным, отражая не только стремление к высоким стандартам безопасности, но и уважение к правам и свободам каждого человека. Только таким образом мы сможем построить общество, в котором безопасность и правопорядок станут неотъемлемой частью жизни, а полиция – надежным партнером каждого гражданина, так как приоритетная задача в сервисной модели полиции – обеспечение чувства безопасности и профилактика правонарушений. Граждане и сообщества – главный фокус, а показателями эффективности являются чувство безопасности, доверие к полиции, качество жизни сообществ.

Статья подготовлена в рамках грантового финансирования исследований на 2024-2026 годы: AP23489588 «Совершенствование сервисной модели полиции в обеспечении безопасности граждан в современных условиях».

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» от 1 сентября 2020 года. <https://www.akorda.kz/ru/>
2. Закон Республики Казахстан № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 апреля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.07.2024 г.).
3. Саттаров А. «Сервисная модель полиции: международный опыт и казахстанская практика» // Журнал права и правосудия.- Алматы:-2021.
4. Ким И. «Общественная безопасность и полиция: теория и практика».- Алматы: Издательство «Болашақ»-2019.
5. <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/2043134-v-mvd-rasskazali-o-rabote-servisnoy-modeli-politsii/>
6. «Уникальная система приема сообщений» – описание проекта на сайте МВД.
7. <https://kazpravda.kz/n/o-servisnoy-modeli-raboty-politsii-znyaut-tolko-spetsialisty-lyudyam-ne-vidno-tokaev/>.
8. Материалы конференции «Международной ассоциации начальников полиции».- 2023. https://el.kz/ru/mvd-kazahstana-prinyalo-uchastie-v-konferentsii-mezhdunarodnoy-assotsiatsii-nachalnikov-politsii_95490/.

Сведения об авторах

Дильбарханова Ж.Р. – врио начальника Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, д.ю.н., профессор, полковник полиции.

Насырова Э.М. - заместитель начальника Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, доктор философии (PhD), подполковник полиции.

Кан С.К. – младший научный сотрудник Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Дилбарханова Ж.Р. - Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының м.а., з. ғ. д., профессор, полиция полковнигі.

Насырова Э.М. - Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми-зерттеу орталығы бастығының орынбасары. М. Есболатова философия докторы (PhD), полиция подполковнигі.

Кан С.К. - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің кіші ғылыми қызметкері.

Dilbarkhanova Zh.R. – Acting Head of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Law, Professor, police Colonel.

Nasyrova E.M. - Deputy Head of the Scientific Research Center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel.

Kan S.K. - Junior researcher at the Kazakh National University named after Al-Farabi.

А.А. Примкулова¹, А.Д. Дарменов¹

¹Костанайская академия МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева,
Костанай, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ О РЕАЛИЗАЦИИ ПРОБАЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В ОТНОШЕНИИ ОСУЖДЕННЫХ К ОГРАНИЧЕНИЮ СВОБОДЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Статья посвящена вопросам осуществления пробационного контроля над осужденными к ограничению свободы в Республике Казахстан. В рамках диссертационного исследования авторы провели анализ о роли пробационного контроля как средства исправительного воздействия на личность правонарушителя, а также организационно-правовых основах деятельности службы пробации в контексте его реализации. Обоснована необходимость нормативного закрепления некоторых изменений и дополнений для совершенствования национального уголовно-исполнительного законодательства. На обсуждение выносятся проблемы правоприменительной практики и предлагаются пути решения по повышению эффективности правового регулирования.

Авторы использовали совокупность научных приемов для освоения теоретической и прикладной области познания. Достоверность излагаемых тезисов основаны на результатах социологического опроса, решениях суда по заявленным представлениям службы пробации, а также статистических сведениях уполномоченных органов.

Ключевые слова: пробационный контроль, ограничение свободы, служба пробации, обязанности осужденного, пробация, наказание без изоляции от общества.

Қазақстан Республикасында бас бостандығын шектеуге сотталған тұлғаға қатысты пробациялық бақылауды іске асыру мәселесі туралы

Осы мақала Қазақстан Республикасында бас бостандығынан шектелген сотталғандарға пробациялық бақылауды жүзеге асыру мәселелері қарастырылған. Диссертациялық зерттеу аясында авторлар пробациялық бақылаудың құқық бұзушының жеке басына түзету әсері құралы ретіндегі рөлі, сондай-ақ оны іске асыру контекстінде пробация қызметінің ұйымдық-құқықтық негіздері туралы талдау жүргізді. Ұлттық қылмыстық-атқару заңнамасын жетілдіру үшін кейбір өзгерістер мен толықтыруларды нормативтік бекіту қажеттілігі негізделген. Талқылауға құқық қолдану практикасының мәселелері шығарылады және құқықтық реттеудің тиімділігін арттыру бойынша шешу жолдары ұсынылады.

Авторлар танымның теориялық және қолданбалы саласын игеру үшін ғылыми әдістердің жиынтығын қолданды. Баяндалған тезистердің дұрыстығы социологиялық сауалнама нәтижелеріне, пробация қызметінің мәлімделген ұсынымдары бойынша сот шешімдеріне, сондай-ақ уәкілетті органдардың статистикалық мәліметтеріне негізделген.

Түйінді сөздер: пробациялық бақылау, бас бостандығын шектеу, пробация қызметі, сотталған адамның міндеттері, пробация, қоғамнан оқшауланбаған жаза.

On the issue of the implementation of probation control in relation to a person sentenced to restriction of liberty in the Republic of Kazakhstan

This article is devoted to the issues of probation control over persons sentenced to restriction of liberty in the Republic of Kazakhstan. As part of the dissertation research, the authors analyzed

the role of probation control as a means of corrective action on the personality of the offender, as well as the organizational and legal foundations of the probation service in the context of its implementation. The necessity of normative consolidation of some changes and additions to improve the national penal enforcement legislation is substantiated. The problems of law enforcement practice are discussed and solutions are proposed to improve the effectiveness of legal regulation.

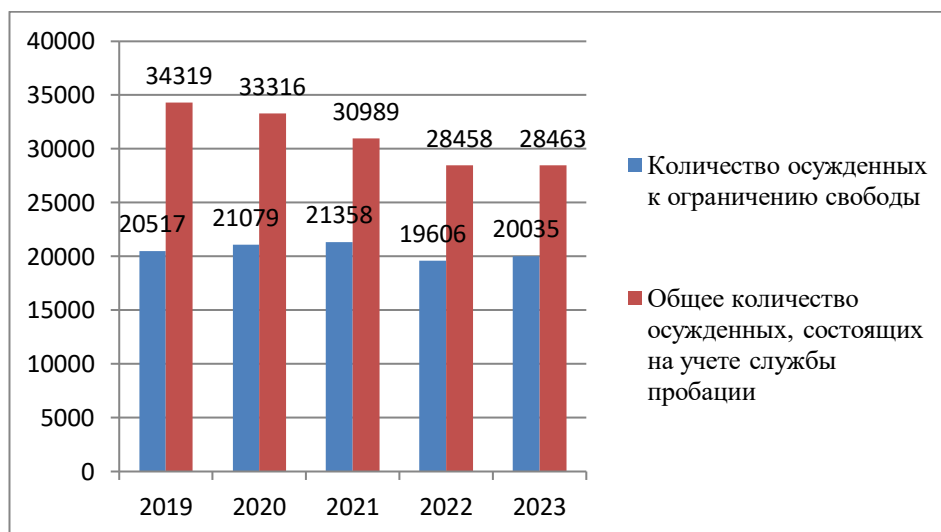
The authors used a set of scientific techniques to master the theoretical and applied fields of cognition. The reliability of the presented theses is based on the results of a sociological survey, court decisions on the stated representations of the probation service, as well as statistical information from authorized bodies.

Keywords: probation control, restriction of freedom, probation service, convict's duties, probation, punishment without isolation from society.

Введение. В Казахстане, как и в ряде других государств, тенденция к сокращению числа наказаний, связанных с тюремным заключением, отражает стремление к гуманизации уголовной политики и увеличению мер, которые способствуют возвращению правонарушителей в общество в статусе законопослушных граждан. В этой связи, ограничение свободы представляет собой одну из наиболее востребованных альтернатив лишению свободы в современной национальной системе наказания.

Официальные сведения указывают, что за текущий месяц 2024 года доля осужденных к ограничению свободы из общего числа 28070 подучетных лиц службы пробации в республике составляет - 19505 осужденных [1]. Правовая статистика за период с 2019 по 2023 гг. представлена в диаграмме 1.

Диаграмма 1

Суть наказания в виде ограничения свободы заключается в установлении на осужденного probationного контроля, а именно выполнении им возложенных обязанностей, предусмотренных уголовным законом РК. Так, в соответствии с ч.2 ст.44 УК РК к таким обязанностям относятся: «не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления уполномоченного государственного органа, осуществляющего контроль за поведением осужденного; не посещать определенные места; пройти курс лечения от психических, поведенческих расстройств (заболеваний), связанных с употреблением психоактивных веществ, заболеваний, передающихся половым путем; осуществлять материальную поддержку семьи; другие обязанности, которые способствуют исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых уголовных правонарушений» [2].

Таким образом, правовое значение ограничения свободы заключается в сдерживании осужденного от вольного передвижения по месту жительства. При этом, как правило, сложившийся уклад жизни осужденного, кардинально не меняется. Контроль, осуществляется специальным уполномоченным органом, а именно службой пробации, и

реализуется лишь в той части, которое затрагивает соблюдение установленного круга обязательств.

Положительным аспектом исследуемого наказания является отсутствие возникновения негативных последствий социальной изоляции, тем самым, существует высокая вероятность достижения ресоциализации осужденного. Однако, несмотря на имеющийся позитивный опыт применения ограничения свободы как результативной меры уголовной ответственности альтернативной лишению свободы существует ряд организационно-правовых вопросов. Далее мы попытаемся сформулировать, имеющиеся открытые проблемы в контексте реализации пробационного контроля в отношении лиц, осужденных к ограничению свободы, и представить авторское видение по их решению.

Методы. Методологическую основу исследования составляет диалектический метод познания. При подготовке к статье применялись логический, сравнительно-правовой методы, использовалось наблюдение, анализ материалов связанных с темой статьи.

Основная часть. Цели пробационного контроля, по мнению авторского коллектива, разработавшие комментарий к Закону РК «О пробации», состоят в следующем:

- «оценка своевременности и полноты объема выполнения лицом обязанностей, возложенных на него законом и судом;
- выявление отклонений в поведении лица, состоящего на учете службы пробации и полиции, а равно анализ причин данных отклонений;
- принятие управленческих решений по факту нарушения условий пробационного контроля в соответствии с действующим законодательством» [3, с. 60].

Деятельность службы пробации, в рамках осуществления пробационного контроля, заключается: во первых, наблюдать за поведением осужденного лица, используя воспитательные методы воздействия в целях недопущения преступного поведения; во вторых, устанавливать правонарушения, дисциплинарного, административного или уголовного характера, совершенные подучетным лицом; в третьих, реагировать на выявленные нарушения для привлечения осужденного к соответствующей ответственности.

Одной из сложностей, возникшей на пути формирования организационно-правового механизма института пробации в Казахстане, стало отсутствие баланса между различными формами и неэффективное их применение [4, с.254]. При этом, необходимо отметить, что пробационный контроль – это форма пробации.

Критическое отношение к неэффективному использованию пробационного контроля усматривается в диссертационном исследовании С.М. Жолдаскалиева. Автор считает, что в современном организационно-правовом оформлении пробационный контроль не содержит достаточных средств для индивидуализации коррекционного воздействия на правонарушителей [5, с.185]. Указанное объясняется тем, что используемый перечень обязанностей, возлагаемых на правонарушителей, стандартизирован. Он имеет минимальный оттенок для индивидуализации мер принуждения, поскольку имеющиеся элементы правового воздействия максимально исчерпывающиеся.

Мы согласны с этим мнением. Представленное, на наш взгляд, выражается в двух направлениях: первое, суд при вынесении приговора и установлении пробационного контроля возлагает общепринятые обязанности, предусмотренные уголовным законом. Притом, что законодатель предусмотрел возможность органам правосудия назначать «другие обязанности, способствующие исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых уголовных правонарушений» [2].

Следует отметить, что в соответствии с ч.2 ст.21 УИК РК осужденный под пробационным контролем обязан:

- «явиться в течение 10 суток со дня вступления приговора или постановления суда в законную силу в службу пробации для постановки на учет;
- соблюдать установленные уголовно-исполнительным законодательством условия и порядок отбывания наказания;

- являться в службу пробации для участия в профилактической беседе;
- письменно информировать службу пробации об изменении места работы и (или) жительства»[6].

Указанные обязанности носят процессуальный характер, по своей сути они являются общими и отвечают за реализацию самого наказания. В свою очередь, обязанности, способствующие исправлению осужденного должны иметь специфический и индивидуальный характер, основанный на личности правонарушителя, его социальных, психологических, физических и иных особенностях.

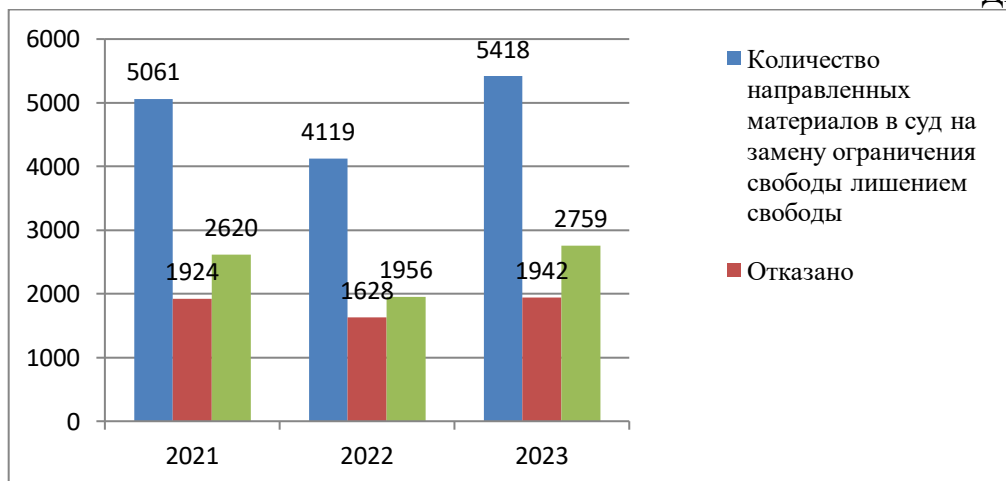
Второе обстоятельство, указывающее на стандартизацию пробационного контроля, заключается в работе с осужденными к ограничению свободы, нарушающие установленные правила поведения. Так, согласно ст.68 УИК РК в случае нарушения осужденным порядка и условий наказания, его привлекают к дисциплинарной ответственности в виде письменного предупреждения о замене ограничения свободы лишением свободы. Кроме того, злостное нарушение влечет за собой представление материалов в суд о замене оставшегося срока наказания на более строгий вид наказания.

В данном случае, «стандартизация пробационного контроля» выражается в отсутствии интенсивных мер воздействия службы пробации к лицам, склонных нарушать правовые запреты. Попробуем аргументировать представленное положение более подробно.

В рамках диссертационного исследования, нами был проведен опрос среди осужденных к ограничению свободы, состоящих на учетах служб пробации Костанайской, Карагандинской, Алматинской и Актюбинской областей. Количество респондентов составило 449 осужденных. На вопрос: «Знаете ли Вы о возможности замены неотбытой части наказания в виде ограничения свободы на лишение свободы за нарушение пробационного контроля?» последовали следующие ответы: да, знаю – 400 осужденных (89 %); нет, не знал – 14 респондентов (3,1%); знаю, но думаю, со мной такого не будет – 20 осужденных (4,5%); суд уже отказал в замене ограничения свободы на лишение свободы – 15 подучетных лиц (3,4%). Кроме того, из опрошенных респондентов 170 осужденных (37,9%) привлекались к дисциплинарной ответственности за нарушение пробационного контроля. Важно отметить, что при постановке на учет сотрудники службы пробации уведомляют осужденного о порядке и условиях отбывания наказания, а также последствиях в случае допущения нарушений.

Изучая вопросы о замене ограничения свободы лишением свободы, интересным видится официальная статистика, представленная Комитетом уголовно-исполнительной системы МВД РК (см. диаграмму 2).

Диаграмма 2

Анализ статистических данных показал, что практически половина направленных представлений уполномоченных органов о замене ограничения свободы лишением свободы судом остаются без удовлетворения. Тем не менее, эта та категория осужденных,

которые имеют высокий риск совершения любого правонарушения, в том числе преступления.

Мы изучили ряд таких представлений службы пробации и постановлений судов об их отказе. В качестве примера рассмотрим некоторые из таких кейсов:

Сотрудниками службы пробации представлен материал в суд в отношении осужденного У., который неоднократно отсутствовал по месту жительства после 22.00 часов в течение одного месяца. За каждое нарушение ему было вынесено письменное предупреждение о замене ограничения свободы на лишение свободы. Основанием для подготовки представления в суд послужило то, что осужденный У. не пришел на регистрацию службы пробации в установленный день.

Данный осужденный ранее неоднократно состоял на учете службы пробации, в период которого допускал нарушения условия и порядка отбывания наказания в виде ограничения свободы, а также совершал новые преступления. Кроме того, в настоящее время осужденный У. проходит обвиняемым по уголовному делу. Представителями местной полицейской службы характеризуется с отрицательной стороны, как лицо, неоднократно привлекавшееся к административной и уголовной ответственности.

Отказ суда в представлении службы пробации мотивировано тем, что нарушения в виде отсутствия по месту жительства после 22.00 часов не могут быть взяты во внимание, поскольку такой запрет не возложен на осужденного. В этой связи, считать их злостными нарушениями, предусмотренные п.1 ч. 2 ст. 67 УИК РК, невозможно. Кроме того, так как по действующему уголовному делу окончательное решение не принято, его также оставили без рассмотрения. Таким образом, основание для замены наказания в виде ограничения свободы на лишение свободы отсутствует [7].

Сотрудниками службы пробации направлено представление в суд о замене ограничения свободы на лишение свободы в отношении осужденного К., который ранее совершал неоднократные нарушения порядка и условий отбывания наказания, однако суд отказывал в удовлетворении представленных материалов.

По действующему делу с помощью электронных средств слежения установлено, что осужденный К. покинул постоянное место жительства в 02.00 часа ночи и выехал за территорию населенного пункта. За совершенное правонарушение осужденному вынесено письменное предупреждение о замене ограничения свободы на лишение свободы. В течение месяца осужденный К. уведомляет сотрудников службы пробации о том, что потерял зарядное устройство от электронного средства слежения. На основании изложенного, служба пробации ходатайствовала о замене осужденному Б. оставшегося срока наказания в виде 2 месяцев 28 дней ограничения свободы лишением свободы.

В судебном заседании факты злостного уклонения осужденного Б. от исполнения наказания не нашли своего полного подтверждения. Нарушения указанные в представлении службы пробации, по которым ранее судом была дана надлежащая оценка, и принято решение об отказе в представлении, не могут быть приняты во внимание. По указанному нарушению, где осужденный утерял зарядное устройство, суд не счел это порчей электронного средства слежения. Так, не признав совершение одного нарушения осужденным Б. в качестве уклонения от отбывания наказания, учитывая наличие постоянного места работы, а также незначительный срок неотбытого наказания, суд счел нецелесообразным удовлетворять представление службы пробации [7].

Настоящие примеры демонстрируют нам ряд проблемных аспектов в реализации пробационного контроля, а именно:

- некорректное формулирование или отсутствие конкретных запретов и обязанностей в решениях суда в рамках установления пробационного контроля, что в последующем приводят к случаям, когда явное противоправное действие не может быть признан таковым;

- исчерпывающий перечень мер правового воздействия на лицо, нарушающего порядок и условия отбывания наказания;

- слабая система дисциплинарной ответственности, поскольку регламентированные уголовно-исполнительным законодательством нарушения не всегда признаются значительными либо весомыми для того, чтобы изменить действующее наказание на более строгую меру уголовно-правового принуждения.

На основании изложенного, одним из решений, по нашему мнению, является введение такой модели пробационного контроля как «усиленный пробационный контроль». Его суть заключается в осуществлении интенсивного контроля за лицами, имеющими высокий риск совершения правонарушений, к предпосылкам которым следует отнести уклонение от установленного порядка отбывания наказания. В свою очередь, слово «интенсивное» подразумевает «активное или частое действие».

Логично, что в случае, когда осужденный к ограничению свободы переступает красные линии, наступает ответная реакция контролирующего органа. Поскольку суды не всегда поддерживают представления службы пробации, а факты нарушения имеют место быть, такое бездействие опасно вседозволенностью со стороны осужденного. Поэтому мы предлагаем применять усиленный пробационный контроль, выражающийся в более частом прибытии осужденного на регистрацию службы пробации, его проверке по месту жительства и месту работы. Предлагаемая мера наглядно продемонстрирует осужденному, что совершение дисциплинарных и (или) административных нарушений влечет за собой серьезные последствия.

Заключение. Пробационный контроль в ходе исполнения ограничения свободы выступает в качестве основного инструмента, посредством которого реализуется наказание в отношении осужденного. В данном случае контроль службы пробации за осужденным не ограничивается лишь надзором и проверками по месту жительства и по месту работы подучетного лица. Сотрудники устанавливают причинно следственную связь в случае допущения нарушения осужденным установленного порядка отбывания ограничения свободы. Данное обстоятельство указывает на профилактическую деятельность уполномоченных органов, реализующаяся в целях устранения причин, способствовавших совершению нарушения.

Современная конструкция формы и содержательного элемента пробационного контроля как одной из форм реализации пробации является чрезмерно стандартизированной, содержащей минимальное количество элементов для индивидуализации в зависимости от необходимости повышения интенсивности пробационного воздействия на отдельных осужденных, демонстрирующих стойкую модель правонарушающего поведения. В связи с чем, мы предлагаем внедрить «усиленный пробационный контроль» в действующий правовой механизм наполнив ее соответствующим содержанием, отражающим качественный аспект усиленного воздействия.

Список использованных источников:

1. Сведения портала органов правовой статистики и специальных учетов [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 10.08.2024).

2. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z170> (дата обращения: 12.08.2024).

3. Комментарий к Закону Республики Казахстан «О пробации». – Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2017. – 240 с.

4. Дузбаева С.Б., Жанибеков А.К., Цой А.Н. Совершенствование теоретической, организационной и нормативной модели пробации как способ улучшения уголовно-исполнительной системы Казахстана // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. - № 2 (75). – 2023. – С. 250-258.

5. Жолдаскалиев С.М., Организация и правовые основы правоохранительной деятельности уголовно-исполнительной системы органов внутренних дел Республики Казахстан по реализации института пробации: дисс. ... на соиск. ученой степени канд. юрид. наук. – М., 2020. – 250 с.

6. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года [Электронный ресурс] // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 12.08.2024).

7. Постановления Костанайского районного суда Костанайской области дело № 3954-24-00-2-2м/3 и № 3954-24-00-2-2м \ 129.

Сведения об авторах

Примкулова А.А. – старший преподаватель-методист Центра по подготовке специалистов службы пробации Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, магистр правоохранительной деятельности, подполковник полиции.

Дарменов А.Д., – начальник Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, кандидат юридических наук, доцент, генерал-майор полиции.

Примкулова А.А. – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының пробация қызметінің мамандарын даярлау орталығының аға оқытушы-әдіскері, құқық қорғау органдарының магистрі, полиция подполковнигі.

Дарменов А.Д., – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция генерал-майоры.

Primkulova A.A. – senior lecturer -methodologis of the Center for training specialists of the Probation Service of the Kostanay Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after sh. Kabylbayev, master of Law Enforcement, Lieutenant Colonel of the police.

Darmenov A.D. – head of the Kostanay Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after sh. Kabylbayev, candidate of law, Associate Professor, Major General of police.

А.Б. Скаков¹, Р.Т. Абенов¹

¹Костанайская академия МВД Республики Казахстан им.Ш. Кабылбаева,
Костанай, Казахстан

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ОПЫТА НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ КРАЖ, СОВЕРШАЕМЫХ НА ОБЪЕКТАХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА

В статье авторами рассмотрен опыт некоторых зарубежных стран в предупреждении краж, совершаемых на объектах железнодорожного транспорта. Изучение правоприменительного практического опыта зарубежных стран открывает пути к более качественно проработанным мерам предупреждения тайного хищения в исследуемой отрасли, а также выступают обстоятельствами устранения причин и условия, детерминирующие рассматриваемое преступное деяние. Проведенный анализ зарубежного развития органов внутренних дел на транспорте позволяют авторам предложить передовые способы и методы предупреждения краж, применяемых ими в правоприменительную деятельность нашей страны. В то же время, следует учитывать ментальность, традиции и социальное положение населения страны. В связи с этим, прежде чем, внедрять в практику превентивные меры борьбы с кражами, представляется необходимым их изучение.

Ключевые слова: предупреждение краж, железнодорожный транспорт, органы внутренних дел, зарубежный опыт, меры профилактики.

Темір жол көлігі объектілерінде жасалатын ұрлықтардың алдын алуда кейбір шет елдердің тәжірибесін имплементациялау

Бұл мақалада авторлар кейбір шет мемлекеттердің теміржол көлігі нысандарында орын алатын ұрлықтың алдын алу тәжірибесіне шолу жасады. Шетел мемлекеттерінің құқық қолдану практикалық тәжірибесін зерделеу зерттелетін саладағы ұрлықтың жасырын түрлерінің алдын алу бойынша неғұрлым сапалы әзірленген шараларға жол ашады, сондай-ақ қарастырылып отырған қылмыстық әрекетті анықтайтын себептер мен жағдайларды жоюдың мән-жайлары ретінде әрекет етеді. Көліктегі ішкі істер органдарының шетелдегі дамуын талдау авторларға біздің еліміздегі құқық қорғау қызметінде қолданатын ұрлықтың алдын алудың озық әдістері мен әдістерін ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл ретте еліміздің халқының менталитетін, салт-дәстүрін, әлеуметтік жағдайын ескеру қажет. Осыған орай, ұрлықпен күресудің алдын алу шараларын тәжірибеге енгізбес бұрын, оларды терең зерделеу қажет сияқты.

Түйінді сөздер: ұрлықтың алдын алу, теміржол көлігі, ішкі істер органдары, шетелдік тәжірибе, алдын алу шаралары.

Implementation of the experience of some foreign countries in preventing theft committed at railway transport facilities

In this article, the authors reviewed the experience of some foreign countries in preventing thefts committed at railway transport facilities. The study of the law enforcement practical experience of foreign countries opens the way to more qualitatively developed measures to prevent secret types of theft in the industry under study, and also act as circumstances for eliminating the causes

and conditions that determine the criminal act in question. The analysis of the foreign development of internal affairs bodies in transport allows the authors to propose advanced methods and methods for considering thefts used by them in the law enforcement activities of our country. At the same time, the mentality, traditions and social status of the population of our country should be taken into account. In this regard, before putting into practice, preventive measures to combat theft seem to reflect their in-depth study.

Keywords: theft prevention, railway transport, internal affairs agencies, foreign experience, preventive measures.

Введение. Проведенный анализ правоприменительной деятельности органов внутренних дел на транспорте страны позволяет сделать вывод о том, что проводимая профилактическая работа находится не на должном уровне. По нашему мнению, разрабатываемые способы и методы по предупреждению краж устарели. Кроме того, множество вопросов вызывает скоординированность взаимодействия всех органов правоохранительной системы, государственных органов и квазигосударственного сектора, участвующих в противодействии с преступностью.

Сказанное, призывает необходимость проанализировать возникновение и историческое развитие органов внутренних дел на транспорте. Кроме того, необходимо обратить внимание на принимаемые меры противодействия кражам в рассматриваемой отрасли.

Методы. Исторический и сравнительный метод, способствует изучению международного опыта предупреждения краж в исследуемой отрасли, что служит базой для внедрения эффективных мер противодействия рассматриваемому виду хищения.

Основная часть. Заслуживает внимание опыт некоторых Европейских стран. Особый интерес представляет функционирование железнодорожного транспорта во Франции. Исторический анализ железнодорожной полиции указанной страны показывает, что необходимость охраны железных дорог появилась с началом активного строительства путей. Так, в соответствии с королевским ордонансом 1846 года в обязанности специальных комиссаров полиции на железной дороге входило:

«- наблюдать за составлением, отправлением, прибытием, движением и стоянками составов, входом, размещением и движением экипажей на территории станции, допуском публики на вокзалы и железнодорожные платформы;

- рассмотрение происшествий на железных дорогах» [1].

Началом новейшей истории железнодорожной полиции Франции следует считать 2006 год. Здесь следует отметить, что в январе 2006 года министром внутренних дел в целях реагирования на серьезные инциденты на железной дороге была создана Национальная служба железнодорожной полиции (SNPF). Рассматриваемая служба была организована для того, чтобы устранить разрозненность сил безопасности железнодорожных сетей и недостатки в оперативной координации.

Вместе с тем, следует отметить, что информацию о железнодорожных происшествиях и правонарушениях ежедневно анализируют штабные подразделения, центры оперативного анализа и управления (PAGO). При возникновении необходимости именно представители данной организации направляют полицейский патруль на место происшествия. Наряду с этим, (PAGO), используя полицейские базы (STIC) и информационный центр жандармерии, формирует официальную статистику преступности на транспорте.

Интересен тот факт, что в центральном офисе (PAGO) присутствуют три офицера связи по вопросам общественной безопасности, префектуры полиции и жандармерии, благодаря которым SNPF несколько раз в неделю проводят целенаправленные и скоординированные операции, называемые "ОСС". Такие операции осуществляются по результатам проводимого анализа преступности, и обеспечивают безопасность железнодорожного полотна несколькими силами одновременно на станциях и в поездах в течение определенного периода времени.

Вместе с тем, следует отметить, что французская SNPF использует технические средства для патрулирования железнодорожных линий (например, вертолеты), чтобы обнаруживать и задерживать преступников. Так, например, суды Франции осудили лиц, причастных к кражам кабелей и задержанных в результате патрулирования летательными аппаратами.

Полицейские патрули рассматриваемой организации, состоящие из французских и иностранных полицейских, регулярно охраняют поезда международного сообщения и активно участвуют в европейских инициативах по контролю за железнодорожным транспортом в целом. Здесь следует отметить, что в пассажирских поездах безопасность обеспечивают и стюарды. В таких поездах имеется специальная тревожная кнопка, которая не только оперативно отправляет вызов полиции, но и предупреждает машиниста поезда и стюардов из других вагонов о факте правонарушения. Необходимо констатировать, что кражи являются достаточно распространенным явлением в таких поездах. Именно поэтому, одним из действенных способов противодействия такому виду преступлению является обучение пассажиров контролю за собственными вещами.

Безусловно, в результате похищения личных вещей, гражданин имеет право обратиться в полицию, «чтобы наказать преступника, но эффективность расследования данных преступлений будет лишь в том случае, если он будет пойман с поличным, то есть в процессе совершения преступного деяния, поскольку идентификация личности правонарушителя после оставления им вагона будет очень трудно и продолжительно во времени» [2, с.30-33].

Не менее важный интерес представляет история образования полиции на транспорте в Польше. Так, в 1918 году Министерством путей и сообщения было создано железнодорожная гвардия. На раннем этапе своего развития их полномочия заключались в следующем:

- защита собственности;
- поддержания общественной безопасности, правопорядка и защиты путешественников и их имущества.

Однако, после нескольких преобразований, в 1934 году функции охраны железнодорожной инфраструктуры были возложены на Железнодорожную охрану (SOK). Позднее, в 1960 году согласно Закона «О железных дорогах» была создана Служба охраны железных дорог.

Вместе с тем, в соответствии с Законом «О железнодорожном транспорте» в 1997 году произошла реорганизация вышеуказанной Службы (SOK). Так, формирование было переименовано в Стражу охраны железной дороги. Затем, в октябре 2001 года в рамках преобразований она была включена в структуру железнодорожной инфраструктуры Польши.

Основные задачи железнодорожной охраны изложены в Законе «О железнодорожном транспорте» и в Постановлении министра инфраструктуры от 14 июля 2004 года «О подробном объеме деятельности и порядке организации железнодорожной охраны»:

«- охрана жизни и здоровья людей и имущества на железной дороге, в поездах и других железнодорожных транспортных средствах;

- разработка и реализация программ по защите жизни и здоровья людей и имущества на железнодорожном транспорте, в поездах и других железнодорожных транспортных средствах;

- охрана территории железной дороги от доступа посторонних и посторонних лиц;

- проведение профилактических мероприятий, связанных с охраной жизни и здоровья людей и имущества на железнодорожном транспорте, в поездах и других железнодорожных транспортных средствах;

- профессиональная подготовка железнодорожных охранников, а также разведение и дрессировка служебных собак;

- патрулирование железнодорожной территории и пассажирских поездов;

- сопровождение, назначенное руководителями поездов и других железнодорожных транспортных средств или денежных ценностей;

... и т.д.» [3].

Касательно профилактических мер против краж, проводимых железнодорожной охраной, можно отметить следующие мероприятия:

«- ежемесячные профилактические действия в выбранных пассажирских поездах, проводимые территориально компетентными региональными командами железнодорожной охраной (SOK), заключающиеся в том, чтобы выставлять патрули (SOK) в поездах, подверженных риску кражи;

- типирование главной командой (SOK) наиболее уязвимых поездов и назначение тех, которые они должны быть охвачены в обязательном порядке патрулированием офицеров (SOK);

- усиление группы реагирования в наиболее уязвимых ночных поездах офицерами под прикрытием из оперативно-интервенционных групп (SOK) самостоятельно или в сотрудничестве с полицией;

- текущее сотрудничество между сотрудниками перевозчиков и сотрудниками (SOK) Главного управления (SOK) по обмену информацией о произошедших событиях и предпринятых обеими сторонами действиях, направленных на сокращение числа краж;

- продолжающееся сотрудничество между (SOK) и полицией и пограничной охраной в рамках совместных усилий по противодействию негативным явлениям в поездах, на вокзалах и на других железнодорожных площадках;

- текущее наблюдение и анализ видеозаписей видеонаблюдения, установленных на территории железнодорожных вокзалов» [4].

Представляется интересным, в том числе и эффективным опыт польской транспортной компании, специализирующаяся на междугородних пассажирских перевозках PKP Intercity. Так, например, с 2016 года в пассажирских поездах, в которых ранее случались кражи, работают «агенты защиты» поездов. В настоящее время охранники, которые свои обязанности исполняют в гражданской одежде защищают 20 поездов в сутки. Кроме того, в период курортного сезона контролируются дополнительно 10 поездов в сутки. «Агенты защиты» свои обязанности выполняют также в ночных поездах.

Заключение. Таким образом, преступники понимают, что стоит лишь нарушить правила передвижения или, по крайней мере, подозрительно вести себя, как из последнего вагона могут прийти незнакомцы в гражданской одежде и, показав удостоверение полицейского, проверить проездные и иные его документы. Это довольно простая и одновременно стандартная процедура, но она входит в общую систему безопасности, действующую на транспорте, и отличается высокой эффективностью. Это касается и краж вещей, поскольку иногда такие служащие специально провоцируют подозрительных лиц и создают благоприятные условия, чтобы поймать преступника непосредственно при совершении им уголовного деяния. Однако, несмотря на такой подход, главным методом борьбы с преступностью в пассажирских поездах остается все же бдительность всех граждан и своевременное оповещение железнодорожной охраны.

Подводя итоги вышесказанного, отметим следующее:

- в обеспечении имущественной безопасности в нашей стране необходимо активно задействовать организации и предприятия железнодорожного сектора;

- создать общие, фундаментальные усилия в предупреждении краж на объектах железнодорожного транспорта;

- в целях имплементации наиболее эффективных профилактических мер, применяемых в борьбе с преступностью, важно изучение правоприменительной деятельности органов правопорядка зарубежных стран на железной дороге.

Список использованных источников

1. Кучма В.В. Полицейская организация Франции после крушения первой империи // <https://cyberleninka.ru/article/n/politseyskaya-organizatsiya-frantsii-posle-krusheniya-pervoy-imperii-1814-1870-gg>. дата обращения: 11.01.2024 г.

2. Kuznetsov D.Yu. 2020. Actual problems of qualification of theft with qualifying features. Scientific Bulletin of The Orel Law Institute of The Ministry of Internal Affairs of Russia named after V.V. Lukanov, 3(84), 30-33.

3. Постановление министра инфраструктуры от 14 июля 2004 г. о подробном объеме деятельности и организации службы охраны железных дорог // https://isap-sejm-gov-pl.translate.googleusercontent.com/publication/doc/WDU20041641718&_x_tr_sl=pl&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc. дата обращения: 11.01.2024 г.

4. Безопасно ли путешествие на ночном поезде // <https://www.nakolei.pl/czy-podroz-pociagiem-nocnym-jest-bezpieczna-statystycznie-codziennie-dochodzi-do-kradziezy/>. дата обращения: 11.01.2024 г.

Сведения об авторах

Скаков А.Б. - доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева.

Абенев Р.Т. - магистр юридических наук, преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева.

Скаков А.Б. - заң ғылымдарының магистрі Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры.

Абенев Р.Т. - заң ғылымдарының магистрі Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы жедел-іздігіру қызметі кафедрасының оқытушысы.

Skakov A. - Doctor of Law, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev.

Abenov R. - Master of Law, lecturer of the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev.

A.G. Kan¹, A. Izbassova²

¹Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan,
Almaty, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

PUBLIC PERCEPTION OF THE POLICE

The article is devoted to the study of public perception of the police as a key factor influencing the effectiveness of the law enforcement system. The article examines the mechanisms of forming the image of the police, analyzes the peculiarities of the perception of the police profession by society, and also examines the influence of stereotypes on the attitude of citizens towards law enforcement officers.

Special attention is paid to the relationship between citizens' sense of security and their perception of the police. The study shows that a positive image of the police contributes to increasing public confidence and, as a result, more effective work of law enforcement agencies. The paper also analyzes the factors influencing the formation of public opinion about the police, including the personal experience of citizens interacting with law enforcement officers, coverage of police activities in the media and social networks. The results of the study emphasize the importance of purposeful work to improve the image of the police and the need to develop effective strategies for interacting with society to increase the level of trust and support of law enforcement agencies from citizens.

Keywords: police, law enforcement system, police image, public trust, public satisfaction, police openness.

Полицияның қоғамдық қабылдауы

Мақала полицияның құқық қорғау жүйесінің тиімділігіне әсер ететін негізгі фактор ретінде қоғамның қабылдауын зерттеуге арналған. Мақалада полиция имиджін қалыптастыру тетіктері қарастырылады, сонымен қатар стереотиптердің азаматтардың құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне деген көзқарасына әсері зерттеледі. Азаматтардың қауіпсіздігін сезіну мен олардың полицияны қабылдауы арасындағы байланысқа ерекше назар аударылады. Зерттеу көрсеткендей, полицияның оң имиджі қоғамның сенімін арттыруға және соның салдарынан құқық қорғау органдарының тиімді жұмысына ықпал етеді. Сондай-ақ, жұмыста полиция туралы қоғамдық пікірді қалыптастыруға әсер ететін факторлар, соның ішінде азаматтардың құқық қорғау органдарының қызметкерлерімен өзара іс-қимылының жеке тәжірибесі, бұқаралық ақпарат құралдарында және әлеуметтік желілерде полиция қызметін жариялау нәтижелері талданады. Зерттеу нәтижелері полицияның имиджін жақсарту бойынша мақсатты жұмыстың маңыздылығын және азаматтардың құқық қорғау органдарына деген сенім мен қолдау деңгейін арттыру үшін қоғаммен өзара іс-қимылдың тиімді стратегияларын дамыту қажеттілігін көрсетеді.

Түйін сөздер: Полиция, құқық қорғау жүйесі, полиция имиджі, қоғамның сенімі, халықтың қанағаттануы, полицияның ашықтығы.

Общественное восприятие полиции

Статья посвящена исследованию общественного восприятия полиции как ключевого фактора, влияющего на эффективность правоохранительной системы. В статье рассматриваются механизмы формирования имиджа полиции, анализируются особенности

восприятия профессии полицейского обществом, а также изучается влияние стереотипов на отношение граждан к сотрудникам правоохранительных органов.

Особое внимание уделяется взаимосвязи между ощущением безопасности граждан и их восприятием полиции. Исследование показывает, что позитивный образ полиции способствует повышению доверия общества и, как следствие, более эффективной работе правоохранительных органов. В работе также анализируются факторы, влияющие на формирование общественного мнения о полиции, включая личный опыт взаимодействия граждан с сотрудниками правоохранительных органов, освещение деятельности полиции в средствах массовой информации и социальных сетях. Результаты исследования подчеркивают важность целенаправленной работы по улучшению имиджа полиции и необходимость развития эффективных стратегий взаимодействия с обществом для повышения уровня доверия и поддержки правоохранительных органов со стороны граждан.

Ключевые слова: Полиция, правоохранительная система, имидж полиции, доверие общества, удовлетворенность населения, открытость полиции.

Introduction. In today's world, where information is distributed instantly and social media plays a significant role in shaping public opinion, the question of how citizens perceive the police is becoming particularly relevant. Public perception of the police is a key factor determining the effectiveness of the law enforcement system and the level of security in society. The police, being one of the main institutions of State power, is called upon to ensure law and order and protect citizens. However, the effectiveness of its activities largely depends on how much society trusts law enforcement agencies and is ready to cooperate with them. A positive perception of the police contributes not only to improving the level of security, but also to strengthening social stability in general. In this article, we will look at various aspects of public perception of the police, the factors influencing the formation of this perception, as well as the consequences of both positive and negative attitudes of citizens towards law enforcement agencies. We will analyze the role of the media, the personal experience of citizens and socio-economic factors in shaping public opinion about the police. In addition, current trends in the field of police interaction with society, including the use of social media and the introduction of community-oriented policing programs, will be considered. Special attention will be paid to strategies aimed at improving the image of the police and increasing the level of trust of citizens in law enforcement agencies.

Methods. According to the results of the study, the following research methods can be identified used to analyze public perception of the police: sociological surveys, statistical analysis of survey results, content analysis of media and Internet resources, publications and materials related to police activities, analysis of normative legal acts regulating police activities. The use of a set of these methods allowed us to obtain a comprehensive understanding of the public perception of the police and the factors influencing the formation of its image.

The main part. According to the development strategy of Kazakhstan until 2025, it is planned to transform the police approach from a force-based to a service-oriented one aimed at cooperation between law enforcement agencies and citizens to create a safe legal society. However, despite the steps taken, the current activities of the police in the field of law enforcement and the quality of interaction with society do not yet meet the standards of the service model and cause complaints among the population. To improve the situation, it is necessary to develop an effective mechanism for cooperation between the State and society in matters of maintaining law and order and preventing offenses, ensuring the active participation of the general population. To do this, it is necessary to form a positive strategy aimed at improving the image of the police and increasing the level of trust of citizens in law enforcement agencies [1]. At the moment, the Ministry of Internal Affairs faces a large-scale task to improve the quality of work in all areas, including optimizing the personnel of the police and introducing modern technical, methodological and information tools into its daily activities. However, the development of optimal criteria for evaluating the effectiveness of the police is a difficult task due to the multifaceted nature of its activities. In order to

achieve impeccable results in practice, of course, the main task of the law enforcement system is to achieve maximum trust and support from the public, ensuring high legal awareness and moral purity of police officers [2, p. 115].

The mechanisms of perception and stereotyping play a key role in shaping public opinion about the police. Let's look at the main aspects of these processes: The mechanisms of perception. Subjectivity of perception: The perception of the police by society is based on the transmission of objective reality through subjective feelings and images formed in people's minds. The influence of personal experience: The direct interaction of citizens with police officers forms an individual perception, which can be both positive and negative. Indirect knowledge: Perception is also formed on the basis of information received from the environment, the media and other sources not related to direct contact. The factors influencing perception and stereotyping can be attributed to professional specifics. In many ways, the need to apply coercive measures to certain categories of people affects the formation of an often negative image. Also, the media and popular culture play a significant role in the formation and dissemination of stereotypes about the police. It is worth noting that the long-standing ideas about law enforcement agencies affect the current perception.

The perception of the police is closely related to the sense of personal and public safety of citizens. Understanding these mechanisms is important for developing strategies to improve the image of the police and increase public confidence in law enforcement agencies.

Based on the information provided, the following key factors can be identified that influence the formation of the image of the police.

The mass media play a crucial role in creating both a natural and artificial image of the police, being one of the main channels for obtaining information for the public. According to the results of the study of the peculiarities of the formation of the image of a policeman in the public consciousness, according to G.T. Kulzhanova, it should be noted that it is necessary to post positive materials about the activities of police services in the media and social networks. At the same time, special attention should be paid to the difficulties of police work, the degree of their workload, the danger associated with the performance of official duties, etc. Therefore, this will allow citizens to form a healthy and reliable image of a policeman [3, p. 95].

However, three main functions are involved in the formation of the media image of a police officer:

- the information function is to provide the media with up-to-date information about the current situation and social processes;
- the communicative one is aimed at discussing information in the media about the current situation in society and the ongoing processes in various spheres of life;
- The ideological (pragmatic) function is the ability of the media to reflect and shape public opinion of both society as a whole and individual social groups. Which of these three functions will prevail depends on the position of the media owner, his motives, audience requests and their cultural level, the information policy of the government of the country, and so on. In this regard, all information posted in the mass media is divided into positive (contributes to the formation or strengthening of a positive image of the activities of an organization or a certain person), negative (harms the image of the activities of an organization or a certain person) and neutral (informs about the existence of an organization or a specific person, describes, comments or clarifies the specifics of their activities, existing problems without resorting to emotionally colored assessments) [4, p. 72]. Organizational culture of the internal affairs bodies. This includes the rules, norms of activity, traditions and leadership styles in the police, which citizens directly encounter when interacting.

Personal experience of citizens' interaction with police officers. Direct contacts form an individual perception, which can be both positive and negative. Ethical standards and behavior of police officers. Compliance with ethical standards, the manifestation of such qualities as decency, honesty, and fairness in dealing with citizens significantly affects the image. The symbolism and appearance of the employees. Uniforms and police symbols are associated with the activities of the organization and affect perception. The ideological factor. The general level of public confidence in government institutions can also play a significant role in shaping attitudes towards the police in some countries.

Thus, the image of the police is formed under the influence of a complex of factors, including both direct interaction with citizens and the informational impact of the media, as well as a broader social and cultural context.

Based on the information provided, the following strategies can be identified aimed at improving the image of the police and increasing the level of trust of citizens in law enforcement agencies:

Increasing the openness and transparency of police activities:

- Regular coverage of the results of the work in the media
- Providing reliable information about the activity
- Holding open days in police departments

Improving the quality of interaction with citizens:

- Showing politeness, friendliness and professionalism in communication
- Creating a trusting relationship between the police and the community
- Organization of meetings and preventive conversations with the population

Effective use of the media:

- Professional commenting on the actions of employees
- Demonstration of positive examples of police work
- Use of various media channels (print, TV, radio, Internet)

Conducting social and charity events:

- social actions that can help the police improve their image
- conducting sports events for teenagers and young people. This will allow you to establish informal communication with the younger generation.

- organization of preventive conversations and meetings with the public, especially with teenagers. Such events will help to improve legal literacy and strengthen trust.

Professional development of employees:

- Improvement of the personnel training and retraining system
- The introduction of modern technologies into the work of the police
- Ensuring decent pay

Legal education of the population: - Clarification of laws and citizens' rights through the media.

- Conducting educational events in schools and universities. To carry out explanatory work, for example, the law of the Republic of Kazakhstan "On Internal Affairs Bodies of the Republic of Kazakhstan", which defines the status, structure, powers and organization of the activities of internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan, regulates public relations in the field of internal affairs bodies, defines the tasks of internal affairs bodies, including the prevention of offenses, protection of public order, combating crime and the execution of criminal penalties [5].

- Creation of information materials on the activities of the police

Overcoming negative stereotypes: - Work on changing the established negative perceptions of the police

- Demonstration of the real work of police officers in everyday life: Emphasis on protecting the rights and interests of citizens in police activities. Participation in social projects aimed at helping vulnerable groups of the population. Also, joint measures with the population to protect public order and prevent offenses [6, p. 56].

The implementation of these strategies can contribute to the formation of a more positive image of the police and increase the level of trust of citizens in law enforcement agencies.

Conclusion. The conducted research of the public perception of the police allows us to draw a number of important conclusions and identify prospects for further development of relations between law enforcement agencies and society. First of all, it should be noted that the image of the police is a complex and multifaceted phenomenon that is formed under the influence of many factors. The key role in this process is played by the personal experience of citizens in interacting with law enforcement officers, the coverage of police activities in the media, as well as the general level of trust in state institutions in society. The study showed that there are certain psychological mechanisms that contribute to the stereotyping of the image of the police, which can both positively and negatively affect public perception. Understanding these mechanisms is essential for developing

effective strategies to improve the image of law enforcement agencies. The analysis of various social actions conducted by the police revealed their significant potential in forming a positive image. Events aimed at direct interaction with citizens, such as open days, preventive talks and participation in charity events, proved to be especially effective.

It is important to emphasize that improving the image of the police is a complex task that requires a systematic approach. It includes not only work on the external image, but also improving the professionalism of employees, improving the quality of services provided, ensuring transparency of activities and effective interaction with the media. In the future, in order to further increase the level of trust of citizens in law enforcement agencies, it is necessary: - Continue to develop community-oriented policing programs. - To strengthen the work on legal education of the population. - Improve feedback mechanisms between the police and the public. - To introduce modern technologies to improve the efficiency of police work and improve communication with citizens. In conclusion, it should be noted that a positive public perception of the police is not only an indicator of the effectiveness of its work, but also an important factor in ensuring public safety and stability in society. Therefore, work on improving the image of the police should remain one of the priorities in the development of the law enforcement system.

Financing. The scientific article was prepared within the framework of program-targeted funding for scientific and (or) scientific and technical programs for 2024-2026, aimed at implementing the AP23489588 project "Improving the police service model in ensuring the safety of citizens in modern conditions", funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

List of sources used

- 1 Strategy "Kazakhstan-2050" <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025>
- 2 Valiev G.H., Latifov Z.Z. The police and modern Russian society. //Bulletin of Economics, Law and Sociology, 2013. – No. 3. pp. 113– 117.
- 3 Kulzhanova G.T. Personality of an employee of the Department of Internal Affairs as part of human capital / Intellect. Innovation. Investment. 2023. No. 3. pp. 95-99.
- 4 Dobrosklonskaya T.G. Media Linguistics: a systematic approach to learning the language of the media (modern English media language): Textbook. M.: Flint, 2008. 213с.
- 5 Law of the Republic of Kazakhstan "On Internal Affairs Bodies of the Republic of Kazakhstan" Law of the Republic of Kazakhstan dated April 23, 2014 No. 199-V of the SAM. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>
- 6 Grishchenko L.L., Taova L.Yu. The image of an employee of internal affairs bodies as an element of professional activity // Psychopedagogy in law enforcement agencies. 2020. Vol. 25, No. 1(80). pp. 32-36.

Information about authors

Kan A.G. – Head of the Faculty of Additional Education of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, Candidate of Law, Associate Professor, police Colonel.

Izbasova A.B. - Senior lecturer at the Department of CriminalLaw, Criminal Procedure and Criminalistics of the Al-Farabi Kazakh National University, PhD.

Кан А.Г. - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының қосымша білім беру факультетінің бастығы, з.ғ.к., доцент, полиция полковнигі.

Избасова Ә.Б. - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD).

Кан А.Г. – начальник факультета дополнительного образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М.Есбулатова, к.ю.н., доцент, полковник полиции.

Избасова А.Б. – старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Казахского национального университета имени аль-Фараби, доктор философии (PhD).

Д.А. Сагандыкова¹, М.Б. Токсанова¹

¹Алматинская академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есболатова,
Алматы, Казахстан

ИРРАЦИОНАЛЬНОСТЬ МЫШЛЕНИЯ: РОЛЬ МАССОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ В УКРЕПЛЕНИИ ПРАВОСОЗНАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена вопросам влияния визуальной и аудиоинформации на укрепление правосознания молодежи. Анализируя фото и видеоизображения, распространяемых в средствах массовой информации и социальных сетях по преступлениям, вызвавшим общественный резонанс, авторы отметили роль иррациональности мышления в воспитании правовой культуры населения.

В статье также проводится анализ исследований международных экспертов, подтвердивших влияние информационного пространства на укрепление сознания лиц юношеского возраста.

В научной работе практические примеры подкреплены анализом правовых норм, связанных с распространением фото и видеоматериалов. Статья содержит рекомендации по работе с контентом, отражающим изображения лиц, совершивших тяжкие преступления.

Главная цель аналитического материала – обозначить важность визуальной информации, распространяемой в открытых источниках, которая может стать триггером преступных действий.

Ключевые слова: ответственность, фото, информация, цифровое пространство, правосознание, реакция, вербальное, подозреваемый, подростки, комментарии.

Ойлаудың қисынсыздығы: жастардың құқықтық санасын нығайтудағы бұқаралық коммуникацияның рөлі

Мақала көрнекі және аудио ақпараттың жастардың құқықтық санасын нығайтуға әсері туралы. Бұқаралық ақпарат құралдарында және әлеуметтік желілерде қоғамдық резонанс тудырған қылмыстар бойынша таратылған фото және бейне суреттерді талдай отырып, авторлар халықтың құқықтық мәдениетін тәрбиелеудегі ойлаудың қисынсыздығының рөлін атап өтті. Мақалада сонымен қатар ақпараттық кеңістіктің жасөспірім адамдардың санасын нығайтуға әсерін растайтын халықаралық сарапшылардың зерттеулеріне талдау жасалады. Ғылыми жұмыста практикалық мысалдар фотосуреттер мен бейнематериалдарды таратуға байланысты құқықтық нормаларды талдаумен расталады. Мақалада ауыр қылмыс жасаған адамдардың бейнелерін көрсететін мазмұнмен жұмыс істеу бойынша ұсыныстар бар. Аналитикалық материалдың негізгі мақсаты-қылмыстық әрекеттердің қоздырғышы болуы мүмкін ашық көздерде таратылатын көрнекі ақпараттың маңыздылығын көрсету.

Түйінді сөздер: жауапкершілік, фото, ақпарат, сандық кеңістік, құқықтық сана, реакция, ауызша, күдікті, жасөспірімдер, түсініктемелер.

Irrationality of thinking: the role of mass communications in strengthening the legal awareness of young people

The article is devoted to the influence of visual and audio information on strengthening the legal awareness of young people. Analyzing the photos and videos distributed in the media and social networks on crimes that caused a public outcry, the authors noted the role of irrationality of

thinking in educating the legal culture of the population. The article also analyzes the research of international experts who have confirmed the influence of the information space on strengthening the consciousness of young people. In the scientific work, practical examples are supported by an analysis of the legal norms related to the distribution of photos and videos. The article contains recommendations for working with content that reflects images of people who have committed serious crimes. The main purpose of the analytical material is to highlight the importance of visual information disseminated in open sources, which can trigger criminal acts.

Keywords: responsibility, photo, information, digital space, legal awareness, reaction, verbal, suspect, teenagers, comments.

Введение. К 2029 году в числе ожидаемых результатов организационных, профилактических мероприятий, предусмотренных Концепцией общественной безопасности на 2024-2028 годы, утвержденной Президентом Казахстана Касым-Жомартом Токаевым, - формирование целостной системы превенции правонарушений, где главным инструментом станет солидарная ответственность полиции и общества. Значительная роль в этом отводится информационно-разъяснительной работе, направленной на формирование правовой культуры граждан, нетерпимости к правонарушениям, укрепление правосознания населения.

В международной практике в последние десятилетия произошел существенный сдвиг от традиционного взгляда на то, что предотвращение преступности является обязанностью полиции, к рассмотрению его как коллективной ответственности. С 1980-х годов утверждается, что более эффективно и выгодно предпринимать коллективные и упреждающие действия для предотвращения преступности [1].

С развитием и трансформацией информационных ресурсов в последние годы большая ответственность в этом вопросе ложится именно на информационно-коммуникационные ресурсы, которые являются рупором общественного мнения, ключевым проводником в укреплении массового сознания.

Основная часть. С развитием социальных сетей, разнообразием современных средств массовых коммуникаций роль информационного, развлекательного контента в формировании общественного сознания значительно укрепилась. В этой связи напрашивается вывод - осознавая ответственность за размещаемые фото и видеоматериалы, информацию, предназначенную для широкой аудитории, работу в этом направлении нужно выстраивать более обоснованно, систематизированно, придавая глубокий смысл и каузальную связь. Особенно важно это понимать, работая над укреплением сознания молодого поколения, которое большую часть времени проводят в виртуальном мире, а значит ключевым инструментом воспитания на сегодняшний день является интернет-пространство, которое несет самый большой поток информации, влияющей на сознание.

Вот к какому выводу пришел Ардашев Р.Г. в своей научной работе, с которым, пожалуй, можно согласиться: «..в виртуальном мире человек реализует свои фантазии, надежды, реализует придуманную личность; этот мир делает индивида и отдельные сообщества людей более свободными, позволяя не нести моральных и социальных последствий от слов и действий в цифровом пространстве. Но данная сфера наиболее проявлена у младшего и среднего поколений, среди представителей старшего поколения подобных ответов и оценок нет – ни в опросе, ни во время интервью. Но через несколько лет, когда среднее поколение станет старшим, ситуация изменится, и все участники виртуального взаимодействия будут опровергать моральные устои общества, возможно разрушая границы между виртуальным и реальными мирами, что приведет к волнам новых актов массового насилия в обществе» [2, с. 143].

За 2018-2022 годы, по официальной информации, в СМИ и социальных сетях вышло свыше 1,5 миллиона материалов о работе полиции. Большинство публикаций и видеоматериалов было ориентировано на правовое воспитание, укрепление правосознания граждан, повышение чувства ответственности за противоправные действия. В работе,

направленной на информационное сопровождение правоохранительной деятельности, ключевым вектором является создание атмосферы нетерпимости к любым проявлениям насилия, нарушений прав и свобод граждан. При этом, данное направление необходимо осуществлять с учетом гипотез воздействия визуальной, аудиоинформации на иррациональные формы общественного сознания.

К примеру, судебное заседание по обвинению Куандыка Бишимбаева и Бахытжана Байжанова привлекло внимание не только отечественных масс-медиа, но и международных журналистов и инфлюенсеров. Одной из главных целей решения открытого процесса было обеспечить доверие к судебной и правоохранительной системе, но это с другой стороны привело к нарушению права на охрану тайны личной жизни погибшей и других граждан.

Как показывает анализ комментарийного ряда, казахстанцы и граждане других государств, чем больше погружались в обстоятельства гибели Нукуновой, тем активнее проявляли нетерпимость к насильственным действиям. Это свидетельствует о сознательности граждан. Однако существует другая сторона интерпретации, которая может спровоцировать обратную реакцию как среди женщин, так и мужчин.

Так, по нашим наблюдениям, заслуживает внимание вербальная техника общения подсудимых. Известно, что Бишимбаев имеет хорошее, в том числе зарубежное образование, опыт работы на высоких руководящих должностях, что позволяет ему держаться на публике уверенно, излагать свои мысли грамотно, четко. В то же время он говорит доступно и просто. Психолог, лауреат нобелевской премии Даниель Канеман в своей книге «Думай медленно, решай быстро» сказал, что доверие можно заполучить, используя вместо сложных слов простые [3, с. 86].

Судя по речи, тембру, жестике, подсудимый владеет правилами коммуникативных навыков. Вся эта его «подача себя» вызвала в подсознании у некоторых граждан доверие к его словам. Более того, некоторые мужчины стали оправдывать его действия. Неоднозначную реакцию вызывали оправдывающие себя рассказы подсудимого, которые также заставили призадуматься, что возможно он и прав в том, что можно бить или даже убить женщину, если есть на это причины.

Возникает вопрос: насколько было оправдано решение о проведении процесса в открытом режиме. Подробности же личной жизни и обстоятельства последних суток жизни Салтанат Нукуновой у многих вызвала не сострадание, а лишь интерес как к какому-нибудь сериалу или теле-шоу, которое на подсознательном уровне, всё же несло пропаганду насилия. Надо отметить, что заседания были доступны для граждан любого возраста.

По мнению ряда источников, вседозволенность и безнаказанность, пропагандируемая в СМИ, приводит к формированию правосознания, позволяющего идти на правонарушение. Как известно, особенностью подросткового возраста является несформированная система ценностей. В этот возрастной период большое значение имеет любое воздействие на подростка [4].

Приведем пример. В мае 2021 года в Казани (Россия) Ильназ Галявиев в школе-гимназии совершил нападение на учеников и учителей. В результате открытой им стрельбы и взрывов погибло 9 человек, 23 – были ранены. Безусловно, это преступление вызвало общественный резонанс и всеобщее порицание, в том числе на полях международного информационного пространства. Однако, после размещения фото и видеоизображений из зала суда, где подозреваемому определили меру пресечения, девочки юношеского возраста, стали писать комментарии, что Галявиев им нравится, они стали идеализировать преступника как одинокого и дерзкого парня.

Нами были опрошены курсанты академии, слушатели разных возрастов, которым были предоставлены изображения данного лица для описания. 95 процентов опрошенных дали следующее описание: «гордый, дерзкий, уверенный, смелый, красивый». Именно такой образ сформировался в сознании молодых девушек, которые не придают значение факту совершенного им преступления, а лишь видят красивого и дерзкого парня. Это способствовало тому, что на защиту «казанского стрелка» стали собирать денежные средства

граждане Казахстана, России, Украины, открывая счета в банках. Такая подача информация в СМИ порождает дальнейшую поведенческую реакцию, вызванную низкой самооценкой либо другими психологическими аспектами.

Американский социолог Морис Розенберг обследовал свыше 5 тысяч 15-18-летних школьников. По результатам данного исследования он выяснил, что для юношей с низким самоуважением, которых Розенберг назвал эгофобами, типична общая неустойчивость образов «Я» и мнений о себе, они больше других склонны «закрывать» от окружающих, представляя им какое-то «ложное лицо». У обследованных юношей-десятиклассников низкое самоуважение коррелировало с многочисленными эмоциональными расстройствами: отрицательными эмоциональными состояниями, переживанием «несчастья», болезненными симптомами и агрессивными побуждениями. Говард Каплан на основе 10-летнего лонгитюдного исследования 9 300 семиклассников пришел к выводу, что пониженное самоуважение положительно коррелирует едва ли не со всеми видами девиантного поведения: нечестностью, членством в преступных группах и совершением правонарушений, наркоманией, алкоголизмом, агрессивным поведением, попытками самоубийства и различными психическими расстройствами (Kaplan, 1977, 1980) [5].

Другой пример. В 2023 году в Петропавловске Северо-Казахстанской области ученик 9-го класса пришел в школу с топором и ножом и совершил нападение на своих сверстников. Были ранены трое учеников. Во время судебного заседания были озвучены материалы уголовного дела, которые свидетельствовали о том, что действия подсудимого отражали сценарий фильма «Хэллоуин убивает». Для подражания герою, школьник изготовил маску из бумаги. «Несовершеннолетний Д. восхищаясь действиями героя, просмотренного фильма, решил свое правонарушение направить на убийство двух и более несовершеннолетних лиц, исполнить в стиле главного героя фильма, при этом используя маску как один из эффектов устрашения учеников, учителей и других посетителей школы, а также как способ не быть опознанным окружающими», - рассказал судья специализированного межрайонного суда по уголовным делам СКО Абдикаххар Еркебаев [6].

Нобелевский лауреат Даниэль Канеман на основе проведенных исследований утверждает, что у человека две системы мышления, первая из которых позади нашего сознания, работает автоматически, мгновенно и неосознанно. Он приводит пример, что визуальные иллюзии, вызванные работой Системы 1, сложно переубедить.

Российский исследователь в подтверждение этому по результатам своих научных работ считает, что к активным формам восприятия относятся такие способы воздействия на общественное сознание, которые ориентированы на все слои и группы населения, они не заставляют задуматься, критично воспринимать получаемую информацию, не обладают альтернативностью, безапелляционны [2, 43]. Далее исследователь утверждает, что зрение, речь и слух, активизируясь под влиянием информационных лент массмедиа, создают ложные образы, опирающиеся на иррациональные стратегии объяснения реальности, уводящие представителей общественности в сторону от рационального и логичного способа осмысления мира. Иррациональность мышления зависит от того информационного насыщения, которое окружает обывателя в повседневной жизни. Печатные и телевизионные СМИ используют разнообразные методы привлечения внимания аудитории, что усиливает их иррациональные стратегии аргументации [2, с. 51].

Нами было проведено исследование по восприятию фото и видеоизображений преступников, совершивших террористические акты. Опрос был проведен среди студентов и курсантов академии. Респондентам было представлена фотография женщины, задержанной по подозрению в совершении теракта в Турции. Из трех изображений (*во время задержания и после*) одна вызвала у 80 процентов опрошенных респондентов жалость, сострадание, страх за судьбу задержанной. Даже после того, как респонденты узнавали, что женщина-террористка, большинство оставались при своем первоначальном мнении. Каждый пытался оправдать действия преступницы (*«жизнь заставила», «полицейские издевались, запугали», и*

т.д.). Одна и та же личность, которая была по-разному запечатлена, вызвала разные эмоциональные реакции иррационального мышления.

Следующий пример. 22 марта 2024 года в России в Московской области произошел террористический акт в «Крокус сити Холле». По подозрению в совершении данного преступления были задержаны 11 человек, четверо из которых подозревались непосредственно в осуществлении преступных действий в концертном зале. Фото и видеозадержания, первоначальных допросов оперативно разлетелось в социальных сетях. Одного из задержанных допрашивали в положении «сидя на коленях». Напуганный, с трясущимися губами подозреваемый рассказывал о событиях, которые произошли до теракта. Это видео вызвала неоднозначную реакцию у пользователей, по комментариям которым можно понять, что это задержание вызвало недоверие к правоохранительным органам. К примеру, последовали такие комментарии: «..как-то с трудом верится. При организации они так подготовились, а тут сразу – вот так? То, что «военкоры выкладывают» - это уже повод не доверять видео»; «на видео были профессиональные и хладнокровные военные, а этот трясущийся кроме ножа в жизни оружие даже не мог видеть» и др.

Законодательство Казахстана позволяет регулировать вопросы, связанные с запретом видео и фотосъемки преступников-террористов и других правонарушителей в период проведения антитеррористической операции и режима чрезвычайного положения. Статья 15-1 Закона «О противодействии терроризму» (*«Меры и временные ограничения, применяемые на период проведения антитеррористической операции»*) говорит о том, что нахождение в зоне проведения антитеррористической операции представителей средств массовой информации и осуществление ими звукозаписи, фото- и видеосъемки допускаются только с разрешения руководителя оперативного штаба. Кроме того, в соответствии с Законом «О средствах массовой информации», (Статья 2. Свобода слова, получения и распространения информации) средства массовой информации обязаны содействовать государственным органам, осуществляющим противодействие терроризму. Также во время проведения антитеррористической операции Закон позволяет удалять физических лиц с отдельных объектов, приостанавливать либо ограничивать использование сети, оказание услуг связи физическим и юридическим лицам.

Данная норма законодательства позволяет обеспечить грамотное изложение информации в социальных сетях, с учетом иррациональности мышления и визуального восприятия широкого круга пользователей информационного контента (*тщательно отбирать и выставлять отснятые сюжеты, анализируя каждое вербальное и невербальные изображения, исключая одностороннее визуальное восприятие информации*), что в целом повлияет на воспитание правовой культуры и укрепление сознания молодого поколения.

Заключение. Подводя итоги анализа информационного контента, влияющего на сознание граждан, мы сделали выводы о том, что информационное сопровождение деятельности правоохранительных и судебных органов, необходимо обеспечивать с учетом особенностей психологического восприятия, иррациональной модели мышления. В большинстве случаев, сотрудники пресс-служб, а также оперативных, следственных подразделений, участковые инспектора полиции становятся первоисточником контента, информирующего о раскрытии преступлений и задержании преступников. В залах же судебных заседаний производителем информации становятся сами журналисты, которые зачастую не задумываются об укреплении правосознания, их главная цель – информирование. С учетом этого, необходимо обеспечить конституционное право подозреваемых, подсудимых на собственное изображение, которое в свою очередь, позволит контролировать процесс массового распространения визуальной информации.

Аудио, видеозаписи и фотоизображения, вызывающие жалость, сострадание к подозреваемым, чувства гордости и уважения, оправдание действий преступников необходимо исключить из обзора широкой аудитории. При принятии решений о возможности размещения визуальной информации, характеризующей преступников,

необходимо учитывать внешние данные, вербальные и невербальные особенности данной личности. Главное – не вызвать обратной реакции населения, в том числе несовершеннолетних, которая может вызвать восхищение либо оправдание противоправных действий, а это приведёт к печальным последствиям.

Список использованных источников

1. Концепция обеспечения общественной безопасности в партнерстве с обществом на 2024-208 годы (в сфере профилактики правонарушений) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300001233>
2. Ардашев Р.Г. Иррациональность общественного сознания россиян: монография. – М., 2021. – 180 с.
3. Канеман Д. Думай медленно, решай быстро. - Москва: Издательство АСТ, 2024. – 210 с.
4. Влияние СМИ на правосознание несовершеннолетних // <https://school-science.ru/3/8/33081>
5. Trzesniewski et al. // <https://psy.wikireading.ru/34013>
6. Подражал герою фильма и хотел отомстить // <https://orda.kz/podrazhal-geroju-filma-i-hotel-otomstii-podrobnosti-dela-o-shkolnike-s-toporom-v-petropavlovske-379781>
7. Закон Республики Казахстан «О противодействии терроризму» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000416_
8. Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013966

Сведения об авторах

Сагандыкова Д.А. - доцент кафедры управления правоохранительной деятельностью Алматинской академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, полковник полиции.

Токсанова М.Б. - начальник кафедры управления правоохранительной деятельностью Алматинской академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Сагандыкова Д.А. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы құқық қорғау қызметін басқару кафедрасының доценті, полиция полковнигі.

Токсанова М.Б. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы құқық қорғау қызметін басқару кафедрасының бастығы, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Sagandykova D.A. - Associate Professor of the Department of Law Enforcement Management at the Makan Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Colonel of the Police.

Toksanova M.B. - Head of the Department of Law Enforcement Management of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Associate Professor Associate Professor (docent) police Colonel.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ,
КРИМИНОЛОГИЯ,
ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ**

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО,
КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

**CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY,
PENAL ENFORCEMENT LAW**

B.D. Yerkenov¹, A.M. Saytbekov²

¹Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov,
Almaty, Kazakhstan

²Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

SPECIFIC FEATURES OF INTERNATIONAL LEGISLATION IN THE SPHERE OF COMBATING LEGALIZATION (LAUNDERING) OF PROCEEDS FROM ILLICIT DRUG TRAFFICKING

The article is devoted to the study of the experience and legal acts of leading European countries in the field of countering the legalization (laundering) of proceeds from drug trafficking. Data from foreign sources on the creation, development and improvement of legal acts of Great Britain, Germany in the field of countering the legalization (laundering) of proceeds from crime were studied. As a result of the study, a comprehensive analysis of legal acts of a number of European countries is presented, regulating certain areas of activity of financial monitoring units, law enforcement and supervisory government agencies in the field of anti-money laundering, the positive experience of which can be used by law enforcement agencies and financial monitoring entities of the Republic of Kazakhstan. The authors come to the conclusion that studying the features of international experience in countering the legalization (laundering) of proceeds from drug trafficking will increase the effective work of law enforcement agencies and will be of interest to researchers in the field of criminal legalization of proceeds from crime.

Keywords: legalization (laundering) of income, financial monitoring, drug trafficking, digital assets, cross-border transfers, operational investigative activities.

Есірткінің заңсыз айналымынан түсетін кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) қарсы іс-шара саласындағы халықаралық заңнама ерекшеліктері

Мақала есірткі заңсыз айналымынан алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) қарсы күрес саласындағы жетекші Еуропа мемлекеттерінің тәжірибесі мен құқықтық актілерін зерттеуге арналған. Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) қарсы іс-қимыл саласындағы Ұлыбританияның, Германияның құқықтық актілерін жасау, әзірлеу және жетілдіру бойынша шетелдік ақпарат көздерінің деректері зерделенді. Зерттеу нәтижесінде қаржы мониторингі бөлімшелері, қылмыстық жолмен алынған кірістерді жылыстатуға қарсы іс-қимыл саласындағы құқық қорғау және қадағалау мемлекеттік органдарының жекелеген қызмет бағыттарын реттейтін бірқатар Еуропа елдерінің құқықтық актілеріне жан-жақты талдау, оң тәжірибе ұсынылды. Авторлар есірткі бизнесінен түскен кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) қарсы күрестің халықаралық тәжірибесінің ерекшеліктерін зерделеу құқық қорғау органдарының тиімді жұмысын арттырады және есірткіден түскен кірістерді қылмыстық заңдастыру саласындағы зерттеушілерді қызықтырады деген қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: кірістерді заңдастыру (жылыстату), қаржылық мониторинг, есірткінің заңсыз айналымы, цифрлық активтер, трансшекаралық аударымдар, жедел-іздістіру қызметі.

Особенности международного законодательства в сфере противодействия легализации (отмыванию) доходов от незаконного оборота наркотиков

Статья посвящена изучению опыта и нормативно-правовых актов ведущих Европейских стран в сфере противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных от незаконного оборота наркотиков. Изучены правовые нормы Великобритании, Германии по созданию, развитию и улучшению отечественного законодательства в области противодействия легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем. Авторы приходят к выводу о том, что изучение особенностей международного опыта по противодействию легализации (отмыванию) доходов, полученных от незаконного оборота наркотиков повысит эффективность работы правоохранительных органов, будет представлять интерес для научных работников в исследуемой области.

Ключевые слова: легализация (отмывание) доходов, финансовый мониторинг, незаконный оборот наркотиков, цифровые активы, трансграничные переводы, оперативно – розыскная деятельность.

Introduction. Within the years of independence, our country has undergone a digital transformation in all spheres of the state and society. Meanwhile, economic, and political turbulence, imperfection and low efficiency of domestic legislation, and a number of other reasons have contributed to the growth of organized and transnational crime, the emergence of new types of offenses and ways of committing them, and the legalization (money laundering) from illicit drug trafficking is considered to be among them.

The exponential growth of drug trafficking in recent years across the country and further legalization (money laundering) of the proceeds from their use, causes enormous damage to the national interests of the state, undermining its foundations and criminalizing society.

Based on the opinion of a number of scientists, the unimproved taxation system, weak system of control and supervision, weak system of digitalization and some gaps in the legislation create proper reasons and conditions for committing certain offences. Apart from the above offenses, corruption criminal offenses are systematically committed, organized crime develops, etc. [1, p.76].

On June 30, 2023, performing at the board of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev noted: "Drug production has entered the territory of the Republic of Kazakhstan, representing a serious phenomenon that threatens the security of our state. Otherwise, the situation will be neglected. The most determined measures should be taken to eliminate all centers of production of synthetic drugs within the Kazakhstan territory. This is a tremendously significant task. According to this statement, the efforts of all authorized bodies should be united here to fight [2].

Methods. The methodological basis of the performed research is a complex of philosophical, general scientific and private-scientific methods of cognition, namely: comparative and system-structural; logical methods and methods of scientific research; special methods and means of cognition of legal phenomena. The main methods were content analysis and method of comparative analysis, which were applied in the study of the legislation of foreign countries in the field of legalization (money laundering) of proceeds from crime.

Main part. Illicit drug trafficking is considered by the world community as a global threat to human security. Consequently, Kazakhstan is experiencing its negative consequences. The situation is complicated by the fact that in the neighboring area is the Afghan territory, a global monopoly in the production of heroin. Our republic is located on one of the main routes of global drug trafficking, commencing in Afghanistan and completing in Russia and Western Europe [3]. Moreover, the production of synthetic drugs has increased in Kazakhstan which threatens not only the interests of national security of the country, but also poses a danger to the entire younger generation.

The above-mentioned negative factors have contributed to the creation and development of a system of money laundering, which allows criminal organizations to receive annual multibillion-dollar profits from drug trafficking [4].

At the same time, with the digital development of international financial institutions, new types and methods of money laundering are emerging. One of the ways that negatively affect the

traditional financial system as a whole is the proliferation of digital assets, the annual volume of transactions using which is only growing.

International experience of countering legalization (money laundering) of proceeds from illicit drug trafficking should be studied in the context of legal norms of countering legalization (laundering) of proceeds from illicit criminal activity in general, since domestic and foreign legislators do not separate them into different categories. Thus, in the legislation of most countries the establishment of norms regulating legal relations in the field of combating money laundering is conditioned, first of all, by the action of international agreements and recommendations in the field under study. For this reason, it is possible to notice some similarity in the legislative definitions of those or other normative acts regulating various provisions in the industry under study. At the same time, it should be noted that each country has its own historically determined legislative traditions, exclusive institutes of criminal law, which determine special ways of construction and presentation of normative material [5].

The United Kingdom. The UK was one of the first European countries to ratify the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime in 1990 [6].

In 1993 the country adopted the Law on criminal liability for actions on legalization of proceeds of any crime and the Regulation on combating money laundering, which regulates legal relations of subjects of financial monitoring, as well as internal control procedures in the studied area.

The effectiveness of the UK Anti Money Laundering System is conditioned by the obligation of the subjects of financial monitoring to notify the authorized state bodies about suspicious transactions of their clients.

Furthermore, failure to inform the authorized state bodies or any other omission by the subjects of financial monitoring, as a result a felony legalization is a criminal offence in UK [7].

At the same time, individuals possessing reliable information that funds are the proceeds of criminal offenses, and not reporting it to law enforcement authorities, can also be held criminally liable.

Thus, failure to report money laundering operations that have become known is punishable by imprisonment for up to five years.

The domestic legislation of countering to legalization (money laundering) of proceeds also obliges subjects of financial monitoring to report suspicious transactions to the authorized bodies [8], but their non-fulfillment does not entail criminal liability. At that the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan also has a norm for failure to report a crime [9].

We believe that the interesting experience of the UK on criminal liability for failure to report suspicious transactions related to money laundering should be studied taking into account the peculiarities of national criminal legislation, since crimes related to money laundering are classified as serious, while liability for failure to report a crime occurs only for committing a particularly serious crime.

Germany. In Germany, countering to legalization (money laundering) of proceeds from criminal activity, is based on the provisions of the Act on Countering the Illicit Trade of Narcotic Drugs and Other Forms of Organized Crime, adopted on 15 July 1992, which amended the criminal law accordingly. In particular, Article 261 of the German Criminal Code introduced liability for money-laundering and concealment of property benefits.

According to these criminal provisions, a person concealing an object obtained as a result of unlawful acts, concealing its origin, location, preventing confiscation, seizure or preservation of the object, or under the threat of such acts, is also criminally liable.

A person acquiring the mentioned object for himself or for a third person, keeping or using it for himself or in the interests of a third person, if he knows the origin of the object at the time of its acquisition, shall also be criminally liable.

Let us note a significant difference between some provisions and norms of the German Criminal Code, providing liability for legalization of criminal proceeds and the domestic one. Thus, for example, part 5 of Article 261 of the German Criminal Code provides for the possibility of criminal

liability for legalization even if it is committed through negligence (recklessness) [10], while in the domestic legislation a mandatory feature of the subjective side of a criminal offense is the presence of motive and purpose of committing legalization (laundering) of proceeds of crime [11].

We consider that the issue of criminalization of liability for legalization (money laundering) committed through negligence (recklessness) should be investigated in relation to special subjects, the responsibilities of which include informing the authorized bodies about suspicious money laundering transactions.

Lithuania. A similar legislative provisions are in force in the Republic of Lithuania, where the Law on Criminal Intelligence, enshrines the legal basis and principles of criminal intelligence, the principles and tasks of criminal intelligence, the rights and duties of criminal intelligence subjects, the conduct of criminal intelligence investigations, the participation of persons in criminal intelligence, the use of criminal intelligence information, as well as the financing, coordination and control of criminal intelligence.

One of the tasks is to search for items, money, securities, other property related to the crime, which allows law enforcers to carry out operational - search activities to find and identify legalized property (money) and proceeds from illegal activities.

Along with the Law "On Criminal Intelligence" there is a norm on countering legalization (money laundering) of proceeds from criminal activity, that defines the provisions and establishes the procedure for the search and identification of legalized property and proceeds.

Meanwhile, it should be noted that the Strasbourg Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of Proceeds from Crime, ratified by the Republic of Kazakhstan, recommends measures to identify and search for tangible property subject to confiscation, allowing legislators to introduce appropriate legal norms that would allow the conduct of operational measures to search for and identify property at the stage of conducting the investigation.

Conclusion. International experience in countering legalization (money laundering) of proceeds of crime shows that effective fight against this phenomenon requires a comprehensive approach, taking into account the specifics of national legislation.

The experience of Germany and Great Britain is no less interesting, providing for criminal-legal norms in respect of special subjects (subjects of financial monitoring) for legalization (money laundering), committed through negligence (by recklessness) and for failure to report suspicious transactions related to money laundering, respectively.

In this regard, we consider it necessary to supplement the Law of the Republic of Kazakhstan "On Operative - Investigative Activity" with the purpose of searching and identification of property, money and (or) other property obtained by criminal means, necessary to enforce a sentence in terms of civil action, fine, other property penalties, or property subject to confiscation, at the stage of general and special operational - investigative activities.

Meanwhile, study the possibility of criminalization, for action (inaction), legalization (money laundering), committed through negligence (self-reliance) and for failure to report suspicious transactions related to money laundering in respect of special - subjects of financial monitoring.

We believe that the adoption of these measures in aggregate will allow domestic law enforcers to more effectively counteract legalization (laundering) of proceeds from criminal activity and reduce the possibility for their commission in the future.

List of sources used

1. Естеусизов Е.Н., Шегебаева А.Р., Сайдамарова В.В. Алматинская академия МВД имени Макана Есбулатова, Алматы, РК. Профилактика уголовных правонарушений в сфере экономической деятельности Республики Казахстан: эффективные и комплексные меры воздействия на экономическую преступность. Ученые труды Алматинской Академии МВД Республики Казахстан Имени М. Есбулатова № 2 (75) Алматы, 2023–76 – 83с.

2. The President held an extended meeting of the board of the Ministry of Internal Affairs // Internet resource: <https://www.akorda.kz/ru/prezident-provel-rasshirennoe-zasedanie-kollegii-ministerstvavnutrennih-del-3052832>, date of reference: 20.11.2023.

3. “At gunpoint” - the northern route // Internet resource: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31159639, date of reference: 20.11.2023.
4. Report of the International Narcotics Control Board for 2021 // Internet resource: https://unis.unvienna.org/pdf/2022/INCB/INCB_2021_Report_R.pdf, date of reference: 21.11.2023.
5. Rudaya T.Yu. Foreign experience in the fight against legalization (laundering) of proceeds from crime // Internet resource: [zarubezhnyy-opyt-v-sfere-borby-s-legalizatsiey-otmyvaniem-dohodov-poluchennyh-prestupnym-putem%](#), date of access: 21.11.2023.
6. Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism // Internet resource: [https://www.coe.int/ru/web/impact-convention-human-rights/council-of-europe-convention-on-laundering,-search,-seizure-and-confiscation-of-the-proceeds-from-crime-and-on-the-financing-of-terrorism#/,](https://www.coe.int/ru/web/impact-convention-human-rights/council-of-europe-convention-on-laundering,-search,-seizure-and-confiscation-of-the-proceeds-from-crime-and-on-the-financing-of-terrorism#/) date of reference: 23.11.2023г.
7. Anti-Money Laundering Regulations in the UK // Internet resource: <https://www.icaew.com/library/subject-gateways/law/money-laundering/uk-legislation-and-regulations>, date of reference: 23.11.2023г.
8. Law of the Republic of Kazakhstan of 28 August 2009 № 191-IV on countering legalization (money laundering) of proceeds of crime and financing of terrorism, // Internet resource: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000191>, date of reference: 20.11.2023
9. Penal Code of the Republic of Kazakhstan dated 3 July 2014 No. 226-V of the Law of the Republic of Kazakhstan // Internet resource: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>, date of reference: 20.11.2023.
10. Kobets P.N. Experience of the USA and Germany in the sphere of countering legalization (money laundering) of proceeds of crime. international scientific journal "Symbol of science" №2/2016 ISSN 2410-700X, // Internet resource: [opyt-ssha-i-germanii-v-sfere-borby-s-legalizatsiey-otmyvaniem-dohodov-poluchennyh-prestupnym-putem.pdf](#), date of reference: 23.11.2023г.
11. On some issues of application by courts of legislation on criminal offenses in the sphere of economic activity. Normative decision of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated January 24, 2020 No.3 // Internet resource: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P200000003S>, date of reference: 23.11.2023г.

Information about authors

Yerkenov B. – doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbolatov, master national security and military case.

Saytbekov A.M. – Doctor of Political Science, candidate of law, professor, Vice – ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

Еркенов Б.Д, – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, полиция подполковнигі, ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі.

Сайтбеков А.М. – с.ғ.д., з.ғ.к., профессор, полиция генерал – майоры, Қазақстан Республикасы ІІМ Вице-министрі.

Еркенов Б.Д. – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М.Есбулатова, подполковник полиции, магистр национальной безопасности и военного дела.

Сайтбеков А.М. – д.п.н., к.ю.н., профессор, генерал – майор полиции, Вице – министр МВД Республики Казахстан.

A.K. Zhanibekov¹, S.B. Duzbayeva¹

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

SOCIAL REHABILITATION AND ADAPTATION OF CONVICTS: PROGRAMS AND DIFFICULTIES

This article addresses the pressing issue of social rehabilitation and adaptation of ex-convicts post-release from correctional facilities. The authors analyze various barriers to successful reintegration, including stigmatization, lack of professional skills, psychological challenges, limited rehabilitation program resources, and insufficient societal support. Emphasizing a comprehensive approach, the article highlights the necessity of educational programs, vocational training, psychological assistance, social support, and employment facilitation as essential components for effective reintegration. Special attention is given to the role of qualified personnel in the rehabilitation process and the imperative to improve working conditions for correctional facility staff. The authors also explore international practices, suggesting specific measures to enhance the social adaptation system for former inmates.

The article was prepared within the framework of grant funding for young scientists under the project "Zhas Galym" for the years 2022-2024, IRN AP14973071 - Probation Control as a Form of Guaranteeing Human Rights and Freedoms.

Keywords: social rehabilitation, adaptation of former inmates, reintegration, recidivism, correctional facilities, psychological support, vocational training.

Әлеуметтік оңалту және сотталғандарды бейімдеу: бағдарламалар мен қиындықтар

Мақалада бұрын сотталғандардың түзеу мекемелерінен босатылғаннан кейінгі әлеуметтік бейімделуі мен қайта әлеуметтенуінің өзекті мәселесі қарастырылады. Авторлар сәтті қайта әлеуметтенуге кедергі келтіретін факторларды талдайды, олардың ішінде стигматизация, кәсіби дағдылардың болмауы, психологиялық қиындықтар, оңалту бағдарламаларының шектеулі ресурстары және қоғам тарапынан қолдаудың жеткіліксіздігі бар. Мақалада білім беру бағдарламаларын, кәсіби дайындықты, психологиялық көмекті, әлеуметтік қолдауды және жұмысқа орналасуға жәрдемдесуді тиімді қайта әлеуметтенудің маңызды құрамдас бөліктері ретінде қамтитын кешенді тәсілдің қажеттілігі атап өтіледі. Сонымен қатар, түзеу мекемелерінің қызметкерлерінің еңбек жағдайларын жақсарту және оңалту процесіндегі білікті мамандардың рөліне ерекше назар аударылады. Авторлар халықаралық тәжірибені зерттеп, бұрын сотталғандарды әлеуметтік бейімдеу жүйесін жетілдіру бойынша нақты шараларды ұсынады.

Мақала 2022-2024 жылдарға арналған «Жас ғалым» жобасы аясында жас ғалымдарды гранттық қаржыландыру бойынша ИРН AP14973071 жобасы – Адам құқықтары мен бостандықтарының кепілі ретіндегі пробацациялық бақылау аясында дайындалған.

Түйінді сөздер: әлеуметтік оңалту, бұрын сотталғандардың бейімделуі, қайта әлеуметтену, рецидивизм, түзеу мекемелері, психологиялық қолдау, кәсіби дайындық.

Социальная реабилитация и адаптация осужденных: программы и трудности

В статье рассматривается насущная проблема социальной реабилитации и адаптации бывших осужденных после их освобождения из исправительных учреждений. Авторы анализируют различные препятствия на пути успешной реинтеграции, такие как

стигматизация, отсутствие профессиональных навыков, психологические трудности, ограниченные ресурсы реабилитационных программ и недостаточная поддержка со стороны общества. В статье подчеркивается необходимость комплексного подхода, включающего образовательные программы, профессиональную подготовку, психологическую помощь, социальную поддержку и содействие в трудоустройстве как важнейшие компоненты для эффективной реинтеграции. Особое внимание уделяется роли квалифицированного персонала в процессе реабилитации и необходимости улучшения условий труда сотрудников исправительных учреждений. Авторы также изучают международный опыт и предлагают конкретные меры для улучшения системы социальной адаптации бывших заключенных.

Статья подготовлена в рамках грантового финансирования молодых ученых по проекту «Жас ғалым» на 2022-2024 годы, ИРН АР14973071 – Пробационный контроль как форма гарантии прав и свобод человека.

Ключевые слова: социальная реабилитация, адаптация бывших осужденных, реинтеграция, рецидивизм, исправительные учреждения, психологическая поддержка, профессиональное обучение.

Introduction. One pressing issue in penal law today is the social adaptation of individuals released from incarceration. Criminal behavior often stems from adverse living conditions, reflected in addiction, low education, and poverty. Many return to these environments upon release, reinforcing the same risk factors. Ex-offenders commonly face challenging social conditions, such as limited education, social deprivation, and addiction, which hinder integration and heighten reoffending risks. With restricted access to education, employment, and support, their path to reintegration is further obstructed by dependency and limited social resources. A comprehensive approach is essential, integrating rehabilitation within detention and post-release support. Key measures include education, vocational training, addiction support, social assistance, and job placement. Nonetheless, sustainable adaptation calls for broader reforms to address inequality and improve social conditions, ultimately reducing recidivism and fostering reintegration.

Furthermore, criminal records often stigmatize former offenders, reducing employment opportunities due to employer biases and fears of recidivism. This societal barrier leaves many with limited options, sometimes pushing them toward unstable jobs or, regrettably, reoffending for survival, thus perpetuating a cycle that complicates rehabilitation [1, p. 9].

Materials and methods. The article examines issues of social rehabilitation and adaptation of ex-convicts through a comprehensive methodological approach that reveals multiple facets of the problem. By analyzing a broad range of literature, including both national and international sources, the authors explore the impact of legislative frameworks, barriers to successful reintegration, and examples of practices applied in various countries. This approach helps to identify key factors influencing the process of social adaptation, as well as to evaluate the legal and institutional characteristics that can either facilitate or hinder successful rehabilitation.

Comparing international experience with the realities in Kazakhstan enabled the authors to formulate well-grounded conclusions and recommendations for improving existing mechanisms for social adaptation of ex-convicts. Special attention is given to examples of successful practices, which, along with a synthesis of statistical data and experiences from rehabilitation programs abroad, allows the authors to propose steps to enhance the social adaptation system and to adapt certain effective methods to specific local conditions.

Results. The article allows for several significant conclusions regarding the complexities and improvement directions within the rehabilitation process for ex-convicts after release. Primarily, it is noted that social adaptation for former inmates is fraught with substantial barriers, such as stigmatization, lack of professional skills, psychological issues, and limited rehabilitation program resources. Overcoming these challenges requires a comprehensive approach that includes educational and vocational programs, psychological support, social assistance, and measures to facilitate employment.

The article places special emphasis on the role of qualified personnel, which is a key factor in the effective implementation of rehabilitation measures. It underscores the need to improve working conditions for correctional facility staff to ensure workforce stability and enhance work quality. In their recommendations, the authors stress the importance of aligning the penal system with international standards and developing probationary mechanisms. They raise the issue of individualizing prison conditions and propose establishing a unified state body to coordinate all stages of social adaptation. Through the analysis of existing data and approaches, the authors outline recommendations for improving the system of social rehabilitation and adaptation of convicts, aimed at overcoming barriers and enhancing reintegration effectiveness within society.

Discussion. Released convicts often lack professional skills, diminishing their work motivation. Correctional institutions should prioritize not only punishment but also reoffending prevention through psychological support and tailored educational and skill development. However, program effectiveness depends on quality, resources, and individual motivation. Addressing convicts' needs and assessing programs are essential for reintegration. The UN's Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners emphasize rehabilitation over punishment, underscoring the importance of comprehensive support, including education, vocational training, and psychological assistance. Rehabilitation efforts should extend beyond incarceration to facilitate social reintegration. Employment opportunities encourage skill-building and socialization, but many institutions face resource constraints that limit program effectiveness. Funding limitations often result in inadequate equipment and low wages for labor programs, which undermines both rehabilitation and future employment prospects.

A report by the Global Prison Reform and the Thailand Institute of Justice revealed that, in 54 surveyed countries, prison funding is below 0.3% of GDP, mostly directed toward infrastructure and staffing, with minimal allocation for rehabilitation. Correcting this imbalance by investing in educational programs and skill development is crucial. Access to relevant educational materials, such as well-curated library resources, is vital for convicts' personal and professional growth [2].

While funding is crucial, resources alone do not guarantee success. Many institutions rely on outdated library donations, limiting educational opportunities, and suffer from shortages of skilled staff. Enhancing reintegration outcomes requires investment in qualified personnel capable of delivering tailored psychological and educational support, thus lowering recidivism. Improving training and support for educational staff is vital, as skilled personnel are better equipped to address convicts' needs post-release. However, issues such as staff shortages, low job satisfaction, and inadequate pay in correctional systems impede recruitment and retention, adversely affecting the quality of support for convicts. Qualified personnel are crucial in helping convicts recognize the criminal nature of their actions, thus lowering recidivism rates. Many commit offenses due to complex factors like childhood trauma and psycho-emotional issues that only skilled staff can effectively address. Consequently, sufficient qualified staff in correctional facilities is key to promoting rehabilitation and reintegration while minimizing re-offense.

The harm reduction strategy, widely adopted in European prisons, includes health education, detoxification, and therapeutic programs tailored to institutional needs, effectively aiding addiction recovery and curbing drug-related crime and recidivism. While compulsory addiction treatment during incarceration often lacks individualized approaches, post-release support—such as psychological help, vocational training, and employment assistance—greatly enhances reintegration success. Although certain Russian regions have laws for social adaptation, resource limitations hinder effective reintegration. Improved legislation and funding would strengthen these programs, reducing recidivism and enhancing public safety. After release, former convicts, especially those with long sentences, face reintegration challenges stemming from social isolation and incarceration-induced issues like post-traumatic stress. Support systems offering education, job training, and housing are essential for their successful reintegration.

Societal acceptance also plays a significant role. Shifting public perception and reducing stereotypes can foster a more supportive environment. As Mokretsov and Novikov note, former convicts often exhibit heightened emotions and defense mechanisms, such as aggression, which com-

plicate their reintegration. Addressing these issues is crucial to reducing recidivism and supporting successful reintegration [3, p. 26].

Convicts' psychological state, as highlighted by Mokretsov and Novikov, often embodies a heightened "state of expectation," where anticipation regarding case outcomes or potential release generates stress, anxiety, and future uncertainty. This state manifests through intense emotions like impatience, hope, fear, and even depression, each impacting mental well-being. Impatience can dominate, driven by a desire for quick resolution, freedom, or status changes. For those perceiving injustice or loss of control, this feeling may be particularly pronounced.

Aggression may emerge as a defense against vulnerability and helplessness. However, while temporarily coping, it typically worsens difficulties, intensifying conflicts and hindering rehabilitation. Recognizing these emotions and providing coping strategies is essential for effective psychological support and successful reintegration [4, p. 68]. In an environment where personal autonomy is heavily restricted, convicts may resort to aggression to assert strength and independence. However, aggression rarely serves as a constructive problem-solving method; instead, it often escalates conflicts and obstructs the development of healthy social connections. Thus, equipping convicts with alternative emotional and conflict management strategies is essential. These skills not only aid in adapting to the restrictive conditions within correctional facilities but also support a smoother reintegration into society upon release, fostering more positive interactions and reducing reliance on aggressive behaviors [5, p. 140].

Diagnosing aggression-related psychological issues is essential in correctional settings. Psychological support programs and aggression management training equip convicts with conflict resolution and communication skills, thereby reducing violent incidents and supporting social adaptation. Recognizing these psychological factors allows for targeted rehabilitation that alleviates negative emotions and encourages reintegration. Convicts in correctional facilities frequently experience hopelessness and despair, often resulting in apathy and passivity. Social isolation deepens these feelings, stemming from frustration, shattered life plans, and a perceived end to personal ambitions. Such conditions weaken self-confidence and the belief in rebuilding a fulfilling life. Rehabilitation programs that address these emotions are critical for restoring hope and resilience, fostering reintegration [6, p. 91].

Imprisonment often erodes convicts' faith in rebuilding their lives, as restrictions can weaken their hope for a constructive future. Psychological support within correctional institutions is vital, helping individuals rediscover inner resilience, combat despair, and regain an active life stance. Social rehabilitation, both during and post-incarceration, plays a crucial role. Personalized counseling, combined with support from family and specialists, aids in employment, training, and social adaptation, laying the groundwork for a new beginning. Within restrictive prison environments, convicts may develop aggression and distrust, questioning the sincerity of offered assistance. Social workers, psychologists, and educators navigate this complex adaptation process, addressing aggression sources, conflict resolution, and communication skills. These interventions empower convicts to set constructive goals, improve self-control, and adapt, significantly lowering recidivism risks.

Upon release, adaptation challenges continue, as former convicts must adjust to new social norms. Family support here becomes essential, bolstering self-esteem and aiding reintegration through practical assistance with employment, housing, and education. Wider societal support is equally critical, countering biases and offering opportunities for employment, training, and rehabilitation. Such acceptance is instrumental in helping former prisoners rebuild their lives and reduce relapse risks. Reintegration into society typically unfolds in four stages: initial understanding of societal expectations, tolerance, accommodation, and full assimilation. In correctional settings, social adaptation and rehabilitation aim to restore individuals' functional roles, with social workers addressing primary needs like employment and legal documentation. Successful rehabilitation hinges on program quality, resources, and skilled personnel. Social workers are key in supporting convicts, particularly those in vulnerable groups-such as pensioners, disabled individuals, and those without family ties-who face additional reintegration barriers.

Employment is a cornerstone of social rehabilitation, fostering financial stability and self-

worth. However, barriers such as lack of documentation and housing complicate this goal, especially for individuals without family support. Social work prioritizes reestablishing connections and preparing convicts for release through skill-building.

Preparation should encompass training in conflict resolution, financial literacy, and essential life skills. While family remains a primary support, societal acceptance plays an equally influential role. A.N. Sukhov underscores that effective rehabilitation is shaped by state policies on socio-economic reintegration. A holistic, individualized approach is critical in reducing recidivism and promoting a safer, more inclusive society [7, p. 34]. Imprisonment often erodes convicts' faith in rebuilding their lives, as restrictions can weaken their hope for a constructive future. Psychological support within correctional institutions is vital, helping individuals rediscover inner resilience, combat despair, and regain an active life stance.

Social rehabilitation, both during and post-incarceration, plays a crucial role. Personalized counseling, combined with support from family and specialists, aids in employment, training, and social adaptation, laying the groundwork for a new beginning. Within restrictive prison environments, convicts may develop aggression and distrust, questioning the sincerity of offered assistance. Social workers, psychologists, and educators navigate this complex adaptation process, addressing aggression sources, conflict resolution, and communication skills. These interventions empower convicts to set constructive goals, improve self-control, and adapt, significantly lowering recidivism risks. Upon release, adaptation challenges continue, as former convicts must adjust to new social norms. Family support here becomes essential, bolstering self-esteem and aiding reintegration through practical assistance with employment, housing, and education.

Wider societal support is equally critical, countering biases and offering opportunities for employment, training, and rehabilitation. Such acceptance is instrumental in helping former prisoners rebuild their lives and reduce relapse risks. Reintegration into society typically unfolds in four stages: initial understanding of societal expectations, tolerance, accommodation, and full assimilation. In correctional settings, social adaptation and rehabilitation aim to restore individuals' functional roles, with social workers addressing primary needs like employment and legal documentation.

Successful rehabilitation hinges on program quality, resources, and skilled personnel. Social workers are key in supporting convicts, particularly those in vulnerable groups-such as pensioners, disabled individuals, and those without family ties-who face additional reintegration barriers. Employment is a cornerstone of social rehabilitation, fostering financial stability and self-worth. However, barriers such as lack of documentation and housing complicate this goal, especially for individuals without family support. Social work prioritizes reestablishing connections and preparing convicts for release through skill-building.

Preparation should encompass training in conflict resolution, financial literacy, and essential life skills. While family remains a primary support, societal acceptance plays an equally influential role. A.N. Sukhov underscores that effective rehabilitation is shaped by state policies on socio-economic reintegration. A holistic, individualized approach is critical in reducing recidivism and promoting a safer, more inclusive society [8, p. 55]. A rigid daily regimen in correctional facilities, limiting convicts' decision-making, may stifle motivation for change and hinder autonomy. Such routines often foster dependence on external control rather than promoting independence, leaving individuals unprepared for the freedoms and responsibilities of post-release life. For effective rehabilitation, correctional institutions could incorporate more flexible scheduling. By offering convicts greater autonomy in time management, involving them in rehabilitation choices, and fostering personal responsibility, essential life skills for reintegration can be cultivated. This empowerment boosts self-improvement and motivation, while reducing recidivism, enhancing the correctional system's overall effectiveness. The core objective of custodial sentences should be societal reintegration-a challenging goal within restrictive environments. Reforming the penal system to emphasize autonomy and readiness for freedom remains a key area of academic and practical inquiry.

Internationally, various countries legislate support for released convicts. Recent Council of Europe recommendations highlight a shift towards prison reform, underscoring a global commit-

ment to enhanced rehabilitation and successful reintegration [9, p. 62]. The importance of post-sentence support lies in its focus on both correction and reintegration. This support, encompassing social services, employment, housing, and skills training, is essential for a successful return to society. Adhering to standards from the Council of Europe and similar bodies promotes a correctional balance between punishment and rehabilitation, which can reduce recidivism and strengthen public security. Notable practices include: 1) The State Program for Permanent Rehabilitation in England and Wales, where early release preparation provides paid work and training; and 2) House arrest with electronic monitoring in France, Germany, and Sweden for inmates with under a year remaining. This approach reduces prison overcrowding and limits negative influences, though some concerns remain about diminished staff authority and institutional productivity [10, p. 149]. A comprehensive reform incorporating both foreign and domestic practices is crucial. The proposed steps are as follows: 1. Align the penal system with international standards to enhance social adaptation methods. International collaboration enables sharing effective methods, such as employment support, education-based rehabilitation, and housing assistance for ex-prisoners, which are pivotal for reintegration; 2. Adopt an individualized approach based on each convict's specific needs. This starts with a thorough assessment to shape personalized plans, potentially including educational programs, vocational training, counseling, or substance abuse treatment. Consistent monitoring during and after sentencing allows for adjustments to evolving needs; 3. Differentiate detention conditions to minimize negative influences among inmates. Conflict management and psychological support programs foster a rehabilitative environment, benefiting both inmates and staff. Social rehabilitation and adaptation must work in tandem to reduce recidivism and support reintegration. Successful rehabilitation aids societal stability, demanding collaboration among government, civil society, and public organizations. International guidelines, such as those from the Council of Europe, advocate humane correctional practices that encourage reintegration.

Global practices emphasize re-socialization through ongoing support at each probation stage, maintaining convicts' social connections with family and workplaces. Engagement from social services, NGOs, and volunteer organizations enhances support, while employment and educational centers provide essential resources for adaptation. Integrated efforts among various organizations reduce recidivism and facilitate reintegration. Early adaptation and rehabilitation can begin in pre-trial probation with educational and preventive measures, preparing convicts even before sentencing [11, p. 72]. Competent probation sentencing fosters rehabilitation and reduces recidivism, supporting reintegration into society. Effective probation services address criminogenic factors, crafting informed recommendations for court decisions. Psychological and social support provided during judicial processes facilitates smoother adjustment post-release.

Conclusion. International experiences, such as those in the UK and the Netherlands, underscore the value of engaging educators, social workers, and healthcare professionals to meet individual needs in education, social adaptation, and health. This multidisciplinary approach significantly strengthens rehabilitation, aiding a more seamless reintegration process. Centralizing all rehabilitation stages under a single state body within the penal system enhances continuity and effectiveness, as consistent interventions reduce inefficiencies and bolster systematic rehabilitation efforts. This structure not only decreases reoffending rates but also optimizes resources and fosters cross-professional collaboration to respond effectively to individual needs.

A unified management structure enhances service quality, aligning rehabilitation efforts and increasing access to education, employment, and stable housing—key factors in creating safer communities. By integrating probation stages, this holistic approach maximizes resources, minimizes reoffending, and promotes a unified focus on support for behavior change.

Success, however, depends on adequate funding, legislative support, and professional competence, ensuring that individuals are not merely viewed as offenders but as people requiring structured guidance. Access to social support and opportunities is essential in building a safe, inclusive society where everyone can participate fully.

List of sources used

1. Службы пробации Великобритании и США: учебное пособие / сост. Н.Н. Ивашко, К.А. Кунаш, В.Е. Луценко, А.Л. Морозова. – Новокузнецк: Кузбасский институт Федеральной службы исполнения наказаний России, 2013. – 49 с.
2. Global prison crisis. Интернет-ресурс: <https://www.prison-insider.com/en/articles/crises-penitentiaires-mondiales>
3. Мокрецов А.И. Личность осужденного: социально-психологическая работа с различными категориями лиц, отбывающих наказание. Учебно-методическое пособие Научно-исследовательского института Федеральной службы исполнения наказаний России / А.И. Мокрецов, В.А. Новиков. – М., 2006. – 220 с.
4. Практическое руководство по социальной работе с различными категориями осужденных. – М.: Юриспруденция, 2008. – 240 с.
5. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях: учебное пособие / под ред. А.Н. Сухова. – М.: Московский психосоциальный институт, 2007. – 300 с.
6. Социальная работа с осужденными в учреждениях уголовно-исполнительной системы. Сборник материалов передового опыта. – М., 2006. – 210 с.
7. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях: учебное пособие / под ред. проф. А.Н. Сухова. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 300 с.
8. Борсученко С.А. Режим исполнения (отбывания) наказаний и проблемы его законодательного регулирования // Мониторинг правоприменения. – 2016. – № 1. – С. 54-58.
9. Документы Совета Европы, касающиеся исполнения наказаний и других мер уголовного характера, обращения с правонарушителями и содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений: сборник документов Совета Европы / сост. и перев. В.Б. Первозванский, Н.Б. Хуторская. – М.: ПРИ, 2011. – 143 с.
10. Кашуба Ю.А., Грушин Ф.В. Уголовно-исполнительная политика Российской Федерации: новые вызовы // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2017. – № 4 (40). – С. 147-152.
11. Давыдова Н.В., Дикопольцев Д.В. Проблемы содержания инвалидов в учреждениях уголовно-исполнительной системы // Уголовно-исполнительная политика и вопросы исполнения уголовных наказаний: сборник материалов Международной научно-практической конференции (24-25 ноября 2016 г., Рязань). – 2016. – С. 71-75.

Information about authors

Zhanibekov A.K. – PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Law Faculty of the Al-Farabi Kazakh National University.

Duzbayeva S.B. – PhD, Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of the Al-Farabi Kazakh National University.

Жәнібеков А.К. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының қауымдастырылған профессоры.

Дүзбаева С.Б. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті м.а.

Жанибеков А.К. – доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Дүзбаева С.Б. – доктор PhD, и.о.доцента кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби..

R.Y. Dzhansarayeva¹, M.E. Akbolatova¹, A.Zh. Zhakysh¹
¹Al-Farabi Kazakh National university, Almaty, Kazakhstan

THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN COMBATING DOMESTIC VIOLENCE

This article examines the problem of family violence as one of the most relevant socio-legal phenomena of our time, especially in the context of Kazakhstan. The introductory part highlights the statement by the President of Kazakhstan on the need to tighten legislation on family violence, drawing attention to the high level of cases of this type of violence in the country. An analysis of international experience shows a variety of approaches and measures applied in various countries such as the USA, France, Poland and others, including the use of protective orders, specialized courts and legislative measures against psychological violence. In conclusion, the importance of adapting best international practices to local conditions and needs is emphasized, which can help reduce cases of family violence and ensure the safety of all members of society.

Keywords: domestic violence, international experience, legislation, protective orders, specialized courts.

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрестегі шет елдердің тәжірибесі

Бұл мақалада отбасылық зорлық-зомбылық мәселесі қазіргі заманның ең өзекті әлеуметтік-құқықтық құбылыстарының бірі ретінде, әсіресе Қазақстан контекстінде қарастырылады. Кіріспе бөлімде Қазақстан Президентінің отбасылық зорлық-зомбылық туралы заңнаманы қатаңдату қажеттілігі туралы мәлімдемесі жарияланады, елдегі зорлық-зомбылықтың осы түрінің жоғары деңгейіне назар аударылады. Халықаралық тәжірибені талдау АҚШ, Франция, Польша және басқалары сияқты әртүрлі елдерде қолданылатын тәсілдер мен шаралардың алуан түрлілігін көрсетеді, соның ішінде қауіпсіздік ордерлерін, мамандандырылған соттарды және психологиялық зорлық-зомбылыққа қарсы заңнамалық шараларды қолдану. Қорытындылай келе, озық халықаралық тәжірибені жергілікті жағдайлар мен қажеттіліктерге бейімдеудің маңыздылығы атап өтіледі, бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларын азайтуға және қоғамның барлық мүшелерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Түйінді сөздер: отбасындағы зорлық-зомбылық, халықаралық тәжірибе, заңнама, қорғау бұйрықтары, мамандандырылған соттар.

Опыт зарубежных стран в борьбе с бытовым насилием

В данной статье рассматривается проблема семейного насилия как одного из наиболее актуальных социально-правовых явлений современности, особенно в контексте Казахстана. Во вступительной части освещается заявление Президента Казахстана о необходимости ужесточения законодательства о семейном насилии, привлекается внимание к высокому уровню случаев этого вида насилия в стране. Анализ международного опыта показывает разнообразие подходов и мер, применяемых в различных странах, таких как США, Франция, Польша и других, включая использование охранных ордеров, специализированных судов и законодательных мер против психологического насилия. В заключение подчеркивается важность адаптации передовой международной практики к

местным условиям и потребностям, что может помочь сократить число случаев насилия в семье и обеспечить безопасность всех членов общества.

Ключевые слова: насилие в семье, международный опыт, законодательство, охранные приказы, специализированные суды.

Introduction. Head of State Kassym-Jomart Tokayev in his Message to the people of Kazakhstan "A just state. A united nation. A Prosperous Society" dated September 01, 2022 noted the need to criminalize family violence. "We cannot turn a blind eye to the numerous cases of domestic violence. The impunity of brawlers unleashes their hands, in fact leaves their victims defenseless," he said [1]. According to statistics from the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, presented in November last year, at least 80 women die annually as a result of domestic violence in Kazakhstan, and about 300 reports of domestic violence are received daily by the police. In 2023, 69 women and seven children died as a result of domestic violence, more than 99 thousand complaints of domestic violence were received, 2,452 crimes against children were committed [2]. Thus, domestic violence remains a negative socio-legal phenomenon that requires special legal regulation and the development of new methods of countering not only worldwide, but also at the national level.

Family violence remains one of the most widespread forms of violence in the world, affecting various aspects of the lives of its victims, including physical and mental health, economic well-being and social integration. A number of developed countries have developed and implemented a variety of measures and strategies to combat this phenomenon. This experience is valuable for understanding effective approaches to reducing incidents of domestic violence and improving victim support.

Recently, there has been a negative increase in the number of offenses related to the commission of domestic violence in all countries of the world. The use of violence against physically weak or socially unprotected family members (women, children, family members with disabilities and other persons who, due to gender, age, physiological, psychological characteristics, material, household or other types of dependence, cannot resist violent actions against themselves), is a violation of fundamental human rights. Countering domestic violence contains a large layer of legal regulation issues [3] that require consideration and application in the activities of internal affairs bodies.

Despite the relevance of the topic of domestic violence around the world and the presence of positive changes in the policy of countering this negative socio-legal phenomenon, implemented at the national levels in most modern states to counteract this deviant behavior, the problem of domestic violence in its various forms still occupies one of the most important places in the system of problems at the national level of any country. In connection with this, it seems advisable to consider and adopt the best experience of foreign countries in countering domestic violence.

Materials and methods. The study of the experience of foreign countries in combating domestic violence was carried out on the basis of national and international legislation, as well as theoretical developments in this area of foreign countries.

In accordance with general scientific approaches to conducting theoretical research, the methodological basis of the work was the basic provisions of the method of dialectical materialism, which allow reflecting the relationship between theory and practice, the content and form of the subject of research, the processes of development and qualitative changes of the legal phenomena under consideration. The following most general private scientific methods were used to formulate conclusions and proposals: descriptive, comparative legal, concrete sociological, structural and functional, analysis, synthesis, observation.

The main part. The Universal Declaration of Human Rights (adopted by UN General Assembly Resolution 217 A (III) of December 10, 1948), the Convention on the Rights of the Child (adopted by General Assembly resolution 44/25 of November 20, 1989) and the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (signed

by 46 countries and the European Union ratified by 39 countries, entered into force on August 1, 2014) enshrines the human right to life, liberty and personal integrity and declares that no one should be subjected to torture or cruel treatment, inhuman or degrading treatment and punishment, which proves the illegality of any form of violence, including violence manifested in the family. Consequently, domestic violence, as one of the most widespread forms of violence at the moment, is the subject of legal regulation in many countries, requiring special control by government agencies.

Analyzing the foreign experience of legal protection from domestic violence, it should first of all be noted that many modern states do not have a special rule on establishing legal liability for domestic violence. The relevant type of violent acts is subject to the general provisions of administrative and legal, and in some cases, characterized by a threat to human health and life, and criminal legislation, which are mainly concentrated in sections of codified acts and laws regulating responsibility for committing violent acts against a person in connection with harm to physical and psychological integrity, freedom, the dignity of the individual.

For example, Austrian legislation, in addition to the general directions of countering domestic violence, represented by encroachment on the physical integrity of a person, restriction of his freedom of movement, also provides for liability for persistent harassment of a person (stalking). The establishment of the illegality of such actions is atypical for the legislation of most modern States and is of particular interest for borrowing as a form of psychological violence requiring preventive measures at the legal level.

In some countries, domestic violence is punishable at the legislative level as family-related offenses, for example, "offenses against family and guardianship" (Poland), "offenses against family and children" (Lithuania), "offenses against family relations" (Denmark). An example is the provision of Polish legislation providing that anyone who causes physical or psychological damage to a family member or another person who is permanently or temporarily dependent on the perpetrator is liable to prosecution in connection with the commission of domestic violence [4, p. 276].

In addition, in order to overcome the problem of domestic violence in Poland, the law "On Combating domestic violence" was adopted, providing for the introduction of new penalties for perpetrators of violence, as well as speeding up the process of protecting victims of domestic violence. In particular, this law provides that a person who has committed domestic violence may be obliged to leave a jointly occupied apartment and prohibited from approaching it by a certain number of meters. The right to make such a decision immediately is vested in the police, whose decision regarding the prohibition of approaching the victim's place of residence is valid for a maximum of 14 days, however, the court may extend this period at the request of the victims [5].

It is worth noting that most laws of foreign countries establish administrative liability measures mainly for physical or psychological ill-treatment of a spouse, minor or a person with a disability (for example, Portugal) or provide penalties for encroachment on the physical integrity of a family member (for example, Bosnia and Herzegovina) [6]. A significant number of these laws also follow a pattern that ensures that violence should not be ignored or justified if it occurs in the context of a family relationship, since even then it remains an acute social problem.

Effective practice in countering domestic violence has developed in the United States of America, where a system of social assistance and rehabilitation of victims has been developed, as well as protective orders or court orders for the protection of victims of violence are widely used [7, p. 440]. Also, in the United States of America, in order to give victims of violence the opportunity to report it, a telephone hotline 1-800-621-HOPE operates in New York. It works 24 hours a day, and the dispatchers speak ten different languages (including Russian). Calls are received by experienced psychologists, whose main task is to listen to the applicant and give advice. In addition, programs are being actively implemented to prevent this negative socio-legal phenomenon in the context of involving civil society institutions in condemning aggressive behavior.

The practice of applying protective orders in the United States has proven itself positively, which means written court orders designed to prohibit aggressive behavior and harassment, as well as to protect the victim and his family from the subject of domestic violence. Protective orders can

be obtained free of charge and without a lawyer, based on a petition submitted. An application form, that is, a petition, can be obtained from the secretary of the magistrate's or district court of the district in which the victim resides permanently or temporarily, or at the place of residence of the subject of violence, which simplifies the procedure for implementing administrative and legal protection against violent acts in the family [8, p. 36].

In addition to the institute of protective orders, other mechanisms are used to counter domestic violence in the United States, namely the institute of specialized courts dealing with cases of domestic violence. This specialization makes it possible to deal with cases of domestic violence more quickly and effectively than in the framework of legal proceedings in a general manner. In total, there are more than 230 such vessels operating in the United States [9].

The legislation of foreign countries demonstrates other practices. For example, in Australia, compulsory control is prohibited with the use of administrative and even criminal measures [10] – a situation in which one person demonstrates control over another who is dependent on him, if such behavior is considered unacceptable in modern society. Coercive control may include monitoring and restricting a person's communication and movement; threatening to harm a person or loved ones if they do not act in a certain way; excessive restriction of access to money; harassment or intimidation; behavior that can be equated to an offense in the form of committing any acts of a violent nature. It is worth noting that the rules on the prohibition of compulsory control are also successfully applied in Great Britain and Ireland [11].

There is a positive experience of protecting a victim of domestic violence after going to court. In France, for example, if, during the consideration of the case materials and the testimony of both sides, the family judge considers that violence is taking place, he will issue a protection order (prohibiting approaching a woman) and prescribe temporary measures: determine who the children will stay with, who will use the housing and what financial obligations will be imposed a man. Under French law, domestic violence against a family member is considered an aggravating circumstance and, depending on the crime committed, can seriously increase the prison term. Thus, in the case of the murder of his wife, the husband faces life imprisonment, and not the 30-year term in a correctional institution that he would have been entitled to if he had not been related to the victim by matrimonial ties.

Conclusion. The problem of family violence remains one of the most urgent and complex problems of modern society, including Kazakhstan, where the number of cases of domestic violence remains high. In his message, President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev stressed the need to tighten legislation on this issue, noting that impunity for rapists makes their victims virtually defenseless. This indicates the need for special legal regulation and the development of new methods of countering family violence both in Kazakhstan and abroad.

International experience in combating domestic violence demonstrates the diverse approaches and measures taken by different countries. For example, protective order systems and specialized courts are actively used in the United States, which makes it possible to effectively respond to cases of violence and ensure the protection of victims. In European Union countries such as France, domestic violence is considered an aggravating circumstance, which leads to tougher penalties for such crimes.

In addition, the examples of Poland, Austria and other countries demonstrate the importance of taking into account psychological violence and introducing specific measures to prevent it. The application of mandatory restrictions and preventive measures also proves to be an effective tool for protecting victims.

However, despite the positive changes in legislation and policies aimed at combating domestic violence, the problem remains serious and requires constant attention and efforts on the part of State and public authorities. It is necessary to actively study and apply the best practices of foreign countries, adapting them to the specific socio-cultural conditions of Kazakhstan, taking into account local characteristics and needs.

In conclusion, an effective fight against domestic violence requires a comprehensive approach, including strengthening legislation, developing support systems for victims and actively

involving public structures. This is the only way to achieve a significant reduction in cases of domestic violence and ensure the safety and protection of all members of society from this negative phenomenon.

List of sources used

1. President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address « A FAIR STATE. ONE NATION. PROSPEROUS SOCIETY» // An online resource: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> date of application: 02/26/2024.
2. О противодействии семейно-бытовому насилию уполномоченный по правам человека в Республике Казахстан // An online resource: https://www.gov.kz/uploads/2024/3/1/5a7f4aa16b071a92334a67807af65ea9_original.9433178.pdf date of application: 02/26/2024.
3. Организация охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности: учебник: в 2 ч. / С. В. Байгажаков и др. Москва, 2017. Ч. 1.
4. Кибыш А. И. Противодействие семейному насилию в Польше: междисциплинарный подход // Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. 2022. Т. 11. № 1А.
5. Skuteczna ochrona ofiar ustawa antyprzemocowa obowi zuj cym prawe. // An online resource: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/skuteczna-ochrona-ofiarustawaantypremocowa-obowiazujacym-prawe> date of application: 02/26/2024.
6. Самое опасное место: обзор мер по противодействию домашнему насилию. Международный опыт // An online resource: <https://www.srji.org/about/annual/samoe-opasnoe-mesto-obzor-mer-porotivodeystviyu-domashnemu-nasiliyu-mezhdunarodnyy-opyt/> date of application: 02/26/2024.
7. Селезнева Н. А. Противодействие гендерному насилию: российский и зарубежный опыт // Образование и право. 2020. № 9.
8. Харламов В. С. Институт охранного ордера в зарубежном законодательстве как инструмент защиты личности от внутрисемейного насилия //Криминология: вчера, сегодня, завтра. 2014. № 1 (32).
9. Specialized Domestic Violence Court Systems // An online resource: https://www.stopvaw.org/specialized_domestic_violence_court_systems date of application: 02/26/2024.
10. Australia: 2020: Worst year for domestic violence offences // An online resource: <https://www.mondaq.com/australia/crime/1014786/2020-worst-year-for-domestic-violence-offences> date of application: 02/26/2024.
11. New Law Against Coercive Control Will 'Save Lives' In Northern Ireland // An online resource: <https://eachother.org.uk/new-law-against-coercive-control-will-save-lives-in-northern-ireland> date of application: 02/26/2024.

Information about the authors

Dzhansarayeva R.Y. - Doctor of Law, Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics at Al-Farabi Kazakh National University.

Akbolatova M.E. - PhD, Senior Lecturer at the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of Al-Farabi Kazakh National University.

Zhakysh A.Zh. - 3rd year doctoral student of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of Al-Farabi Kazakh National University.

Джансараева Р.Е. - заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс-жүргізу және криминалистика кафедрасының профессоры.

Акболатова М.Е. - PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс-жүргізу және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы.

Жақыш А. Ж. - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс-жүргізу және криминалистика кафедрасының 3 курс докторанты.

Джансараева Р.Е. - доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Акболатова М.Е. - доктор PhD, старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Жақыш А.Ж. - докторант 3 курса кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Казахского национального университета имени аль-Фараби.

А.Б. Шарипова¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОНЛАЙН-МОШЕННИЧЕСТВА

В статье рассматривается уголовно-правовая характеристика онлайн-мошенничества в досудебном расследовании и пути их решения. Проведен анализ научно-обоснованных рекомендаций в области онлайн-мошенничества в досудебном расследовании, который динамично развивается. Раскрываются новые виды онлайн-мошенничества с использованием информационных технологий. Автор раскрывает теоретические аспекты данной темы и указывает на проблемы, а также предлагает рекомендации для их предотвращения.

Ключевые слова: онлайн-мошенничество, цифровизация, уголовное преступление, правоохранительные органы, эксперт, специалист.

Онлайн-алаяқтықтың қылмыстық- құқықтық сипаттамасы

Мақалада сотқа дейінгі тергеп-тексерудегі онлайн алаяқтықтың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы және оларды шешу жолдары қарастырылған. Сотқа дейінгі тергеуде онлайн алаяқтық саласындағы ғылыми негізделген ұсыныстарға талдау жасалды. Ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы жаңа онлайн алаяқтық түрлері егжей-тегжейлі ашылады. Автор осы тақырыптың теориялық аспектілерін талдап, мәселелік сұрақтарды ашады, сонымен қатар олардың алдын алу бойынша ұсыныстарды келтіреді.

Түйінді сөздер: онлайн алаяқтық, цифрландыру, қылмыстық құқық бұзушылық, құқық қорғау органдары, сарапшы, маман.

Criminal legal characteristics of online fraud

The article examines the criminal legal characteristics of online fraud in pre-trial investigations and ways to solve them. An analysis of scientifically based recommendations in the field of online fraud in pre-trial investigations, which is developing dynamically, was carried out. New types of online fraud using information technology are being revealed. The author reveals the theoretical aspects of this topic and points out problems, as well as offers recommendations for their prevention.

Keywords: online fraud, digitalization, criminal offense, law enforcement agencies, expert, specialist.

Введение. Развитие общества в сторону цифровизации повлекло за собой новые формы преступления и одним из таких является онлайн-мошенничество. На сегодняшний день цифровое пространство стало обычной частью нашей жизни, в которой мы храним все самое важное. Цифровизация стремительно развивается, при этом позволяя мошенникам взламывать личную информацию граждан различными способами. В силу неготовности принимать такие удары, страдает большое количество физических и юридических лиц, принося ущерб государству. Поэтому важно, чтобы граждане и организации знали, как защитить себя от онлайн мошенничества. Основная цель онлайн-мошенников – заставить передать свои денежные средства «добровольно» [1].

В настоящее время онлайн-мошенничество составляет одну из актуальных тем, как в уголовно-процессуальном законодательстве, так и стоящих задач перед правоохранительными органами. В юридической науке Республики Казахстан онлайн-мошенничество недостаточно изучено, ни на законодательном уровне, ни в теоретическом плане.

Во время пандемии возросло количество онлайн-мошенничества, в связи с этим Министерство внутренних дел Республики Казахстан создал Центр по борьбе с киберпреступностью, целью которой является противодействие интернет-мошенничеству, в состав вошли специальные следственно-оперативные группы в каждом регионе, которые должны быть укомплектованы квалифицированными специалистами в IT-сфере [2].

Согласно Концепции «Киберцит Казахстана» в Республике Казахстан плотность пользователей Интернета увеличилась [3], создавая благоприятную среду для роста различных видов онлайн-мошенничеств в сфере высоких технологий, например, построение финансовых пирамид, рассылка «писем», лудомании, сбора ставок для нелегальных азартных игр, распространение и сбыт наркотических средств и т.д.).

Перед государством и правоохранительными органами стоят задачи отрегулировать правовые механизмы по раскрытию данного вида преступления. В связи с этим вопрос законодательного урегулирования правоотношений в цифровой среде, а также закрепления ответственности за преступления в цифровом пространстве, в частности за онлайн-мошенничество, является особенно востребованным. Как показывает анализ зарубежной практики, на сегодняшний день онлайн-мошенничество рассматривается на международном уровне. Необходимо создавать различные методические рекомендации, проводить форумы, конференции, для борьбы с онлайн мошенничеством, ужесточать законодательства в этой сфере, необходимо бороться с таким видом преступления.

Материалы и методы. При исследовании онлайн-мошенничества в статье были использованы современные общенаучные и частнонаучные методы, а именно:

- анализ и синтез - анализируется состояние онлайн-мошенничества в досудебном расследовании, рассматриваются конкретные проблемы и предлагаются пути их решения;
- формально-юридический - исследуется в нормах национального и международного законодательства;
- дедукция - по изучению понятия онлайн-мошенничества был внесен новый состав исходя из специфики совершения с использованием IT-технологий;
- сравнительно-правовой – вытекает из сравнения международных норм с законодательством Республики Казахстан, а также изучение юридического опыта и законоприменительной практики по развитию и усовершенствованию методов управления в данной области.

Частнонаучные методы вытекают из: историко-правовой, структурно-системный, сравнительно-правовой, логический, ситуационный.

Основная часть. Разнообразие обманных способов совершения онлайн-мошенничества и отсутствие четких критериев их разграничения со смежными составами приводит к трудностям в их раскрытии, расследовании и квалификации. Разработка методик по раскрытию и расследованию онлайн-мошенничества, проведения оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий, использования специальных познаний в области компьютерной техники и высоких информационных технологий, а также в уточнении существующих и создании новых теоретических и практических рекомендаций по расследованию онлайн-мошенничества в досудебном расследовании позволит решить вопросы их пресечения, повысить качество расследований и рост раскрываемости такого вида преступления.

Для успешного развития и реализации данного законодательства необходимо создать мощное организационно-методическое обеспечение, которое позволит целеустремленно и методично проводить политику исполнения данного законодательства.

С точки зрения юридической и экономической позиции, назрела проблема,

закрывающаяся в решении вопросов, связанной с механизмом реализации позволяющего профессионально раскрывать и расследовать онлайн-мошенничество, осуществлять взаимодействие с органами дознания и следствия с лицами, обладающими специальными познаниями, при расследовании онлайн мошенничества.

Таким образом, выявлены ряд проблем по обмену информацией с мировым сообществом, для решения проблем в первую очередь должна быть обеспечена защита персональных данных о личности и их собственности и должны быть реализованы в строгом соблюдении, как в национальном законодательстве, так и международных нормах.

Для эффективного противодействия указанным преступлениям должны проводиться ряд организационно-практических мероприятий, а именно меры профилактического характера, в том числе взаимодействие с государственными органами, финансовыми учреждениями, операторами сотовой связи, провайдерами услуг и онлайн платформами. Государство должно принимать во внимание экономические и социально-правовые реалии, условия и уровень развития общественных отношений, связанных с мерами профилактического характера направленных на предупреждение и раскрытие онлайн мошенничества.

Следует отметить, что международные нормы и стандарты, применяемые государством в национальной правовой системе, являются одним из условий правового регулирования противодействия онлайн-мошенничества в Республике Казахстан.

На уровне мирового сообщества были апробированы эффективные механизмы противодействия онлайн-мошенничества. Например, Европейская конвенция о компьютерных преступлениях (о киберпреступности), подписанная 23 ноября 2001 г. в Будапеште, между странами-участницами Европейского Союза, действует упрощенный механизм получения сведений на их территории. А на территории стран Центральной Азии международные поручения подлежат выполнению посредством Минской и Кишиневской конвенций.

Международный опыт Великобритании, Германии, Чехии, Франции, Литвы, Малайзии, Эстонии, Финляндии, Сингапура был изучен при разработке концепции кибербезопасности, т.е. проекта «Киберщит Казахстана».

Целью Концепции является достижение и поддержание уровня защищенности электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от внешних и внутренних угроз, обеспечение устойчивого развития Республики Казахстан в условиях глобальной конкуренции. Срок реализации концепции состоит из двух этапов. Будут пересмотрены образовательные программы и профессиональные стандарты для увеличения количества и качества подготовки специалистов в области информационной безопасности. Будет обеспечено повышение квалификации действующих сотрудников, работающих в данной сфере, а также налажена эффективная схема взаимодействия и сотрудничества промышленности и науки в развитии отечественных разработок [3].

Если рассматривать значимость в международном масштабе, то следует, что основные принципы и направления предупреждения и расследования онлайн-мошенничества, цели и задачи по противодействию онлайн-мошенничества во всем мире одинаковы, но в каждом государстве есть своя специфика, регламентированная законодательством и правовой системой. Реализация оперативно-профилактических мероприятий (Anti-fraud, Hi-tech) существенно улучшит раскрываемость данного преступления в этом сегменте рынка, отразится не только на защите личных данных физических и юридических лиц, но и поможет облегчить работу правоохранительным органам.

Изучение международного опыта ближнего и дальнего зарубежья по методике раскрытия и расследования преступлений онлайн-мошенничества, поможет разработать механизм взаимодействия заинтересованных государственных структур.

Необходимо принять уголовную ответственность за дропсерство, т.е. продажа персональных данных, сим-карт и доступа к мобильным приложениям, поскольку

мошенники этим пользуются, т.к. никакого наказания за это законодательно не предусмотрено, поэтому дропперство в нашей стране и процветает и увеличивает количество онлайн мошенничества.

На сегодняшний день, формируя в обществе сознание важности и приоритетности IT-технологии, а именно такой профессии, позволит обществу повысить доверие граждан к казахстанским киберполицейским в правоохранительных органах.

Следует признать, что борьба в сфере онлайн-мошенничества будет наиболее эффективной только тогда, когда правоохранительные органы будут вооружены научными положениями и разработанными на их основе практическими и методическими рекомендациями по расследованию данного вида преступлений. В настоящее время следователи и оперативные работники пока продолжают пользоваться рекомендациями по расследованию компьютерных преступлений, которые при кажущейся схожести, имеют другую специфику. Это, безусловно, сказывается на снижении способности правоохранительных органов своевременно выявлять и раскрывать факты совершенного онлайн-мошенничества.

Заключение. На основе изученного законодательства, процессуальной литературы национальной и зарубежной, а также практики, вытекает вывод о том, что органы досудебного расследования и специалисты IT-технологии, эксперты и специалисты, должны взаимодействовать между собой. Для реализации права по собиранию и предоставлению доказательств в уголовном процессе, необходимо процессуальное закрепление, для достижения результата по раскрытию онлайн-мошенничества в досудебном расследовании.

Раскрытие и расследование онлайн-мошенничества представляет собой комплексную проблему. Ее решение требует наличия определенных специфических знаний в области высоких IT-технологий и юриспруденции. Процессуальная деятельность органов досудебного расследования определена решением сложной задачи по раскрытию преступных действий и фиксации доказательственной информации. Если предполагать идеальный вариант рассмотрения уголовных дел по фактам онлайн-мошенничества в досудебном расследовании, то они должны быть поручены лицу, обладающему глубокими специальными знаниями в сфере компьютерных технологий, либо имеющему возможность поручать разрешение возникающих перед ним вопросов или задач соответствующим специалистам или экспертам. Однако практика сегодня показывает, что правоохранительные органы не всегда располагают соответствующими специалистами и техническим обеспечением, что снижает эффективность досудебного расследования по делам рассматриваемой категории. Поэтому, как нам видится, результаты раскрытия и расследования онлайн-мошенничества в досудебном расследовании, могут иметь колоссальное значение в процессе доказывания, что может поспособствовать принятию законных и обоснованных итоговых процессуальных решений.

Список использованных источников

- 1.Профилактика телефонного мошенничества // https://doz9.kmr.socinfo.ru/prof_mosh_tel
2. МВД подвело итоги года и определило приоритеты // <https://polisia.kz/ru/mvd-podvelo-itogi-goda-i-opredelilo-prioritety/>
3. Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана») Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>.

Сведения об авторе

Шарипова А.Б. - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор кафедры «Уголовного права, уголовного процесса и криминалистики» КазНУ имени аль-Фараби.

Шарипова А.Б. - заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, «Қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасының қауымдастырылған профессоры.

Sharipova A.B. - candidate of Law, Associate Professor of the Department of «Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics» of Al-Farabi Kazakh National University.

С.К. Атаханова¹, А.К. Кусаинова², Т.Д. Көбентаев¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

ИНТЕРНЕТ-ТРЕЙДИНГ НА РЫНКЕ ЦЕННЫХ БУМАГ КАК ИСТОЧНИК КРИМИНАЛЬНЫХ РИСКОВ

Статья посвящена анализу интернет-трейдинга на рынке ценных бумаг как потенциального источника криминальных рисков. Авторы рассматривают особенности онлайн-торговли ценными бумагами и выявляют угрозы, связанные с возможностью мошенничества, хищения информации и манипуляций на рынке. В статье анализируются существующие механизмы правового регулирования и контроля в области интернет-трейдинга, а также предлагаются меры по усилению защиты инвесторов и предотвращению преступных действий. Особое внимание уделяется необходимости совершенствования законодательства и разработки новых подходов в правоохранительной деятельности к обеспечению безопасности торговых операций в интернете. Авторы подчеркивают важность комплексного подхода, включающего улучшение технологических средств защиты, повышение информированности участников рынка и сотрудничество между регуляторами и участниками рынка. Также обсуждается роль международного сотрудничества в борьбе с трансграничными финансовыми преступлениями и обосновывается вывод о том, что эффективное противодействие криминальным рискам в сфере интернет-трейдинга невозможно без усилий всех заинтересованных сторон, включая государственные органы финансового мониторинга, правоохранительные службы, регуляторов рынка, компании, предоставляющие услуги интернет-трейдинга, и самих инвесторов.

Ключевые слова: интернет-трейдинг, рынок ценных бумаг, криминальные риски, финансовые преступления, мошенничество, правовое регулирование, защита инвесторов, цифровые технологии, кибербезопасность, правоохранительные органы.

Қылмыстық тәуекелдердің көзі ретінде бағалы қағаздар нарығындағы интернет-трейдинг

Мақала қылмыстық тәуекелдердің ықтимал көзі ретінде бағалы қағаздар нарығындағы интернет-трейдингті талдауға арналған. Авторлар бағалы қағаздар онлайн- саудасының ерекшеліктерін қарастырады және нарықта алаяқтық, ақпаратты ұрлау және айла-шарғы жасау мүмкіндігімен байланысты қауіптерді анықтайды. Мақалада интернет-трейдинг саласындағы құқықтық реттеу мен бақылаудың қолданыстағы тетіктері талданады, сондай-ақ инвесторларды қорғауды күшейту және қылмыстық әрекеттердің алдын алу шаралары ұсынылады. Интернеттегі сауда операцияларының қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін заңнаманы жетілдіру және құқық қорғау қызметінде жаңа тәсілдерді әзірлеу қажеттілігіне ерекше назар аударылады. Авторлар технологиялық қорғаныс құралдарын жақсартуды, нарық қатысушыларының хабардарлығын арттыруды және реттеушілер мен нарық қатысушылары арасындағы ынтымақтастықты қамтитын кешенді тәсілдің маңыздылығын атап көрсетеді. Сондай-ақ трансшекаралық қаржылық қылмыстарға қарсы күресте халықаралық ынтымақтастықтың рөлі талқыланады және мемлекеттік қаржы мониторингі органдарын, құқық қорғау қызметтерін, нарықты реттеушілерді, интернет-трейдинг қызметтерін ұсынатын компанияларды және инвесторлардың өздерін қоса алғанда, барлық

мүдделі тараптардың күш-жігерінсіз интернет-трейдинг саласындағы қылмыстық тәуекелдерге тиімді қарсы іс-қимыл жасау мүмкін емес деген тұжырым негізделеді.

Түйінді сөздер: интернет-сауда, бағалы қағаздар нарығы, қылмыстық тәуекелдер, қаржылық қылмыстар, алаяқтық, құқықтық реттеу, инвесторларды қорғау, цифрлық технологиялар, киберқауіпсіздік, құқық қорғау органдары.

Online trading in the securities market as a source of criminal risks

The article is devoted to the analysis of online trading in the securities market as a potential source of criminal risks. The authors examine the features of online securities trading and identify threats associated with the possibility of fraud, information theft and market manipulation. The article analyzes the existing mechanisms of legal regulation and control in the field of online trading, as well as suggests measures to strengthen investor protection and prevent criminal acts. Particular attention is paid to the need to improve legislation and develop new approaches in law enforcement to ensure the security of online trading operations. The authors emphasize the importance of an integrated approach, including improving technological means of protection, raising awareness among market participants and cooperation between regulators and market participants. The role of international cooperation in combating cross-border financial crimes is also discussed and the conclusion is substantiated that effective counteraction to criminal risks in the field of online trading is impossible without the efforts of all stakeholders, including state financial monitoring bodies, law enforcement agencies, market regulators, companies providing online trading services, and investors themselves.

Keywords: Internet trading, securities market, criminal risks, financial crimes, fraud, legal regulation, investor protection, digital technologies, cybersecurity, law enforcement agencies.

Введение. В современном мире интернет-трейдинг на рынке ценных бумаг становится всё более популярным способом инвестирования и ведения финансовых операций. Однако, наряду с удобством и доступностью, онлайн-торговля несёт в себе и значительные криминальные риски. В статье рассматриваются основные угрозы, связанные с интернет-трейдингом, включая представление заведомо ложных сведений профессиональными участниками рынка ценных бумаг, внесение в реестр держателей ценных бумаг заведомо ложных сведений, нарушение правил проведения операций с ценными бумагами, манипулирование на рынке и другие виды финансовых преступлений. Особое внимание уделяется анализу мер правового регулирования, направленных на защиту инвесторов и предотвращение криминальной активности в сфере онлайн-торговли ценными бумагами. Также рассматриваются вызовы и перспективы развития интернет-трейдинга с точки зрения обеспечения кибербезопасности и сотрудничества между регуляторами и правоохранительными органами. В статье предлагаются рекомендации по усилению мер противодействия криминальным рискам на рынке ценных бумаг в условиях цифровизации экономики.

Материалы и методы. В данной статье используются различные методы анализа для изучения проблематики интернет-трейдинга на рынке ценных бумаг как источника криминальных рисков. Основной материал для исследования представляют статистические данные, отчеты правоохранительных органов, научные публикации, законодательные акты и нормативные документы, регулирующие деятельность на рынке ценных бумаг и обеспечение кибербезопасности.

Для обработки собранной информации и выявления основных тенденций и закономерностей в области интернет-трейдинга применяются общенаучные методы анализа и синтеза. Сравнительно-правовой анализ позволяет оценить эффективность существующих мер правового регулирования и защиты инвесторов в разных странах. Для изучения

механизмов мошенничества и других видов финансовых преступлений применяется метод кейс-стади, который включает в себя анализ конкретных примеров нарушений.

Результаты. Исследование показало, что с развитием интернет-трейдинга на рынке ценных бумаг значительно увеличивается количество криминальных рисков, среди которых особенно выделяются мошенничество, хищение данных и манипуляции на рынке. Выявлено, что существующие меры правового регулирования не всегда адекватны текущим угрозам, что требует их усовершенствования и адаптации к новым условиям цифровой экономики. Проведенный при этом анализ международного опыта показал различия в подходах к регулированию интернет-трейдинга и обеспечению безопасности инвесторов. На основе сравнительно-правового анализа предложены рекомендации по улучшению законодательной базы и усилению мер по борьбе с криминальными рисками на рынке ценных бумаг. Особое внимание уделено важности международного сотрудничества и обмена информацией между регуляторами и правоохранительными органами для эффективного противодействия транснациональным финансовым преступлениям.

Обсуждение. Система интернет-трейдинга – это система, позволяющая осуществлять покупку и продажу ценных бумаг или валюты через Интернет. Она обеспечивает прямой выход на биржи в режиме online с персонального компьютера из дома или офиса. Используя возможности системы, можно самостоятельно производить покупку или продажу ценных бумаг на фондовом рынке, или покупать и продавать валюту на рынке в реальном времени по текущим биржевым котировкам [1, с. 19].

Интернет-трейдинг предоставляет возможность отслеживать изменения цен на активы, анализировать финансовые рынки и осуществлять операции купли-продажи в любое время суток. Пользователи могут воспользоваться различными инструментами и функциями, такими как графики, технический анализ, новостные ленты, а также системы управления рисками и торговыми стратегиями. Кроме того, современные платформы интернет-трейдинга предлагают мобильные приложения, позволяющие трейдерам осуществлять операции на рынке в любой точке мира, где есть доступ к интернету.

Несомненно, система интернет-трейдинга значительно упростила процесс торговли на финансовых рынках, сделав его более доступным и эффективным для широкого круга участников. Однако с развитием системы интернет-трейдинга возросли и киберриски, с которыми сталкиваются пользователи и платформы. Киберпреступники используют различные методы для взлома аккаунтов трейдеров, включая фишинг, вредоносное ПО и атаки на веб-приложения, с помощью чего похищаются личные данные, средства с торговых счетов или производятся манипулятивные действия на рынке с использованием краденой информации. Например, в Казахстане был прецедент создания псевдосайта одного из банков, в котором обслуживались интересующие преступников организации, и в результате переписки получались их логины и пароли для Интернет-банкинга. «Фишинговый» сайт был создан на зарубежном сервере, чтобы затруднить идентификацию злоумышленников [1, с. 19].

Регуляторы и разработчики платформ постоянно работают над улучшением безопасности систем. Внедряются передовые технологии шифрования, системы обнаружения вторжений и мониторинга транзакций. Также проводятся регулярные аудиты безопасности и тестирования на проникновение для выявления и устранения уязвимостей. Однако, несмотря на все усилия, полностью исключить риск кибератак невозможно, поэтому трейдерам необходимо быть внимательными и осведомленными о потенциальных угрозах. Невозможно не согласиться с исследователями, которые делают вывод о том, что борьба с преступностью в киберпространстве подразумевает многоплановый подход, охватывающий технологическую, образовательную и правовую сферы [2, с. 107]. Необходимы комплексные меры, включающие усовершенствование законодательства, ужесточение контроля со стороны регуляторных органов, а также повышение правовой грамотности и этических стандартов среди участников рынка.

Противодействие уголовным правонарушениям, совершаемым в сфере оборота ценных бумаг, затрудняется сложностью определения самой грани между гражданско-правовой и уголовно-правовой ответственностью инсайдеров [3, с. 511]. Это обусловлено неоднозначностью трактовки понятий и критериев, которые определяют неправомерные действия в данной сфере. Кроме того, зачастую отсутствует четкость в законодательных нормах, регулирующих рынок ценных бумаг, что создает трудности при квалификации действий инсайдеров как уголовно наказуемых.

Важным аспектом является также высокая степень закрытости и конфиденциальности информации в сфере ценных бумаг, что затрудняет контроль и выявление правонарушений.

Все это свидетельствует о том, что задачи правоохранительных органов в контексте обеспечения кибербезопасности на финансовых рынках становятся всё более сложными и многообразными. Они включают в себя не только расследование и пресечение киберпреступлений, но и предотвращение будущих атак, а также сотрудничество с финансовыми институтами и регуляторами для укрепления общей безопасности системы интернет-трейдинга.

В Казахстане организационные и правовые рамки, а также технические аспекты системы мероприятий по кибербезопасности в сфере информационных технологий и связи развивались и закреплялись законодательно как элементы общей информационной безопасности и защиты информационного пространства и инфраструктуры связи. Это было сделано в соответствии с законодательством Республики Казахстан, в частности с Законом «О национальной безопасности». За последние годы различные аспекты, связанные с обеспечением информационной безопасности, нашли отражение и дальнейшее развитие в ряде нормативных правовых актов Казахстана. В частности, это касается Уголовного кодекса, Кодекса об административных правонарушениях, а также законов «О государственных секретах», «О персональных данных и их защите», «Об электронном документе и электронной цифровой подписи», «Об информатизации» и др. [4].

Вышеуказанные нормативные правовые акты нацелены на создание «необходимых условий для повышения осведомленности об угрозах, развития человеческого капитала и потенциала отечественной отрасли ИКТ по созданию программных продуктов и систем кибербезопасности, направленных на блокирование и подавление вредоносного программно-технического воздействия и защищенного телекоммуникационного оборудования» [4]. В соответствии с этим одной из приоритетных задач правоохранительных органов является мониторинг киберпространства на предмет угроз и подозрительной активности. Это включает в себя анализ больших объемов данных, отслеживание тенденций и паттернов, которые могут указывать на подготовку или проведение кибератак. Кроме того, правоохранительные органы должны оперативно реагировать на инциденты кибербезопасности, проводя расследования и принимая меры по устранению последствий атак. В процессе инсайдерской торговли формируется множество вещественных доказательств документального характера. Однако обычные методы расследования, предусмотренные уголовно-процессуальным законодательством, зачастую дают только косвенные доказательства, что не позволяет полностью завершить сбор информации. Поэтому, помимо стандартных процедур, таких как осмотр, обыск, выемка документов, необходимо применять и дополнительные методы. К ним можно отнести тайное расследование и негласное наблюдение, которые помогут получить более полную картину и выявить источники доказательств правонарушений в сфере ценных бумаг [5, с. 97]. Это позволяет правоохранительным органам успешно пресекать совершаемые уголовные правонарушения на интернет-рынках ценных бумаг.

Так, Департамент экономических расследований Актюбинской области обнаружил финансовую пирамиду, организованную иностранцами под видом компании «Unique finance». Они предлагали инвестиции в акции известных компаний, таких как «Pepsi», «Nike», «Microsoft», «Ford», «BMW» и др., обещая ежемесячную прибыль в 6% и дополнительные 5% за привлечение новых участников, при этом минимальный вклад

составлял 1000 долларов. Однако в реальности организаторы пирамиды присваивали средства вкладчиков, выдавая фальшивые акции. Их деятельность распространилась на крупные города Казахстана, включая Алматы, Астану, Шымкент, Актобе и Уральск. Уголовное дело было возбуждено по ч.2 ст. 217 УК РК «Создание и руководство финансовой (инвестиционной) пирамидой» [6].

Большой резонанс в Казахстане получило дело о мошенничестве на американском рынке ценных бумаг. Алматинский трейдер О. Ашикбаев разработал схему обмана торговых роботов, заработав за полгода \$22,2 млн. Его приговорили к пяти годам лишения свободы. Ашикбаев торговал между своими счетами, выбирая малопопулярные акции и манипулируя ценами вне основного торгового времени. Это дело стало важным прецедентом для казахстанской правоохранительной системы и послало сигнал мировым рынкам о неприятии мошенничества, поскольку контроль за добросовестностью участников рынка становится ключевым для сохранения доступа к мировым финансовым рынкам [7].

В качестве примера можно указать ситуацию с американской компанией TD Ameritrade, столкнувшейся в 2012 году с манипуляциями со стороны российских трейдеров. Крупнейший американский брокер TD Ameritrade просто закрыл всем россиянам доступ к Нью-Йоркской фондовой бирже, гарантировав при этом российским инвесторам убытки и пересмотр инвестиционных стратегий [8].

Эти примеры наглядно показывают, что проблемы кибербезопасности и мошенничества на рынке ценных бумаг могут иметь серьёзные последствия не только для отдельных инвесторов, но и для целых стран и регионов. Они подчёркивают необходимость строгого регулирования и мониторинга деятельности на финансовых рынках, а также важность сотрудничества между регуляторами, правоохранительными органами и финансовыми институтами для обеспечения безопасности и стабильности рынка ценных бумаг. В свете глобализации и развития технологий, прозрачность операций и защита прав инвесторов становятся ключевыми факторами в поддержании доверия к финансовым рынкам. Интернет-трейдинг на рынке ценных бумаг, несмотря на свою доступность и удобство, также является источником серьёзных криминальных рисков. Одними из основных рисков являются, конечно, мошенничество с использованием фальшивых торговых платформ, собственных счетов или манипуляции рыночными ценами, но также существует риск внутренних манипуляций со стороны брокеров или трейдеров, которые могут использовать предварительную информацию для получения незаконной прибыли. Другие криминальные риски связаны с кибербезопасностью: все чаще регистрируются взломы счетов и кражи персональных данных.

Для снижения криминальных рисков важно проводить тщательную проверку и лицензирование торговых платформ, а также обучать инвесторов основам финансовой грамотности и безопасности в интернете. Трейдеры и брокерские компании должны обеспечить надёжную защиту своих систем от хакерских атак. Со своей стороны, правоохранительные органы должны активно сотрудничать с регуляторами финансовых рынков для выявления и пресечения незаконных действий в сфере интернет-трейдинга.

Заключение. С развитием цифровых технологий и увеличением объема онлайн-торговли активами усиливается потребность в эффективных мерах правоохранительной деятельности для предотвращения и пресечения преступлений в данной сфере. Основные криминальные риски включают мошенничество, хищение данных, манипуляции на рынке и отмывание денежных средств.

Правоохранительные органы должны активно внедрять современные технологические решения для мониторинга и анализа финансовых операций, а также для оперативного реагирования на преступные действия. Кроме того, необходимо развивать специализированную подготовку сотрудников в области борьбы с преступлениями в сфере интернет-трейдинга, включая аспекты криптовалют и блокчейн-технологий.

В заключение можно отметить, что для минимизации криминальных рисков на рынке ценных бумаг в условиях интернет-трейдинга требуется комплексный подход, включающий

улучшение законодательной базы, усиление правоохранительной деятельности и повышение уровня сотрудничества между государственными структурами и частным сектором.

Список использованных источников

1. Коржумбаева Т.М., Абдуллина С.Х. Современные способы совершения преступлений в сфере высоких технологий // Ученые труды Алматинской академии МВД РК. – 2023. – №3 (76). – С. 15-24.
2. Дильбарханова Ж.Р., Нурманова А.Р. Понятие и виды цифрового мошенничества в киберпространстве // Ученые труды Алматинской академии МВД РК. – 2023. – № 2 (75). – С. 101-109.
3. Buell S. What is securities fraud? // Duke Law Journal. – 2011. – Vol. 61, No. 3. – Pp. 511-581. <https://ssrn.com/abstract=1872932>.
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407 «Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана»)» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>.
5. Qian1 Sh.H., Bai Y. Investigation difficulties and optimization suggestions of insider trading criminal cases in securities market // Academic Journal of Humanities & Social Sciences. – 2021. – Vol.4, Issue 12. – Pp. 95-102. DOI: 10.25236/AJHSS.2021.041218.
6. Иностранцы продавали фальшивые акции крупных компаний в пяти городах Казахстана: Международное информационное агентство «Казинформ». – 2020, ноябрь // <https://www.inform.kz/ru>.
7. Казахстанец получил пять лет колонии за манипуляции на фондовом рынке // <https://kz.kursiv.media>.
8. Орлова Ю. Нью-Йоркская биржа недоступна. Ameritrade закрывает российский инвесторам доступ к NYSE. – 2012 // <https://www.gazeta.ru/financial/2012/09/24/4785545.shtml?ysclid=ltv8u13bd5845011017>.

Сведения об авторах

Атаханова С.К. – ассоциированный профессор кафедры гражданского права и гражданского процесса, трудового права КазНУ имени аль-Фараби, кандидат юридических наук, доцент.

Кусаинова А.К. – ассоциированный профессор Школы права и государственного управления Университет Нархоз, доктор PhD.

Көбентаев Т.Д. – магистрант научно-педагогической магистратуры юридического факультета КазНУ имени аль-Фараби.

Атаханова С.К. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу, еңбек құқығы кафедрасының қауымдастырылған профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Кусаинова А.К. – Нархоз университеті Құқық және мемлекеттік басқару мектебінің қауымдастырылған профессоры, PhD докторы.

Көбентаев Т.Д. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Заң факультетінің ғылыми-педагогикалық магистратурасының магистранты.

Atakhanova S.K. – associate professor at the Department of Civil Law and Civil Procedure, Labor Law of Al-Farabi Kazakh National University.

Kussainova A.K. – associate professor at the School of Law and Public Administration of Narkhoz University, PhD.

Kobentayev T.D. – graduate student of the scientific and pedagogical magistracy of the Law Faculty of Al-Farabi Kazakh National University.

А.М. Тургинбаев¹, Е.Т. Әбілезов¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНЫҢ МІНДЕТТЕРІ МЕН ҚАҒИДАЛАРЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫН ЛОГИКАЛЫҚ ТАЛДАУ НЕМЕСЕ ОНЫҢ ТОЛЫҚСЫЗДЫҒЫ МЕН ҚАЙШЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ

Аталмыш мақалада қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтау маңыздылыққа туралы сөз болады. Заң әдебиеттерінде қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтау қылмыстық заңның қағидаларымен тікелей байланысты болып келетіндігі көрсетіледі.

Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығы, өзінің терең мазмұнында қылмыстық-құқықтық реттеуді сипаттайтын тенденциялары мен жақтарының жатқандығын дәлелдей алады. Қайшылықтардың ерекшелігі болып, оның әрбір қайшы жақтары ақырғы сипатында заңның сәйкессіздігіне апарды.

Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтауда пайда болатын дау-дамайлар жағымды немесе теріс салдармен байланысты болып келеді. Қылмыстық құқықтың мұндай жаңа қоғамдық қауіпті қайшылықтарды реттей алмау мүмкіндігіне ие болуы, тиімді заңи механизмді өңдеудің қажеттілігін тудырады.

Кез келген қылмыс әлеуметтік құбылыс ретінде өзара байланысқан және арасында бөліп шектейтін белгілерді қамтымаған қоғамдық қауіпті әрекет немесе қоғамдық қауіпті зардап сияқты элементтерді құрастырады. Қоғамдық қауіпті әрекет әрқашанда қоғамдық қауіпті салдармен байланыстырылады, сондықтан да әлеуметтік шынайлықта салдарсыз қылмыстар орын алмайды. Қылмыстық заңдағы қайшылықтардың орны бар екендігін басқа да қылмыстық заңшығарушылықтың нормалары дәлелдей алады.

Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтаудың тұрақты әдістері қалыптастырылуы тиіс.

Түйінді сөздер: қылмыстық заңның міндеттері, қағидалар құрылымы, логикалық талдау, нормалардың толықсыздығы, қайшылықтарды анықтау қылмыстық-құқықтық реттеу.

Логический анализ структурных задач и принципов уголовного права или выявление его неполноты и противоречий

В данной статье рассматривается важность логического анализа структурных задач и принципов уголовного права или выявления его неполноты и противоречий. В юридической литературе указывается, что логический анализ структурных задач и принципов уголовного права или выявление его неполноты и противоречий непосредственно связаны с принципами уголовного права. Логический анализ структурных задач и принципов уголовного права или его неполноты и противоречий может свидетельствовать о наличии в его глубинном содержании тенденций и сторон, характеризующих уголовно-правовое регулирование. Особенность противоречия заключается в том, что каждая из его противоречивых сторон в конечном итоге приводит к противоречивости закона. Логический анализ структурных задач

и принципов уголовного права или споры, возникающие при определении его неполноты и противоречий, связаны с положительными или отрицательными последствиями. Тот факт, что уголовное право не может регулировать такие новые общественно опасные противоречия, порождает необходимость разработки эффективного юридического механизма. Любое преступление как социальное явление создает такие элементы, как общественно опасное деяние или общественно опасное последствие, которые не содержат взаимосвязанных и разделяющих между собой ограничивающих признаков.

Общественно опасное деяние всегда сопряжено с общественно опасными последствиями, поэтому в социальной реальности без последствий преступления не происходят. О наличии противоречий в уголовном праве могут свидетельствовать и другие нормы уголовного права. Должен быть сформирован логический анализ структуры задач и принципов уголовного права или устойчивые методы выявления его неполноты и противоречий. Следовательно, необходимо учитывать структуру задач и принципов уголовного права как одного из направлений коллизий общеправовых норм уголовного права, логического анализа или определения его неполноты и противоречий.

Ключевые слова: задачи уголовного права, структура принципов, логический анализ, неполнота норм, выявление противоречий, организационно-правовая регламентация.

Logical analysis of the structure of tasks and principles of criminal law or identification of its incompleteness and contradictions

In this paper is considered the importance of a logical analysis of the structural tasks and principles of criminal law or the identification of its incompleteness and contradictions. The legal literature indicates that the logical analysis of the structure of tasks and principles of criminal law or the identification of its incompleteness and contradictions are directly related to the principles of criminal law. A logical analysis of the structural tasks and principles of criminal law or its incompleteness and contradictions may indicate the presence in its deep content of trends and sides characterizing criminal law regulation. The peculiarity of contradictions lies in the fact that each of its contradictory sides in the final property leads to inconsistency of the law. A logical analysis of the structure of tasks and principles of criminal law or disputes arising in determining its incompleteness and contradictions are associated with positive or negative consequences. The fact that criminal law cannot regulate such new socially dangerous contradictions creates the need to develop an effective legal mechanism. Any crime as a social phenomenon creates elements such as a socially dangerous act or a socially dangerous consequence that do not contain interrelated and dividing limiting features. A socially dangerous act is always associated with socially dangerous consequences, therefore, in social reality, crimes do not occur without consequences. Other norms of criminal law may also indicate the existence of contradictions in criminal law. A logical analysis of the structure of tasks and principles of criminal law or sustainable methods for identifying its incompleteness and contradictions should be formed. Therefore, it is necessary to take into account the structure of the tasks and principles of criminal law as one of the areas of conflict of general legal norms of criminal law, logical analysis or determination of its incompleteness and contradiction.

Keywords: tasks of criminal law, structure of principles, logical analysis, incompleteness of norms, identification of contradictions, organizational and legal regulation.

Кіріспе. Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтау қоғамдық қарым-қатынастардың өзгеруімен тікелей байланысты болып келеді.

Қарқынды жаһандандудың өсуі заңнаманы дұрыс қалыптастыруға тікелей әсер ету және қылмыстық-құқықтық саясаттың қазіргі заманғы талаптарға сай болуын қажет етеді. Қылмыстық-құқықтық юрисдикция шекаралары Қазақстан Республикасы қылмыстық

кодексінің міндеттері мен қағидалары құқық қолданушыларға ғана емес сонымен қатар заңшығарушылардың өздеріне де қатысты нормалардың белгіленген ережелерін бекіткен. Қылмыстық-құқықтық құрылымдық пайда болуы иерархиясындағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі міндеттері мен қағидалары қылмыстық заңның басқа да нормаларынан жоғары тұрады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің міндеттері мен қағидалары арнайы нормалардан құралған және олардың әрқайсы жеке тұрғыда қайта қарастырылуы қажет, сонымен қатар кейбір бекітілген ережелер қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының деңгейіне жатқызылып өзара талдануға жатады. Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидалары қылмыстық заңнаманың жүйесін сақтаушы бастама ретінде танылады. Қылмыстық заңның коллизиялық және қайшылықты мәселелерінің негізгі басым бөлігі қылмыстық заңның қағидаларында жатыр. Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидалары белгілі бір анықталған қарым-қатынастық деңгейлерде бір-бірімен байланысты, бағынышты болуы тиіс екендігін дәлелдейді.

Әдістер. Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтау әдістердің бірі. Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтаудың мәні мен маңыздылығы айтыла отырып, олардың қылмыстық-құқықтық қатынастарды коллизиялық реттелуі басым түрде оң әдіспен мемлекеттің егеменді билігі қалыпты нормалары арқылы шешілуі тиіс екендігі ескеріледі. Ұлттық міндеттемелер құқығына байланыстыру, уақыт өте келе анағұрлым салмақтыюрисдикциялық қатынастарды реттеудің қажеттілігі әдіс ретінде туындап отыр.

Негізгі бөлім. Қылмыстық құқық нормаларының толықтығы туралы сұрақтарды шешуде ең алдымен қылмыстық заңның құрылымын анықтау қажет. Аталған мәселе күрделі және кең көлемді, сондықтан оны бірден толық қарастыру мүмкін емес. Осындай кең мәселенің бір ғана бұрышын қылмыстық заңның міндеттері мен қағидалары қамтиды. Демек, мәселе Қазақстан Республикасы Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидалары құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтауға бағытталады.

Қазақстан Республикасы қылмыстық құқығы Қазақстан Республикасы Конституциясына сүйене отырып, міндеттер мен қағидаларды қылмыстық заңшығарушылығы алдында іске асыру мүмкіндігін қойып отыр. Қылмыстық кодекстің міндеттері мен қағидаларының ерекшелігі болып, оларға кең тұрғыда құқыққолданушы ретінде емес, керісінше заңшығарушы ретінде талаптардың қойылатындығында.

Жүйенің туындысы ретінде қылмыстық-құқықтық ұстанымдардың жиынтығы шеңбері нақты анықтала отырып, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі формальді-логикалық жүйесінің нормалары Қазақстан Республикасы ҚК 1-бабынан басталады. «Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы Қазақстан Республикасының осы Қылмыстық кодексінен тұрады. Қылмыстық жауаптылықты көздейтін өзге заңдар осы Кодекске енгізілгеннен кейін ғана қолданылуға жатады» [1]. Демек, Қылмыстық кодекске қосылмаған нормалар қылмыстық жауаптылықты көздей алмайды.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі 1-бабымен заңшығарушы қылмыстық заңның басқа да нормалары мазмұнының өзіндік қызметіне талаптар қоя білген.

Қазақстан Республикасы Конституциясы қағидаларына және халықаралық құқыққа қайшы келетін нормалар қолданылуға жатпайды. Сонымен қатар қарастырылып отырған заң нормалары қайшылықтарды шеше алатын және белгілі бір жүйені сақтауға себепші болатын коллизиялық ережелердің ролін атқарады. Қылмыстық-құқықтық нормалардың қағидалары иерархиясында, яғни Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі 1-бабында привилегиялық ережелер орын алады.

Қылмыстық заңның гносологиялық қызметін зерттей отырып, «заң қылмыстарды дәрежелеу мен жаза тағайындаудағы сот қызметінің алгоритмінің туындысы» болып танылуы қажет. Сот қылмыстық заңды қолдануда, әрекетті бағалай отырып тек қана жаза тағайындамайды, сонымен қатар қылмыстық заңның күшін бекітеді. Осыған байланысты қылмыстық заңға енген нұсқаушы нормалар сот қызметін іске асыруы үшін алгоритмін

қамтамасыз етуі тиіс. Егер алгоритм болмаса, нормалар іске асырылмайды. Ал, Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының ерекшелігі - талаптардың бекітілгендігінде.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 2-бабы кодекстің міндеттерін белгілейді. Баптың атауы (Қылмыстық кодекстің міндеттері) ең алдымен Қылмыстық кодексте белгіленген нормалары арқылы құқықтық қорғау қызметін белгілеген. Белгіленген міндеттерге қайшы келетін нормалар қылмыстық заңның құрылымына енгізілмейді. Қылмыстық заңның міндеттері қылмысы үшін кінәліні жазалау емес, керісінше қылмыстың алдын алу болып табылуы тиіс.

Қылмыстық заңның міндеттеріндегі қылмыстық-құқықтық тыйым салудың негіздерін белгілей отырып, аталған объектілерді дұрыс қорғауды талап етеді. Осыған байланысты заңшығарушы алдында қылмыстық заң жоғарғы деңгейде қоғамның маңызды мүдделерін қорғауы міндетті. Қылмыстық заңды құрастыруда ерекше маңызды болып Қылмыстық заңның қағидалары табылады. Қылмыстық әрекеттер олар үшін жаза тағайындау немесе басқа да қылмыстық-құқықтық шаралар формальді – логикалық тұрғыда қылмыстық заңның қағидаларына қайшы келмеуі тиіс. Тәжірибеде қылмыстық заңды қолдануда, басылымдарды анализдеу нәтижелері қағидалар мазмұны түбегейлі айқындалмайды.

Қылмыстық құқықтың қағидалары – нормалар институттарының басқарушы бастамасы ретінде олардың негізгі мазмұнының бағыттарын белгілейді. Нақты түсіндіру мен мазмұнын ашып көрсету қылмыстық құқық нормаларын қолдануда маңыздылыққа ие [2, 13 б.].

Қылмыстық заңның бірінші қағидасы — заңдылық қағидасы, яғни қылмыстылық және жазалылық тек қана қылмыстық заңмен анықталады. Қазақстан Республикасы Конституциясымен «Қылмыстық заңды ұқсастығына қарай қолдануға жол берілмейтіндігі нақтыланған. Осы қағида Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексімен бекітілген. Бұл қағиданы, тәжірибеде қоғамға қауіпті болса да, бірақ жасанды белгілері бар болғандықтан және де қылмыс құрамы белгілеріне сәйкес келмейтін іс-әрекеттерге қолданса заң-қылмыстық заңдарда тікелей көрсетіледі және оларға тиісінше заңдылық анықтама беріледі. Қылмыстық заңды арнайы көзделмеген ретте адамның іс-әрекеті қылмысқа жатпайды. Қылмыстық құқық теориясында ұқсастықтың екі түрі белгіленген Жалпы бөлімнің ұқсастығы және Ерекше бөлімнің ұқсастығы. Осыған байланысты мынадай сұрақ туындайды. Барлық ұқсастыққа тыйым салынған ба? әлде қылмыстық заңда осыған байланысты арнайы сілтемелер бар ма?

«Қылмыстық әрекеттің «жазалылығы» туралы түсінікті шешудің сұрақтары бірқатар қиындықты тудырады. Аталған түсінікті тар немесе кең мағынада анықтауымызға болады. Бірінші белгісіне сәйкес жазалылық қылмыстық заңның құрылысының құрылымын, яғни санкцияның түрлерін мерзімі мен мөлшерін көрсетеді.

Кең мағынадағы қылмыстық әрекеттің жазалылығын талдауда санкцияның болуымен қатар жазалаумен байланысты болған қылмыстық-құқықтық нормалардың жүйесі қосып қарастырылады. Бұл жағдайларда зерттелуге жататын түсінік артықшылық емес керісінше анықтаушы мәнге ие болады. Демек, Қылмыстық заңның заңдылық қағидасын анықтауда кішігірім артықшылықтарға жол берілсе де қылмыстық әрекеттің жазаланушылығын тар мағынада түсінгеніміз дұрыс. Мұндай мән-жайлар басқа да Қылмыстық заңмен тыйым салынған қылмыстық-құқықтық салдарды анықтауда пайда болады. Осыған қатысты Қылмыстық заңды ұқсастығына қарай қолдануға болмайтындығына қатысты қорытынды жасауымызға болады. Құқыққолдану кезінде қылмыс құрамдарын белгілеумен байланысты болған қылмыстық құқықтың Жалпы және Ерекше бөліміндегі кемшіліктердің орнын толтыру мүмкін емес. Қылмыстық заңның кемшілігін жоюға тыйым салынбаған [3]. Осыған байланысты бірқатар жағдайларда Жалпы бөлімде ұқсастыққа жол берілген.

Қылмыстық құқықтың келесі бір қағидасы — азаматтардың заң алдындағы теңдігі болып табылады. Аталған қағиданың формальді-логикалық құрылымы мейлінше қарапайым. Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексі 14-бабы төртінші бөлігімен «Қылмыс жасаған адамдар шығу тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, сеніміне, қоғамдық бірлестіктерге

қатыстылығына, тұрғылықты жеріне немесе өзге де кез келген мән-жайларға қарамастан заң алдында бірдей» деп белгіленген.

Азаматтардың заң алдындағы теңдігі қағидасы екі талапты қамтыған. Олардың бірі заңшығарушыға бағытталған (заң азаматтарды қандай да болмасын белгілері бойынша блуге жатқызбайды), келесі - құқыққолданушыларға (заңды мән-жайларға байланысты қолдануға болмайды). Бірақ осы қағиданы талдауда анықталған қиындықтарға тап боламыз. Мұның өзі «қылмыс жасаған азаматтардың заң алдындағы теңдігінің» мазмұнын кұрайтын түсінігін анықтаудан шығады. Аталған қағида арнайы субъект теориясына қайшы келмейді. Азаматтардың теңдігі қылмыс жасалған сәттен басталады.

Аталған мәселе бойынша проблемалық тұрғыдан Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі 74-бабымен көзделген «Сотталған жүкті әйелдердің жазаны өтеуін сот бір жылға дейін кейінге қалдыруы мүмкін. Жас балалары бар сотталған әйелдер мен жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектердің жазасын орындауды сот бес жылға дейін, бірақ бала он төрт жасқа толғаннан аспайтын мерзімге кейінге қалдыруы мүмкін» екендігі белгіленді. Қылмыстық жауаптылықты шешу мәселесі қылмыс субъектісінің жыныстық белгісі арқылы ерекшеленген. Олай болса, аталған статустен сәйкес келетін басқа да тұлғалардың жауаптылығы қалай шешілетін? Иммуниет логикалық мағынада теңдік қағидасынан алып тастау дегенді түсіндереді, ал аталған мәселе арнайы қарастыруды талап ететін сияқты. Осындай көзқарастар туралы бірқатар зерттеулерде анықталған [4]. Егер, азаматтардың заң алдындағы теңдігі қағидасын қылмыстық заңда орнықтыратын болсақ, тиісті тұрғыда өңдеуіміз қажет, себебі ол Конституцияның қағидаларын толық қамтамасыз ете алмайтын сияқты.

Қылмыстық құқықтың маңызды қағидаларының бірі болып, қылмысы үшін кінәлі жауаптылығы — қағидасы табылады. Осы қағидамен сәйкес ҚК-тің 19-бабы, адам соларға қатысты өз кінәсі анықталған қоғамдық қауіпті әрекеті (іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі) және пайда болған қоғамдық қауіпті зардаптар үшін ғана қылмыстық жауаптылыққа тартылуы тиіс. Объективті айыптауға яғни кінәсіз зиян келтіргені үшін қылмыстық жауаптылыққа жол берілмейді. ҚК-тің 23-бабында кінәсіздікпен зиян келтірудің түсінігі берілген. Қылмыстың зардабы қанша ауыр болса да, егер ол кінәсіз жағдайда істелсе, ол қылмыс болып табылмайды делінген. Қылмыстық кодекстегі осы аталған норма дұрыс айқындалған мазмұндағы сипатпен байланыстырылған.

Қылмыстық заңды теория мен тәжірибеде қолдануда бір қалыпты қабылданбайтын қағидаларының бірі болып «әділеттілік» қағидасы танылады.

Сұрақтың туындауы, бір қылмысы үшін екі рет қылмыстық жауаптылыққа тартуға тыйым салынуымен байланысты болып отыр. Демек мұндай мән-жайлардың айтылуы қылмыстың көптілігі бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартуға қатысты туындаған. Кейбір авторлар, қылмыстың жиынтығын бірнеше мәрте қылмыстың жасалуымен байланыстырады, әділеттілік қағидасы жасалған қылмысты қылмыстық-құқықтық бағалауға қатысты өзінің міндеттерін жатқызбайды. Қозғалған мәселе процессуалдық сипаттағы талаптар емес, керісінше Қылмыстық кодекстің қағидалары туралы болмақ. Әділеттілік қағидасы өзінің құрылымының қарапайымдылығына қарамастан, оны грамматикалық талдау барысында бірқатар қиындықтарға тап боламыз. Олардың себебі болып қылмыстық құқық теориясындағы фундаменталдық ұғымдардың интерпретациясымен байланыстылығында.

Бұл қағиданың мәні сол, адамды қылмыстық жауаптылыққа және жазаға тартуы кезінде қолданылады. Демек, (Қылмыстық кодекстің 52-бабы) жаза тағайындау кезінде қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесі, айыпкердің жеке басы, сонымен бірге оның қылмыс жасағанға дейінгі және одан кейінгі мінез-құлқы, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар, сондай-ақ тағайындалған жазаның сотталған адамның түзелуіне және оның отбасының немесе оның асырауындағы адамдардың тіршілік жағдайына ықпалы ескеріледі.

Қазақстан Республикасының Конституциясына қатысты, қылмыстық құқықтағы қағиданың бірі - ізгілік қағидасы. Конституциямыздың 1- бабы, жалпы ережелері бойынша Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады: оның ең қымбат қазынасы — адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары. Міне, осыған байланысты заң атқарушылықта нақты бір конституцияның шеңберінде нормаларды жүзеге асыра алады.

Конституцияның 17-бабы 2-бөлігіне сәйкес «Ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды деп белгіленген. Осы анықталынған конституциялық норма Қылмыстық кодекстің 39-бабы 2-бөлігі бойынша, жаза тағайындауда нақты айқындалған («Жаза тән азабын шектіруді немесе адамның қадір-қасиетін қорлауды мақсат етпейді»). Қылмыстық заңның бұл нормасы әрбір азаматтың әлеуметтік белсенділігін арттыруға өзінің Конституциялық құқықтары мен бостандықтарын, мүддесін батыл қорғауға тікелей жағдай туғызады. Изгілік қағидасын дұрыс іске асыру қылмыстық заң міндеттерін жүзеге асырудың алғы шарты болып табылады.

Изгілік қағидасы екі талапты бекітеді. Біріншісі - «Қылмыстық заң азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз етеді», ол тікелей заңшығарушыға қатысты айтылған. Екіншісі – «қылмысы үшін кінәлі адамға қатысты тән азабын шектіруді немесе адамның қадір-қасиетін қорлауды мақсат етпейді».

Изгілік қағидасы белгіленген ережелерге, яғни жазаның орындалуы мен басқа да қолданылатын қылмыстық-құқықтық сипаттағы шараларға тиісті талаптар қоя білген.

Жеке талдауды қажет ететін қылмыстық құқықтың тағы бір қағидаларына - қылмыстық жауаптылық пен жазадан бұлтартушылық (таймау) қағидаларын жатқызуға болады. Заң атқарушы мұндай, бұлтарту қағидасын қылмыстық кодексте нақты атап айтпаған. Қылмысы үшін кінәлі адамға, қылмыстық жауаптылық пен жазаны қолдануды жариялағаннан кейін заң атқарушы қылмыстық жауаптылық пен жазаны немесе басқа да әсер ету шараларын қолдануға жатады. Қазақстан Республикасы қылмыстық заңында мараптау нормалары болуы себебінен, кейбір жағдайларда қылмыстық жауаптылық пен жазаны қолдануда бұлтарту қағидаларын іске асыру институты, әлсіз түрде орындалу белгілері бар. Бұлтарту қағидаларына мынадай марапаттау негіздері әсер етеді: шын өкінуіне байланысты немесе үрейлену, қорқу немесе сасқалақтау салдарынан қажетті қорғану шегінен асқан кезде қылмыстық жауаптылықтан босату т.б. жатады.

Соңғы айтылатын маңызды норманың бірі ретінде саналатын Қылмыстық заңның қағидаларымен тығыз байланысты болған «қылмыстық жауаптылықтың негізі» танылады. Қылмыстық жауаптылықтың негізі болып не табылатындығын анықтау қылмыстық құқықтың қағидалы ережелерінің бірі ретінде саналатындығы айтылған [5, 11 б.].

Өзінің мазмұндық аспектілеріне қарай қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін қажетті және жеткілікті шарттарды көрсете отырып заңдылық қағидасын арттыра түседі. Жаң күші бар заңнамаға сәйкес екі шарттан тұрады: шын мәніндегі немесе нақты (қылмысты іс әрекетті жасауы) және заңды (қылмыс құрамының барлық белгілерінің болуы). Осы айтылғандар арасында жазалау туралы еш нәрсе айтылмаған, әрине біздің қылмыстық заңның қағидалары бойынша ұқсастық (аналогия) туралы талқыланған түсініктердің дұрыс екендігін көреміз. Мысалы, қоғамдық қатынастардың маңызды элементі тұтастай алғанда адамның мүддесі болып табылады. Мемлекеттің, ұйымдардың мүдделерін, жекелеген адамдардың және адамдар тобының мүдделерін тұтастай білдіреді. Егер, қоғамның немесе мемлекеттің мүдделеріне адамның мінез-құлықы қауіп төндірмейтіндіктен, ол қылмыстық құқық бұзушылық деп танылмайды. Оның үстіне, осы мүдделерді қорғау кезінде қол сұғушыға зиян келтіру заңды мінез-құлық ретінде бағаланады және жауаптылыққа әкеп соқтырады [6, 13 б.].

Аталған мәселе бойынша шешімнің екі негізгі тәсілі қарастырылған: 1) шетелдіктер жасаған қылмыстарға ғана және резидент емес апатридтер; коллизиялық норма көлемінің таралуы; 2) қылмыс жасаушы субъектінің сипатына қарамастан коллизиялық норма

көлемінің таралуы. Мысалы, Болгария Республикасы ҚК-нің 5-бабында: «ҚК шетелде жалпы сипаттағы қылмыс жасаған шетелдіктерге де қолданылады»... Бұл тәсіл қазіргі заманғы әлемдік тәжірибеде, әсіресе қатысушы мемлекеттердің заңдарында кеңінен таралған болып табылады [7]. Әрине мұндай нормалардың қолданылуы мемлекеттердің өзіндік құрылымы мен ұстанымына қарай таратылады.

Қорытынды. Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының құрылымын логикалық талдау немесе оның толықсыздығы мен қайшылығын анықтауға байланысты мынадай қорытындылар жасай аламыз. Біріншіден - «Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің міндеттері мен қағидалары» құқық қолданушыларға ғана емес сонымен қатар заңшығарушылардың өздеріне де қатысты нормалардың белгіленген ережелерін бекіткен. Егер, қайшы келген жағдайларда аталған тарау өзінің мазмұнына сәйкес деп танылмайды. Екіншіден - қылмыстық-құқықтық құрылымдық пайда болуы иерархиясындағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі міндеттері мен қағидалары қылмыстық заңның басқа да нормаларынан жоғары тұрады. Үшіншіден - Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің міндеттері мен қағидалары арнайы нормалардан құралған және олардың әрқайсы жеке тұрғыда қайта қарастырылуы қажет, сонымен қатар кейбір бекітілген ережелер қылмыстық заңның міндеттері мен қағидаларының деңгейіне жатқызылып өзара талдануға жатады. Төртіншіден – Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидалары қылмыстық заңнаманың жүйесін сақтаушы бастама ретінде танылады. Қылмыстық заңның коллизиялық және қайшылықты мәселелерінің негізгі басым бөлігі қылмыстық заңның қағидаларында жатыр. Бесіншіден - Қылмыстық заңның міндеттері мен қағидалары белгілі бір анықталған қарым-қатынастық деңгейлерде бір-бірімен байланысты, бағынышты болуы тиіс. Мұның өзі Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіндегі (1-бөлімі) көзделген нормалардың қайшылығын жоюға жағымды мүмкіндіктер береді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.
2. Каиыржанов Е.И. Уголовное право Республики Казахстан (общая часть). - Алматы, 1998. - 220 с.
3. Климцева О.Ю. Пробелы в уголовном праве (к проблеме их восполнение и преодоления) // Вопросы юридической техники в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве: Сб. науч. статей. - Ярославль, 1997. - С. 78-79.
4. Кибальник А.Г. Иммуниет в уголовном праве. Дис...канд. юрид. наук. - М., 1999. - С. 20.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части /Под общ. Ред. И.Ш. Борчашвили. Изд 2-е. – Алматы: Жеті жарғы, 2007. - 992 с.
6. Рахметов С.М. Объект и предмет экологических уголовных правонарушений. //Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. - №1(58). - 2019. - 99 б.
7. Jonathan O. Hafen International Extradition: Issues Arising Under the Dual Criminality Requirement. URL: <http://www.law2.byu.edu/lawreview/archives/1992/1/haf.pdf>.

Авторлар туралы мәліметтер

Тұрғынбаев А.М. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының Жалпы білім беру пәндер кафедрасының профессоры, PhD.

Әбілезов Е.Т. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының ІІО басқармасы кафедрасының профессоры. з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

Тургинбаев А.М. – профессор кафедры Общеобразовательных дисциплинАлматинской академий МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, PhD.

Абилезов Е.Т. - профессор кафедры управления ОВД Алматинской академий МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова. к.ю.н., ассоциированный профессор.

Turginbayev A.M.- Professor of the Department of General Education Disciplines of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, PhD.

Abilezov E.T. - Professor of the Department of Internal Affairs Management of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Yesbulatov, c.j.s., Associate Professor.

А.Б. Шарипова¹, А.А. Арын¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ВИДЫ ОНЛАЙН-МОШЕННИЧЕСТВА В УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ АСПЕКТЕ

В данной статье авторы раскрыли наиболее актуальные виды онлайн-мошенничества. Несмотря на разнообразие видов онлайн-мошенничества, есть несколько общих признаков, которые их объединяют: обманные действия: использование ложной информации или манипуляций для обмана; злоупотребление доверием; умышленное искажение фактов или умолчание: представление ложной информации или умалчивание о важных фактах для достижения целей мошенника; хищение чужой собственности: незаконное захватывание или использование имущества другого лица; незаконное приобретение прав на чужую собственность: незаконное получение контроля или доступа к имуществу или правам другого человека, в большинстве случаев жертва мошенничества самостоятельно и добровольно передает преступникам свою собственность или права на нее.

Эти общие признаки подчеркивают методы, которые мошенники часто используют для обмана и получения выгоды за счет других людей, особенно в онлайн-среде, где коммуникация происходит удаленно и анонимно.

Ключевые слова: онлайн-мошенничество, кибербезопасность, фишинг, криптовалюты, киберсквоттинг, фарминг.

Қылмыстық-құқықтық аспектідегі онлайн алаяқтық түрлері

Бұл мақалада авторлар онлайн алаяқтықтың ең өзекті түрлерін ашып көрсетеді. Онлайн алаяқтықтың алуан түрлілігіне қарамастан, оларды біріктіретін бірнеше жалпы белгілер бар: алаяқтық әрекеттер: алдау үшін жалған ақпаратты немесе манипуляцияларды пайдалану; сенімді теріс пайдалану; фактілерді қасақана бұрмалау немесе айтпау: жалған ақпарат ұсыну немесе алаяқтың мақсатына жету үшін маңызды фактілерді жасыру; біреудің мүлкін жымқыру: басқа адамның мүлкін заңсыз басып алу немесе пайдалану; басқа біреудің мүлкіне құқықтарды заңсыз алу: басқа адамның мүлкіне немесе құқықтарына бақылауды немесе қол жеткізуді заңсыз алу, көп жағдайда алаяқтық құрбаны өз бетінше және өз еркімен қылмыскерлерге өз мүлкін немесе құқықтарын береді.

Бұл жалпы белгілер алаяқтардың әсіресе байланыс қашықтан және жасырын түрде болатын онлайн ортада басқа адамдардың есебінен алдау және пайда табу үшін жиі қолданатын әдістерін көрсетеді.

Түйінді сөздер: онлайн алаяқтық, киберқауіпсіздік, фишинг, криптовалюта, киберквоттинг, фарминг.

Types of online fraud in the criminal law aspect

In this article, the authors have revealed the most relevant types of online fraud. Despite the variety of types of online fraud, there are several common features that unite them: deceptive actions: using false information or manipulation to deceive; abuse of trust; intentional distortion of facts or omission: presenting false information or omission of important facts to achieve the goals of a fraudster; theft of someone else's property: illegal seizure or use of another's property persons; illegal acquisition of rights to other people's property: illegal acquisition of control or access to an-

other person's property or rights, in most cases, the victim of fraud independently and voluntarily transfers his property or rights to it to criminals.

These common features highlight the methods that scammers often use to deceive and profit at the expense of other people, especially in an online environment where communication takes place remotely and anonymously.

Keywords: online fraud, cybersecurity, phishing, cryptocurrencies, cybersquatting, pharming.

Введение. Прежде чем определить виды онлайн-мошенничества, следует дать правовую характеристику онлайн-мошенничеству, что мы под этим понимаем. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерных технологий предусмотрена главой 7 «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи», а также существуют отдельные виды преступлений, которые совершаются с помощью компьютерных технологий, ярким примером является статья 190 УК РК гласит, что «Мошенничество - это хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием» [1].

«Мошенничество – это разновидность хищения. Однако оно совершается посредством злоупотребления доверием или обмана – предоставления заведомо недостоверных сведений, сокрытия правдивой информации, направленных на введение субъекта в заблуждение. Злоупотреблением доверием называют использование в корыстных целях доверительных отношений, установившихся между виновным и потерпевшим. Они могут обуславливаться служебным положением, дружеской или родственной связью. Злоупотребление доверием имеет место и в случаях, когда виновный получает предоплату за услуги/работы, которые не собирается предоставлять/осуществлять, или за товар, который не планировал передавать потерпевшему» [2].

Борчашвили И.Ш. считает, что «...мошенничество состоит в том, что оно нарушает общественные отношения собственности независимо от ее форм, связанные с порядком распределения материальных благ, установленным в государстве, по поводу не только имущества, но и прав на него. Вследствие совершения мошенничества, с одной стороны, собственник или иной владелец имущества или права на него утрачивают это имущество или право на имущество, что влечет причинение им имущественного ущерба, с другой – лицо, овладевая этим имуществом или правом на имущество способом обмана или злоупотребления доверием незаконно, то есть помимо и вопреки установленному в государстве порядку распределения материальных благ, обогащается на сумму, равную стоимости имущества, либо получает возможность обогащения за счет права на имущество на соответствующую сумму» [3].

Онлайн-мошенничество – это вид киберпреступлений, в которых злоумышленник использует свою жертву посредством интернета с целью кражи денег, получения доступа к конфиденциальной информации или для других преступных целей. Часто онлайн-мошенничество приводит к краже персональных данных и потере финансовых средств.

Материалы и методы. В статье были использованы современные общенаучные методы, а именно: методы познания (анализ, синтез, статистический метод), а также методы других наук, в частности основы теории информационной безопасности.

Основная часть. К различным видам онлайн-мошенничества относятся интернет-мошенники, например Интерпол разработал собственную классификацию интернет-мошенников. Данная классификация поможет при определении причастности лица к совершению уголовного правонарушения при расследовании онлайн-мошенничества.

Разберем каждый вид по отдельности:

- «любопытные» – это люди, которые не имеют злого умысла и совершают свои деяния из-за любопытства и неграмотности;

- «профессионалы» – те, кто совершает противоправные действия, руководствуясь злым умыслом;

- «фобы» – люди с нарушениями психики, страдающие неврастенией или теми или иными формами зависимости;
- «хулиганы» – те, кто действует, основываясь на хулиганских побуждениях;
- «воры» – это люди, которые взламывают компьютерные системы, движимые желанием на этом «навариться»;
- «мусорщики» – это мошенники, внимательно изучающие содержимое корзины и прочий интернет-мусор, желая собрать таким способом персональные данные пользователей;
- «учителя» – мошенники, которые «обучают» других, менее квалифицированных коллег работать в сети, объясняют им, к чему может привести нарушение регламента работы;
- «подглядывающие» – злоумышленники, не санкционированно проникающие на различные сайты, используя информацию, предоставленную им зарегистрированными пользователями;
- «инсайдеры» – люди, получающие инсайдерскую информацию и передающие ее кому-либо «на сторону» (обычно руководствуются корыстными целями);
- «аукционщики» – мошенники, организующие «липовые» распродажи и аукционы, приманивая пользователей привлекательными ценами или интересными лотами, которых на самом деле не существует;
- «нигерийцы» – злоумышленники, которые незаконно присваивают себе чужое по «нигерийскому методу»: берут средства «на хранение» или как «депозит», обещая высокие проценты по нему;
- «вымогатели» – мошенники, распространяющие вредоносные вирусы, способные заблокировать компьютеры пользователей, а затем вымогающие с них деньги на «починку» устройства;
- «домушники» – злоумышленники, которые используют в корыстных целях носители информации;
- «перехватчики» – те, кто перехватывает данные в Интернете и далее используют их в своих корыстных интересах;
- «Санта-Клаусы» – злоумышленники, которые используют для проникновения в систему аккаунты уже зарегистрированных в ней клиентов;
- «демпингующие» – люди, обманывающие пользователей, предлагая им сделки по купле-продаже несуществующих товаров по ценам ниже рыночных;
- «саботажники» – мошенники, которые саботируют нормальную работу сети, используя для этого организационные или программные методы;
- «оседлавшие троянца» – злоумышленники, сознательно распространяющие вирусы типа «троянского коня» для того, чтобы решать таким образом собственные задачи, например, распространять вирусную рекламу;
- «аналитики» – люди, тщательно изучающие все сообщения системы для получения в дальнейшем доступа к ней на незаконных основаниях;
- «отпетые фрилансеры» – злоумышленники, которые наживаются на людях, работающих по фрилансу. Они не оплачивают заказы, выполненные доверчивыми копирайтерами, или предлагают выгодную надомную работу, для устройства на которую нужно внести депозит» [4].

Как мы видим на сегодняшний день онлайн-мошенники, очень изобретательны и приносят большой урон государству и обществу. Необходимо усовершенствовать законодательную базу по развитию методик расследования в этой области.

Часто мы встречаемся с различными видами онлайн-мошенничества и наиболее распространенными являются:

1. Киберсквоттинг (от англ. cybersquatting) – это способ заработка денег, который основан на анализе новостей рынка с целью выявления названий компаний и брендов новых товаров, для которых еще не зарегистрированы одноименные доменные имена. Обнаружив такой бренд, киберсквоттер регистрирует доменное имя на себя в надежде перепродать его

впоследствии компании, владеющей соответствующим брендом [5]. Киберсквоттеры – это люди, которые регистрируют домен с целью их перепродажи [6].

2. Мошенничество при помощи SMS «Нигерийские письма» – вид киберпреступности, который получил наибольшее развитие с появлением рассылок по электронной почте. Письма появились в Нигерии и распространялись по почте в бумажной форме. Мошенники, как правило, просят у получателя письма помощи в многомиллионных денежных операциях, обещая крупную сумму от процентов [7].

3. Мошенничество в интернет-магазине. Для обмана мошенники пользователей часто используют онлайн магазины: а) просят внести предоплату и после получения денег исчезают. Связаться с ними невозможно; б) поставляют вместо заказного подделку. Претензии предъявлять некому.

4. Фальшивые криптовалюты – не зарегистрированные блокчейны [8], путем обмана убеждают пользователей и участников о покупке успешной и перспективной криптовалюты [9] с предложением перевести деньги на другие Qiwi-кошельки.

5. Фишинг - (англ. Phishing «рыбная ловля, выуживание») – вид интернет-мошенничества, целью которого является получение доступа к конфиденциальным данным пользователей–логинами паролям [10].

Фишинг работает через фиктивные сообщения, отправленные на электронную почту, мессенджеры и т.д. Мошенники в основном преследуют материальный интерес, поэтому маскируются под банковские организации, провайдеров и системы электронных платежей для получения доступа к онлайн-банкингу или кошельку жертвы для вывода денежных средств. Схема работает таким образом, что лица, получают электронное фишинг-письмо, ссылки с просьбой перейти на веб-сайт, обновить систему или направить ответ для подтверждения личности. Мошенники действуют достаточно грамотно и убедительно, что практически невозможно отличить поддельное письмо. Как правило преступники создают идентичный веб-сайт на короткое время, где запрашивают конфиденциальную информацию. Фишинг претерпевал изменения, что появились другие методы, например: вишинг, смишинг и фарминг.

Вишинг (англ. Vishing, от voice – голос +phishing) – одна из разновидностей фишинга, реализуется методами социальной инженерии с помощью телефонного звонка. На телефон атакуемого поступает звонок, и злоумышленник различными способами выуживает все необходимые данные для реализации умысла.

Еще одним видом является смишинг (англ. Smishing, от sms – служба коротких сообщений +phishing) реализуется с помощью рассылки через СМС – сообщения с вредоносной ссылкой, зачастую это оповещения о выигрыше какого-либо приза. В текстовом сообщении указывается поздравительный текст и ссылка для получения гарантированного приза. Осведомленность пользователей про фишинговые атаки с каждым разом растет, в связи с этим хакеры создали новый метод – фарминг.

Технически фарминг сложнее в реализации, так как посредством кэша DNS-серверов (серверы доменных имен) и вируса программного обеспечения перенаправляют с легитимного веб-сайта на сторонние страницы с поддельными доменами и IP-адресами без ведома пользователя, что также приводит к краже данных. Распознать фарминг труднее, так как замена сайтов происходит незаметно и если не обратить на этот факт внимание, то все имеющиеся данные окажутся в уязвимом положении [10].

6. Взлом аккаунтов в соцсетях «Кликджекинг»(англ. Clickjacking) - механизм обмана пользователей Интернета, при котором злоумышленник может получить доступ к конфиденциальной информации или даже к компьютеру пользователя, заманив его на внешне безобидную страницу или внедрив вредоносный код на безопасную страницу. Возможны применения различных технологий — от подписки на ресурс в социальной сети до кражи конфиденциальной информации и совершения покупок в интернет-магазинах за чужой счёт [11].

Заключение. Все виды онлайн-мошенничества перечислить невозможно, поскольку каждый день список пополняется новыми видами, поэтому мы раскрыли самые распространённые онлайн-мошенничества.

Исследование в области онлайн-мошенничества представляет собой проблему, требующих специальных знаний в области высоких технологий и юридической практики, поэтому органы, осуществляющие досудебное расследование должны обладать специальными знаниями в области компьютерных технологий для выявления, раскрытия и фиксации доказательственной базы по уголовным делам. На сегодняшний день практика показывает, что органы досудебного производства не всегда располагает техническим обеспечением и специалистами, все это уменьшает эффективность досудебного расследования в области онлайн-мошенничества.

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.06.2024 г.).
2. Корыстная цель как признак хищения в уголовном праве // <https://businessman.ru/koryistnaya-tsel-kak-priznak-hischeniya-v-ugolovnom-prave.html>
3. Борчашвили И.Ш., Мукашев А.К. Преступление против собственности: Монография. – Астана, 2009. – 568 с.
4. Мошенничество в Интернете (Интернет-мошенничество) // [https:// allforjoomla.ru/info/306-internet-moshennichestvo](https://allforjoomla.ru/info/306-internet-moshennichestvo)
5. Кто такие киберсквоттеры? // https://wwhois.ru/whois_squat.html
6. Свободная энциклопедия Википедия, статья «Киберсквоттинг» // <https://ru.wikipedia.org/?curid=107180&oldid=112620443>
7. Свободная энциклопедия Википедия, статья «Нигерийские письма» // <https://ru.wikipedia.org/?curid=107632&oldid=112978585>
8. Свободная энциклопедия Википедия, статья «Блокчейн» // <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D1%87%D0%B5%D0%B9%D0%BD>
9. Свободная энциклопедия Википедия, статья «Криптовалюта» // <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%B0>
10. Свободная энциклопедия Википедия, статья «Фишинг» // <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B3>
11. Свободная энциклопедия Википедия, статья «Кликджекинг» // <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%B3>.

Сведения об авторах

Шарипова А.Б. - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор кафедры «Уголовного права, уголовного процесса и криминалистики» КазНУ имени аль-Фараби.

Арын А.А. - доктор PhD, и.о. доцента кафедры «Уголовного права, уголовного процесса и криминалистики» КазНУ имени аль-Фараби.

Шарипова А.Б. - заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, «Қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасының қауымдастырылған профессоры.

Арын А.А. - PhD докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, «Қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасының доценті м.а.

Sharipova A.B.- candidate of Law, Associate Professor of the Department of «Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics» of Al-Farabi Kazakh National University.

Арын А.А. - PhD doctor, Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of Al-Farabi Kazakh National University.

А.Г. Шидемов¹, О.Е. Мұсағали², Б.А. Шопабев³

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары
академиясы, Косшы, Қазақстан

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАЛАРДЫҢ МАҚСАТТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУ

Осы ғылыми мақалада біз қылмыстық жазалардың мақсаттары мен оларды жүзеге асыруды қарастыруға тырыстық. Қылмыстық жаза саласындағы қылмыстық саясатты іске асыру тұжырымдамасы мен нысандары туралы мәселе қылмыстық саясаттың проблемаларын қарау кезіндегі негізгі мәселелердің бірі болып табылады.

Барлық саясаттың, оның ішінде құқықтық және қылмыстық саясаттың табиғаты біртұтас. Табиғаты бойынша бұл ерекше идеяларды дамытудан, жүзеге асырудан тұратын қызмет. Сондықтан кез-келген саясат, оның ішінде қылмыстық саясат, сырттан көрініс табуды, іске асыруды, Іс жүзінде жүзеге асыруды қажет етеді. Сонда ғана ол өз мақсатын орындайды. Қылмыстық саясатты іске асыру нысандарын қарастырмас бұрын, қылмыстық-атқару саясатының маңызды мемлекеттік функцияларының бірін зерделеу қажет. Жазаларды орындау құқық қолдану процесінің маңызды құрамдас және соңғы кезеңі болып табылады, ол қылмысқа қарсы күрестің барлық басқа бағыттары сияқты одан әрі дамыту мен жетілдіруді қажет етеді.

Түйінді сөздер: мемлекет, қылмыс, жазалау, заңнама, мақсат.

Цели уголовного наказания и их реализация

В данной научной статье мы попытались рассмотреть цели уголовных наказаний и их реализацию. Вопрос о понятии и формах реализации уголовной политики в сфере уголовного наказания является одним из основных вопросов при рассмотрении проблем уголовной политики.

Природа всякой политики, в том числе правовой и уголовной политики, едина. По своей природе она является деятельностью, состоящей в выработке, осуществлении особых идей. Поэтому любая политика, в том числе и уголовная политика, нуждается в выражении вовне, реализации, воплощении на практике. Только тогда она будет выполнять свое предназначение. Перед тем, как рассмотреть формы реализации уголовной политики, необходимо изучить одной из важных государственных функций уголовно-исполнительную политику. Исполнение наказаний, является важной составной и завершающей стадией правприменительного процесса, которая, как и все другие направления борьбы с преступностью, нуждается в дальнейшем развитии и совершенствовании.

Ключевые слова: государство, преступление, наказание, законодательство, цель.

Goals of criminal penalties and their implementation

In this scientific article, we tried to consider the goals of criminal penalties and their implementation. The question of the concept and forms of implementation of criminal policy in the field of criminal punishment is one of the main issues when considering the problems of criminal policy.

The nature of all politics, including legal and criminal policy, is the same. By its nature, it is an activity consisting in the development and implementation of special ideas. Therefore, any policy, including criminal policy, needs to be expressed externally, implemented, and put into practice. Only then will it fulfill its purpose. Before considering the forms of implementation of criminal policy, it is necessary to study one of the important state functions of the penal enforcement policy. The execution of punishments is an important component and final stage of the law enforcement process, which, like all other areas of the fight against crime, needs further development and improvement.

Keywords: state, crime, punishment, legislation, purpose.

Кіріспе. Қылмыстық құқық теориясындағы өзекті сұрақтардың бірі қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі. Ғалымдар бұл сұрақ төңірегінде өз зерттеулерін әлі де жүргізуде. Қылмыстық құқық бұзушылық құрамының төрт элементінің ішіндегі маңызды элементі субъект болып табылады.

«Қазіргі заманғы қылмыстық-құқықтық саясат адамның, оның құқықтары мен бостандықтарының, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің қылмыстық қатерден қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнаманың тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған тетіктерді тұжырымдау маңызды.

Қылмыстық заңнаманың мақсаттарына қол жеткізу үшін мынадай мәселелерді шешу:

- адам құқықтары саласындағы халықаралық-құқықтық стандарттардың талаптарын, қылмысқа қарсы іс-қимылды және ұлттық құқықтық жүйенің ерекшеліктерін ескере отырып, қылмыстық заңнаманы және оны қолдану практикасын жетілдіру, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықтың жаңа ұғымын тұжырымдау;

- қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша жаза тағайындау тетіктерін жетілдіру;

- қылмыстық-процестік және қылмыстық-атқару заңнамасын бір мезгілде түзете отырып, қылмыстық заңнаманы оңтайландыру;

- елдегі криминогендік жағдайды сапалы жақсартуға қол жеткізу қажет» [1].

Құқықтық саясат тұжырымдамасындағы аталған мәселелерді шешу үшін, қылмыстық құқықтағы субъектіні дұрыс анықтаудың маңызы зор. Себебі қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің түсінігін терең және жан-жақты толық зерттеп алмайынша, қылмыстық құқықтағы есі дұрыстық, қылмыстық заңмен белгіленген жасқа толу, шектеуліесі дұрыстық, қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі, жазаның мақсаты мен міндеттері, жеке жаза тағайындау немесе жазадан толық босату, медициналық мәжбүрлеу шарасын қолдану, жеке қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы және т.б. мәселелерді дұрыс талдап анықтау мүмкін емес.

Қылмыстық құқық бұзушылықпен күресу барысында, қылмыстық жауаптылыққа тартудан бастап, жазаны орындағанға дейін - қылмыстық әрекет немесе әрекетсіздік жасаған кінәлі адамның жеке басын анықтау міндетті және қажеттігі шарт болып табылады.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің әлеуметтік-саяси және құқықтық белгілерін дұрыс анықтаудың, судьяларға қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс саралап, жазаны дұрыс тағайындау үшін, сондай-ақ қылмыстық іс-әрекет (әрекетсіздік) пен оны жасаған субъектісінің қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтау үшін маңызы зор. Сот-тергеу тәжірибесінде қылмыстық құқық бұзушылық субъектісін дұрыс анықтамау арқылы заңсыз оққылықтардың пайда болуы да аз емес.

1 қыркүйек 2020 жылғы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Заң үстемдігі орнықпаса және азаматтардың қауіпсіздігіне кепілдік берілмесе, әлеуметтік-экономикалық дамудың бірде-бір міндеті табысты жүзеге асырылмайды.

Азаматтар мүддесіне қызмет ететін мемлекеттің жаңа стандарттарын әзірлеу үшін көп жұмыс атқаруымыз керек. Осы тұрғыда құқық қорғау және сот жүйелеріне негізгі рөл жүктеледі. Бұл салаға реформа аса қажет.

Бірақ құқық қорғау жүйесінің жұмысында бұрынғы дағды бойынша айыптауға бейімділік басымдау болып тұр. Азаматтардың қылмыстық жауапкершілікке негізсіз тартылатын жағдайлары да аз кездеспейді.

Тағы да қайталап айтамын, заңдылық пен әділеттілік сөзсіз қамтамасыз етілуге тиіс. Қылмыстық істегі қателік адам тағдырын өзгертетінін естен шығармау керек» деп әділ айтып көрсеткен [2].

Материалдар мен әдістер. Мақаланы дайындау процесінде қылмыстық құқық теориясындағы қалыптасқан әлеуметтік-құқықтық шындықты зерттеу мен білудің қазіргі ғылымда белгілі әртүрлі әдіс, тәсілдері қолданылды. Бұл әдістерге диалектикалық, жүйелік-логикалық, салыстырмалы-құқықтық, эвристикалық, проблемалық-іздеу әдістері жатады. Олардың үйлесуі Қазақстан Республикасындағы қылмыстық заңнамадағы қағидаларды зерттеуде, қылмыстық-құқықтық реттеудің тиімділігін арттыруға ықпал ететін бірқатар ережелерді белгілеуге мүмкіндік берді. Аталған мәселені зерттеуде Қазақстандық және Ресейлік ғалымдардың еңбектері, сондай-ақ Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамалары зерттелді.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі мәселесі көптеген Қазақстандық ғалымдардың ғылыми еңбектерінің негізгі арқауы болған, атап айтқанда: А.Н. Ағыбаев, С. Әпенев, Ғ.Ы. Баймурзин, Ү.С. Жекебаев, Е.І. Қайыржанов, С.С. Молдабаев, Р.Т. Нуртаев, Р. Орымбаев, Г.Р. Рүстемова және т.б.

Талқылаулар. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі деген түсінік Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (ҚРҚК) арнайы құқық нормасы ретінде белгіленбеген. Бұл түсінікті қылмыстық құқық теориясы түсіндіреді.

«Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі» және «қылмыскердің жеке тұлғасы» ұғымдарын ажырата білу қажет, өйткені аталған түсініктер жиі араласып шекарасы ажыратылмайды.

Қылмыстық құқық теориясында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамды сипаттайтын белгілер екі топқа бөлінеді: біріншісі - қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі, екіншісі - кінәлінің жеке тұлғасы. Белгілердің бірінші тобы жасалған әрекеттің біліктілігі туралы мәселені шешуде маңызды. Екіншісі жазаны тағайындауға айтарлықтай әсер етеді.

Бұл ұғымдар бір адамға - қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қатысты болса да, олардың әртүрлі түсіндірмелері бар. Бұл ұғымдардың мазмұны мен олардың қылмыстық-құқықтық маңызы сәйкес келмейді.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі - қылмыстық құқық бұзушылық құрамының элементі, ол міндетті белгілердің жиынтығымен, сондай-ақ белгілі бір жағдайларда - белгілі бір қылмыстық-құқықтық норманың құрамымен (арнайы субъект) анықталған қосымша белгілермен сипатталады.

Ал қылмыскердің жеке басының ұғымы криминологиялық сипатқа ие және қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның биологиялық және әлеуметтік-психологиялық сипаттамаларын қамтиды. Қылмыскердің жеке тұлғасын зерттеу қылмыстық іс - әрекеттің заңдылықтарын, жаппай құбылыс ретінде қылмыстылықты анықтауға, себептілігіне және қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы күрес бойынша ғылыми негізделген ұсыныстар жасауға ықпал етеді. Қылмыскердің жеке тұлғасы жаза тағайындау, қылмыстық жауапкершіліктен босату және жазалау кезінде қылмыстық-құқықтық маңызға ие.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі ретінде адам немесе жеке тұлға емес, құқықтық шарттылықты түсіну қажет, яғни - қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін жауапты адамның құқықтық, жас және психикалық мәртебесін анықтайтын белгілер жиынтығы анықталады. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі - бұл қылмыстық

жауапкершіліктің пайда болуы үшін қажетті бірнеше заңды мәні бар қылмыстық - құқықтық мәртебе болып табылады.

Профессор А.Н.Ағыбаевтың пікірінше: «Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісі болып қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған және заңға сәйкес сол үшін қылмыстық жауаптылықты көтеруге қабілетті адам танылады» [3, 57 б.].

«Қылмыс субъектісі құқықтық ұғымды білдіреді және қылмыс жасаған адамның заңды сипаттамасын анықтайды; ол тек әлеуметтік қауіпті әрекетті жасаған адамға қатысты қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін қажет белгілермен (жеке тұлға, жас, ақыл-ой) шектеледі, олар қылмыс жасаған адам белгілерінің аз ғана бөлігін құрайды» [4, 270 б.].

Қылмыстық-құқықтық мағынада қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі ұғымы ерекше мазмұнға ие. Субъектінің кем дегенде бір міндетті белгісінің болмауы қылмыстық жауапкершілікті жоққа шығарады.

«Қылмыс субъектісі - бұл қылмыстық-құқықтық қорғау объектісіне қол сұғатын және ол үшін жауап бере алатын адам. Қылмыс субъектісінің белгілері қылмыс құрамының элементтерінің бірін құрайды. Қылмыс жасаған адамның белгілі бір субъективті белгілерінің болуы қылмыстық жауапкершілік шарты ретінде де қарастырылуы мүмкін» [5, 114 б.].

Бұл анықтамаға сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі арнайы ерік-жігері бар, саналы, жауаптылықты көтеруге қабілетті адам бола алады. Осылайша, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі - қылмыстық жазадан қорқу арқылы тыйым салынған заңсыз әрекетті жасайтын адам. Белогриц-Котляревскийдің айтуынша, жануарлар саналы еркінен айырылған тіршілік иелері және заңды тұлғалар, жалған субъектілер ретінде, ерік-жігерге ие бола алмайды сондықтан олар қылмыс субъектісі бола алмайды [6, 107 б.].

Орыс және шетелдік әдеби дереккөздерде жан-жануарларды, басқа да жансыз заттарды, құралдарды жазалау процесстері туралы айтылған. Жануарлар (шошқалар, сиырлар, иттер, тышқандар, шегірткелер және т.б.) және жансыз заттарға қатысты (Царевич Дмитрийдің жұмбақ өліміне байланысты набатқа соғылған Углич қаласындағы шіркеу қоңырауы және т.б.) қылмыскер ретінде жазалау шаралары қолданылған. Ортағасырлық Еуропа үшін жануарларға қатысты сот істері таныс және жалпыға бірдей танылған.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (ҚРҚК) 15-бабының 1- бөлігіне сәйкес: «Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта он алты жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға қылмыстық жауаптылыққа жатады».

«Түсіндірілген баптың 1-бөлігінде заң шығарушы алдымен қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің міндетті заңды белгілерін белгілейді. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің негізгі белгілеріне: жеке тұлға, есі дұрыстық, заңмен белгіленген жасқа жету жатады.

Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам оның субъектісі болып танылуы үшін аталған үш белгінің болуын анықтау қажет. Олардың ең болмаса біреуінің болмауы қылмыстық құқық бұзушылық құрамының жоқтығын білдіреді (өйткені қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі жоқ), осыған байланысты адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін негіз де жоқ».

Нәтижелер. Қылмыстық заң нормасында белгіленген «жеке тұлға» - бұл, ең алдымен, құқықтық мәртебе, белгілі бір құқықтық қатынастарға қатыса алатын, сондай-ақ құқық және әрекет қабілеттілігі бар құқық иесі және міндеттер көтеруге қабілетті адам. ҚРҚК 5, 7, 8 - баптарының талаптарына сай ҚРҚК Қазақстан Республикасының азаматтарына, Қазақстан Республикасының аумағындағы азаматтығы жоқ адамдарға, сондай-ақ шетелдіктерге қолданылады. Бұдан туатын қорытынды, қоғамға қауіпті іс-әрекет үшін қылмыстық жауаптылыққа тек қана жеке тұлға - адам тартылады. Заттар, жануарлар дүниесі, табиғат күштері келтірген зиян үшін олар қылмыстық жауапқа тартылмайды, яғни бұл аталғандар қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі болып танылмайды. Егер адам жануарларды немесе табиғи күштерді пайдалану арқылы қасақана немесе абайсыздықпен басқа тарапқа зиян келтірсе, онда қылмыстық жауаптылыққа сол адамның өзі тартылады.

«Адамдар әртүрлі әрекеттерді, соның ішінде қылмыстарды жасай отырып, күш-жігерін біріктіріп, ұжымдық шешім қабылдай алады. Алайда қылмыстық жауапкершілік әрқашан қатаң түрде жеке болып табылады. Қылмыс субъектісі ретінде адамдардың жиынтығын, тобын немесе сол не басқа адамдардың тобын қарастыруға болмайды ... Бұл ерекше бөлімде аталған қылмыстық қауымдастықтардың (банда, заңсыз қарулы құрылым) арнайы түрлеріне де қатысты. Қылмыстық жауапкершілікті банда емес, оның қатысушылары, жасаушылары немесе жетекшілері – әрқайсысы өз қылмысы үшін алады» [10, 193 б.]. Сонымен қатар, қолданыстағы ҚРҚК бойынша заңды тұлғалар қылмыстық жауаптылыққа тарталмайды.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің тағы бір міндетті белгісі– заңмен белгіленген жасқа толу. ҚРҚК 15-бабының 1-бөлігіне сәйкес қылмыстық құқық бұзушылық жасалған уақытта 16 жасқа толған адам қылмыстық жауаптылыққа жатады.

Қылмыс жасаған уақытта 14 жасқа толған адамдар тізбесі аталған баптың екінші бөлігінде көрсетілген (30 қылмыс құрамы) қылмыстар жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа жатады. Байқасақ, қылмыстық заңнамада қылмыстық теріс қылықтар жасағаны үшін 14 жастан басталатын қылмыстық жауаптылық жоқ. Бұл қаншалықты дәрежеде дұрыс деген сұрақ туындайды.

Қылмыс жасаған адамның жасы да әлеуметтік мәртебенің бір түрі болып табылады, ол адамның қоғамдағы құқықтық қатынастардың белсенді қатысушысы ретінде әрекет ету қабілетін білдіреді.

Көптеген заманауи зерттеушілер мен заңгерлер қылмыстық жауапкершіліктің ең төменгі жасын қоғамдағы әлеуметтік және мәдени факторларды ескере отырып азайту қажеттілігі туралы да айтып жүр.

Жүргізілген салыстырмалы-құқықтық талдау бұл мәселені түсінуде біртұтастық байқалмайтындығын көрсетеді. Әртүрлі елдердің заңнамаларындағы қылмыстық жауапкершілік жасының шекаралары белгілі бір мемлекеттің құқықтық, әлеуметтік және саяси дәстүрлеріне байланысты бес жылдан он жеті жылға дейін өзгереді.

Жас шамасын құқықтық реттеуде айтарлықтай айырмашылықтар бар, бұл әсіресе қылмыстық жауапкершіліктің ең төменгі жас шегін анықтау мәселелеріне қатысты.

Қылмыстық жасты реттеу кезінде ұлттық заңнамаларда әртүрлі тәсілдер қолданылады. Сонымен, қылмыстық заңнама жүйелерінің көпшілігінде қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің ең төменгі жас ерекшелігі белгіленген нормалар бар. Алайда, мысалы, Франция заңнамасы субъектінің минималды жас шегін нақты анықтауды көздемейтін сот қалауы ережесін қолданады, өйткені тек сот зерттеуі әртүрлі өмірлік жағдайларды және әр нақты баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, кінәлі болу қабілетінің болуын анықтай алады деп саналады.

Жас шектері заңмен бекітілген елдерде де қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің ең төменгі жасын анықтауда айтарлықтай айырмашылықтар бар: 7 - 10 жастан; 16 - 18 жасқа дейін. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің ең төменгі жас ерекшелігі, мысалы, Ирландияда- 5 жас, Швейцарияда - 7 жас, Шотландияда - 8 жас, Жаңа Зеландия мен Англияда - 10 жас, Түркияда- 11 жас, Канадада- 12 жас, Ресейде - 16 жас. АҚШ-та 6-12 жас аралығындағылар кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі соттың юрисдикциясына жатады, ең көп жас шамасы - 15-17 жас (штатқа байланысты).

Осы проблемаға шетелдік қылмыстық заңнаманың тәсілдерін талдай отырып, соңғы онжылдықта кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың теріс дамуының әсерінен батыс елдерінің заңнамасы мен тәжірибесінде қорғау бағытынан бас тартылғанын көруімізге болады. Қылмыстық жауаптылықтың ең төменгі шегін айқындау процесі қоғамдық қауіпсіздікті нығайту мақсатына бағынады, осыған байланысты аса ауыр және ауыр қылмыстардың, рецидив жағдайындағы қылмыстардың, алдын алу қызметінің ұйымдастырылған нысандарының жазалануының күшеюі байқалады.

Бірақ қоғамның тұрақтылығын және оның жұмыс істеу қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі мүдделерін ескере отырып, адамның заңды құқықтарын қорғау қағидаттарын мүлтіксіз сақтау қажет. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, қылмыстық

жауаптылықтың ең төменгі жасы жеке тұлғаның жас дамуының төмен деңгейінде белгіленбеуі керек. Кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін іске асыруға қатысты БҰҰ-ның ең төменгі стандартты ережелері осы мәселеде басшылық ретінде қарастырылуы мүмкін, оған сәйкес адамның кінәлі жауапкершілікке жас қабілеттілігінің әмбебап өлшемінің эмоционалды, рухани және зияткерлік жетілуі болып табылады.

ҚРҚК-де қылмыстық жауапкершілік 18 жастан басталатын қылмыстық құқық бұзушылық құрамдары бар. Мысалы, ҚРҚК 132-бап. Кәмелетке толмаған адамды қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға тарту; 133-бап. Кәмелетке толмаған адамды қоғамға жат әрекеттер жасауға тарту; 443-бап. Әскери қызметті атқарудан жалтару немесе бас тарту және т.б.

Қорытынды. Қылмыстық заңнаманы жетілдіру және сапалығын арттыру мақсатында қылмыстық жауапкершілік 18 жастан басталатын барлық қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарының тізбегін ҚРҚК 15-бабына өзгертулер мен толықтырулар ретінде енгізуді ұсынамыз.

Адамның интеллектуалды жетілу мәселесімен қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің тағы бір ажырамас сипаттамасы - есінің дұрыс болуы. Есі дұрыстық деген ұғымның анықтамасы ҚРҚК-де белгіленбеген, яғни арнайы құқық нормасы жоқ. Есі дұрыстық дегеніміз, адамның басқа адамдармен, қоғаммен және мемлекетпен қарым-қатынасқа қатысушы ретінде саналы түрде әрекет ету қабілетін анықтайтын субъектінің психикалық мәртебесі. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі тек өзінің іс-әрекетінің нақты сипатын білуге және қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезінде оны басқаруға және, тиісінше, осыған байланысты белгілі бір қылмыстық жауапкершілікке ие адам бола алады.

ҚРҚК-ң 16-бабында: «Осы Кодексте көзделген қоғамға қауіпті іс-әрекетті жасаған уақытта есі дұрыс емес күйде болған, яғни созылмалы психикалық ауруы, психикасының уақытша бұзылуы, ақыл-есінің кемдігі немесе психикасының өзге де дертке ұшырауы салдарынан өзінің әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамға қауіптілігін ұғына алмаған немесе оларға ие бола алмаған адам қылмыстық жауаптылыққа жатпайды» деп көрсетілген.

Қылмыстық заңнамаға «есі дұрыс адам» деген анықтаманы енгізуді ұсынамыз.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектілерін біз жалпы және арнаулы деп бөлеміз. Жалпы субъектінің белгілеріне жеке тұлға, есі дұрыстық және қылмыстық заңда көрсетілген белгілі бір жасқа толу жатқызылса, арнаулы субъектінің белгілеріне – Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің ерекше бөлігінің баптарында көрсетілген қосымша белгілер: азаматтығы, жынысы, кәсібі, лауазымдық жағдайы т.б. жатады. Азаматтық қандай жағдайда қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің белгісі болуы мүмкін. Мысалы, ҚРҚК-тің 175-бабында: мемлекетке опасыздық жасау, яғни Қазақстан Республикасы азаматының қарулы қактығыс уақытында жау жағына өтіп кетуінен, сол сияқты тыңшылық жасауынан, мемлекеттік құпияларды шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға не олардың өкілдеріне беруінен, сол сияқты Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделеріне қарсы бағытталған әрекетті жүргізуге оның өзге де көмек көрсетуінен көрінген қасақана іс-әрекеттері - деп көрсетілген. Яғни мемлекеттік сатқындықтың субъектісі болып 16 жасқа толған тек Қазақстан Республикасының азаматы табылады. Сонымен қатар ҚРҚК-тің 176-бабына назар аударсақ, онда мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға не олардың өкілдеріне беру, сол сияқты оларға беру мақсатында жинау, жымқыру немесе сақтау, сондай-ақ шетелдік барлаудың тапсырмасы бойынша өзге де мәліметтерді Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделеріне қарсы пайдалану үшін беру немесе жинау, егер бұл іс-әрекеттерді шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ адам жасаса - деп көрсетілген. Яғни шпионаждың субъектісі болып 16 жасқа толған шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ жеке тұлға болады.

Адамның жынысы төмендегідей қылмыстық құқық бұзушылық түрлерінде қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісінің белгісі болады. Мысалы, 120-бап. Зорлау, яғни

жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып немесе қолданбақшы болып қорқытып, не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жыныстық қатынас жасау. Зорлаудың субъектісі болып 14 жасқа толған ер адам табылады. Алайда әйел адам бірігіп орындаушы болуы мүмкін (үйге алдап алып келу, күш қолдану, психикалық әсерету). Жеке тұлғаның кәсібі, лауазымдық жағдайы бойынша ҚРҚК-тің 320-бабын мысал ретінде келтіруге болады. Онда: Қазақстан Республикасының заңына сәйкес немесе арнайы қағида бойынша науқасқа көмек көрсетуге міндетті адамның дәлелсіз себептермен оны көрсетпеуі, егер бұл абайсызда науқастың денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге әкеп соқса-деп көрсетілген. Яғни қылмыс субъектісі 16 жасқа толған заңға сәйкес немесе арнайы ереже бойынша медициналық жәрдем көрсетуге міндетті адамдар табылады, оларға дәрігерлер, хирургтар, медбикелер т.б. жатады.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің жалпы белгілерімен қатар берілген қылмыстық құқық бұзушылық құрамы үшін міндетті болып табылатын қосымша белгілерге ие жеке тұлға қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі болып табылады. Бұндай жағдайда әдетте лауазымды тұлға, әскери қызметкер, белгілі бір кәсіппен немесе белгілі бір қызмет түрімен айналысатын тұлғалар жөнінде айтылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі туралы мәселені зерттеу тарихында, оны анықтау мен оның белгілерін бекіту тұрғысында әртүрлі пікірлер айтылған. Алайда бұл мәселе түпкілкті шешімін таппаған.

Әрекет етуші құқықтың барлық салалары немесе тек қылмыстық құқық үшін лауазымды тұлғаның ұғымы туралы пікірталас Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексіне күшіне енгізгенге дейін жалғасты.

Сонымен, айтылғандардың негізінде қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі - бұл есі дұрыстығымен және қылмыстық жауаптылық жасымен қатар қылмыстық заңмен қарастырылған немесе одан тікелей туындайтын, осы заң бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін адамдар шеңберін шектейтін және сонысымен оның дұрыс қолданылуын анықтайтын өзге де қосымша заңи белгілерге ие болған жеке адам. «Арнаулы субъект» ұғымының анықтамасын қылмыстық заңнамаға енгізуді ұсынамыз.

Сайып келгенде, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі қылмыстық құқықтағы өте маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Субъект мәселесіне байланысты қолданыстағы ҚРҚК-не бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізілу қажеттілігі абзал деп санаймыз. Атап айтқанда, қылмыстық жауапкершілік 18 жастан басталатын құрамдардың тізбегін бөліп көрсету; «Есі дұрыс адам»; «Арнаулы субъект» ұғымдарының анықтамасын заң жүзінде белгілеу. Сонымен қатар, сот-тергеу тәжірибесін саралау және шетел тәжірибесін зерделеу барысында қылмыстық теріс қылықтар көп жағдайда 14 жасқа толған адамдармен жиі жасалатынын байқадық, сондықтан да ҚРҚК-ң 15-бабына 14 жастан басталатын қылмыстық теріс қылықтардың тізімін енгізуді ұсынамыз. Бұл қылмыстық жауапкершілік жасын бірқатар дәрежеде төмендету болып табылады. Осы тұжырымдар қылмыстық заңнаманың сапалығын арттырады және қылмыстық құқық бұзушылық құрамындағы субъект элементін толыққанды, дұрыс анықтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Об органах внутренних дел Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199 –V. Закон Республики Казахстан. В кн.: Правоохранительные органы: Сборник законодательных актов.- Алматы: ЮРИСТ, 2019. - Б. 256
2. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі: Тәжірибелік құрал. - Алматы: «Издательство «Норма-К», 2020. - Б. 37.
3. Қазақстан Республикасы ПМ Қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан сотталғандарға жүргізілген сауалнама нәтижелері.
4. Қазақстан Республикасы ПМ Қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлеріне жүргізілген сауалнама нәтижелері.
5. Elena Maculan, Alicia Gil Gil // The Rationale and Purposes of Criminal Law and Punishment in Transitional Contexts // Oxford Journal of Legal Studies, Volume 40, Issue 1, March 2020, Pages 132–157

6. Батырбаев Ә // Қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазаны орындау ерекшелігі // Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы ғылыми еңбектері. – Алматы. ҒЗЖРБЖҰБ. 1 (62) 2020. - 35-42 б.

Авторлар туралы мәліметтер

Шидемов А.Г. - Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының бөлімше бастығы полиция майоры, философия докторы (PhD).

Мұсағали О.Е. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының магистранты.

Шопабаев Б.Б. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы.

Шидемов А.Г. – Начальник отделения Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, майор полиции, доктор философии (PhD).

Мусағали О.Ж. – Магистрант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан.

Шопабаев Б.Б. – старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики КазНУ имени аль-Фараби.

Shidemov A.G. - Head of the Department of the Scientific Research Center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Police Major, doctor of philosophy (PhD).

Musagali O.Ye. - is a graduate student of the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan.

Shopabaev B.B. - Senior lecturer at the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Al-Farabi Kazakh National University.

Р.Р. Нугманов¹, А.Б. Талкибаев¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Косшы, Казахстан

ИНСТИТУТ ПООЩРИТЕЛЬНЫХ НОРМ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Статья посвящена вопросу эволюции института поощрительных норм в уголовном законодательстве Республики Казахстан. Дается определение поощрительных норм, делается вывод о том, что эти нормы являются самостоятельной разновидностью уголовно-правовых норм, раскрываются особенности присущего только данным нормам метода уголовно-правового регулирования. Рассматриваются критерии классификации поощрительных норм (местонахождение в системе уголовного законодательства, способ выражения диспозиции, характер предусмотренных мер поощрения). Приводится точка зрения авторов, согласно которой не все нормы исключающие уголовную ответственность либо освобождающие от уголовной ответственности или наказания можно назвать поощрительными нормами. Делается вывод, что при решении вопроса о признании нормы поощрительной необходимо учитывать предусматривает ли указанная норма в качестве обязательного условия применения содержащихся в ней мер поощрения наличие социально-полезного поведения лица. Приводится перечень норм уголовного законодательства Республики Казахстан, которые, по мнению авторов, могут быть отнесены к поощрительным нормам. Проведен сравнительный анализ Уголовных кодексов 1959, 1997, 2014 годов. В результате делается вывод об устойчивой положительной тенденции увеличения их количества и расширении видов регулируемых данными нормами моделей поощряемого позитивного поведения.

Ключевые слова: уголовное право, поощрительные нормы, освобождение от ответственности.

Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасындағы ынталандыру нормалары институты

Мақала Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы көтермелеу нормалары институтының эволюциясы мәселесіне арналған. Көтермелеу нормаларының анықтамасы беріледі, бұл нормалар қылмыстық-құқықтық нормалардың дербес түрі болып табылады, тек осы нормаларға тән қылмыстық-құқықтық реттеу әдісінің ерекшеліктері ашылады деген қорытынды жасалады. Көтермелеу нормаларын жіктеу критерийлері (қылмыстық заңнама жүйесіндегі орны, диспозицияны білдіру тәсілі, көзделген көтермелеу шараларының сипаты) қаралады. Авторлардың көзқарасы келтірілген, оған сәйкес қылмыстық жауапкершілікті болдырмайтын немесе қылмыстық жауаптылықтан немесе жазадан босататын барлық нормаларды ынталандыру нормалары деп атауға болмайды. Норманы көтермелеу деп тану туралы мәселені шешу кезінде көрсетілген норма онда қамтылған көтермелеу шараларын қолданудың міндетті шарты ретінде адамның әлеуметтік пайдалы мінез-құлқының болуын көздейтінін ескеру қажет деген қорытынды жасалады. Авторлардың пікірінше, көтермелеу нормаларына жатқызылуы мүмкін Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы нормаларының тізбесі келтіріледі. 1959, 1997, 2014 жылдардағы Қылмыстық кодекстерге салыстырмалы талдау жүргізілді. Нәтижесінде олардың санын көбейтудің және осы нормалармен реттелетін оң мінез құлық үлгілерінің түрлерін кеңейтудің тұрақты оң тенденциясы туралы қорытынды жасалады

Түйін сөздер: қылмыстық құқық, ынталандыру нормалары, қылмыстық жауаптылықтан босату.

Institute of incentive norms in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan

The article is devoted to the issue of evolution of the institute of incentive norms in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. The definition of incentive norms is given, the conclusion is made that these norms are an independent type of criminal law norms, the peculiarities of the method of criminal law regulation inherent only in these norms are revealed. The criteria of classification of incentive norms (location in the system of criminal legislation, the way of expression of the disposition, the nature of the provided measures of encouragement) are considered. The authors' point of view is given, according to which not all norms excluding criminal liability or exempting from criminal liability or punishment can be called incentive norms. It is concluded that when deciding whether a norm is recognized as incentive, it is necessary to take into account whether the specified norm provides for the presence of socially useful behavior of a person as a mandatory condition for the application of incentive measures contained therein. The list of norms of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, which, in the opinion of the authors, can be referred to incentive norms, is given. A comparative analysis of the Penal Codes of 1959, 1997, 2014 was carried out. As a result, it is concluded that there is a steady positive trend of increasing their number and expanding the types of models of encouraged positive behavior regulated by these norms.

Keywords: criminal law, incentive norms, exemption from liability.

Введение. Мировой опыт борьбы с преступностью показывает, что применение только карательных мер, ужесточение наказания не позволяет добиться существенных результатов в борьбе с преступностью. Признавая важную роль уголовного наказания в борьбе с преступлениями, не стоит его переоценивать. Применение сурового наказания к злостным преступникам должно сочетаться с поощрением позитивного, общественно полезного поведения.

Поощрение, как метод воздействия известно давно. Еще Цезаре Беккариа в своей книге «О преступлении и наказании» (1764) рассматривал награждение «доброжелательных поступков» как одно из важных средств предупреждения преступления [1, с. 405].

Российский и советский учёный-правовед, доктор юридических наук М.Н. Гернет писал, что наступит такое время, «когда общество, помышляющее теперь только о наказаниях, позаботится о наградах и заслугах, и, может быть, не поддающийся влиянию наказания поддастся влиянию награды, особенно если она присуждена вовремя, в момент колебания человеческой воли сделать выбор между путем законным и преступным» [2, с.191].

Десятилетия исследований в области поведенческой науки показывают, что поощрения столь же, если не более, эффективны, чем наказания, в обеспечении изменения поведения [3, с. 1]. На сегодняшний день общей тенденцией развития уголовного законодательства во многих странах является расширение сферы применения поощрения социально-полезного поведения [4, с. 47].

Методы. При написании данной статьи авторами использованы формально-логический, диалектический, сравнительно-правовой и эмпирический методы научного познания.

Основная часть. Подтверждением тому, что государство понимает важность поощрения позитивного поведения в борьбе с преступностью, является уголовная политика Республики Казахстан, одним из направлений которой в течение всего периода развития суверенного уголовного законодательства является гуманизация уголовного законодательства, в частности проявляющаяся в увеличении числа мер уголовно-правового воздействия, направленных на стимулирование позитивного поведения.

Часть из этих мер возведены в «ранг» уголовно-правовых норм, (образуют один из их структурных элементов) и представляют собой установленные государством определенные правила поведения, соблюдение которых стимулируется исключением, смягчением или полным устранением уголовно-правового обременения. В теории уголовного права такие нормы традиционно обозначаются термином «поощрительная уголовно-правовая норма» [5, с. 34].

Поощрительные уголовно-правовые нормы – это самостоятельная разновидность уголовно-правовых норм, отличительной особенностью которых является специфический способ уголовного правового воздействия, выражающийся в поощрении социально-полезного поведения путем исключения уголовной ответственности, освобождения от уголовной ответственности или наказания либо смягчении наказания.

Как это прямо следует из их названия, свойственным только этим нормам методом уголовно-правового регулирования, является поощрение правомерного поведения лиц путем исключения, смягчения либо полного устранения неблагоприятных последствий, предусмотренных статьями уголовного закона. Именно характер одобряемого законом поведения и поощрение – как следствие такого поведения являются четкими отличительными признаками, позволяющими отграничить указанную категорию норм от норм запрещающих, управомачивающих и обязывающих.

Самостоятельность поощрительных уголовно-правовых норм подтверждается еще и тем, что следствием их реализации является появление особого рода уголовно-правовых отношений, существенно отличающихся от уголовно-правовых отношений, характерных для уголовного права. Главной отличительной особенностью указанных уголовно-правовых отношений является то, что юридическим фактом, с которым связано их возникновение, является не совершение лицом преступления и не привлечение его к уголовной ответственности, а правомерное поведение лица, соответствующее модели позитивного поведения, закрепленной в поощрительной уголовно-правовой норме.

Важным вопросом проблемы поощрительных норм уголовного права является вопрос их классификации.

В теории уголовного права рассматриваются различные варианты классификации поощрительных норм уголовного права, при этом в качестве одного из наиболее удачных вариантов, по нашему мнению, можно выделить классификацию, учитывающую критерий направленности социально полезного для общества и государства поведения, предложенную В.А. Елеонским [6, с.52].

Согласно этой классификации поощрительные нормы уголовного права подразделяются на следующие группы: 1) нормы, поощряющие социально-правовую активность личности; 2) нормы, поощряющие отказ от дальнейшей преступной деятельности; 3) нормы поощряющие исправление и перевоспитание осужденных.

Классифицируя поощрительные нормы в уголовном законодательстве можно выделить следующие основные критерии:

1. Местонахождение в системе уголовного законодательства.

Нормы-поощрения Общей части Уголовного кодекса, регламентирующие уголовно-правовое поощрение, приобретают значение общих принципов и предопределяют одобрение того или иного поведения во всех без исключения случаях, когда оно, как таковое, проявляется. Поощрительные нормы Особенной части Уголовного кодекса, конкретизируют общие нормы-поощрения применительно к отдельным преступлениям с учетом степени их общественной опасности, реальности причинения вреда личным, общественным и государственным интересам, являясь, таким образом, частным случаем выражения общих норм-поощрений.

2. Способ выражения диспозиции.

В одних случаях их применение (не применение) является правом государства (в лице его соответствующих органов), а в других – обязанностью.

Так, согласно ч. 3 статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) «В случаях, когда уголовным правонарушением причинен вред охраняемым законом интересам общества и государства, лицо, указанное в части первой или второй настоящей статьи, может быть освобождено от уголовной ответственности, если оно чистосердечно раскаялось и загладило вред, причиненный охраняемым законом интересам общества или государства» [7].

Вместе с тем в примечании к ст. 255 УК РК «Акт терроризма», закреплена юридическая обязанность государства (в лице его соответствующих органов) применить к лицу меру уголовно-правового поощрения в виде освобождения от уголовной ответственности. Как прямо указано в указанной статье, «Лицо, участвующее в подготовке акта терроризма, освобождается от уголовной ответственности, если оно своевременным предупреждением государственных органов или иным способом способствовало предотвращению акта терроризма и если в его действиях не содержится состава иного преступления».

3. Характер предусмотренных мер поощрения.

В зависимости от такого характера, поощрительные нормы можно подразделить на следующие категории:

- исключаяющие преступность деяния (например: ст. 32 УК РК Необходимая оборона);
- освобождающие от ответственности (например: ст. 65 УК РК Освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием, нормы Особенной части УК РК);
- освобождающие от наказания (например: ст. 72 УК РК Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания);
- смягчающие наказание (например: статья 55 УК РК Назначение более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное уголовное правонарушение).

Следует отметить, что далеко не все нормы, исключаяющие уголовную ответственность либо освобождающие от уголовной ответственности или наказания можно назвать поощрительными нормами. основополагающим критерием для такого разграничения служит сама юридическая природа поощрительных норм, выражающаяся в их определении. При решении вопроса о признании той или иной нормы, предусматривающей, к примеру, освобождение от уголовной ответственности, поощрительной, прежде всего, необходимо учитывать предусматривает ли указанная норма в качестве обязательного условия применения содержащихся в ней мер поощрения наличие социально-полезного поведения лица.

Так из 7 норм, исключаяющих преступность деяния (статьи 32-38 УК РК), только 6 (статьи 32-36 УК РК) относятся к поощрительным нормам.

Нельзя признать поощрительными нормами ст. 37 УК РК «Физическое или психическое принуждение» и ст. 38 УК РК «Исполнение приказа или распоряжения». Исключение уголовной ответственности лица при наличии оснований, предусмотренных в указанных статьях, на наш взгляд, является не поощрением социально-полезного поведения, а скорее проявлением гуманизма со стороны государства, учитывающего, что вред, причиненный лицом, охраняемым уголовным законом общественным отношениям является следствием принуждения либо исполнения обязательного приказа или распоряжения.

По этой же причине ошибочным является высказываемое отдельными авторами мнение об отнесении к поощрительным нормам всех видов освобождения от уголовной ответственности и наказания [8, с.8].

Так согласно ч. 1 ст. 70 УК РК основанием для освобождения от уголовной ответственности является не правомерное посткриминальное поведение лица, а объективное изменение обстановки, вследствие которого совершенное лицом деяние утратило общественную опасность.

При освобождении от уголовной ответственности по основаниям, предусмотренным ст. 71 УК РК речь идет не столько о нуждающемся в поощрении поведении лица, совершившего преступление, сколько о недоработках органов следствия и дознания которые не смогли

привлечь лицо к уголовной ответственности. Ведь по смыслу ч. 4 ст. 71 УК РК лицо освобождается от уголовной ответственности и в том случае, когда оно уклонялось от следствия или суда, если с момента совершения преступления прошел определенный срок, и давность не была прервана.

То же самое можно сказать и о нормах, предусматривающих освобождении лица от наказания либо смягчение наказания.

Возьмем, к примеру, ст. 72 УК РК «Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания» и ст. 75 УК РК «Освобождение от наказания или отсрочка отбывания наказания в связи с болезнью».

По характеру предусмотренной меры поощрения эти нормы одинаковы. Однако, по своей юридической природе норма, предусматривающая условно-досрочное освобождение от отбывания наказания является поощрительной, так как она призвана стимулировать и одобрять исправление осужденных. Норма же, устанавливающая освобождение от отбывания наказания по болезни, поощрительной не является, поскольку здесь идет речь не о поощрении, а о проявлении гуманизма.

То же самое можно сказать об отдельных специальных видах освобождения от уголовной ответственности, предусмотренных Особенной частью, например статье 446 «Нарушение уставных правил несения караульной (вахтенной) службы» примечание к которой предусматривает возможность освобождения от уголовной ответственности военнослужащего, впервые совершившего преступления при наличии смягчающих обстоятельств.

Анализ уголовного законодательства Казахстана показывает, что за прошедший период институт поощрительных уголовно-правовых норм развивался в сторону увеличения видов регулируемого этими нормами позитивного поведения и соответственно увеличения их количества.

Если Уголовный кодекс КазССР 1959 года содержал 17 поощрительных норм – 12 статей Общей части и 5 статей Особенной части [9], то в Уголовном кодексе 1997 года содержалось уже 41 такая норма – 16 статей Общей части и 25 статей Особенной части [10].

Увеличилось с 4 до 6 количество обстоятельств, исключаящих преступность деяния, добавились такие их виды как осуществление оперативно-розыскных мероприятий (статья 34-1) и обоснованный риск (статья 35 УК РК).

Добавились новые виды освобождения от уголовной ответственности, предусмотренные статьей 66 УК РК «Освобождение от уголовной ответственности при превышении пределов необходимой обороны» и статьей 67 УК РК «Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением». Выделено в отдельную статью 81 УК РК освобождение несовершеннолетних от уголовной ответственности и наказания.

В то же время, исключены статьи такие нормы как отсрочка исполнения приговора военнослужащему или военнообязанному в военное время (статья 41) и отсрочка исполнения приговора (статья 41-1).

Наиболее существенные изменения произошли в Особенной части.

УК КазССР предусматривал освобождение от уголовной ответственности как поощрение социально-полезного поведения лица всего в 5 статьях Особенной части (статьи 50, 147, 165-3, 202, 214). В УК РК 1997 года количество специальных видов освобождения от уголовной ответственности, увеличилось в 5 раз.

В соответствии с общей направленностью на гуманизацию уголовного законодательства были добавлены специальные виды освобождения от уголовной ответственностью по следующим преступлениям: против личности (ст.125); против основ конституционного строя и безопасности государства (ст. ст. 166, 168); против собственности (ст. 177-1); в сфере экономической деятельности (ст. ст. 193, 208, 214); против общественной безопасности и общественного порядка (ст. ст. 233, 233-3, 233-5, 234, 235, 235-3, 235-5, 236, 252); транспортные преступления (ст. 297); против порядка управления (ст. ст. 326, 337-1);

против правосудия и порядка исполнения наказания (ст. 358); воинские преступления (ст. 373).

В действующем Уголовном кодексе от 3 июля 2014 года также произошли изменения в количественном и качественном содержании поощрительных норм. В целом количество статей, содержащих поощрительные уголовно-правовые нормы, увеличилось до 50, в том числе 17 статей Общей части и 33 статьи Особенной части.

Так в Общей части добавлены ст. 67 «Освобождение от уголовной ответственности при выполнении условий процессуального соглашения» и ст. 69 «Освобождение от уголовной ответственности с установлением поручительства».

В Особенной части – специальные виды освобождения от уголовной ответственности в примечаниях к статьям 118. Заражение вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ/СПИД), 182. Создание, руководство экстремистской группой или участие в ее деятельности, 214. Незаконное предпринимательство, незаконная банковская или коллекторская деятельность, 219. Незаконное получение кредита или нецелевое использование бюджетного кредита, 221. Монополистическая деятельность, 222. Незаконное использование товарного знака, 244. Уклонение гражданина от уплаты налога и (или) других обязательных платежей в бюджет, 245. Уклонение от уплаты налога и (или) других обязательных платежей в бюджет с организаций.

При этом в действующем Уголовном кодексе изменены условия освобождения от уголовной ответственности за дезертирство.

В примечании к ст. 373 УК 1997 года в качестве обязательных условий освобождения от уголовной ответственности было указано не только совершение дезертирства вследствие стечения тяжелых обстоятельств, но и обязательная добровольная явка для дальнейшего прохождения воинской службы. В ст. 442 действующего УК РК условием освобождения является только наличие стечения тяжелых обстоятельств. В новой редакции исключен главный признак поощрительной нормы – поощрение социально-полезного поведения – следовательно, хотя данная статья по-прежнему предусматривает специальный вид освобождения от уголовной ответственности, она уже не может быть отнесена к поощрительным нормам.

Особое значение развитие института поощрительных норм приобретает в настоящее время, когда одним из важнейших направлений профилактики правонарушений в рамках формирования в Казахстане сервисной модели обеспечения безопасности является активное участие граждан в охране общественного порядка [11, с.59].

В этой связи, важным направлением в совершенствовании института поощрительных норм в законодательстве и практическом его применении является формирование в Республике Казахстан так называемого «наградного» законодательства – системы законодательных актов, предусматривающих денежное и иное материальное поощрение граждан, активно содействовавших предупреждению и пресечению антиобщественных проявлений. Конечной целью принятия таких нормативных актов является развитие активной жизненной позиции граждан, основанной на объективной выгоде правомерного поведения.

Эффективность материального поощрения как способа стимулирования, успешно применяемого в различных отраслях общественной жизни, известна давно. Выплата материального вознаграждения гражданам, оказавшим помощь правоохранительным органам, законодательно закреплена и успешно применяется в целом ряде зарубежных стран, например, США [12].

В России проблемы формирования наградного законодательства рассматривались еще в начале XX века в работах Л.И. Петражицкого и Н.А. Гредескула. Профессор Л.И. Петражицкий ряде своих лекций касался этого вопроса и набрасывал основные черты будущей дисциплины. Н.А. Гредескул в книге «К учению об осуществлении права» подчеркивал, что право воздействует на жизнь не только путем принуждения и кар, но и путем обещаний выгод и наград [13, с.44].

В Республике Казахстан вопросы наградного законодательства поднимались доктором юридических наук, профессором Р.Т. Нуртаевым, писавшим: «В настоящее время, когда речь идет о создании в стране основ правового гражданского общества, решение задачи формирования наградно-поощрительного права и соответствующего законодательства, приобретают особую актуальность, поскольку не только правила взыскания, наказания за проступки и преступления, но и широкий комплекс мер поощрения по заслугам и подвигам должен быть регламентирован нормами права» [13, с.44].

На сегодняшний день в Республике Казахстан действуют ряд нормативных правовых актов, регламентирующих вопросы поощрения граждан, оказавших содействие в борьбе с преступностью.

Закон «Об участии граждан в обеспечении общественного порядка» от 9 июля 2004 года № 590-ІІ предусматривает возможность поощрения граждан, участвующих в обеспечении общественного порядка, выдачей денежной премии и иными мерами, определяемыми местными представительными и исполнительными органами [14].

Порядок поощрения граждан, оказавшим содействие правоохранительным органам в противодействии преступности регулируется Правилами привлечения граждан к мероприятиям по обеспечению общественного порядка их форм и видов, не связанным с контрольными и надзорными функциями, утвержденными Приказом Министра внутренних дел Республики Казахстан от 27 ноября 2004 года N 641 [15].

Приказом Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 29 августа 2023 года № 270 утверждены Правила поощрения лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих (оказавших) содействие в противодействии коррупции [16].

Положительными сторонами указанных Закона и подзаконных актов является то, что они предусматривают саму возможность материального поощрения граждан, содействующих правоохранительным органам в борьбе с преступностью, однако можно выделить и некоторые недостатки.

Законом и приказом Министра внутренних дел недостаточно четко регламентированы условия, основания и порядок поощрения, сама возможность награждения граждан, определение размера и вида поощрения отнесено на усмотрение органов внутренних дел и местных исполнительных органов.

В приказе Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции № 270 достаточно подробно регламентированы вопросы поощрения, но только за содействие в противодействии коррупции.

Заключение. Проведенный анализ развития института поощрительных норм в уголовном законодательстве свидетельствует об устойчивой положительной тенденции увеличения их количества и расширении видов регулируемых данными нормами моделей поощряемого позитивного поведения.

Важность стимулирования активной гражданской позиции граждан по противодействию преступности, и в конечном итоге формирования в обществе «нулевой» терпимости к любым видам правонарушений, требуют принятия отдельного нормативного правового акта, подробно регламентирующего вопросы поощрения граждан.

Список использованных источников

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Пер. с итальянского проф. М.М. Исаева. М.: Юрид. лит. 1939. – 405 с.
2. Гернет М.Н. Избранные произведения. – М.: Юрид. лит-ра, 1974. – 639 с.
3. Julie Wertheimer, Incentives Can Improve Probation Success. The Pew Charitable Trusts, 2023//Интернет ресурс: https://www.pewtrusts.org/media/assets/2023/12/3968_pspp_incentives_can_improve_probation_success_brief_v3.pdf дата обращения: 25.06.2024.
4. Fayzullakhodja Sagdulla Ogli Djalolov, Issues for improving incentive standards in criminal law. – The American Journal of Political Science Law and Criminology, Volume 05 Issue 05-2023. С. 46-49

//Интернет ресурс:<https://www.the American journals.com/index.php/tajpslc/article/view/4144/3859> дата обращения: 25.06.2024.

5. Сизый А.Ф. Поощрительные нормы уголовно-исполнительного права (Проблемы теории и практики). – Рязань: ВШ МВД РФ, 1994. – 72 с.

6. Елеонский В.А. Поощрительные нормы и позитивная ответственность в уголовном праве. Проблемы юридической ответственности и исполнения наказания. – Рязань, 1985. – 140 с.

7. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // Интернет-ресурс: http://10.61.42.188/rus/docs/K1400000226/k226_.htm дата обращения: 23.06.2024.

8. Сабитов Р.А. Посткриминальное поведение (понятие, регулирование, последствия). – Томск: Изд-во. Том. ун-та, 1985. – 193 с.

9. Уголовный Кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г. // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004273 дата обращения: 23.06.2024.

10. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года N 167 // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_ дата обращения: 23.06.2024.

11. Сайтбеков А.М., Культемирова Л.Т. Участие граждан в охране общественного порядка в рамках сервисной модели обеспечения безопасности // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2022. - № 1 (70). – С. 57-64.

12. Police union offers money for civilians who help cops take down suspects // Интернет-ресурс: <https://www.police1.com/community-policing/articles/police-union-offers-money-for-civilians-who-help-cops-take-down-suspects-E5Wt1ILu98cP1zUq/> дата обращения: 25.06.2024.

13. Нуртаев Р.Т. Роль современного государства в противостоянии преступным вызовам, связанным с расширением масштабов глобализации. – Алматы, 2003. – 256 с.

14. Об участии граждан в обеспечении общественного порядка. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 590 // Интернет-ресурс: http://10.61.42.188/rus/docs/Z040000590_ дата обращения: 28.06.2024.

15. Об утверждении Правил привлечения граждан к мероприятиям по обеспечению общественного порядка их форм и видов, не связанным с контрольными и надзорными функциями. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 27 ноября 2004 года N 641 // Интернет-ресурс: http://10.61.42.188/rus/docs/V040003326_ дата обращения: 28.06.2024.

16. Об утверждении Правил поощрения лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих (оказавших) содействие в противодействии коррупции. Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 29 августа 2023 года № 270. // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033350> дата обращения: 28.06.2024.

Сведения об авторах

Нугманов Р.Р. - доцент кафедры общеправовых дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, советник юстиции, кандидат юридических наук.

Талкибаев А.Б. - старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, советник юстиции, магистр юридических наук.

Нұғманов Р.Р. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институты Жалпы заң пәндері кафедрасы доценті, әділет кеңесшісі, заң ғылымдарының кандидаты.

Талкибаев А.Б. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институты Жалпы заң пәндері кафедрасы аға оқытушы, әділет кеңесшісі, заң ғылымдарының магистрі.

Nugmanov R.R. - associate professor of the Department of General Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Counselor of Justice, PhD in Law.

Talkibaev A.B. - senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Counselor of Justice, Master of Law.

Ж.Ж. Сапаров¹, А.А. Амангельды², Б.А. Шопабаяев³

¹Мақан Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

²Қонаев Университеті, Алматы, Қазақстан

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ЖОЛ ҚОЗҒАЛЫСЫ ЕРЕЖЕЛЕРІН БҰЗҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Мақалада ҚР ҚК 345-бабының және ҚР ҚК 345-1-бабының құқық бұзушылық құрамы талданған. Жол қозғалысы ережелеріндегі құқық бұзушылықтардың әлеуметтік маңызы, олардың өлім-жітімнің әлемдік статистикасына әсері атап өтілді. Мақалада Ресей Федерациясында, Беларусьта, Германияда, Испанияда, Болгарияда, Латвияда, США осындай құқық бұзушылықтарға салыстырмалы-құқықтық талдау жасалды. Жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті күшейту және қатаңдату туралы ғалымдардың әртүрлі пікірлері келтірілген. Атап айтқанда, жүргізушінің мас күйінде болуы сияқты белгі қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін құқық бұзушылық құрамының ауырлататын белгісі деп танылсын. Құқық бұзушылықтың кез-келген түрі сияқты, құқық қорғау органдары тарапынан әртүрлі профилактикалық шараларды жүзеге асыру қажет.

Түйінді сөздер: жол қозғалысы ережелері, қылмыстық жауапкершілік, құқық бұзушылық құрамы, ҚР Қылмыстық кодексі.

Уголовная ответственность за нарушение правил дорожного движения

В статье проанализированы составы правонарушений статьи 345 УК РК и статьи 345-1 УК РК. Отмечена социальное значение правонарушений правил дорожного движения, их влияние на мировую статистику смертности. В статье проведен сравнительно-правовой анализ аналогичных правонарушений в РФ, Белоруссии, ФРГ, Испании, Болгарии, Латвии, США. Приведены различные мнения ученых по поводу усиления и ужесточения уголовной ответственности за нарушение правил дорожного движения. В частности, такой признак как нахождение водителя в состоянии алкогольного опьянения признавать отягчающим признаком состава правонарушения для привлечения к уголовной ответственности. Как и для любого вида правонарушения необходимо со стороны правоохранительных органов осуществление различного рода профилактических мероприятий.

Ключевые слова: правила дорожного движения, уголовная ответственность, состав правонарушения, Уголовный кодекс РК.

Criminal liability for violation of traffic rules

The article analyzes the elements of offenses of Article 345 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and Articles 345-1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The social significance of traffic violations and their impact on global mortality statistics is noted. The article provides a comparative legal analysis of similar offenses in the Russian Federation, Belarus, Germany, Spain, Bulgaria, Latvia, USA. Various opinions of scientists on the strengthening and tightening of criminal liability for violation of traffic rules are given. In particular, such a sign as the presence of a driver in a state of alcoholic intoxication should be recognized as an aggravating sign of the composition of the offense in order to bring to criminal responsibility. As for any type of of-

fense, it is necessary for law enforcement agencies to carry out various kinds of preventive measures.

Keywords: traffic rules, criminal liability, the composition of the offense, the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Кіріспе. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының статистикасы көлік жарақаты барлық жазатайым оқиғалардан болатын өлім-жітімнің үштен бірінен астамын құрайтынын көрсетеді. ЖКО-мен байланысты шығындар теміржол апаттарынан, өрттерден және жазатайым оқиғалардың басқа түрлерінен бірнеше есе көп. Мәселе соңғы онжылдықта ерекше өзектілікке ие болды. Біріккен Ұлттар Ұйымы жол қауіпсіздігі жағдайын жаһандық дағдарыс ретінде сипаттайды. Дүниежүзілік банктің мәліметі бойынша, бұл саладағы жыл сайынғы экономикалық шығын 500 миллиард доллардан асады. Сонымен қатар, статистика жол-көлік оқиғаларының қарқынды өсуін көрсетеді. Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету әлеуметтік-экономикалық, демографиялық проблемаларды шешудің, жеке қауіпсіздік міндеттерін іске асырудың, өмір сүру деңгейін арттырудың және өңірлік дамуға жәрдемдесудің ажырамас бөлігі болып табылады.

Негізгі бөлігі. Жол қозғалысы ережелерін бұзғаны және көлік құралдарын пайдаланғаны үшін қылмыстық жауапкершілік қылмыстық заңнамада мынадай түрде белгіленеді:

345-бап. Көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы

1. Автомобильді, троллейбусты, трамвайды не басқа да механикалық көлік құралын басқаратын адамның жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге әкеп соққан бұзуы -

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бір жүз алпыс айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз алпыс сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не қырық тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

2. Абайсызда адамның денсаулығына ауыр зиян келтіруге әкеп соққан дәл сол іс-әрекет

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, абайсызда адам өліміне әкеп соққан іс-әрекет - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан бес жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, абайсызда екі немесе одан да көп адамның өліміне әкеп соққан іс-әрекет - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан жеті жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

345-1-бап. Алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы

1. Автомобильді, троллейбусты, трамвайды не басқа да механикалық көлік құралын басқаратын адамның алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге алып келген бұзуы -

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жыл мерзімге айыра отырып, бір мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не төрт жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не бір жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Абайсызда адамның денсаулығына ауыр зиян келтіруге алып келген дәл сол іс-әрекет

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жыл мерзімге айыра отырып, үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, абайсызда адам өліміне алып келген іс-әрекет белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жыл мерзімге айыра отырып, жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, абайсызда екі немесе одан көп адамның өліміне алып келген іс-әрекет -

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, жеті жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Ескертпе. Осы бапта көрсетілген адамдарға көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған адамдар жатпайды.

Қарастырылып отырған қылмыстар үшін жазаның негізгі түрлері-бас бостандығынан айыру, мәжбүрлі жұмыс, бас бостандығын шектеу және айыппұл. Қосымша-белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру.

ҚР ҚК-нің 345-1-бабында көзделген қылмыстың құрамын автомобиль, троллейбус, трамвай немесе басқа да механикалық көлік құралын басқаратын адамның денсаулығына абайсызда ауыр зиян келтіруге немесе мас күйінде жасалған өлімге әкеп соққан Жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзғаны үшін жауапкершілік бөлігінде құраушы белгілер тұрғысынан талдау қажет деп санаймыз. Бұл қылмыстың тікелей объектісі-қозғалыс пен көлікті пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар. Қосымша объект-адамның өмірі мен денсаулығы [1, 14 б.]. ҚР ҚК 345-1-бабында көзделген қылмыс құрамы объективті Тараптың конструкциясы бойынша материалдық болып табылады, өйткені ол объективті Тараптың үш міндетті белгісін қамтиды: адамның, автомобиль, трамвай немесе басқа механикалық көлік құралын, жол қозғалысы немесе көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзу түріндегі әрекет; денсаулыққа немесе өлімге ауыр зиян келтіру түріндегі салдарлар; себеп-салдарлық көрсетілген әрекет пен туындаған салдарлар арасындағы байланыс. Үш белгінің біреуінің болмауы жалпы қылмыс құрамының болуын жоққа шығарады. Бұдан шығатыны, автомобиль, трамвай немесе басқа да механикалық көлік құралдарын, оның ішінде мас күйінде басқаратын адамның жол қозғалысы немесе көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзуы қылмыстық емес, демек, қоғамдық қауіпті. Бұдан басқа, ресми құрамдар түріндегі бұл әрекеттер ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексында көзделген және қоғамдық қауіптілік санаты арқылы ашылады. ҚР ҚК 345-1-бабында көзделген қылмыс құрамындағы қоғамдық қауіп денсаулыққа ауыр зиян келтіру немесе өлім түріндегі зардаптарды білдіреді. Қылмыстық құқық теориясында қоғамдық қауіптілік категориясы сипаты мен дәрежесі сияқты белгілер арқылы ашылады. Егер қоғамдық қауіптіліктің сипаты қылмыс жасау нәтижесінде зиян келтірілетін қоғамдық қатынастар тобын анықтаса, онда қоғамдық қауіптілік дәрежесі осы қылмыс үшін жазаның түрі мен мөлшерін белгілеу тәсілін әзірлеу мақсатында қылмыстардың әртүрлі құрамдарын байланыстыруға мүмкіндік береді. Сонымен, Д.Ф. Имановтың пікірінше, жол қозғалысы ережелерін бұзғаны және көлік

құралдарын пайдаланғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті саралау мәселесі оның нормалар санкцияларында көрсетілген шектері болып табылады [2, 85 б.]. ҚР ҚК 345-1-бабында көзделген қылмыс үшін жазаның түрі мен мөлшерін айқындау кезінде заң шығарушы осы қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесін бағалауды басшылыққа алды деп есептейміз. Алайда, ҚР ҚК-нің 264-бабы толықтырылған кезде, мас күйінде жүрген адамның әрекетті жасауы, салдарларға ұқсас қоғамдық қауіпті салдарлар салдарынан орын алғаны үшін неғұрлым қатаң қылмыстық жаза белгіленді. Біз бұған дейін мас адамның жол ережесін бұзуы қоғамдық зиянды, сондықтан қылмыстық емес, әкімшілік жазаға әкеп соқтыратынын атап өткен болатынбыз. Егер бір немесе бірнеше қоғамдық зиянды әрекеттер қоғамдық қауіпті салдардың басталуына әкеп соқтырса, онда адамның жауапкершілігі туралы мәселе әкімшілік жауапкершілікке тартылмай, қылмыстық жаза арқылы шешіледі. Бұған жазаның ұқсас түрлерінің жүйесі де ықпал етеді (айыппұл, белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру және т.б.), бірақ қылмыстық заңнама жүйесінде қылмыс құрамында қосымша қоғамдық зиянды белгі анықталған жағдайда қылмыстық жазаның мерзімі мен мөлшерінің ұлғаюы бұрын байқалмаған. Қатаң жазаны белгілеу арқылы жол қозғалысы ережелерін бұзудың алдын алуды жүзеге асыру әкімшілік заңнамада өзін жақсы көрсетті. Айыппұл санкцияларының көбеюі және бірқатар әкімшілік құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жазалардың қатаң түрлерін белгілеу осы бөлімдегі жол қозғалысы ережелерін бұзушылықтардың азаюына әкелді. Алайда, бұл әдіс объективті жақтың формальды құрылымымен және кінәнің қасақана түрімен құқық бұзушылықтардың құрамы үшін тиімді. ҚР ҚК 345-1-бабында көзделген қылмыстың субъективті жағы немқұрайлылық немесе немқұрайлылық түріндегі абайсыздық түріндегі кінәмен сипатталады. ҚР ҚК 345-1-бабына қатысты жеңілдік түріндегі кінә мас күйінде жүрген адамның көлік құралын жол қозғалысы ережелерін бұза отырып басқаратынын түсінетіндігінде, жол-көлік оқиғасын жасаудың және соның салдарынан адамның денсаулығына немесе өліміне ауыр зиян келтірудің абстрактілі мүмкіндігін болжайтындығында, бірақ оған жеткілікті негіздерсіз менмендікпен көрінеді бұл салдардың алдын алуға сенеді. Осылайша, бұл адам қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды деп менмендікпен сенеді. Мұндай жағдайларда ескерту функциясы тиімсіз. Көлік құралын басқаратын адамның мас күйі көбінесе жол-көлік қылмыстарының себебі болып, үлкен материалдық шығынға, адам денсаулығына зиян келтіруге және өлімге әкелетініне келіспеу қиын. Әдебиеттерде айтылғандай, "жүргізушінің кез-келген мас күйі қауіпті және оны апаттық жағдайды қасақана жасау деп санау керек" [3, 61 б.]. Бұл жағдайда мас күйінде жүрген адамның автокөлікті, трамвайды немесе басқа механикалық көлік құралын басқаруы қоғамдық қауіпті және қылмыстық-құқықтық ден қою шараларын қажет ететіндігін атап өткен жөн. Мас күйінде жүрген адамның автокөлікті, трамвайды немесе басқа механикалық көлік құралын басқаруы үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстың құрамын объективті Тараптың конструкциясы бойынша кінәнің қасақана нысаны бар ресми деп тұжырымдау қажет, бұл өз кезегінде қылмыстық жауаптылықтың алдын алу функциясын іске асыруға мүмкіндік береді. Мас болу дәрежесінің қоғамдық қауіптілік дәрежесіне әсері туралы заң шығарушының қазіргі кездегі ұстанымын ұстануға болады деп санаймыз, атап айтқанда: кез келген дәрежедегі мас күйінде көлік құралын басқару қоғамдық қауіпті болып табылады.

ҚР ҚК 345-1-бабы бойынша қылмыстық жауаптылық шараларын, осы бап бойынша сот практикасын зерделеу және талдау мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жол қылмыстарын дұрыс саралау үшін бірқатар күрделі қиындықтар бар. Ең типтік: - автокөлік қылмыстарының нысанасын анықтау; - пайдалану ережелерін және жол қозғалысы ережелерін бұзушылықтарды шектеу; - жаяу жүргінші немесе жол қозғалысының басқа қатысушысы ережелерді бұзған жағдайда жүргізушінің іс-әрекеттерін саралау; - бұзушының іс-әрекеттері мен туындаған салдарлар арасында себеп-салдарлық байланыс орнату; - жол-көлік оқиғасы нәтижесінде денсаулыққа зиянның ауырлық дәрежесін анықтау; - көлік денсаулық жағдайының нашарлауы мен ықтимал өлімді ескере отырып, оқиғалар. Бұл

қылмыстың тақырыбы-кез-келген типтегі қозғалтқышы бар және басқаруға арнайы рұқсат қажет кез-келген механикалық көлік құралы [4, 39 б.].

Бұл құрам материалдық болып табылатынына қарамастан, яғни қылмыстық жауапкершілік ауыр зардаптар болған кезде ғана туындайды, ҚР ҚК 345-бабы бойынша іс-әрекетті саралау үшін қылмыс жасаудың ресми белгілері мен шарттарын нақты айқындау қажет. Нысан: қылмыстық құқық теоретиктерінің ең қалыптасқан көзқарасы бойынша негізгі объект – Қауіпсіздік, жол қозғалысы және пайдалану саласындағы қоғамдық қатынастар, ал қосымша-адамдардың өмірі мен денсаулығы. Бұл қылмыс құрамының ерекшелігі - мас күйі жеке біліктілік белгісіне бөлінеді және қылмыстың осы түрінің ерекшелігін, сонымен қатар оның тақырыбының ерекшелігін көрсетеді.

Өкінішке орай, мас күйінде көлік құралын басқару жүргізушілердің жол қозғалысы ережелерін бұзуының бірі болып қала береді, оған бірқатар авторлар назар аударды [5, 112 б.]. Заң шығарушы қазірдің өзінде жүргізушілердің жауапкершілігін күшейту үшін белгілі бір шаралар қабылдады, олар мас күйінде көлік жүргізуге мүмкіндік береді. Біздің ойымызша, алкогольдік немесе есірткілік мас күйіндегі адамның көлік құралын қайта басқаруын криминализациялау маңызды профилактикалық рөл атқарады.

Сонымен, шет мемлекеттердің заңнамасында мас жүргізушілерді қылмыстық жазалаудың екі тәсілі қолданылады: кейбір елдерде көлік құралын алкогольдік, есірткілік немесе басқа да мас күйінде басқару фактісі Қылмыстық болып саналады, ал басқаларында мұндай адамның іс-әрекетінде қылмыс құрамының болуы үшін қайталану немесе әкімшілік приудияция белгісі қажет, яғни. қылмыстық жауапкершілікке тарту тек қана мүмкін егер мас жүргізуші көлік құралын белгілі бір уақыт аралығында қайта басқарса, сол құқық бұзушылық үшін әкімшілік жазаға тартылса немесе осындай қылмыс үшін өтелмеген сотталса. Ғылыми әдебиеттерде алкогольдік немесе есірткілік мас күйінде көлік құралын басқару фактісіне жол берген адамдардың қылмыстық жауаптылығы туралы мәселе бойынша сыни көзқарастар айтылды. Сонымен, А.И. Коробеевтің пікірінше, ГФР, Испания, Польша, Болгария, Латвия заң шығарушыларының мұндай қатаң көзқарасы толығымен ақталмайды, өйткені "рульде мас болу" кең таралуы мен жаппай таралуы жағдайында мұндай істер бойынша қылмыстық жауапкершіліктің бұлтартпаушылық принципін жүзеге асыруды қамтамасыз ету іс жүзінде мүмкін емес, мұндай қылмыстық-құқықтық тыйымның жалпы профилактикалық мәні төмендейді: бәрі біледі, көлік жүргізу кезінде не ішу қылмыстық, бірақ құқық бұзушылардың басым көпшілігі жазасыз қалғанын көреді [6, 406 б.]. А.И. Коробеев қылмыстық заңға алдын-ала тұжырым жасауды негізді деп санамайды, яғни. қылмыс құрамының болуы тек заңға қайшы әрекеттермен ғана. Белгіленген жағымсыз құбылысқа қарсы күрес, оның пікірінше, әкімшілік-құқықтық шаралардың көмегімен жүргізілуі керек, ал ауыр зардаптардың туындауына әкеп соқтырған мас күйінде көлік құралдарын басқару үшін ғана қылмыстық жауапкершілік белгіленуі керек [6]. Рульде мас күйінде болу фактісін және басқа авторларды қылмыстық жауапкершілікке тарту идеясы қолдамайды [7, 61 б.]. Басқа авторлар мас күйінде көлік құралын басқару фактісі үшін азаматтарды қылмыстық жазалау қажет деп санап, түбегейлі қарама-қарсы көзқарасты алға тартты [8, 75 б.] немесе бір жыл ішінде мас күйінде қайта көлік жүргізгені үшін [9, 112 б.], өйткені қоғамдық зияндылық дәрежесі жол қозғалысы ережелерін бұзу айтарлықтай жоғарылайды, егер бір жыл ішінде құқық бұзушы көлік құралын мас күйінде басқарғаны үшін екі рет тартылды [9, 112 б.].

Қылмыс құрамының іс жүзінде бірдей құрылымы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 346-бабының 1-бөлігінде және Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексінің 264-бабында қамтылған. Ол алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық мас күйінде көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған адамның көлік құралын басқаруы үшін не көлік құралын басқаруды осындай адамға бергені, сол сияқты оны басқаруға жібергені үшін жауаптылықты көздейді. Бұл ретте Беларусь ҚК-нен айырмашылығы, ҚР ҚК-де көлік құралының лауазымды тұлғасы, меншік иесі немесе иесі басқаруға беру немесе рұқсат беру субъектісі бола алатындығы нақтыланады. Егер Ресейде мас күйінде жасалған және белгілі

бір жағымсыз әлеуметтік қауіпті салдарға әкеп соқтырған жол қозғалысы ережелерін бұзу Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 264-бабында қарастырылған болса, онда ҚР ҚК бұл қылмыс ҚР ҚК 346-бабында бекітілген. ҚР ҚК 346-бабының 2-4-бөліктерінде бекітілген ауырлататын мән-жайлары бар қылмыс деп абайсызда тиісінше ауырлығы орташа денсаулыққа зиян келтіруге, денсаулығына ауыр зиян келтіруге, адамның өліміне не екі немесе одан да көп адамның өліміне әкеп соққан мас күйіндегі басқарма танылады.

Біздің ойымызша, кейбір Батыс Еуропа мемлекеттерінің құқықтық қатынастар саласындағы заңнамасының тәжірибесін жеке қарауды талап етеді. Роман-германдық (континентальды) және англо-саксондық құқық жүйелері (құқықтық отбасылар) ерекшеленетіні белгілі. Роман-герман жүйесіндегі құқықтық реттеудің негізінде құқық принциптері жатыр, құқықтың негізгі көзі нормативтік құқықтық акт болып табылады, ал заңнама жүйеленген және кодталған. Англо-саксон жүйесіндегі құқықтың негізгі көзі-прецедент, сот шешімі. Қазақстанның құқықтық жүйесі Роман-герман жүйесінің, оның ішінде қылмыстық заңнама саласындағы қағидаттарына көбірек негізделеді. ГФР, Испания, Болгария және Латвия сияқты елдердің алкогольдік, есірткілік немесе уытты мас күйінде көлік құралын жүргізу фактісі үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық заңнамасының ережелеріне назар аударған жөн. Германия Федеративтік Республикасы Қылмыстық кодексінің 1 § 316 бөліміне сәйкес көлік құралын басқаратын адам мас күйінде немесе басқа да мас күйінде көлік құралын қауіпсіз басқара алмаса да, 1 жылға дейін бас бостандығынан айыруға немесе айыппұл салуға жазаланады. Диспозициядан көрініп тұрғандай, объективті тарап криминалистикалық белгілер ретінде әкімшілік құқық бұзушылықтың қайталануын немесе қайталануын талап етпейді. Бұл ретте 1-бөлімде біз ниет туралы айтып отырмыз. ГФР Қылмыстық кодексінің 2 § 316-бөлігінде абайсыздық салдарынан дәл осындай қылмыс жасау қарастырылған, ал санкцияда бірдей жаза бар. Осылайша, кінәнің түріне қарамастан, мас күйінде көлік жүргізген адамның ерекше қоғамдық қауіптілігі атап өтіледі деп санаймыз. ГФР Қылмыстық кодексінің § 44 - § соттың бас бостандығынан айыру немесе ақшалай айыппұл түрінде жаза тағайындалған жағдайда көше қозғалысы жағдайында кез-келген немесе белгілі бір түрдегі автокөлік құралын басқаруға 1 айдан 3 айға дейінгі мерзімге тыйым салу мүмкіндігі көрсетілген. Неміс заң шығарушысы қосымша жаза тағайындау мәселесінде либералды тәсілді қолданады: "сот тыйым сала алады" деген тұжырымның өзі жазаның осы түрінің міндетті сипатын білдірмейді, көлік құралын басқарудан айыру мерзімі де өте жұмсақ. Испанияның Қылмыстық кодексінде "көліктегі қауіпсіздікке қарсы қылмыстар туралы" Жеке IV тарау бар. Бір қызығы, осы тарауда қамтылған 379-бапта уытты, есірткі немесе психотроптық заттардың, сол сияқты алкогольдік ішімдіктердің әсерінен автомобиль немесе мотоцикл жүргізетін адамдарға қатысты қылмыстық-құқықтық тыйым жазылған. Берілген қылмыс үшін жаза түрлері: қамауға алу немесе айыппұл. Неміс заңнамасының ережелерінен айыр машылығы, Испанияда Автомобиль мен мотоциклді тиісінше 1 жылдан 4 жылға дейін жүргізу құқығынан айыру жазасын тағайындау міндетті. Испания заңнамасында жүргізушінің әрекеті де қылмыстық деп танылады, ол билік өкілінің талабынан кейін мас күйін тексеру үшін заңды түрде белгіленген куәландырудан бас тартады (Испания ҚК 380-бабы). Бұл норма өзінің баяндау тәсілі бойынша анықтамалық сипатта болады, ол құқық қолданушыны алдыңғы қылмыстық-құқықтық нормаға — Испания ҚК 379-бабына (жүргізушінің мас күйін тексеру бөлігінде) және Испания ҚК 556-бабына (осы қылмыс үшін санкция бөлігінде) жүгінеді. Бұл ретте қылмыстық заңда куәландырудан бас тартқаны үшін неғұрлым қатаң жаза қарастырылған. Санкция бойынша ол Испания Қылмыстық кодексінің 556-бабында көзделген ауыр бағынбауға теңестіріледі және түрмеде отыруға жазаланады. Мас күйінде көлік жүргізу және Болгария Республикасының Қылмыстық кодексінде жазаланады. Мұндай норма Болгария Қылмыстық кодексінің 343-бабында бекітілген. Қылмыстың объективті жағы қандағы алкоголь концентрациясы тиісті тәртіппен белгіленген мың бірлікке 1,2-ден жоғары болған кезде мас күйінде механикалық көлік құралын басқарудан тұрады. Егер қандағы алкоголь деңгейі көрсетілген деңгейден аз болса, көлік құралын басқаратын адамның іс-әрекетінде қылмыс құрамы жоқ. Бұл қылмыс

үшін жаза — 1 жылға дейін бас бостандығынан айыру. Осы бапта ұқсас қылмысты қайталап жасаған адамдар үшін неғұрлым қатаң қылмыстық жаза қарастырылған. Болгария ҚК-нің 343Б-бабында осыған ұқсас әрекеті үшін бұрын күшіне енген үкіммен сотталған адамның мас күйінде механикалық көлік құралын басқару, қандағы алкоголь концентрациясы тиісті тәртіппен белгіленген мың бірлікке 0,5-тен жоғары болған кезде де қылмыстық деп есептеледі. Бұл әрекет 2 жылға дейін бас бостандығынан айыруға және 5-тен 30 Левке дейін айыппұл салуға жазаланады. Бас бостандығынан айырудың дәл осындай мерзімі есірткі заттарын немесе олардың аналогтарын қолданғаннан кейін механикалық көлік құралын басқаратын адам үшін көзделген. Болгария Қылмыстық кодексінің 343-бабына сәйкес, қылмыс құрамы көлік құралын басқару құқығынан айыру түріндегі жазаны өтеу кезеңінде, егер ол осындай әрекеті үшін әкімшілік жазаға тартылған болса, сондай-ақ егер көлік құралын басқарғаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тартылғаннан кейін бір жыл ішінде тиісті жүргізуші куәлігінсіз қайтадан жасаса, көлік құралын басқарушы адамның іс-әрекетінде болады сол әрекет. Латвия Республикасында алкогольдік ішімдіктердің, есірткі, психотроптық және өзге де мас ететін заттардың әсерінен көлік құралын басқару (Латвия Қылмыстық кодексінің 262-бабы), сондай-ақ осындай жағдайдағы адамды басқаруға жіберу қылмыс болып саналады. Сонымен қатар, соңғы әрекет үшін қатаң қылмыстық жаза қарастырылған (5 жылға дейін бас бостандығынан айыру), ал тікелей мас жүргізуші 1 жылға дейін бас бостандығынан айырылуы мүмкін. Ұлыбританияның заңнама жүйесі біздің құқықтық жүйемізден айтарлықтай ерекшеленетін англо-саксондық құқық (жалпы құқық) отбасының қағидаттарына негізделгеніне қарамастан, ағылшын заң шығарушыларының жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы тәжірибесі қызықты тарихқа ие және оны зерттеу қазіргі заманғы құқықтық нормаларды құруда пайдалы және іс жүзінде маңызды. Сонымен, 1835 жылы "Жол қозғалысы туралы" Заң қабылданды, оны көбінесе жол қозғалысының алғашқы ережелері деп атайды. Бұл заңда қауіпті экипажды басқаруға және қауіпті атқа мінуге қылмыстық-құқықтық тыйым салынды [10, 224 б.]. Британдық Лицензиялау туралы заң (the licensing act 1872) (12-бап) алғаш рет мас күйінде көлік құралын басқаруға тыйым салынды: кез келген тас жолда немесе басқа қоғамдық жерде жылқы, ірі қара, вагон, бу машинасын басқаруды жүзеге асыратын мас адам ұсталып, қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп танылуы мүмкін, ол үшін 1 ай мерзімге айыппұл немесе бас бостандығынан айыру тағайындалады [10, 224 б.]. Заңда адамның мас болу дәрежесі нақтыланбаған, анықтаушы мас болу фактісі басқалар мен полиция үшін айқын болған. 1960 жылғы "Жол қозғалысы туралы" заң (the road traffic act 1960) сонымен қатар алкогольдің немесе есірткінің әсерінен көлік құралын басқару немесе Басқару әрекеті үшін жауапкершілікті белгіледі, ал Заңда жүргізуші тұтынатын алкогольдің ең төменгі шегі белгіленбеген, жүргізушінің орнында мас күйінде болған адам да қылмыстық жауапкершілікке тартылды, бірақ көлік жүргізушісі емес [10, 226 б.]. Бұл ережелер басқа заңдармен бірге Англияның қазіргі заңдарының негізінде жатыр [10].

Мәселен, мысалы, Флорида штатында мұндай қайталама бұзушылық үшін 9 айдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан айыру қолданылуы мүмкін. Егер бұл екінші айыптау 5 жыл ішінде болса-түрмеде 10 күн, бірақ кем дегенде 48 сағат. Егер бұл үшінші бұзушылық болса-12 айға дейін бас бостандығынан айыру. Егер үшінші айып 10 жыл ішінде түрмеде 30 күн болса, бірақ кем дегенде 48 сағат болса. Калифорния штатында - алғашқы соттылығы бойынша ең төменгі жаза-шамамен 1800 доллар айыппұл, 48 сағат түрмеде отыру, 90 күндік жүргізуші куәлігінен айыру және 3 айлық міндетті алкогольге Тәуелділікті емдеу бағдарламасына қатысу, құны 500 доллар. Сондай-ақ шартты түрде 3 жылдан 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалуы мүмкін. Екінші қылмыс үшін ең аз жаза (егер айыпталушы бірінші бұзушылықтан кейін 10 жыл ішінде мас күйінде көлік жүргізгені үшін қамауға алынса) - 10 күн түрмеде; 1 800 доллар айыппұл; 1 800 доллар тұратын алкогольге Тәуелділікті емдеу бағдарламасы. Бірінші қамауға алынғаннан бері дәл сол 10 жыл ішінде жасалған үшінші қылмыс үшін ең аз жаза-120 күн түрмеде; 1800 доллардан

бастап айыппұл (18000 долларға дейін жетуі мүмкін); 3 жылға жүргізуші куәлігінен айыру [11].

Қорытынды. Жол қозғалысы ережелерін бұзу-көлік құралын мас күйінде басқару, оның ерекше әлеуметтік зияндылығын ескере отырып, тек қылмыстық-құқықтық тұрғыдан бағалануы және тиісінше қылмыстық жазаға тартылуы тиіс. Тек осындай қатаң шараларды қабылдау мас жүргізушілердің кінәсінен ауыр зардаптарға әкеп соқтыратын ЖКО санын азайтуға мүмкіндік береді.

Жол қауіпсіздігінің әлемдік рейтингінде Қазақстан 107 орында тұр. ҚР-да жол-көлік оқиғаларынан қайтыс болу ықтималдығы дамыған елдерге қарағанда 11 есе жоғары. Біздің жолдарымызда күніне орта есеппен 5-6 адам қаза табады. Бұл көрсеткіштерді жол қозғалысының барлық қатысушыларының қозғалыс мәдениетінің деңгейін арттыру, бірқатар алдын алу шараларын қолдану, сондай-ақ жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін жауапкершіліктің тиімділігін арттыру жағдайында төмендетуге болады.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Кокорин Д.Л., Токарев Д.С. К вопросу об уголовной ответственности за причинение имущественного ущерба вследствие дорожно-транспортного происшествия // Совершенствование деятельности по расследованию дорожно-транспортных преступлений: материалы всерос. науч.-практ. конф. в режиме видеоконференцсвязи, г. Тюмень, 6 сентября 2012 г. Тюмень: Тюменский ин-т повышения квалификации сотрудников МВД России, 2012. - С. 13-16.
2. Иманов Д.Ф. Проблема дифференциации уголовной ответственности за нарушения правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств // Закон и право. - 2013. - № 2. - С. 84-87.
3. Маслов И.И. Состояние опьянения как признак, дифференцирующий уголовную ответственность // Юридическая наука. - 2011. - № 3. - С. 57-62.
4. Никифоров Б.С. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Важный этап в развитии советского права // Труды научной сессии ВИЮН. - М., 1960. - С. 38-45.
5. Авдалян М.Э. Нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств: основание криминализации и криминообразующие признаки // Общество и право. - 2014. - № 3 (49). - С. 110-113.
6. Коробеев А.И. Транспортные преступления. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 406 с.
7. Маслов И.И. Состояние опьянения как признак, дифференцирующий уголовную ответственность // Юридическая наука. - 2011. - № 3. - С. 57-62.
8. Бабанов А.С. Уголовная ответственность за преступления, совершенные в состоянии опьянения: дис. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2002. - 219 с.
9. Пестов Р.А., Смирнова Е.С. К вопросу об усилении юридической ответственности за управление транспортным средством в состоянии опьянения // Права и свободы человека: проблемы реализации, обеспечения и защиты: материалы II Международной научно-практической конференции. Пенза — Прага: Социосфера, 2012. - С. 110-113.
10. Валдаев Е.В. Эволюция законодательства об ответственности за транспортные преступления по праву Англии // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской Академии МВД России. - 2014. - № 4 (28). - С. 224-227.
11. https://en.wikipedia.org/wiki/DUI_laws_in_California

Авторлар туралы мәліметтер

Сапаров Ж. Ж. – құқық магистрі, М. Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Алматы академиясының ОҒЗЖ бастығы, полиция подполковнигі.

Амангельды А.А. – заң ғылымдарының докторы, Қонаев университетінің азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры.

Шопабаев Б.Б. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы.

Сапаров Ж.Ж. – магистр юридических наук, начальник ОНИИР Алматинской академии МВД РК им. М. Есболатова, подполковник полиции.

Амангельды А.А. – доктор юридических наук, профессор кафедры гражданско-правовых дисциплин Университета Кунаева.

Шопабаев Б.Б. – старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики КазНУ имени аль-Фараби.

Saparov Zh.Zh. – master of Law, Head of the ONIR of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov, police Lieutenant Colonel.

Amangeldy A.A. – Doctor of Law, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of Kunaev University.

Shopabaev B.B. - Senior lecturer at the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Al-Farabi Kazakh National University.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ**

**УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

**CRIMINAL PROCEDURE,
CRIMINALISTICS, OPERATIONAL
INVESTIGATIVE ACTIVITIES**

Г.А. Абдирова¹

¹Костанайская академия МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева,
Костанай, Казахстан

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ НА РЕЛИГИОЗНОЙ ПОЧВЕ: ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫЕ АСПЕКТЫ

В современных обществах, где религиозные убеждения играют значительную роль, преступления, совершенные на религиозной почве, становятся все более актуальной угрозой. Эти деяния часто имеют глубокие корни в социальной несправедливости, радикальных идеологиях и межконфессиональных конфликтах. Оперативно-розыскная деятельность в этом контексте требует не только высококлассных навыков анализа и предвидения, но и глубокого понимания культурных и религиозных особенностей.

Эффективное противодействие таким преступлениям основывается на многоуровневом подходе, включающем профилактические мероприятия, сотрудничество с неправительственными организациями и активное использование аналитики для выявления потенциальных угроз. Делается вывод о том, что многолетняя практика убедительно доказала действенность в плане своевременного упреждения противоправных деяний оперативно-розыскного противодействия, осуществляемого с использованием специальных сил, средств, методов и мероприятий.

Важнейшим аспектом остается информационный обмен между различными государственными структурами и международными организациями, что позволит оперативно реагировать на возникающие вызовы и обеспечивать безопасность на всей территории. Таким образом, противодействие преступлениям, совершаемым на религиозной почве, требует синергии всех заинтересованных сторон для создания гармоничного и безопасного общества.

Ключевые слова: преступление, противодействие, борьба, оперативно – розыскная деятельность, оперативно–розыскные меры, религиозный экстремизм, терроризм, распространение радикализма, интернет, оперативные подразделения, зарубежный опыте.

Діни негіздегі қылмыстармен күрес: жедел-іздістіру аспектілері

Діни нанымдар маңызды рөл атқаратын қазіргі қоғамдарда діни негізде жасалған қылмыстар барған сайын өзекті қауіпке айналуға. Бұл әрекеттер көбінесе әлеуметтік әділетсіздіктерден, радикалды идеологиялардан және конфессияаралық қақтығыстардан бастау алады. Бұл тұрғыда жедел-іздістіру қызметі тек жоғары деңгейлі талдау және болжау дағдыларын ғана емес, сонымен қатар мәдени және діни ерекшеліктерді терең түсінуді қажет етеді.

Мұндай қылмыстарға тиімді қарсы іс-қимыл профилактикалық іс-шараларды, үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтастықты және ықтимал қауіптерді анықтау үшін талдауды белсенді пайдалануды қамтитын көп деңгейлі тәсілге негізделеді. Көпжылдық тәжірибе арнайы күштерді, құралдарды, әдістер мен іс-шараларды пайдалана отырып жүзеге асырылатын жедел-іздістіру іс-қимылының құқыққа қарсы іс-қимылдарының уақтылы алдын алу тұрғысынан тиімділікті дәлелдеді деген қорытындыға келді.

Маңызды аспект әртүрлі мемлекеттік құрылымдар мен халықаралық ұйымдар арасындағы ақпараттық алмасу болып қала береді, бұл туындайтын сын-қатерлерге жедел ден қоюға және бүкіл аумақта қауіпсіздікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осылайша,

діни негізде жасалған қылмыстарға қарсы тұру үйлесімді және қауіпсіз қоғам құру үшін барлық мүдделі тараптардың синергиясын қажет етеді.

Түйінді сөздер: қылмыс, қарсылық, күрес, жедел – іздестіру қызметі, жедел – іздестіру шаралары, діни экстремизм, терроризм, радикализмнің таралуы, Интернет, жедел бөлімшелер, шетелдік тәжірибе.

Combating crimes on religious grounds: operational and investigative aspects

In modern societies, where religious beliefs play a significant role, crimes committed on religious grounds are becoming an increasingly urgent threat. These acts often have deep roots in social injustice, radical ideologies, and interfaith conflicts. Operational investigative activities in this context require not only high-class skills of analysis and foresight, but also a deep understanding of cultural and religious characteristics.

Effective counteraction to such crimes is based on a multi-level approach, including preventive measures, cooperation with non-governmental organizations and the active use of analytics to identify potential threats. It is concluded that long-term practice has convincingly proved the effectiveness in terms of timely prevention of illegal acts of operational investigative counteraction carried out using special forces, means, methods and measures.

The most important aspect remains the information exchange between various government agencies and international organizations, which will allow us to respond promptly to emerging challenges and ensure security throughout the territory. Thus, countering crimes committed on religious grounds requires the synergy of all stakeholders to create a harmonious and safe society.

Keywords: crime, counteraction, struggle, operational investigative activities, operational investigative measures, religious extremism, terrorism, the spread of radicalism, the Internet, operational units, foreign experience.

Введение. Преступления на религиозной почве представляют серьезную угрозу общественной безопасности, вызывая напряженность и конфликты в обществе. Экстремистские группировки и террористические организации используют религиозные убеждения для оправдания и совершения преступлений. Организация оперативно-розыскной деятельности, направленная на предотвращение и пресечение таких преступлений, играет важную роль в обеспечении стабильности и безопасности в государстве. В данной статье мы рассмотрим основные аспекты и методы организации оперативно-розыскной деятельности, направленные на борьбу с преступлениями на религиозной почве и рассмотрим их эффективность в контексте современных вызовов и угроз.

Методы. Методологическую основу исследования составляет диалектический метод познания. При подготовке к статье применялись логический, сравнительно-правовой методы, использовалось наблюдение, анализ материалов по оперативно-розыскной деятельности.

Основная часть. Противодействие преступности представляет собой ключевую задачу для государства, которая осуществляется посредством комплекса мер. Эти меры включают социально-экономические, правовые, воспитательные и специальные действия, проводимые как государственными и общественными организациями, так другими заинтересованными учреждениями. Важную роль в этом процессе играют оперативно-розыскные мероприятия, проводимые правоохранительными органами. Данная деятельность является неотъемлемой частью социальной и исторически обоснованной практики правоохранительных структур в контексте борьбы с преступностью, что необходимо как для интересов государства, так и для общества в целом.

Считаем важным отметить выступление Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Кемеловича Токаева в Послании к народу страны, о том, что: «...В правовом государстве нет места криминалитету, поэтому с бандитизмом должно быть покончено. Это

же касается деструктивной деятельности экстремистов, включая религиозных радикалов. Правоохранительным органам нужно проявить профессионализм, решительность и принципиальность» [1]. Президент в своем Послании выделил тему закона и порядка как важнейшее направление. В самом названии Послания обозначен курс государства: справедливость, закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм.

Среди различных угрожающих факторов национальной безопасности, преступления на религиозной почве, занимают важное место, так как нацелены на подрыв традиционных духовно-нравственных ценностей Казахстана через разжигания межнационального и межрелигиозного конфликта.

Следует отметить, что это явление многогранно. К преступлениям на религиозной почве можно отнести экстремизм и терроризм. Однако многие ученые считают, что большее предпочтение к данному виду преступления относится экстремизм. На его основе формируется особая социально-правовая структура, которую можно представить в виде системы: «экстремизм — религиозный экстремизм — псевдорелигиозный экстремизм (религиозно-мотивированный)» [2].

Исследуя природу противоправных действий в контексте религиозного экстремизма, мы получаем важные знания о его проявлениях, что позволяет разработать обоснованные меры оперативно-розыскного воздействия. Углубленное понимание движущих сил религиозного экстремизма является необходимым условием для успешного противодействия этим преступлениям. Псевдорелигиозный экстремизм, как его разновидность, также имеет нечеткие границы, и его характеристики во многом определяются внутренними механизмами.

Экстремисты добиваются проявлений морального, психологического, материального и физического ущерба, распространяют материалы, побуждающие людей к изменению отношения к действующей власти и попыткам ее насильственного свержения, то есть покушения на действующий конституционный строй, целостность государства, расшатыванию политической ситуации, разжиганию социальной и национальной розни, а также розни на религиозной почве. Крайними формами экстремистских проявлений являются акты вандализма, насильственные действия в отношении некоторых слоев населения, например, в отношении представителей власти, также осуществляют захваты заложников, провокацию антисоциальных явлений, массовых протестов, мятежей, всевозможные запрещенные публикации на тему разжигания межнациональной и религиозной розни в просторах сети Интернет.

К сожалению, большую обеспокоенность вызывает подверженность негативному информационному контенту, прежде всего детей и молодежи, в силу своих возрастных особенностей не способных, как правило, критически воспринимать большой объем информации, поступающей посредством, прежде всего популярных социальных сетей. Именно мессенджеры (Telegram, Tiktok и др.), тематически ориентированные на детей, подростков и молодежь являются основными площадками информационных атак лицами деструктивного толка, активно занимающиеся поиском приверженцев экстремистской идеологии [3, с.294].

В проекте CT-Tech INTERPOL указано, что по мере того, как новые технологии становятся доступными для законного использования, возрастает риск того, что экстремистские и террористические группировки будут использовать их в своих целях. Существует реальная опасность того, что иностранные боевики-террористы будут использовать свой тактический опыт, полученный на полях сражений и в зонах конфликтов, для эксплуатации уязвимостей новых технологий с целью планирования и/или осуществления террористических атак в будущем. Экстремистские группы используют Интернет и платформы социальных сетей для общения и координации своей деятельности. Они используют их для вербовки новых членов, продвижения своего присутствия с помощью фотографий и видео и сбора средств. Платформы социальных сетей также широко используются для определения целей, планирования и проведения атак, а также для

распространения руководств по изготовлению бомб и распространению химического и биологического оружия[4].

Обращая внимание на зарубежный опыт, отметим, что значительных успехов в противодействии экстремизму и терроризму в глобальной сети Интернет достигли Соединенные Штаты Америки. К числу организаций и ведомств, активно участвующих в этой важной миссии, относится внушительное количество структур — от командования кибернетических операций (USCYBERCOM) до национального контртеррористического центра и стратегического центра контртеррористического взаимодействия, занимающегося координацией международного сотрудничества. Эти усилия позволяют Соединенным Штатам значительно эффективнее контролировать виртуальное пространство по сравнению с другими государствами. В общественных местах, таких как библиотеки и школы, внедряются фильтры, ограничивающие доступ к ресурсам с нежелательным содержанием, включая экстремистские материалы. В 2015 году США провозгласили начало новой эры борьбы с экстремизмом и терроризмом в сети, обозначив, что правоохранительные и специальные службы сосредоточат основные усилия на интернет-пространстве, ставшем живой артерией для радикальных идеологов, стремящихся привлечь новых последователей к своим темным замыслам [5].

Правительство Германии активно занимается борьбой с распространением экстремистских и террористических идей в интернете. Это происходит, несмотря на значительное сопротивление со стороны общества, медиа и IT-компаний к ряду принимаемых законодательных мер. В начале 2007 года в Германии был принят закон, который рассматривает регистрацию электронной почты на вымышленное имя как потенциальное правонарушение. С января 2007 года в немецких правоохранительных органах работает специализированная группа, цель которой — выявление случаев радикальной исламистской пропаганды и анализ деятельности некоторых сайтов, которые могут представлять угрозу[6].

В 1990 году в Великобритании был принят закон, касающийся неправомерного использования компьютерных технологий. В 2006 году был увеличен срок заключения за преступления, связанные с атакой на сайты государственных учреждений и банков, до десяти лет. В стране действуют специальные органы и комиссии, направленные на борьбу с экстремизмом и терроризмом. К числу таких структур относятся управление городской полиции, занимающееся борьбой с терроризмом, а также группа по безопасности электронных коммуникаций, работающая в рамках центра правительственной связи [6].

Итак, главной целью экстремистской деятельности является провокация насильственных проявлений населения, создание ультра экстремистских организаций, бандформирований, террористических организаций. Считаю, что концепции противодействия преступлениям на религиозной почве должны включать все социальные и экономические условия жизни населения, и учитывать реальную возможность превенции экстремистских проявлений в общественной жизни.

При организации работы по противодействию преступлениям на религиозной почве, в том числе, распространению экстремистских материалов в сети Интернет, нужно понимать, что «чистого» экстремизма не существует, всегда существует смешение политических, нацистских, религиозных и иных лозунгов.

С нашей точки зрения, религиозный экстремизм можно рассматривать с двух позиций: с одной стороны, это явление, ориентированное на общество и связанное с идеологией экстремизма, с другой — форма деятельности, замаскированная под религию, которая настойчиво отказывается признавать действующие религиозные ценности и нормы:

- Распространение радикальных взглядов среди определенных слоёв населения, основывающееся на абсолютной приверженности насильственной идеологии, которая оправдывает использование насилия;

- Усиление конфликтов на межнациональной, межконфессиональной и региональной почве, возникающих из ненависти или вражды к определённым социальным группам в результате экстремистских проявлений.

Следует отметить, что на борьбу преступлениям на религиозной почве возложена на оперативные подразделения правоохранительных служб. Именно оперативные службы являются ключевыми субъектами в оперативно-розыскной деятельности, которые активно работают над своевременным выявлением и предотвращением данных преступлений.

Противодействие терроризму и экстремизму оперативными подразделениями органов внутренних дел требует совершенствования правовых, тактических, организационных и информационных основ, расширения сферы деятельности оперативных сотрудников, повышения эффективности средств и методов оперативно-розыскной деятельности [7].

Оперативно-розыскная деятельность является результативным направлением правоохранительной деятельности и осуществляется, в том числе, в целях предупреждения и пресечения распространения идеологии преступления на религиозной почве.

Эффективность мер по предотвращению, обнаружению и раскрытию террористических и экстремистских преступлений во многом зависит от слаженности работы сотрудников оперативных подразделений органов внутренних дел. Без должного взаимодействия эти структуры не смогут эффективно противодействовать проявлениям терроризма и экстремизма. Важно отметить, что оперативные подразделения Комитета национальной безопасности Республики Казахстан играют ключевую роль в борьбе с преступлениями, связанными с терроризмом и экстремизмом, в то время как силы внутренних дел выполняют вспомогательные функции, сосредоточенные на передаче критически важной информации и оказании помощи в рамках взаимодействия с другими правоохранительными органами.

Основным направлением улучшения оперативно-розыскной деятельности в сфере борьбы с религиозной преступностью является создание эффективных координационных механизмов.

В свете угрозы, которую несут преступные деяния террористических и экстремистских организаций, а также последствий этих деяний, необходимо предпринять комплекс мер, направленных на эффективное противодействие данным негативным явлениям.

1) следует разработать поэтапные стратегии для решения насущных проблем, включающих в себя меры по борьбе с терроризмом и экстремизмом:

- обеспечить взаимодействие и обмен информацией между оперативными подразделениями органов внутренних дел и Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, занимающимися противодействием данным угрозам;

- активно использовать информацию, собранную посредством негласных методов, для выявления и документирования криминальных процессов среди лиц, вовлеченных в террористические и экстремистские действия;

- проводить специализированные оперативно-профилактические операции и тактические комбинации для борьбы с терроризмом и экстремизмом;

- анализировать и оценивать причины и условия, способствующие возникновению и развитию противоправных проявлений с экстремистским или террористическим подтекстом;

- пополнять базы данных оперативно-розыскной информации и совершенствовать методы поиска необходимых сведений посредством автоматизированных систем хранения информации.

2) Выявление насущных проблем в осуществлении оперативно-розыскной деятельности, направленной на противодействие терроризму и экстремизму, требует глубокой прозорливости. Прежде всего, необходимо уточнить координацию действий тех, кто, по собственному желанию, содействует органам внутренних дел в борьбе с вышеупомянутыми преступлениями. Эти источники должны располагать необходимыми информационными возможностями и методами действий:

- важнейшей составляющей данной борьбы является содержание межведомственного взаимодействия правоохранительных органов. В условиях недостаточного организационно-

правового регулирования взаимодействия оперативных подразделений, Комитета национальной безопасности и уголовно-исполнительной системы следует разработать четкий механизм сотрудничества и сформировать совместную нормативно-правовую базу.

- для эффективного противодействия терроризму и экстремизму необходим комплекс мероприятий, направленный на оптимизацию работы оперативных подразделений. Увеличение оперативности и интенсивности информационного обмена, использование законодательно установленных методов взаимодействия и тщательный сбор информации, даже при минимальных признаках террористической и экстремистской активности — ключевые аспекты успешной деятельности.

Необходимо подчеркнуть, что при осуществлении оперативного противодействия терроризму и экстремизму критически важно объединить усилия всех государств, их правоохранительных органов и специальных служб. Такого сотрудничества можно достичь лишь при условии единства интересов международного сообщества в борьбе с глобальным злом. Координирующая деятельность в этой области осуществляется государственными подразделениями Интернациональной полиции ООН (Интерпол), включая Национальное центральное бюро Интерпола в Республике Казахстан, которое является частью оперативной структуры МВД.

В целях повышения эффективности борьбы с террористической и экстремистской преступностью оперативные подразделения должны активно способствовать укреплению межнационального сотрудничества. Это позволит не только снизить уровень преступности, но и минимизировать её латентность.

Следует обратить пристальное внимание на профилактические меры, которые включают как общую, направленную на снижение социальной напряженности, так и специальную, ориентированную на молодежь, что обеспечит последовательное предотвращение радикальных настроений. Непременное условие успеха заключается в слаженной работе различных ведомств, создании единого банка данных и активном вовлечении специалистов из различных областей:

- общая профилактика, нацеленная на противостояние экстремистским проявлениям, включает усилия по снижению социальной напряженности, борьбу с распространением негативной информации, информирование общества о действиях экстремистских политических групп, а также проведение профилактической работы с населением;

- специальная профилактика ориентирована на молодежь, включая мониторинг деятельности молодежных организаций, которые находятся под особенно сильным риском, и воздействие на общественные процессы, способствующие развитию экстремизма;

- предотвращение незаконной деятельности экстремистских групп и лиц с радикальными взглядами;

- Внедрение принципа неотвратимости наказания для тех, кто организует экстремистские действия.

Эффективность реализации данных направлений проявляется в следующих аспектах:

- определение компетенции и полномочий различных ведомств, закрепление за ними профилактики отдельных проявлений экстремизма и повышение квалификации кадров;

- эффективность межведомственного взаимодействия в различных антиэкстремистских направлениях;

- расширение круга статистических данных между ведомствами, создание единого банка данных о проявлениях экстремизма и введение режима комплексного информационного обмена;

- создание межведомственных органов взаимодействия и общественных групп, состоящих из юристов, психологов, политологов, социологов и других специалистов.

Сложный и многослойный процесс для полиции, особенно для ее, оперативно-розыскных подразделений, начинается с начального этапа развития событий, что зачастую затрудняется отсутствием полного и объективного оперативного анализа. В этом контексте становится жизненно важным на старте работы инициировать сбор первичной информации,

особенно конфиденциального характера, для прогноза возможного развития событий и оценки конкретной криминогенной ситуации.

Среди множества данных, подлежащих сбору, выделяются ключевые аспекты:

- цели и задачи предстоящей экстремистской организации, отражённые в её программных документах;
- предполагаемые методики достижения заявленных целей;
- информация о структуре группы, её взаимосвязях между членами;
- характеристика лидеров группы, их влияние и контроль над остальными участниками;
- наличие оружия и специальных средств у членов организации и их готовность к применению;
- источники финансирования организации;
- связи с другими группами и организациями;
- уровень распространения идей среди населения и активность в работе с ним;
- профили лиц, поддерживающих деятельность экстремистской организации.

В целях противодействия экстремизму и предотвращения распространения материалов экстремистского характера в сети Интернет, на основании Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» [8], целесообразно осуществлять следующие оперативно-розыскные мероприятия в отношении экстремистских групп:

– **Опрос лиц.** Данный процесс может осуществляться, как гласно, так и негласно, предпочтительно с лицами, которые только что вошли в организацию и еще не осознали полной противоправности ее деятельности. Эти люди могут помочь в выяснении внутренней сущности и структуры организации, а также в получении информации о ее членах и лидерах, что откроет путь к дальнейшей разработке стратегии.

– **Внедрение.** Это мероприятие становится исключительной необходимостью для глубокого понимания внутренней структуры и системы организации, целей ее существования и степени контроля лидера над членами. Оно позволяет выявить механизмы управления и воздействия, анализировать правонарушения, выявлять способы распространения агитационных материалов среди населения, а также детально охарактеризовать личность большинства членов структуры и ее руководителей.

– **Наведение справок.** Это необходимо для детальной характеристики личностей членов и лидеров организации, включая их возраст, пол, место работы, уровень образования и источники дохода. Эти сведения позволят сформировать точный портрет лидеров и создать полное представление о целях и методах их деятельности.

– **Поиск и отождествление личности по приметам.** Лидеры некоторых преступных экстремистских групп стремятся скрыть свои истинные имена, создавая ореол «божественности» для подчинения членов организации, или же преследуя более приземленные цели, чтобы избежать внимания правоохранительных органов. Сбор информации из оперативных источников, включая конфидентов и осведомителей, помогает точно установить личность этих лидеров.

– **Осуществление с участием понятых личного досмотра задержанных лиц, изъятия находящихся при них вещей и документов, могущих относиться к преступной деятельности, а также досмотра жилых помещений, рабочих и иных мест, досмотра транспортных средств.** Важными объектами являются листовки, содержащие программные документы экстремистской организации, аппаратура для рассылки сообщений в интернете, агитационные материалы, призывающие к вступлению или поддержке действий самой организации.

– **Наблюдение.** Оперативные подразделения способны организовать мониторинг за лидерами экстремистских организаций и наиболее активными их членами, дабы создать полное представление о деятельности этих групп. Их действия могут скрываться за легитимными фасадами, прикрывающими мошенничество, источники финансирования, или даже за попытками иностранных агентов нарушить безопасность Казахстана.

– Негласное получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами. Это открывает возможность определить дальнейший ход деятельности экстремистской направленности, направления их дальнейшей деятельности, определение места, времени и способа совершения противоправных посягательств.

– Негласное снятие информации с компьютеров, серверов и других устройств, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации:

1) получение компьютерной информации представляет собой важное оперативно-розыскное мероприятие в контексте борьбы с деятельностью экстремистских преступных организаций. Оно открывает возможность для извлечения множества видов программных и экстремистских материалов, позволяя глубже изучить их содержание и направленность. Исследование этих материалов предоставляет ценное понимание не только их внутренней сути, но и потенциальной угрозы, которую они могут представлять;

2) извлечение информации из технических каналов связи. Это оперативно-розыскное мероприятие позволит детально выяснить, каким образом, в какое время и с помощью каких средств осуществляется распространение экстремистских материалов в интернете, на какую целевую аудиторию нацелена конкретная преступная организация, какие цели она преследует, а также какие действия предполагает программа экстремистских организаций и к каким поступкам она призывает граждан.

– Негласный контроль почтовых и иных отправлений. Данный процесс позволяет исследовать личности членов и направления их деятельности, а также собрать информацию о контактах.

Заключение. На основании вышеизложенного, полагаем, что в структуре преступлений экстремистской направленности немалую долю занимают преступления, совершаемые на религиозной почве. Своевременное их выявление и пресечение в рамках оперативно-розыскного противодействия, как показывают результаты проведенного нами выборочного изучения, предполагает:

- внесение значительных изменений в систему подготовки и переподготовки сотрудников правоохранительных органов, включая оперативных подразделений полиции;

- налаживание тесного сотрудничества оперативных подразделений полиции с общественными и религиозными объединениями в целях принятия в приоритетном порядке мер предупреждения, сочетания при этом гласных и негласных методов противодействия ;

- создание современной общегосударственной системы контроля и надзора за соблюдением закона, регулирующего деятельность религиозных и общественных объединений, политических партий, а также средств массовой информации. Значительная роль в этой системе, на наш взгляд, должно отводиться оперативно-розыскным и оперативно-профилактическим мероприятиям.

Среди множества закономерностей, подлежащих учету при разработке такой системы, на наш взгляд, наиболее значимым является наличие тесной взаимосвязи между различными видами экстремистских проявлений. Иными словами, это означает, что появление одного вида экстремизма происходит из другого. Такая взаимосвязь накладывает свой отпечаток и на механизм противодействия противоправным проявлениям религиозного экстремизма, ключевым элементом которого является консолидация действий всех органов власти и управления, а также общественных институтов, связанных с развитием и становлением гражданского общества.

Таким образом, под оперативно-розыскным противодействием следует понимать относительно самостоятельный вид деятельности, осуществляемый оперативными подразделениями полиции в соответствии с законами Республики Казахстан «Об органах внутренних дел», «О правоохранительной службе» и «Об оперативно-розыскной деятельности» во взаимодействии с другими правоохранительными, контрольно-надзорными органами и органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, посредством принятия комплекса преимущественно негласных оперативно-розыскных мер, направленных

на своевременное выявление и пресечение преступлений, совершаемых на религиозной почве.

Список использованных источников

1. Послание Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Кемеловича Токаева к народу Казахстана. Официальный сайт Президента Республики Казахстан. Ак Орда. Астана.-02.09.2024// Интернет – ресурс: <https://www.akorda.kz/ru/addresses>
2. Иванов П. И. Финансирование экстремистской деятельности (оперативно-розыскное реагирование) // Труды Академии управления МВД России. 2021. № 2 (58). С. 101-108.
3. Сисенов Н.М., Бимолданов Е.М. Зарубежные практики противодействия распространения экстремизма в сети Интернет// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2023. - №4 (77). – С. 294-302.
4. INTERPOL-UN General Assembly and Security Council (UNSC). CT-Tech INTERPOL. Leveraging new and emerging technologies in the fight against terrorism 2022-2024. Official website: <https://www.interpol.int/Crimes/Terrorism/Counter-terrorism-projects/Project-CT-Tech>.
5. Amy Ruckes. Working Paper: The Development of the U.S. Cyber Command.-2023. Website:https://www.researchgate.net/publication/370303871_Working_Paper_The_Development_of_the_US_Cyber_Command.
6. Daniel Koehler Director, German Institute on Radicalization and De-Radicalization Studies (GIRDS). Deradicalisation in Germany: preventing and countering violent extremism.-2021. Website: <https://www.cidob.org/en/publications/deradicalisation-germany-preventing-and-countering-violent-extremism>
7. Денисенко Ю.В. Вопросы планирования оперативно-розыскной деятельности подразделений по противодействию экстремизму ОВД на региональном уровне // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. 2017. № 17-1. С. 17-19.
8. «Закон об оперативно - розыскной деятельности» Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ// Интернет – ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z940004000_.

Сведения об авторе

Абдирова Г.А. - старший преподаватель кафедры оперативно – розыскной деятельности Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, к.ю.н., полковник финансовой полиции (в запасе).

Әбдірова Г.А. – Қазақстан Республикасы ІІМ Қостанай академиясының жедел-іздістіру қызметі кафедрасының аға оқытушысы. Ш. Қабылбаева, з.ғ. к., қаржы полициясының полковнигі (запаста).

Abdirova G.A. - Senior lecturer at the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Candidate of Law, Colonel of the financial police (in reserve).

K.M. Bishmanov¹

¹Center for the Study of Terrorism and Extremism in the Republic of Kazakhstan,
Almaty, Kazakhstan

PROCEDURAL ASPECTS OF SECURING EVIDENCE IN THE INVESTIGATION OF ILLEGAL TRAFFICKING OF NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND THEIR ANALOGUES

This article is devoted to the study of the procedural aspects of securing evidence during the investigation of illegal trafficking of synthetic drugs and psychotropic substances. With the increasing prevalence of these substances on the "black market", it is important to ensure an appropriate process for collecting, recording and evaluating evidence in order to successfully bring perpetrators to justice. The article examines the key stages of evidence collection, including operational and investigative actions such as inspection of the scene, searches, seizures and forensic study. Special attention is paid to the regulatory and legal regulation of procedures related to the seizure and analysis of substances, as well as international standards and practices related to combating drug trafficking. The problems arising during the investigation, such as ensuring the safety of evidence, the accuracy of identification and classification of seized substances, as well as legal aspects of interaction with international law enforcement agencies, are also considered. The work emphasizes the importance of compliance with procedural norms and standards to ensure the legality and effectiveness of investigative actions in the investigation of crimes related to the illegal trafficking of synthetic drugs and psychotropic substances.

Keywords: procedural aspects, evidence, investigation, operational and investigative actions, seizure of narcotic drugs and psychotropic substances.

Есірткі құралдарының психотроптық заттардың және олардың аналогтарының заңсыз айналымын тергеу кезінде дәлелдемелерді қамтамасыз етудің іс жүргізу аспектілері

Бұл жұмыс синтетикалық есірткілер мен психотроптық заттардың заңсыз айналымын тергеу барысында дәлелдемелерді қамтамасыз етудің процессуалдық аспектілерін зерттеуге арналған. «Қара нарықта» осы заттардың таралуының өсуі жағдайында кінәлілерді жауапкершілікке сәтті тарту үшін дәлелдемелерді жинау, бекіту және бағалаудың тиісті процесін қамтамасыз ету маңызды. Жұмыста дәлелдемелерді жинаудың негізгі кезеңдері, соның ішінде оқиға болған жерді тексеру, тінту, алу және сараптамалық зерттеулер сияқты жедел тергеу шаралары қарастырылады. Заттарды алу мен талдауға байланысты рәсімдерді нормативтік-құқықтық реттеуге, сондай-ақ есірткінің заңсыз айналымына қарсы күреске қатысты халықаралық стандарттар мен тәжірибеге ерекше назар аударылады. Сондай-ақ тергеу барысында туындайтын дәлелдемелердің сақталуын қамтамасыз ету, алынған заттарды сәйкестендіру мен жіктеудің дәлдігі, сондай-ақ халықаралық құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылдың құқықтық аспектілері сияқты проблемалар қаралады. Жұмыс синтетикалық есірткілер мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына байланысты қылмыстарды тергеу кезінде тергеу әрекеттерінің заңдылығы мен тиімділігін қамтамасыз ету үшін іс жүргізу нормалары мен стандарттарын сақтаудың маңыздылығын көрсетеді.

Түйінді сөздер: іс жүргізу аспектілері, дәлелдемелер, тергеу, жедел-тергеу іс-шаралары, алып қою.

Процессуальные аспекты обеспечения доказательств при расследовании незаконного оборота наркотических средств психотропных веществ и их аналогов

Настоящая статья посвящена изучению процессуальных аспектов обеспечения доказательств в ходе расследования незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов. В условиях роста распространенности данных веществ на «черном рынке» важно обеспечить надлежащий процесс сбора, фиксации и оценки доказательств для успешного привлечения виновных к ответственности. В статье рассматриваются ключевые этапы сбора доказательств, включая оперативно-следственные мероприятия, такие как осмотр места происшествия, обыски, выемки и экспертные исследования. Особое внимание уделено нормативно-правовому регулированию процедур, связанных с изъятием и анализом веществ, а также международным стандартам и практике, касающейся борьбы с незаконным оборотом наркотиков. Рассматриваются также проблемы, возникающие в ходе расследования, такие как обеспечение сохранности улик, точность идентификации и классификации изъятых веществ, а также правовые аспекты взаимодействия с международными правоохранительными органами. Работа подчеркивает важность соблюдения процессуальных норм и стандартов для обеспечения законности и результативности следственных действий при расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов.

Ключевые слова: процессуальные аспекты, доказательства, расследование, оперативно-следственные мероприятия, изъятие синтетических наркотических и психотропных веществ.

Introduction. The problem of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues is the most acute in Kazakhstan, and has a negative and detrimental impact on the safety of society and public health. The state-legal policy of Kazakhstan in the field of combating narcotization is the basis for the joint participation of state authorities and its subjects, as well as local governments and civil society institutions in ensuring a comprehensive solution to the problems of a balanced and effective impact on the factors and sources of development of the drug threat. But it seems that in our country the foundations of effective state activity (policy) and the improvement of the regulatory framework in the field of counteracting the narcotization of society are being formed slowly, in contrast to the trend and growth of new methods and types of drug crimes, acquiring an even more conspiratorial, latent form.

According to the Law of the Republic of Kazakhstan "On National Security of the Republic of Kazakhstan" dated January 6, 2012, illegal trafficking of narcotic drugs is recognized as one of the main threats to the national security of the Republic of Kazakhstan, contributing to a decrease in the degree of protection of national interests [1].

The Concept of Public Security in partnership with society for 2024–2028 (in the field of crime prevention) notes that public security reflects the state of protection of life, health and well-being of citizens, spiritual and moral values of Kazakhstani society and the social security system from real and potential threats to the integrity of society and its stability [2].

Threats to public security, expressed in a decrease in the level of law and order, including an increase in crime, create significant obstacles to the stable development of the state, increase economic uncertainty, impede long-term investment and undermine the rule of law.

That is why the National Security Strategy of the Republic of Kazakhstan for 2021–2025 puts the security of citizens, society and the state at the forefront, including issues of improving the efficiency of law enforcement and the judicial system, protecting the population from all types of offenses.

In the Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the People of Kazakhstan "Fair Kazakhstan: Law and Order, Economic Growth, Public Optimism" dated September 2, 2024, the President of the country noted the following: "Another important task is the fight against drugs.

In fact, this is a matter of preserving the gene pool of the nation. We have already taken the necessary legislative measures. However, no concrete results are yet visible. It cannot be said that state structures, including law enforcement agencies, work effectively. We must build a society based on law and order, knowledge and pragmatism. The key to the success of a nation lies in the culture, solidarity and creativity of citizens, especially young people"[3].

However, despite the existence of legislative regulation that meets all the criteria, practice shows that the complexity of the drug situation in the country in some cases is due to the insufficient effectiveness of the work of the relevant bodies and the accompanying regulatory framework.

Particular attention should be paid to the process of providing evidence in the investigation of cases related to illegal trafficking of narcotic drugs and their analogues, which implies the improvement of an integrated approach, including the collection, recording and analysis of information, as well as compliance with procedural rules, and also allows to guarantee the legality and validity of investigative actions. This becomes especially important in the light of the development of technologies and methods of criminal activity, which are constantly evolving and require law enforcement agencies to respond quickly and adapt to new challenges.

Methods and organization of the study. The materials of the study were scientific and special literature, statistical data of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, electronic resources of the Internet. As part of the study, the following was used:

- comparative analysis method;
- content analysis of regulatory legal acts, reviews, scientific literature;
- historical and analytical method of drug crime research.

Main part. The results of operational-search measures must meet the requirements for evidence, i.e. be relevant, admissible, reliable, and in the aggregate sufficient to resolve a criminal case.

Procedural aspects of providing evidence in Kazakhstan are regulated by a number of regulatory legal acts. The main document regulating the criminal process is the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the CPC of RK), which defines the general principles and rules regarding the collection and evaluation of evidence, as well as the rights and obligations of participants in the criminal process.

According to the CPC of RK, evidence in a criminal case is the facts on the basis of which circumstances relevant to the case are established. Evidence can be presented in the form of physical evidence, witness statements, expert opinions and other materials. It is important that all investigative actions aimed at obtaining evidence are carried out in accordance with procedural rules, which ensures their admissibility and validity in court [4].

In addition, within the framework of the fight against illegal drug trafficking, the Law "On Narcotic Drugs, Psychotropic Substances, Their Analogues and Precursors" is in force in Kazakhstan. This law defines the legal framework aimed at regulating the trafficking of narcotic drugs and psychotropic substances, and also establishes liability for their illegal trafficking [5].

Modern state policy in the field of combating illegal trafficking of narcotic drugs and psychotropic substances is aimed, first of all, at strict control over their distribution and at reducing the number of offenses related to this. Nevertheless, the problem of non-medical drug use remains relevant and causes a public outcry. Despite some positive changes, such as an increase in the number of convictions for these crimes, the overall situation in the region with drug trafficking still requires improvement.

Practice shows that consumers or small sellers are prosecuted, while manufacturers and wholesalers of drugs, as well as organizers of drug trafficking, often remain outside the legal field. This is due to the difficulty of the parties in collecting evidence and identifying their involvement, as well as compliance with the law, jurisdiction and violations of the relevant authorities, corruption and improvement of methods of secrecy on the criminal side.

The experience of solving of crimes in this area shows that drug addiction and drug trafficking increase organized crime, which has an impact on political, economic and social life.

Investigation of crimes related to illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues includes several key stages. Each of these stages has its own characteristics and requirements for procedural actions.

The pre-trial investigation begins with obtaining information about a possible crime. This can be both operational information and appeals of citizens.

The most important element at this stage is the collection of information about the time, place and methods of committing the crime, as well as information about the persons involved in it.

One of the first investigative actions is to inspect the scene. This action is both initial and immediate. It is aimed at studying the material situation and identifying traces of crime.

The investigator must document all evidence found using photographing and video recording, as well as draw up an inspection report. If narcotic drugs or their components are found, they must be seized. It is important that the process of seizure is carried out in compliance with all procedural rules, which includes the correct execution of protocols and the subsequent storage of evidence.

Interrogation of witnesses and interviews of citizens with information about the crime play a key role in the collection of evidence. The investigator must ensure the legality and validity of these procedural actions, as well as protect the rights of interrogation participants [6, p. 96].

When investigating drug trafficking cases, expert studies are mandatory. Expert opinions help to establish the chemical composition of the seized substances, their quantity and possible health consequences. This may include toxicological, forensic and other types of examinations.

Despite the existence of a regulatory framework and an investigation procedure, various problems arise in practice that may affect the success of the investigation. One of the main problems is ensuring the legality of the actions of law enforcement agencies.

Often there are cases of abuse of authority, which can lead to the inadmissibility of the collected evidence. Therefore, it is important to follow the established procedural rules and ensure the rights of all participants in the process.

Modern technologies, such as the Internet and instant messengers, have significantly increased the anonymity of criminals, which makes it difficult to identify and detain them. Criminals can use a variety of ways to conceal their actions, which requires law enforcement agencies to adopt new approaches and technologies to combat illegal drug trafficking.

Successful investigation of illegal drug trafficking cases requires qualified specialists who are able to analyze information and conduct expert research. However, there is often a shortage of such personnel, which affects the quality of the investigation.

The procedural aspects of providing evidence in the investigation of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues are an important element of the criminal process.

Effective investigation requires a comprehensive approach, including compliance with regulatory acts, the use of modern technologies and methods, as well as the interaction of various structures. Solving problems arising in the process of investigation requires continuous improvement of legislation and practice, as well as improvement of the training of qualified personnel [7, p. 209]. This is the only way to ensure the successful fight against illegal drug trafficking and protect society from this dangerous phenomenon.

The main stage of the investigation includes the detection, recording and removal of traces identified during urgent investigative actions. A.M. Shchukin identifies several groups of traces that are often found in crimes related to illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues.

This stage of the investigation is characterized by the detection, recording and seizure of traces found during urgent investigative actions. Traces of narcotic drugs or psychotropic substances should be divided into groups based on the purpose of the investigation and the proposed versions of the crime:

- 1) traces of drug use as part of an investigation into the purchase or possession of drugs;
- 2) traces of transportation or shipment of narcotic drugs;
- 3) traces of manufacture, processing or production of drugs;

- 4) traces of theft, extortion or smuggling of narcotic drugs;
- 5) traces of cultivation of narcotic drugs, i.e. traces of narcotic plants;
- 6) traces of organization or maintenance of brothels or systematic provision of premises for consumption;
- 7) traces of illegal issuance or forgery of prescriptions or other documents entitling to receive narcotic drugs or psychotropic substances.

The scope of the necessary investigative actions carried out during the investigation of crimes related to illegal trafficking of narcotic drugs or psychotropic substances is determined finally by the investigator.

First of all, this includes an inspection of the scene, a search of the home, a personal search and other types of searches. The purpose of a scene inspection in illegal drug trafficking cases includes several key aspects aimed at establishing the circumstances of the crime, collecting evidence and ensuring the legality of investigative actions. The main purpose of the inspection is to identify and collect material evidence that can confirm or refute versions of the commission of a crime. This may include the detection of narcotic substances, packages used for their storage, traces of hands, feet, as well as other materials relevant to the case. An important part of the process is the recording of the material situation at the scene. This includes not only photographing and video recording, but also drawing up protocols detailing all the evidence found and its location.

In addition, the inspection allows you to establish the time and method of committing the crime, as well as to identify witnesses who can testify on what happened. During the inspection, the investigator analyzes the situation to understand how the drugs were used, who could be involved in their trafficking and what technologies or methods were used by the criminals. This may include looking for traces of chemicals, drug making equipment, and other evidence indicating criminal activity.

Also, the inspection of the scene contributes to the establishment of links between the participants in the crime. For example, the presence of documents, money or other materials may indicate links between drug traffickers, buyers and other persons involved. It is also important that the inspection reveals and records possible signs of forced entry when it comes to drug theft, as well as traces indicating the organization of criminal actions, such as drug-involved premises or drug laboratories.

One of the key objectives of the inspection is to ensure the legality of investigative actions. All evidence collected during the inspection must be obtained in accordance with the procedural rules so that it can be used in court. This includes the proper execution of protocols, respect for the rights of all participants in the process and the use of appropriate methods of recording evidence. Inspection of the scene of the incident is a critical element of the investigation, since the success of further investigative actions and the possibility of bringing the perpetrators to justice depend on its quality and completeness.

Inspection of the scene in illegal drug trafficking cases serves an important purpose in the criminal investigation process, ensuring the identification, collection and recording of evidence, establishing the circumstances of the crime and protecting the legality of investigative actions.

During the investigation, the investigator has the right to involve a specialist in the investigative actions, assessing his competence and disinterest in the outcome of the case. It was proposed to invite a forensic expert and a specialist in chemical sciences for such events.

These persons are able to assist not only in the seizure, recording, detection and investigation of traces and substances found at the crime scene, but also to assist the investigator in ensuring the safety of all participants in the inspection. The joint participation of the above-mentioned persons with special knowledge will increase the solvability of the investigated category of crimes.

The first group includes traces of cultivation of narcotic raw materials: land plots on which plants containing narcotic substances grow, as well as residues of raw materials, such as stems, leaves and poppy heads.

The second group covers traces of the manufacture of narcotic drugs, which include technological materials and waste, used solvents, by-products, finished narcotic drugs, substances such as

acetone and vinegar, recipes for their preparation, as well as specific odors emanating from clothing and the body of manufacturers (especially in the production of synthetic drugs).

This group also includes blankets, oilcloth, plastic wrap, fingerprints on utensils and drugs such as syringes, and various micro-objects.

The third group includes traces of transportation, shipment, storage and sale of narcotic drugs, such as paper and plastic packaging, foil, special containers and stashes, traces of drugs on the hands of the suspect, a specific smell, money and other valuables, as well as documents confirming correspondence between sellers and customers.

The fourth group concerns traces of consumption of narcotic drugs, for example syringes, mouthpieces, cigarette butts, empty ampoules and packages from drugs, tobacco products with residues of hashish oil, traces of intravenous and subcutaneous injections, as well as changes in the appearance and behavior of a drug addict, such as isolation, loss or increase in appetite and other signs of drug addiction.

The fifth group covers traces of theft of narcotic drugs, such as traces of shortage of narcotic substances during inventory at a pharmacy or hospitals, signs of forced entry into premises and storage facilities, as well as hand and footprints left by the offender at the scene [8].

In our opinion, traces of narcotic drugs or psychotropic substances should be classified into groups based on the purposes of the investigation and the versions put forward regarding the crime that occurred. These groups include:

- 1) traces of drug use as part of an investigation into the purchase or possession of drugs;
- 2) traces of transportation or shipment of narcotic drugs;
- 3) traces of manufacture, processing or production of drugs;
- 4) traces of theft, extortion or smuggling of narcotic drugs;
- 5) traces of cultivation of narcotic plants;
- 6) traces of the organization or maintenance of drug-involved premises, as well as the systematic provision of premises for the consumption of drugs;
- 7) traces of illegal issuance or forgery of prescriptions and other documents entitling to receive narcotic drugs or psychotropic substances [9, p. 69].

At the same time, the proposed classification is one of the possible ones and does not exhaust all options for grouping traces that can be detected during the investigation of crimes related to illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances. If necessary, any objects can be sent for forensic studies to assist in solving the crime.

Among the necessary investigative actions carried out as part of the investigation of crimes related to illegal trafficking of narcotic drugs or psychotropic substances, special attention should be paid to the inspection of the scene [10, p. 128]. This action is both initial and immediate. It is aimed at studying the material situation through the personal perception of the investigator or other participants in the inspection in order to identify the traces of the crime and clarify the circumstances that may be relevant to the criminal case.

The purpose of the inspection of the scene in illegal drug trafficking cases is to obtain information and material evidence, as well as to detect, record and seize traces that can give data on the methods and places of manufacture, production, sale, shipment or smuggling of narcotic drugs and psychotropic substances, as well as their analogues.

In addition, the inspection helps to establish the time of stay of criminals at the scene, their use of chemicals and find out the circumstances that contributed to the commission of crimes.

The effectiveness of investigative actions when inspecting the scene largely depends on the organizational and preparatory measures and the quality of their implementation.

Before leaving the scene of the crime, it is necessary to collect information about the time and place of the incident, the presence of eyewitnesses and their location, determine the composition of the participants in the inspection, as well as resolve issues about the use of technical and forensic means, including photo and video recording.

Conclusions. Effective investigation of these crimes requires not only strict compliance with the norms of criminal procedure law, but also the use of modern methods and technologies, which can significantly improve the quality of evidence collected.

A key point is the need for adequate training of law enforcement agencies, including training of investigators, operatives and experts. They must be ready to respond quickly to emerging challenges, which sometimes require non-standard solutions and a creative approach in collecting evidence, legality and validity of their actions. At the same time, the cooperation of various state structures and international organizations plays an important role, which contributes to the exchange of information and best practices in the field of combating drug crime.

Particular attention should be paid to the observance of the rights of citizens participating in criminal proceedings, since violation of procedural rules can lead to the inadmissibility of collected evidence and, as a result, to the acquittal of criminals. This underscores the importance of ensuring legality at all stages of the investigation, from the inspection of the scene to the trial.

The procedural aspects of the evidence of the investigation of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues are complex actions aimed at identifying, collecting and recording the evidence necessary to investigate the fact of a crime and bring the perpetrators to justice. Due to technological progress, illegal actions in this area have become more secretive and elusive, which requires the use of modern methods and approaches in the investigation of such cases.

One important aspect of providing evidence is the use of technical means, including audio and video recording, as well as control of means of communication. These methods allow documenting criminal actions, providing the necessary materials for the trial. An important step is the control of postal and transport shipments, since synthetic drugs are often moved by such methods.

In addition, experts and specialists in the field of chemistry, forensics and essential medicines are involved in the proceedings to identify and classify seized substances. The reporting and recording of all seizures, as well as the careful documentation of follow-up actions, is crucial in ensuring the protective purity of the evidence collected.

The main problems in the process are associated with a high level of secrecy and the use of secure encryption technologies. It is also worth noting that it is often necessary to face restrictions imposed on the conduct of operational actions, obstacles to the observance of the rights and freedoms of citizens. Within the framework of international cooperation, there are also difficulties associated with differences in the legislation of different countries.

To resolve data issues, it is important to introduce new approaches to investigation and evidence gathering. One of the first approach is the improvement of the legislative framework that ensures the procedure for conducting operational and investigative regulatory measures. The introduction of international experience and cooperation between law enforcement agencies of foreign countries make it possible to increase the effectiveness of measures to counter trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues. In addition, it is worth paying attention to the training of specialists in the field of digital forensics and data analysis, which allow monitoring and documenting criminal actions on the network.

An integrated approach that includes technological innovation, improved regulatory frameworks, and international cooperation is key approach to addressing the challenges related with securing evidence in investigating the consistent trafficking of synthetic narcotic drugs.

The spread of synthetic drugs and psychotropic substances is one of the most serious threats to the security of society. Illegal trafficking of these substances negatively affects the health of the population, law and order and the economy of the country. In this regard, the relevance of developing effective measures to combat this phenomenon is beyond doubt. The procedural aspects of securing evidence in the investigation of drug trafficking crimes play a key role in the successful resolution of cases and bringing perpetrators to justice.

In conclusion, a successful investigation of crimes related to the illicit trafficking of synthetic drugs and psychotropic substances is possible only if scientific knowledge, modern technologies and a professional approach are integrated. The need for continuous improvement of methods and

approaches in this area, as well as the introduction of innovative solutions, are becoming important conditions for improving the effectiveness of law enforcement agencies in the fight against drug crime. Only a comprehensive and systematic solution to these problems will make it possible to achieve significant results in protecting society from drug-related threats.

List of sources used

1. Law of the Republic of Kazakhstan "On National Security of the Republic of Kazakhstan" https://www.akorda.kz/ru/security_council/national_security/zakon-respubliki-kazahstan-o-nacionalnoy-bezopasnosti-respubliki-kazahstan
2. The Concept of Public Security in partnership with society for 2024–2028 (in the field of crime prevention) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300001233>
3. Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan "Fair Kazakhstan: Law and Order, Economic Growth, Public Optimism" dated September 2, 2024. <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-spravedlivyy-kazahstan-zakon-i-poryadok-ekonomicheskoy-rost-obshchestvennyy-optimizm-285014>
4. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V (as amended on 05.09.2024)
5. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 10, 1998 No. 279-I "On Narcotic Drugs, Psychotropic Substances, Their Analogues and Precursors and Measures to Counteract Their Illegal Trafficking and Abuse" (as amended on 08.06.2024)
6. Zolotukhina, N.V. Problematic issues of collecting evidence in a criminal case [Text] / N.V. Zolotukhina // Bulletin of the Volgograd Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia. — 2019. — No. 2 (49). — P. 94-100.
7. Sharaeva, Ya. A. Actual issues of on-site verification of testimony/ Ya. A. Sharaeva // Actual problems of combating crimes and other offenses. — 2016. — No. 14–1. — P. 209–210.
8. Course of Criminal Procedure / ed. L. V. Golovko. 3rd edition. Moscow, 2021.- 1278 p.
9. Murzina L.I. Features of search tactics in the investigation of crimes in the field of drug trafficking // Anti-drug security. — 2014. — No. 1 (2). — P. 69.
10. Zoirov S.D. Investigation of crimes in the field of illegal drug trafficking: some features of the organization and conduct of a search // World of Politics and Sociology. — 2012. — No. 8. — P. 128.

Information about the author

Bishmanov K.M. - Director of the Public Foundation «Center for the Study of Problems of Terrorism and Extremism in the Republic of Kazakhstan», Candidate of Legal Sciences, associate professor.

Бишманов К.М. - «Қазақстан Республикасындағы экстремизм және терроризм мәселелерін зерттеу орталығы» Қоғамдық қорының директоры, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Бишманов К.М. - Директор общественного фонда «Центр по изучению проблем терроризма и экстремизма в Республике Казахстан», кандидат юридических наук, доцент.

Y.S. Yermekov¹

¹Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy, Kazakhstan

SOME ISSUES OF INVESTIGATION OF FORGERY OF VINE CODES AND STATE REGISTRATION PLATES OF VEHICLES

The author of the article consider a number of problems at the initial stage of the investigation of criminal cases related to the forgery of wine codes and state registration plates of motor vehicles. In investigations of crimes of the investigated category, the main evidence is obtained on the day the crime was discovered. According to statistical data, the terms of criminal cases in this category are mostly interrupted for failure to identify a person. When studying the reasons for the interruption of the pre-trial investigation of criminal cases, it became obvious that the pre-trial investigation body is limited only to the registration report, the interrogation of a witness and the appointment of a forensic examination. In this regard, this article examines the investigative situations at the initial stage of the investigation of this category of crimes and the ways of their investigation.

Keywords: evidence base, covert control, identification, planning, disclosure, investigative version.

Жалған vin-кодтарды және көлік құралдарының мемлекеттік тіркелу номерін тергеудегі кейбір сұрақтары

Автор мақалада автокөлік құралдарының мемлекеттік тіркеу нөмірлерін және шараптарын қолдан жасауға байланысты қылмыстық істерді тергеудің бастапқы кезеңіндегі бірқатар мәселелерді қарастырады. Зерттелетін санаттағы қылмыстарды тергеу кезінде қылмыс анықталған күні алынған негізгі дәлелдер болып табылады. Статистикалық мәліметтерге сәйкес, осы санаттағы қылмыстық істердің мерзімдері көп жағдайда адамның анықталмауына байланысты үзіледі. Қылмыстық істерді сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімдерінің үзілу себептерін зерделеу кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы тіркеу туралы баянатпен, куәдан жауап алумен және сот сараптамасын тағайындаумен ғана шектелетіні белгілі болды. Осыған байланысты, осы мақалада қылмыстардың осы санатын тергеудің бастапқы кезеңіндегі тергеу жағдайлары және оларды тергеу жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: дәлелді негіз, жасырын бақылау, анықтау, жоспарлау, ашу, тергеу нұсқасы.

Некоторые вопросы расследования подделки vin кодов и государственных регистрационных номерных знаков транспортных средств

Автором в статье рассматривается ряд проблем при первоначальном этапе расследования уголовных дел, связанных с подделкой вин кодов и государственных регистрационных номерных знаков автотранспортных средств. При расследований преступлений исследуемой категории, основными доказательствами являются полученные в день обнаружения совершения преступления. Согласно статистическим сведениям, сроки уголовных дел данной категории в большинстве своем прерываются за неустановлением лица. При изучении причин прерывания сроков досудебного расследования уголовных дел,

стало очевидным, что орган досудебного расследования ограничивается лишь рапортом о регистрации, допросом свидетеля и назначением судебной экспертизы. В связи с чем в данной статье рассмотрены следственные ситуации при первоначальном этапе расследования данной категории преступлений и пути их расследований.

Ключевые слова: доказательная база, негласный контроль, опознание, планирование, раскрытие, следственная версия.

Introduction. Crimes committed in connection with violation of the order of accounting of motor vehicles are quite common criminal offenses. Therefore, it is necessary to pay special attention to the analysis and research of problems that may arise in the investigation of this type of crime, especially at the initial stage. The development of modern private techniques for the investigation of offenses, contributing to the disclosure of issues related to the peculiarities of the investigation of crimes, their disclosure, as well as preventive measures with the help of forensic tools in a single interrelated process is requested.

The basis of the methodology of investigation of certain groups of criminal illegal acts is a system of scientific provisions, upon which methodological recommendations for their detection, investigation and disclosure are developed. Thus, the methodology of investigation of offenses is one of the most important components in forensic science.

Methods. The methodological basis of the study is the dialectical method of cognition. Logical, comparative-legal methods, analysis of empirical materials were used in the preparation of the article.

The main part. As the investigative and judicial practice indicates, there are the following problems related to the investigation of crimes of the investigated category: 1) identification of right holders, 2) determination of the damage caused and signs of violation of the order of registration of vehicles, 3) tactical peculiarities of production of certain investigative actions, 4) the complexity of establishing the intent of persons who committed a criminal offense, 5) the lack of a unified approach to the legal assessment of illegal acts associated with violation of the order of registration of vehicles.

The most frequent problems are encountered at the initial stage of pre-trial proceedings. The situation is compounded by the lack of modern educational and methodological publications on the investigation of these offenses.

Developed scientific provisions and practical recommendations in the framework of private methodology represent a set of methodological material in the field of criminalistics, containing typical arguments that allow to make decisions (intermediate, final) in criminal cases. Which allows to form the most acceptable way of conducting pre-trial / judicial proceedings in this category of cases - violation of the order of accounting of motor vehicles. "Forensic algorithms, programs and technologies of this kind should be made an object of constant interest of inquirers, investigators, prosecutors, lawyers, judges and at least a mandatory component of the set of professional competencies of a lawyer" [1, p.64]. It is they who determine the final effectiveness and efficiency of application, as well as provide scientific substantiation of recommendations of private methods in the investigation of crimes of this type.

According to the point of view of V.Y. Shepitko, "a necessary condition for effective cognition of a separate technique and development of criminalistic recommendations is a criminalistic classification of a separate type of crime" [2, p.185].

The basis for it, we consider criminal-legal signs, as "in the basis of the system of private forensic techniques (but not their varieties) should lie criminal-legal classification of crimes, if only because in this case the divided event is criminal-legal" [3, p.22]. A similar opinion is held by V.A.Zhuravel "Criminalistic techniques formed solely on the basis of criminal-legal classification of crimes are mainly of a general nature, while for practical application specific investigation techniques are necessary" [4]. In particular, this is due to such factors as:

a) criminal action (an event reflected in material reality);

b) criminal action (the result of human activity, coinciding with the signs of criminally punishable acts).

c) the nature of crime investigation corresponds to the peculiarities of criminal law enforcement.

At the initial stage of investigation, the investigator deals with such investigative situations as:

– the presence of a motor vehicle with forged license plates, identification number with the simultaneous absence of the suspect.

– The suspect fails to agree with the allegations of forgery and refuses to cooperate with the investigation.

– The suspect admits to the offense, but evidence to prove guilt is lacking.

To overcome the issues relevant to the establishment of the suspect's identity, G.I. Poverznyuk defined the following stages: “preliminary, analytical, comparative and evaluative” [5. p. 23]. It follows that the investigation in terms of establishing the guilty persons in cases involving forgery of identification number should be carried out with the help of means of operational analytics. The above-mentioned investigative situations, according to our assumption, may have the following common investigative versions:

- forgery of the unique code of a motor vehicle for the purpose of obtaining criminal profit.

- forgery of VIN CODE and SRLP (State registration license plates) are made in order to cover up more serious crimes, as well as to commit other types of unlawful socially dangerous acts.

In this case, the main tasks in the investigation are:

- Identification of guilty parties who committed forgery of the vehicle identification number.

- Collection of evidence on the persons involved in the forgery of the identification number;

- Search for witnesses or victims.

“An important tactical solution in the noted conditions is to study the operational situation by analyzing the receipt of signals from citizens to the territorial units of law enforcement agencies, as well as the implementation of measures to attract persons who cooperate on a confidential basis. Moreover, the basis for the formation of the investigation algorithm in relation to this situation should include actions and measures that contribute to the identification of persons involved in the commission of the crime under investigation” [6, p.224]. A Situation in which there is an object with signs of falsification, but there is no suspected person, it is recommended to follow the following procedure:

- registration in the Unified register of pre-judicial investigations;

- appointment and performance of relevant expert examinations;

- examination of objects/documents;

- running through the database of Administration of Committee for Legal Statistics and Special Accounts of individuals with a criminal record for committing similar unlawful acts;

- conducting interviews with persons related to the registration of the given vehicle;

- search for a suspect in accordance with the signs

– establishing public and non-public relations with citizens.

– conducting an investigative procedure to obtain information from witnesses and victims;

– organizing the procedure of identification of objects/documents.

– carrying out unclassified investigative actions (unclassified obtaining of information on connections between subscribers and (or) subscriber devices, unclassified control, interception and removal of information transmitted via electric (telecommunication) communication networks, etc.).

– interrogation of individuals;

– establishing overt and non-covert relations with citizens, using them in operational and investigative activities.

In this investigative situation, in our opinion, investigative versions can be:

– forgery of VIN CODE and SRLP is made for material profit.

– Forgery of VIN CODE and SRLP was made to conceal more serious crimes, as well as the commission of other offenses.

The main tasks in the investigation of this situation will be as follows:

– identification of persons involved in committing unlawful acts related to the forgery of the unique code/state registration license plate.

– detection of traces of crime indicating the guilt of suspects;

– detection of witnesses/victims;

In order to achieve the set goals and fulfill the above tasks, the following investigative actions and operative-search activities are carried out:

– detection of persons guilty of forging the vehicle identification code;

– search for traces left by criminals;

– identification of witnesses and victims;

– interrogation of all parties with the use of video recording;

– conducting confrontations;

– conducting investigative experiments;

– setting up and conducting forensic examinations;

– applying a behavioral model imitating criminal activity;

– surveillance.

An individual identified as a suspect for this offense will be handled as follows:

- Detention;

- Interrogation.

- Identification procedure.

- Residence / workplace inspection.

In case the person under investigation refuses to give confession/statement of innocence, the following investigative versions shall be considered:

-the forgery of VIN CODE and SRLP is made for material gain;

- Forgery of VIN CODE and SRLP is made in order to conceal more serious crimes, as well as the commission of other types of crimes;

- the suspect deliberately claims innocence in order to confuse the investigation;

- the suspect did not commit an unlawful act.

In this case, the tasks are as follows:

- Identification of material traces;

- finding witnesses/victims.

This investigative situation implies following the following algorithm:

- registration in the Unified register of pre-judicial investigations;

- interrogation of the suspect;

- confrontation between the suspect and other participants in the process;

- identification of persons involved in the forgery of the vehicle's VIN code;

- material change of the situation, the consequence of which was the falsification of the identification number;

- discovery of witnesses in the case or victims;

- interrogation of all persons with the use of videotaping;

- conducting confrontations;

- conducting investigative experiments;

- Appointment and production of forensic examinations (including psychological and psychiatric examinations);

- making inquiries;

- questioning of individuals.

“In order to achieve the objective truth in the investigation of crimes the most important is the proof, i.e. directed and regulated by the criminal procedural law in certain forms and limits of the activity of the investigator and prosecutor and other bodies and persons on collection, examination

and evaluation of evidence in order to establish the actual circumstances of the criminal case”. [7, p. 14]. We also agree with the opinion of Kainazarova D.B. “The final stage of investigative and preventive measures is characterized by the fixation of all factual data that will play an important role in the qualification of the crime and the decision on the guilt of persons” [8, p.420]. Analyzing this investigative situation, we believe that the most effective conduct of the following investigative actions, in the form of covert investigative situations, as covert penetration and (or) inspection of the place, covert observation of a person or place and in the form of covert control purchase.

One should not deny the increased social risk of the act in question, which is characterized by the fact that it can act as an auxiliary tool in the commission of offences of a more serious nature, mainly theft of vehicles. It should be noted that it is necessary to ensure the prevention of offences related to legalization, purchase/realization of property obtained by committing an illegal act, non-payment of customs duties and mandatory payments, falsification of documentation, etc. The study of criminal case files allows us to make a conclusion that the offence is related to legalization, purchase/realization of property obtained by committing an illegal act.

The study of the materials of criminal cases allows us to conclude that the investigative bodies do not work coherently, not restoring the full picture of the crime in the finest details.

In order to improve the investigation of crimes on forgery of VIN CODE and state registration license plates of vehicles, it is necessary to make a methodology of investigation with specification of actions of investigative bodies and introduction of step-by-step actions at the initial stage of investigation of the offense of the investigated area.

Meanwhile, in order to prevent crimes of this category, we consider it necessary to resume the procedure of verification of vehicle number units, which helps to prevent unlawful facts, as well as prevent the creation of “favorable conditions” for fraud, possible as a consequence of the sale of vehicles with fake VIN CODE and SRLP.

Conclusion. Thus, having studied the opinion of legal scholars, we have formulated our own definition of this concept: investigation of crimes is a joint and interrelated work of bodies acting in a certain sequence or according to an algorithm, not contradicting the legislation of the Republic of Kazakhstan and aimed at solving the crime. In this regard, we suggest that pre-trial investigation bodies should interact on a permanent basis with customs officers, as well as officers of the patrol service to identify the circle of individuals exposed to the commission of this type of crime.

Considering criminal cases and their investigation, it was found that investigators do not plan the investigation process itself. Planning should become mandatory, both at the level of planning of investigative actions, and in the calendar plan. In this way, it will be possible to reduce the time of expert examinations, because the investigator will first of all appoint an expert examination and then perform other actions in case of obvious signs of forgery of VIN CODE and SRLP.

List of sources used

1. Belkin R.S. The course of Soviet criminology. – M.: Ed. Academy of the Ministry of Internal Affairs of the USSR. 1979. Vol. 2. – 407 p.
2. Shepitko V. Yu. Criminalistics: a course of lectures. - 3rd edition / V.Y. Shepitko. – Kharkiv: Odyssey LLC, 2006. – 247 p.
3. Volobuev A.F. Problems of the rozsleduvannya rozkradan main methodology at the sphere of business / A. F. Volobuev. – H.: VU int. reference, 2000. – 17 p.
4. Zhuravel V.A. The problem of forming the basic methodology of rossliduvannya zlochiv / V. A. Zhuravel // Visn. Acad. Law. sciences of Ukraine. – H.: Law, 2008. – № 1 (52). – Pp.75-83.
5. Exarchopulo A.A. Criminalistics: Textbook. – St. Petersburg, 2009. - 904 p.
6. Zenkin A.N. Methodology for investigating crimes related to the illegal seizure ("unfriendly takeover") of organizations using forged documents: abstract. ... cand. Jurid. Sciences. – M., 2010. - 25 p.
7. Kruglikova O.V. Criminalistic methodology of preliminary and judicial investigation in cases of fraud committed in the field of consumer lending: abstract. ... cand. Jurid. sciences'. – Tomsk, 2011. - 23 p.

8. Tapalova R.B., Temirbolat N.S., Aratuly K. The concepts of expertise and forensic examination // Scientific Proceedings of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, No. 4 (77), 2023, Almaty. - p . 435-445

Information about author

Yermekov Y.S. - senior prosecutor of the prosecutor's office of the Zhetysu district of Almaty, master of law, junior counselor of justice.

Ермеков Е.С. – старший прокурор отдела прокуратуры Жетысуского района города Алматы, магистр права, младший советник юстиции.

Е.С. Ермеков - Алматы қаласы Жетісу аудан прокуратурасының аға прокуроры, заң магистрі, кіші әділет кеңесшісі.

П.А. Капица¹

¹Учреждение образования «Институт повышения квалификации и переподготовки Следственного комитета Республики Беларусь», Минск, Республика Беларусь

ЧАСТНАЯ МЕТОДИКА РАССЛЕДОВАНИЯ ХИЩЕНИЙ В СФЕРЕ РАЗРАБОТКИ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАК ВОПЛОЩЕНИЕ ПРОГНОСТИЧЕСКОЙ ФУНКЦИИ КРИМИНАЛИСТИКИ

В статье описано содержание частной методики расследования хищений в сфере разработки и совершенствования программного обеспечения в контексте прогностической и профилактической функций криминалистической науки. Обоснована актуальность рассматриваемых вопросов для науки и практики Беларуси и Казахстана. Обозначены прогностические возможности методики расследования хищений в сфере разработки и совершенствования программного обеспечения. Основная их направленность заключается в моделировании преступлений и предвидении поведения лиц, обладающих информацией о хищении, а также в алгоритмизации действий сотрудников правоохранительных органов и иных лиц. Предложены основные направления деятельности правоохранительных органов по профилактике преступлений рассматриваемого вида. Мероприятия профилактического характера классифицированы согласно уровням следственной профилактики. Предложены основные инструменты, имеющиеся в распоряжении следователя, направленные на устранение детерминант хищений в сфере разработки и совершенствования программного обеспечения.

Ключевые слова: информатизация, хищения, программное обеспечение, расследование преступлений, функции криминалистики, следственная профилактика.

Криминалистиканың болжамды және профилактикалық функцияларын іске асыру ретінде бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу және жетілдіру саласындағы жымқыруды тергеудің жеке әдістемесі

Мақалада криминаликалық ғылымның болжамды және профилактикалық функциялары аясында бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу және жетілдіру саласындағы жымқыруды тергеудің жеке әдістемесінің мазмұны сипатталған. Қарастырылып отырған мәселелердің Беларусь пен Қазақстанның ғылымы мен тәжіриесі үшін өзектілігі негізделген. Бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу және жетілдіру саласындағы жымқырудың тергеу әдістемесінің болжамды мүмкіндіктері көрсетілген. Олардың негізгі бағыты қылмыстарды модельдеу және ұрлық туралы ақпараты бар адамдардың мінез-құлқын болжау, сондай-ақ құқық қорғау органдары қызметкерлерінің және басқа адамдардың іс-әрекеттерін алгоритмдеу болып табылады. Профилактикалық сипаттағы іс-шаралар тергеу профилактикасы деңгейіне сәйкес жіктеледі. Бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу және жетілдіру саласындағы жымқыру детерминанттарын жоюға бағытталған тергеушінің қарамағындағы негізгі құралдар ұсынылды.

Түйінді сөздер: ақпараттандыру, жымқыру, бағдарламалық қамтамасыз ету, қылмыстарды тергеу, криминалика функциялары, тергеу профилактикасы.

Private methodology of investigation of embezzlements in the field of software development as embodiment of prognostic and preventive functions of forensic science

The article describes the content of private methodology of investigation of embezzlements in the field of software development in the context of preventive and prognostic functions of forensic science. The relevance of the issues under consideration for the science and practice of Belarus and Kazakhstan is substantiated. The prognostic capabilities of the methodology of investigating embezzlements in the field of software development are outlined. Their main focus is on modeling crimes and predicting the behavior of persons who have information about embezzlement, as well as on algorithmization of actions of law enforcement officers and other persons. The main areas of activity of law enforcement agencies in preventing crimes of this type are proposed. Preventive measures are classified according to the levels of investigative prevention. The main tools available to the investigator aimed at eliminating the determinants of embezzlement in the field of software development are proposed.

Keywords: informatization, embezzlements, software, investigation of crimes, functions of forensic science, investigative prevention.

Введение. В Республике Беларусь и Республике Казахстан динамично развивается сфера информатизации. Самым разным субъектам требуется программное обеспечение, связанное с производством товаров и услуг, маркетингом, автоматизацией процессов управления персоналом и т.д.

Область разработки и совершенствования программного обеспечения (далее – РПО), как и иные экономические сферы, может подвергаться совершению хищений. Общественно опасные деяния данного типа по законодательству Республики Беларусь возможно разделить на:

1) мошенничества (ст. 209 УК Республики Беларусь). Недобросовестные разработчики компьютерных программ, получив денежные средства, умышленно некачественно исполняют свои договорные обязанности либо не исполняют их вообще;

2) хищения путем злоупотребления служебными полномочиями (ст. 210 УК Республики Беларусь). Должностные лица организаций-заказчиков либо органов, уполномоченных на принятие решений о расходовании денежных средств на РПО, подбирают «нужных» разработчиков и при их помощи завладевают денежными средствами заказчика или государственного бюджета. При этом заказчики получают некачественные программные продукты;

3) сопряженные с указанными хищениями преступления против интересов службы (глава 35 УК Республики Беларусь). Должностные лица органов и организаций, где проводится информатизация, из корыстной или иной личной заинтересованности содействуют расхитителям.

Представляется, что согласно казахстанскому законодательству аналогичные противоправные действия следовало бы квалифицировать прежде всего как мошенничество по ст. 190 УК Республики Казахстан (в том числе по части 2, если речь идет о государственных закупках работ по РПО, совершении преступления группой лиц по предварительному сговору или лицом с использованием своего служебного положения) либо как злоупотребление должностными полномочиями по ст. 361 УК Республики Казахстан и иные сопряженные коррупционные правонарушения.

В белорусской правоприменительной практике нами выявлены 3 факта досудебного уголовного производства, связанных с некачественной РПО (по 2 из них судами вынесены обвинительные приговоры). В то же время небольшой объем эмпирической базы в уголовном процессе вовсе не означает, что не следует разрабатывать научно обоснованные рекомендации по расследованию хищений данного вида.

Рассматриваемые преступления обладают новизной по способу совершения и в значительной степени латентны, что обусловлено рядом факторов, основными из которых являются:

возможная вовлеченность должностных лиц организаций-заказчиков в деятельность расхитителей;

- отсутствие четких критериев разграничения гражданско-правовых деликтов и уголовно наказуемых деяний в случае несоблюдения или некачественного исполнения обязательств по договорам о РПО;

- отсутствие объективных критериев определения качества программных продуктов и развитой практики экспертных исследований в данном направлении.

Необходимость противодействия латентной преступности требует усиления прогностической и профилактической составляющих частных методик расследования.

Выдающийся советский и белорусский ученый А.В. Дулов среди прочих выделял прогностическую и преобразовательную функции криминалистики. Целью второй автор называл «теоретическое обоснование необходимых действий следователя по ликвидации дефектов, возникших в результате преступления, предотвращению вредных для общества последствий, возмещению материального и морального ущерба» [1, с. 11]. То есть данную функцию возможно также назвать профилактической.

Разрабатываемая нами частная криминалистическая методика расследования хищений в сфере РПО целиком воплощает указанные функции, что будет описано в настоящей публикации в последующем.

Мероприятия по устранению детерминант преступности исследуются и совершенствуются в рамках отдельного учения – криминалистической профилактики. Среди работ белорусских ученых, которые занимались исследованием проблематики данного учения, возможно выделить работы и публикации И.Р. Веренчикова [2], Ю.Ф. Каменецкого [3], В.Б. Шабанова [4]. Вопросы противодействия мошенничествам и хищениям путем злоупотребления служебными полномочиями различных видов рассматривали такие белорусские ученые-криминалисты и практики, как А.В. Дешук [5], М.А. Дубко [6], А.М. Хлус [7], А.В. Шумко [8] и др.

Из научных трудов казахстанских юристов интерес для данного исследования представляют диссертации, подготовленные Е.Г. Джакишевым и А.С. Касымовой. Первый из упомянутых ученых занимался проблематикой совершенствования криминалистических приемов и средств борьбы с хищениями и иными корыстными преступлениями в сфере экономики [9]. Исследование А.С. Касымовой посвящалось уголовно-правовым и криминалистическим аспектам хищений чужой собственности с использованием должностного положения. Автор среди прочего предложила меры профилактики подобных хищений. Главная их направленность – недопущение к должностям в государственных и коммерческих организациях лиц, дискредитировавших себя совершением коррупционных преступлений либо прямо или косвенно связанных с совершением хищений с использованием должностного положения [10].

В перечисленных работах и юридической науке в целом вопросы организации расследования и профилактики хищений в сфере РПО комплексно не рассматривались.

Перечисленными обстоятельствами определяются актуальность и новизна данного исследования.

Методы. В ходе исследования применен ряд общенаучных и частнонаучных методов. Отдельно следует отметить сравнительно-правовой (в необходимых случаях сопоставлялись нормы уголовного и уголовно-процессуального законодательства Беларуси и Казахстана) и социологический методы (проводилось анкетирование сотрудников правоохранительных органов и адвокатуры Республики Беларусь по вопросам следственной профилактики хищений в сфере РПО).

Основная часть. Прогностическая функция криминалистики заключается в возможности на основании выявленных ранее и научно обоснованных закономерностей

предвидеть развитие изучаемых явлений. Применительно к организации расследования хищений в сфере РПО прогнозирование следует базировать не только на закономерностях, выявленных в ходе изучения уголовно-процессуальной практики, но и на итогах анализа следующих источников:

- криминалистических методик и результатов обобщения положительных примеров расследования хищений и коррупционных преступлений схожих видов;
- решений судов о гражданско-правовых спорах о качестве программного обеспечения;
- динамично изменяющегося законодательства, регулирующего правоотношения в сфере цифрового развития и расходования на него бюджетных денежных средств.

На основании комплексного исследования указанных источников возможно выделить следующие основные направления прогнозирования в методике расследования хищений в сфере РПО:

1. Построение теоретических моделей преступлений. Наиболее оптимальной и научно обоснованной для этого является концепция криминалистической характеристики преступления. Применительно к хищениям в сфере РПО предлагается четырехзвенная структура их криминалистических характеристик:

- субъекты преступной деятельности (недобросовестные разработчики программного обеспечения, должностные лица заказчиков и организаций, уполномоченных влиять на выделение денег на РПО и иные лица);
- обстановка совершения хищения (установленный законодательством порядок реализации правоотношений по РПО и ее финансированию);
- способ (порядок действий расхитителей, во многом детерминированный обстановкой совершения хищений);
- типичные следы (идеальные (содержатся в сознании лиц, обладающих информацией о преступлении) и материальные (в первую очередь носители компьютерной информации, в том числе удаленные, а также документы)) [11, 12].

Стоит отметить, что предложенная структура является универсальной для хищений рассматриваемого вида. Вместе с тем по своему содержанию для конкретных преступлений она может иметь существенные отличия. Например, при внесении изменений в законодательство об осуществлении государственных закупок в сфере информатизации трансформируются

в первую очередь способ совершения преступлений и следы преступной деятельности. Возможно также изменение состава субъектов преступной деятельности;

2. Алгоритмизация действий сотрудников, осуществляющих досудебное уголовное производство по факту хищений в сфере РПО. На основании криминалистических характеристик преступлений (в том числе с теми обстановкой и способом, которые не были зафиксированы в правоприменительной практике) и типичных следственных ситуаций предлагается оптимальный порядок проведения процессуальных действий и тактических операций;

3. Предвидение поведения участников уголовного процесса и выработка оптимальных рекомендаций по очередности и тактике производства отдельных следственных действий. Например, понимая, что допрос недобросовестного разработчика программного обеспечения будет проходить в условиях конфликтной ситуации, следователь может заранее спрогнозировать его результаты (отказ от дачи показаний, четкая линия в показаниях на то, что имел место гражданско-правовой деликт и др.) следователь может запланировать применение тактических приемов в ходе самого допроса и организацию последующих следственных действий (в первую очередь, допросов свидетелей и очных ставок).

4. Алгоритмизация действий добросовестных должностных лиц органов и организаций в случае выявления признаков хищения при неисполнении разработчиками обязательств по РПО. Данные алгоритмы кроме непосредственно сообщения в орган досудебного

уголовного производства по подследственности должны содержать порядок действий по максимальной фиксации следовой картины хищения.

Реализация профилактической функции в частной криминалистической методике расследования хищений в сфере РПО заключается в следующем.

Наличие самой методики расследования соответствующих преступлений и освещение ее элементов в СМИ будет иметь значительный профилактический эффект. Это подтверждается существованием массива гражданско-правовой практики по спорам о качестве результатов РПО [13]. Отдельные из рассмотренных судами деликтов находились «на грани» переквалификации в уголовно наказуемые деяния. Кроме того, вопросы качества программного обеспечения широко обсуждаются в IT-сфере как самими разработчиками программного обеспечения, так юристами, сопровождающими их деятельность, о чем свидетельствует множество публикаций в сети Интернет по данной тематике. То есть, будучи осведомленными о том, что их действия могут вполне обоснованно квалифицироваться как хищения, некоторые из разработчиков программных продуктов откажутся от реализации преступного умысла. Они либо исполняют обязательства надлежащим образом, либо не будут вступать в гражданско-правовые отношения вообще, понимая, что не имеют необходимых ресурсов.

Кроме того, функция по устранению детерминант хищений реализуется в частной криминалистической методике посредством включения в нее комплекса рекомендаций профилактической направленности для сотрудников органов уголовного преследования. Данное направление следует рассмотреть подробнее.

Исследование белорусской правоприменительной практики показывает, что профилактическая деятельность следователей при расследовании преступлений, сопряженных с недобросовестным исполнением обязанностей по РПО, не была направлена на решение глобальных проблем правового и организационного характера и касалась мер, применяемых к участникам уголовного процесса и реагирования на нарушения закона со стороны представителей организаций. Это было связано со спецификой расследования отдельных преступлений. Так, в ходе расследования одного из уголовных дел следователем были подготовлены и направлены представления об устранении нарушений закона, причин и условий, способствовавших совершению преступления (далее – представление), в:

- банковскую организацию (банковские карточки, на которые затем перечислялись средства за якобы выполненные работы, были выданы непосредственно обвиняемому, а не его сотрудникам, не осведомленным о преступном характере его деятельности);

- территориальное управление Министерства финансов Республики Беларусь (сотрудники государственного казначейства принимали от обвиняемого документы, оформленные с ошибками, однако не обращали на это внимания).

Среди других профилактических мер, предпринятых следователем, можно назвать применение меры пресечения в виде заключения под стражу в отношении обвиняемого [14].

В связи с изложенным, предлагая профилактические рекомендации, необходимые при расследовании хищений в сфере РПО, следует опираться не столько на следственно-судебную практику, сколько на требования правовых норм, связанных с предупреждением преступлений, и теорию следственной профилактики.

Проанализировав требования белорусского законодательства и локальных правовых актов о предотвращении преступности, можно сделать вывод об общих направлениях в профилактической деятельности, относящейся к хищениям в сфере РПО. Так, следователь, расследуя хищения путем злоупотребления служебными полномочиями и мошенничества, совершенные в рассматриваемой области, должен:

- определить, осуществлялись ли субъектами профилактики правонарушений, перечисленными в законодательстве (местные исполнительные и распорядительные органы, иные государственные органы и организации), соответствующие профилактические мероприятия по борьбе с коррупцией, в том числе, осуществлялся ли контроль за подбором и расстановкой кадров, носила ли системный характер работа по выполнению ограничений и

специальных требований, направленных на обеспечение финансового контроля в отношении государственных должностных лиц;

- определить, проводились ли проверки финансово-хозяйственной деятельности организаций и индивидуальных предпринимателей (как заказчиков программного обеспечения, так и исполнителей и субподрядчиков), оценивать их результаты [15, 16].

Криминалистическая профилактика в научных исследованиях часто делится по субъектам, ее осуществляющим, на оперативно-розыскную, судебно-экспертную и следственную. Ю.Ф. Каменецкий определил последнюю как деятельность уполномоченных актами законодательства и локальными актами должностных лиц, организаций, органов и подразделений Следственного комитета Республики Беларусь и органов государственной безопасности Республики Беларусь в сфере досудебного уголовного производства, направленную на предупреждение преступлений, правонарушений, аморального поведения, иных деструктивных и социально опасных явлений [3, с. 56].

Абстрагируясь от белорусской модели системы органов предварительного следствия, отметим, что приведенное определение содержит уровни следственной профилактики, которые выделяются по ее субъектам: орган, осуществляющий досудебное уголовное производство, его территориальные органы и организации, отдельные должностные лица (следователи). Меры по предупреждению хищений в сфере РПО полагаем целесообразным классифицировать именно согласно перечисленным уровням следственной профилактики. Кроме этого, виды профилактической деятельности, которые возможно применять в ходе расследования хищений в сфере РПО, возможно разделить на три основных вида:

- правовые – внесение изменений в нормативные правовые и локальные акты с целью совершенствования определенного порядка реализации правоотношений по РПО;

- организационные – воздействие на негативные процессы управления, принятие решений, согласование документов в организациях-заказчиках и иных организациях;

- уголовно-процессуальные – воздействие на подозреваемых и, при необходимости, свидетелей, с целью предупреждения совершения ими преступлений, сокрытия следов хищений в сфере РПО, выработки законопослушного поведения вообще.

Приведем указанные виды предупредительных мер в соответствии с уровнями следственной профилактики.

На высших уровнях – органа уголовного преследования и его территориальных подразделений, могут решаться наиболее глобальные вопросы профилактики преступлений общегосударственного либо регионального масштабов. Так, в ходе расследования следователь может выявить системные недостатки в порядке правового регулирования общественных отношений по проведению государственных закупок в сфере информатизации, которые позволяют недобросовестным разработчикам программного обеспечения выигрывать соответствующие процедуры. Непосредственно следователь не является уполномоченным субъектом инициативы по изменению правовых норм. Однако по его ходатайству вопрос об изменении правового регулирования может решаться на уровне руководства соответствующего правоохранительного органа.

На высших уровнях следственной профилактики также принимаются решения об организации и проведении такого мероприятия, как освещение успешных итогов расследования хищений в сфере РПО в СМИ. Для данных целей могут быть использованы как ведомственные, так и общегосударственные интернет-ресурсы, газеты и журналы, телеканалы и др. Как отмечалось выше, при осведомленности об уголовной ответственности за завладение денежными средствами при умышленной некачественной РПО, потенциальные недобросовестные разработчики могут изменить свои намерения. В свою очередь заказчики, чтобы избежать возможности претерпеть материальный ущерб, будут более ответственно относиться к подбору исполнителей по договорам о РПО, а также подготовке документации в данной сфере, в частности, положений технических заданий.

В ходе исследования проведено анкетирование сотрудников подразделений органов дознания и предварительного следствия, а также представителей адвокатского сообщества

Республики Беларусь. Значительная часть респондентов (49 % (98 из 200)) также предполагают, что сообщение в СМИ о результатах расследования хищения в сфере РПО будет эффективной мерой по предупреждению новых хищений.

Мероприятия следственной профилактики, которые может реализовать лицо, осуществляющее досудебное уголовное производство по факту хищения в сфере РПО, возможно разделить на две большие группы:

- профилактические мероприятия в рамках проведения процессуальных действий;
- подготовка представлений и информационных писем, проведения мероприятий по их исполнению.

Проводя следственные и иные процессуальные действия, следователь выявляет нарушения закона, причины и условия, способствовавшие совершению преступления, а также субъектов, на которые необходимо воздействовать в профилактических целях. Не подтвердив перечисленные доказательствами, собранными в ходе следственных и иных процессуальных действий, не только невозможно эффективно предупредить совершение новых хищений в сфере РПО и нарушений закона, но и, возможно, повлиять на привлечение к ответственности (материальной, дисциплинарной и др.) лица, действия которого не находились в причинно-следственной связи с совершением преступления либо нарушением закона, что недопустимо.

Основными процессуальными действиями, направленными на выявление нарушений закона, причин и условий, способствовавших совершению хищений в сфере РПО, являются:

1. Осмотры места происшествия, обыски, выемки, направление запросов. При проведении данных процессуальных действий проводится поиск и изъятие необходимых для доказывания и осуществления следственной профилактики предметов, документов и иных материалов (сведения о характеристике личности, материальном положении подозреваемого и иных лиц).

2. Осмотры документов. В ходе проведения данного следственного действия анализируется содержание и форма документов (реквизиты, подписи). Анализ может быть направлен на выявление:

- неточностей в правовых механизмах регулирования порядка РПО;
- нарушений законодательства (например, определенного порядка реализации государственных закупок в сфере информатизации);
- обстоятельств в механизме реализации правоотношений в сфере РПО, которые способствовали совершению преступления (например, в случае, если члены комиссии заказчика, не осведомленные о преступной деятельности, осуществляли приемку выполненных работ формально, не проводя качественной проверки разработанного программного обеспечения);
- лиц, принимавших решения (о проведении государственной закупки, о приемке якобы выполненных работ и др.) и учинявших об этом свои подписи;
- полномочий и ответственности указанных лиц;
- взаимосвязей между реализацией полномочий лиц и общественно опасными последствиями и др.

3. Допросы. По итогам анализа документов и иных материалов дела (компьютерной информации, сведений о телефонных и интернет-соединениях и т.д.), следователь задает вопросы подозреваемому и свидетелям, связанным с мотивацией их действий, реализацией полномочий и т.д.

В ходе проведения следственных и иных процессуальных действий следователь реализует также профилактические мероприятия, направленные непосредственно на участников уголовного процесса. Основными из них являются:

1. Применение мер процессуального принуждения. Так, мера пресечения, правильно примененная с учетом обстоятельств дела и личности обвиняемого, может предотвратить совершение им новых преступлений, сокрытие следов преступной деятельности, влияние на свидетелей и др.

2. Положительное психологическое воздействие на участников уголовного процесса в ходе следственных действий с целью выработки правопослушного поведения. Так, правильный анализ характеристики личности обвиняемого, налаживание с ним психологического контакта и профилактическая беседа с разъяснением мер ответственности и обстоятельств, которые ее содержат, может позволить не только получить правдивые показания, но и предотвратить противоправную направленность поведения обвиняемого.

Уголовно-процессуальный закон Беларуси определяет основной инструмент следственной профилактики – представление. Итоги анкетирования показывают, что большинство респондентов (53,5 % (107 з 200)) посчитали, что направление представления и участие следователя в его рассмотрении будут эффективными для предупреждения хищений в сфере РПО.

В ходе расследования хищений в сфере РПО представления могут направляться в:

- организации-заказчики. Если выявлены несвязанные с совершением хищения нарушения закона, допущенные представителями заказчика, следователю следует направить представление, в том числе с целью определения оснований к привлечению сотрудников к дисциплинарной ответственности;

- организации-исполнители и субподрядчики. Представление в такие организации следует направлять, если они не находятся в стадии ликвидации либо фактически не перестанут существовать в связи с привлечением обвиняемого к уголовной ответственности. Прежде всего это относится к частным организациям. Вместе с тем, если недобросовестный исполнитель работал в организации, существование которой не зависит от его воли (государственные учреждения образования, научные организации и др.), есть необходимость провести мероприятия в ней. Так, ознакомившись с представлением, которое коротко описывает способ преступной деятельности, сотрудники должны понять недопустимость завладения денежными средствами при некачественном выполнении обязанностей по РПО;

- иные органы и организации. К ним прежде всего относятся те, что уполномочены принимать решение по поручению РПО конкретному разработчику и, соответственно, выделении ему денежных средств.

Для повышения эффективности результатов рассмотрения представления следователь может лично довести его содержание до заинтересованных лиц – выступить или поучаствовать в совещании, посвященном рассмотрению установленной в ходе расследования проблемы.

Кроме представлений следователь может подготовить информационные письма. Они направляются в организации, действия должностных лиц которых не связаны с нарушением закона и не находились в причинно-следственной связи с общественно опасными последствиями хищений. Вместе с тем данные организации следует уведомлять о принятии необходимых мер для предотвращения хищений. Как отмечено выше, если выявленные следователем нарушения (детерминанты преступности) носят не локальный характер, то информационное письмо или представление целесообразно направлять на более высоких уровнях следственной профилактики.

Следует отметить, что указанные выше направления профилактической деятельности в ходе расследования хищений в сфере РПО вполне актуальны и для Казахстана. Такой инструмент профилактической работы как представление закреплен в статье 200 УПК Республики Казахстан. Также сотрудники правоохранительных органов вправе проводить и перечисленные процессуальные действия профилактической направленности. Представляется, что и на высших уровнях следственной профилактики (руководства правоохранительных органов и его территориальных подразделений) в Казахстане могут быть применены указанные рекомендации (в первую очередь это относится к инициативам по изменению правового регулирования и освещения успешных результатов расследования в СМИ).

Заключение. Подводя итоги исследования, отраженного в данной публикации, возможно сделать следующие выводы:

1. Частная методика расследования хищений в сфере РПО целиком воплощает прогностическую и профилактическую (преобразовательную) функции криминалистики.

2. Прогностическая функция выражается в следующих основных аспектах: построение теоретических моделей преступлений; алгоритмизация действий сотрудников, осуществляющих досудебное уголовное производство по факту хищений в сфере РПО; предвидение поведения участников уголовного процесса и выработка оптимальных рекомендаций по очередности и тактике производства отдельных следственных действий; алгоритмизация действий добросовестных должностных лиц органов и организаций в случае выявления признаков хищения при неисполнении разработчиками обязательств по РПО.

3. Профилактические мероприятия при расследовании хищений в сфере РПО возможно разделить по направленности – правовые, организационные, уголовно-процессуальные, а также уровням следственной профилактики – правоохранительного органа, его структурных подразделений, отдельных следователей. На высших уровнях могут быть упразднены детерминанты хищений, связанных с правовым регулированием общественных отношений по РПО, с организационно-правовыми проблемами областного и республиканского уровней. Также на данных уровнях принимается решение об освещении итогов расследования в СМИ. Следователь на своем уровне проводит профилактические мероприятия в рамках производства процессуальных действий (выявляет нарушения закона, причины и условия, способствовавшие совершению преступления в ходе следственных действий, оказывает при помощи различных процессуальных инструментов профилактическое воздействие на участников уголовного процесса), а также готовит представления и информационные письма (могут быть направлены в организации-заказчики РПО, организации-исполнители и субподрядчики, иные органы и организации), проводит мероприятия по их исполнению.

Список использованных источников

1. Криминалистика: учебное пособие: / под общ.ред. А.В. Дулова. – Минск: Экоперспектива, 1996. – 415 с.

2. Веренчиков И.Р. Профилактическая деятельность следователя: криминалистический аспект: дис...канд. юрид. наук. – Минск, 1990. – 164 л.

3. Каменецкий Ю.Ф. Теория и практика следственной профилактики. – Минск : СтройМедиаПроект, 2024. – 536 с.

4. Шабанов В.Б., Красиков В.С. Противодействие преступности: проблемы предупреждения и профилактики // Судеб. экспертиза Беларуси. – 1 (6). – 2018. – С. 36–43.

5. Дешук А.В. Криминалистическое обеспечение расследования хищений в сфере строительства: дис. ... канд. юрид. наук. – Минск, 2016. – 199 л.

6. Дубко М.А. Мошенничество посредством компрометации корпоративной переписки: механизм совершения и предупреждение // Предвар. расследование. – 2020. – № 2. – С. 82–84.

7. Хлус А.М. Проблемные аспекты совершенствования криминалистической характеристики мошенничества // ЭТАЛОН. Научные работы / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2024.

8. Шумко А.В. О практике успешного расследования дела о хищении путем злоупотребления служебными полномочиями в сфере сельского хозяйства // Предвар. расследование. – 2024. – № 1. – С. 75–76.

9. Джакишев Е.Г. Проблемы совершенствования криминалистических приемов и средств борьбы с хищениями и иными корыстными преступлениями в сфере экономики: дис...док. юрид. наук. – Алматы, 1994. – 348 л.

10. Касымова А.С. Хищение чужого имущества с использованием служебного положения: уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам Республики Казахстан): автореф. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2007. – 28 с.

11. Капіца П.А. Крыміналістычныя характарыстыкі раскраданняў у сферы распрацоўкі і ўдасканалення праграмнага забеспячэння // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2022. – № 2. – С. 169–177.

12. Капіца П.А. Крыміналістычная характарыстыка раскраданняў у сферы распрацоўкі і ўдасканалення праграмнага забеспячэння, учыненых пад выглядам навукова-даследчай дзейнасці // Юстиция Беларуси. – 2024. – № 6. – С. 43–48.

13. Капіца П.А. Аб выкарыстанні судовай практыкі па грамадзянскіх справах пры распрацоўцы крыміналістычнай metodyкі расследавання раскраданняў у сферы інфарматызацыі дзяржаўных органаў і арганізацый // *Право.by.* – 2020. – № 3 (65). – С. 78–83.

14. Архив суда Фрунзенского района г. Минска за 2020 г. – Уголовное дело № 1-593/20.

15. Закон Республики Беларусь от 4 января 2014 г. №122-3 «Об основах деятельности по профилактике правонарушений» // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2024.

16. Приказ Председателя Следственного комитета Республики Беларусь от 24 февраля 2015 г. № 33 «О некоторых мерах по выявлению и устранению причин и условий, способствовавших совершению преступлений и правонарушений» // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2024.

Сведения об авторе

Капица П.А. – начальник учебного отдела учреждения образования «Институт повышения квалификации и переподготовки Следственного комитета Республики Беларусь», майор юстиции, магистр юридических наук.

Капица П.А. – «Беларусь Республикасы Тергеу комитетінің біліктілікті арттыру және қайта даярлау институты» білім беру мекемесінің оқу бөлімінің бастығы, әділет майоры, заң ғылымдарының магистрі.

Kapitsa P.A. – Head of the Training Division of educational institution Institute for training and retraining of the Investigative Committee of the Republic of Belarus, major of justice, master of Law.

Д.Т. Аманова¹, Б.Т. Байсеитов¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО РАСКРЫТИЮ КРАЖ И УГОНОВ АВТОТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Раскрытие краж и угонов автомобилей является актуальной проблемой современного общества. В свете растущего числа преступлений, связанных с транспортными средствами, научные исследования в этой области становятся невероятно важными.

Раскрыт ряд аспектов проблематики организации оперативно розыскной деятельности, сформулирован комплекс (система) специальных организационных мер, осуществляемых руководителями органов внутренних дел, оперативных подразделений и иными субъектами в целях эффективного использования оперативно-розыскных сил, мероприятий, средств и методов для раскрытия краж и угонов автотранспорта.

Ключевым аспектом данной статьи является анализ методов и технологий, применяемых в рамках оперативно-розыскной деятельности для раскрытия краж и угона автомобилей. В статье рассматриваются современные подходы и инструменты, используемые правоохранительными органами для выявления и пресечения преступлений в области автокраж. Особое внимание уделяется использованию современных информационных систем, видеонаблюдения, а также сотрудничеству с другими специализированными службами в целях повышения эффективности работы правоохранительных органов по предотвращению автомобильных преступлений. В статье рассматривается международный опыт по противодействию незаконному обороту автотранспортных средств. В ходе исследования, авторы пришли к выводу о возможности применения зарубежного опыта, в целях совершенствования программы по противодействию кражам и угонам автомобилей.

Ключевые слова: автотранспортные средства, кража, угон, оперативно-розыскная деятельность, криминальный рынок, раскрытие преступлений, правоохранительные органы, оперативные подразделения, международный опыт.

Автокөлік құралдарын ұрлау мен ұрлауды ашу бойынша жедел-іздістіру қызметін ұйымдастыру: шетелдік тәжірибе

Автокөліктерді ұрлау мен ұрлауды ашу қазіргі қоғамның өзекті мәселесі болып табылады. Көлік құралдарымен байланысты қылмыстардың көбеюіне байланысты бұл саладағы ғылыми зерттеулер өте маңызды бола бастады.

Жедел іздістіру қызметін ұйымдастыру проблематикасының бірқатар аспектілері ашылды, жедел-іздістіру күштерін, іс-шараларды, автокөлікті ұрлау мен ұрлауды ашу үшін құралдар мен әдістерді тиімді пайдалану мақсатында ішкі істер органдарының, жедел бөлімшелердің және өзге де субъектілердің басшылары жүзеге асыратын арнайы ұйымдастыру шараларының кешені (жүйесі) тұжырымдалды.

Бұл мақаланың негізгі аспектісі ұрлық пен автокөлік ұрлығын ашу үшін жедел-іздістіру қызметі аясында қолданылатын әдістер мен технологияларды талдау болып табылады. Мақалада автократ қылмыстарын анықтау және жолын кесу үшін құқық қорғау органдары қолданатын заманауи тәсілдер мен құралдар қарастырылады. Автомобиль қылмыстарының алдын алу бойынша құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігін арттыру мақсатында Заманауи ақпараттық жүйелерді, бейнебақылауды пайдалануға, сондай-

ақ басқа да мамандандырылған қызметтермен ынтымақтастыққа ерекше назар аударылады. Мақалада автокөлік құралдарының заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық тәжірибе қарастырылады. Зерттеу барысында авторлар автокөлік ұрлығы мен ұрлауға қарсы бағдарламаны жетілдіру мақсатында шетелдік тәжірибені қолдану мүмкіндігі туралы қорытындыға келді.

Түйінді сөздер: автокөлік құралдары, ұрлық, ұрлық, жедел – іздестіру қызметі, қылмыстық нарық, қылмыстарды ашу, құқық қорғау органдары, жедел бөлімшелер, халықаралық тәжірибе.

Organization of operational investigative activities to uncover thefts and thefts of motor vehicles: foreign experience

The disclosure of thefts and carjackings is an urgent problem of modern society. In light of the growing number of vehicle-related crimes, scientific research in this area is becoming incredibly important.

A number of aspects of the organization of operational investigative activities are disclosed, a set (system) of special organizational measures implemented by the heads of internal affairs bodies, operational units and other entities in order to effectively use operational investigative forces, measures, means and methods to uncover thefts and carjackings is formulated.

The key aspect of this article is the analysis of methods and technologies used in the framework of operational investigative activities to uncover thefts and car theft. The article discusses modern approaches and tools used by law enforcement agencies to identify and suppress crimes in the field of car theft. Special attention is paid to the use of modern information systems, video surveillance, as well as cooperation with other specialized services in order to improve the effectiveness of law enforcement agencies in preventing automobile crimes. The article examines the international experience in countering the illegal trafficking of motor vehicles. In the course of the study, the authors came to the conclusion that it is possible to apply foreign experience in order to improve the anti-theft and car theft program.

Keywords: motor vehicles, theft, theft, operational investigative activities, criminal market, crime detection, law enforcement agencies, operational units, international experience.

Введение. Организация оперативно-розыскной деятельности по раскрытию краж и угонов автомобилей представляет собой комплексную систему мер и действий, осуществляемых правоохранительными органами с целью пресечения и раскрытия преступлений данного характера. В связи с увеличением количества краж и угонов автомобилей, эта сфера работы стала одной из приоритетных направлений для полиции и других специализированных служб.

Главная задача оперативно-розыскной деятельности в данной области заключается в своевременном выявлении и задержании лиц, совершающих кражи и угоны автомобилей. Для достижения этой цели применяются разнообразные методы и приемы оперативно-розыскной работы.

В рамках такой организации деятельности проводится активная оперативная работа по сбору информации о лицах, замешанных в кражах и угонах автомобилей, и их местонахождении. Для этого используются различные источники информации, включая оперативную сводку, аналитические данные и сообщения от граждан. Суть работы состоит в оперативной реакции на поступающую информацию, ее проверке, а также взаимодействии с другими подразделениями правоохранительных органов.

Основным инструментом оперативной работы является осуществление розыскных мероприятий. Они включают в себя обнаружение и проверку угнанных или украденных автомобилей, обследование мест преступления, получение информации о подозреваемых и

свидетельствах, выявление и последующий допрос свидетелей, а также установление возможных маршрутов движения преступников.

Важным аспектом успешной оперативно-розыскной деятельности является оперативная связь между различными подразделениями правоохранительных органов и участие специализированных групп. Это позволяет осуществлять оперативное реагирование на происшествия, а также эффективно сотрудничать с другими службами, включая таможенные и пограничные органы, для предотвращения нелегальной переправки угнанных автомобилей за границу.

Методы. Методологическую основу исследования составляет диалектический метод познания. При подготовке к статье применялись исторический, логический, сравнительно-правовой методы, использовалось наблюдение, анализ материалов по оперативно-розыскной деятельности, изучение статистических данных.

Основная часть. Борьба с преступностью - это важная задача государства, которая реализуется через комплекс мер, включающий социально-экономические, правовые, воспитательные, специальные действия, осуществляемые государственными и общественными организациями, а также частными учреждениями. Особое место занимают оперативно-розыскные мероприятия, проводимые правоохранительными органами. Эта деятельность является неотъемлемой частью социальной и исторически обоснованной практики правоохранительных органов в рамках борьбы с преступностью, которая необходима и в интересах государства и общества.

Под понятием оперативно-розыскная деятельность подразумевается научно-обоснованная система гласных и негласных оперативно-розыскных, организационных и управленческих мероприятий, осуществляемых в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, настоящим Законом и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, в целях защиты жизни, здоровья, прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, обеспечения безопасности общества и государства от преступных посягательств [1].

Согласно ст. 11 Закона «Об ОРД», оперативно-розыскные мероприятия – это действия органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность в пределах своей компетенции, направленные на решение задач данной деятельности [1]. Представляется, что понятия ОРД и ОРМ следует рассматривать с учетом категорий «целое» и «часть», где в качестве целого будет выступать оперативно-розыскная деятельность, а оперативно-розыскные мероприятия – структурной ее частью. Ибо оперативно-розыскная деятельность включает, помимо оперативно-розыскных мероприятий, такие элементы, как служебные совещания, отчеты, ведомственный контроль и проверки, кадровые вопросы, поощрения, меры воздействия за совершение сотрудниками правонарушений, обобщение передового опыта, повышение квалификации сотрудников и т.д. Актуальность такой постановки вопроса состоит в том, что в теории и практике между рассматриваемыми понятиями не проводится принципиального различия, и, по существу, эти термины считаются равнозначными [2, с.288].

В настоящее время, актуальной проблемой в области предупреждения и раскрытия имущественных преступлений продолжают оставаться кражи и угоны автотранспорта.

В соответствии со статистическими сведениями, динамика автомобильной преступности в стране выглядит следующим образом: в 2019 году -1823, в 2020 году - 1281, в 2021 году -1123 и в 2022 году -1006, в 2023 году – 1116 [3].

Согласно регистрации угонов, в период с 1 января 2022 года по 1 июля 2023 года наиболее распространёнными марками и моделями, к которым злоумышленники проявляют преступный интерес с целью хищения с последующим сбытом, являются: «Hyundai Solaris», «Kia Rio», «Toyota Camry», «Hyundaiix», «Mazda», «Mercedes», «Nissan», «Mitsubishi Pajero», «Honda Crosstour» и др [4]. В ходе проведенного анализа установлено, что наиболее угоняемыми являются автотранспортные средства российского производства всех марок. В

общем объеме угнанных автомобилей, российского производства занимают 73%. Стоит отметить, что наблюдается значительный рост краж автомобилей, оборудованных только штатной сигнализацией, которые в основном похищают в ночное время. В целом подлежат краже либо угону люксовые внедорожники, которые в последующем вывозятся в соседние страны, такие как Россия, Белоруссия, Кыргызстан, Таджикистан и др. Недорогие поддержанные седаны и кроссоверы разбираются на автозапчасти[5].

Основными причинами для краж либо угона автомобилей могут быть старые модели и некоторые базовые версии часто не имеющие современных функций безопасности, что делает их легкой добычей. Преступники стали более изощренными в своих методах, используя технологии и хакерские инструменты для получения доступа к автомобилям с системами бесключевого доступа или иммобилайзерами.

Как правило, в случае угона автомобиля без ключа злоумышленники используют совместно двух людей, работающих с помощью электронных устройств. Один из воров стоит рядом с домом жертвы, используя устройство для распознавания сигнала от брелка автомобиля. Впоследствии, перехваченный сигнал передается второму вору, который находится рядом с автомобилем, используя свои навыки эффективно обманывая систему, заставляя ее думать, что брелок присутствует, и это позволяет ему разблокировать и завести машину.

Этот метод может быть быстрым и скрытым, что вызывает растущую озабоченность владельцев автомобилей. Чтобы предотвратить угон автомобиля без ключа, важно использовать защитные меры, такие как чехлы, для блокировки сигналов для брелоков или вложить средства в замки рулевого колеса и другие противоугонные устройства.

Также угонщики автомобилей могут отключить GPS-трекеры, если у них есть для этого знания и инструменты. Хотя GPS-трекеры во многих случаях эффективны для отслеживания и возврата украденных транспортных средств, решительные воры могут использовать методы, чтобы вывести их из строя. Распространенные методы включают физическое удаление трекера, глушение сигнала GPS или использование блокировщиков сигналов, чтобы помешать связи трекера.

Для повышения безопасности крайне важно выбирать надежные системы отслеживания с оповещениями о несанкционированном доступе и скрытой установкой. Кроме того, сочетание GPS-слежения с другими мерами по борьбе с кражами, такими как замки рулевого колеса или иммобилайзеры, может еще больше предотвратить кражу и увеличить шансы на возвращение.

Помимо вышесказанного, считаем, что, одна из причин угонов автомобилей, является потеря бдительности со стороны владельцев автомобилей, например, оставление транспортных средств незапертыми или без присмотра ключей, создает возможности для оппортунистических краж. Парковка в плохо освещенных или отдаленных местах может усугубить риск. Осознание этих методов жизненно важно для владельцев автомобилей, что побуждает их применять превентивные меры, такие как противоугонные устройства, выбор безопасной парковки и повышенную безопасность ключей для защиты своих транспортных средств.

На наш взгляд основная причина роста преступности в области краж и угонов автомобилей способствуют несколько факторов: от экономического давления до развития способов воровства.

Понимание этих причин имеет решающее значение для реализации эффективных стратегий по предотвращению краж и угонов, а также защите автотранспортных средств. В связи, с этим полагаем, рассмотреть ключевые факторы, лежащие в основе роста числа похищения автомобилей, а также определяются проблемы и решения в области обеспечения безопасности автомобилей на сегодняшний день.

К первым факторам, несомненно, можно отнести экономическое состояние. Экономическая рецессия или финансовая нестабильность в кое образом, может подтолкнуть

людей к преступным действиям, таким как кража либо угон автомобилей, с целью стремительного обогащения.

Ко второму фактору можно отнести высокий спрос на запчасти для автомобилей. Угнанные автомобили часто разбирают на ценные детали или продают по составным частям, что может быть более прибыльным, чем продажа всего автомобиля.

К третьему фактору, отнесем наркотическую зависимость, так как люди, страдающие от злоупотребления психоактивными веществами, могут обратиться к угону автомобилей как к средству финансирования своих привычек.

К следующему фактору, можно отнести экспортный рынок, то есть украденные автомобили переправляют в другие страны, с целью продажи по более высокой стоимости транспортного средства.

Некоторые кражи автомобилей совершаются лицами, ищущими временных острых ощущений или увеселительной поездки, без намерения сохранить украденный автомобиль.

Помимо вышеперечисленного имеются и специальные факторы, которые способствуют совершению конкретных видов уголовных посягательств. К специальным факторам, способствующим совершению краж и угонов автотранспортных средств, А.В. Бухарев относит:

- Условием формирования личности преступника, совершающего хищения автотранспортных средств;
- Ненадлежащее поведение потерпевших;
- Неудовлетворительная охранная и техническая защищенность транспортных средств;
- Недостатки и упущения в деятельности органов внутренних дел;
- Низкий уровень правовой и разъяснительной работы среди водительского состава о причинах и условиях совершения краж и угонов автотранспортных средств, способ их предотвращения [6, с.18].

Важно отметить, что, хотя уровень угонов автомобилей может меняться с течением времени, правоохранительные органы и местные сообщества постоянно работают над принятием мер по предотвращению угонов автомобилей и задержанию преступников, причастных к такой деятельности. Владельцы автомобилей также могут принять меры для защиты своих транспортных средств, например, использовать противоугонные устройства, парковаться в хорошо освещенных местах и иметь камеры наблюдения, а также проявлять бдительность в отношении мер безопасности.

Несмотря на нестабильную динамику автопреступности, считаем, что уровень оперативно-розыскной и разведывательной работы оставляет желать лучшего как на территориальном уровне органов внутренних дел, так и среди субъектов. Особенно среди лиц, представляющих оперативный интерес в совершении этих преступлений. Такая ситуация вполне может быть причиной низкой степени раскрытия краж.

Кроме того, основные проблемы в организации раскрытия преступлений данной категории по-прежнему связаны с низким уровнем взаимодействия между службами. Низкая активность при обнаружении похищенных автомобилей, неполное изъятие следов, недостаточное установление свидетелей и потенциальных очевидцев – все это приводит к снижению эффективности оперативной работы. Можно отметить слабые оперативные позиции сотрудников оперативных подразделений в местах возможного отстоя похищенного автотранспорта, а также среди лиц, имеющих отношение к нелегальному автобизнесу. Полные возможности Интернета также не используются при поиске угнанных автомобилей.

В целях предотвращения преступлений, в части краж либо угона автотранспортных средств, полагаем, обратить внимание на международный опыт зарубежных стран, а также на опыт соседних стран по раскрытию краж и угонов автомобилей.

Так в Российской Федерации в 2022 году МВД России запущен аппаратно-программный комплекс «Паутина» на территории страны. «Паутина» предназначена для отслеживания транспортных потоков по камерам с целью фиксации нарушений правил

дорожного движения, раскрытия преступлений, связанных с угоном автомобилей и поиском автовладельцев, скрывшихся с мест дорожно – транспортных происшествий. Использование искусственного интеллекта в совокупности с «Паутиной» повышает раскрываемость краж и угонов автотранспортных средств. «Умные» видеокамеры позволяют идентифицировать не только транспортное средство, но и личность человека, который может оказаться потенциальным преступником или человеком, склонным к терроризму. В московских системах наблюдения активно применяются нейросети, которые идентифицируют лицо человека, сравнивая его внешность с фотографиями из базы данных. Так, данные технологии показывают высокую эффективность в противодействии преступности [7].

Во многих городах, в том числе и в Екатеринбурге, аппаратно-программный комплекс «Безопасный город», объединяющий огромное количество камер в единую сеть, является действенным средством предупреждения, раскрытия и расследования преступлений, связанных с кражами и угонами автотранспортных средств, поскольку в их базах данных сотрудники оперативных подразделений ОВД могут получать информацию, представляющую оперативный интерес, а именно изображения автотранспортных средств, их государственные знаки, маршрут движения и информацию о лицах, совершающих противоправные действия, связанные с кражами и угонами автотранспортных средств [7].

Борьба с незаконным оборотом автомобилей в странах Европейского союза является приоритетной задачей в программе по борьбе с организованной преступностью. С этой целью была принята специальная поправка к директиве о противоугонных устройствах, которая требует обязательного оснащения всех новых автомобилей электронными блокираторами. Санкции, которые применяются в правовых системах европейских государств за нарушения, связанные с незаконным оборотом автомобилей, немного различаются. Однако везде можно наблюдать жесткое регулирование этих процессов [8, с.173].

Во Франции была введена компьютерная система учета национальных регистрационных номеров транспортных средств, а также положения, которые предусматривают уничтожение титульных документов на автомобили, которые вышли из строя. Также была создана компьютерная национальная система регистрации автомобилей и улучшены противоугонные системы в соответствии с указаниями Европейского союза. Национальная база данных, которая входит в базу данных Шенгенского соглашения, уже более 10 лет регистрирует информацию обо всех похищенных автомобилях. Дополнительно были проведены общественные разъяснительные кампании и специальная подготовка сотрудников правоохранительных органов, чтобы предотвратить и пресечь незаконный оборот транспортных средств. В Бельгии, Нидерландах и Люксембурге была создана единая компьютерная система для обмена информацией о регистрации транспортных средств и прохождении технического обслуживания между государствами [8, с.173].

В Словакии были пересмотрены правовые положения для борьбы с незаконным оборотом автомобилей. Регистрационные документы транспортных средств были снабжены специальными элементами защиты. Была создана система кодирования в результате сотрудничества полиции и компании "Car Cloud Bratislava", которая обязательно предъявляется страховым компаниям. Также была создана централизованная регистрационная система, которая предусматривает наличие на стеклах каждого автомобиля выгравированных последних восьми цифр идентификационного номера для облегчения его обнаружения и возвращения в случае кражи. Словакия была одной из первых стран, которая внесла информацию о похищенных автомобилях в международную базу данных Интерпола, созданную в середине 90-х годов. Ответственность за кражу автомобиля в европейских государствах регулируется общими нормами уголовного законодательства, включая угон имущества [9].

В Германии незаконный оборот транспортных средств подпадает под действие Закона о пересечении незаконного оборота наркотиков и других проявлений организованной преступности. Этот Закон включает строгие санкции, особенно если группа лиц совершает

кражу или незаконную торговлю организованной группой похищенным имуществом. В таких случаях применяются положения об отмывании денег и конфискации похищенного имущества. Уголовно-процессуальный кодекс предоставляет правоохранительным органам возможность прослушивать телефонные разговоры, связанные с такими преступлениями. Законодательство Германии также предусматривает наказание за подделку регистрационных документов транспортных средств и связанные с этим нарушения [9].

В Великобритании ответственность за кражу (угон) транспортных средств регулируется общими нормами Закона о кражах 1968 года. Закон, принятый уже в 1969 году, требует от производителей установки противоугонных устройств на всех автомобилях, начиная с 1 июля 1972 года, таких как замки на рулевой колонке. Такие меры привели к положительным результатам. Эстония обладает обширным правовым фундаментом для борьбы с незаконным оборотом транспортных средств, включая указы правительства, регулирующие продажу и приобретение автомобилей [9].

Законодательство Греции содержит нормы, регулирующие ответственность за незаконный оборот транспортных средств, включая подделку, кражу, незаконное присвоение, получение и распределение доходов от преступной деятельности. Правовые положения, касающиеся незаконного оборота транспортных средств, содержатся в таможенном кодексе, который предусматривает различные формы контрабанды, включая удаление номера шасси на автомобиле и его перенос или воспроизведение на другом транспортном средстве, за что не уплачивается соответствующая пошлина. Действуют также законы об общественном порядке, о предупреждении и пресечении легализации доходов от преступной деятельности, кодекс дорожного движения, постановление МВД о потерянных, обнаруженных и похищенных предметах и поиске людей и предметов, а также другие правовые нормы, содержащие положения о противодействии незаконному обороту транспортных средств. Полиция тесно сотрудничает с береговой охраной, таможней и другими правоохранительными органами [9].

В Венгрии вопросы разграничения компетенции между полицией и таможней законодательно не урегулированы. Таможенная служба может отказать полиции в предоставлении данных о ввезенном из-за границы автомобиле, ссылаясь на положение о "таможенной тайне" [9].

По инициативе ассоциации страховых компаний Израиля в ноябре 1994 года был создан отдел розыска похищенных транспортных средств. С 1995 года межминистерский комитет по выработке мер борьбы с таким видом преступлений принял ряд рекомендаций, включая расширение сферы деятельности отдела на все округа, создание окружных и местных отделов по расследованию автомобильных краж, использование магнитных карт и диалоговых процедур для регистрации владельца транспортного средства [9].

Гражданским законодательством Японии предусмотрена возможность подачи иска в связи с приобретением или утратой собственности на транспортное средство. Такой иск можно подать и в отношении третьей стороны, если данное транспортное средство внесено в автомобильный реестр [9].

В Австралии существуют две национальные базы данных, используемых национальной группой специального назначения по борьбе с угоном транспортных средств и содержащих информацию для пресечения незаконного оборота транспортных средств: база данных NEVDIS федерального агентства "Австророздз", содержащая сведения о регистрации транспортных средств, и национальный регистр списания транспортных средств. Осенью 2001 года правительство Австралии поручило национальному совету по борьбе с угонами автотранспорта реализовать программу новой маркировки автомобилей. С 2002 года все автомобили, сходящие с конвейеров местных автозаводов, дополнительно маркируются по уникальной австралийской технологии микродотами, которые напыляются на любую деталь в неограниченном количестве маркерами на основе специального полиэфирного состава размерами около 1 мм в диаметре и 0,1 мм толщиной с нанесенным лазерным способом персональным номером. Подержанные автомобили могут быть оборудованы за

дополнительную плату. В результате количество угонов в Австралии, которая ранее занимала лидирующее место в данном показателе, снизилось на 18%. Этот опыт активно внедряется в США, Канаде, Великобритании, Голландии, Малайзии, Индонезии, Новой Зеландии и Южной Африке [10].

Для сокращения числа краж автомобилей в США, самой автомобилизированной стране мира, американцы предприняли такие меры, как ужесточение наказания за подобные преступления, непрерывное совершенствование противоугонных технологий, организация специальных фондов и союзов, направленных против автомобильных угонщиков.

Особенно значимо развитие в США специальных законов, которые предусматривают ответственность за кражу транспортных средств. Первый законодательный акт, направленный на борьбу с незаконным оборотом автомобилей, был принят еще в 1919 году. Это так называемый Закон Дайера (Dyer Act) - федеральный закон США, который устанавливает, что перевозка украденных транспортных средств через границу штата является федеральным преступлением. В соответствии с этим законом ФБР часто присоединяется к расследованию преступлений, дела о которых по всем признакам подпадают под компетенцию местной полиции или полиции штата. До 1984 года правоохранительные органы руководствовались положениями Закона о нарушениях дорожного движения 1966 года и нормами федерального уголовного кодекса США (раздел 18 свода законов США). В 1984 году был принят закон о преследовании краж автотранспортных средств, в соответствии с которым основные узлы и детали наиболее часто угоняемых марок автомобилей должны были быть маркированы постоянными идентификационными номерами. Если затерты цифровые маркировки или видны попытки удаления номеров, то такие машины подлежали конфискации. Подделка всех маркировок VIN автомобиля считалась невозможной, и предполагалось, что маркированные автомобили и агрегаты проще отыскать. Стоимость маркировки одного автомобиля не должна была превышать \$15. По мнению авторов закона, его принятие позволило снизить уровень автомобильных краж в стране, общую стоимость страхования автомобилей и затраты на профилактические мероприятия. Согласно требованиям закона, на автоприцепах необходимо пометить заводской номер на четырех узлах или деталях, на грузовиках – на девяти, а на всех остальных автомобилях – на 14 узлах и деталях.

Важнейшие части автомобилей, которые создают максимальные трудности для преступников, занимающихся продажей угнанных автомобилей или их деталей, включают двигатель, коробку передач, боковые двери, капот, переднюю боковую стойку радиатора, передние крылья, головку блока цилиндров, заднюю дверь, дно багажника, а также выборочно одну деталь или узел, определяемые каждый год автомобильной компанией и сообщаемые полиции. Этот перечень может периодически меняться. Законодательство США направлено на суровое наказание за преступления, связанные с автомобильными кражами. Оно возлагает определенные обязанности на автомобильные концерны и полицию, предоставляя судам широкие полномочия.

При борьбе с автомобильными кражами в США используется действующее федеральное законодательство. В некоторых штатах и округах специальные подразделения, страховые агентства тесно сотрудничают и имеют своих информаторов среди населения. Местные агентства выполняют свои функции на основе законов штатов с помощью Общества по предотвращению автомобильных краж (ATRAS). При получении водительских прав, регистрации автомобиля и страхового полиса взимается небольшая дополнительная плата. Например, штат Мичиган взимает \$1 дополнительного сбора с каждой автомобильной страховки. Эти средства используются на содержание подразделений, занимающихся предотвращением и расследованием автомобильных краж. Благодаря этим мерам количество автомобильных преступлений снизилось в этом штате на 17% за год [11].

Региональное подразделение по предотвращению автомобильных краж (TRAP), включает представителей всех городских департаментов, шерифских департаментов, Калифорнийской патрульной службы. В состав TRAP входит также заместитель окружного

прокурора, который выдает санкции на арест, поддерживает связи с окружными судами и отвечает за процесс расследования. TRAP состоит из шести команд, каждая из которых выполняет свои задачи: сбор информации о подозреваемых и их методах, проведение допросов, наблюдение и электронное слежение, отслеживание перевозки автомобилей и хранения угнанных машин, а также отслеживание складских операций. Успех TRAP во многом зависит от информации, которую подразделение получает. Для этой цели был создан вычислительный центр по расследованию автомобильных краж (ATIN). Вся информация, связанная с угоном автотранспорта, хранится в центре и используется всеми организациями, занимающимися автомобильными делами в штате [11].

Развитие компьютерных технологий и средств связи предоставляет новые возможности для более эффективной борьбы с автокражами на месте преступления. Традиционные механические противоугонные устройства, такие как сирена и блокировка рулевого колеса, ограничены в своей способности только предотвратить кражу, в то время как электронные средства позволяют полиции отслеживать угнанные автомобили. Современные охранные системы, которые активно рекламируются и распространяются, способны отправлять незаметные тревожные сигналы в частные охранные агентства, которые затем могут производить отслеживание похищенного автомобиля на расстоянии и информировать владельца и полицию. Некоторые системы основаны на дистанционном управлении и могут отключать топливо подачу в двигатель. Кроме того, противоугонные блоки могут быть интегрированы с компьютером, который, благодаря специальной программе, способен распознать отличия между владельцем автомобиля и посторонним лицом, пытающимся сесть за руль.

Глобальный опыт свидетельствует о растущей значимости государственного регулирования легальных процессов в автомобильной сфере, включая информационное обеспечение для борьбы с автокражами и вовлечение общественных организаций. Поэтому целесообразно изучить отрицательные примеры организации такой деятельности и законодательства, применяемого в других странах, и адаптировать наиболее эффективные меры, разработанные международным сообществом, к нашей правовой системе.

Рассмотрев международный опыт ближних и дальних стран, полагаем, что организация оперативно-розыскной деятельности по раскрытию краж и угонов автомобилей в Казахстане требует не только особых знаний и умений, но и постоянного совершенствования и адаптации к изменяющейся преступной ситуации. Только благодаря совместным усилиям правоохранительных органов и наличию эффективной системы противодействия преступности в данной области можно достичь заметных результатов в борьбе с преступностью связанной с кражами и угонами автомобилей.

Раскрытие краж и угонов автотранспортных средств – важная задача правоохранительных органов, направленная на предотвращение и пресечение преступной деятельности в данной сфере. Для успешного раскрытия случаев краж и угонов автотранспортных средств необходимо применять следующие методы и средства:

1. Общественное просвещение и информирование. Проведение мероприятий, направленных на обучение населения основам безопасности при эксплуатации автотранспортных средств, о мерах предотвращения краж и угонов, а также о правилах действий в случае их возникновения.

2. Усиление контроля за рынком сбыта автозапчастей. Введение системы контроля и регистрации продажи и покупки автозапчастей.

3. Применение технических средств защиты. Установка систем GPS-навигации с возможностью отслеживания местоположения автомобиля, систем сигнализации и блокировки двигателя, систем видеонаблюдения и других средств, которые могут помочь в раскрытии кражи или угона.

4. Усиление оперативной работы и совершенствование методов расследования. Ведение розыскных мероприятий, использование оперативной информации, анализ данных

сотовых операторов и камер видеонаблюдения, проведение оперативно-розыскных мероприятий и оперативных экспериментов.

5. Укрепление международного сотрудничества. Обмен оперативной информацией с другими странами и международными правоохранительными структурами, участие в международных операциях по борьбе с кражами и угонами автотранспортных средств.

6. Совершенствование законодательства. Разработка и введение эффективных законов и механизмов для предотвращения и расследования краж и угонов автомобилей, включая ужесточение наказаний за эти преступления.

Эффективное раскрытие краж и угонов автотранспортных средств требует комплексного подхода, включающего сочетание описанных выше мер и методов. Важно также информировать общественность о важности сообщения свидетелей и пострадавших о подобных преступлениях для обеспечения более успешного расследования и привлечения преступников к правосудию.

Заключение. В заключении мы можем сделать вывод, что у оперативных подразделений МВД Республики Казахстан имеется возможность, на положительное развитие в организации эффективного противодействия преступлениям, связанным с кражей и угоном автотранспорта. Использование новых и усовершенствование старых методов борьбы с преступлениями в этой сфере позволит повысить раскрываемость таких преступлений. Для этого мы предлагаем ряд мер по совершенствованию оперативно-розыскного противодействия кражам и угонам автотранспорта, а именно:

1. Совершенствование знаний и навыков сотрудников полиции, которые занимаются предупреждением, выявлением, пресечением и раскрытием краж и угонов автомобилей.

2. Организация непрерывного и оперативного обмена информации по защищенным каналам связи, с целью раскрытия преступлений «по горячим следам».

3. Систематическое проведение профилактической работы с автовладельцами, с целью принятия мер по сохранности автотранспортных средств, во избежание, совершения процесса их угона или кражи.

4. Создание и укрепление оперативных позиций сотрудников криминальной полиции в местах концентрации криминогенного контингента, проведение оперативно-розыскных мероприятий по местам сбыта похищенных автомобилей, привлечение лиц, заинтересованных в предоставлении помощи оперативным подразделениям, для сбора информации. Проведение плановых и внеплановых проверок мест возможного сбыта похищенных автомобилей, таких как металлоприемки, автоцентры, сервисных центров, автомагазинов запасных частей.

5. Создание комплексного плана взаимодействия различных служб и подразделений ОВД, проведение совместных рейдов и операций. Особую роль должна играть интегрированная информационно-поисковая база данных о кражах и угонах автотранспорта, которая объединяет различные подразделения и накапливает всю поступающую информацию.

6. В плане "отставания" правоохранительных органов от злоумышленников в кражах и угонах автотранспорта следует наверстать пропущенный опыт, который накоплен территориальными органами. Необходима систематизация этого опыта, чтобы проанализировать его и стремиться к большему. Оперативные подразделения не должны ограничиваться только регистрацией и накоплением материалов, они должны активно разрабатывать преступные группы и лиц, совершающих кражи и угоны автотранспортных средств.

Таким образом, кражи и угон автотранспорта в настоящее время являются значимыми преступлениями. Для их предупреждения и раскрытия необходимо систематически улучшать и обновлять алгоритм действий сотрудников полиции, начиная с территориальных отделов полиции и до департамента криминальной полиции МВД Республики Казахстан. Принятые своевременно меры позволят успешно бороться с преступным элементом, как на информационном, так и на практическом уровне. Раскрытие таких преступлений требует

тесного взаимодействия следственных подразделений и подразделений уголовного розыска, проведения оперативных разработок и грамотных следственных действий. Решение комплекса проблем, связанных с кражами и угонами автотранспорта, необходимо для достижения общих целей в борьбе с преступностью.

Список использованных источников

1. «Закон об оперативно - розыскной деятельности» Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ// Интернет – ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z940004000_
2. Коржумбаева Т.М., Хусаинов О.Б., Абдуллина С.Х. Особенности развития гуманитарных институтов конституционных гарантий и их преемственность в сфере оперативно-розыскной деятельности // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2023. - №1 (74). – С. 285-292.
3. Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры. Интернет – ресурс: <https://qamqor.gov.kz/>
4. Названы самые угоняемые марки автомобилей в Казахстане. Tengri Life. // Интернет-түрде: <https://tengrinews.kz/curious/nazvanyi-samyie-ugonyaemyie-marki-avtomobiley-v-kazahstane-506469/> 03.08.2023г.
5. В МВД рассказали, какие автомобили в Казахстане угоняют чаще всего. Orda.kz. // Интернет-түрде: <https://orda.kz/v-mvd-rasskazali-kakie-avtomobili-v-kazahstane-ugonyayut-chashhevsego/> 17.03.2023г.
6. Бухарев А.В. Криминологическая характеристика и предупреждение краж и угонов автотранспорта органами внутренних дел: автореф. канд. юрид. наук. – Москва, 2008. -18с.
7. Хамидуллин Р.С. Некоторые особенности оперативно – розыскного противодействия кражам и угонам автотранспорта // Вестник Уральского юридического института МВД России.- 2022. - №3(35).- С.105-110
8. Тогайбаева Ш.С., Тогайбаев А.И., Жумабаева К.Ж., Нуртазин Д.К. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения (статья 200 УК РК) // Вопросы науки и практики – 2018: 1 сессия: сборник статей III: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Москва: СКФУ, 2018. – С. 159-176.
9. Попандопуло Д.В. Международный опыт противодействия незаконному обороту транспортных средств // Интернет – ресурс: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=2922
10. Asm_Admin, Car Theft Statistics in Australia Report.-Australian Security Magazine, 2023. - <https://australiansecuritymagazine.com.au/car-theft-statistics-in-australia-report/>
11. Heith Copes, Routine Activities and Motor Vehicle Theft: A Crime Specific Approach. - Journal of Crime and Justice 22(2) - January 2012 – 244 p.

Сведения об авторах

Аманова Д.Т. - докторант 2 курса Факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. Макана Есбулатова, майор полиции, магистр национальной безопасности и военного дела.

Байсейитов Б.Т. – начальник кафедры оперативно- розыскной деятельности Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, полковник полиции.

Аманова Д.Т. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы Жоғары оқу орнан кейінгі білім беру факультеті 2 курс докторанты, полиция майоры, ұлттық қауіпсіздік және әскери істер магистрі.

Байсейітов Б.Т. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы жедел-іздістіру қызметі кафедрасының бастығы, полиция полковнигі.

Amanova D.T. - 2nd-year doctoral student at the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makana Esbulatova, Police Major, Master of National Security and Military Affairs.

Baiseitov B.T. – Head of the Department of Operational Investigative Activities of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, police Colonel.

D.R. Nurkeyeva¹, M.B. Sadykov¹, A.R. Shegebayeva¹

¹Academy of law enforcement agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Kazakhstan

RATIONAL COMPONENTS OF THE PRINCIPLE OF LEGALITY IN PROSECUTORIAL SUPERVISION

The principle of legality takes one of the most important places among other principles of criminal proceedings provided for by the Criminal Procedural Code of the Republic of Kazakhstan. In particular, the principle of legality with good reason takes the main place among the subjects of study in the theory of state and law. It is not difficult to be convinced of this, having turned to the studies on this topic of science.

The article describes theoretical and legal foundations of rational and irrational components of the semantic framework of the principle of legality in criminal proceedings based on the example of the Republic of Kazakhstan. The following formal and legal features of the principle of legality should be highlighted: 1) the strict compliance with the requirements of the law; 2) the prohibition of the application of laws and other normative-legal acts that infringe on the rights and freedoms of men and citizens enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan; 3) the mechanism of self-protection, which consists in its protection by the norms of criminal and criminal procedural law. At present it is important to strengthen the study by law enforcers in the field of criminal procedure of ethical criteria of the content of the principle of legality, ethical foundations of criminal proceedings. In other words, to ensure a deeper study of ethics in law enforcement, special and law schools of the country.

When referring to different sources, it is possible to note the similarity in the definition of the term «ethics» and «the subject of ethics» as a philosophical direction and science.

Keywords: principle of legality; criminal investigation; criminal proceedings; opportunities; ethics; regulation; law enforcement; ethics.

Прокурорлық қадағалаудағы заңдылық қағидатының ұтымды компоненттері

Заңдылық қағидаты Қазақстан республикасының Қылмыстық Іс жүргізу Кодексінде көзделген қылмыстық іс жүргізудің басқа қағидаттарының ішінде маңызды орындардың бірін алады. Атап айтқанда, мемлекет және құқық теориясындағы зерттеу субъектілері арасында дәлелді себептермен заңдылық принципі басты орын алады. Ғылымның осы тақырыбы бойынша зерттеулерге жүгініп, бұған көз жеткізу қиын емес.

Мақалада Қазақстан Республикасының мысалына сүйене отырып, қылмыстық процестегі заңдылық қағидатының семантикалық негізінің рационалды және иррационалды компоненттерінің теориялық және құқықтық негіздері сипатталған. Заңдылық қағидатының келесі формальды және құқықтық ерекшеліктерін бөліп көрсету қажет: 1) заң талаптарының қатаң сақталуы; 2) қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген ерлер мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіретін заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілерді қолдануға тыйым салуы; 3) өзін-өзі қорғау тетігі, ол оны қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларымен қорғаудан тұрады. Қазіргі уақытта құқық қорғау органдарының қылмыстық іс жүргізу саласындағы заңдылық қағидатының мазмұнының этикалық өлшемдерін, қылмыстық іс жүргізудің этикалық негіздерін зерттеуін күшейту маңызды. Басқаша айтқанда, еліміздің құқық қорғау, арнайы және заң мектептерінде этиканы тереңірек зерттеуді қамтамасыз ету.

Әр түрлі дереккөздерге сілтеме жасай отырып, «этика» және «этика пәні» терминдерінің философиялық бағыт және ғылым ретіндегі анықтамасындағы ұқсастықты атап өтуге болады.

Түйінді сөздер: заңдылық принципі; қылмыстық тергеу; қылмыстық іс жүргізу; мүмкіндіктер; этика; реттеу; құқық қорғау органдары; этика.

Рациональные компоненты принципа законности в прокурорском надзоре

Принцип законности занимает одно из важнейших мест среди других принципов уголовного судопроизводства, предусмотренных Уголовно-процессуальным кодексом Республики Казахстан. В частности, принцип законности с полным основанием занимает главное место среди предметов изучения в теории государства и права. В этом нетрудно убедиться, обратившись к исследованиям на данную тему науки.

В статье рассматриваются теоретико-правовые основы рациональной и иррациональной составляющих смысловой основы принципа законности в уголовном судопроизводстве на примере Республики Казахстан. Следует выделить следующие формально-правовые признаки принципа законности: 1) неукоснительное соблюдение требований закона; 2) запрет на применение законов и иных нормативно-правовых актов, ущемляющих права и свободы человека и гражданина, закрепленные в Конституции Республики из Казахстана; 3) механизм самозащиты, который заключается в его защите нормами уголовного и уголовно-процессуального права. В настоящее время важно усилить изучение правоприменителями в области уголовного процесса этических критериев содержания принципа законности, этических основ уголовного судопроизводства. Иными словами, обеспечить более глубокое изучение этики в правоохранительных, специальных и юридических учебных заведениях страны.

При обращении к разным источникам можно отметить сходство в определении термина «этика» и «предмета этики» как философского направления и науки.

Ключевые слова: принцип законности; уголовное расследование; уголовное судопроизводство; возможности; этика; регулирование; правоприменение; этика этики.

Introduction. In the system of principles of criminal proceedings provided for by the Criminal Procedural Code of the Republic of Kazakhstan (hereinafter - CPC), the principle of legality is mentioned in the first place (Art. 10 of the CPC) and it is not by accident. Thus, the legislator emphasizes its importance, place and role, as well as the importance of following it and compliance with it at all stages of criminal proceedings.

According to Kazakhstan's Criminal Procedure Code (CPC), the principle of legality reigns supreme (Article 10). This upfront placement underscores the importance of following the law throughout every criminal case. Imagine what could happen if legal guidelines weren't strictly adhered to – the entire criminal justice system could collapse [1].

Undoubtedly, the organic connection of this principle with all other principles of criminal proceedings, as well as the general conditions of its individual stages, is regulated by the norms of Chapters 24 “General conditions for the production of pre-trial investigation” and 42 “General conditions of the main trial” of the CPC.

The action of the principle of legality of the CPC addresses, first of all, to the bodies and officials of criminal proceedings, emphasizing, in this regard, that violation of the requirements of the criminal procedure law by them is inadmissible, entails appropriate responsibility and invalidation of illegal acts and their abolition (paragraph 2 of article 9 of the CPC RK) (“Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (unofficial translation),” 2014).

In the context of the above, it is no secret that violations of legality in pre-trial criminal proceedings are still widespread and have different forms. They are often associated with the use of illegal actions and cruel treatment [2].

The instability of the criminal procedure law is one of the reasons for this situation, including the periodic introduction of changes and additions; the introduction of new norms.

The research aims to study, describe, explain, and predict the state and quality of legality in criminal proceedings, and develop scientific and practical recommendations to strengthen the regime of legality in criminal proceedings.

Methods. Legality and activities to ensure legality in society and the criminal process are studied through dialectical, logical, and statistical methods of systemic analysis.

From the position of materialist dialectics, legality, and law enforcement activities are considered in development, in a specific historical situation, and relationship with other social and legal phenomena (ideology, legal policy, legal and law enforcement system). The functional approach allowed to cover by scientific analysis the main directions of activity of bodies of the Ministry of Internal Affairs, prosecutor's office, and participation of lawyers in criminal proceedings to ensure legality and its role in the system of bodies of unified state power of the Republic of Kazakhstan.

Main part. Theoretical and legal foundations of rational and irrational components of the semantic framework of the principle of legality in criminal proceedings.

Legality and its place in the system of principles of criminal procedure

The study of the principle of legality as the leading provision of legal science and practice is of great importance in the legal system of Kazakhstan. The interest in this principle is not coincidental, since it is a general legal principle, and it determines the content of the corresponding branch of law and practical activities carried out with its help.

In particular, the principle of legality with good reason takes the main place among the subjects of study in the theory of state and law. It is not difficult to be convinced of this, having turned to the studies on this topic of science.

Over the years, different definitions of this principle, and the methods and mechanisms that ensure its action have been formed. In this case, legality is considered a fundamental category of all legal science and practice. At the same time, the level of legality is becoming the main criterion for assessing the legal life of society, and its citizens, as well as the effectiveness of law, rule-making, and law enforcement. Law is created in any society to enforce its prescriptions strictly [3].

Legality is a complex category that covers all aspects of law, its effectiveness, and the coherence of public life as a whole. Legality is a complex political and legal phenomenon reflecting the legal nature of the organization of socio-political life, the organic connection of law and power, law and the state [4].

A. Ladner, N. Soguel, Y. Emery, S. Weerts, S. Nahrath see the principle of legality as a basic guarantee for the realization of fundamental human rights and freedoms[5]. R. Cryer, H. Friman, D. Robinson, and E. Wilmschurst point out that the principle of legality is widely considered in international criminal law, the authors analyze international acts enshrining the principle of legality in criminal judicial proceedings [6]. S. Sayapin notes that international criminal law contains several general principles that form the basis and conditions for bringing persons to criminal responsibility for crimes under international law [7]. The most general principles are implemented in the current (second) edition of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan ("Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (unofficial translation)," 2014).

In addition, in a broad sense, legality is understood as the rule of law in public life, i.e. as a legal regime (order) in which the norms of law are observed by all participants of legal relations. In a narrow sense, legality is understood as a principle of activity of state bodies [8].

Rational components of the principle of legality: normative-legal interpretation

The formal-legal content of the principle of legality is determined by Article 10 of the CPC, which prescribes the duty of exact compliance with the requirements of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, criminal procedural law, as well as other normative legal acts, which are the

source of criminal procedural law, by the body conducting criminal proceedings (court, prosecutor, investigator, body of inquiry and inquirer) in criminal proceedings [1].

According to V.T. Tomin, "the content of the principle of legality in criminal proceedings is largely determined by the general legal principle of legality and consists, firstly, in the presence of an optimal number of procedural norms, and secondly, in their scrupulous observance" [9].

In this regard, the following formal and legal features of the principle of legality should be highlighted.

The first sign is strict compliance with the requirements of the law. According to Merriam-Webster dictionary strict means rigorously conforming to a principle norm or condition [10].

Consequently, strict compliance with the law can be understood as its execution in full compliance with the established legal formula. At the same time, the force of the law is determined by the hierarchy of legal acts. Thus, in accordance with paragraph 2 of Article 4 of the basic law of the country, the Constitution of the Republic of Kazakhstan has supreme legal force and direct effect on the entire territory of the state [11]. In other words, any laws and any legal acts cannot contradict the norms and provisions of the Constitution. The supremacy of the Constitution over other normative legal acts is provided by the provisions stipulated in paragraph 2 of Article 4 of the Constitution, which are:

- the supreme legal force of the Constitution;
- direct effect of the Constitution on the entire territory of the Republic of Kazakhstan.

In the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the principle of its supremacy is not emphasized, as it is done in the Constitution of the Russian Federation. However, the idea of such a principle is present in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The principle of supremacy of the Constitution throughout the entire territory of Kazakhstan has various aspects. First of all, it is expressed in the establishment of the constitutional system in the Republic, in the orientation towards the construction of a social and legal state. Recognition of the supremacy of the Constitution means the idea of subordination of the state to the Constitution. The supremacy of the Constitution means that the activities of all state bodies, public associations, officials, and citizens in all spheres of state and public life must be consistent with its principles and norms. The principle of supremacy of the Constitution is the basis for territorial integrity, unitary form of organization, and presidential form of government in Kazakhstan. Therefore, speeches against these state institutions violate the principle of supremacy of the Constitution [12].

The hierarchy of normative legal acts is reflected in Article 10 of the Law of the Republic of Kazakhstan of April 6, 2016 "On Legal Acts", which determines the ratio of the force of other norms besides the Constitution of the Republic of Kazakhstan, legislative acts corresponding to it, other normative legal acts, including normative resolutions of the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan and the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan [13].

Accordingly, the sources of criminal procedural law are the Constitution, constitutional law and based on it, as well as on the universally recognized principles of international law CPC RK. International treaties and other obligations of the RK, as well as normative-legal acts of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan related to criminal procedure, are an integral part of the criminal procedural law.

In addition, for regulation of public relations arising in the course of criminal proceedings, but constituting the subject of other branches of law, the application of norms of civil or administrative proceedings is allowed.

Thus, the sign of the exact observance of the law consists in its execution in full compliance with its provisions, determined by the hierarchy and composition of normative-legal acts regulating criminal proceedings.

The second component of the principle of legality is the prohibition of the application of laws and other normative-legal acts that infringe on the rights and freedoms of men and citizens enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan.

Constitutional and systematic guarantees are codified in the norms of the Constitution and the principles of criminal procedure, which are constantly reflected in the process.

Constitutional rights and freedoms of individuals and citizens are absolute, so restrictions should be imposed only when the rights and freedoms of other citizens are violated and violated by court order. According to the Constitution, such rights and freedoms define secrecy, inconsistency of personal life, personal and family inviolability, dignity, place of residence, etc.

Accordingly, if the court finds that the law or other normative legal act to be applied infringes upon the rights and freedoms of men and citizens enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, it shall be obliged to suspend the proceedings on the case and apply to the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan with a proposal to recognize this act as unconstitutional [1].

Ensuring the rule of law is an extension of constitutional control. This is what the Constitution and legal sciences provide for, e.g. to uphold violated rights and freedoms, to protect not only individuals but also legal persons and the state.

The third component of the principle of legality is the mechanism of self-protection, which consists in its protection by the norms of criminal and criminal procedural law.

Violations of the norms of the Code of Criminal Procedure by participants in criminal acts are not permitted. Depending on the nature of the violation of the law, officials of criminal prosecution bodies, as well as judges may be brought to disciplinary or criminal responsibility.

When it is established in a criminal case that the prosecuting authority has committed unlawful acts degrading the human dignity of a person involved in criminal proceedings, which do not constitute a crime, the courts must necessarily take measures to respond by issuing a private order for the prosecutor to take appropriate measures.

Thus, turning to the experience of the United States, it should be pointed out that according to the Federal Rules of Evidence, "any relevant evidence is admissible unless otherwise provided by the Constitution of the United States, an act of Congress, these Rules, or other rules prescribed by the Supreme Court pursuant to its authority under the law. Irrelevant evidence is not admissible" (Rule 402). Thus, the decision on the admissibility of evidence is based on the Federal Rules of Evidence and common law [14].

The prosecutor is the dominant entity ensuring the implementation of the principle of legality in criminal procedural activities. This position of the prosecutor is determined by his special constitutional status. By overseeing compliance with the Constitution of the Republic and other laws, overseeing the observance of human and civil rights and freedoms, overseeing the execution of laws by bodies carrying out operational investigative activities, inquiry and preliminary investigation, the prosecutor also oversees compliance with the principles of criminal proceedings by all persons involved in criminal proceedings. By carrying out criminal prosecution in accordance with the powers authorized by the criminal procedure legislation, participating in the consideration of cases by the courts and coordinating the activities of law enforcement agencies to combat crime, the prosecutor himself implements the principles of criminal proceedings in the course of his activities.

The activity of the prosecutor's office in implementing the principle of legality of the criminal process is conditionally divided into two areas: in pre-trial proceedings, in judicial stages.

On September 1, 2020, the President of the Republic K.K. Tokayev was instructed to reform the criminal sphere and introduce a three-tier model of criminal proceedings. This became the starting point in the reform of the law enforcement system [15].

The whole process is divided into several stages, the main purpose of which is a clear separation of powers between the investigative body, the prosecutor's office and the court.

Such a distinction creates a human rights barrier, protecting against unjustified decisions of the investigating authorities. The entire process is digitized and takes place in an electronic format, which ensures the immediate suppression of violations and transparency of the criminal process.

The prosecutor in this mechanism gives an independent assessment of the evidence, coordinates key procedural decisions and brings charges. It should be noted that key procedural decisions without the consent of the prosecutor have no legal force and do not entail legal consequences.

With the introduction of the first stage of the three-tier model, prosecutors have been approving all key decisions of the investigative bodies since 2021. During this time, prosecutors, by refus-

ing approval, stopped the adoption of more than 80 thousand (in 2021 – 53,270, 2022 – 28,180) illegal decisions affecting the rights of participants in the process.

Almost 6,000 persons were prevented from being unreasonably involved in the criminal orbit (in 2021 – 3771, 2022 - 2224), which is 20 times more than before the introduction of the three-tier model. Since 2022, the second stage of the implementation of the three-tier model has begun, on which prosecutors draw up indictments for crimes of a particularly serious category.

It is this document that completes the investigation. The second stage strengthens the mechanism of the prosecutor's independent legal assessment of evidence and personalizes his responsibility when bringing the accused to trial.

In 2022, with a report on the completion of the pre-trial investigation, the prosecutor received more than 1,200 cases, of which about 80 cases were returned for additional investigation, indictments were drawn up for the rest with cases sent to court, more than 800 persons were convicted.

In the current 2023, indictments are also being drawn up in corruption cases, and from 2024 – in other categories [16].

The tasks and principles of criminal procedural law and criminal procedure are implemented through three criminal procedural functions - these are the most basic areas of criminal procedural activity that have been developed by science and practice of criminal procedure and are fixed in one form or another in the CPC: charges of committing a crime, protection from this charge, as well as resolving the case on the merits (the administration of justice). All these functions of the criminal process are separated from each other and are carried out by various bodies and persons, which contributes to the establishment of the truth and the adoption of a legitimate and reasoned decision on a criminal case [17].

In general, the powers of the prosecutor during the pre-trial investigation are provided for in Part 1 of Article 193 of the CPC. The prosecutor, supervising the legality of the pre-trial investigation, as well as criminal prosecution: 1) registers an application for a criminal offense and transmits it to the criminal prosecution body or accepts it into its proceedings and carries out a pre-trial investigation; 2) transmits the application and available materials on a criminal offense received from one criminal prosecution body, according to the jurisdiction and jurisdiction; 3) checks compliance with the law when accepting and registering applications and reports of criminal offenses; 3-1) based on the results of checking compliance with the legality of a pre-trial investigation, has the right to establish reasonable time limits for a pre-trial investigation; 4) has the right to participate in an inspection of the scene of the incident, as well as performs other actions within its powers provided for by the CPC; 5) gives written instructions on 6) in cases provided for by the CPC, coordinates, approves the actions and (or) decisions of the person conducting the pre-trial investigation; Approval and approval by the prosecutor is carried out by certifying the resolution with an electronic digital signature, and for procedural decisions and actions executed in paper form, including those requiring confidentiality, by affixing on the resolution of the person conducting the pre-trial investigation the marks "I agree", "I Approve", certified by his signature; 7) in cases and in accordance with the procedure established by the CPC, gives written instructions on attaching the results of secret investigative actions to the materials of the pre-trial investigation; 8) makes a submission to obtain consent to the deprivation of immunity and criminal prosecution of persons with immunity and privileges from criminal prosecution; 9) receives criminal cases, documents, materials, including the results of operational search, counterintelligence activities and covert investigative actions for verification from the criminal prosecution authorities, directs criminal cases, for which the deadlines for further investigation have been interrupted; 9-1) stops illegal covert investigative actions provided for in paragraphs 7) and 9) of art. 231 of the CPC; 10) cancels illegal decisions of the investigator, the inquirer, the body of inquiry, as well as decisions and instructions of the heads of the investigative department and the body of inquiry, the subordinate prosecutor; 11) returns the criminal case for additional investigation or terminates the pre-trial investigation in full or in relation to specific persons; 12) withdraws cases from the body carrying out pre-trial investigation, and transfers to another pre-trial investigation body in accordance with the jurisdiction established by the CPC; in exceptional cases related to the need to ensure the objectivity and sufficiency of the inves-

tigation, at the written request of the criminal prosecution body or a participant in the criminal process, transfers cases from one body to another or accepts them into its proceedings and investigates them regardless of the jurisdiction established by the CPC; 12-1) has the right to carry out pre-trial investigation in cases of criminal offenses provided for in Chapter 17 of the Criminal Code. The Prosecutor General has the right, in exceptional cases, on his own initiative, to entrust the pre-trial investigation to the prosecutor, regardless of the jurisdiction established by the CPC; 13) in cases and in accordance with the procedure established by the CPC, extends the terms of the pre-trial investigation, as well as in cases provided for in Paragraphs 7, 8 of Article 192 of the CPC, sets the period of investigation; 14) when considering issues, referred by this Code to the competence of the investigating judge, participates in court sessions; 15) verifies compliance with the procedure and conditions of detention of persons in custody established by law; 16) draws up an indictment; 16-1) approves the protocol on criminal misconduct, the protocol of accelerated pre-trial investigation, the protocol of the prosecution, the decision on the application of writ proceedings and sends the criminal case to the court for consideration on the merits; 17) approves the decision of the person carrying out pre-trial investigation, termination of a criminal case or criminal prosecution in full or in part; 18) by court order, organizes investigative actions, the results of which the court attaches to the case file at the request of the prosecutor; 19) initiates and concludes a procedural agreement; 20) exercises other powers, CPC.

In exercising these powers, the prosecutor undoubtedly puts the observance and enforcement of the rational component of the principle of legality at the forefront.

When implementing the principle of legality, conflicts arose when registering a statement of a criminal offense in the ERDR by prosecutors for the protection of public interests. This issue is the subject of recent staff meetings of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan.

In order to effectively guarantee the right to access to justice, in our opinion, the legislator, among other things, provided for a criminal procedure norm on registration of a statement of a criminal offense and its transfer to a criminal prosecution body or acceptance into its proceedings and pre-trial investigation by the prosecutor. In addition, the prosecutor checks the legality and validity of the decision to refuse to register an application for a criminal offense, directing his forces to ensure the principle of legality, as well as, first of all, to ensure the implementation of the purpose of criminal proceedings – the protection of the rights and legitimate interests of persons and organizations affected by crimes.

To date, the supervision of the legality of registration in the ERDR is not effective enough.

The facts of unjustified registration of statements and reports of criminal offenses in the ERDR have been and remain a problematic issue to this day.

In order to prevent such facts, it is necessary to strengthen supervision over the state of accounting and registration discipline.

In our opinion, the preliminary filter in the person of the prosecutor will only strengthen guarantees of respect for the rights of citizens.

But the whole CPC is structured in such a way that this is done post factum, when human rights have already been violated.

No amount of efficiency should replace legality.

This is what caused criticism from the President.

The Head of State bluntly said "the tardiness of prosecutorial supervision" and that "we need a model that ensures timely protection of citizens' rights."

At the same time, the situation with the state of legality in the pre-trial stages of criminal proceedings, which continues to be quite difficult, leaves a negative imprint. Unfortunately, the fight against crime is often accompanied by violations of laws by law enforcement officials.

The unfavorable situation with the state of legality of the preliminary investigation is evidenced by a fairly large number of complaints recognized as justified and satisfied on issues of investigation and inquiry. At the same time, the number of violations of laws identified and eliminated by prosecutors during the investigation of crimes indicates not only the intensification of the supervisory activities of the prosecutor's office, but also the shortcomings of its preventive work. The

study of cases with investigative errors shows that the violations that arise could have been prevented or eliminated at an earlier stage with proper preventive activities by prosecutors.

In the pre-trial stages of the criminal process, there are a large number of violations of the law that prevent the implementation of the purpose of criminal proceedings. The actions of interrogators and investigators to conceal crimes from accounting, illegal refusals to initiate criminal cases and their termination constitute gross violations of the criminal procedure law, and at the same time - the constitutional rights of victims of crimes to access justice and the competence of the damage caused to them by the crime, which is called among the purposes of criminal proceedings, and this should also be strictly supervised by the prosecutor in order to ensure compliance with and implementation of the principles of the criminal process.

Improving the procedure for receiving, recording and registering received statements and reports of crimes that minimize the degree of violation by criminal investigation authorities during their consideration, for which additional mechanisms should be provided to ensure the objectivity and timeliness of their consideration, the legality of decisions taken.

To this end, we propose to display the "QR code" in the duty station of the pre-trial investigation bodies with a direct indication of the website of the relevant territorial prosecutor's office. This "QR code" will be available to the prosecutor on duty for immediate response. Thus, it will be possible to respond immediately to violations of the rule of law [18].

Conclusion. It is important that prosecutors comply with the laws of the administration of places where suspects and persons accused of committing crimes are detained. By applying this checkpoint, the prosecutor respects the rights and freedoms of people and citizens, and also takes operational coercive measures related to the departure of a person from the community. In this area, the Prosecutor's Office creates conditions that threaten their life and health, ensuring the right to arrest and prosecute the accused. At the same time, prosecutors are guaranteed respect and support for the principle of respect and dignity of the individual by prohibiting torture, cruel or degrading treatment of others.

In the order of the Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan dated February 21, 2023 No. 65 "On approval of the Instructions on the organization of supervision over the legality of criminal prosecution", the main tasks of supervision are: 1) protection and restoration of human and civil rights and freedoms, legally protected interests of legal entities, society and the state; 2) identification and elimination of violations of the rule of law, causes and conditions contributing to them, as well as their consequences; 3) coordination of the activities of law enforcement and other state bodies in the field of combating crime.

As Professor A.A. Sekishev noted, "unfortunately, not all officials of the criminal prosecution authorities understand that the purpose of proof is to find the truth in the case. Therefore, we still have evidence of the organization of evidence aimed only at establishing the existence of a crime, the involvement of a person in its commission and, in general, his guilt by collecting only accusatory evidence. Whereas the truth of one circumstance can be confirmed by excluding the opposite".

List of sources used

1. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (unofficial translation), (2014). <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1400000231>;
2. Satubaldina, A. (2023). Kazakhstan Reaffirms Commitment to Eliminate Torture. The Astana Times. Retrieved 27.02.2024 from <https://astanatimes.com/2023/06/kazakhstan-reaffirms-commitment-to-eliminate-torture/>
3. Marchenko, M. N. (2014). *Obshchaya teoriya gosudarstva i prava. Akademicheskij kurs v trekh tomah* [The general theory of state and law. Academic course in three volumes]. INFRA-M.
4. Korel'skij, V. M., & Perevalov, V. D. (1998). *Teoriya gosudarstva i prava. Uchebnik dlya yuridicheskikh vuzov i fakul'tetov* [Theory of state and law. Textbook for law schools and faculties]. NORMA-INFRA.
5. Ladner, A., Soguel, N., Emery, Y., Weerts, S., & Nahrath, S. (2019). *Swiss public administration: Making the state work successfully*. Springer Nature.

6. Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., & Wilmschurst, E. (2014). An introduction to international criminal law and procedure. Cambridge University Press.
7. Sayapin, S. (2019). The general principles of International Criminal Law in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. *Asian Journal of International Law*, 9(1), 1-9.
8. Rassolov, M. M., Luchin, V. O., & Ebzееv, B. S. (2000). *Teoriya gosudarstva i prava : Uchebnik dlya vuzov [Theory of State and Law : Textbook for universities]*. YUNITI-DANA, Zakon i pravo.
9. Tomin, V. T. (1988). *Principy sovetskogo ugolovnogo processa [Principles of the Soviet criminal process]*. GSH of the Ministry of Internal Affairs of the USSR.
10. Merriam-Webster. (2024). *strict*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/strict#legalDictionary>
11. Constitution of the Republic of Kazakhstan, (1995). <https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912>
12. Sapargaliev, G. S. (2004). *Konstituciya Respubliki Kazahstan: Nauchno-pravovoj kommentarij [The Constitution of the Republic of Kazakhstan: A scientific and legal commentary]*. Zheti Zhargy.
13. The Law of the Republic of Kazakhstan "On legal acts" (Unofficial translation), (2016). <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1600000480>
14. Reshetnikova, I. V. (1999). *Dokazatel'stvennoe pravo Anglii, SSHA [Evidentiary law of England, USA]*. Gorodets.
15. Presidential Address on September 1, 2020 https://www.akorda.kz/ru /addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g
16. On measures to move to the next stage of the introduction of a three-tier model of criminal procedure. Press Service of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan. // *Zan zhane zaman*. No. 1(241) January–February 2023 - 40s.
17. Kasimov A.A. *Judicial power: a criminal procedural study*. Dissertation for the degree of Candidate of Law. Karaganda, 2001. -139 p. (23-24 cc.).
18. A.K. Urtembeyev. Some issues of optimization of the criminal legislation of Kazakhstan. // *Қазақстан Республикасы ПМАлматы академиясының ғылыми еңбектері*. - №3 (2023). – P. 277-282.

Information about author

Nurkeyeva D.R. – senior researcher at the Academy of Law Enforcement Agencies of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, master of law, master of public administration, 1-class lawyer.

Sadykov M.B. – lecturer at the Academy of Law Enforcement Agencies of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, master of law, master of public administration, junior counselor of justice.

Shegebayeva A.R. - Senior Researcher at the Center for the Study of Problems of Criminal Policy and Criminology of the Interdepartmental Research Institute of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Philosophy (PhD), Adviser to Justice.

Нүркеева Д.Р. – Қазақстан Республикасы Баспрокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының аға ғылыми қызметкері, заңтану магистрі, мемлекеттік басқару магистрі, 1-сыныпты заңгер.

Садықов М.Б. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының оқытушысы, заңтану магистрі, мемлекеттік басқару магистрі, кіші әділеткеңесшісі.

Шегебаева А.Р. – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары Академиясының Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты Қылмыстық саясат және криминология проблемаларын зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, философия докторы (PhD).

Нуркеева Д.Р. – старший научный сотрудник Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юриспруденции, магистр государственного управления, юрист 1-класса.

Садыков М.Б. – преподаватель Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юриспруденции, магистр государственного управления, младший советник юстиции.

Шегебаева А.Р. - старший научный сотрудник Центра исследования проблем уголовной политики и криминологии Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор философии (PhD).

Н.А. Чупринюк¹

¹ Актюбинский юридический институт имени М.Букенбаева, Актобе, Казахстан

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС И РЕАЛИЗАЦИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются ключевые аспекты уголовного процесса и механизмы реализации уголовного законодательства в Республике Казахстан. Цель исследования — выявить проблемы и предложить пути совершенствования действующей правовой системы в области уголовного судопроизводства. Анализ проводится с учетом актуальных данных и правоприменительной практики, а также сопоставляется с международными стандартами и лучшими практиками других государств. В статье подробно рассматриваются следующие вопросы:

- Понятие и задачи уголовного процесса в Республике Казахстан;
- Реализация уголовного законодательства: существующие проблемы и вызовы;
- Взаимосвязь уголовного процесса и реализации уголовного законодательства;
- Проблемы реализации уголовного законодательства;
- Пути совершенствования реализации уголовного законодательства в Республике Казахстан.

Особое внимание уделяется проблемам, связанным с правоприменительной практикой, коррупцией, недостаточной квалификацией кадров и несовершенством законодательной базы. В статье предлагаются конкретные рекомендации по улучшению законодательства и правоприменительной практики, направленные на повышение эффективности, справедливости и прозрачности уголовного судопроизводства.

Статья будет полезна для юристов, исследователей, законодателей, а также всех, кто интересуется вопросами уголовного права и процесса в Республике Казахстан.

Ключевые слова: уголовный процесс, начало досудебного расследования, уголовного преследования, конституционные права, наказания виновного лица, предупреждение и контроль над преступностью, исправление осуждённых, правовое и нравственное воспитание граждан.

Қылмыстық процесс және Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын іске асыру

Бабында қылмыстық процестің негізгі аспектілері және Қазақстан Республикасында қылмыстық заңнаманы іске асыру тетіктері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты-проблемаларды анықтау және қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы қолданыстағы құқықтық жүйені жетілдіру жолдарын ұсыну. Талдау өзекті деректер мен құқық қолдану практикасын ескере отырып жүргізіледі, сондай-ақ халықаралық стандарттармен және басқа мемлекеттердің үздік тәжірибелерімен салыстырылады. Мақалада келесі мәселелер егжей-тегжейлі қарастырылады:

- Қазақстан Республикасындағы қылмыстық процестің түсінігі мен міндеттері;
- Қылмыстық заңнаманы іске асыру: бар проблемалар мен сын-қатерлер;
- Қылмыстық процестің және қылмыстық заңнаманы іске асырудың өзара байланысы;
- Қылмыстық заңнаманы іске асыру мәселелері;
- Қазақстан Республикасында қылмыстық заңнаманы іске асыруды жетілдіру жолдары.

Құқық қолдану практикасына, сыбайлас жемқорлыққа, кадрлардың біліктілігінің жеткіліксіздігіне және заңнамалық базаның жетілмегендігіне байланысты проблемаларға ерекше назар аударылады. Мақалада қылмыстық сот ісін жүргізудің тиімділігін, әділдігін және ашықтығын арттыруға бағытталған заңнама мен құқық қолдану практикасын жақсарту бойынша нақты ұсыныстар ұсынылады. Мақала заңгерлер, зерттеушілер, заң шығарушылар, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы қылмыстық құқық пен процесс мәселелеріне қызығушылық танытқандар үшін пайдалы болады.

Түйінді сөздер: қылмыстық процесс, сотқа дейінгі тергеудің басталуы, қылмыстық қудалау, конституциялық құқықтар, кінәлі адамды жазалау, қылмыстың алдын алу және бақылау, сотталғандарды түзету, азаматтарды құқықтық және адамгершілік тәрбиелеу.

Criminal procedure and implementation of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan

The article «Criminal procedure and implementation of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan» examines the key aspects of the criminal process and mechanisms for the implementation of criminal legislation in the Republic of Kazakhstan. The purpose of the study is to identify problems and propose ways to improve the current legal system in the field of criminal justice. The analysis is carried out taking into account current data and law enforcement practice, as well as compared with international standards and best practices of other states. The article discusses the following issues in detail:

- The concept and objectives of the criminal process in the Republic of Kazakhstan;
- Implementation of criminal legislation: existing problems and challenges;
- The relationship between the criminal process and the implementation of criminal legislation;
- Problems of implementation of criminal legislation;
- Ways to improve the implementation of criminal legislation in the Republic of Kazakhstan.

Special attention is paid to problems related to law enforcement practice, corruption, insufficient qualifications of personnel and imperfection of the legislative framework. The article offers specific recommendations for improving legislation and law enforcement practice aimed at improving the efficiency, fairness and transparency of criminal proceedings. The article will be useful for lawyers, researchers, legislators, as well as anyone interested in criminal law and procedure in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: criminal process, initiation of pre-trial investigation, criminal prosecution, constitutional rights, punishment of the guilty person, prevention and control of crime, correction of convicts, legal and moral education of citizens.

Введение. Уголовный процесс и реализация уголовного законодательства занимают центральное место в правовой системе любой страны, включая Республику Казахстан. Эти механизмы являются фундаментальными инструментами обеспечения правопорядка и справедливости, способствуя защите прав и свобод граждан, поддержанию общественной безопасности и борьбе с преступностью. В условиях стремительного социально-экономического развития и интеграции Казахстана в международное сообщество, вопросы совершенствования уголовного процесса и эффективного применения уголовного законодательства приобретают особую актуальность.

Целью данной статьи является комплексный анализ современных аспектов уголовного процесса и реализации уголовного законодательства в Республике Казахстан. Рассматриваются ключевые элементы уголовного процесса, включая стадии расследования, судопроизводства и исполнения приговоров. Особое внимание уделяется практическим

аспектам применения уголовного законодательства, проблемам правоприменительной практики и предложениям по ее улучшению.

На сегодняшний день, Казахстан продолжает реформировать свою правовую систему, стремясь к соответствию международным стандартам и повышению эффективности правоохранительных органов. Введение новых правовых норм, совершенствование процессуальных институтов и механизмов защиты прав участников уголовного процесса является приоритетом государственной политики. Важным аспектом является также гармонизация уголовного законодательства с международными правовыми актами и участие Казахстана в международных инициативах по борьбе с транснациональной преступностью. Данный анализ позволит выявить ключевые проблемы и предложить пути их решения, что будет способствовать дальнейшему укреплению законности и правопорядка в Республике Казахстан.

Методы. Для всестороннего и объективного анализа уголовного процесса и реализации уголовного законодательства в Республике Казахстан в данной статье используется анализ нормативно-правовых актов, а именно изучение законодательства Республики Казахстан, включая Уголовный кодекс, Уголовно-процессуальный кодекс и другие нормативные акты, регулирующие уголовный процесс. Сравнение текущих норм с предыдущими редакциями и международными стандартами.

Основная часть. Уголовный процесс представляет собой совокупность юридически установленных действий и процедур, направленных на расследование, рассмотрение и разрешение уголовных дел. Он включает в себя порядок проведения досудебного расследования, проведения предварительного следствия, судебного разбирательства, вынесения приговора и его исполнения. Уголовный процесс регулируется Уголовно-процессуальным кодексом Республики Казахстан (УПК РК) [1] и основан на принципах законности, справедливости, презумпции невиновности, состязательности сторон и обеспечения права на защиту [2].

Основные задачи уголовного процесса

Уголовный процесс выполняет ряд ключевых задач, которые направлены на обеспечение справедливости, защиту прав и свобод граждан, а также поддержание общественного порядка и законности. Основные задачи уголовного процесса включают:

1. Защита прав и свобод человека и гражданина

Одной из важнейших задач уголовного процесса является защита прав и свобод участников уголовного производства. Это включает в себя обеспечение права, подозреваемого и обвиняемого на защиту, право на справедливое судебное разбирательство, право потерпевших на возмещение ущерба и другие права, предусмотренные законодательством и международными стандартами прав человека [1].

2. Обеспечение справедливого и законного расследования и судебного разбирательства

Уголовный процесс направлен на то, чтобы все действия следственных органов и суда были законными, обоснованными и справедливыми [1]. Это включает в себя строгое соблюдение процедурных норм, правильное применение уголовного и уголовно-процессуального законодательства, а также исключение любых форм предвзятости и нарушения законности. Профессор Рогов И.И., опираясь на концептуальные положения, вытекающие из Конституции нашей республики и норм уголовного законодательства, сформулировал ключевые принципы уголовного права. Прежде всего, он раскрывает служебную функцию принципа законности, согласно которому уголовная противоправность и наказуемость деяния должны основываться исключительно на нормах уголовного законодательства. Так, в соответствии с Конституцией и Уголовным кодексом, применение уголовного закона по аналогии недопустимо.

Следующий важный принцип, сформулированный Роговым, это равенство граждан перед законом и судом. Данный принцип закреплен в Конституции, которая гласит, что все равны перед законом и судом, и никто не может подвергаться дискриминации по различным основаниям. Аналогичная норма содержится и в Уголовном кодексе, где указано, что лица,

совершившие уголовные правонарушения, равны перед законом независимо от ряда обстоятельств. Таким образом, профессор Рогов, опираясь на конституционные и законодательные положения, выделил ключевые принципы уголовного права, такие как законность и равенство граждан перед законом и судом [3]. Профессор Рогов И.И., опираясь на концептуальные положения, вытекающие из Конституции нашей республики и норм уголовного законодательства, сформулировал основополагающие принципы уголовного права. Ключевым является принцип законности, согласно которому уголовная противоправность и наказуемость деяния должны быть установлены только законом. Так, Конституция и УК РК запрещают применение уголовного закона по аналогии. Не менее важен принцип равенства граждан перед законом и судом, закрепленный в Конституции и УК РК. Он исключает дискриминацию по любым признакам. Фундаментальным является также принцип справедливости, который, по мнению профессора Голика Ю.В., имеет два аспекта. Правоустановительный аспект означает, что при криминализации деяний законодатель учитывает исторические, социальные, моральные и политические факторы. Правоприменительный аспект заключается в назначении справедливого наказания с учетом всех обстоятельств дела. Принцип справедливости проявляется и в запрете повторного осуждения за одно и то же преступление. Таким образом, профессор Рогов сформулировал ключевые принципы уголовного права, основанные на Конституции и отражающие фундаментальные ценности правового государства [4]. В части первой ст.52 УК закреплено правило назначения справедливого наказания

3. Выявление и привлечение к ответственности виновных лиц

Целью уголовного процесса является установление факта совершения правонарушения, выявление виновных лиц и привлечение их к уголовной ответственности. Это требует проведения тщательного расследования, сбора и оценки доказательств, обеспечения состязательности сторон в судебном разбирательстве. Одним из ключевых принципов уголовного права является принцип справедливости. Как указывает профессор Голик Ю.В., этот принцип имеет два аспекта: правоустановительный и правоприменительный. Правоустановительный аспект предполагает, что при криминализации деяний законодатель учитывает исторические, социальные и моральные традиции общества, а также актуальные социально-политические требования. Только социально обусловленный закон может быть справедливым и эффективным. Правоприменительный аспект означает, что наказание должно быть назначено справедливо, с учетом степени и характера совершенного деяния, личности виновного и других обстоятельств дела. Принцип справедливости также проявляется в том, что никто не может быть повторно осужден за одно и то же преступление. Анализ других норм уголовного законодательства позволяет выдвинуть предположение о возможности формулирования дополнительных принципов. Так, статья 19 УК РК устанавливает принцип виновной ответственности, согласно которому лицо подлежит уголовной ответственности только за те общественно опасные деяния и последствия, в отношении которых установлена его вина. Объективное вменение, то есть уголовная ответственность за невиновное причинение вреда, не допускается. Виновным может быть признано только лицо, совершившее уголовное правонарушение умышленно или по неосторожности [5].

4. Предупреждение уголовных правонарушений

Уголовный процесс также выполняет превентивную функцию, направленную на предупреждение уголовных правонарушений. Эффективное расследование и наказание преступников служат сдерживающим фактором для потенциальных нарушителей, демонстрируя неизбежность ответственности за противоправные деяния. Одним из основных и главных функций сотрудника правоохранительных органов является профилактика уголовных правонарушений. Для эффективной борьбы с преступностью одним из элементов искоренения совершаемых уголовных правонарушений является установление причин. Существуют три уровня профилактики уголовных правонарушений это индивидуальная профилактика по уголовным правонарушениям представляет собой комплекс мер,

направленных на предупреждение совершения преступлений конкретными лицами, склонными к противоправному поведению. Она включает в себя выявление таких лиц, анализ причин и условий, способствующих их противоправному поведению, а также реализацию индивидуальных профилактических мероприятий, направленных на коррекцию их поведения и устранение криминогенных факторов, профилактика в социальных группах и коллективах по уголовным правонарушениям - это система мер, направленных на предупреждение преступлений в трудовых, учебных и иных коллективах. Она включает:

- Выявление криминогенных факторов в коллективах (конфликты, злоупотребления, нарушения дисциплины и т.д.).

- Проведение воспитательной работы, направленной на укрепление законности и правопорядка в коллективах.

- Организация досуга, спортивно-массовой и культурной работы для предупреждения правонарушений.

- Взаимодействие администрации, общественных организаций и правоохранительных органов по предупреждению преступлений.

Таким образом, профилактика в социальных группах и коллективах направлена на предотвращение преступлений путем воздействия на социальную среду, в отличие от индивидуальной профилактики, ориентированной на конкретных лиц.

Общесоциальная профилактика по уголовным правонарушениям - это комплекс мер, направленных на предупреждение и снижение уровня преступности в обществе. Основные аспекты этой профилактики включают:

Повышение уровня жизни населения, создание условий для социальной и экономической стабильности. Это помогает устранить криминогенные факторы, ведущие к совершению преступлений.

Развитие системы образования, воспитания и социализации граждан, особенно молодежи. Формирование правовой культуры и нетерпимости к противоправному поведению.

Совершенствование законодательства и правоприменительной практики, обеспечение неотвратимости наказания за совершенные преступления. Это повышает эффективность борьбы с преступностью.

Активное вовлечение институтов гражданского общества в профилактическую работу. Развитие механизмов общественного контроля и взаимодействия граждан с правоохранительными органами.

Комплексный подход к решению социальных, экономических и правовых проблем, лежащих в основе преступности. Устранение причин и условий, способствующих совершению преступлений.

Таким образом, общесоциальная профилактика направлена на создание в обществе атмосферы нетерпимости к любым проявлениям противоправного поведения и формирование у граждан устойчивых моральных и правовых установок, препятствующих совершению преступлений.

5. Восстановление социальной справедливости

Уголовный процесс направлен на восстановление социальной справедливости путем наказания виновных и возмещения ущерба потерпевшим. Это включает в себя не только привлечение к ответственности преступников, но и принятие мер для восстановления нарушенных прав и интересов потерпевших. Принцип справедливости в вопросах уголовного наказания в различных государствах ассоциируется с уравниванием всех факторов при определении справедливого приговора. В этом контексте особую значимость приобретают такие понятия, как неотвратимость уголовной ответственности и реальное применение наказания за совершенное преступление. Эффективная борьба с преступностью заключается в реализации принципов правового государства, что становится возможным при полном гарантировании осуществления конституционных прав и свобод граждан. [7].

6. Обеспечение публичного интереса

Важной задачей уголовного процесса является защита публичных интересов общества и государства. Это включает в себя поддержание правопорядка, укрепление законности и правосознания граждан, а также предотвращение и пресечение преступной деятельности.

Понятие и задачи уголовного процесса в Республике Казахстан определяют его значение и роль в системе правосудия. Уголовный процесс направлен на обеспечение законности, справедливости и защиты прав граждан, выявление и наказание виновных, предупреждение уголовных правонарушений и восстановление социальной справедливости. Эффективная реализация этих задач требует строгого соблюдения принципов и норм уголовно-процессуального законодательства, профессионализма правоохранительных органов и судов, а также обеспечения прав всех участников уголовного производства [8].

Реализация уголовного законодательства является ключевым элементом правовой системы Республики Казахстан, направленным на поддержание общественного порядка, обеспечение правопорядка и защиту прав граждан. Этот процесс охватывает весь спектр деятельности правоохранительных органов и судебной системы, начиная с принятия нормативных актов и заканчивая исполнением судебных решений. Основными правовыми актами, регулирующими реализацию уголовного законодательства в Республике Казахстан, являются Уголовный кодекс (УК РК) и Уголовно-процессуальный кодекс (УПК РК). Эти документы устанавливают составы преступлений, виды наказаний, порядок расследования, судебного разбирательства и исполнения приговоров. Уголовный кодекс Республики Казахстан определяет преступные деяния, устанавливает меры наказания и регламентирует основные принципы уголовной ответственности. Он служит основой для квалификации преступлений и применения соответствующих санкций к виновным лицам [9].

Уголовно-процессуальный кодекс РК регулирует порядок уголовного судопроизводства, включая стадии начала досудебного расследования, проведения следственных действий, судебного разбирательства и исполнения приговора. Он обеспечивает процессуальные гарантии прав участников уголовного процесса и устанавливает механизмы контроля за соблюдением законности на всех этапах уголовного судопроизводства. Реализация уголовного законодательства проходит через несколько ключевых этапов, каждый из которых играет важную роль в достижении целей уголовного правосудия.

Началом досудебного расследования является регистрация заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований либо первое неотложное следственное действие. О начале досудебного расследования в течение суток уведомляется прокурор [1]. Поводами к началу досудебного расследования служат достаточные данные, указывающие на признаки уголовного правонарушения, при отсутствии обстоятельств, исключающих производство по делу, а именно:

1) заявление физического лица либо сообщение должностного лица государственного органа или лица, выполняющего управленческие функции в организации, об уголовном правонарушении либо безвестном исчезновении лица;

2) явка с повинной;

3) сообщения в средствах массовой информации;

4) рапорт должностного лица органа уголовного преследования о подготавливаемом, совершаемом или совершенном уголовном правонарушении. Это решение основывается на наличии достаточных данных, указывающих на признаки уголовного правонарушения. Который включает в себя сбор и анализ доказательств, проведение следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий. Целью этого этапа является установление обстоятельств дела, выявление виновных лиц и обеспечение доказательной базы для последующего судебного разбирательства. Судебное разбирательство представляет собой основную стадию уголовного процесса, на которой суд рассматривает уголовное дело по существу, оценивает представленные доказательства и принимает решение о виновности или невиновности обвиняемого. В ходе судебного разбирательства обеспечиваются права сторон

на защиту и состязательность. После завершения судебного разбирательства суд выносит приговор, в котором определяется мера наказания для виновного лица.

Заключительный этап уголовного процесса – исполнение приговора – включает в себя реализацию назначенных судом наказаний и мер пресечения. Эффективное исполнение приговора является завершающим элементом в цепочке реализации уголовного законодательства, обеспечивая выполнение решений суда и восстановление справедливости.

Проблемы и пути совершенствования реализации уголовного законодательства.

Реализация уголовного законодательства в Республике Казахстан представляет собой сложный и многоаспектный процесс, направленный на обеспечение правопорядка, защиту прав и свобод граждан, а также на борьбу с преступностью. Несмотря на наличие нормативной базы, процесс правоприменения сталкивается с рядом серьезных проблем, которые снижают его эффективность и вызывают необходимость в системных улучшениях.

В данном разделе рассматриваются основные проблемы, возникающие при реализации уголовного законодательства, и предлагаются возможные пути их решения [10].

Недостатки законодательства

Одной из ключевых проблем является несовершенство самого уголовного законодательства. Несмотря на регулярные обновления и реформы, нормативная база иногда остается не до конца проработанной и содержательно неполной. Это проявляется в нечеткости формулировок, наличии пробелов и коллизий, что затрудняет правоприменение и создает почву для разночтений.

Неопределенность норм

Неопределенность и размытость правовых норм приводит к их неоднозначному толкованию, что может вызывать правовую неопределенность и снижать предсказуемость судебных решений. Важным аспектом является необходимость четкой и однозначной формулировки норм, что позволит избежать их двойственного толкования и улучшить правоприменительную практику.

Наличие пробелов

Пробелы в законодательстве приводят к ситуации, когда некоторые виды преступлений остаются вне правового регулирования, что затрудняет привлечение виновных к ответственности. Закрытие этих пробелов требует проведения всестороннего анализа существующего законодательства и внесения необходимых изменений и дополнений.

Проблемы правоприменения

Эффективность реализации уголовного законодательства зависит не только от качества норм, но и от их правильного и своевременного применения. В правоприменительной практике Казахстана наблюдаются случаи нарушения законности и процедурных норм, что подрывает доверие граждан к системе правосудия.

Коррупция и злоупотребления

Коррупция в правоохранительных органах и судебной системе является одной из самых острых проблем, препятствующих реализации уголовного законодательства. Коррупционные схемы и злоупотребления должностными полномочиями ведут к несправедливым судебным решениям и подрывают основы правового государства. Борьба с коррупцией требует комплексного подхода, включающего усиление контроля, повышение прозрачности и ответственности сотрудников.

Недостаточная профессиональная подготовка

Недостаточная профессиональная подготовка сотрудников правоохранительных органов и судей негативно сказывается на качестве правоприменения. Недостаток знаний и навыков приводит к ошибкам в расследовании, неверному толкованию норм и вынесению неправомερных решений. Необходимы меры по повышению квалификации и постоянному обучению работников системы правосудия.

Ограниченность ресурсов

Реализация уголовного законодательства также страдает от ограниченности материально-технических и человеческих ресурсов. Недостаток финансирования и

материально-технической базы ограничивает возможности правоохранительных органов и судов в эффективном выполнении своих функций.

Недостаток кадров

Недостаток квалифицированных кадров приводит к перегрузке сотрудников, что снижает качество их работы и увеличивает время рассмотрения дел. Привлечение и подготовка новых специалистов, а также улучшение условий труда являются необходимыми мерами для преодоления этой проблемы.

Материально-техническая база

Нехватка современных технических средств и оборудования затрудняет проведение оперативно-розыскных мероприятий и экспертиз, что снижает эффективность расследований. Важным аспектом является модернизация материально-технической базы и обеспечение правоохранительных органов необходимыми ресурсами.

Социальные и культурные факторы

Социальные и культурные особенности также играют значительную роль в реализации уголовного законодательства. Недостаточная правовая культура и правосознание граждан, а также недостаток доверия к правоохранительным органам затрудняют выполнение задач уголовного правосудия [11].

Низкий уровень правосознания

Низкий уровень правосознания и правовой культуры среди населения приводит к непониманию своих прав и обязанностей, а также к невысокой правовой активности. Повышение правовой культуры через образовательные программы и просветительскую деятельность может способствовать улучшению ситуации.

Заключение. Реализация уголовного законодательства является сложным и многоступенчатым процессом, требующим скоординированных усилий всех участников правовой системы.

Эффективность этого процесса во многом зависит от качества правового регулирования, профессионализма сотрудников правоохранительных органов и судов, а также от уровня общественного доверия к системе правосудия. Совершенствование правоприменительной практики и устранение существующих проблем способствуют укреплению законности и правопорядка в Республике Казахстан. Взаимосвязь уголовного процесса и реализации уголовного законодательства играет ключевую роль в обеспечении правопорядка и справедливости. Уголовный процесс, как система процедур и действий, направленных на расследование преступлений и привлечение виновных к ответственности, тесно связан с реализацией уголовного законодательства, устанавливающего нормы права и санкции за их нарушение. В этом разделе рассматриваются основные аспекты этой взаимосвязи и ее влияние на эффективность правоприменительной деятельности в Республике Казахстан. Для совершенствования реализации уголовного законодательства необходимо предпринять следующие меры:

Устранение законодательных пробелов и коллизий:

Провести всесторонний анализ действующих норм уголовного законодательства;

Выявить и устранить пробелы и коллизии в законах;

Внести изменения и дополнения, направленные на четкую и однозначную формулировку правовых норм.

Регулярное обновление законодательства:

Обеспечить регулярный пересмотр законодательства с учетом изменений в общественной жизни и научно-технического прогресса;

Внедрять международные стандарты и лучшие практики;

Проводить мониторинг правоприменительной практики и общественных запросов.

Повышение квалификации кадров:

Организовать регулярное обучение и переподготовку сотрудников правоохранительных органов и судей;

Внедрять современные методики и практики в образовательный процесс;

Обеспечить участие сотрудников в международных семинарах и программах обмена опытом;

Борьба с коррупцией:

Усилить контроль за деятельностью правоохранительных органов и судов;

Ввести строгие меры ответственности за коррупционные правонарушения;

Создать независимые органы надзора для борьбы с коррупцией;

Обеспечить прозрачность работы правоохранительных органов и судов.

Модернизация материально-технической базы:

Обеспечить правоохранительные органы современными техническими средствами и оборудованием;

Увеличить финансирование и ресурсное обеспечение правоохранительных органов и судебной системы;

Повышение правовой культуры и правосознания населения:

Проводить образовательные программы, направленные на повышение правовой культуры населения;

Информировать граждан о правах и обязанностях, механизмах защиты прав и порядке взаимодействия с правоохранительными органами;

Пропагандировать правовые знания через средства массовой информации и социальные сети;

Улучшение правоприменительной практики:

Обеспечить строгое соблюдение принципа неотвратимости наказания за совершенные правонарушения;

Улучшить координацию между различными правоохранительными органами и судами;

Внедрять альтернативные меры наказания, такие как общественные работы, условное осуждение и реабилитационные программы;

Эти меры помогут создать более эффективную, справедливую и прозрачную систему реализации уголовного законодательства, способствующую защите прав и свобод граждан и поддержанию правопорядка в Республике Казахстан.

Список использованных источников

1. Кодекс Республики Казахстан Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан.
2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года).
3. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебник. – Алматы, 2011. – С.13-14.
4. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть. Учебник для вузов. – Астана, 2015. – С.24-25.
5. Толеубекова Б. Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан: курс лекций учебник. Алматы: Zhetī zharghy, 2016. - 387с.
6. Когамов М.Н. «Теоретические проблемы развития системы законодательства Республики Казахстан тенденции и перспективы» Сборник материалов международной научно-практической конференции. Астана: ТОО «Институт законодательства РК. 2007.
7. Сайтбеков А.М., Маликова А.Ш., Кегембаева Ж.А. О вопросах совершенствования казахстанского уголовного законодательства по противодействию уголовных правонарушений против собственности // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2023. - № 1 (74). - С. 55
8. Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан».
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан.
10. Golovko L. V. Sokrashhenie osobogo porjadka – shag v storonu normalizacii ugolovnogo processa. [Elektronnyj resurs].-Rezhim dostupa:https://zakon.ru/blog/2019/04/15/sokraschenie_osobogo_poryadka_shag_v_storonu_normalizacii_ugolovnogo_processa#comment_501099
11. Kochemasov A. B. The influence of the European experience of the codification of criminal law on the codification of criminal law in the United States at the end of the XVIII—beginning of the XIX century. // Bulletin of the Moscow University. Episode 11. Right. 2014. No. 4. pp. 74-85 (0.7 pp. 1.).

Сведения об авторе

Чупринюк Н.А. - начальник учебно-методического центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, полковник полиции, магистр юридических наук.

Чупринюк Н.А. - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының оқу-әдістемелік орталығының бастығы, полиция полковнигі, заң ғылымдарының магистрі.

Chuprinyuk Natalia Alexandrovna - Head of the Educational and Methodological Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbaev, Police Colonel.

С.А. Адилов¹

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б.Бейсенова,
Караганда, Казахстан

ОПЫТ СТРАН-УЧАСТНИКОВ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ, ПОШЕДШИХ ПО ПУТИ ВВЕДЕНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ СУДЕЙ

В настоящей статье представлен обзор законодательного стран СНГ, пошедших по пути создания специальных следственных судей в уголовном процессе. Например, в уголовный процесс Республики Молдова был введен «судья по уголовному преследованию» (ст. 41 УПК Республики Молдова), в Эстонии – «судья по предварительному следствию» (ст. 21 УПК Эстонии), в Латвии – следственный судья» (ст. 210 УПК Латвии), в Грузии - судья-магистрат (ст. 20 УПК Грузии), на Украине – следственный судья (п. 18 ч. 1 ст. 3 УПК Украины). По итогам сравнительного правового анализа сформирован вывод о возможности рецепции правовых норм этих государств в отечественное судопроизводство.

Ключевые слова: следственный судья, международный опыт, полномочия следственного судьи, судебный контроль.

Арнайы тергеу судьяларын енгізу жолымен өткен Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы қатысушы елдердің тәжірибесі

Осы мақалада қылмыстық процесте арнайы тергеу судьяларын құру жолымен өткен ТМД заңнамалық елдеріне шолу берілген. Мысалы, Молдова Республикасының Қылмыстық процесіне " қылмыстық қудалау жөніндегі судья "(Молдова Республикасы ҚІЖК 41 – бабы), Эстонияда – " алдын ала тергеу жөніндегі судья "(Эстония ҚІЖК 21 - бабы), Латвияда-тергеу судьясы" (Латвия ҚІЖК 210-бабы), Грузияда-судья-магистрат (ст. 20 Грузия ҚІЖК), Украинада - тергеу судьясы (Украина ҚІЖК 3-бабының 18-тармағы). Салыстырмалы құқықтық талдаудың қорытындысы бойынша осы мемлекеттердің құқықтық нормаларын отандық сот ісін жүргізуге қабылдау мүмкіндігі туралы қорытынды жасалды.

Түйінді сөздер: тергеу судьясы, халықаралық тәжірибе, тергеу судьясының өкілеттіктері, сот бақылауы.

The experience of the member countries of the Commonwealth of Independent States that have followed the path of introducing special investigative judges

This article provides an overview of the legislation of the CIS countries that have followed the path of creating special investigative judges in criminal proceedings. For example, the "criminal prosecution judge" (Article 41 of the CPC of the Republic of Moldova) was introduced into the criminal procedure of the Republic of Moldova, the "preliminary investigation judge" (Article 21 of the CPC of Estonia) in Estonia, the "investigating judge" (Article 210 of the CPC of Latvia) in Georgia, the magistrate judge (art. 20 of the Criminal Procedure Code of Georgia), in Ukraine – an investigating judge (paragraph 18 of part 1 of Article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). Based on the results of a comparative legal analysis, a conclusion has been formed about the possibility of the reception of the legal norms of these states into domestic legal proceedings.

Keywords: investigative judge, international experience, powers of an investigative judge, judicial control.

Введение. Несмотря на то, что в уголовное судопроизводство Республики Казахстан введен новый участник – следственный судья, на которого возложены полномочия по осуществлению судебного контроля [1], указанное обстоятельство не дает основания отвергать необходимость изучения аналогичного опыта стран ближнего и дальнего зарубежья, в особенности стран, бывшего постсоветского пространства, и последовательно заимствовать приемлемые для отечественного уголовного процесса процедуры судебного контроля.

Научный интерес в рамках настоящего исследования представляет опыт стран СНГ, пошедших по пути создания специальных следственных судей в уголовном процессе. Например, в уголовный процесс Республики Молдова был введен «судья по уголовному преследованию» (ст. 41 УПК Республики Молдова), в Эстонии – «судья по предварительному следствию» (ст. 21 УПК Эстонии), в Латвии – следственный судья» (ст. 210 УПК Латвии), в Грузии - судья-магистрат (ст. 20 УПК Грузии), на Украине – следственный судья (п. 18 ч. 1 ст. 3 УПК Украины). В Российской Федерации до настоящего времени вопрос о необходимости института следственного судьи находится в стадии рассмотрения [2].

Основная часть. Проведенный нами анализ законодательства стран, пошедших по пути введения в уголовный процесс специализированного субъекта судебного контроля за досудебным расследованием показал следующее.

По уголовно-процессуальному законодательству Республики Молдова, основная задача судопроизводства – исключение любого произвола со стороны властей, не допускающего превращения невиновного в жертву нарушения его основных прав (ч. 3 ст. 1 УПК Молдовы). Поэтому основным гарантом соблюдения прав личности в досудебном расследовании выступает судья по уголовному преследованию, наделенный свойственными лишь ему функциями в уголовном судопроизводстве. Он является судебным органом, состоящим в рамках каждой судебной инстанции (ч. 3 ст. 29 УПК Молдовы). В то же время судья по уголовному преследованию является независимым по отношению к остальным правоохранительным органам и судебным инстанциям и исполняет свои обязанности только на основании и в рамках закона (ч.5 ст.26 УПК Молдовы). Судья по уголовному преследованию не вправе участвовать в дальнейшем разбирательстве дела как в суде первой инстанции, так и в обычном или исключительном порядке обжалования, в противном случае он подлежит отводу (ч. 3 ст. 33 УПК Молдовы). Полномочия судьи по уголовному преследованию охватывают как функции уголовного преследования, так и судебного контроля процессуальных действий, осуществляемых в ходе уголовного преследования п. 24) ст. 6 УПК Молдовы.

Компетенция судьи по уголовному преследованию определяется двумя группами возникающих правоотношений:

- судебным контролем за досудебными процессуальными действиями, ограничивающими конституционные права и свободы личности (гл. VIII УПК Молдовы);
- действиями, направленными на обеспечение уголовного преследования в досудебном расследовании, заключающиеся в выдаче судебного ордера на производство следственных действий, участие при их производстве (допрос несовершеннолетнего свидетеля) или в самостоятельном их производстве (в условиях обеспечения безопасности участника предварительного расследования) – ст.ст. 110, 110-1 УПК Молдовы, а так же связанные с сокращением предусмотренных законом процедур расследования, окончательной юридической оценкой деяния (ст. 41 УПК Молдовы) или исправления явных материальных ошибок в содержании процессуального акта (ст. 249 УПК Молдовы).

Указанные процедуры позволили Н.Н. Ковтуну констатировать, что в Республике Молдова в компетенцию судьи по уголовному преследованию входит осуществление практически всех превентивных судебно-контрольных действий [3, с17].

В Эстонии действует «судья по предварительному следствию», под которым понимается автономный судья уездного суда, который в досудебной стадии производства выполняет возложенные на него задачи единолично (ст. 21 УПК Эстонии). Независимость и беспристрастность указанного субъекта судебного контроля обеспечивается положениями п. 2) ст. 49 УПК Эстонии, предусматривающей в качестве одного из оснований отвода – вынесение постановления по рассматриваемому уголовному делу в качестве судьи по предварительному следствию. Компетенция указанного участника распространяется на судебное санкционирование мер уголовно-процессуального принуждения, сроков их продления или отмены (гл. 4 УПК Эстонии), дачу разрешений на проведение оперативно-розыскных действий и производство следственных действий, существенно ограничивающих конституционные права и свободы граждан (раздел 8 УПК Эстонии), опрос свидетеля с целью установления его надежности и определения необходимости обеспечения его безопасности (ст. 67 УПК Эстонии), депонирование показаний. Помимо этого он ходатайствует перед Адвокатурой Эстонии о назначении защитника для представления интересов потенциального подозреваемого при его допросе в качестве свидетеля (ст. 43 УПК Эстонии), ведет производство по отводу защитника в досудебном производстве (ч. 1 ст. 56 УПК Эстонии), рассматривает жалобы на действия и решения органов предварительного расследования или прокурора (статья 671 УПК Эстонии).

Исходя из анализа рассмотренных полномочий, можно прийти к выводу о том, что в Эстонии судья по предварительному следствию выполняет чисто юрисдикционные функции, определяющие его независимое положение в условиях состязательного процесса.

В Грузии субъектом судебного контроля выступает судья-магистрат районного (городского) суда. К компетенции судьи-магистрата районного (городского) суда относится вынесение судебного определения о производстве следственных действий, связанных с ограничением конституционных прав человека и применением мер принуждения, решением вопросов о применении мер пресечения в отношении обвиняемого, разрешение жалоб на незаконные деяния органа, осуществляющего процесс, в случаях, предусмотренных УПК, а равно осуществление иных полномочий, предусмотренных УПК. Решение по указанным вопросам принимает судья-магистрат районного (городского) суда, на территории действия которого производится, будет производиться или производилось следствие или процессуальное действие. В случае, прямо предусмотренном УПК, решение может быть принято другим судьей-магистратом. Вопросы подсудности, отнесенные к компетенции судьи-магистрата в случае его отсутствия или если место следствия не совпадает с местом совершения преступления, могут быть рассмотрены другим судьей-магистратом либо судьей соответствующего районного (городского) суда по месту производства следствия. Жалобы на принятые решения, отнесенные к подсудности судьи-магистрата, рассматривает следственная коллегия апелляционного суда. Апелляционные жалобы на приговоры и иные итоговые судебные решения районного (городского) суда или судьи-магистрата рассматривает апелляционная палата Апелляционного суда (ст. 20 УПК Грузии).

Помимо перечисленного, на стадии следствия по ходатайству стороны по месту производства следствия или местонахождению свидетеля в качестве свидетеля перед судьей-магистратом может быть допрошено лицо, если:

- а) существует реальная опасность его смерти или ухудшения здоровья, что может помешать его допросу в ходе рассмотрения дела по существу;
- б) оно на длительное время покидает территорию Грузии;
- в) несмотря на разумные усилия, для направления дела в суд на рассмотрение по существу невозможно найти другой источник необходимых доказательств;
- г) это необходимо в связи с применением специальных мер защиты.

Дача показаний перед судьей-магистратом в порядке, предусмотренном действующим уголовно-процессуальным кодексом Грузии, является обязательной, и отказ от нее влечет уголовную ответственность. В случае необходимости производства допроса судьей-магистрантом, подлежащее допросу лицо вызывается судебной повесткой. Допрос ведется с

участием сторон. Неявка другой стороны не препятствует ведению допроса (ст.114 УПК Грузии).

Рассмотренная процедура деятельности судьи-магистранта так же свидетельствует о юрисдикционном характере его полномочий, связанных с обеспечением должного порядка расследования и судебной защитой конституционных прав и свобод лиц, вовлеченных в судопроизводство, а их характер позволяет придти к выводу, что судебный контроль в Грузии наиболее приближен к аналогичным процедурам в судопроизводстве США [4].

В основу построения механизма судебного контроля, осуществляемого следственным судьей в Казахстане, была положена аналогичная процедура, действующая на тот момент в уголовном судопроизводстве Украины (см.: п. 18 ч. 1 ст. 3 УПК Украины). Однако, в отличие от Казахстана, следственный судья на Украине, помимо общих юрисдикционных полномочий по проведению судебного контроля (санкционирование мер пресечения, следственных и негласных следственных действий, разрешения жалоб на действия и решения органа уголовного преследования) обладает организационными и иными полномочиями, связанными как с установлением процессуальных сроков, так и с полной проведенного доказывания предмета судебного спора органом досудебного расследования. Например, в соответствии с положениями ст. 114 УПК Украины, следственный судья, в зависимости от сложившейся ситуации, вправе устанавливать процессуальные сроки досудебного расследования. Но при этом должны соблюдаться следующие обязательных условия:

- они не могут превышать предельные сроки судопроизводства;
- их продолжительность должна быть достаточной для совершения соответствующих процессуальных действий или принятия процессуальных решений;
- они не должны препятствовать реализации подозреваемым, обвиняемым права на защиту.

Представляют интерес и полномочия следственного судьи, связанные с общими правилами применения мер обеспечения уголовного производства, применяемыми на основании вынесенного им постановления (ч. 1 ст. 132 УПК Украины). Например, в соответствии с ч. 1 ст. 134 УПК Украины, следственный судья во время досудебного расследования имеет право по собственной инициативе или по ходатайству заинтересованной стороны вызвать в суд конкретное лицо, если, по его мнению, оно может дать показания, имеющие значение для уголовного дела, или его участие в процессуальных действиях является обязательным.

В случае неявки указанного лица при подтверждении отсутствия уважительных причин, следственный судья вправе вынести постановление о его приводе (ч. 1 ст. 140 и ст. 142 УПК Украины). В отношении участников, недобросовестно относящихся к своим процессуальным обязанностям, следственный судья вправе по ходатайству следователя, прокурора или по собственной инициативе своим постановлением наложить денежное взыскание. Но если будут предоставлены обоснованные доводы об отсутствии оснований для наложения денежного взыскания, следственный судья единолично или в ходе судебного заседания вправе отменить свое собственное постановление (ст.ст. 144-147 УПК Украины).

Примечательно так же и то, что доказывание обстоятельств, послуживших основанием для временного ограничения в пользовании специальным правом, продолжают существовать, либо то, что сторона обвинения не имела возможности обеспечить достижение целей, ради которых было ограничено пользование специальным правом, другими способами в течение действия предыдущей решения, возложена на прокурора. В противном случае в продлении срока временного ограничения в пользовании специальным правом будет отказано. Тем самым, на наш взгляд, констатируется верховенство судебной власти.

Отсутствует в казахстанском уголовном процессе и процедура временного доступа к вещам и документам, осуществляемая на основании решения следственного судьи. Суть ее заключается в предоставлении стороне уголовного производства владельцем таких вещей и

документов возможности ознакомиться с ними, сделать их копии, а в случае принятия соответствующего решения следственным судьей, осуществить их выемку. Однако при наличии доказательств, представленных заинтересованной стороной о существовании реальной угрозы изменения или уничтожения вещей или документов их владельцем, вопрос о временном доступе может быть рассмотрен следственным судьей и без его вызова (ст.ст. 159, 163 УПК Украины). Полагаем, что указанная процедура вполне приемлема и для казахстанского правоприменителя.

К иным полномочиям следственного судьи можно отнести его общие обязанности по защите прав человека, в отношении которого применена любая мера пресечения, связанная с ограничением его свободы (ст. 206 УПК Украины). Следственный судья вправе провести и депонированный допрос, однако в отличие от аналогичной процедуры других стран, входящих в состав СНГ, на Украине возможен и одновременный допрос двух и более уже допрошенных лиц (очная ставка), который проводится с целью проверки правдивости показаний свидетеля, потерпевшего или устранения разногласий в их показаниях (ст. 225 УПК Украины).

Заключение. Особенности полномочий следственного судьи показывают, что в уголовном судопроизводстве Украины указанный участник занимает активную позицию в досудебном расследовании, позволяющую ему не только осуществлять судебный контроль и процессуальное руководство досудебным расследованием, но и осуществлять деятельность, связанную как с судебным доказыванием обстоятельств принимаемого решения, так и доказыванием обстоятельств совершенного правонарушения. По сути, исходя из регламентации полномочий следственного судьи, на Украине, несмотря на терминологическую схожесть понятий, специальным субъектом фактически выступает не следственный судья, как это предусмотрено по законодательству Казахстана, а судебный следователь, совмещающий в своей деятельности функции оперативного судебного контроля.

Рассматривая вопросы о полномочиях следственного судьи в Казахстане, было бы неправильным игнорировать опыт стран СНГ, пошедших по пути введения в уголовный процесс специального субъекта судебного контроля. Полагаем, что рецепция правовых норм этих государств, возможна и в отечественное судопроизводство.

Список использованных источников

1. Хан В.В Инвектива катагенеза процессуальной формы: об очередной оптимизации процессуальных гарантий // Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының ғылыми еңбектері - 2023 - №3 (76) - С. 341-352.
2. Новости. Судебная реформа. Путин попросил главу Верховного Суда изучить вопрос о создании института следственных судей// <http://pravo.ru/news/view/113199/>
3. Ковтун Н.Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России / Н.Н. Ковтун; Нижегород. правовая акад. - Н. Новгород : Нижегород. правовая акад., 2002. - 331 с.
4. Подробнее о деятельности судьи-магистранта см.: Махов В.Н., Пашков М.А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). Уч.пособие. - М., ЗАО «Бизнес-школа»Интел-Синтез», 1998. – 214 с.

Сведения об авторе

Адилов С.А. – начальник Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б.Бейсенова, кандидат юридических наук, генерал-майор полиции.

Әділов С.А. – Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция генерал-майоры.

Adilov S.A. – Head of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov, Candidate of Law, Police Major General.

А.А. Толыбаева¹, А.К. Жанибеков², И.С. Сактаганова³

¹Қазақстан Республикасы ҒИМ. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, Астана, Қазақстан Қазақстан

ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

Мақала қылмыстарды тергеуде жасанды интеллекттің (ЖИ) қолданылуын зерттейді. Ол жоғары жылдамдықпен және дәлдікпен деректердің үлкен көлемін талдауға мүмкіндік беру арқылы криминалистиканы қалай өзгертетінін атап көрсетеді. Жасанды интеллекттің әр түрлі қосымшалары қарастырылады, соның ішінде бетті тану, саусақізімен ДНҚ талдауы және айғақтарды талдау үшін табиғи тілді өңдеу. Оң жақтарыда (тергеу дәлдігін жеделдету және жақсарту), сондай-ақ құпиялылық пен этикалық мәселелерге қатыстысын-қатерлерде қамтылған.

Түйінді сөздер: жасанды интеллект, криминалистика, деректерді талдау, бетті тану, этикалық мәселелер, құпиялылық.

Использование искусственного интеллекта в расследовании преступлений

Статья исследует использование искусственного интеллекта (ИИ) в расследовании преступлений. Она подчеркивает, как ИИ трансформирует криминалистику, позволяя анализировать большие объемы данных с высокой скоростью и точностью. Рассматриваются различные приложения ИИ, включая распознавание лиц, анализ отпечатков пальцев и ДНК, а также обработку естественного языка для анализа свидетельских показаний. Освещаются как положительные стороны (ускорение и повышение точности расследований), так и вызовы, связанные с конфиденциальностью и этическими вопросами.

Ключевые слова: искусственный интеллект, криминалистика, анализ данных, распознавание лиц, этические вопросы, конфиденциальность.

The use of artificial intelligence in crime investigation

The article explores the use of artificial intelligence (AI) in crime investigation. She highlights how AI is transforming forensics by allowing large amounts of data to be analyzed with high speed and accuracy. Various AI applications are being considered, including facial recognition, fingerprint and DNA analysis, and natural language processing for analyzing witness testimony. Both the positive aspects (speeding up and improving the accuracy of investigations) and the challenges related to confidentiality and ethical issues are highlighted.

Keywords: artificial intelligence, forensics, data analysis, facial recognition, ethical issues, privacy.

Кіріспе. Технология керемет қарқынмен дамып келе жатқан қазіргі әлемде жасанды интеллект (ЖИ) біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналуға. Жасанды интеллект медицина мен қаржыдан бастап білім мен ойын – сауыққа дейінгі әр түрлі салаларда қолданылады. Оның жұмыс процестерін жақсарту мен оңтайландырудағы рөлі

ерекше назар аударады, мұнда ол күнделікті тапсырмаларды автоматтандыруға, жұмыстың тиімділігі мен дәлдігін арттыруға көмектеседі.

Қылмыстық тергеу контекстінде жасанды интеллект жаңа көкжиектер ашады және қылмыспен күресудің бірегей мүмкіндіктерін ұсынады. ЖИ деректердің үлкен көлемін адамдар жасай алатыннан әлдеқайда жылдам және дәлірек талдай алады. Бұл әсіресе әр минут есепшотта болатын және ақпараттың дәлдігі істі шешудің негізгі факторы бола алатын жағдайларда өте маңызды.

Тергеулерде ЖИ қолдану адамның назарынан тыс қалуы мүмкін заңдылықтар мен байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, ЖИ қылмыс орнындағы бейнелерді талдауға, бет-әлпет пен мінез-құлық үлгілерін тануға және әртүрлі көздерден, соның ішінде әлеуметтік желілер мен дерекқорлардан ақпаратты жинауға және өңдеуге көмектесе алады. Осының арқасында тергеушілер оқиғаның неғұрлым толық және объективті бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік алады.

Жасанды интеллект құқық қорғау органдарының жұмысын жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар қылмыстарды тезірек және тиімді тергеуге ықпал етеді. Дегенмен, мүмкіндіктермен бірге AI, әсіресе оны пайдаланудың этикалық және құқықтық аспектілері тұрғысынан жаңа қиындықтарға тап болады. Бұл мақалада біз жасанды интеллект шешуші рөл атқара бастаған криминалистика әлеміне енеміз және оның қылмыстық тергеу процесіне қандай артықшылықтар мен қиындықтар әкелетінін қарастырамыз.

Әдістер мен материалдар. Мақала қылмыстарды тергеудегі жасанды интеллекттің рөлін талдайды. Ол әдебиеттерге шолуды, соның ішінде академиялық жұмыстарды, кітаптарды және үкіметтік есептерді, сандық талдауға арналған статистиканы және AI бағдарламалық жасақтамасы мен құралдарын шолуды пайдаланады. Сапалық талдау AI қолданудың тиімділігі мен этикалық аспектілерін бағалайды, ал сауалнамалар құқық қорғау органдарында осы технологияларды қабылдау мен қоғамның көзқарасы туралы түсінік береді. Бұл көп қырлы әдіс теориялық білімді практикалық тәжірибемен үйлестіре отырып, тақырыпты жан-жақты зерттеуге мүмкіндік береді.

Талқылаулар мен нәтижелер. Қылмыстарды тергеу қызметі негізі бірнеше негізгі кезеңдерді қамтиды: криминалистикалық маңызды ақпарат алу, алынған ақпаратты талдау, оны тергеу барысында пайдалану туралы шешім қабылдау және жиналған ақпаратты тікелей пайдалану. Бұл қылмыс орнындағы дәлелдерді жинаудан бастап, күдіктілер мен кінәні дәлелдеу үшін деректерді талдауға және қолдануға дейінгі көптеген әрекеттерді қамтиды. Жасанды интеллект (AI) жүйелерінің көмегімен «...объективті криминалистикалық маңызды ақпарат алу үшін оларды құру ғана емес, сонымен қатар ақпаратты құру және өңдеу процесін реттейтін нормалар мен ережелерді әзірлеу арқылы оларды көптеген қауіптерден қорғауды қамтамасыз ету қажет». Бұл тәсіл қазіргі заманғы криминалистиканың кілті болып табылады, мұнда қылмысты тергеу қызметінің негізі маңызды ақпаратты алуды, талдауды және пайдалануды қамтиды [1, 201 б.].

Р.С. Белкин ұсынған криминалистика үшін маңызды ақпараттың анықтамасы криминалистикалық талдаудың әмбебаптығы мен жан-жақтылығын көрсетеді. «Кез келген ақпарат» деп біз криминалистикалық мәселелерді шешу үшін пайдаланылуы мүмкін әртүрлі сипаттағы және шығу тегі деректерін түсінеміз. Бұл саусақ іздері немесе ДНК, куәгерлердің мәлімдемелері, аудио және бейне жазбалар, сандық деректер және т.б. сияқты физикалық дәлелдерді қамтуы мүмкін.

Цифрландыру мен технологиялардың, әсіресе жасанды интеллекттің дамуы дәуірінде сот-медициналық маңызды ақпараттың көлемі мен әртүрлілігі айтарлықтай кеңейіп жатқанын атап өткен жөн. AI және заманауи аналитикалық құралдар үлкен көлемдегі деректерді тиімді өңдеуге, жасырын заңдылықтар мен байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді, бұл тергеулердің сапасы мен жылдамдығын айтарлықтай жақсартады. Алайда, жоғарыда айтылғандай, бұл сондай-ақ мұндай ақпаратты жинау, өңдеу және пайдаланудың этикалық және құқықтық аспектілерін ескеру қажеттілігін тудырады [2, 237 б.].

Жасанды интеллектіні (АИ) сот сараптамасында қолдану тарихы технологиялар қылмыстарды тергеумен байланысты күрделі мәселелерді шешуге көмектесуге мүмкіндік беретін даму деңгейіне жете бастаған сәттен басталады. 1970 және 1980 жылдардағы деректерді өңдеудің қарапайым алгоритмдерінен бастап, АИ саусақ ізін талдау және бет-әлпетті тану сияқты күрделірек тапсырмаларды орындауға қабілетті құралға айналды. Криминалистикадағы АИ эволюциясы компьютерлік технологиялар мен машиналық оқытудың жалпы дамуымен, сондай-ақ талдау үшін қолжетімді деректер көлемінің ұлғаюымен тығыз байланысты.

1990-шы және 2000-шы жылдардың басында Интернет пен цифрлық технологиялардың дамуымен АИ мүмкіндіктері одан сайын өршіл бола түсті. АИ алгоритмдері үлкен көлемдегі деректерді талдау үшін белсенді түрде қолданыла бастады, соның ішінде бақылау камераларының бейнежазбалары, телефон жазбалары және электрондық пошта хат алмасулары тергеудің тиімділігін айтарлықтай арттырды.

Тергеуде АИ қолданудың алғашқы маңызды мысалдарының бірі саусақ іздерін анықтау үшін компьютерлік талдауды пайдалану болды, бұл оларды деректер базасымен сәйкестендіру процесін айтарлықтай жылдамдатты. Сонымен қатар, әртүрлі елдерде қылмыс болған жердегі бейнелерді талдай алатын, күдікті объектілерді немесе адамдарды бөлектейтін және анықтайтын бағдарламалар пайда бола бастады.

Нейрондық желілер мен машиналық оқытудың дамуымен АИ мінез-құлық үлгілерін тану және талдау үшін қолданыла бастады, бұл қылмыспен күресте жаңа қадам болды. Бұл технологиялар құқық қорғау органдарына жасалған қылмыстарды ашуға ғана емес, сонымен қатар үлкен көлемдегі деректерді талдау арқылы ықтимал қауіптерді болжауға мүмкіндік берді.

Осылайша, сот сараптамасындағы жасанды интеллект дамуының тарихи шолуы оның деректерді талдаудың қарапайым құралдарынан терең талдау мен болжауға қабілетті күрделі жүйелерге көшуін көрсетеді, бұл тергеулердің тиімділігі мен жылдамдығына елеулі үлес болды.

Қылмысты тергеп-тексеру процесінде заңнаманы білу және мәліметтерді өңдеу дағдылары ғана емес, сонымен бірге тергеу интуициясы мен адам психологиясын түсіну сияқты бірегей адами қасиеттер де ерекше маңызға ие болады. Бұл аспектілер вербалды емес белгілерге негізделген эмоционалдық күйлерді талдау қабілетіне қарамастан, жасанды интеллект қол жеткізе алмайды. Тергеуші, АИ жүйелеріне қарағанда, тергеу әрекеттерінің барысын стратегиялық жоспарлап қана қоймай, сонымен бірге адамдардың мотивтері мен сезімдерін терең түсінуге қабілетті, бұл шындықты анықтауда басты рөл атқарады.

Жасанды интеллект деректерді талдау мен тергеуді қолдаудың қуатты құралы болғанымен, құқық қорғау органдарында маңызды болып табылатын эмпатия мен моральдық сана сияқты адами қасиеттерді толығымен алмастыра алмайды.

К.Фрей мен М.Осборн мамандармен сұхбаттасып, осы деректерді математикалық өңдеу арқылы маманды интеллектуалды жүйемен толық ауыстыруға дейін компьютерлендірудің ықтималдығын таратқан. Тергеушілер үшін бұл көрсеткіш 34% болды [3, 28 б.].

Психология бойынша кез келген қызмет субъектісінің, оның ішінде кәсіби қызметтің санасы, сенімі мен ар-ожданы бар және этикалық нормаларды ескере отырып әрекет етеді, бұл ЖИ үшін қол жетімсіз. Осылайша, жасанды интеллект жедел-іздістіру қызметінде белгілі бір функцияларды тиімді орындай алады, бірақ ол толыққанды тергеу субъектісі бола алмайды және адамның интеллектісі мен интуициясын алмастыруға қабілетті емес [4, 93 б.].

Дмитрий Бахтеев жүргізген тергеу комитеті мен полиция тергеушілерінің сауалнамасы сауалнамаға қатысқандардың 72,4%-ы тергеу барысында жасанды интеллект жүйелерінің жұмыс нәтижелерін пайдалануға әбден мүмкін деп санайтынын, ал сауалнамаға қатысқандардың жартысынан азы, 49,9%-ы тергеушінің функцияларын осындай жүйелермен ішінара ауыстыруды жоққа шығармайтынын көрсетеді [5]. Мұндай нәтижелер, бәлкім, жас респонденттердің көптігімен түсіндірілсе керек, олар қазір көбінесе технократиялық дүниетаныммен және заманауи технологиялардан кейінгі үлкен үмітпен сипатталады.

Машиналық оқыту алгоритмдері мен нейрондық желілер сот сараптамасында қолданылатын жасанды интеллект арсеналындағы ең қуатты құралдардың бірі болып табылады. Бұл технологиялар AI жүйелеріне деректердің үлкен көлемінен «үйренуге» мүмкіндік береді, бұл оларға әр уақытта нақты мәселелерді шешуде дәлірек және тиімдірек болуға мүмкіндік береді. Қылмысты тергеуде олар ықтимал қылмыстық әрекеттерді немесе күдіктілерді көрсетуі мүмкін деректердегі үлгілерді анықтау және талдау үшін қолданылады. Қолданбалардың мысалдарына мінез-құлық үлгілерін талдау, жеке тұлғаларды анықтау және тіпті ықтимал қылмыс көріністерін болжау кіреді.

AI қылмыстық әрекеттерді ұстауға немесе анықтауға көмектескен көптеген нақты мысалдар бар. Мысалы, 2018 жылы Қытайда поп-жұлдыздың концертінде бет-жүзін тану арқылы кісі өлтірді деген күдікті ұсталды. 2019 жылы АҚШ-та генетикалық генеалогиялық іздеу жүйесі GEDmatch арқасында сериялық өлтіруші табылды, ол ДНК профильдерін тектік деректер базасымен салыстырады. 2020 жылы Ресейде бюджет қаражатын ұрлады деген күдікті Криминалистік жүйенің арқасында ұсталып, оның іс бойынша басқа айыпталушылармен байланысы анықталды [6].

Компьютерлік көру – сот сараптамасындағы AI-ның тағы бір негізгі элементі. Бұл технология машиналарға көрнекі ақпаратты «көруге» және түсіндіруге мүмкіндік береді, бұл оны бақылау бейнелерін, фотосуреттерді және басқа да көрнекі деректерді талдау үшін баға жетпес етеді. Үлгіні тану қылмыстарды ашу немесе күдіктілерді анықтау үшін пайдалануға болатын беттерді, нөмірлерді және басқа маңызды элементтерді анықтауды қамтиды.

Криминалистикада қолданылатын жасанды интеллектті дамытудағы бір бағыты – компьютерлік лингвистика. Қазіргі уақытта мәтінді тану жүйелері, сондай-ақ белгілі бір мазмұндағы ақпаратты (көбінесе экстремистік және террористік) оқшаулау үшін интернет мазмұнын талдау белсенді түрде қолданылады [7].

Табиғи тілді өңдеу (NLP) қылмыстық істерге қатысты мәтіндік ақпаратты талдауда маңызды рөл атқарады. Бұған айғақтарды, ресми есептерді, хат-хабарларды және басқа құжаттарды талдау кіреді. NLP маңызды байланыстарды немесе дәлелдерді көрсете алатын кілт сөздерді, сөз тіркестерін және контекстті анықтауға көмектеседі. Сондай-ақ, бұл технология тергеуге көмектесетін ақпаратты іздеуде әлеуметтік желілерді және басқа онлайн платформаларды талдау үшін қолданылады.

Бұл жасанды интеллект технологиялары бірігіп құқық қорғау органдарына деректерді талдау, қылмыстарды ашу және қылмыскерлерді анықтау үшін қуатты құралдармен қамтамасыз етіп, тергеудің тиімділігі мен жылдамдығын айтарлықтай арттырады.

Жасанды интеллекттің криминалистикадағы ең тиімді қолдануларының бірі қылмыскерлерді анықтау болып табылады, бұл әдіс бұрыннан бері қылмыстық тергеуге белсенді түрде қатысып келеді. Бұл процесс бетті тану технологияларын қолдануды қамтиды.

Бейне мен тұлғаны танумен байланысты мәселелер интеллектуалды жүйелерді дамытудағы зерттеулердің орталығында. Ғалымдар оларды шешумен ұзақ уақыт бойы жұмыс істеп, әртүрлі дәрежедегі табыстарға қол жеткізді.

Мұндай технологияларды қолданудың ең танымал мысалы – OCR жүйелері (таңбаларды оптикалық тану), олар суреттердегі мәтінді, соның ішінде қолжазбаны сәтті анықтап, оны электронды мәтіндік форматқа түрлендіре алады.

Үлкен көлемді фото және бейнематериалдарды қолмен өңдеп, талдап, түпнұсқамен салыстырып, дұрыс қорытынды жасауға адамның, тіпті тұтас бір полиция бөлімшесінің шамасы жетпейді. Керісінше, тану жүйелері мұны жоғары дәлдікпен жасай алады. Мысалы, кейбір жүйелер 99,7% дәлдікпен болуы мүмкін және Facebook-тың DeepFace жүйесі екі түрлі фотосуреттің бір адамға тиесілілігін 97% дәлдікпен анықтай алады.

Автоматтандырылған құралдар сонымен қатар «ашық веб» деп аталатыннан тыс мазмұнды, соның ішінде терең веб пен қараңғы вебтегі мазмұнды талдауға қабілетті.

Жоғары тиімділікке қарамастан, кескін сапасы жақсы болмаса, бетті тану жүйелерінің тиімділігі төмен болуы мүмкін, бірақ олардың көпшілігі бейнелердегі немесе

фотосуреттердегі адамдарды анықтауда өте дәл. Өртүрлі елдерде полиция қолданатын тиімді құралдың мысалы – ClearView AI компаниясының өнімі болып табылады.

Бүкіл әлем бойынша құқық қорғау органдары күдіктілердің фотосуреттерін анықтау үшін ғана емес, бейне ағындарды талдау үшін де бет-әлпетті тану технологияларын белсенді түрде қолдануда.

Мұндай жүйелердің тиімділігі Қытайдағы ВВС тілшісі жүргізген экспериментте көрсетілді. Ол тану жүйелері оны қаншалықты тез анықтай алатынын көргісі келді. Оның фотосуреті дерекқорға енгізілген сәттен бастап ұсталғанға дейін небәрі 7 минут өтті [8].

Жасанды интеллект қылмыс болған жерден алынған бейнежазбаларды талдауда маңызды рөл атқарады. Компьютерлік көру және үлгіні тану алгоритмдерін қолдана отырып, AI бірнеше сағаттық бейне түсірілімдерді жылдам талдай алады, беттер, көліктер немесе нақты әрекеттер сияқты негізгі сәттер мен нысандарды анықтайды. Бұл тергеу процесін айтарлықтай жылдамдатады, тергеушілерге маңызды дәлелдерді тез табуға және объективті деректер негізінде қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

AI сонымен қатар биометриялық талдауға, соның ішінде саусақ ізін тануға және ДНҚ талдауына айтарлықтай үлес қосуда. Заманауи жасанды интеллект жүйелері саусақ іздері мен генетикалық профильдердің үлкен деректер қорын өңдеу және салыстыру мүмкіндігіне ие, сәйкестендірудің жоғары дәлдігі мен жылдамдығын қамтамасыз етеді. Бұл күдіктілерді анықтау процесін жеделдетіп қана қоймай, өртүрлі қылмыстар арасындағы байланыстарды ашу ықтималдығын арттырады.

Жасанды интеллект күдіктілерді анықтау және қылмыстар туралы ақпарат жинау үшін әлеуметтік желілерден және басқа да үлкен дерекқорлардан алынған деректерді талдауға үлкен әсер етеді. Машиналық оқыту алгоритмдері орын, байланыс және тіпті мінез-құлық үлгілері сияқты ықтимал маңызды деректерді жылдам анықтай отырып, ақпараттың үлкен көлемін талдай алады. Бұл қылмыстарды ашуға, әсіресе қылмыскерлер байланыс немесе іс-әрекетті жоспарлау үшін цифрлық платформаларды пайдаланған жағдайларда көмектеседі.

Жалпы, тергеудің өртүрлі аспектілерінде AI қолдану құқық қорғау органдарына жаңа мүмкіндіктер ашады, бұл процесі жылдамырақ, дәлірек және тиімдірек етеді. Бұл технологиялар қылмысты ашуға және алдын алуға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар сот төрелігін тезірек және әділеттілікті қамтамасыз етеді.

Тергеуде жасанды интеллектті (AI) пайдаланудың басты артықшылықтарының бірі - бұл процесі айтарлықтай жылдамдату. AI үлкен көлемдегі деректерді адамдарға қарағанда әлдеқайда жылдам өңдеуге қабілетті. Мысалы, тергеушілерге бірнеше күн немесе тіпті апта қажет болатын қылмыс орындарындағы бейне жазбаларды талдауды AI бірнеше сағатта аяқтай алады. Сондай-ақ мәтіндік ақпаратты және әлеуметтік желілерді автоматтандырылған талдау ықтимал маңызды дәлелдер мен байланыстарды жылдам анықтауға мүмкіндік береді. Тергеу процесін осылайша жеделдету уақыт пен ресурстарды үнемдеп қана қоймайды, сонымен қатар қылмыстарды дер кезінде ашу және жаңа қылмыстардың алдын алу мүмкіндігін арттырады.

Жасанды интеллектіні қолдану тергеулердің дәлдігін айтарлықтай жақсартады. Машиналық оқыту алгоритмдері және компьютерлік көру тұлғаны сәйкестендіруде, саусақ ізін және ДНҚ талдауында жоғары дәлдікті қамтамасыз етеді, адам қателігінің қаупін азайтады. AI деректердегі адамдарға түсініксіз болуы мүмкін үлгілер мен байланыстарды анықтай алады, осылайша тергеудің сапасы мен сенімділігін арттырады. Сонымен қатар, куәгерлердің мәлімдемелері мен құжаттарын талдауда AI пайдалану адам талдауында туындауы мүмкін біржақтылық пен субъективтілікті барынша азайтуға көмектеседі. Осылайша, AI тергеу процесін жылдамдатып қана қоймайды, сонымен қатар оның дәлдігін жақсартады, сот төрелігін неғұрлым әділ және сенімді етеді.

Тергеуде жасанды интеллектті (AI) пайдалану құпиялылық пен құпиялылыққа қатысты күрделі сұрақтар тудырады. Әлеуметтік желілерден және басқа көздерден алынған жеке ақпаратты қоса алғанда, үлкен көлемдегі деректерді жинау және талдау құпиялылық құқығын бұзуы мүмкін. Азаматтардың жеке өмірін қорғауға қатысты алаңдаушылық

туғызатын құпия деректерді теріс пайдалану қаупі бар. Бұл жиналған деректердің қалай және қандай мақсатта пайдаланылғанын, сондай-ақ оның рұқсатсыз кіруден қорғалуын қамтамасыз етуді қатаң реттеуді және бақылауды талап етеді.

Құқық қорғау органдарының жан-жақты цифрландыру жағдайындағы қызметі деректерді тиімді талдау мен бағалауды, заманауи бағдарламалық қамтамасыз етуді қолдану арқылы алынған нәтижелерді салыстыруды қамтамасыз ететін жаңа технологияларды жедел енгізусіз мүмкін емес екені анық. Бұл жағдайда әртүрлі деректерді алу, өңдеу және пайдаланумен байланысты цифрлық технологиялар саласындағы этика деректермен жұмыс істеудің жаңа мәдениетін талап етеді. Заманауи ақпараттық салада жұмыс істей білу, IT мамандарымен өзара әрекеттесу, криминалистикалық маңызды ақпаратты, оны жазу ерекшеліктерін қалай және қайдан іздеу керектігін білу, тергеу процесіне қатысушылармен диалогты сауатты және этикалық тұрғыда құру маңызды. В.С. Овчинский, «...құқық қорғау органдарының AI-ді этикалық пайдалануы үшін мемлекеттік және қоғамдық қадағалау жүйесі құрылуы керек. Оның мақсаты полиция қызметкерлері мен тергеушілердің өкілеттігін асыра пайдалануының алдын алу және AI алгоритмдерін үйрету үшін пайдаланылатын деректерді тексеруді қамтамасыз ету болып табылады [9, 170 б.].

Сот істерінде AI қолдану бірқатар құқықтық мәселелерді де көтереді. Жасанды интеллект арқылы алынған дәлелдемелерді сотта сенімді және рұқсат етілген деп санауға болатындығын анықтау маңызды. AI алгоритмдері біржақты болуы мүмкін немесе қате тұжырымдарға және нәтижесінде әділетсіз шешімдерге әкелуі мүмкін қателер болуы мүмкін деген алаңдаушылық бар. Осы тұрғыда AI-ны сот өндірісінде қолдануды реттейтін, оның ашықтығын, әділдігін және есептілігін қамтамасыз ететін нақты құқықтық негіздер мен стандарттарды құру қажеттілігі туындайды. Сонымен қатар, маңызды аспект сот және құқық қорғау органдарының мамандарын AI мүмкіндіктері мен шектеулерін дұрыс түсінуге үйрету болып табылады, бұл оларға осы технологияларды өз жұмысында тиімдірек пайдалануға мүмкіндік береді.

Әлемнің түкпір-түкпірінен алынған мысалдар жасанды интеллект (AI) тергеуде қалай сәтті қолданылып жатқанын көрсетеді. Мысалы, АҚШ-та бақылау камераларының бейнежазбаларын талдау үшін AI жүйелері қолданылған, бұл бірқатар қылмыстарды жылдам ашуға мүмкіндік берді. Қытайда бет-әлпетті тану алгоритмдерінің арқасында ірі қалаларда күдіктілерді анықтау және ұстау мүмкін болды. Еуропада, әсіресе Ұлыбританияда AI терроризмді тергеуде үлкен деректерді талдау үшін қолданылып, одан әрі қауіптердің алдын алуға көмектесті.

Сәтті шешілген істерді талдау жасанды интеллект күрделі қылмыстарды ашуда шешуші рөл атқара алатынын көрсетеді. Мысалы, бір жағдайда AI күдіктілердің бейнеге түсірілген мінез-құлық үлгілерін талдау арқылы ұрлықтардың қатарын ашуға көмектесті. Басқа жағдайда AI алгоритмдері қылмыс орнында табылған ДНК-ны дерекқорға сәйкестендіру үшін қолданылды, бұл қылмыскерді анықтауға және ұстауға әкелді. Сондай-ақ AI электрондық пошталар мен мәтіндік хабарламаларды талдауға, қолмен жіберіп алған негізгі ақпаратты анықтауға көмектескен жағдайлар болды.

Бұл мысалдар инновациялық AI технологияларының тергеудің тиімділігі мен дәлдігін айтарлықтай арттыра отырып, құқық қорғау органдарына қылмыстарды тезірек және дәлірек ашуға және қауымдастықтар қауіпсіздігін сақтауға көмектесетінін көрсетеді.

Елеулі артықшылықтарға қарамастан, ЖИ сот сараптамасында қолдану бірқатар техникалық және операциялық қиындықтарды тудырады. Олардың негізгілерінің бірі - айтарлықтай есептеу ресурстары мен арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуді қажет ететін үлкен көлемдегі деректерді өңдеу қажеттілігі. Сонымен қатар, AI алгоритмдері қате тұжырымдар мен шешімдерге әкелуі мүмкін толық емес немесе біржақты деректерге үйретілсе, біржақты болуы мүмкін. Тағы бір маңызды аспект деректердің қауіпсіздігін және кибершабуылдардан қорғалуын қамтамасыз ету болып табылады, өйткені тергеу кезінде жиналған ақпарат көбінесе құпия деректерден тұрады.

Жасанды интеллектіні құқық қорғау органдарына енгізу консервативті көзқарастар мен жаңа технологиялардың әлеуетін түсінбеу салдарынан жиі қарсылыққа ұшырайды. Көптеген құқық қорғау мамандары өз жұмысындағы түбегейлі өзгерістерге дайын болмауы немесе олардың кәсіби рөлі мен маңыздылығына ықтимал қауіп туралы алаңдауы мүмкін. Бұл жасанды интеллект туралы хабардарлық пен дағдыларды арттыру үшін оқыту бағдарламалары мен курстарын ұйымдастыруды, сондай-ақ қолданыстағы тергеу процестеріне технологияны біркелкі және тиімді енгізу стратегияларын әзірлеуді талап етеді.

Осылайша, АІ тергеу процесін жақсарту үшін айтарлықтай артықшылықтар ұсынса да, ол құқық қорғау органдарында оны толық және тиімді пайдалану үшін еңсерілуі керек бірқатар қиындықтар мен шектеулерге тап болады.

ЖИ технологияларының дамуымен криминалистика саласында айтарлықтай жетістіктер күтуге болады. Машиналық оқытудағы және деректерді өңдеу алгоритмдеріндегі жетістіктер анағұрлым қуатты және дәл талдау жүйелерін көрсетеді. Жасанды интеллект одан да күрделі және көлемді мәліметтер жиынтығын, соның ішінде көптілі және гетерогенді ақпарат көздерін өңдей алады деп күтілуде. Компьютерлік көру алгоритмдерін жақсарту бейнематериалдарды одан да дәл талдауға, тіпті қиын жағдайларда да тұлғалар мен объектілерді сәйкестендіруді жақсартуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, жасанды интеллекттің болашақ дамуы мәтіндік ақпарат пен айғақтарды талдауды жақсартатын табиғи тілді өңдеу әдістерін жетілдіруді қамтиды деп болжануда.

Болашақта АІ криминалистикада қолданудың жаңа бағыттарына алады. Перспективалы бағыттардың бірі-заңдылықтар мен мінез-құлық үлгілерін анықтауға негізделген қылмыстарды болжау және алдын алу үшін деректерді талдауға мүмкіндік беретін болжамды талдау. Тағы бір сала – киберқылмыстардың көбеюімен, соның ішінде алаяқтықпен, хакерлік шабуылдармен және зиянды бағдарламалардың таралуымен күресу үшін киберфорензика әдістерін жетілдіру. Сонымен қатар, ЖИ дамыту тергеудің неғұрлым тиімді және қауіпсіз әдістерін жасау үшін блокчейн және заттар интернеті сияқты басқа технологиялармен өзара іс-қимыл жасайтын интеграцияланған жүйелерді құруға әкелуі мүмкін.

Тұтастай алғанда, сот сараптамасындағы жасанды интеллекттің болашағы зор болып көрінеді, бұл сот төрелігін тиімдірек және қолжетімді ететін қылмысты тергеудегі жаңа әдістер мен тәсілдерді дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект қылмысты тергеу тәсілін түбегейлі өзгерткен бірқатар инновациялық құралдарды ұсына отырып, криминалистика саласында төңкеріс жасады. Деректерді талдау, үлгіні тану және табиғи тілді өңдеу процестеріне АІ енгізу тергеу процедураларын едәуір жеделдетіп, олардың дәлдігін арттырды. Бұл технологиялар деректердің үлкен көлемін жылдам талдауды және айқын емес байланыстарды анықтауды қажет ететін күрделі жағдайларды шешуде ерекше құндылығын дәлелдеді.

Осылайша, ЖИ-ға құқық субъектілігін беруге жол берілмейді. ЖИ жүйелері болашақта адам миында жоқ зияткерлік жұмыстың елеулі бөлігін өзіне ала алады, бірақ тергеушіні толыққанды ауыстыру туралы айту мүмкін емес. «... ЖИ тиімді жұмыс істесе де, қоғам жақын арада қылмыскерді дәлелдемелер негізінде емес, алқа билер түсінбейтін күрделі математикалық бағдарлама негізінде шығарылған компьютердің үкімі негізінде соттауға дайын болуы екіталай» деген пікірмен келісуге болады [10, 30-31 б.]

АІ шешім қабылдаудағы біржақтылық пен қателер сияқты адами факторлардың әсерін айтарлықтай төмендеті алады, құқық қорғау жүйесінің жалпы әділдігі мен тиімділігін арттырады. Бет-әлпетті тану, саусақ ізі және ДНК талдауында машиналық оқыту алгоритмдерін пайдалану сенімдірек нәтижелер бере отырып, күдіктілер мен куәгерлерді дәлірек анықтауға мүмкіндік берді.

Дегенмен, АІ енгізу бірқатар қоңыраулармен бірге, әсіресе құпиялылық пен этикалық реттеу салаларында жүреді. Жеке деректерді қорғау, ақпараттың құпиялылығы және алгоритмдердің ықтимал біржақтылығы мәселелері мұқият және жауапты тәсілді қажет

етеді. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қамтамасыз ету үшін АИ пайдалану үшін қатаң құқықтық және этикалық негіздерді әзірлеу және енгізу қажет.

Жалпы, жасанды интеллекттің криминалистика саласына әсерін бағаламауға болмайды. Бұл технологиялар қылмыспен күресте жаңа көзжиектер ашып, сот төрелігін тиімді әрі әділ етуге елеулі үлес қосты. Алайда, криминалистикада жасанды интеллектті толық және қауіпсіз пайдалану үшін оны қолдануға байланысты этикалық және құқықтық мәселелерді шешу бойынша жұмысты жалғастыру қажет.

Криминалистикадағы ЖИ даму перспективалары болашақта үлкен үміт арттыратындай. Болашақта жасанды интеллектті одан әрі жетілдіру және интеграциялау күтілуде, бұл қылмыспен одан да тиімді күресуге және сот ісін жүргізуде әділеттілік деңгейін арттыруға ықпал етеді. Технологияның дамуы деректерді өңдеудің дәлдігі мен жылдамдығын жақсартуды, сондай-ақ ақпаратты тереңірек және жан-жақты талдау мүмкіндігін қамтиды. Бұл құқық қорғау органдарына қылмыстарды тезірек ашып қана қоймай, олардың жасалуына жол бермейді.

Дегенмен, даму перспективаларымен бірге маңыздыназар аударатын жайттар да бар. Жасанды интеллектті қолданудың этикалық және құқықтық аспектілеріне ерекше назар аудару керек. Кез келген бейтараптық формаларын болдырмау және тергеу процесінде тең құқықты қамтамасыз ету үшін АИ алгоритмдерінің ашықтығын қамтамасыз ету маңызды. Сондай-ақ, теріс пайдалану мен құпиялылықты бұзудың кез-келген түрін болдырмау үшін жеке мәліметтер мен құпия ақпаратты қорғау өте маңызды.

Сонымен қатар, жаңа технологияларды тиімді пайдалану үшін құқық қорғау органдарының қызметкерлерін оқыту және біліктілігін арттыру процесін жалғастыру маңызды. Бұл оларға АИ мүмкіндіктері мен шектеулерін жақсырақ түсінуге және осы технологиялармен алынған нәтижелерді дұрыс түсіндіруге көмектеседі.

Қорытынды. Қорытындылай келе, жасанды интеллект криминалистикалық ғылымда жаңа көзжиектерді ашатыны сөзсіз, бірақ оны енгізу және пайдалану барлық ықтимал тәуекелдерді және этикалық ойларды ескеруі керек. Инновациялық технологияларды қатаң құқықтық және этикалық стандарттармен үйлестіретін теңдестірілген көзқарас сот сараптамасындағы АИ үшін табысты болашақтың кілті болады. Қателер мен бейтараптық ықтималдығына қарамастан, жасанды интеллект АИ шешімдерімен ұтымды пайдаланылған кезде құқық қорғау органдары мен тергеушілердің қолында перспективалы құрал болып қала береді. Бұл кемшіліктерді жою уақыты және жасанды интеллектті тәжірибеде тиімді қолдану маңызды.

Қазіргі уақытта белсенді қолданылатын заманауи технологияларға тікелей алгоритмі бар автоматтандырылған ақпаратты іздеу жүйелері және мәліметтер базасымен біріктірілген шешімдерді қолдау жүйелері кіреді. Бұл құралдар тергеушілер мен сарапшыларға арналған автоматтандырылған жұмыс орындарын қамтиды. Мұндай ақпараттық-аналитикалық жүйелерді қолдану тиімділікті жақсартады және тергеу процесін жылдамдатады, бірақ бұл бағдарламалар адамның ойлауы мен шешімдерін толығымен алмастырады деп күту дұрыс болмас еді.

Ұзақ мерзімді перспективада тергеу барысында сот сараптамасы үшін арнайы әзірленген өздігінен үйренетін жасанды нейрондық желілер ғана адам тергеушілеріне шынайы бәсекелестік тудыруы анық. Дегенмен, ең заманауи технологиялық шешімдердің өзі тек тергеуші мен сарапшының көмекшісі болып табылатынын және олардың функцияларын толығымен алмастырмайтынын есте ұстаған жөн.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Воробьева И.Б. Применение больших данных (big data) при прогнозировании и расследовании преступлений // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2021. № 3 (140). С. 195–202.
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики М.: Норма, 2001. 240 с.

3. Frey C. B., Osborne M. A. The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation. Oxford, UK: University of Oxford, 2013. P. 28.
4. Воронова Ю.В. К вопросу о применении искусственного интеллекта в следственной деятельности (психологический аспект) // Создание и развитие модели органов предварительного расследования в Российской империи: материалы Всероссийской научно-практической конференции (Москва, 24 сентября 2020 года) / под общ. ред. Д.Н. Кожухарика. М.: Московская академия Следственного комитета Российской Федерации, 2020. С. 91–94.
5. Бахтеев Д.В. Искусственный интеллект в следственной деятельности: задачи и проблемы. URL:
https://crimlib.info/images/f/f2/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D0%A1%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C_%D0%98%D0%98_%D0%B2_%D0%A1%D0%94.pdf
6. Светункова А. (2023). «Нейронное дело: как ИИ помогает в борьбе с преступностью». Известия. Получено с <https://iz.ru/1569903/alena-svetunkova/neironnoe-delo-kak-ii-pomogaet-v-borbe-s-prestupnostiu>.
7. Себякин А.Г. Искусственный интеллект в криминалистике: система поддержки принятия решений // BaikalResearchJournal. 2019. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyu-intellekt-v-kriminalistike-sistema-podderzhki-prinyatiya-resheniy> / дата обращения: 21.10.2023.
8. Надежда Б. Настоящий робокор: как используют ИИ для раскрытия преступлений, URL: <https://robotdreams.cc/blog/362-spravzhniy-robokop-yak-vikoristovuyut-shi-dlya-rozkritiya-zlochiviv>.
9. Овчинский В.С. Этика цифровых технологий в полиции // Этика и «цифра»: Этические проблемы цифровых технологий. М.: РАНХиГС, 2020. 207 с.
10. Бабич В.Н., Кириллова Е.А. Обзор отдельных вопросов в области больших данных и искусственного интеллекта / под ред. В.С. Овчинского. М.: ФКУ «ГИАЦ МВД России», 2019. - 148 с.

Авторлар туралы мәліметтер

Толыбаева А.А. - Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты.

Жанибеков А.К. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, «Қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, PhD докторы.

Сақтағанова И.С. – з.ғ.к., профессор, Евразия Ұлттық Университеті.

Толыбаева А.А. – докторант Алматинской Академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есбулатова. г. Алматы, капитан полиции.

Жанибеков А.К. – доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики», КазНУ имени аль-Фараби.

Сақтағанова И.С. – к.ю.н., ассоциированный профессор, Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева.

Tolybayeva A.A. - doctoral student of Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov.

Zhanibekov A.K. – PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics, Al-Farabi Kazakh National University.

Saktaganova I.S. – candidate of law, associate professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University.

В.В. Хан¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

ИМУЩЕСТВЕННОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ: ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ

Целью настоящей статьи является определение понятия, сущности и содержания имущественного расследования, в связи с реформированием национального законодательства в части внедрения института параллельного финансового расследования. Соответственно, автором раскрываются особенности правовой культуры и традиции казахстанского общества, определяющие вектор законодательного развития. В работе обращается внимание на недопустимость слепого копирования рекомендаций международно-правового характера, особенно в той части, в которой она противоречит нормам национального права. Результаты исследования позволяют четко и правильно определить место института имущественного расследования в системе уголовно-процессуальной деятельности.

Ключевые слова: параллельное финансовое расследование; возврат похищенных активов; имущественное расследование.

Мүліктік тергеу: түсінігі, мәні және мазмұны

Осы мақаланың мақсаты – мүліктік тергеудің ұғымын, мәнін және мазмұнын анықтау, ұлттық заңнаманы параллельді қаржылық тергеу институтын енгізу тұрғысында реформалаумен байланысты. Автор Қазақстан қоғамының құқықтық мәдениеті мен дәстүрлерінің ерекшеліктерін ашады, заңнамалық дамудың бағытын айқындайтын факторларды талдайды. Мақалада халықаралық құқықтық сипаттағы ұсыныстарды көзсіз көшіріп алу мүмкін еместігіне, әсіресе, ол ұсыныстар ұлттық құқық нормаларына қайшы келген жағдайларда ерекше назар аударылады. Зерттеу нәтижелері мүліктік тергеу институтының қылмыстық процестік қызмет жүйесіндегі орнын нақты әрі дұрыс анықтауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: параллельді қаржылық тергеу; ұрланған активтерді қайтару; мүліктік тергеу.

Property investigation: concept, essence, and content

The purpose of this article is to define the concept, essence, and content of property investigation in connection with the reform of national legislation regarding the introduction of the institute of parallel financial investigation. Accordingly, the author highlights the features of the legal culture and traditions of Kazakh society, which determine the vector of legislative development. The paper emphasizes the inadmissibility of blindly copying international legal recommendations, especially when they contradict the norms of national law. The results of the study allow for a clear and correct determination of the place of the property investigation institute within the criminal procedural activity system.

Keywords: parallel financial investigation; recovery of stolen assets; property investigation.

Введение. В связи с тем, что институт параллельного финансового расследования является новым, прежде всего для профессионального правосознания евразийских государств, отягощенного догматическими установками права, институционально обеспечивающего конституционно-правовой режим советского государства, в совокупности с современными трендами реформирования посредством эклектики и заимствования, предлагаемые понятия данного института уголовного процесса, облают свойствами некой сумятицы, отражающейся на правоприменительной и законотворческой деятельности.

Например, коллектив авторов (Сейткасимова И.Н., Кенбаев Д.Х., Елемесов Ж.Ф., Оспанов А.У., Тажмаганбетов О.С.) методических рекомендаций по расследованию финансовых аспектов преступной деятельности (проведение параллельного финансового расследования) предлагают понимать под финансовым расследованием «совокупность принимаемых мер по выявлению, раскрытию и расследованию уполномоченными государственными органами финансовых аспектов преступной деятельности, связанных с получением (преобретением) преступных путем денежных средств и (или) и иного имущества, их легализации (отмыванием), владение, пользованием и распоряжением, в том числе для финансирования террористической и иной преступной деятельности, а также по конфискации преступных доходов и их возврату» [1].

Отражает ли данное понятие существенные признаки данного института уголовно-процессуального права, позволяющие отграничить его от смежных институтов и придать персональное назначение в уголовно-процессуальной деятельности? Полагаем, что нет.

Методы. В основе исследования положен диалектический метод познания процессов и явлений в их движении и развитии. Помимо общедиалектического метода познания автором использован исторический и компаративный метод, метод анализа и синтеза, декомпозиция, формально-юридический метод, классификация, систематизация, типологизация.

Основная часть. Тезис: «совокупность принимаемых мер по выявлению, раскрытию и расследованию уполномоченными государственными органами финансовых аспектов преступной деятельности» [1] содержит ряд терминов характерных для общей уголовно-процессуальной деятельности по решению задач уголовного процесса, зафиксированных в статье 8 УПК и реализуемых посредством института досудебного производства.

И, действительно, критериальный анализ, а, в последующем и синтез, рассматриваемого тезиса указывает на то, что речь идет о какой-то особой форме оперативно-розыскной и процессуальной деятельности, осуществляемой широким кругом государственных органов по установлению финансового аспекта преступной деятельности.

Однако оперативно-розыскная деятельность выходит за рамки уголовного процесса, с момента принятия УПК 2014 года и внедрения института негласных следственных действий, а, следовательно, процессуальный режим досудебного производства направлен на решение задач по полному раскрытию и расследованию уголовных правонарушений.

Далее, совокупность принимаемых мер по раскрытию и расследованию финансовых аспектов преступной деятельности, согласно уголовно-процессуальному закону, осуществляется в режиме дознания или предварительного следствия, если не брать в учет дифференцированные, ускоренно-упрощенные формы досудебного производства. Да и так называемый «финансовый аспект преступной деятельности» является составным компонентом общего предмета доказывания по уголовному делу в соответствии со статьей 113 УПК.

Теперь, для полного анализа рассмотрим второй тезис предлагаемого понятия финансового расследования, который видологизирует преступную деятельность: «связанных с получением (преобретением) преступным путём денежных средств и (или) и иного имущества, их легализации (отмыванием), владение, пользованием и распоряжением, в том числе для финансирования террористической и иной преступной деятельности, а также по конфискации преступных доходов и их возврату».

В результате «финансовый аспект преступной деятельности» обретает самостоятельные составы преступлений, расследования которых осуществляется, опять-таки,

в традиционных формах досудебного производства и более того, он не просто входит в предмет доказывания в качестве его отдельных элементов, а образует самостоятельный предмет доказывания в силу конкретного состава «финансового» преступления.

Таким образом, предлагаемое авторами методических рекомендаций по расследованию финансовых аспектов преступной деятельности (проведение параллельного финансового расследования) понятие финансового расследования способно внести лишь сумятицу в правоприменительную и правотворческую деятельность государства, так как не содержит в себе признаки позволяющие, не только отличить его от смежных уголовно-процессуальных институтов, но и придать ему уникальную специфику. Но, такой подход не соответствует научной методологии.

В связи с чем депутат мажилиса Парламента Е. Стамбеков уже охарактеризовал параллельное финансовое расследование в качестве комплекса следственных мероприятий, направленных на установление движения преступных доходов в ходе осуществления преступной деятельности. При этом депутат подчеркнул, что «на сегодняшний день у нас в действующем законодательстве в отдельных статьях предусмотрены такие права следователя для того, чтобы он устанавливал, что это имущество, добытое преступным путем. Однако дополнительно акцентировать внимание на этом требуют рекомендации FATF, а они являются обязательными для всех членов ООН, которым является и наша страна» [2].

Иными словами, с позиции депутата Е. Стамбекова внедрение параллельного финансового расследования детерминировано очередным требованием международных организаций и наше государство вынуждено ему подчиниться без учета собственной суверенной правовой системы, социокультурных особенностей нашего народа и правовых традиций. Такой сингулярный подход дискредитирует институт параллельного финансового расследования, который действительно обладает свойствами релевантности и респектабельности для национального уголовно-процессуального права. Но, как мы можем уже убедиться, его судьба в целом и полностью зависит от правильного понимания: что это такое и зачем это нужно.

В то же время авторы методических рекомендаций по расследованию финансовых аспектов преступной деятельности (проведение параллельного финансового расследования) не являются одинокими в попытке определить приближенное видение относительно данного института уголовно-процессуального права. Так, в основе понятия «финансового расследования» сформированного Н.А. Пименовым, в качестве дифференциального критерия заложен финансовый характер преступной деятельности, а точнее охраняемые уголовным законом финансовые отношения [3].

Аналогичного подхода в представлении финансового расследования придерживается и А.В. Дедков, характеризуя его с позиции уголовного права в качестве задачи по фиксации признаков объективной стороны преступления, представляя финансовое расследование в большей степени в качестве меры превентивного воздействия на нарушение надлежащего порядка экономической деятельности [4].

С. Лепский придерживается аналогичной позиции за исключением, расширение диапазона финансовой деятельности до экономически-хозяйственной. В целом же в представленном понятии С. Лепского также, как и других авторов прослеживается отождествление финансового расследования с ординарным производством по делам об экономических преступлениях [5].

М.Ф. Костюк рассматривая финансовое расследование перегружает его понятие экспликацией имманентно присущих свойств, характерных ему в силу общих положений данного института. В результате, ключевым критерием в понятии финансового расследования являются «финансы» и вытекающие из него виды преступной деятельности, охваченные предметом финансовых отношений, как подотрасли административного права, которые в силу степени общественной опасности обладают преступным характером [6].

Сформированное Е.А. Кондратьевым и А.Р. Горюновым научное определение финансовых расследований вовсе перегружено признаками, декодирование которых требует

наличие специальных знаний, что лишает его некой универсальности в понимании и применении в творческом, практическом русле [7].

А.Н. Ахпанов и Р.Н. Юрченко в своем дискурсе наиболее близко приблизились к сущности института параллельного финансового расследования, однако представленная ими попытка моделирования, основанная на диалектической природе системы уголовного процесса, нивелировала основную идею данного процессуального института посредством представленных фреймом не имеющих в своем содержании дифференциальных критериев с общей формой расследования преступлений [8].

Таким образом, во всех рассмотренных нами дефиниций и представлений о финансовом расследовании ключевую позицию закономерным образом занимает понятие «финансы». Именно это понятие (финансы) выступает тем детерминантом, который не позволяет покинуть догматический деспотизм и проникнуть в истинную сущность института параллельного финансового расследования, а вместе с этим и правильно раскрыть его содержание.

Такое положение находится в тесной взаимосвязи и зависимости со свойствами самого понятия финансы, ограниченного отождествлением с понятием денежных средств (денег), находящихся в распоряжении государства, предприятия, общественной организации и т.п., а также с системой их формирования и использования [9].

Так, согласно большому энциклопедическому словарю, термин «финансы» происходит от французского «finances» – «денежные средства» и с позиции русской семантики предполагает совокупность экономических отношений в процессе создания и использования фондов денежных средств [10].

Аналогичное содержание понятия «финансы» приводится и в других источниках [11, 12, 13, 14].

В частности, профессор А.Д. Жусупов к категории «финансы» относит «носящие распределительный характер денежные отношения, которые возникают в процессе формирования и расходования денежных фондов. Отношения по использованию денежных фондов являются товарно-денежными отношениями, и они не носят распределительный характер. Поэтому в состав финансов они не входят» [15].

Сформированное А.Д. Жусуповым понятие «финансы» в правовой плоскости в полной мере коррелирует с действующими нормами национального права.

В частности, анализ таких законов, как: Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» от 31 августа 1995 года № 2444 [16]; Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-IV; Закон Республики Казахстан «О микрофинансовой деятельности» от 26 ноября 2012 года № 56-V [17]; Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК [18], позволяют утверждать, что дефиницией, эксплицирующей значение понятия финансы выступают «деньги» и основанных на них денежные операции, а точнее оборот денежных средств в системе экономических отношений по их формированию, распределению и использованию.

В этом контексте попытки эксплицировать значение понятия «финансовое расследование» посредством дефиниций, формирующих некую тождественность с финансовыми преступлениями, являются закономерными и носят генетический характер. Так, опираясь на родовое понятие «финансы» в качестве объекта и понятие «расследования», определяющего предмет познания, а точнее деятельность органов следствия и дознания по установлению наличия/отсутствия события и состава преступлений, авторы в синтезированной форме осуществляют попытку описать признаки понятия «финансовое расследование» в конструкции: «деятельность уполномоченных органов по расследованию преступлений в сфере финансовых отношений».

Эта конструкция в условиях конкретизации объекта расследования, суженного до непосредственного объекта преступного деяния в полной мере отражает положения особенной части казахстанского уголовного закона, устанавливающего уголовную

ответственность, например, за такие преступления как: незаконная банковская, микрофинансовая деятельность (ст. 214 УК); создание и руководство финансовой (инвестиционной) пирамиды (ст. 217 УК); нарушение законодательства Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности (ст. 241 УК); уклонение от уплаты налога и (или) других обязательных платежей в бюджет (ст. 244 и ст. 245 УК); финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму (ст. 258 УК); финансирование деятельности преступной группы, а равно хранение, распределение имущества, разработка каналов финансирования (ст. 266 УК).

В то же время, например, в таких составах преступлений как финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму (ст. 258 УК), а также финансирование деятельности преступной группы, а равно хранение, распределение имущества, разработка каналов финансирования (ст. 266 УК), законодатель достаточно дифференцированно подходит к понятиям «финансы» и «имущество», что в свою очередь в полной мере коррелирует с легальным понятийным аппаратом, определяющим предмет гражданско-правовых отношений (ст. 1 ГК РК).

Эта же юридическая логика присутствует в составах преступлений связанных с легализацией (отмыванием) денег и (или) иного имущества, полученного преступным путем (ст. 218 УК), и сокрытием незаконно приобретенных активов от обращения в доход государства, а также их легализация (отмывание) (ст. 218-1 УК).

Итак, рассмотренные нами дефиниции финансового расследования являются следствием логического деления объема понятия «финансы» на основе эксплицитных признаков посредством классификации. Однако такой метод познания не способен погрузится в онтологическое (сущностное) содержание данного института уголовно-процессуального права и раскрыть его сущность и содержание.

В этой связи наиболее respectable и эффективным инструментом в познании параллельного финансового расследования, в качестве самостоятельного института уголовно-процессуального права, становится метод типологизации, позволяющий вскрыть имплицитные свойства и обратиться к его сущности.

Так, если относить финансовое расследование исключительно к преступлениям финансового характера, то возникает вопрос: каково его отличие от традиционной формы расследования и почему оно становится параллельным?

Ведь у каждого события, состава преступления в уголовном судопроизводстве существует самостоятельный предмет доказывания и раз уж расследование по предикатному преступлению может быть окончено и направлено в суд дифференцировано, без финансового преступного деяния, которое может быть выделено в отдельное производство, либо вовсе начало расследования по финансовому преступлению невозможно без приговора суда по предикатному преступлению, то вопросы связанные с институтом параллельного финансового расследования носят уже не процессуальный (правовой), а прикладной (организационный) характер. Да и сам маршрут движения расследования преступной деятельности зависит от следственной ситуации и может двигаться, как от предиката к финансовой составляющей, так и в обратной последовательности.

Следовательно, возникает закономерный вопрос: какова ядерная основа данного института в режиме уголовного судопроизводства? За ответом обратимся к первоисточнику, в частности, к 30 и 31 рекомендации ФАТФ, анализ которых позволяет классифицировать абсолютные основания для производства параллельного финансового расследования по следующим группам преступлений:

- тяжким, особо тяжким преступлениям, направленным на извлечение имущественной выгоды;
- по предикатным преступлениям, в ходе расследования преступных деяний, связанных с легализацией (отмыванием) денег;
- при выявлении признаков финансирования терроризма [19].

Дальнейшее погружение в семантическую канву параллельного финансового расследования посредством метода типологизации, от указанной периферии непосредственно к самому ядру, позволяет определить сущность данного уголовно-процессуального института, обретающей форму инструмента уголовно-процессуальной деятельности по обнаружению имущества субъекта преступления с целью обеспечения реализации принципа восстановления социальной справедливости и возмещения вреда, причиненного преступлением, посредством конфискации и/или гражданского иска.

Таким образом, параллельное финансовое расследования является не формой расследования, а инструментом превенции и противодействия (препятствование совершаемым преступным действиям, пресечение, предотвращение) получению преступных доходов, незаконного обогащения людей посредством совершения ими разного рода преступлений, а также возмещения вреда, причиненного противоправными деяниями.

Например, лицо, совершившее коррупционное преступление, причинившее имущественный вред государству и обществу, должно не только компенсировать последствия своего преступного деяния с позиции уголовно-правовой ответственности, но и восстановить вред, причиненный преступлением в рамках гражданско-правовой ответственности. В этих целях проводится финансовое расследования по установлению его имущества, находящегося, как в его прямой (легальной) собственности, так и (нелегальной) собственности, юридически оформленной на родственников и других аффилированных с ним лиц.

В этом контексте также необходимо учитывать, что движение в строгих рамках догматических установок с попыткой адаптировать требования международных организаций без учета социокультурной синхронии и погружения в ее диахронические пласты, выхолащивает дихотомические особенности ценностных ориентиров евразийского и западного общества.

В частности, если в западных традициях капиталистического общества субъекты коррупционной и иных форм организованной преступности стремятся легализовать свои сверхдоходы, полученные в результате преступной деятельности, посредством введения их в официальную финансовую систему, превращая в финансовые активы находящиеся на банковских счетах, что позволяет в дальнейшем пользоваться ими в любой точки мира, то в социалистических евразийских («золотоордынских») традициях, основная задача субъектов организованной преступной деятельности является обналичивание денежных средств, вывод с официальных банковских счетов с целью превращение безналичных (чужих виртуальных) денег в наличные (собственные реальные).

Эта тенденция детерминирована другой генетической спецификой социалистических традиций евразийского общества, отражающихся на низком уровне культуры отношений собственности, психологически воспринимаемых через призму общинных, рода-племенных установок. Такая детерминация гипертрофировала и процесс трансформации отношений собственности, от общественной (государственной) в частное, после изменения экономической парадигмы государства, находящейся в начальной и незавершенной стадии из-за мифологизации последним поколением комсомольцев ряда политических, правовых, экономических, социальных и иных факторов, образующих существенные препятствия для прогрессивного развития гражданских и публичных отношений в казахстанском обществе.

В связи с чем материальное обогащение осуществляется преимущественно не путем капитализации финансовых средств, а посредством обретения иных имущественных благ, не имевших место на ранних этапах экономического развития. Существенным образом сказывается и отсутствие самой культуры денежных обращений посредством финансовых институтов, а также генетико-мировоззренческое обесценивание имущественного характера денег, сложившееся за счет конфискаций и периодических денежных реформ, обнуляющих финансовые накопления граждан, имевших место в советский и постсоветский период.

Низкий уровень культуры, отражающейся на уважении права частной собственности на территории собственного государства, представляет собой также детерминацию

сложившейся тенденции по выводу национальных активов за рубеж и инвестирование их в имущественную собственность, находящуюся на территории государств, где право собственности относится к естественным, священным правам человека.

Кроме того, совершенные на территории Республики Казахстан предикатные преступления, по причинам функционирующей политической модели оставались квазилатентными и на сегодняшний день могут иметь формальные основания, исключаящие производства по уголовному делу за истечением срока давности привлечения к уголовной ответственности.

Однако в результате этой преступной деятельности, в том числе путем легализации права на незаконно, преступно приобретенное имущество, формировались имущественные активы, ранее принадлежащие всему народу Казахстана, благодаря которым произошло и происходит обогащение, идущие вразрез с принципом социальной справедливости и нивелирующее патриотическое настроения населения с переходом на превалирование правового нигилизма.

В этом аспекте особое место занимает, так называемый институт «гражданской конфискации», позволяющий устранить брешь уголовного закона и восстановить ущерб, причиненный обществу и государству, включая упущенную выгоду, сформировавшуюся за счет нарушения нормального хода развития государственной экономики.

Таким образом, объект института «параллельного финансового расследования» не ограничивается финансовыми отношениями, особенно в рамках юридической парадигмы казахстанского права, а, следовательно, в рациональном аспекте следует именовать его не финансовым, а имущественным расследованием.

Такой дифференцированный подход обусловлен тем, что понятие «имущество» является родовым и коррелирующим по отношению к понятию «деньги». Так, национальное гражданское законодательство под имуществом подразумевает: вещи, деньги, в том числе иностранная валюта, финансовые инструменты, работы, услуги, объективированные результаты творческой интеллектуальной деятельности, фирменные наименования, товарные знаки и иные средства индивидуализации изделий, имущественные права, цифровые активы и другое имущество (ч. 2 ст. 115 ГК РК).

Вместе с тем изменения объекта уголовно-процессуальной деятельности с «финансов» на «имущество» обусловлено онтологической природой данного вида расследования, выступающего отнюдь не формой досудебного производства, а инструментом по восстановлению вреда, причиненного преступлением и противодействию осуществлению дальнейшей преступной деятельности.

В то же время с учетом функционирующей политической модели относящей ряд коррупционных преступлений в разряд квазилатентных и связанное с этим феноменом возможное истечение срока давности привлечения к уголовной ответственности, был принят Закон Республики Казахстан «О возврате государству незаконно приобретенных активов» от 12 июля 2023 года № 21-VIII ЗРК, отождествляющий понятие «имущество» с понятием «активы».

Так, в соответствии с подпунктом 3) пункта 1 статьи 1 Закона Республики Казахстан «О возврате государству незаконно приобретенных активов» от 12 июля 2023 года № 21-VIII ЗРК под активами понимаются «имущественные блага и права (имущество), находящиеся в Республике Казахстан и за ее пределами, включая любые имущественные блага и права (имущество), извлеченные (извлекаемые) из такого имущества».

Однако понятие «активы» в большей степени относится к экономической терминологии, нежели юридической. Так, в экономической теории под активами понимается: «1) любая собственность компании: машины и оборудование, здание, запасы, банковские вклады и инвестиции в ценные бумаги, патенты (западной практике также деловая репутация); 2) часть бухгалтерского баланса, отражающего материальные и нематериальные (гудвил) ценности предприятия с точки зрения их состава и размещения; 3) превышение доходов над расходами в некоторых видов балансов (платёжный баланс и

т.д.)» [11]. Аналогичное содержание, но в более развернутом виде находится и в большом бухгалтерском словаре [20].

Исходя из этого, можно заключить, что понятие активы по своей природе относится к экономическим отношениям, обозначающим совокупность имущества, функциональным назначением которого является получение дохода, прибыли.

В этой связи понятие имущество как родовое юридическое понятие является наиболее приемлемым и универсальным с позиции имманентного свойства правовой нормы для обозначения объекта уголовно-процессуальной деятельности по обеспечению имущественных притязаний в уголовном процессе, а также пресечению дальнейшего функционирования преступных организаций.

Аналогичного подхода с учетом постсоветских (евразийских) правовых традиций придерживается и Литовская Республика. Так, в рекомендациях в отношении расследования имущества, утвержденного приказом Генерального Прокурора Литовской Республики от 27 июня 2018 года, применяется понятие «расследование имущества», предполагающее «расследование, проводимое в ходе досудебного расследования, в ходе которого собирается информация о личном имуществе любой формы, обстоятельствах и истории его приобретения и передачи прав собственности».

Целью имущественного расследования является обнаружение имущества, «которое в ходе расследуемого периода времени являлось, а в настоящий период является имуществом расследуемого лица, в целях понятного и ясного ограничения законного имущества от незаконного и, при наличии правовых оснований, применить законные меры, предусмотренные в правовых актах» [21].

Заключение. На основании изложенного следует резюмировать, что имущественное расследование как институт уголовно-процессуального права представляет собой меру по обеспечению конфискации, направленную на обнаружение и фиксацию имущества, являющегося предметом конфискации и (или) гражданского иска, исследование источников происхождения этого имущества, в том числе путем сопоставления доходов и расходов субъекта тяжкого или особо тяжкого преступления, направленного на получения имущественной выгоды.

Соответственно, под имущественным расследованием следует понимать – собрание фактических данных обо всех видах имущества и источниках его происхождения, включая доходы и расходы лица, являющегося предметом конфискации и (или) гражданского иска, для дальнейшего использования в качестве доказательств по тяжким и особо тяжким преступлениям, в ходе совершения которых могла быть получена имущественная выгода.

Список использованных источников

1. Методические рекомендации по расследованию финансовых аспектов преступной деятельности (проведение параллельного финансового расследования). / Сейткасимова И.Н., Кенбаев Д.Х., Елемесов Ж.Ф., Оспанов А.У., Тажмаганбетов О.С. - Косшы: Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, 2022. – 33 с. // <https://academy-ger.kz/item.php?id=792>
2. В Казахстане может появиться институт параллельного финансового расследования // <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-mozhet-poyavitsya-institut-parallelnogo-finansovogo-rassledovaniya>
3. Пименов Н.А. Финансовые расследования: основные подходы // Вестник финансовой академии. – № 1. – 2003. – С. 33-35
4. Дедков А.В. Вопросы формирования института финансового расследования // Финансовый менеджмент. – № 2. – 2004. // <http://www.finman.ru/articles/2004/2/1759.html>
5. Лепский С. Финансовые расследования: понятие и правовое содержание // Закон и жизнь. – № 3. – 2014. – С. 48.
6. Костюк М.Ф. Роль финансовых расследований в профилактике финансовой преступности // Правосудие и правоохранительная деятельность в евразийском пространстве. – № 1 (44) – 2020. – С. 89

7. Кондратьева Е.А., Горюнов А.Р. К вопросу о выработке научного определения финансовых расследований // Вестник Финансовой академии. - 2003. - №1 (25). - С. 25.
8. Ахпанов А.Н., Юрченко Р.Н. Об институте финансового расследования при производстве по уголовным делам // <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4551147-ob-institute-finansovogo-rassledovaniya.html>
9. Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Русский толковый словарь. – 5-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1998. – С. 760.
10. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – С. 1279
11. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 3-е изд. стереотип. – М.: Институт новой экономики, 1998 – С. 781.
12. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан. Общая часть. – Алматы, ТОО «Баспа», - 2001. С. 7-11.
13. Финансовое право: Учебник / Отв. ред. Н.И. Химичева. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – С. 19.
14. Экономические и финансовые преступления: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / О.Ш. Петросян и др. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юнити-Дана: Закон и право, 2020. – С. 7.
15. Жусупов А.Д. К вопросу о понятии финансов и их признаки // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – № 1 (25). – 2012. – С. 29.
16. Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» от 31 августа 1995 года № 2444 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002444_
17. Закон Республики Казахстан «О микрофинансовой деятельности» от 26 ноября 2012 года № 56-V // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000056>
18. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>
19. Рекомендации ФАТФ: Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения. // Оригинал документа размещен на сайте ФАТФ www.fatf-gafi.org/recommendations.html - С. 24-25.
20. Большой бухгалтерский словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – С. 12.
21. Рекомендации в отношении расследования имущества, утвержденные приказом Генерального Прокурора Литовской Республики от 27 июня 2018 года.

Сведения об авторе

Хан В.В. – профессор Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор.

Хан В.В. – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор.

Khan V.V. – Professor of the Academy of Law Enforcement Agencies at the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

G.Otarbayev¹, Y.K. Saniyazova¹, A.A.Askarov²

¹Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

²Academy of law enforcement agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Kazakhstan

DIGITALIZATION OF THE PROCESS OF APPOINTMENT AND OBTAINING EXAMINATION RESULTS BY THE INVESTIGATOR IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS FRAMEWORK (IN ELECTRONIC FORMAT)

This article explores the digitalization of the process of appointing forensic medical examinations and obtaining the results by investigators in accordance with criminal procedural legislation in the Republic of Kazakhstan (in electronic format). The outcome of the study involves identifying, analyzing, and theoretically understanding the future evolution of the process of appointing and receiving examination results by investigators within criminal proceedings (in electronic format) in the Republic of Kazakhstan. The implementation of the «E-expertise» information system in forensic expertise practice facilitates the increased utilization of hardware and software systems. The new formatting of expert opinion as a form of evidence in criminal proceedings offers several benefits. Among these benefits are cost reduction in materials, expedited delivery of expert opinion to the initiators of the examination, streamlined processing of information inside the expert's opinion, and more.

Keywords: digitalization; criminal proceedings; forensic examination; «E-expertise»; law enforcement; data security; document; technology; electronic format; information system.

Қылмыстық сот ісін жүргізу барысында тергеушінің сараптама нәтижелерін тағайындау және алу процесін цифрландыру (электрондық форматта)

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік заңнамасы (электрондық формат) нысанда тергеушінің сот-медициналық сараптаманы тағайындау және тергеушінің сот-медициналық сараптама нәтижелерін алу процесін цифрландыру мәселесін қарастыру мақсатында жасалған. Жұмыс нәтижелері Қазақстан Республикасының аумағында қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде (электрондық форматта) тергеушінің сараптама нәтижелерін тағайындау және алу процесін одан әрі дамытуды анықтау, талдау және теориялық тұрғыдан түсінуден тұрады. Мақаланы қорытындылай келе, авторлар «E-sarapтама» ақпараттық жүйесі сот-медициналық сараптама қызметінің практикасына енгізілуі аппараттық-бағдарламалық кешендерді кеңейтілген пайдалануға ықпал етеді. Қылмыстық процесте дәлелдемелер көзі ретінде сот-медициналық сарапшының қорытындысын жаңа форматтау бірқатар артықшылықтарға ие деп санайды. Осы артықшылықтардың ішінде материалдар шығындарының қысқаруын, сот-медициналық сараптаманы тағайындау бастамашыларына сараптамалық қорытындыларды жіберу уақытын қысқартуды, сот-медициналық сарапшының қорытындысындағы ақпаратты өңдеуді оңтайландыруды және басқаларын атап өтуге болады.

Түйінді сөздер: цифрландыру; қылмыстық сот ісін жүргізу; криминалистикалық сараптама; E-сараптама; құқық қорғау органдары; деректер қауіпсіздігі; жүзеге асыру; құжат; технология; электронды формат; ақпараттық жүйе.

Цифровизация процесса назначения и получения результатов экспертизы следователем в рамках уголовного судопроизводства (в электронном формате)

Статья выполнена в целях рассмотрения цифровизации процесса назначения судебно-медицинских экспертиз следователем и получения результатов следователем судебно-медицинских экспертиз в рамках уголовного процессуального законодательства в Республики Казахстан (в электронном формате). Результаты работы заключаются в выявлении, анализе и теоретического осмысления дальнейшего развития процесса назначения и получения результатов экспертизы следователем в рамках уголовного судопроизводства (в электронном формате) на территории Республики Казахстан. Внедрение информационной системы «Е-saraptaма» в практику судебно-экспертной деятельности способствует расширенному использованию аппаратно-программных комплексов. Это новое форматирование заключения эксперта в качестве источника доказательств в уголовном процессе обладает рядом преимуществ. В числе этих преимуществ можно выделить сокращение затрат на материалы, сокращение времени отправки экспертных заключений инициаторам назначения экспертизы, оптимизацию обработки информации, содержащейся в заключении эксперта и др.

Ключевые слова: цифровизация; уголовное судопроизводство; судебная экспертиза; «Е-экспертиза»; правоохранительные органы; безопасность данных; документ; технология; электронный формат; информационная система.

Introduction. Decree №636, «On approval of the National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025», was approved by the President of the Republic of Kazakhstan on February 15, 2018. Task 5 of this decree, titled «Improving legislation and law enforcement», highlights the necessity for a thorough evaluation of the significance, position, and structure of expert opinions in the law enforcement process. This evaluation should also consider the correlation of their evidentiary value with expert opinions.

Following the «rules for the treatment of forensic examination objects» approved by Order 305 of the Minister of Justice of the Republic of Kazakhstan on March 27, 2017 (referred to as Rules 305), the investigator in charge of the forensic examination must introduce to the head of the forensic examination body or people involved in forensic expert activity the forensic examination objects and other materials necessary for conducting forensic expert research and giving a forensic expert opinion (paragraph 5, paragraph 1, chapter 2).

In accordance with annexes 1, 5-10 to Rule №305, materials requiring expert research and a forensic expert opinion are registered in the journal of registration of materials received for the production of forensic examinations on the same day.

In addition, the investigator who requested the examination can accept research materials and objects either in person or through mail. However, certain items are not allowed to be sent via mail, such as heavy objects, objects of biological origin in their natural state, securities, jewelry, potent, toxic, and radioactive substances, nuclear materials, narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, and precursors, as well as explosive devices.

The aforementioned provisions highlight the necessity of enhancing the «rules for handling forensic examination objects» by focusing on the automation and digitalization of forensic examination activities as outlined in the National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025. Inasmuch, the integration of digital technology and its extensive automation in every sphere of public activity is an inevitable aspect of our country's growth.

These circumstances illustrate the challenges of digitizing the process of appointment and reception of examination findings by investigators in criminal proceedings (in electronic format) in the Republic of Kazakhstan.

Materials and methods. The benefits of automation and contemporary information technology are experienced across several domains. Automation in business enhances resource manage-

ment, streamlines manufacturing processes, and enhances the precision of forecasting and decision-making. Technology in education offers novel prospects for remote learning, tailoring the educational experience to individual needs, and generating engaging instructional resources. Implementing automation into healthcare enhances the process of diagnosing illnesses, managing medical data, and facilitating the delivery of more precise and efficient therapy.

Nevertheless, as automation expands and information technology advances, novel obstacles are also arising. For instance, there are inquiries regarding data security, the ethical dimensions of technology use, and the ramifications on the job market and social interactions. Hence, acquiring the ability to proficiently utilize emerging technologies, embrace transformations, and continuously enhance one's skill set is of utmost significance.

As mentioned, information technology advancement and widespread automation are fundamental aspects of the contemporary environment. These trends have a positive impact on progress, enhance the quality of life, and provide new possibilities. However, their application and execution must be approached responsibly and with sufficient knowledge.

Currently, legal experts and professionals in Kazakhstan and other countries are exploring the possibility of implementing electronic criminal procedures and electronic court proceedings in the operational work of investigators and in the overall criminal justice system. The concepts mentioned are referred to as «Electronic document» (paragraph 15 of Article 7 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan), «Electronic format of criminal proceedings» (Articles 42-1 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan), «Electronic tracking devices» (Article 137 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan), «Electronic digital signature» (Article 193 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan), «Electronic criminal case», and so on.

The implementation of electronic criminal processes and electronic court proceedings involves the utilization of information technology to streamline the process of gathering, retaining, and transmitting information within the context of a criminal case. This encompasses the utilization of digital storage for documents, electronic transmission of materials among participants, electronic endorsement of papers, and the use of electronic signatures to guarantee the genuineness and coherence of data [1].

Implementing an electronic criminal case offers several benefits, such as improved information accessibility, decreased time and resource requirements for document processing and transmission, enhanced process transparency, and a reduced risk of document loss or falsification [2].

Nevertheless, the implementation of an electronic criminal case also necessitates addressing concerns pertaining to data security and confidentiality of information, guaranteeing system accessibility for all players in the process, and providing training to staff on the utilization of new technology.

An electronic criminal case has the potential to greatly enhance the efficiency and transparency of the criminal procedure. However, in order to successfully implement and make good use of electronic criminal cases, additional research, trials, and the creation of appropriate regulatory laws are required [3].

There are several factors and goals that must be considered and met for an electronic criminal case to be carried out successfully. Developing and implementing a suitable information infrastructure is crucial for ensuring secure storage and transfer of data, safeguarding against unwanted access, and enabling effective interaction among different actors in the criminal process.

An essential responsibility is to guarantee the legal validity of electronic documents and electronic signatures. The implementation of suitable laws is necessary to legitimize the utilization of electronic documents and electronic signatures in criminal proceedings, acknowledging their equivalence to paper documents and traditional signatures.

Issues of privacy and data security should also be carefully considered. Protecting computer networks from intrusion by hackers is a top priority. Thorough security measures for data processing and transmission, along with strict compliance with applicable rules, are essential for protecting sensitive information.

Equally significant is the instruction of law enforcement officials and those involved in legal procedures on the utilization of electronic systems and technology. To ensure the effective use of an electronic criminal case and to increase its adoption by users and employees alike, it is necessary to provide staff training that includes instruction in electronic system competency.

When establishing an electronic criminal case, it is crucial to have public support and faith in the new system. Public consultations, awareness campaigns, and stakeholder engagement can help in the creation and implementation of an electronic criminal case system by facilitating discussions and offering suggestions [4].

The implementation of an electronic criminal case is a multifaceted procedure that necessitates careful consideration of several technological, legal, organizational, and educational factors. Efficient and transparent criminal proceedings, reduced costs and time spent on the process, and increased public faith in the justice system are all possible outcomes of a well-planned and implemented electronic criminal case.

Results, discussion. Within the realm of forensic analysis, it is vital to focus on the advancement and use of the «E-expertise» idea (Figure 1) as a crucial component of the evidentiary procedure. This entails utilizing modern information technology and electronic equipment to generate, preserve, and exhibit expert opinions.

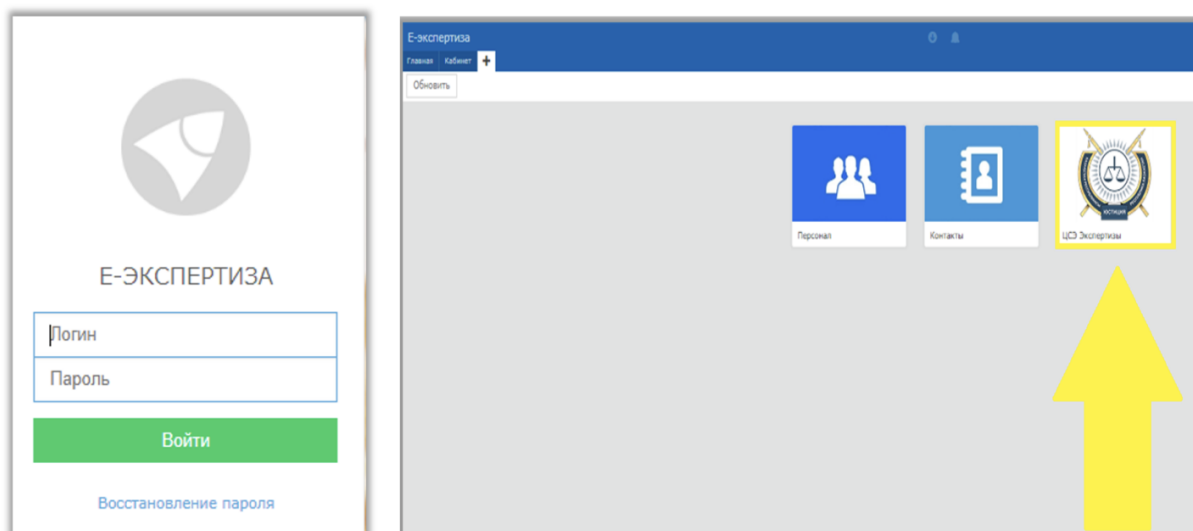

Figure 1.

The «E-expertise» information system (henceforth, IS «E-expertise») can be a digital document that includes all the essential information and results of the test. An expert may attach their electronic signature to the document, guaranteeing its legitimacy and integrity.

The implementation of «IS E-expertise» yields multiple advantages. They simplify the flow of information among the expert, the court, and the parties to the case. Instead of carrying and retaining paper papers, «IS E-expertise» enables their quick transmission by customized e-mail or uploading to a specialized information system, saving both time and energy.

Furthermore, «IS E-expertise» offers enhanced accessibility and user-friendliness. Courts and litigants have convenient access to electronic opinions via specialized information systems, enabling them to promptly examine and evaluate the material contained within.

Also, «IS E-expertise» can be kept private and hard to fake by using cryptographic encryption and electronic signatures.

Another benefit of using «IS E-expertise» is the time and material savings it brings to the proof process while simultaneously increasing its efficiency and transparency.

As per the plan for the progressive adoption of IS E-expertise, the courts of the East Kazakhstan area have already been operating with IS E-expertise since 2021, according to E.K. Zhan-sultanova, head of the Chancellery of the Katon-Karagai District Court. More than 2,000 people

will be using this service by the end of 2022, and it is projected to be spread to all parts of the nation. Access to the system for private forensic specialists is also scheduled to begin in 2022 [5].

The «IS «E-expertise» pilot project primarily aims to accomplish the following:

- the ability to manage documents and cover letters electronically, as well as the ability to assign and deliver case materials for forensic analysis, are all new features that might be included;
- the process of monitoring a forensic expert's registration, evaluation, and appointment in the «Torelik» AIAS;
- forensic operations may soon be able to receive petitions and examination findings electronically, which would streamline and accelerate the information interchange procedure (Figure 2).

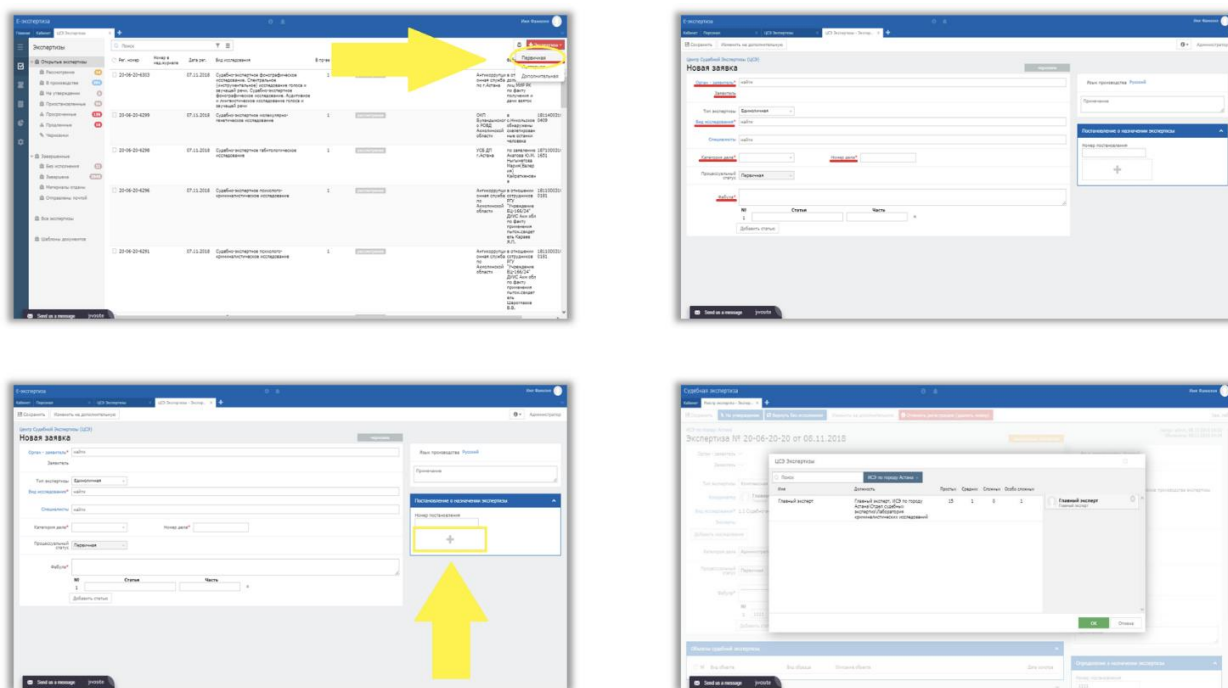

Figure 2.

With the implementation of this system, courts will be able to electronically transmit documents to forensic examination authorities, which will shorten the time it takes to perform forensic exams and expedite the case review process.

With the criminal process increasingly shifting towards an electronic format, the peculiarities surrounding the incorporation of «IS E-expertise» into court system operations and law enforcement as an essential piece of evidence become more apparent. Physical handling is required for most inspections. After the expert has reviewed the material, they can offer their opinion using visual aids like photos, diagrams, video recordings, or anything else that is comparable. However, it isn't always possible to transfer the study items along with the electronic conclusion. This is especially true when working with products that have specialized qualities or are quite large in size.

To cut down on the time it takes to schedule exams and get their results, you may utilize closed interdepartmental communication channels to convey digital expert views to those in charge of scheduling them. It is crucial to note, however, that the movement of the research items themselves may be challenging, particularly if they are large or have unique safety needs.

To guarantee the efficient and safe transfer of electronic expert views and pertinent material objects of study, it is important to give serious thought to all of these qualities and create suitable processes and systems.

For the «IS E-expertise» to be complete, it must include images of the things that were studied. However, if more issues come up during the session, the trial participants may have to supply the direct objects of the study. In some cases, it may not be sufficient to engage an online expert

could be sent more quickly and efficiently. Furthermore, the material contained in the expert's opinion may be more quickly processed and provided to court proceedings and other processes when it is in an electronic format [6].

In summary, «IS E-expertise» has substantial benefits when used in practice in the criminal process, enhancing the overall efficiency and effectiveness of expert services and the court system.

We think it's important to integrate the concept of «IS E-expertise» into the day-to-day work of professionals and the entire justice system in view of the introduction of electronic document management into the criminal process. If this idea is to be put into practice, however, it must consider global expertise, its implementation must be carefully planned, and it must be formally established by law.

Equally crucial is the training of specialists and law enforcement personnel in the utilization of electronic technologies and acquainting them with the protocols for operating «ISE-expertise». The proper implementation of the «IS E-expertise» idea in forensic expertise can only be achieved by considering all these elements and enacting relevant legislation.

The subsequent processes involved in the implementation of «IS E-saraptama» via the postal service may comprise the following:

1. Creating an electronic opinion: an expert provides an opinion in digital format, including all relevant data, video files, images, diagrams, and any other applications that might be needed to show the examination findings accurately and comprehensively.

2. An expert authenticates the document «IS E-expertise» through the use of an electronic signature, ensuring its legal validity and confirming the expert's authorship. To enhance security and ensure the privacy of information, the conclusion might be encrypted using suitable technologies and protocols.

3. The conclusion is sent via the postal service (KaspiPostomat) after it has been encrypted and signed. After that, the investigator or the court designates an addressee, and the postal service delivers the conclusion to them. Electronic document transmission is possible through dedicated platforms for document sharing or other secure electronic communication channels.

4. Processing and receipt: The investigator or court that receives the electronic report must next follow the appropriate protocols to deal with it. Content observation, data analysis, and putting findings into criminal procedure are all possible components of this.

It is crucial to prioritize the security and confidentiality of sent information when utilizing the postal service (KaspiPostomat). It is imperative to guarantee adherence to information security rules, employ encryption and take other steps to thwart unauthorized access to the document.

Transmission of electronic expert opinions through the postal service (KaspiPostomat) should be carefully planned to ensure timely receipt and use in criminal proceedings. This includes taking delivery times into account as well as any restrictions related to geographical distances and international shipments.

List of sources used

1. Zavotpaev, A.R. K voprosuobjazatel'nogonaznachenijasudebnojekspertizy-dljaustanovlenijavozrastanesovershennoletnihpoterpevshihpopolovymprestuplenijam / A.R. Zavotpaev // Құқыққорғау органдары академиясының Zharshysy. – 2021. – №4(22). – S. 73-77.

2. Davronov, A.R. Tactics for the production of investigative actions in the investigation of cybercrime [Electronic resource] / A.R. Davronov // Herald pedagogiki. – 2022. – №3(2). – Access mode: <https://ejournals.id/index.php/HP/article/view/553> (Access date: 25.01.2024).

3. Shuruhnov, N. The use of information technology during investigative actions [Electronic resource] / N. Shuruhnov, I. Voevodina, S. Stroilov and E. Maslennikova // Academy of the Federal penitentiary service of Russia. – 2020. – №224. – Access mode: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2020/84/e3sconf_TPACEE2020_03017/e3sconf_TPACEE2020_03017.html (Access date: 25.01.2024).

4. Vernon J. Geberth. Practical Homicide Investigation: Tactics, Procedures, and Forensic Techniques; Fifth Edition [Electronic resource] / Vernon J. Geberth. – CRC Press, 2020. – 1611 p. – Access mode: <https://clck.ru/36y8xE> (Access date: 25.01.2024).

5. Zhansultanova, Je.K. О запусте pilotnogoproekta «E-saraptama» («E-jekspertiza»). 29.12.2021 / Jurist [Elektronnyjresurs] – Rezhimdstupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33434582&pos=4;-71#pos=4;-71 (data obrashhenija: 25.01.2024).

6. Caddy, B. Forensic Examination of Glass and Paint: Analysis and Interpretation [Electronic resource] / B. Caddy. – CRC Press, 2001. – 304 p. – Access mode: <https://clck.ru/36y9Eq> (Access date: 25.01.2024).

Information about author

Otarbaev G.S. - Senior lecturer at the Department of Jurisprudence of Korkyt Ata Kyzylorda University, candidate of legal sciences.

Saniyazova Ye.K. –Senior lecturer at the Department of Jurisprudence of Korkyt Ata Kyzylorda University, Master of Law.

Askarov A.A. – Master student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor’s Office of the Republic of Kazakhstan.

Отарбаев Г.С. - Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының кандидаты.

Саниязова Е.Қ. – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі.

Аскаров А.А. – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының магистранты.

Отарбаев Г.С. - старший преподаватель кафедры Правоведения Кызылординского университета имени Кorkyt Ата, кандидат юридический наук.

Саниязова Е.К. – старший преподаватель кафедры правоведения Кызылординского университета имени Кorkyt Ата, магистр права.

Аскаров А.А. – магистрант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан.

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
TO HELP THE TEACHER

О.Т. Сейтжанов¹, М.А. Аюбаев²

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б.Бейсенова,
Караганда, Казахстан

¹Комитет уголовно-исполнительной системы МВД Республики Казахстан,
Астана, Казахстан

МИКРОКВАЛИФИКАЦИИ В СИСТЕМЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ КАРАГАНДИНСКОЙ АКАДЕМИИ МВД РК)

В настоящей статье подвергается анализу микроквалификация, как новелла действующего Государственного общеобязательного стандарта высшего образования. Следуя основным направлениям Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 годы, уполномоченный орган своевременно закрепляет возможность учебным заведениям формировать востребованные навыки на рынке труда. В статье, на примере образовательного процесса Карагандинской академии МВД РК им.Б.Бейсенова, демонстрируются возможные способы присвоения микроквалификаций в рамках образовательных программ бакалавриата. Так, уже довольно продолжительное время присваиваются микроквалификации криминалистического профиля, а с недавнего времени – в сфере противодействия киберпереступлениям и семейно-бытового насилия. Также рассматривается возможность применить аналогичный подход в других сферах юридической отрасли: нотариат, адвокатура, прокуратура, суд и др.

Ключевые слова: микроквалификации, высшее юридическое образование, киберпереступления, противодействие семейно-бытовому насилию, расследование преступлений, правоохранительная деятельность.

Заңгерлік білім беру жүйесіндегі микроквалификациялар (ҚР ПМ Қарағанды академиясының мысалында)

Осы мақалада жоғары білімнің қолданыстағы мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының новелласы ретінде микроквалификация талданады. Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасының негізгі бағыттарына сүйене отырып, уәкілетті орган оқу орындарының еңбек нарығында сұранысқа ие дағдыларды қалыптастыру мүмкіндігін уақтылы бекітеді. Мақалада ҚР ПМ Қарағанды академиясының білім беру үдерісі мысалында Б. Бейсенова, бакалавриаттың білім беру бағдарламалары шеңберінде микроквалификацияларды берудің ықтимал тәсілдерін көрсетеді. Мәселен, ұзақ уақыт бойы криминалистикалық бейіндегі микроквалификациялар тағайындалды, ал жақында – киберқылмыстарға және отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл саласында. Сондай-ақ, заң саласының басқа салаларында да осындай тәсілді қолдану мүмкіндігі қарастырылуда: нотариат, адвокатура, прокуратура, сот және т. б.

Түйінді сөздер: микроквалификация, жоғары заң білімі, киберқылмыс, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл, қылмыстарды тергеу, құқық қорғау қызметі.

Microqualifications in the legal education system (using the example of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan)

In this article, microqualification is analyzed as a novelty of the current State mandatory standard of higher education. Following the main directions of the Concept of Development of higher education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029, the authorized body timely strengthens the opportunity for educational institutions to form in-demand skills in the labor market. The article, using the example of the educational process of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov, demonstrates possible ways of assigning microqualifications within the framework of undergraduate educational programs. So, for quite a long time, microqualifications of a forensic profile have been assigned, and more recently – in the field of countering cybercrime and domestic violence. The possibility of applying a similar approach in other areas of the legal industry is also being considered: the notary, the bar, the prosecutor's office, the court, etc.

Keywords: microqualifications, higher legal education, cyber crimes, countering domestic violence, crime investigation, law enforcement.

Введение. Современный этап развития общества характеризуется дифференциацией сфер жизнедеятельности человека, формируются новые отрасли взаимоотношений, производства и потребления. Все это закономерно вызывает необходимость формирования новых навыков, квалификаций, профессий.

Следуя современным реалиям, трендам и вызовам Постановлением Правительства Республики Казахстан утверждена Концепция развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 годы [1], в которой отдельное внимание уделено вопросам микроквалификаций. Так согласно дальнейшей траектории развития высшего образования будут внедрены модули обучения микроквалификациям в виде результатов нано-обучения (“Nanodegree” или “Наностепень”). Это позволит быстро приобретать необходимые профессиональные навыки, разрабатывать индивидуальные образовательные планы и приобретать востребованные знания, навыки и компетенции.

Уполномоченный орган в сфере высшего образования, в лице Министерства науки и высшего образования в Государственном общеобязательном стандарте высшего образования (приказ МНВО РК № 2 от 20 июля 2022 года) закрепил, что под микроквалификацией следует понимать набор знаний, навыков и компетенций, полученный по завершению короткого периода обучения, позволяющий выполнять отдельные трудовые функции. Если знания, навыки и компетенции присущи всей системе образования, то данное понятие содержит в себе отдельные определяющие признаки, к которым необходимо отнести следующие: короткий промежуток времени и возможность выполнять отдельные трудовые функции.

Временной фактор микроквалификаций свидетельствует о том, что содержание образовательного процесса по объему не может образовать самостоятельную образовательную программу и, возможно, самостоятельную дисциплину.

Функциональный фактор микроквалификаций свидетельствует о целевом предназначении, которое по своему содержанию и объему не способно образовать самостоятельную профессию, но они способствуют выполнению отдельных функций и задач в рамках сформированных профессий.

Основная часть. Исходя из определенного нами содержания и факторов микроквалификаций ниже представлен опыт обучения курсантов в Карагандинской академии МВД РК и предложена попытка ретранслировать его на всю систему юридического образования.

Карагандинская академия наряду с Алматинской и Костанайской осуществляет подготовку специалистов для органов внутренних дел РК по направлению 6D030300 – Правоохранительная деятельность. При этом за нашей академией закреплены две специализации: досудебное расследование и оперативно-криминалистическая деятельность.

В рамках подготовки сотрудников для оперативно-криминалистических подразделений с 2016 года курсанты после освоения специальных дисциплин сдают квалификационный экзамен на присвоение допуска к определенным криминалистическим исследованиям:

- дактилоскопия;
- трасологическое исследование следов;
- баллистика;
- криминалистическое исследование холодного оружия.

Прием данного экзамена осуществляется сотрудниками Оперативно-криминалистического департамента МВД РК вне зависимости от положительного освоения соответствующей дисциплины.

Данная практика подтвердила свою эффективность. Благодаря приобретённым специальным микроквалификациям, выпускники нашего учебного заведения, вступая в должность криминалиста сразу способны эффективно выполнять возложенные на них профессиональные обязанности.

Продолжая развивать достигнутые успехи и положительные результаты присвоения микроквалификаций, с 2025 года курсантам Карагандинской академии будет осуществляться присвоение допусков к следующим криминалистическим исследованиям:

- технико-криминалистическое исследование документа;
- криминалистическая габитоскопия,
- криминалистическое исследование почерка.

Полагаем, что присвоение допуска к криминалистическим исследованиям и можно отнести к форме реализации положения ГОСО высшего образования РК о микроквалификациях.

Продолжая развивать специальные навыки для практической деятельности курсантов, в Карагандинской академии организованы дополнительные факультативные модули. Это «Роль женщины-следователя при расследовании уголовных правонарушений, совершенных в отношении женщин и несовершеннолетних», и «Специальные цифровые системы для правоохранительных органов».

Выбор данных специальных навыков, микроквалификаций обусловлен структурой и динамикой развития преступности. Так совершение преступлений с использованием интернет-ресурсов образует актуальную угрозу и вызовы в правоохранительной деятельности. В настоящее время отмечается рост использования интернета и киберспособов при совершении имущественных преступлений, в особенности мошенничества [2], распространении наркотиков [3], форм торговли людьми [4], и другие виды уголовных правонарушений. Все это вызывает необходимость получения выпускниками нашего учебного заведения специальных микроквалификаций для раскрытия и расследования киберпреступлений [5]. В этой связи о цифровой безопасности предлагаются решения, имеющие концептуальное содержание[6].

Исходя из данных предпосылок и потребностей правоохранительной деятельности с 2023 года на базе вновь образованной кафедры кибербезопасности и информационных технологий в Карагандинской академии МВД РК организован факультатив «Специальные цифровые системы для правоохранительных органов». Образовательный процесс данного факультатива реализуется преподавательским составом названной кафедры при совместном участии практических работников Центра по борьбе с киберпреступностью, специалистов IT-холдинга «Kazdream Technologies» и «Seven Hills of Kazakhstan». В ходе обучения курсантами приобретаются микроквалификации в раскрытии и расследовании незаконного сбыта наркотических средств, совершенного с использованием сети Интернет, расследования мошенничества в сфере компьютерной информации, реагировании на

инциденты информационной безопасности, а также в цифровой криминалистике. В рамках курса также осуществляется ознакомление и отработка практических навыков в программно-аппаратных комплексах Сыщик, T-REX, IRIS, Scriptur, ARGUS, Cross, Triton.

В 2021 году Глава государства – Президент Республики Казахстан К.Токаев поручил Министерству внутренних дел обеспечить специализацию женщин-следователей, занимающихся расследованием преступлений, связанных с половым насилием в отношении женщин и несовершеннолетних. В рамках исполнения данного поручения в Карагандинской академии МВД Республики Казахстан для девушек-курсантов организован факультатив «Роль женщины-следователя при расследовании уголовных правонарушений, совершенных в отношении женщин и несовершеннолетних». Образовательный процесс данного факультатива реализуется преподавательским составом вуза при совместном участии практических работников подразделений ОВД по защите женщин от насилия, специалистами кризисных центров, а также с участием неправительственных организаций. В ходе обучения девушками-курсантами приобретаются микроквалификации по следующим направлениям:

- квалификация уголовных правонарушений в семейно-бытовой сфере совершаемых в отношении несовершеннолетних и женщин;
- квалификация изнасилования, насильственных действий сексуального характера (ст. 120, 121 УК РК);
- квалификация половых уголовных правонарушений (ст.ст. 122, 123, 124 УК РК);
- расследование уголовных дел, связанные с половым насилием в отношении женщин и несовершеннолетних;
- осмотр места происшествия по фактам изнасилований, насильственных действий сексуального характера в отношении женщин и несовершеннолетних;
- тактика осмотра и освидетельствования потерпевшего женского пола;
- особенности допроса женщин и несовершеннолетних потерпевших по фактам изнасилований, насильственных действий сексуального характера;
- тактические особенности производства допроса и очной ставки по уголовным делам, связанные с половой неприкосновенности;
- проверка и уточнение показаний на месте по фактам изнасилований, насильственных действий сексуального характера в отношении женщин и несовершеннолетних;
- предъявление на опознание потерпевшим несовершеннолетним лиц, причастных к совершению изнасилований, насильственных действий сексуального характера;
- назначение экспертиз по фактам изнасилований, насильственных действий сексуального характера в отношении женщин и несовершеннолетних;
- правовое положение женщин и несовершеннолетних по законодательству Республики Казахстан;
- международные стандарты и механизмы по защите прав женщин и детей;
- эмоциональный интеллект;
- психологический контакт в следственной деятельности;
- виктимология, психология поведения жертвы;
- противодействие сексуальной эксплуатации;
- меры предупреждения половых уголовных правонарушений против несовершеннолетних и женщин;

Заключение. Курсанты, освоившие данные модули и сдавшие квалификационный экзамен, получают соответствующие сертификаты. Для работодателя в лице территориальных департаментов полиции данные сертификаты становятся ориентиром для эффективного распределения нового поколения молодых сотрудников. Обладателям сертификатов соответственно поручается расследовать уголовные дела по фактам бытового насилия и в сфере киберпреступности.

Наличие диплома об образовании не позволяют полноценно определить способности и навыки молодого специалиста. А наличие сертификата о приобретенных микроквалификациях позволяет эффективно применить его потенциал.

При этом для обучения микроквалификациям нет необходимости разрабатывать профессиональные стандарты, о которых велась речь ранее. А к решению о повышении порогового балла ЕНТ для юридического направления развитие института микроквалификаций станет одним из инструментов повышения качества юридического образования.

Полагаем возможным применить аналогичный подход в других сферах юридической отрасли: нотариат, адвокатура, прокуратура, суд и др. Вузы, в зависимости от особенностей образовательных программ, наличия специалистов, взаимодействия с профессиональными сообществами, имеют возможность прививать обучающимся востребованные микроквалификации. Кроме перечисленных сфер можно назвать земельные правоотношения, экономико-правовые, цифровое право, законотворчество и многое др.

Список использованных источников

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 248. Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 годы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>

2. Намысов Е.Д. Интернет-мошенничества: зарубежный опыт уголовно-правового регулирования противодействия // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 184–188.

3. Сакенова А.Б., Сулейменов Т.Н., Уакасов Д.А. Особенности раскрытия и расследования уголовных правонарушений в сфере нелегального оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, совершенных посредством сети Интернет // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 121–128.

4. Алимханова А.Р. Вэбкамминг как новая форма торговли людьми // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 233–238.

5. Ополонина К.Ю. Особенности криминалистического исследования цифровых следов // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 199–204.

6. Сайтбеков А.М. Цифровой суверенитет - принципиальный компонент современной кибербезопасности // Қазақстан Республикасы ПІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының ғылыми еңбектері — 2023 — №4 (77) — С. 12-16.

Сведения об авторах

Сейтжанов О.Т. – заместитель начальника Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б.Бейсенова, кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции.

Аюбаев М.А. – доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), (Комитет уголовно-исполнительной системы МВД РК).

Сейтжанов О.Т. – Қазақстан Республикасы ПІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы бастығының орынбасары, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі.

Аюбаев М.А. - заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент) (Қазақстан Республикасы ПІМ ҚАЖ Комитеті).

Seitzhanov O.T. – Deputy Head of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov, Candidate of Law, Associate Professor, Police Colonel

Ayubaev M.A. - Doctor of Law, Associate Professor (Associate Professor) (Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan).

А.А. Мухитдинов¹, А.Т. Байсеитова¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова,
Алматы, Казахстан

ОБУЧЕНИЕ И ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ПОЛИЦЕЙСКИХ КАК КЛЮЧЕВОЙ АСПЕКТ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ РЕЛИГИОЗНОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

В статье рассматривается важность обучения и повышения квалификации полицейских как ключевого элемента в противодействии религиозному экстремизму. Авторы подробно анализируют методы и подходы, используемые в ведомственных и международных учебных заведениях, с акцентом на противодействие экстремизму и терроризму. Исследование основывается на данных мониторинга интернет-ресурсов, содержащих экстремистскую информацию, и на результатах обучающих программ. Особое внимание уделено адаптации зарубежного опыта и интеграции научных исследований в учебный процесс. Результаты показывают, что систематическое обучение значительно улучшает способность полицейских распознавать и противодействовать экстремистским угрозам. Статья также подчеркивает роль инновационных технологий в усилении эффективности мониторинга и превентивных мер. В заключение, авторы предлагают рекомендации по дальнейшему развитию образовательных программ для органов внутренних дел, чтобы адаптировать их к современным вызовам в области национальной безопасности.

Ключевые слова: Обучение, религиозный экстремизм, противодействия, ведомства, мониторинг, интернет, технологии.

Ішкі істер органдарының қызметінде діни экстремизмге қарсы іс-қимылдың негізгі аспектісі ретінде полицейлерді оқыту және олардың біліктілігін арттыру

Мақалада діни экстремизмге қарсы тұрудың негізгі элементі ретінде полиция қызметкерлерін оқыту мен біліктілігін арттырудың маңыздылығы қарастырылады. Авторлар экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимылға баса назар аудара отырып, ведомстволық және халықаралық оқу орындарында қолданылатын әдістер мен тәсілдерді егжей-тегжейлі талдайды. Зерттеу экстремистік ақпаратты қамтитын интернет-ресурстардың мониторингі деректеріне және оқыту бағдарламаларының нәтижелеріне негізделген. Шетелдік тәжірибені бейімдеуге және ғылыми зерттеулерді оқу процесіне біріктіруге ерекше назар аударылады. Нәтижелер жүйелі оқыту полицейлердің экстремистік қауіптерді тану және оларға қарсы тұру қабілетін айтарлықтай жақсартатынын көрсетеді. Мақала сонымен қатар мониторинг пен алдын алу шараларының тиімділігін арттырудағы инновациялық технологиялардың рөлін көрсетеді. Қорытындылай келе, авторлар ішкі істер органдарына арналған білім беру бағдарламаларын ұлттық қауіпсіздік саласындағы заманауи сын-қатерлерге бейімдеу үшін одан әрі дамыту бойынша ұсыныстар ұсынады.

Түйінді сөздер: Оқыту, діни экстремизм, қарсылықтар, ведомстволар, мониторинг, интернет, технологиялар.

Training and professional development of police officers as a key aspect in countering religious extremism in the activities of internal affairs bodies

The scientific article discusses the importance of training and professional development of police officers as a key element in countering religious extremism. The authors analyze in detail the methods and approaches used in departmental and international training institutions, with a focus on countering extremism and terrorism. The study is based on data from monitoring Internet resources containing extremist information and the results of training programs. Special attention is paid to adapting foreign experience and integrating research into the training process. The results show that systematic training significantly improves police officers' ability to recognize and counter extremist threats. The article also emphasizes the role of innovative technologies in enhancing the effectiveness of monitoring and preventive measures. Finally, the authors conclude by offering recommendations for the further development of internal affairs education programs to adapt them to today's national security challenges.

Keywords: Training, religious extremism, countermeasures, agencies, monitoring, Internet, technology.

Введение. В современном мире усиление религиозного экстремизма и терроризма требует активных действий со стороны правоохранительных органов, в частности органов внутренних дел. Центральное место в этих усилиях занимает обучение и повышение квалификации полицейских, что предполагает не только передачу знаний и практических навыков, но и разработку новых методик и подходов к противодействию идей религиозного экстремизма. Реализация этой задачи включает в себя международное сотрудничество и интеграцию научных исследований, что позволяет не только эффективно бороться с текущими вызовами, но и прогнозировать потенциальные угрозы, поддерживая стабильность и безопасность в обществе.

Методы. В данной статье подробно описываются подходы и инструменты, использованные для изучения проблематики религиозного экстремизма и обучения полицейских. В исследовании применялись качественные и количественные методы анализа, включая статистические показатели, интервью с полицейскими и анализ документации. Особое внимание уделялось изучению учебных программ и методик преподавания в ведомственных учебных заведениях. В исследование включены данные из отчетов о мониторинге интернет-ресурсов, содержащих экстремистскую информацию. Эти материалы обогатили аналитическую базу, позволив глубже понять текущие тренды и выявить эффективные методы обучения и повышения квалификации сотрудников органов внутренних дел в контексте противодействия религиозному экстремизму.

Результаты исследования, основанные на анализе проведенного обучения и повышения квалификации сотрудников органов внутренних дел, демонстрируют заметное улучшение в компетенциях по противодействию религиозному экстремизму. Специализированные тренинги и курсы, особенно те, что проводились в рамках Центра подготовки специалистов по антитеррору, значительно повысили уровень профессиональной подготовки полицейских. По результатам мониторинга, выполненного Центром, было выявлено, что методы информационного противодействия и адаптация зарубежного опыта способствовали росту эффективности в распознавании и предотвращении экстремистской деятельности.

Особенно стоит отметить успехи в дигитализации процессов мониторинга интернет-ресурсов: было выявлено и заблокировано значительное количество ссылок на противоправный контент. Важно подчеркнуть, что эти результаты не только подтверждают важность обучения и повышения квалификации в борьбе с терроризмом и экстремизмом, но и демонстрируют эффективность внедрения современных информационных технологий в деятельность правоохранительных органов.

Основная часть. В соответствии со спецификой деятельности работы органов внутренних дел, систематически организуются обучающие курсы и стажировки (онлайн и офлайн форматов) для полицейских с акцентом на противодействие религиозному экстремизму и терроризму. Данные образовательные мероприятия базируются как в ведомственных учебных заведениях МВД, так и за пределами страны, включая платформы международных и негосударственных учреждений.

Среди ведомственных учреждений МВД Республики Казахстан на сегодняшний день существуют центры по противодействию экстремизму и терроризму. На базе, которых проводятся обучения и переквалификация сотрудников ОВД, ниже рассмотрим каждый центр по отдельности.

Центр подготовки специалистов УИС в области противодействия с экстремистской идеологии был создан по решению Министра внутренних дел Республики Казахстан 14 ноября 2019 года, утверждённым приказом №975, на базе Костанайской Академии МВД РК. Этот центр нацелен на обеспечение условий для систематического повышения квалификации сотрудников, проведение совместных научных исследований с академическими центрами и другими стейкхолдерами, а также на разработку методик для работы в сфере идеологии, психокоррекции и воспитания.

Основные задачи центра включают организацию образовательных тренингов, формирование методических ресурсов для сотрудников и проведение мониторинга результативности обучающих программ для их дальнейшей коррекции. Пространство центра размещается в пяти кабинетах, из которых два представляют собой мультимедийные аудитории. Также есть кабинет для психологической работы и отдельные помещения для основного состава сотрудников.

Важной частью деятельности центра является выполнение научно-исследовательских работ по заказу Комитета УИС МВД Республики Казахстан, подчеркивающее стратегическое значение данного учебного заведения в системе противодействия экстремизму в регионе [1].

Институт послевузовского и дополнительного образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан включает в себя структурное подразделение - Центр подготовки специалистов по антитеррору. Главной миссией данного Центра является формирование высококвалифицированных кадров для правоохранительных органов, способных эффективно противостоять терроризму и экстремизму на территории Республики Казахстан.

Центр работает по двум основным направлениям, представленным двумя отделами. Первый отдел — это Отдел организации обучения специалистов по антитеррору. Его основной функцией является профессиональная подготовка, переподготовка и повышение квалификации сотрудников различных ведомств. Основной акцент делается на формировании профессиональных компетенций в области противодействия терроризму и экстремизму.

Второе направление представлено Отделением по изучению и обобщению передового опыта и разработке методики обучения. Этот отдел акцентирует свою деятельность на научных исследованиях в области борьбы с терроризмом и экстремизмом. Ключевой задачей является изучение и адаптация зарубежного опыта, который может быть применен для усиления потенциала правоохранительных органов Республики Казахстан.

В рамках профессиональной подготовки и повышения квалификации сотрудников ОВД Алматинской Академии МВД Республики Казахстан ежегодно организуются специализированные занятия. Эти курсы охватывают важнейшие аспекты противодействия терроризму и экстремизму, уделяя внимание актуальным и стратегическим областям.

Одна из ключевых тем касается «Состояния и динамики развития религиозной ситуации в стране и мире», где уделяется внимание разъяснению государственной политики в религиозной сфере. Это позволяет специалистам лучше понимать текущие тенденции и прогнозировать будущие изменения.

Также курс «История и современность религий Казахстана» погружает слушателей в корни религиозной культуры страны, создавая основу для понимания современных религиозных процессов.

Особое внимание уделяется работе с молодежью. Тематика «Обучение первичным навыкам выявления молодежи с предрасположенностью к насильственным действиям экстремистского характера» направлена на раннее выявление и профилактику экстремистских тенденций среди молодых людей. В контексте религиозного воспитания молодежи акцент делается на «Угрозе распространения религиозных течений и влиянии сект», что помогает специалистам понять сложность религиозного ландшафта и потенциальные угрозы для общества [2].

Для практической работы сотрудников ОВД разрабатываются методики по «Выявлению, пресечению и раскрытию преступлений террористического и экстремистского характера».

И, наконец, в эру цифровых технологий крайне актуальной является тема «Методы информационного противодействия распространению радикальных идей в Казахстане», которая помогает специалистам эффективно работать в информационном пространстве [3].

В условиях активной дигитализации криминальный мир все больше проникает в цифровое пространство, вырабатывает уникальные методики и тактики, неизвестные ранее, акцентируя внимание на интернет-ресурсах и социальных платформах [4, с. 87-88]. Те старые методы и способы борьбы с преступностью которые стояли на вооружения сотрудников правоохранительных органов сейчас малоэффективны в информационно-технологической среде. Реалии времени требует оперативного вмешательства со стороны правоохранительных органов, в противодействии преступникам, которые используют новые технологии. Сейчас в ОВД крайне не хватает аттестованных ИТ – специалистов. В связи, с чем необходимо воспитать и обучить новое поколение государственных служащих, которые могли владеть необходимыми знаниями и эффективно бороться с преступностью в информационном пространстве.

В 2023 году Алматинская академия МВД РК приняла в свои ряды 300 молодых курсантов, большинство из них будут специалистами по кибербезопасности [5]. В академии появились три новых направления обучения, среди них:

- обеспечение кибербезопасности;
- ИТ-криминалистическое обеспечение деятельности ОВД;
- информационные системы.

Заместитель Алматинской академии МВД РК полковник полиции Бимолданов Е. отметил, что – «Как известно, в последние годы, не только Казахстан, но и весь мир захлестнула киберпреступность, интернет-мошенничество. Принимая во внимание необходимость эффективного противодействия этим преступным проявлениям, было принято решение об открытии новых образовательных программ».

Особое внимание уделялось принципиальной роли киберполиции в современных реалиях безопасности. Для целенаправленного и качественного решения вопросов, связанных с киберпреступностью, в городах Астана и Алматы созданы высокоспециализированные подразделения – киберпол. Эти подразделения будут ориентированы на оперативное раскрытие и расследование ИТ-преступлений.

Успешное выполнение таких работ невозможно без качественной подготовки специалистов. Поэтому было принято решение об обучении сотрудников гипербола в Алматинской академии МВД РК. Ключевой целью обучения будет подготовка профессионалов, способных эффективно работать в инфокоммуникационной среде, раскрывать и расследовать киберпреступления, а также проводить научные исследования в области информационных технологий.

Алматинская академия сделала существенный шаг в направлении наблюдаемого процесса обучения, открыв киберлаборатории и специализированного полигона для практического обучения студентов в области кибербезопасности.

По завершении обучения выпускники получают не только дипломы с присвоением квалификаций «бакалавр национальной безопасности и военного дела» и «бакалавр в области информационно-коммуникационных технологий», но и специальное звание лейтенанта полиции, что подтверждает их высокую квалификацию и готовность к службе [6].

Как нам всем известно, экстремисты и террористы, также активно используют инновационные технологии для совершения противоправных деяний. В частности, различные деструктивные элементы уже не первый год распространяют в интернет пространстве и социальных сетях свою пропаганду и деструктивные идеи.

По противодействию данному явлению активная работа ведется ДПЭ МВД РК. На постоянной основе организовывается мониторинг сети интернет в целях выявления и своевременного реагирования на различные призывы к несанкционированным протестным акциям, а также материалы экстремистского характера, направленные на разжигание межнациональной религиозной вражды, распространение идеологии деструктивных религиозных течений.

В целом за отчетный период МВД в ходе мониторинга выявлено 9862 (2022г.-11761, 2021г.-6384, 2020г.-6215) ссылки на интернет-ресурсы, содержащие противоправный контент, в том числе материалы экстремистского характера, направленные на разжигание религиозной, национальной вражды и розни, а также на дестабилизацию общественно-политической ситуации в стране.

Из вышеуказанного количества ссылок информационной системой «Кибернадзор» на сегодняшний день заблокировано 6 (2022г.-5, 2021г.-48, 2020г.-238) противоправных Интернет-ресурса, более 9 тыс. (2022г.-11756, 2021г.-6366, 2020г.-5977) находятся в работе [7].

Анализ данных за 2020-2022 годы свидетельствует о заметном увеличении количества выявленных интернет-ресурсов с противоправным контентом. Если в 2020 году было обнаружено 6215 таких ресурсов, то уже в 2021 году этот показатель возрос до 6384, а к 2022 году достиг 11761. Такой резкий рост, особенно заметный в последний год, может указывать на усиление активности экстремистских групп в интернет-пространстве.

Тем не менее, интересно отметить динамику заблокированных ресурсов. В 2020 году было заблокировано 238 ресурсов, в 2021 году – 48, и лишь 5 в 2022 году. Данная тенденция может свидетельствовать о пересмотре подходов к критериям блокировки или о возросших сложностях в этом процессе.

Также обращает на себя внимание большое количество ресурсов, которые находятся в стадии рассмотрения: 5977 в 2020 году, 6366 в 2021 году и 11756 в 2022 году, что подчеркивает масштабность задачи и необходимость усиления усилий по анализу и контролю подобного контента.

Необходимо отметить, что статистические данные последних лет ясно демонстрируют усиление активности в сфере религиозного экстремизма в интернете, что требует от научного сообщества, а также государственных органов и общества в целом внимательного изучения причин и механизмов данного явления, а также разработки новых, более эффективных методов противодействия.

На наш взгляд, актуальность рассмотрения проблематики противодействия экстремизму в сфере Интернета выдвигает на первый план необходимость анализа существующих сложностей и выработки стратегий их преодоления.

В частности, на сегодняшний день заметен дефицит научно-методического и нормативно-правового обеспечения процесса проведения судебных и лингвистических экспертиз материалов экстремистской направленности, размещаемых в глобальной сети. Это приводит к тому, что различные эксперты, анализируя идентичные материалы, порой приходят к кардинально различным заключениям.

Одним из путей решения указанной проблемы может стать разработка и стандартизация единой методики проведения судебных и лингвистических экспертиз

экстремистских материалов в интернете. Это позволит обеспечить консистентность и объективность экспертных заключений, минимизируя вероятность диаметрально противоположных выводов при анализе одних и тех же данных. Необходимо также организовать систематическое обучение и повышение квалификации специалистов, занимающихся анализом экстремистской информации. Введение специализированных курсов, семинаров и тренингов по данной тематике позволит создать команду профессионалов, способных к глубокому и многоаспектному анализу материалов. Также целесообразно изучить и адаптировать международный опыт в области проведения судебных и лингвистических экспертиз, что может обогатить национальную практику новыми методами и подходами. Взаимодействие с зарубежными коллегами позволит обмениваться знаниями и усовершенствовать методики исследования. Важно также использовать передовые технологии и программное обеспечение для автоматизации процесса анализа текстовых материалов. Интеграция искусственного интеллекта и машинного обучения в процесс экспертизы может значительно повысить точность и скорость анализа информации, снизив вероятность ошибок и субъективных оценок.

Имеется проблема проведения экспертиз материалов на иностранном языке экстремистского и террористического характера. Специалисты-эксперты и теологи в основном знают базовые языки (казахский, русский и арабский). Таким образом, чтобы провести экспертизу исследуемого материала, необходимо с начала его перевести на государственный или русский язык. Как правило, в таком случае, следователь или эксперт за счет своих средств нанимает переводчика, тем самым затрачивает на это дополнительное время, на изыскание нужного переводчика и тратит собственные денежные средства.

В этой связи для решения этой проблемы нами предлагается следующие меры. Для того чтобы избавить экспертов и следователей от необходимости тратить личные средства на услуги переводчиков, государственные органы должны предусмотреть выделение специального бюджета. Эти средства пойдут на оплату услуг квалифицированных переводчиков, гарантируя быстрое и качественное проведение экспертизы. Установление партнерских отношений с международными экспертными и правоохранительными организациями может дать возможность обмена данными, а также предоставления уже выполненных профессиональных переводов. Совместная работа на международном уровне также способствует стандартизации методов и подходов к экспертизе, усиливая общую эффективность противодействия экстремизму и терроризму.

В контексте глобального Интернет-пространства, процесс мониторинга с целью обнаружения экстремистских ресурсов сталкивается с комплексом проблем, связанных с автоматизацией такого рода поисковой деятельности. Особенности преступных действий в цифровой среде, носящие нематериальную природу, создают определенные препятствия для идентификации лиц, размещающих экстремистские контент. Такой контекст значительно усложняет детектирование и документирование экстремистских проявлений в сети, уменьшая вероятность своевременного выявления потенциально опасных ресурсов.

Введение инновационного программного обеспечения, нацеленного на автоматизированный поиск экстремистских материалов, учитывающего особенности различных языков и культурных контекстов. Этот инструмент может использовать алгоритмы искусственного интеллекта для более точного и быстрого определения подозрительного контента. Развитие программы постоянного обучения и повышения квалификации сотрудников, ответственных за мониторинг. Это поможет им лучше разбираться в динамике цифрового пространства и быстрее адаптироваться к новым вызовам. Сотрудничество с IT-компаниями и операторами социальных сетей может значительно усилить возможности по выявлению и блокировке экстремистских ресурсов.

Одним из критических аспектов, затрудняющих процесс распознавания и расследования противоправных действий в контексте экстремизма в цифровом пространстве, становятся технические ограничения. К числу таких осложнений можно отнести:

– Идентификация индивида, который разместил в интернете материалы экстремистской или террористической направленности. Прогрессивные средства беспроводного подключения к сети, наподобие Wi-Fi, а также доступные для приобретения сетевые устройства с возможностью изменения IP-адреса, практически нивелируют шансы на успешное определение личности нарушителя;

– Определение индивида в роли создателя или распространителя экстремистских или террористических материалов, вместо простой ассоциации его с устройством, через которое контент был загружен в сеть.

Техническое решение проблем обнаружения и выявления экстремистских и террористических материалов, а также идентификации лиц, размещающих такой контент, предполагает применение следующих инструментов и методов:

1. Работа с интернет-провайдерами и хостинг-компаниями на предмет внедрения специализированных инструментов для выявления и блокировки экстремистского контента на их платформах.

2. Интегрированная платформа мониторинга с использованием машинного обучения. Необходимо создание облачной платформы, которая будет анализировать интернет-трафик в реальном времени на предмет экстремистского и террористического контента. Платформа будет включать в себя алгоритмы машинного обучения, обученные на больших наборах данных для выявления и классификации экстремистского контента. Платформа может быть интегрирована с крупными интернет-провайдерами и хостинг-компаниями, позволяя им в реальном времени блокировать или маркировать потенциально опасный контент. Кроме того, данная система может автоматически отправлять уведомления соответствующим государственным структурам о выявленном контенте.

3. Цифровая метка с геолокацией для контента. Введение системы, в рамках которой все материалы, загружаемые в интернет, будут автоматически маркироваться уникальной цифровой подписью (меткой) и геолокационными данными. Эта информация будет сохраняться в безопасной и неподдельной форме благодаря технологии блокчейн. При обнаружении экстремистского контента, такая система позволит быстро проследить источник публикации и, возможно, определить лицо, ответственное за размещение материала. Геолокационные данные помогут определить местоположение устройства, с которого был произведен загруз, в то время как цифровая подпись обеспечит неотъемлемость данных и их защиту от подделок.

На сегодняшний день с целью противодействия деструктивному религиозному контенту в Интернет пространстве на постоянной основе совместно с сотрудниками УДР (Акиматы) и УПЭ (ДП) областей и городов Республиканского значения выявляются и пресекаются лица, которые посещают запрещенные интернет сайты и интернет сообщества зарегистрированных в различных социальных сетях. Для этой работы с 2019 года используются специальные программы «Гипер-надзор» и «Аналитическая интернет-карта» (далее – АИК), которые выявляют те или иные аккаунты, где размещаются и публикуются аудио, видео, и печатные материалы деструктивно-религиозного характера. После выявления и обнаружения таких каналов информации в социальных сетях или веб-сайтах, авторам и владельцам направляются предупреждающие, в виде «СМС» уведомления о необходимости обязательного удаления публикации [8]. Если запрещенный контент посещали дети, не достигшие совершеннолетия, то тогда оповещаются их родители, об опасных подписках на деструктивные аккаунты. Это позволяет ограничить граждан от радикального контента и уберечь их от дальнейшего вовлечения в деятельность деструктивных течений и организаций.

В ходе реализации программы АИК осуществляется детальный контроль и мониторинг пользовательских страниц, которые связаны с группами, распространяющими незаконный контент. Поступившая информация о местах работы, учебы и проживания, подписчиков аккаунтов деструктивных сообществ, используется для выявления причастных лиц, а также для дальнейшего оперативного планирования и точечной информационно-разъяснительной

работы [9]. По этой автоматизированной программе мониторинг в социальные сети «ВКонтакте», направленный на выявление действий граждан, пропагандирующих идеи религиозной вражды, разжигания ненависти, терроризма и экстремизма, удалось достигнуть больших результатов [10]. Средствами программы АИК была замечена высокая активность пользователей из Мангистауской области, интересующихся идеологией «псевдосалафизма». Это религиозное направление, к сожалению, набирает популярность среди некоторых групп населения [11].

Эксперты в области религиозных исследований классифицируют участников религиозных интернет-коммуни на три основные категории: ванильные, средние и агрессивные. К ванильной категории относятся индивиды, обладающие аффилиацией к не более чем пяти религиозным группам, которые чаще всего характеризуются нейтральными или миролюбивыми названиями, такими как «верующий мусульманин» или «последователь намаза». Бывает, школьники и студенты подписываются на одну из таких групп, практически любой из них может стать приверженцем ДРТ, что может несомненно повлечь их к интенсивному погружению в деструктивные религиозные доктрины, если вовремя не провести с ними разъяснительную работу. Интересно отметить, что первоначальные интересы, возможно, направлены на вполне безвредные группы с мирными названиями, такими как «путеводитель верующего». Однако со временем эти группы могут рекомендовать своим подписчикам другие ресурсы, что может привести к углублению их интереса и усилению религиозного ангажирования. Так, если пользователь связан с 10 до 50 религиозных ресурсов, он начинает пытаться глубже осмыслить догмы вероучения. Имеются индивиды, чья аффилиация превышает 50 ресурсов. Такие люди часто демонстрируют усиленное религиозное проникновение, и среди них можно обнаружить лиц с решительными идеологическими позициями. С другой стороны, те, кто связан с 50 или даже более чем с 100 религиозными страницами, часто погружаются в религиозное пространство со всей полнотой души, и многие из них могут выразить решительные идеологические позиции или даже радикальные взгляды. Такие с головой ушли в религию, и среди них немало агрессивно настроенных правоверных. Некоторые индивиды связаны с личностями, которые были осуждены за религиозную экстремистскую пропаганду. В свете этого, существует система мониторинга популярной среди молодежи социальной платформы «ВКонтакте». Молодая аудитория, будучи наиболее подверженной, влиянию, может иногда ошибаться в своем духовном поиске, что подталкивает специалистов к необходимости ранней профилактики.

В ходе выявления потенциально опасных групп осуществляется информирование сообщества о рисках, которые может нести за собой их религиозный интерес. Иногда, минимальное предупреждение на личной странице пользователя может стать достаточным стимулом для его самостоятельного отказа от участия в таких группах. Что касается тех, кто находится в «средней» категории по уровню религиозной активности, с ними осуществляется диалог со стороны религиоведов, которые могут разъяснить потенциальную опасность определенных ассоциаций. Лица из «агрессивной» категории, связанные с 50 или более религиозными ресурсами, часто классифицируются как радикалы. Многие из них ассоциированы с течениями, которые официально запрещены на территории Казахстана. Таких уже необходимо привлекать к ответственности. Для этого производится документирование и фиксация, в том числе делается скриншот интернет-страницы с материалами религиозного содержания и отправляется на религиоведческую экспертизу при Комитете по делам религий Министерства информации и общественного развития [12]. После положительного результата причастного лица можно привлечь к административной ответственности по ст. ст. 453 КоАП РК (публикация информации на интернет-ресурсах, направленных на разжигание религиозной ненависти, пропаганду экстремизма и терроризма) и 490 КоАП РК (Нарушение законодательства Республики Казахстан о религиозной деятельности и религиозных объединениях). Для этого сотрудниками полиции, а именно сотрудниками УПЭ проводятся ОРМ по установлению местонахождения правонарушителей.

После чего они доставляются в УДР для проведения профилактической беседы и составления административного протокола.

Для достижения максимальной эффективности в противодействии экстремизму в глобальной сети Интернет, органы внутренних дел должны располагать рядом критически важных ресурсов. Приведем детальный анализ каждого из них:

1. Правовая основа противодействия экстремизму в сети Интернет. Стойкая и четко определенная правовая рамка является ключевым фактором. Она должна не только определять, что именно понимается под экстремизмом в контексте сети, но и предоставлять четкие механизмы для идентификации, расследования и пресечения такой деятельности. Кроме того, такая правовая база должна соответствовать международным стандартам и учитывать права человека.

2. Квалификация сотрудников оперативных подразделений. В эру цифровизации и быстрого развития технологий, высокая квалификация и профессиональная подготовка сотрудников становятся неотъемлемым условием успешным противодействием с экстремизмом в Интернете. Обучение, повышение квалификации и специализированные курсы по кибербезопасности, расследованию цифровых следов и др., должны стать обязательной частью подготовки.

3. Материально-техническое обеспечение. Эффективное оборудование и программное обеспечение, такие как современные системы мониторинга, аналитические инструменты и т.д., необходимы для оперативного выявления, анализа и реагирования на угрозы в реальном времени.

4. Организационно-штатные мероприятия. Оптимальная структура подразделений, четкая система координации между различными службами и эффективное распределение обязанностей позволят максимально использовать ресурсы и реагировать на угрозы вовремя. Важно также уделять внимание межведомственному и международному сотрудничеству для обмена опытом и информацией.

Заключение. Подводя итоги подраздела «Основные направления совершенствования деятельности органов внутренних дел по противодействию религиозному экстремизму» необходимо подчеркнуть нижеследующие ключевые моменты.

В современном мире, где угрозы терроризма и экстремизма становятся всё более актуальными, профессиональная подготовка и повышение квалификации сотрудников ОВД являются приоритетом. Обучение охватывает множество аспектов: от изучения динамики религиозной ситуации в стране до методов информационного противодействия распространению радикальных идей.

Специализированные центры подготовки, такие как Центр подготовки специалистов УИС по противодействию экстремистской идеологии и Центр подготовки специалистов по антитеррору при Алматинской Академии МВД Республики Казахстан, играют ключевую роль в этом процессе. Они не только обеспечивают практические навыки, но и проводят исследования, анализируют зарубежный опыт и разрабатывают методики обучения.

Подготовка и повышение квалификации сотрудников ОВД в области противодействия терроризму и экстремизму – это не только ответ на текущие угрозы, но и профилактика возможных будущих вызовов. Учитывая сложившуюся ситуацию в мире, а также особенности религиозного и социокультурного контекста Республики Казахстан, акцент на обучение и повышение квалификации органов внутренних дел является стратегически важным направлением, обеспечивающим безопасность государства и его граждан.

Также предлагается на базе указанных центров создать лаборатории, где бы проходила подготовка специалистов в узкоспециализированных направлениях, таких как психофизиологические и лингвистические исследования в области противодействия экстремизму и терроризму, что обеспечит не только формирование высококвалифицированных специалистов, но и будет способствовать развитию научных исследований в данных сферах.

Для успешного осуществления противодействия экстремизму в пространстве Интернета выдвигается ряд задач. Среди них:

- Формирование адекватного правового фундамента, направленного на регулирование активности органов внутренних дел в сфере противодействия экстремистским проявлениями в цифровой сети Интернет и координации с другими органами правопорядка, а также с контролирующими структурами в области связи. Вероятно, решение данного вопроса может быть достигнуто путем издания совместного межведомственного приказа «Об утверждении Инструкции по организации информационного взаимодействия в сфере противодействия экстремизму в глобальной компьютерной сети Интернет». Предполагается взаимодействие Министерства внутренних дел, Генеральной прокуратуры, Комитета национальной безопасности РК, Министерство культуры и информации и Министерство цифрового развития, инновации и аэрокосмической промышленности;

- Осуществить единую закупку для всех территориальных подразделений по противодействию с экстремизмом аппаратно-программных комплексов «АИК» и ввести в организационно-штатную структуру У(О)ПЭ ДП регионов отделы (отделений) «К», в задачи которых вменить мониторинг и информационное противодействие в Интернет-ресурсах, мессенджерах и социальных сетях, а также создать цифровые централизованные базы учета с целью пресечение выявленных экстремистских проявлений.

Список использованных источников

1. Центр по подготовке специалистов уис по противодействию экстремистской идеологии. Костанайская Академия МВД РК // Интернет-ресурс: https://kostacademy.edu.kz/centr_ekstremizm_rus/ (дата обращения: 01.07.2024).

2. Hamdy A Hassan. Religion as a Security Threat Case Studies of Extremist Christian Movements in Africa // Journal of Religion in Africa 51 (2021) 426–451// Internet source: https://brill.com/view/journals/jra/51/3-4/article-p426_9.xml?ebody=full%20html-copy1 (access data: 01.07.2024).

3. Информация об итогах реализации Плана мероприятий по реализации Концепции государственной политики в религиозной сфере Республики Казахстан на 2017 - 2020 годы // Интернет ресурс:<https://www.gov.kz/memleket/entities/din/documents/details/24370?directionId=2823&language=ru> (дата обращения: 01.07.2024).

4. Е.М. Бимолданов. Инфокоммуникационные технологии как инструмент распространения экстремистской идеологии // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова. – 2023. – №2 (75). – С.85-92.

5. 300 курсантов Академии МВД Алматы приняли присягу // <https://www.zakon.kz/obshestvo/6409947-300-kursantov-akademii-mvd-almaty-prinyali-prisyagu.html>

6. В алматинской академии МВД начнут готовить специалистов по борьбе с киберпреступностью // Интернет-ресурс: <https://informburo.kz/novosti/v-almatinskoi-akademii-mvd-nacnut-gotovit-specialistov-po-borbe-s-kiberprestupnostyu> (дата обращения: 01.07.2024).

7. Статистические данные Департамента по противодействию экстремизму МВД РК.

8. Государственная политика в сфере религий // Интернет-ресурс: <https://www.kmge.kz/государственная-политика-в-сфере-рел/> (дата обращения: 01.07.2024).

9. Более 3,5 тысяч материалов в интернете признаны экстремистскими в Костанае // Интернет-ресурс:<https://top-news.kz/bolee-3-5-tysjach-materialov-v-internete-priznany-jekstremistskimi-v-kostanae/> (дата обращения: 01.07.2024).

10. Как религиозные деструктивные течения разворачивают бурную деятельность в интернете // Интернет-ресурс: https://tumba.kz/kolonka-redactora/32-kolonka-redactora/55663-Kakreligioznye_destruktivnye_techenija_razvorachivajut_burnuju_dejatelnostv_internete_Gulmira_Balgozh_aeva.html (дата обращения: 01.07.2024).

11. Азат Тасболат: Вербовщики ДРТ активны в Интернете // Интернет-ресурс: <https://kazislam.kz/azat-tasbolat-verbovshhiki-drt-aktivny-v-internete/> (дата обращения: 01.07.2024).

12. Скажи, на кого ты подписан// Интернет-ресурс: <https://avestnik.kz/skazhi-na-kogo-ty-podpisan/> (дата обращения: 01.07.2024).

Сведения об авторах

Мухитдинов А.А. – начальник центра по подготовке специалистов по противодействию киберпреступности, Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, подполковник полиции.

Байсейитова А.Т. – начальник факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД РК им. М. Е. Есбулатова, д.ю.н., ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Мухитдинов А.А. – киберқылмысқықарсы іс-қимыл мамандарын даярлау орталығының бастығы, Мақан Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы, полиция подполковнигі.

Байсейітова Ә.Т. – ҚР ІІМ М.Е. Есболатов ат. Алматы академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, з.ғ.д., қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Mukhitdinov A.Akh. – head of the center for training specialists in countering cybercrime, Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Yesbulatov, Lieutenant Colonel of Police.

Bayseitova A.T. – Head of the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M.E. Yesbulatov, Doctor of Law, associate professor, police colonel.

Б.Б. Тельтаев¹, М.У. Калыбеков¹, А.Н. Касымов¹

¹ Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

ВЕДОМСТВОЛЫҚ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МЕН СПОРТ БОЙЫНША ТЫҢДАУШЫЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ

Бұл мақала жоғары оқу орындарының оқушыларын дене шынықтыруға оқыту процесін жүзеге асырудың жаңа инновациялық тәсілдерін зерттеуге арналған.

Осы мақаланың өзектілігі тыңдаушылардың міндетті дене дамуындағы инновациялық технологиялардың рөліне байланысты. Бұл оларды қолдану мұғалімге сабақтың әртүрлі формаларын таңдауға мүмкіндік беретіндігімен түсіндіріледі, оның барысында қозғалыс белсенділігі, оның түрлері, формалары, тыңдаушы үшін жүктеме көрсеткіштері анықталады. Бұл ретте осындай технологияларды пайдалана отырып сабақтардың нәтижелері білім беру стандарттарына сәйкес келеді. Жұмыста дене шынықтыруды оқытудың жаңа әдістері мен технологияларын іздеудің өзектілігі мен рөлі қарастырылып, мотивациялық механизмнің маңыздылығы атап өтілді. Автор сонымен қатар дене шынықтыру және спорт саласындағы мамандардың құзыреттілігін қалыптастырудағы заманауи тәсілдер мен тетіктердің ерекшеліктерін ақпараттық қоғамның талаптарына сәйкестігі тұрғысынан талдады. Жұмыс қорытындысы бойынша жоғары оқу орындарында дене шынықтыруды оқытудың қазіргі заманғы жүйесінің негізгі элементтері бөлінді, цифрландыру және жас ұрпақтың ақпараттық-коммуникациялық ілгерілеуі тұрғысынан ескірген оқыту жүйесінің бірқатар кемшіліктері атап өтілді.

Түйінді сөздер: дене шынықтыру, инновация, спорт, белсенділік, тыңдаушы, оқыту.

Современные подходы к обучению слушателей физической культуре и спорту в ведомственных учебных заведениях

Данная статья посвящена изучению новых инновационных подходов к реализации процесса обучения физической культуре учащихся высших учебных заведений.

Актуальность настоящей статьи обусловлена ролью инновационных технологий в обязательном физическом развитии слушателей. Это объясняется тем, что их использование, дает преподавателю возможность выбирать различные формы проведения урока, в ходе которых определяется двигательная активность, ее виды, формы, показатели нагрузки для слушателя. При этом результаты занятий с использованием таких технологий соответствуют образовательным стандартам. В работе рассмотрена актуальность и роль поиска новых методов и технологий преподавания физкультуры, а также отмечена значимость мотивационного механизма. Автором также проанализирована специфика современных подходов и механизмов в формировании компетентности специалистов сферы физической культуры и спорта в контексте соответствия требованиям информационного общества. По итогу работы выделены ключевые элементы современной системы преподавания физкультуры в ВУЗах, отмечен ряд недостатков устаревшей системы обучения с точки зрения цифровизации и информационно-коммуникационного прогресса молодого поколения.

Ключевые слова: физическая культура, инновации, спорт, активность, слушатель, преподавание, обучение.

Modern approaches to teaching students physical culture and sports in departmental educational institutions

This article is devoted to the study of new innovative approaches to the implementation of the process of teaching physical culture to students of higher educational institutions.

The relevance of this article is due to the role of innovative technologies in the compulsory physical development of students. This is due to the fact that their use gives the teacher the opportunity to choose various forms of teaching, during which motor activity, its types, forms, and load indicators for the listener are determined. At the same time, the results of classes using such technologies comply with educational standards. The paper considers the relevance and role of the search for new methods and technologies of physical education teaching, as well as the importance of the motivational mechanism. The author also analyzes the specifics of modern approaches and mechanisms in the formation of competence of specialists in the field of physical culture and sports in the context of compliance with the requirements of the information society. As a result of the work, the key elements of the modern system of physical education teaching in universities are highlighted, a number of shortcomings of the outdated education system in terms of digitalization and information and communication progress of the younger generation are noted.

Key words: physical culture, innovations, sport, activity, the listener, teaching, teaching.

Кіріспе. Қазақстанның жоғары білім беру контекстіндегі мемлекеттік саясатының басым міндеттері оның сапасын үнемі арттыру, оның мазмұны мен оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру нысандарын жаңарту; жастардың бойында заманауи дүниетанымды қалыптастыруға, шығармашылық қабілеттері мен дербес ғылыми таным мен өзін-өзі тәрбиелеу және жеке тұлғаны өзін-өзі жүзеге асыру дағдыларын дамытуға бағытталған білім беру инновацияларын, ақпараттық технологияларды енгізу болып табылады.

Ведомстволық оқу орындарында тыңдаушылар үшін дене тәрбиесін оқыту әдістемесі айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Дене шынықтыруды оқыту тетігі тұрғысынан негізгі міндеттерді шешу бағыттары оқу-тәрбие қызметінің инновациялық сипаты болып табылады.

Дене шынықтыру және спорт ведомстволық оқу орындарының тыңдаушыларын оқытудың интерактивті, инновациялық жүйелері мен әдістерін зерттеудің өзектілігі осы санат олардың алдына қойылған кез келген міндеттерді орындау үшін елдің ПО кадрларымен сапалы қамтамасыз етудің кепілі болып табылатындығымен айқындалған. Сонымен қатар, дене шынықтыру пәні аясында білім берудің ескірген жүйесі оқыту проблемасының маңыздылығында ерекше рөл атқарады.

Оқыту әдістері мен жүйелерін және оқу процесін зерттеу мәселелеріне шетелдік ғалымдардың көптеген еңбектері арналған, олардың арасында осы мақала аясында мыналарды атап өткен жөн: Вилингман Д.Т., Дунлоски Дж., Равсон К.А., Марш Е. Дж., Натан М. Дж. және т.б.

Негізгі бөлім. Сонымен, болашақ дене шынықтыру оқытушыларын даярлау процесінде олардың жастар денсаулығын нығайту мәселелері бойынша салааралық ғылыми зерттеулердің нәтижелерін пайдалану қабілетін қалыптастыру мәселесі ерекше өткір тұр. Жастарды белсенді дене шынықтыру-сауықтыру іс-шараларына тарта алатын, сондай-ақ осындай іс-шаралар кезінде тыңдаушылардың тек оқытушылармен ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен де, яғни оқытудың интерактивті әдістерін қолдана алатын оқытушылармен де кең өзара әрекеттесуіне жағдай жасай алатын дене шынықтыру оқытушыларын даярлау мәселесі өзекті болып табылады. Мұндай мамандарды даярлау процесінің негізгі шарттарының бірі - интерактивті әдістерді білім беру технологиясының бір бөлігі ретінде ғана қолдану.

Мамандар тыңдаушыларды сауықтырудың инновациялық бағдарламаларын іске асырудың шұғыл қажеттілігі бар деп мәлімдейді. Ғалымдардың пікірінше, тыңдаушыларға арналған дене тәрбиесінің заманауи бағдарламалары: мәдениет деңгейін арттыруға;

психикалық денсаулықты сақтауға; салауатты өмір салты үшін тұрақты мотивацияларды қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Әртүрлі зерттеулер спортқа бағытталған тәсіл мен тыңдаушылардың психофизикалық қасиеттеріне негізделген дене шынықтыру сабақтары арасында айтарлықтай оң корреляция бар екенін көрсетеді. Сонымен қатар, әртүрлі спорттық бұқаралық жарыстар оқушылардың психикалық денсаулығына оң әсер етеді. Сонымен қатар, әдеби дереккөздерді, сондай – ақ байқау практикасын талдау қорытындысы бойынша автор тыңдаушылар арасында дене шынықтыру мен спортты оқыту мен оқытудың екі негізгі инновациялық тәсілін бөліп көрсетті - оларға тыңдаушыларға тұлғалық-бағдарланған тәсіл және оқу процесінде интерактивті технологияларды қолдану жатады.

Тыңдаушының жеке басына бағытталған жаңа уақыттағы дене шынықтыру сабағы оның қабілеттеріне, тілектері мен мүмкіндіктеріне бағытталған. Тұлғаға бағытталған жаттығу бұл:

- әр тыңдаушының топ жұмысына қызығушылық ауа-райын құру;
- сабақта тыңдаушыға өзі үшін ең маңызды әрекеттерді таңдауға мүмкіндік беретін дидактикалық материалды қолдану;
- оқушылардың субъективті тәжірибесін ашуға мүмкіндік беретін сабақта оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастырудың әртүрлі формалары мен әдістерін қолдану;

Интерактивті тәсілге келетін болсақ, мұнда бастапқыда физиологтар ақпаратты қабылдаудың белсенді сипатына назар аударғанын атап өткен жөн. Позитивті эмоцияларды сезінетін адам «қабылдау карталарын» оңай жасайды және олар жақсырақ көрсететін болады. Бұл дегеніміз, оның ішінде тыңдаушылар тәжірибе мен идеяларды оңай және дәл еске түсіреді және түсінеді [1, 17]. Яғни, егер тыңдаушы оқу процесінің белсенді қатысушысы болса, ол ақпаратты жақсы есте сақтайды. Оқытудың интерактивті әдістері осы қағидаға негізделген.

Интерактивті оқытудың мақсаты - тыңдаушы өзінің табыстылығын, зияткерлік кемелдігін сезінетін, білім беру процесінің өзін нәтижелі ететін оқудың қолайлы жағдайларын жасау.

Интерактивті оқыту эмоцияларды, сананы белсендіреді, бұл жақсы есте сақтауға ықпал етеді. Оқыту мен есте сақтау ақпараттың жаңа, ерекше түрде берілуіне ықпал етуі мүмкін, бұл біздің миымызда бұрыннан қалыптасқан заңдылықтар мен үлгілерге сәйкес келмейді. Эмоциялар арқылы есте сақтауды белсендіру практикалық дене шынықтыру сабақтарында қолданылуы мүмкін: нақты жаттығуларды, олардың мақсаттарын талдау үшін шағын топтарда жұмыс істеу, имитациялық және белсенді ойындарға қатысу. Дене шынықтыру циклінің пәндерін зерделеу кезінде миға шабуыл әдісін, синектика әдісін (ұқсастыққа негізделмеген әдістер), күшті әсер ететін ассоциация әдісін (метафораларды қолдану) қолданған жөн.

Жоғарыда аталған мақсатқа жету үшін оқытушылар бұдан әрі талқыланатын инновациялық технологияларды қолдануы керек деп есептейміз. Алайда, басында біз инновациялық технологиялардың әдеттегі оқыту жүйесінен қандай артықшылықтары мен айрықша сипаттамалары бар екенін анықтаймыз.

Біріншіден, басты айырмашылық - олардың бағыты оқыту процесінің өзіне емес, оқыту әдістерінің белгілі бір жиынтығын беретін түпкілікті нәтижеге бағытталған. Осылайша, бірінші ерекшелігі - белгілі бір инновациялық нәтижеге қол жеткізу, яғни дәстүрлі нәтижемен салыстырғанда жаңа болып табылады [2].

Екіншіден, инновациялық технологияларды енгізудің мақсаты білім алушылардың білімін жинақтау емес, оларды практикалық қызметте қолдана білу болып табылады. Демек, мақсат білімнің өзі емес, оның өмірде практикалық қолданылуы.

Үшіншіден, инновациялық технологиялардың айырмашылығы - білім беру процесінде білім алу тәсілі - бұл белсенді тәсіл. Бұл айырмашылық алдыңғысымен тығыз байланысты, өйткені инновациялық технологияларды қолданған кезде тыңдаушы белгілі бір ережелер мен

нормаларды есте сақтаудан емес, оны қызықтыратын сабақтың мақсатына жету процесінде білім алады. Мұндай білім саналы қажеттілік процесінде біртіндеп жинақталады.

Келесі ерекшелігі - бұл технологиялар тыңдаушылардың білімге қол жеткізу қызметін жүзеге асыруға жағдай жасайды. Бірақ сонымен бірге білімнің өзі (теориялық тұрғыдан) сабақтың негізгі мақсаты болып көрінбейді, өйткені бірінші кезекте оқушылардың білімін қалыптастыру үшін білім беру ортасы ретінде жұмыс істейтін оқу кеңістігін ұйымдастыру болып табылады.

Бесіншіден, инновациялық технологиялар оқытушы мен тыңдаушының сабақтағы қарым-қатынасының мәнін өзгертеді. Оқытушы барлық білім беру кеңістігін ұйымдастырушы ретінде көрінеді, ол белгілі бір кеңесші, сарапшы болып келеді. Сабақты ұйымдастыруға, оны дайындауға үлкен рөл беріледі - дайындық мұндай сабақтарды ұйымдастырудың негізі болып табылады.

Қорытындылай келе, инновациялық технологиялар - бұл тұлғаға бағытталған технологиялар, яғни жеке дамуға бағытталған. Бұл әр тыңдаушының жеке технологияға қол жетімділігіне бағытталған болып шығады.

Енді инновациялық технологиялардың кейбір түрлерін талдауға көшейік. Ғылыми және оқу әдебиеттерін, бірқатар оқытушылардың практикалық тәжірибесін талдай отырып, олардың көпшілігі сабақтарда инновациялық технологиялар ретінде ақпараттық (интерактивті) технологияларды бөлетіндігі анықталды. Оларды ақпараттық-коммуникативтік, компьютерлік және т.б. деп те аталады.

Дене шынықтыруда ақпараттық (интерактивті) технологияларды қолданған кезде кейбір бағыттарды бөліп көрсетуге болады:

1. Физикалық белсенділіктің адам ағзасына әсері, белгілі бір жаттығуды орындаудың дұрыс техникасы және т.б. туралы фильмдерді, бейнелерді визуалды әдіспен ұсыну. Мысалы, тыныс алу жаттығуларының сапалы бейнелерін көрсету тыңдаушыларға жаттығуларды орындау процесін жақсырақ түсінуге және одан көбірек ләззат алуға мүмкіндік береді.

Кәдімгі спортзалда дене шынықтыру сабақтарын өткізу арқылы тыңдаушылар стресс деңгейін сәл төмендету және спортпен шұғылданудан жаңа жағымды тәжірибе алу үшін теңіз жағалауына оңай ауыса алады. Бұл жағдайда компьютерлік материалдар жағаға құлаған толқындардың дыбысын да, тиісті бейнені де жаза алады;

2. Ойын жағдайларын, онлайн квесттерді және басқа формаларды модельдеу;

3. Онлайн тестілеу арқылы алынған білімді бақылау жүйесі (ойын түрінде болуы мүмкін);

4. Әл-ауқатты бағалау.

Әрине, компьютерлердің пайда болуы ақпаратты игеру сапасын едәуір арттыратын жаңа ақпараттық технологияларды қолдануға әкелді. Қазіргі уақытта оқытуда компьютерлерді пайдалану сабақтарды қызықты етудің ерекше мүмкіндігіне ие.

Компьютерді пайдалану мотивацияны арттыруға, тыңдаушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға, жоғары жағымды эмоционалды қанағаттануды қамтамасыз етуге, қызығушылықты, тапқырлық пен ойлауды дамытуға мүмкіндік береді.

Дене тәрбиесі жүйесін жақсарту үшін материалдық-техникалық базаны жетілдіру, педагогтардың біліктілігін арттыру, олардың жаңа теориялар мен әдістерді зерделеуі, бағдарламаларға инновациялық технологиялар мен әдістерді енгізу, дене тәрбиесін тыңдаушылардың денсаулығын сақтау және қолдау құралы ретінде жүзеге асыру қажет. Әр тыңдаушылардың денсаулығының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, сабақтарды ұйымдастыру және тыңдаушыларды белгілі бір денсаулық топтарына бөле отырып сабақ құру және жаттығулардың белгілі бір түрін орындаудың әр тобына бекіту сонымен қатар жетілдіру әдістеріне жатқызылуы мүмкін [3].

Қорытынды. Осылайша, осы жұмыстағы дене шынықтыру саласындағы инновация ведомстволық оқу орындарының қабырғаларында дене шынықтыру және спорт саласында талап етілетін процестердің тиімділігін сапалы арттыруды қамтамасыз ететін инновация

болып табылады. Ведомстволық оқу орындарында дене шынықтыруда заманауи педагогикалық технологияларды қолдану жүйесі тыңдаушының дене бітімін ғана емес, ақыл-ой қабілеттерін де ашу үшін барынша қолайлы жағдайлар жасайды және алған білімдерін, іскерліктері мен дағдыларын шығармашылықпен қолдануды қамтамасыз етеді. Дене және адамгершілік денсаулықты сақтау тыңдаушылардың жеке дене шынықтыруын қалыптастыруға ықпал етеді.

Дене шынықтыру сабақтарында тыңдаушылар қызметінің интерактивті формаларының пайда болуын жеке тұлғаға бағытталған педагогикалық парадигма және олардың шығармашылық ойлауын дамыту контекстіндегі оқытушылар қызметінің тенденциясы деп тануға болады. Тыңдаушыларды оқытудың осы инновациялық түрлерін қолдану олардың қызметін жеке маңызды бағытқа өзгертуге ықпал етеді. Педагогикалық тәжірибені одан әрі жүйелеу, белгіленген тақырып бойынша теориялық және практикалық эзірлемелерді жіктеу және технологиялардың, технологиялық карталардың осы принциптері бойынша қорытындылар ведомстволық оқу орындарында жеке тұлғаның дене шынықтыруын қалыптастыру бойынша педагогикалық инновацияны дамытуға ықпал етеді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Iermakov S.S., Cieślicka M., Muszkieta R. Physical culture in life of Eastern-European region students: modern state and prospects of development // Physical education of students. - 2015. - № 6. - P. 16-20
2. Пиянзина О. П., Семенова Т. Б. Использование информационно-коммуникационных технологий в формировании физического развития в педагогической деятельности ДОО / О. П. Пиянзина, Т. Б. Семенова // Наука и перспективы. – 2017. – № 1. – С. 15-22.
3. Тельтаев Б.Б. Қазақстан Республикасы ІІМ-нің ведомстволық оқу орындарында дене шынықтыру дайындығын өткізудің әдістемесін жетілдіру // «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан». – №3 (76). - 2023. - С. 394-400.

Авторлар туралы мәліметтер

Тельтаев Б.Б. - Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы Кәсіби даярлық факультеті Дене шынықтыру дайындығы кафедрасының доценті полиция подполковнигі.

Калыбеков М.У. - Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы Кәсіби даярлық факультеті Дене шынықтыру дайындығы кафедрасының доценті полиция подполковнигі.

Касымов А.Н. - Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы Кәсіби даярлық факультеті Дене шынықтыру дайындығы кафедрасының доценті полиция полковнигі.

Тельтаев Б.Б. - Доцент кафедры физической подготовки факультета профессиональной подготовки Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции.

Калыбеков М.У.- Доцент кафедры физической подготовки факультета профессиональной подготовки Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции.

Касымов А.Н. - Доцент кафедры физической подготовки факультета профессиональной подготовки Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова полковник полиции.

Teltaev B.B. - Associate Professor of the Department of Physical Training of the Faculty of Vocational Training Almaty Academy Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov Police Lieutenant Colonel.

Kalybekov M.U. - Associate Professor of the Department of Physical Training of the Faculty of Vocational Training Almaty Academy Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov Police Lieutenant Colonel.

Kasymov A.N. - Associate Professor of the Department of Physical Training of the Faculty of Vocational Training Almaty Academy Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov Police Colonel.

ЖАС МАМАНДАР СӨЗ АЛАДЫ

СЛОВО МОЛОДЫМ

THE WORD TO THE YOUNG

Н.Ж. Темиргалиев¹, А.Р. Баргаринов¹

¹Костанайская академия МВД РК имени Ш. Кабылбаева, Костанай, Казахстан

ПЕРЕВОДЧИК В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ КАЗАХСТАНА

Научная статья анализирует ключевую роль переводчиков в уголовном процессе Республики Казахстан, изучая их правовой статус и их центральную функцию в защите прав и законных интересов всех участников процесса. В статье подробно обсуждаются законодательные нормы, регулирующие обязанности и ответственность переводчиков в судебной системе, подчеркивая важность точности языка в юридических процедурах. Подчеркивается, что переводчики оказывают значительное влияние на целостность и законность судебных процессов благодаря точности перевода, что обеспечивает эффективное донесение доказательств и справедливое правосудие. Точность языкового перевода напрямую влияет на результаты юридических решений, укрепляя принципы справедливости и равенства перед законом.

Предложены несколько законодательных усовершенствований для укрепления рамок, ограничивающих роль переводчиков в уголовных процессах. Предлагается расширение прав переводчиков на внесение замечаний по юридическим документам, что, по мнению автора, повысит процедурную прозрачность и ответственность. Путем сравнения международной практики исследуется, как различные юрисдикции справляются со сложностями многоязычия в юридической среде. В заключении предлагаются изменения в уголовно-процессуальное законодательство в целях его совершенствования.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, переводчик, язык судопроизводства, специалист, доказательства, права и обязанности, процессуальные документы.

Қазақстанның қылмыстық сот ісін жүргізудегі аудармашысы

Ғылыми мақала аудармашылардың Қазақстан Республикасының қылмыстық процесіндегі негізгі рөлін талдайды, олардың құқықтық мәртебесін және процестің барлық қатысушыларының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудағы Орталық қызметін зерттейді. Мақалада аудармашылардың сот жүйесіндегі міндеттері мен жауапкершілігін реттейтін заңнамалық нормалар егжей-тегжейлі талқыланып, тілдің құқықтық процедуралардағы дәлдігінің маңыздылығы көрсетілген. Аудармашылар аударманың дәлдігі арқасында сот процестерінің тұтастығы мен заңдылығына айтарлықтай әсер етеді, бұл дәлелдердің тиімді жеткізілуін және әділ сот төрелігін қамтамасыз етеді. Тілдік аударманың дәлдігі заң алдындағы әділеттілік пен теңдік принциптерін нығайта отырып, заңды шешімдердің нәтижелеріне тікелей әсер етеді.

Қылмыстық процестердегі аудармашылардың рөлін шектейтін шеңберді нығайту үшін бірнеше заңнамалық жетілдірулер ұсынылды. Аудармашылардың заңды құжаттар бойынша ескертулер енгізу құқығын кеңейту ұсынылады, бұл автордың пікірінше, рәсімдік ашықтық пен жауапкершілікті арттырады. Халықаралық тәжірибені салыстыру арқылы әртүрлі юрисдикциялардың құқықтық ортадағы көптілділіктің қиындықтарын қалай шешетіні зерттеледі. Қорытындыда қылмыстық іс жүргізу заңнамасына оны жетілдіру мақсатында өзгерістер ұсынылады.

Түйінді сөздер: қылмыстық сот ісін жүргізу, аудармашы, сот ісін жүргізу тілі, маман, дәлелдемелер, құқықтар мен міндеттер, іс жүргізу құжаттары.

Interpreter in criminal proceedings in kazakhstan

The research article analyzes the key role of interpreters in criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan, examining their legal status and their central function in protecting the rights and legitimate interests of all participants in the process. The article discusses in detail the legislative norms governing the duties and responsibilities of interpreters in the judicial system, emphasizing the importance of language accuracy in legal procedures. It is emphasized that interpreters have a significant impact on the integrity and legitimacy of legal proceedings through the accuracy of translation, which ensures effective delivery of evidence and fair justice. The accuracy of language translation has a direct impact on the outcome of legal decisions, reinforcing the principles of fairness and equality before the law.

Several legislative improvements are proposed to strengthen the framework limiting the role of interpreters in criminal trials. An extension of translators' rights to comment on legal documents is proposed, which, according to the author, would increase procedural transparency and accountability. By comparing international practice, how different jurisdictions deal with the complexities of multilingualism in the legal environment is explored. The conclusion proposes amendments to the criminal procedure legislation in order to improve it.

Keywords: criminal procedure, interpreter, language of proceedings, specialist, evidence, rights and obligations, procedural documents.

Введение. Согласно действующему законодательству Республики Казахстан, процедуры, регулирующие уголовное судопроизводство, преимущественно осуществляются на государственном казахском языке. Однако законодательство также предусматривает возможность использования русского языка или других языков в определённых ситуациях, что обусловлено потребностями обеспечения прав и свобод всех участников процесса, включая обвиняемых, свидетелей и потерпевших и других лиц, которые могут не владеть казахским языком. Данная норма является частью уголовно-процессуального кодекса и направлена на поддержание принципа справедливости и равенства перед законом. Указанное положение подтверждается рядом ключевых нормативных правовых актов, которые регламентируют языковую политику в судебных процессах, обеспечивая тем самым доступность правосудия для всех слоёв населения [1; 2; 3; 4]. Включение нескольких языков в процесс уголовного судопроизводства способствует укреплению законности и доверия к судебной системе, а также способствует интеграции многоязычного населения в правовое поле Республики Казахстан.

Принимая во внимание упомянутое положение, орган расследования в рамках своих полномочий определяет язык, который будет использоваться в процессе рассмотрения уголовного дела. Однако следует учесть, что не все участники процесса обладают способностью свободно общаться на установленном языке. В связи с этим, законодательство Республики Казахстан предоставляет лицам, участвующим в судопроизводстве, право на использование своего родного языка или иного языка, который они считают более доступным для себя. Кроме того, национальное законодательство обеспечивает право на присутствие переводчика в процессе, а также гарантирует возможность бесплатного использования его услуг, что способствует соблюдению принципов справедливости и равенства (ч.3, ч.4 ст. 30

УПК РК). На наш взгляд, установленное уголовно-процессуальное положение представляет собой должное обеспечение полной и всесторонней защиты прав и законных интересов всех участников процесса, повышая тем самым качество и доступность правосудия.

Поскольку данная научная статья подготовлена в рамках диссертационного исследования, считаем целесообразным указать, что результаты проведенного анкетирования показывают следующее:

- подавляющее большинство опрошенных работников правоохранительных органов (88%) подчеркивают важность наличия переводчика в процессе досудебного производства, особенно когда один или несколько участников не владеют языком, на котором оно проводится;

- незначительная доля респондентов (12%) утверждает, что привлечение переводчика оправдано только в экстремальных случаях, когда подозреваемые или потерпевшие сталкиваются с языковым барьером.

Полученные данные свидетельствуют о широком признании необходимости языковой поддержки в уголовном процессе, что является критически важным для обеспечения справедливости и равноправия всех его участников. Данное обстоятельство подчеркивает роль многоязычия в укреплении правовой системы и необходимость интеграции компетентных переводческих услуг для поддержания принципов справедливости и доступности судопроизводства.

На наш взгляд, текущая позиция по вопросу участия переводчиков в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан обусловлена недостаточным уровнем исследовательского внимания к этой проблематике в рамках отечественной уголовно-процессуальной науки. Большинство значимых исследований в этой области были проведены процессуалистами из стран СНГ, которые опирались на устаревшие нормы законодательства [5, с. 74; 6, с. 59; 7, с.42].

Таким образом, возникает необходимость обновления и расширения научного фундамента по данной теме, включая современные тенденции и практики. Следует акцентировать внимание на разработке новых методологий и подходов, которые учитывали бы текущие реалии и требования справедливости в многоязычных обществах. Также важно проведение сравнительных исследований, которые помогли бы выявить лучшие практики и наработки в области уголовного судопроизводства и переводческой деятельности, способствующие укреплению правовой системы и обеспечению равенства всех участников процесса перед законом.

Основная часть. Исследуя данную проблематику в зарубежных странах, следует сказать, что в них, вопрос доступности переводческих услуг в судопроизводственном процессе разрешается через комплекс законодательных и практических инициатив, нацеленных на гарантирование права каждого участника процесса на понимание и возможность быть понятым.

В ряде стран Запада, включая большинство государств Европы и США, существуют законодательные требования к предоставлению квалифицированных переводческих услуг в ходе судебных разбирательств, если участники процесса не владеют языком, на котором ведется судопроизводство.

В США и Канаде уделяется значительное внимание квалификации переводчиков. Такие специалисты обязаны проходить процедуру аккредитации и регулярно обновлять свои знания и навыки через специализированное обучение, чтобы поддерживать свою профессиональную пригодность [8].

Некоторые страны внедрили технологические инновации для облегчения доступа к переводческим услугам. Примером может служить использование видеосвязи для удаленного включения переводчиков в судебные процессы, что

позволяет обеспечить их доступность вне зависимости от географического расположения участников [9].

Анализ уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан выявил ряд нерешенных вопросов, требующих дополнительных разъяснений, касающихся роли и обязанностей переводчиков в судебном процессе. Отметим следующие ключевые аспекты, которые остаются неопределенными в действующем законодательстве:

1. Удостоверение владения языком переводчиком: Необходимо уточнить, обязан ли переводчик предоставлять подтверждение своей квалификации владения соответствующими языками, что важно для гарантии качества переводческих услуг в уголовных процессах.

2. Ограничение количества переводчиков в одном уголовном деле: Следует определить максимально допустимое число переводчиков, задействованных в одном деле, чтобы избежать излишней трудоемкости и потенциальной путаницы в процессуальной документации.

3. Участие многоязычных переводчиков: Необходимо разъяснить, допускается ли вовлечение переводчиков, владеющих несколькими языками, что может способствовать ускорению процесса и снижению затрат на организацию переводческих услуг.

4. Право переводчика на комментирование перевода процессуальных документов: Важно установить, имеет ли переводчик право высказывать замечания по качеству и точности переводов официальных документов, что может повлиять на справедливость и прозрачность судебного разбирательства.

Разрешение этих вопросов потребует дополнительного анализа и возможного изменения законодательства, что сделает уголовно-процессуальные процедуры более четкими и справедливыми для всех участников.

В соответствии с действующим законодательством, переводчик — это нейтральное лицо, владеющее необходимым языком и привлеченное для работы в следственных и судебных процессах. Он участвует в случаях, когда участники процесса, включая подозреваемых, обвиняемых, подсудимых, их защитников, потерпевших, гражданских истцов и ответчиков, а также свидетелей, не владеют языком производства. Переводческие услуги также могут охватывать письменные документы. К переводчикам относятся также специалисты, владеющие жестовым языком, для общения с людьми, потерявшими способность к речи или слуху (ст. 81 УПК РК).

В научном дискурсе присутствуют различные мнения относительно роли переводчика в уголовном процессе. Общепринятый взгляд заключается в том, что переводчик является квалифицированным специалистом, поскольку эффективное выполнение его функций требует глубоких знаний и умений в области исходного и целевого языков [10, с.7; 11, с.29]. Однако существует альтернативная интерпретация, согласно которой переводчик не соответствует классическому пониманию специалиста [12, с.80].

С точки зрения законодательства, приглашенное лицо в роли специалиста должно предоставить подтверждение своих специальных знаний, приобретенных через профессиональное обучение или практическую деятельность, согласно п.5 ст. 7 УПК РК. В случае отсутствия такого подтверждения, лицо не может выступать в процессе в качестве специалиста. Однако в отношении переводчика казахстанское законодательство не ставит требования о специальной профессиональной подготовке; достаточно наличия необходимого языкового знания или понимания жестового языка для общения с лицами, имеющими ограничения в речи или слухе. Таким образом, на сегодняшний день, вызванное в качестве переводчика лицо не обязано подтверждать свои знания, если оно согласно участвовать в процессе и не

подвергается отводу. В этой связи, переводчик не может быть классифицирован как специалист в процессуальном смысле.

Мы поддерживаем мнение, что переводчик и специалист выполняют различные роли в уголовном процессе. В первую очередь, переводчик играет центральную роль в уголовном судопроизводстве, выполняя ключевые функции, которые способствуют эффективному осуществлению правосудия и защите прав и законных интересов граждан [5, с.41].

Тем не менее, существует значительный риск потери или искажения доказательной базы из-за недочетов в переводе, что потенциально приводит к внесению в материалы дела неверных данных. Данное обстоятельство предъявляет высокие требования к четкости перевода и тщательному изучению переводчиком процессуальной документации, которую он уполномочен подписывать. Несоблюдение данных требований может влечь за собой уголовную ответственность переводчика согласно ч. 5 ст.81 УПК РК.

В контексте сбора и анализа доказательств, процессуальное взаимодействие с участниками, которые не владеют языком судопроизводства, происходит посредством переводчика, что создает необходимость в гарантиях против возможных искажений, спровоцированных личным восприятием переводчиком предоставляемой информации. Следовательно, точность и профессиональная компетентность переводчика в передаче информации являются ключевыми для обеспечения правильности судебного процесса.

Однако часто переводчики не обладают необходимыми знаниями специфической юридической терминологии, которая отличается особой сложностью и уникальностью [13]. Отсутствие глубокой специализации в юридической лексике может привести к ошибочным интерпретациям правовых документов, что затрудняет адекватное понимание и анализ доказательств в рамках уголовного разбирательства.

Изучение уголовно-процессуального законодательства показывает, что количество задействованных в уголовном процессе переводчиков коррелирует с количеством языков, необходимых для общения с участниками процесса, не владеющими языком судопроизводства. В ситуациях, где один переводчик компетентен в нескольких требуемых языках, его участие может оказаться достаточным, при условии отсутствия законных оснований для его отвода. Эффективность такого подхода обусловлена способностью переводчика охватить разнообразные языковые потребности без необходимости привлечения дополнительных специалистов.

Уголовно-процессуальное законодательство признает переводчика полноправным участником уголовного процесса, наделяя его обширным спектром прав и обязанностей, которые касаются выполнения его функций. В соответствии с законодательством, никакого обязательства участвовать в качестве переводчика на граждан не возлагается. Включение в процесс возможно только с добровольного согласия переводчика, которое может быть предоставлено как в письменной, так и в устной форме [14, с.50]. Таким образом, критическим фактором является добровольность участия, что гарантирует соблюдение правовых стандартов и обеспечивает эффективное и справедливое правосудие

В соответствии с нормами уголовно-процессуального законодательства, лицо, приглашенное в качестве переводчика, вправе отказаться от участия в процессе. Основания для такого отказа могут быть различны, включая личное нежелание участвовать, значительную занятость или недостаточную квалификацию для выполнения задач переводчика. Причины отказа не обязаны быть уважительными и могут основываться на личном усмотрении приглашенного лица.

На практике обеспечение участия квалифицированных переводчиков в

уголовных процессах представляет собой значительные трудности. Юридическая литература предлагает различные меры для решения этой проблемы, в том числе инициативы по привлечению переводчиков через государственные структуры, научные институты и частных лиц [15, с.523].

Для решения вопроса недостатка квалифицированных переводчиков целесообразно использовать законодательные положения, обязывающие соответствующие организации предоставлять переводчиков по требованию органов уголовного преследования. При этом требования должны быть исполнены в предусмотренные сроки, но не позднее чем через трое суток после их предъявления, в соответствии с ч. 5 ст. 32 УПК РК.

Бесспорно, что в уголовном судопроизводстве переводчик играет ключевую роль, обеспечивая точность коммуникации, необходимой для соблюдения справедливости и защиты прав участников процесса. Эффективность его работы напрямую влияет на достоверность и правильность принимаемых процессуальных решений, так как от точности перевода зависит законность оценки доказательств, собранных во время следственных и судебных действий.

Выполнение переводческих функций в рамках уголовного судопроизводства требует не только владения исходным и целевым языками на высоком уровне, но и глубокого понимания специфики юридической терминологии, что включает не только знание особенностей правовых документов, но и способность корректно интерпретировать и переводить нормативные акты, обладающие сложной структурой и содержанием. Юридический язык, характеризующийся строгостью стиля и точностью формулировок, требует от переводчика особой аккуратности и внимания к деталям, чтобы правильно передать смысл законодательных положений и обеспечить их правильное понимание всеми участниками процесса.

Учитывая сложность задач, стоящих перед переводчиками в уголовных делах, представляется целесообразным законодательно установить требования к доказательству их квалификации и профессиональной подготовки, что позволит гарантировать высокий стандарт качества переводческих услуг и в свою очередь укрепит доверие к правосудию и повысит его эффективность. В рамках УПК РК считаем целесообразным предусмотреть обязанность переводчика подтверждать свои компетенции через аккредитацию или профессиональную сертификацию, что станет залогом качественного и беспристрастного перевода в рамках уголовного судопроизводства. Кроме того, вопросы компетенции в системе органов внутренних дел являются неотъемлемой частью должного обеспечения эффективности всей правоохранительной деятельности [16].

Переводчик, участвующий в следственных действиях и осуществляющий подписание процессуальных документов, должен иметь возможность высказывать замечания относительно их оформления. Данное право коррелирует с его обязанностями по обеспечению точности перевода и юридической адекватности документации, что включает подтверждение её соответствия законодательным требованиям. Текущее законодательство, однако, ограничивает переводчика возможностью делать замечания только в протоколе судебного заседания (п. 2 ч. 3 ст. 81 УПК РК), что является недостаточным для полноценного выполнения его профессиональных функций.

Учитывая данный законодательный пробел, предлагается реформирование уголовно-процессуального законодательства, в целях расширения прав переводчиков на внесение корректив в любую процессуальную документацию, которую они обязаны подписывать. Предоставление таких полномочий позволит не только усилить законность и обоснованность процессуальных решений, но и повысить общую прозрачность и эффективность судопроизводства. Также это поспособствует защите прав всех участников процесса, поскольку переводчик как

юридически ответственное лицо будет иметь возможность гарантировать точность и правильное понимание досудебных и судебных материалов, внося свои замечания и предложения в официальные документы до их финального утверждения. На наш взгляд, расширение прав переводчиков в таком направлении укрепит доверие к правоохранительной системе и улучшит качество правосудия.

Заключение. В рамках стремления к усовершенствованию уголовно-процессуального законодательства и с целью адекватной реализации прав и защиты законных интересов переводчиков, а также для обеспечения эффективности уголовного судопроизводства, предлагается внести ряд поправок в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан:

1. В часть 3 статьи 81 предлагаем добавить пункт 7, который бы устанавливал право переводчика предъявлять замечания по оформлению документов, за точность перевода которых он несет ответственность. Данное право обеспечит возможность корректировки и точности документации, способствующей правильному правосудию.

2. В часть 4 той же статьи (81) предлагаем включить пункт 6, регламентирующий обязанность переводчика предоставлять подтверждение своих профессиональных компетенций. Предлагаемое изменение направлено на усиление доверия к квалификации переводчика и его способности адекватно выполнять возложенные на него функции.

3. Рекомендуются также добавить часть 7 в статью 81, которая будет определять, что количество переводчиков, участвующих в деле, должно соответствовать числу языков, требующихся для перевода. При наличии доказательств компетенции переводчика о владении несколькими языками, возможно его одиночное участие для выполнения переводческих задач.

Данные предложения направлены на повышение эффективности и точности переводческой деятельности в рамках уголовного судопроизводства, что важно для соблюдения процессуальной справедливости и защиты прав участников. Укрепление законодательной базы в рассматриваемой области станет залогом повышения качества уголовного судопроизводства и усиления правовой защищенности всех его участников.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029 (дата обращения 29.07.2024)
2. Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года № 151-1 «О языках в Республике Казахстан» // Казахстанская правда. 1997. 18 июля.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231/info>
4. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 22 декабря 2016 года № 13 «О некоторых вопросах применения принципа языка судопроизводства» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P160000013S>
5. Имамутдинова, Г. Я. Актуальные вопросы участия переводчика в уголовном процессе России: дис. ... канд. юрид. – Челябинск, 2011. – 273 с.
6. Аширбекова, М. Т. Принцип национального языка уголовного судопроизводства: дис. ... канд. юрид. наук – Саратов, 1984. – 177 с.
7. Александров, А. С. Язык уголовного судопроизводства: дис... д-ра юрид. наук – Нижний Новгород, - 2003. – 650 с.
8. Hale S. The Discourse of Court Interpreting: Discourse practices of the law, the witness and the interpreter - John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Netherlands, 2004. – 267 p.
9. Braun S. Recommendations for the use of video-mediated interpreting in criminal proceedings// Videoconference and Remote Interpreting in Criminal Proceedings, Publisher: Intersentia – 2012. <https://www.researchgate.net/publication/262047707>
10. Поврезнюк Г.И., Брушковский К.Б. Специалист в уголовном и гражданском судопроизводстве. – Алматы, - 2001 - 177 с.
11. Сорокотягин И.Н. Специальные знания в расследовании преступлений. – Ростов, - 1984. – 84 с.

12. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений. – М., - 2000. – 296 с.
13. Гуськова А.В. Функция переводчика в уголовном процессе: дисс... канд. юрид. наук. - Нижегородская академия МВД России. — Нижний Новгород, 2018. — 336 с.
14. Нургалиев Б.М., Кусаинова А.К., Беляева И.М. Участие переводчика в производстве расследования и его роль в установлении обстоятельств, имеющих значение для уголовного дела (по законодательству Республики Казахстан) // Вестник КРУ МВД России. - 2020. - №3 (49). – С.47-52
15. Ахметшина Ю.В. Проблематика привлечения переводчика в процесс досудебного и судебного разбирательства // МНКО. 2021. №2 (87). – С. 522-524
16. Баймуханов Е.М., Мухамеджан М.С. Особенности профессиональной подготовки кадров в высших учебных заведениях МВД Республики Казахстан// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова - 2023. - №3(79). – С. 382-388.

Сведения об авторах

Темиргалиев Н.Ж. - Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факультетінің докторанты, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы.

Баргаринов А.Р. - кандидат юридических наук, начальник кафедры ОРД Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, подполковник полиции.

Темиргалиев Н.Ж. – докторант факультета послевузовского образования, магистр юридических наук, полковник полиции. Костанайская академия МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева.

Баргаринов А.Р. - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ЖІҚ кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі.

Temirgaliev N. - Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, master of laws, police Colonel, Kostanay academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev.

Bargarinov A. - Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Police Lieutenant Colonel.

Е.С. Ермаков¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Косшы, Казахстан

К ПРОБЛЕМАМ ПЕРВОНАЧАЛЬНОГО ЭТАПА РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПОДДЕЛКОЙ ВИН КОДОВ И ГОСУДАРСТВЕННЫХ РЕГИСТРАЦИОННЫХ НОМЕРНЫХ ЗНАКОВ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ

Автор в статье рассматривает ряды проблем при первоначальном этапе расследования уголовных дел, связанных с подделкой вин кодов и государственных регистрационных номерных знаков транспортных средств. При расследовании преступлений, основной частью доказательств, являются доказательства полученные в день обнаружения совершения преступления. Согласно статистическим сведениям уголовные дела данной категории приостановлены в связи с неустановлением лица. Однако, при изучении уголовных дел, орган досудебного расследования ограничивается лишь рапортом о регистрации, допросом свидетеля и назначением судебной экспертизы. В связи с чем в данной статье рассмотрены следственные ситуации при первоначальном этапе расследования данной категории преступлений и пути их расследований.

Ключевые слова: доказательная база, негласный контроль, опознание, планирование, раскрытие, следственная версия.

Шараптық кодтарын жаландыруға және көліктердің мемлекеттік тіркіліміне тіркелуге тиісімділікке қатысты қылмыстарды тергеу бастапқы мәселелеріне

Мақалада автор вин кодтарды және көлік құралдарының мемлекеттік тіркеу нөмірлерін қолдан жасаумен байланысты қылмыстық істерді тергеудің бастапқы кезеңіндегі бірқатар мәселелерді қарастырады. Қылмыстарды тергеу кезінде дәлелдемелердің негізгі бөлігі қылмыс анықталған күні алынған дәлелдемелер болып табылады. Статистикалық мәліметтерге сәйкес осы санаттағы қылмыстық істер адамның анықталмауына байланысты тоқтатылды. Алайда, қылмыстық істерді зерделеу кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы тіркеу туралы баянатпен, куәдан жауап алумен және сот сараптамасын тағайындаумен ғана шектеледі. Осыған байланысты, осы мақалада қылмыстардың осы санатын тергеудің бастапқы кезеңіндегі тергеу жағдайлары және оларды тергеу жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: дәлелді негіз, жасырын бақылау, анықтау, жоспарлау, ашу, тергеу нұсқасы.

To the problems of the initial stage of investigation of crimes related to forgery of vin codes and state registration numbers of vehicles

The author in the article considers a number of problems at the initial stage of investigation of criminal cases related to the forgery of wine codes and state registration license plates of vehicles. When investigating crimes, the main part of evidence is evidence obtained on the day of detection of the crime. According to statistical data, criminal cases of this category are suspended due to failure to identify the person. However, in the study of criminal cases, the pre-trial investigation body is limited only to the report of registration, interrogation of witnesses and appointment of forensic

examination. In this regard, this article considers investigative situations at the initial stage of investigation of this category of crimes and ways of their investigation.

Keywords: evidence base, covert control, identification, planning, disclosure, investigative version.

Введение. В основе методики расследования определенных групп уголовных противоправных деяний лежит система научных положений, на основе которых разрабатываются методические рекомендации по их выявлению, расследованию и раскрытию. Таким образом, методика расследования правонарушений является одной из важнейших составляющих в криминалистической науке. Преступления, связанные с нарушением порядка учета автотранспортных средств — достаточно распространенные уголовные правонарушения. Поэтому анализу и исследованию проблем, которые могут возникать при расследовании подобного вида преступлений, особенно на первоначальном этапе необходимо уделять особое внимание. Напрашивается разработка современных частных методик расследования правонарушений, способствующих раскрытию вопросов, связанных с особенностями расследования преступлений, их раскрытий, а также профилактических мероприятий при помощи средств криминалистики в рамках единого взаимосвязанного процесса.

Как показывает следственная и судебная практика, проблемы связаны со следующими факторами:

- 1) установление правообладателей,
- 2) определение причиненного ущерба и признаков нарушения порядка учета транспортных средств,
- 3) тактические особенности производства отдельных следственных действий,
- 4) сложность установления умысла у лиц, совершивших уголовное правонарушение,
- 5) отсутствие единого подхода к правовой оценке неправомερных деяний, сопряженных с нарушением порядка учета транспортных средств.

Наиболее часто с такими проблемами сталкиваются на первоначальном этапе производства в рамках досудебного производства. Ситуацию усугубляет отсутствие современных учебно-методических изданий по расследованию данных правонарушений.

Основная часть. Разрабатываемые научные положения и практические рекомендации в рамках частной методики представляют собой совокупность методического материала в сфере криминалистики, содержащие типовые аргументы, позволяющие принять решения (промежуточные, заключительные) по уголовным делам. Это позволяет сформировать наиболее приемлемый способ ведения досудебного/судебного производства по данной категории дел — нарушение порядка учета автотранспортных средств. «Криминалистические алгоритмы, программы и технологии подобного рода нужно сделать объектом постоянного интереса дознавателей, следователей, прокуроров, адвокатов, судей и как минимум обязательной составляющей набора профессиональных компетенций юриста» [1, с.64]. Именно они определяют конечную результативность и эффективность применения, а также предоставляют научное обоснование рекомендаций частной методики в рамках расследования преступлений подобного типа.

С точки зрения В.Ю. Шепитько, «необходимым условием эффективного познания отдельной методики и разработки криминалистических рекомендаций является криминалистическая классификация отдельного вида преступления» [2, с.185]. Ее основанием, мы считаем уголовно-правовые признаки, так как «в основе системы частных криминалистических методик (но не их разновидностей) должна лежать уголовно-правовая классификация преступлений, хотя бы потому, что в данном случае делимое событие является уголовно-правовым» [3, с.22]. Аналогичного мнения придерживается В.А.Журавель «Криминалистические методики, сформированные исключительно на основании уголовно-правовой классификации преступлений, носят преимущественно общий характер, в то время

как для практического применения необходимы конкретизированные методики расследования» [4]. В частности, это обусловлено такими обстоятельствами, как:

- а) преступное деяние (событие, отражаемое в материальной действительности);
- б) преступное деяние (результат деятельности человека, совпадающий с признаками уголовно наказуемых деяний);
- в) природа расследования преступлений соответствует особенностям уголовного правоприменения.

На первоначальном этапе проведения расследования следователь имеет дело с такими следственными ситуациями как:

- наличие автотранспортного средства с фальсифицированными номерными знаками, идентификационным номером с одновременным отсутствием подозреваемого лица;
- подозреваемый не согласен с предъявляемыми обвинениями в фальсификации и не идет на контакт со следствием;
- подозреваемый признается в совершении правонарушения, однако отсутствуют доказательства, подтверждающие его вину.

Для устранения проблем, имеющих отношение с установлением личности подозреваемого, Г.И. Поверзнуком определены следующие этапы: «подготовительный, аналитический, сравнительный и оценочный»[5. с. 23]. Из этого следует, что расследование в части установления виновных лиц по делам, связанным с подделкой идентификационного номера, необходимо осуществлять при помощи средств оперативной аналитики. Выше обозначенные следственные ситуации, по нашему предположению, могут иметь следующие общеследственные версии:

- фальсификация уникального кода автотранспортного средства с целью получения преступной прибыли;
- подделка VIN CODE и ГРНЗ произведена с целью укрытия более тяжких преступлений, а также совершения прочих видов противоправных социально-опасных деяний.

При этом, основные задачи при расследовании это:

- нахождение виновных лиц, совершивших подделку идентификационного кода ТС;
- сбор доказательной базы по лицам, которые причастны к фальсификации идентификационного номера;
- поиск свидетелей или потерпевших.

«Важным тактическим решением в отмеченных условиях является изучение оперативной обстановки путем проведения анализа поступления сигналов от граждан в территориальные подразделения правоохранительных органов, а также осуществление мероприятий по привлечению лиц, сотрудничающих на конфиденциальной основе. При этом в основу формирования алгоритма расследования применительно к данной ситуации необходимо включать действия и мероприятия, способствующие идентификации лиц, причастных к совершению расследуемого преступления» [6, с.224].

Ситуация, при которой в наличии объект с признаками фальсификации, но отсутствует подозреваемое лицо рекомендуется выполнять следующий алгоритм действий:

- регистрация в ЕРДР;
- назначение и проведение соответствующих экспертиз;
- осмотр предметов/документов;
- прогон через УКПСИСУ лиц, имеющих судимость за совершение аналогичных противоправных действий;
- проведение опросных действий лиц, имеющих отношение к регистрации данного ТС;
- поиск подозреваемого лица в соответствии с приметами;
- установление гласных и негласных отношений с гражданами;
- проведение следственной процедуры по получению информации от свидетелей и потерпевших лиц;

- организация процедуры опознания предметов/документов;
- проведение негласных следственных действий (негласное получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами, негласный контроль, перехват и снятие информации, передающейся по сетям электрической (телекоммуникационной) связи и др.);

- опрос лиц;

- установление гласных и негласных отношений с гражданами, использование их в оперативно-розыскной деятельности.

–В данной следственной ситуации, по нашему мнению, следственными версиями могут являться:

- подделка VIN CODE и ГРНЗ произведена для получения материальной прибыли;

- подделка VIN CODE и ГРНЗ произведена с целью укрытия более тяжких преступлений, а также совершения прочих правонарушений.

Главные задачи в рамках расследования подобной ситуации будут следующие:

- выявление лиц, имеющих отношение к совершению противоправных деяний, связанных с подделкой уникального кода/государственного регистрационного номерного знака;

- нахождение следов преступлений, укзывающих на виновность подозреваемых;

- обнаружение свидетелей/потерпевших;

Для достижения поставленных целей и выполнения вышеобозначенных задач проводится следующие следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия:

- обнаружение виновных лиц к фальсификации идентификационного кода транспортного средства;

- поиск следов, оставленных преступниками;

- установление свидетелей и потерпевших;

- проведение допроса всех лиц с применением видеофиксации;

- проведение очных ставок;

- проведение следственных экспериментов;

- назначение и производство судебных экспертиз;

- применением модели поведения, имитирующей преступную деятельность;

- наблюдение.

С лицом, установленным в качестве подозреваемого к совершению данного правонарушения, проводят следующие действия:

- задержание;

- допрос;

- осуществление процедуры опознания;

- обыск по месту жительства/работы.

В случае отказа подозреваемого лица в даче признательных показаний/заявлений о невинности, рассматриваются следующие следственные версии:

- подделка VIN CODE и ГРНЗ произведена для получения материальной прибыли;

- подделка VIN CODE и ГРНЗ произведена с целью укрытия более тяжких преступлений, а также совершения иных видов преступлений;

- подозреваемое лицо, намеренно заявляет о невинности, с целью запутывания следствия;

- подозреваемый не совершал противоправного деяния.

В данном случае задачи выглядят следующим образом:

- определение материальных следов;

- нахождение свидетелей/потерпевших.

Данная следственная ситуация предполагает следованию следующему алгоритму:

- регистрация в ЕРДР;

- допрос подозреваемого лица;

- проведение очных ставок между подозреваемым лицом и другими участниками процесса;
- установление лиц, причастных к совершению подделки ВИН кода ТС;
- материальное изменение обстановки, следствием которой явилась фальсификация идентификационного номера;
- обнаружение свидетелей по делу или пострадавших;
- проведение допроса всех лиц с применением видеофиксации;
- проведение очных ставок;
- проведение следственных экспериментов;
- назначение и производство судебных экспертиз (включая психолого-психиатрическую экспертизу);
- наведение справок;
- опрос лиц.

«Для достижения объективной истины при расследовании преступлений важнейшее имеет доказывание, т.е. направляемая и регулируемая уголовно-процессуальным законом в определенных формах и пределах деятельность следователя и прокурора и других органов и лиц по собиранию, исследованию и оценке доказательств в целях установления фактических обстоятельств по уголовному делу» [7, с. 14]. Анализируя данную следственную ситуацию, считаем, что наиболее эффективно проведение следующих следственных действий, в виде негласных следственных ситуации, как негласное проникновение и (или) обследование места, негласное наблюдение за лицом или местом и в виде негласного контрольного закупа.

Не стоит отрицать и повышенный социальный риск рассматриваемого деяния, который характеризуется тем, что он может выступать в качестве вспомогательного средства в совершении правонарушений более серьезного характера, в основном краж ТС. Необходимо отметить, что надо обеспечить предотвращение правонарушения, связанного с легализацией, куплей/реализацией имущества, добытого путем совершения противоправного деяния, неуплата таможенных пошлин и обязательных платежей, фальсификация документации и пр.

Изучение материалов уголовных дел позволяют сделать вывод, что органы следствия работают не слаженно, не восстанавливая полностью картину преступления в мельчайших подробностях.

В целях улучшения расследования преступлений по подделке VIN CODE и государственных регистрационных номерных знаков транспортного средства, стоит сформировать методику расследования такого рода преступлений для конкретизации действий следственных органов, а также:

- возобновить процедуру сверки номерных агрегатов транспортных средств, для предотвращения фактов, а также недопущения создания «благоприятных условий» для совершения мошенничеств, возможных в следствие продажи транспортных средств, с поддельными VIN CODE и ГРНЗ.

- осуществить разработку пошаговых действий на первоначальной стадии расследования правонарушения по фальсификации уникального кода и номерных знаков.

Первоначальный этап расследования преступлений является важным этапом, но не все рассмотренные дела заканчиваются раскрытием.

Заключение. На основе рассмотренных мнений ученых-правоведов было сформулировано собственное определение данного понятия: расследование преступлений – это совместная и взаимосвязанная работа органов, действующих в определенной последовательности или по алгоритму, не противоречащих законодательству Республики Казахстан и направленная на раскрытие преступления. В связи с чем предлагаем на постоянной основе взаимодействовать органам досудебного расследования с сотрудниками таможенной службы, а также сотрудниками патрульной службы для выявления круга лиц, подверженных совершению данного вида преступлений.

Рассматривая уголовные дела и их расследование, было установлено, что следователи не планируют сам процесс расследования. Планирование должно стать обязательным, как на уровне планирования следственных действий, так и в календарном плане. Так удастся сократить сроки проведения экспертиз, ведь следователь будет в первую очередь будет назначать экспертизу и далее производить прочие действия, при явных признаках подделки VIN CODE и ГРНЗ.

Список использованных источников

17. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. - М.: Изд. Академии МВД СССР. - 1979. - Т. 2. - 407 с.
18. Шепитько В. Ю. Криминалістика : курс лекцій. - Изд. 3-е / В. Ю. Шепитько. – Харьков: ООО «Одиссей», 2006. – 247 с.
19. Волобуев А. Ф. Проблеми методик розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва / А. Ф. Волобуєв. – Х.: ВУ внутр. справ, 2000. – 17 с.
20. Журавель В. А. Проблема формування базової методик розслідування злочинів / В. А. Журавель // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2008. – № 1 (52).
21. Эксархопуло А.А. Криминалістика: учеб. - СПб., 2009. - 904 с.
22. Зенкин А.Н. Методика расследования преступлений, связанных с незаконным захватом («недружественным поглощением») организаций с использованием подложных документов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2010. - 25 с.
23. Кругликова О.В. Криминалістическа методика предварительного и судебного следствия по делам о мошенничествах, совершаемых в сфере потребительского кредитования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Томск, 2011. - 23 с.

Сведения об авторе

Ермеков Е.С. - докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, младший советник юстиции.

Ермеков Е. С. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, әділет кіші кеңесшісі.

Ermekov E.S. - Doctoral student at the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Junior Adviser to Justice.

Г.К. Елеусизова¹

¹Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева,
Костанай, Казахстан

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ ФАКТОВ СОВЕРШЕНИЯ БУЛЛИНГА

В статье рассмотрены нормативно-правовые нормы, устанавливающие юридические последствия буллинга, представлены его уголовно-правовая характеристика и проведен анализ особенностей квалификации фактов его совершения. Актуальность исследования обусловлена тем, что в настоящее время за буллинг (кибербуллинг) предусмотрена лишь административная ответственность. Однако факты совершения буллинга, повлекшего серьезные последствия требует квалификации по составам преступлений, предусмотренных уголовным законодательством, что на практике вызывает определенные трудности. Результатом исследования стало изучение основных законодательных новелл, касающихся буллинга (кибербуллинга), а также представление теоретической уголовно-правовой модели рассматриваемого феномена. Выделены основные проблемы, с которыми сталкивается отечественный правоприменитель при квалификации фактов совершения буллинга (кибербуллинга) и представлены возможные пути их решения. Так, особую трудность представляет собой доказывание факта доведения посредством буллинга до суицида. Представляется, что в уголовном законодательстве недостаточно четко определены признаки систематического унижения достоинства, которое подразумевает под собой любые виды травли, для квалификации по соответствующей статье уголовного закона. Зарубежными исследователями предложена модель, основанная на трех «отягчающих категориях», криминализации кибербуллинга. Те случаи кибербуллинга, которые отвечают хотя бы одному из этих критериев, могли бы рассматриваться в рамках уголовного права. Любая отягчающая категория - это фактор, который может увеличить тяжесть вреда. Другие случаи кибербуллинга - те, которые не отвечают этим критериям, должны рассматриваться и пресекаться вне рамок уголовного права. Практическая значимость исследования заключается в том, что именно научное изучение такого явления как буллинг (кибербуллинг) будет способствовать решению вопроса о его криминализации. Установление четких научных критериев криминализации деяний должны стать надежными ориентирами исследовательского процесса.

Ключевые слова: буллинг, квалификация, кибербуллинг, объект, объективная сторона, Республика Казахстан, состав преступления, субъект, субъективная сторона.

Қорқыту фактілерінің қылмыстық-құқықтық сипаттамасы және біліктілік мәселелері

Мақалада қорқытудың заңды салдарын белгілейтін нормативтік-құқықтық нормалар қарастырылады, оның қылмыстық-құқықтық сипаттамасы ұсынылады және оны жасау фактілерінің біліктілік ерекшеліктеріне талдау жасалады. Зерттеудің өзектілігі қазіргі уақытта қорқыту (кибербуллинг) үшін тек әкімшілік жауапкершілік қарастырылғандығына байланысты. Алайда, ауыр зардаптарға әкеп соқтырған қорқыту фактілері қылмыстық заңнамада көзделген қылмыстардың құрамы бойынша біліктілікті талап етеді, бұл іс жүзінде белгілі бір қиындықтар туғызады. Зерттеудің нәтижесі буллингке (кибербуллингке) қатысты негізгі заңнамалық романдарды зерттеу, сондай-ақ қарастырылып отырған құбылыстың теориялық қылмыстық-құқықтық моделін ұсыну болды. Буллинг (кибербуллинг) жасау фактілерін саралау кезінде отандық құқық қолданушының алдында тұрған негізгі

проблемалар айқындалды және оларды шешудің ықтимал жолдары ұсынылды. Сонымен, қорқыту арқылы суицидке жеткізу фактісін дәлелдеу ерекше қиындық тудырады. Қылмыстық заңнамада қылмыстық заңның тиісті бабы бойынша саралау үшін қорлаудың кез келген түрін білдіретін қадір-қасиетті жүйелі түрде қорлау белгілері жеткіліксіз анықталған сияқты. Шетелдік зерттеушілер кибербуллингті криминализациялаудың үш «ауырлататын категориясын» негізделген модельді ұсынды. Осы Критерийлердің кем дегенде біреуіне жауап беретін кибербуллинг жағдайлары қылмыстық құқық аясында қарастырылуы мүмкін. Кез келген ауырлататын санат зиянның ауырлығын арттыратын фактор болып табылады. Кибербуллингтің басқа жағдайлары-бұл критерийлерге сәйкес келмейтіндер қылмыстық заң шеңберінен тыс қарастырылуы және тоқтатылуы керек. Зерттеудің практикалық маңыздылығы-бұл оны қылмыстық жауапкершілікке тарту мәселесін шешуге ықпал ететін қорқыту (кибербуллинг) сияқты құбылысты ғылыми зерттеу. Іс әрекеттерді криминализациялаудың нақты ғылыми критерийлерін белгілеу зерттеу процесінің сенімді бағдары болуы керек.

Түйінді сөздер: буллинг, біліктілік, кибербуллинг, объект, объективті тарап, Қазақстан Республикасы, қылмыс құрамы, субъект, субъективті тарап.

Criminal-legal characterization and problems of qualification of the facts of committing bullying

The article considers normative-legal norms establishing legal consequences of bullying, presents its criminal-legal characteristic and analyzes the peculiarities of qualification of the facts of its commission. The relevance of the study is due to the fact that currently only administrative responsibility is provided for bullying (cyberbullying). However, the facts of committing bullying, which caused serious consequences requires qualification under the corpus delicti provided by criminal legislation, which in practice causes certain difficulties. The result of the research was the study of the main legislative novelties concerning bullying (cyberbullying), as well as the presentation of the theoretical criminal-legal model of the phenomenon in question. The main problems faced by the domestic law enforcer in qualifying the facts of committing bullying (cyberbullying) are highlighted and possible ways to solve them are presented. Thus, it is particularly difficult to prove the fact of bringing to suicide by means of bullying. It seems that criminal legislation does not clearly define the signs of systematic humiliation of dignity, which implies any type of bullying, to qualify under the relevant article of the criminal law. Foreign researchers have proposed a model based on three «aggravating categories» to criminalize cyberbullying. Those cases of cyberbullying that meet at least one of these criteria could be considered under criminal law. Any aggravating category is a factor that could increase the severity of harm. Other cases of cyberbullying, those that do not meet these criteria, should be dealt with and dealt with outside of criminal law. The practical significance of the study lies in the fact that it is the scientific study of such a phenomenon as bullying (cyberbullying) that will contribute to solving the issue of its criminalization. The establishment of clear scientific criteria for the criminalization of acts should become reliable guidelines for the research process.

Keywords: bullying, qualification, cyberbullying, object, objective side, Republic of Kazakhstan, corpus delicti, subject, subjective side.

Введение. Безопасность и благополучие детей являются приоритетом для любого общества. Увеличение числа случаев буллинга в казахстанских школах требует немедленных действий по созданию безопасной среды для обучения и развития детей. Борьба с буллингом - это общая ответственность общества и государства.

В 2022 г. казахстанский законодатель сформулировал и закрепил определение буллинга, что стало важным шагом в борьбе с рассматриваемым явлением. Кроме того,

другим важным аспектом в борьбе с буллингом (кибербуллингом) является уголовное преследование за его совершение. Конституция РК является основополагающим документом в сфере защиты прав ребенка, определяя обязанности родителей и государства. Однако конкретные направления, приоритеты и механизмы защиты прав ребенка регулируются отраслевым законодательством.

В настоящее время в УК РК отсутствует специальная статья, устанавливающая ответственность за буллинг [1]. Но в апреле 2024 г. в КоАП РК был введен новый состав административного правонарушения: травля (буллинг) несовершеннолетнего (ст. 127-2). По этой статье могут быть наказаны взрослые, в т.ч. учителя и сотрудники организаций образования, а также дети в возрасте от 16 лет, если они совершают деяния, подпадающие под понятие «травля (буллинг)» [2].

При этом привлечение к уголовной ответственности требует установления наличия признаков состава преступления: объекта и объективной стороны, субъекта и субъективной стороны, что позволит правильно квалифицировать совершенное деяние, а, следовательно, и назначить справедливое наказание. Однако при квалификации фактов совершения буллинга возникают определенные трудности. В связи с этим, необходимо дать уголовно-правовую характеристику буллинга (кибербуллинга) и определить возможные пути решения проблем, возникающих при квалификации фактов его совершения.

Обзор литературы. Буллинг (кибербуллинг) - относительно новый феномен для казахстанской правовой системы, поэтому исследований в области уголовного и уголовно-процессуального права, криминологии и криминалистики, посвященных этой проблеме, не так много. В основном статьи казахстанских исследователей посвящены причинам и профилактике рассматриваемого явления, а также, учитывая, интенсивную цифровизацию общества, особо выделяется такой вид травли как кибербуллинг.

В целом, чаще всего буллинг рассматривается, как распространенная в молодежно-подростковой среде проблема, которая проявляется в образовательных учреждениях, где подростки проводят большую часть своего времени в большом коллективе своих сверстников [3, с. 99]. Отечественные исследователи резюмируют, что одной из важных задач современной образовательной среды является предотвращение случаев буллинга в школах, поскольку травля может иметь серьезные физические, психологические и социальные последствия [4, с. 44-45]. Но буллинг возможен и внутри семьи [5, с. 7]. Именно этим в т.ч. обусловлены внесенные в апреле 2024 г. нововведения в законодательство РК по вопросам обеспечения прав женщин и безопасности детей [6].

Т.А. Жумабекова, А.М. Сайтбеков обращаются в своей статье к вопросу о криминализации кибербуллинга в Казахстане. Изучив зарубежный опыт (Великобритания, Германия, Новая Зеландия, США), авторы делают вывод о необходимости криминализации этого явления. По их мнению, в законодательстве РК в настоящее время предприняты первые шаги по противодействию кибербуллингу, но пока они не достаточно эффективны [7, с. 28-33].

Исследователи высказывают мнение, что для эффективной борьбы с буллингом необходимо разработать и внедрить комплексные меры, включающие в себя не только законодательные акты, но и программы поддержки жертв буллинга, механизмы раннего выявления случаев и профилактики проявлений этого феномена. Кроме того, не стоит ограничивать действующие нормы исключительно образовательной организацией, поскольку комплексный охват всех сфер будет гораздо продуктивнее, учитывая требования, которые предъявляет сейчас современная молодежь - быть всесторонне развитой, культурно спортивной и т.д. Тем не менее, предпринятые законодателем шаги действительно являются положительным началом в профилактике и пресечении буллинга [8, с. 139-143].

Более того, рассматриваемое явление активно изучают иностранные исследователи, что подтверждается большим количеством научных публикаций [9; 10; 11; 12; 13]. Зарубежными исследователями предложена модель, основанная на трех «отягчающих категориях», криминализации кибербуллинга.

Те случаи кибербуллинга, которые отвечают хотя бы одному из этих критериев, могли бы рассматриваться в рамках уголовного права. Любая отягчающая категория - это фактор, который может увеличить тяжесть вреда. Другие случаи кибербуллинга - те, которые не отвечают этим критериям, должны рассматриваться и пресекаться вне рамок уголовного права [14, р. 25].

Также в зарубежных исследованиях освещается проблематика связи буллинга и самоубийств молодых людей [15, р. 1-6].

Таким образом, и отечественные, и зарубежные исследователи приходят к выводу о необходимости формирования соответствующей государственной политики, направленной на борьбу с агрессивным поведением детей, в т.ч. в цифровой среде. Ее цель – четко урегулировать критерии различия между морально порочным поведением, которое не следует криминализировать и к которому ключевые игроки, окружающие детей (система образования и родители), должны применять внеправовые меры коррекции, и антисоциальным поведением, наносящим серьезный ущерб социальным ценностям и, следовательно, требующим определенной правовой реакции.

Основная часть. Для правильной квалификации преступления необходимо, чтобы совершенное деяние полностью соответствовало всем элементам состава преступления, установленным уголовным законодательством. Это означает, что нужно точно определить: объект, объективную и субъективную стороны, субъект. Только после тщательного анализа всех этих элементов можно обоснованно и правильно применить закон к конкретному преступному деянию [16].

В настоящее время за «буллинг» (травлю) предусмотрена лишь административная ответственность. Однако в широком смысле за травлю, приведшую к определенным последствиям, возможна и уголовная ответственности, хотя такой термин как «буллинг» в соответствующих статьях УК РК (о побоях, оскорблении, истязании, доведении до самоубийства – путем травли) не используется.

При этом, когда потерпевшими являются несовершеннолетние, уголовная ответственность усилена. Таким образом, сам по себе буллинг не является преступлением, но выступает в качестве метода его совершения.

Как уже говорилось ранее, сам термин «буллинг» (травля) имплементирован в казахстанское законодательство еще в 2022 г. В результате в Законе РК «О правах ребенка» появилась еще одна дефиниция (п. 4-1 ст. 1) [17]. При этом, на тот момент ни в уголовное, ни административное законодательство, никакие нормы, предусматривающих наказание за буллинг (действительно распространенное явление среди детей, причем, далеко не новое), не были внесены. Это обосновывалось тем, что понятие рассматриваемого явления включает в себя такие действия, как клевета и оскорбление, образующие состав соответственно административного (ст. 73-3 КоАП РК) и уголовного правонарушения (ст. 131 УК РК). Следовательно, дополнений не требуется.

Однако в дальнейшем практика показала, что это не так [9], чем и обусловлено недавнее дополнение отечественного административного законодательства соответствующей. Тем самым законодатель установил ответственность только в отношении незначительной травли, т.е. не повлекшей серьезных психических и физических последствий.

Что касается жестокой травли, то в этом случае традиционно используются такие понятия, как побои, умышленное причинение легкого вреда здоровью, истязание и т.п. Все эти виды насилия присутствуют в Уголовном кодексе Республики Казахстан. Следовательно, можно предложить следующую теоретическую уголовно-правовую модель преступления, связанного с буллингом:

- объект преступления – общественные отношения, которые связаны с реализацией права человека на достоинство, честь и репутацию, а также способствуют формированию положительной оценки личности в обществе. И, хотя это соотносится с объектом ст. 131 УК РФ, однако отличие состоит в том, что потерпевшим травли может являться только живой

человек, не любое лицо, а предметом травли являются правдивые сведения, порочащие честь и достоинство другого лица или подрывающие его репутацию и авторитет.;

- объективная сторона – активные действия, совершаемые в т.ч. с использованием СМИ и (или) сетей телекоммуникаций (Интернет);

- субъект преступления – общий – любое вменяемое физическое лицо, достигшее возраста уголовной ответственности (16 лет);

- субъективная сторона – прямой умысел – понимание и желание возможности наступления опасных последствий общественно вредных действий, в частности, физический и моральный вред пострадавшего.

Следует отметить, что самым трудным и тяжелым в доказывании является факт доведения посредством буллинга до самоубийства (ст. 105 УК РК). В соответствующей статье четко закреплены действия, позволяющие их квалифицировать как преступление: угрозы, жестокое обращение и систематическое унижение достоинства.

Тем не менее, ограничение законодателем способов доведения до самоубийства не позволяет квалифицировать в качестве такого преступления действия, совершенные иными способами, но нацеленные на доведение, склонение или содействие самоубийству. Так, именно буллинг выступает в качестве одного из способов доведения до самоубийства, но не закреплен в качестве такового в соответствующей норме уголовного законодательства [15, р. 4].

Несмотря на то, что некоторые специалисты считают, что термин «систематическое унижение достоинства» может включать в себя различные формы травли, включая буллинг, в законодательстве отсутствует точное определение признаков такого унижения. Это затрудняет квалификацию случаев суицидальных попыток или самоубийств, произошедших из-за буллинга, по ст. 105 УК РК [18, с. 145]. Кроме того, особенности рассматриваемого состава преступления затрудняют определение субъекта преступления, тем более, если преступные действия совершены с использованием сетей телекоммуникаций, в т.ч. сети Интернет.

Как следствие, за отсутствием состава преступления, предусмотренного п. 2 ч. 1 ст. 35 УПК РК, производство по таким делам прекращается [19]. В результате отсутствия четкой правовой базы, виновные в доведении до самоубийства остаются безнаказанными. Это, в свою очередь, порождает чувство безнаказанности и приводит к повторению подобных преступлений.

В среднем в год в нашей стране регистрируется всего около 40 дел по ст. 105 УК РК, или не более 25 % [20]. И до сих пор отсутствует как таковая практика привлечения к ответственности по указанной статье.

Дополнение уголовного законодательства в апреле 2024 г. ст. 313-1, предусматривающей уголовную ответственность за пропаганду самоубийства, может быть рассмотрено как частичное решение существующей проблемы. Причем степень ответственности зависит от последствий этой пропаганды.

Объективная сторона данного преступления заключается в распространении информации определенного характера в любой форме, при условии, что эти действия не содержат признаков других преступлений (ст. 105 УК РК). По своей конструкции объективная сторона является формальным составом преступления, т.е. не обязательно наступление вредных последствий для признания действия преступным.

Субъективная сторона выражается в умышленной форме вины и наличии цели – возбудить желание совершить самоубийство у неопределенного круга лиц. Субъект преступления – любое вменяемое физическое лицо, достигшее 16-летнего возраста.

Согласно ч.ч 2 и 3 ст. 313-1 УК РК, за пропаганду самоубийства, которая привела к покушению на самоубийство одного или нескольких лиц, либо к самоубийству, предусмотрена повышенная ответственность. И здесь состав преступления становится материальным, т.е. наступление определенных последствий (покушение или совершение самоубийства) является обязательным элементом для признания действия преступным.

Таким образом, добавление статьи о пропаганде самоубийства в уголовное законодательство Казахстана позволит привлекать к ответственности тех, кто создает в социальных сетях группы, посвященные этой теме, и тем самым влияет на суицидальное поведение других людей, включая подростков, даже если они не оказывают прямого воздействия на конкретного лица, совершившего самоубийство. Но, конечно, только время покажет, насколько данное нововведение оправдает возложенные на него надежды.

В условиях активной цифровизации общества появились и новые разновидности буллинга – кибербуллинг, т.е. травля с использованием информационно-телекоммуникационных сетей (Интернет). Отечественный законодатель использовал данный квалифицирующий признак в ряде норм УК РК (табл. 1), анализ которых демонстрирует их направленность на разный объект правовой охраны и наличие в них различных криминообразующих признаков.

Таблица 1 - Нормы УК РК, содержащие указание на квалифицирующий признак «использование сетей телекоммуникаций, в т.ч. сети Интернет»

Норма УК РК	Диспозиция нормы
п. 4 ч. 2 ст. 105	Доведение до самоубийства, склонение к совершению самоубийства или содействие совершению самоубийства
ст. 121-1	Приставание сексуального характера к лицам, не достигшим шестнадцатилетнего возраста
ч. 2 ст. 131	Оскорбление
ч. 2 ст. 132	Вовлечение несовершеннолетнего в совершение уголовных правонарушений
п. 1-1 ч. 3 ст. 134	Вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией
ч. 2 ст. 256	Пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма
ч. 4 ст. 272	Массовые беспорядки
п. 3 ч. 2 ст. 274	Распространение заведомо ложной информации
п. 5 ч. 3 ст. 316	Жестокое обращение с животными

Следует также отметить, что «использование сетей телекоммуникаций, в т.ч. сети Интернет» не обязательно связано с действиями, связанных с травлей. Также есть немало предусматривающих уголовную ответственность преступлений, совершение которых возможно рассматриваемым способом, но он не закреплен в соответствующей статье Особенной части УК РК в качестве криминообразующего признака.

Рассматривая кибербуллинг через призму уникальных характеристик технологии, следует признать, что сама среда - Интернет - выступает в качестве отдельного компонента, который играет роль в усилении этого самого насилия. Аспекты самой технологии, такие как текстуальность, доступность и оперативность способствуют широкому и бессрочному распространению оскорбительного контента [21, р. 52].

Технологии также снизили затраты на насильственное поведение благодаря оперативности и легкости передачи информации, а также сокращению времени, проходящего между мыслью о совершении вредного действия и его фактическим совершением. Эти сокращения привели к тому, что все большее число онлайн правонарушений чаще всего совершаются по рассеянности и без всякого умысла.

Таким образом, такие изменения в соотношении затрат и ущерба могут свидетельствовать о необходимости иного правового ответа на это явление, чем те, которые предлагались до сих пор. Зарубежные исследователи выделяют две модели:

1) модель «специального законодательства», которая определяет это явление как отдельное уголовное преступление «кибербуллинг» (или какой-либо иной аналогичный термин) и создает специальные новые уголовные и гражданские правовые категории с целью искоренения насилия в Интернете;

2) модель «существующие преступления в уголовном праве», касающаяся борьбы с кибербуллинг в рамках существующих структур уголовных преступлений, относящихся к физической сфере [14, р. 21-22].

Первая модель применяется в Австрии, Новой Зеландии, Англии, странах Евросоюза, США, Канады. Однако исследование, проведенное в 2017 г. в США, в котором изучалась степень влияния законов о борьбе с кибербуллинг на чувство безопасности детей в школьной среде и на количество случаев насилия, показало, что такие законы приводят к незначительным изменениям в чувстве безопасности детей и, что только комплексное и мощное законодательство приводит к сокращению случаев насилия в школе на 8-12 % [23, р. 198].

В этом исследовании был сделан вывод о том, что есть риск несоответствия высоких затрат на внедрение столь широкого законодательства полученному в результате социальному эффекту. Так, частота этого явления, к примеру, в Новой Зеландии не изменилась, а даже возросла, несмотря на масштабные проведенные законодательные реформы в этой области.

В качестве альтернативы используются существующие уголовные преступления для борьбы с кибербуллинг. Соответствующие кибербуллингу правонарушения в физической сфере – это, прежде всего, клевета, оскорбления, нарушение неприкосновенности частной жизни, запугивание и сексуальные домогательства. Но их применение на практике в отношении кибербуллинга среди детей и молодежи ограничено, поскольку не учитываются особенности используемых технологий и специфика поведения молодежи в сети.

Так, обычно дети и подростки не говорят родителям, о совершаемых в отношении них случаях насилия в сети, не обращаются к сотрудникам учебных заведений, а тем более, к правоохранительным органам. Существующие законы, требующие наличия умысла, затрудняют привлечение детей и подростков к ответственности за кибербуллинг. Многие из них совершают такие действия по глупости, под влиянием группы или в шутку, без злого умысла. К тому же, не все случаи кибербуллинга, особенно в свете вышеперечисленных многочисленных определений, соответствуют критериям уголовного правонарушения в традиционном смысле. В результате, высказывается мнение о нецелесообразности криминализации онлайн-насилия.

Поэтому важно учитывать влияние технологии, позволяющей мгновенно распространять сообщения и изображения, при разработке законодательства и правоприменения в сфере кибербуллинга. Опираясь на определения из физической области, предполагая схожесть поведения онлайн и офлайн, значит игнорировать уникальные особенности технологий, которые вносят свой вклад в эту проблему. В связи с этим, для переоценки компонентов, сути и тяжести насилия в Интернете необходима новая точка зрения.

Так, по мнению Л. Франко и Х. Ганаим, адаптация существующих правонарушений путем добавления «отягчающих категорий», учитывающих численность вовлеченного населения и технологические характеристики, приведет к созданию правонарушений, которые будут подлежать эффективному и единообразному наказанию, соответствующие истинному пониманию этого явления и способствующие более эффективному пресечению их совершения [14, р. 43-44].

Таким образом, и отечественные, и зарубежные исследователи приходят к выводу о необходимости формирования соответствующей государственной политики, направленной на борьбу с агрессивным поведением детей, в т.ч. в цифровой среде. Ее цель – четко урегулировать критерии различия между морально порочным поведением, которое не следует криминализировать и к которому ключевые игроки, окружающие детей (система образования и родители), должны применять внеправовые меры коррекции, и антисоциальным поведением, наносящим серьезный ущерб социальным ценностям и, следовательно, требующим определенной правовой реакции.

Заключение. Внесенные в апреле 2024 г. поправки в законы РК предусматривают теперь административную наказание за систематическую травлю (буллинг) от 10 МРП до срока в 9 лет в случае суицида. Но назначение справедливого наказания возможно в случае правильной квалификации совершенного деяния.

Уголовная ответственность предусмотрена в случаях буллинга, повлекшего серьезные последствия. В этом случае традиционно используются такие понятия, как побои, умышленное причинение легкого вреда здоровью, истязание и т.п.

Особую трудность представляет собой доказывание факта доведения посредством буллинга до суицида. Представляется, что в уголовном законодательстве недостаточно четко определены признаки систематического унижения достоинства, которое подразумевает под собой любые виды травли, для квалификации по ст. 105 УК РК.

Но положительную оценку заслуживает введение в казахстанское уголовное законодательство нормы, предусматривающей ответственность за пропаганду самоубийства. Наличие такой нормы позволит привлекать к уголовной ответственности создателей групп в социальных сетях, романтизирующие и пропагандирующие самоубийства, влияя на поведение неопределенного круга лиц, включая подростков, даже при отсутствии прямого воздействия на конкретное совершившее самоубийство лицо.

Зарубежными исследователями предложена модель, основанная на трех «отягчающих категориях», криминализации кибербуллинга. Те случаи кибербуллинга, которые отвечают хотя бы одному из этих критериев, могли бы рассматриваться в рамках уголовного права. Любая отягчающая категория - это фактор, который может увеличить тяжесть вреда. Другие случаи кибербуллинга - те, которые не отвечают этим критериям, должны рассматриваться и пресекаться вне рамок уголовного права.

Таким образом, требуются дальнейшие научные исследования для определения степени общественной опасности буллинга (кибербуллинга), его распространенности и влияния на психическое и физическое здоровье граждан. Решение о возможной криминализации этих действий должно быть основано на объективной оценке и учете национальных интересов государства, а также противоречии нормам общественной морали. Именно научно разработанные критерии должны быть основой для принятия решения о криминализации буллинга (кибербуллинга).

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК (ред. от 20.06.2024 г.) // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> дата обращения: 18.07.2024.
2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 г. № 235-V (ред. от 01.07.2024 г.) // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> дата обращения: 17.07.2024.
3. Абдикаримова А.Ж. Буллинг как распространенная проблема социально-психологического насилия в подростково-молодежной среде // Профилактика буллинга и кибербуллинга в образовательных организациях: теория и практика: сб. материалов Международного научного семинара. – Астана, 2023. – С. 95-103.
4. Битлеуов А.А., Жумашева С.С. О проблемах и профилактике буллинга среди школьников // *Universum: психология и образование*. – 2023. – № 3(93). – С. 44-45.
5. Лепешев Д.В. Проблемы психологического здоровья подростков как фактор риска проявления семейного буллинга // *Science & reality*. – 2023. – № 2 (14). – С. 5-11.
6. Закон Республики Казахстан от 15 апреля 2024 г. № 72-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения прав женщин и безопасности детей» // *Егемен Қазақстан*. – 2024. – № 73 (30802).
7. Жумабекова Т.А., Сайтбекова А.М. К вопросу криминализации киберзапугивания // *Перспективы развития науки в современном мире: сб. трудов по материалам XII Всероссийского конкурса научно-исследовательских работ*. В 2 ч. Ч. 2. – Уфа. 2023. – С. 28-33.
8. Ильясова Г.А., Жамбурбаева С. Охрана детства как основное направление совершенствования законодательства Республики Казахстан: профилактика буллинга в повседневной и образовательной жизни // *Вестник Карагандинского университета*. – 2024. – № 1(113). – С. 136-146.

9. Bozbayındır B.G. Cyberbullying and Criminal Law // İstanbul Hukuk Mecmuası. – 2019. – № 1 (77). – P. 425-450.
10. Schonfeld A., McNeil D., Toyoshima T., Binder R. Cyberbullying and Adolescent Suicide // Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online. – 2023. – № 1 (51). – P. 1-8.
11. Frensh W., Mulyadi M. Criminal Policy on Cyberbullying Toward Children. // E3S Web of Conferences. – 2018. – № 52. – P. 50.
12. Chocarro E., Garaigordobil M. Bullying y cyberbullying: diferencias de sexo en víctimas, agresores y observadores // Pensamiento Psicológico. – 2019. – № 17 (2). – P. 2665-3281.
13. Takdir M., Fitriasih S. Indonesia's Criminal Law Policy in Tackling Cyberbullying with a Restorative Justice Approach // Legal Brief. – 2023. – № 6 (11). – P. 3650-3658.
14. Franco L., Ghanayim K. The Criminalization of Cyberbullying Among Children and Youth // Santa Clara Journal of International Law. – 2019. – № 2 (7). – 56 p.
15. Shayo F.K., Lawala P.S. Does bullying predict suicidal behaviors among in-school adolescents? A crosssectional finding from Tanzania as an example of a low-income country // BMC Psychiatry. – 2019. – № 19 (400). – P. 1-6.
16. Есенбаев И.А. Вопросы квалификации преступлений // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35942211&pos=5;-88#pos=5;-88 дата обращения: 17.07.2024.
17. Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 г. № 345 «О правах ребенка в Республике Казахстан» (ред. от 01.07.2024 г.) // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> дата обращения: 17.07.2024.
18. Сералиева А.М., Баймагамбетова З.М. Проблемы уголовной ответственности за доведение до самоубийства // Вестник Серия «Международная жизнь и политика» КазНПУ им. Абая. – 2017. – № 1 (48). – С. 144-147.
19. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК (ред. от 05.07.2024 г.) // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> дата обращения: 18.07.2024.
20. Жулмухаметова Ж. Уголовные дела о суицидах без заявлений предложили возбуждать в Казахстане // Интернет-ресурс: <https://www.zakon.kz/sobytiia/6408632-ugolovnye-dela-o-suitsidakh-bez-zayavleniy-predlozhili-vozbuzhdad-v-kazakhstane.html> дата обращения: 17.07.2024.
21. Biryonut B.V.B.N.O.Ch., Ha'Metupalim B.H.L. Cyberbullying among Young Offenders Cared for by the Juvenile Probation Service // Chevra u'revacha: society and welfare. – 2016. – № 40. – P. 37-68.
22. Dasgupta K. Youth response to state cyberbullying laws // New Zealand Economic Papers. – 2019. – № 53 (2). – P. 184-202.

Сведения об авторе

Елеусизова Г.К. – докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, магистр юридических наук, майор полиции.

Елеусизова Г.К. – 1 курс докторанты, заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры, Қазақстан Республикасы ІІМ Қостанай академиясы. Ш. Қабылбаева.

Yelesizova G.K. - doctoral student, Master of Laws, Police Major, Kostanai Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev.

A.J. Zhakslyk¹, S.B. Malikov¹, B. Abdirazak²
¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
²Seoul National University, Seoul, Republic of Korea

SEXUAL OFFENSES IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article is devoted to the analysis of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan in terms of protection of sexual inviolability and sexual freedom of the individual. The authors draw attention to the gaps in the legislation due to insufficient consideration of modern criminological research, and offer a classification of sexual offenses according to various characteristics (age of the victim, method of committing the crime, motives, etc.).

Special attention is paid to lewd acts against minors. The authors criticize the lack of clarity of wording in the Criminal Code of the RK and propose a definition of lewd acts based on the achievements of sexology and law enforcement practice.

In conclusion, the authors conclude that it is necessary to improve legislation in the field of protection of sexual inviolability and sexual freedom of the individual, taking into account the proposed classification of sexual offenses.

Keywords: sexual freedom, sexual inviolability, depraved acts, minors, underage children.

Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығындағы жыныстық қылмыстар

Мақала Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының жыныстық қол сұғылмаушылық пен жыныстық бостандыққа қол сұғатын қылмыстық қол сұғушылықтарды талдауға арналған. Авторлар заманауи криминологиялық зерттеулерді жеткіліксіз ескерумен байланысты заңнамадағы олқылықтарға назар аударады және жыныстық қылмыстарды әр түрлі белгілері бойынша (жәбірленушінің жасы, қылмысты жасау тәсілі, себептері және т.б.) жіктеуді ұсынады.

Кәмелетке толмағандарға қатысты азғындық әрекеттерге ерекше көңіл бөлінеді. Авторлар ҚР Қылмыстық кодексіндегі тұжырымдамалардың жеткіліксіздігін сынап, сексология мен құқық қолдану тәжірибесінің жетістіктеріне негізделген азғындық әрекеттердің анықтамасын ұсынады.

Мақаланың соңында авторлар ұсынылған жыныстық қылмыстарды жіктеуді ескере отырып, жыныстық қол сұғылмаушылық пен жыныстық еркіндікті қорғау саласындағы заңнаманы жетілдіру қажеттілігі туралы қорытынды жасайды.

Түйінді сөздер: жыныстық бостандық, жыныстық қол сұғылмаушылық, азғындық әрекеттер, кәмелетке толмағандар, жасы толмағандар.

Сексуальные преступления в уголовном праве Республики Казахстан

Статья посвящена анализу уголовного законодательства Республики Казахстан в части защиты половой неприкосновенности и половой свободы личности. Авторы обращают внимание на пробелы в законодательстве, связанные с недостаточным учетом современных криминологических исследований, и предлагают классификацию сексуальных преступлений по различным признакам (возраст жертвы, способ совершения преступления, мотивы и т.д.).

Особое внимание уделяется развратным действиям в отношении несовершеннолетних. Авторы критикуют недостаточную четкость формулировок в Уголовном кодексе РК и

предлагают определение развратных действий, основанное на достижениях сексологии и правоприменительной практики.

В заключение статьи авторы делают вывод о необходимости совершенствования законодательства в сфере защиты половой неприкосновенности и половой свободы личности с учетом предложенной классификации сексуальных преступлений.

Ключевые слова: половая свобода, половая неприкосновенность, развратные действия, несовершеннолетние, малолетние.

Introduction. Any civilized society especially strictly protects the rights and legitimate interests of its citizens, their life and health, dignity and inviolability of the person, severely punishing the most dangerous encroachments on them, and especially children and adolescents. Any civilized society strictly protects the honour and dignity of women as a symbol of its own honour and dignity, and effective protection is an indicator of its culture. The existing system of sexual relations is protected, of course, not only with the help of the criminal code, but mainly through the education of moral feelings, the formation of a culture of communication and interpersonal relations, sex education, and the provision of psychological assistance in resolving personal feelings and conflicts. It is measures against the background of a general increase in culture that should be considered more important in the fight against sexual offenses and especially against children and adolescents.

The current criminal law, in our opinion, is more perfect in the part on sexual inviolability and human freedom. However, there are significant gaps in it, which have arisen due to the fact that the authors of the relevant articles have not sufficiently taken into account the results of modern criminological research. Severe punishments do not indicate a lack of culture in society, nor does mildness indicate its spirituality. Strict sanctions are a manifestation of society's intolerance to the most dangerous violations of morality, in this case sexual morality. This morality is a reflection of people's sexual life and is directly related to the most fundamental concepts of human existence - birth and death. Consequently, the criminal legal protection of sexual morality should be particularly well thought out and effective.

Is research methodology. In writing the article, doctrinal monitoring was used, which includes a systematic review of the current criminal legislation. By studying the texts of the articles of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, inconsistencies were identified that create the basis for subsequent analysis.

Methods such as analysis of literature and scientific research were used, expressed in a review of existing knowledge and experience in the field of harmonization of legal terminology and authenticity of legal texts. The literature review allowed us to identify effective approaches and methods that can be adapted and applied in the development of amendments and additions to the current criminal legislation.

A comparative analysis method was used. This method will allow comparing the current criminal legislation and will help in solving the problems of inconsistency in the texts of laws. For this purpose, an analysis of the legal texts of the articles was carried out, which made it possible to identify specific errors and inconsistencies.

Discussion. Crimes against sexual inviolability and sexual freedom of the person are specified in the first chapter of the Criminal Code of the RK [1], but sexual offenses are not limited only by the first chapter of the Criminal Code of the RK. The following crimes also mostly encroach on sexual inviolability and sexual freedom of the person. These are such crimes:

a) Article 117 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan - on liability for infection with venereal disease, and the victims of this crime can be both men and women in same-sex and different-sex sexual contacts, with or without the use of violence. This is a sex crime, as it infringes on the sexual sphere of human life;

б) Article 117 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan on liability for infection with human immunodeficiency virus (HIV) victims of this crime can be both men and women in

both same-sex and different-sex sexual contacts, with or without the use of violence. It is a sex crime because it infringes on the sexual sphere of human life;

c) Article 134 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan on liability for involving a minor in prostitution or other sexual services. This law, in our opinion, is very imperfect, since the age of the victim is not included among its qualifying characteristics. Meanwhile, the danger of involving a seventeen-year-old girl or a six-year-old girl in prostitution is quite different. In the latter case, the perpetrator should be punished quite severely. However, the sanctions of this article are not severe at all. Thus, the involvement of a six-year-old girl in prostitution by her mother may entail the following penalties: restriction of liberty for a period of seven to twelve years with confiscation of property;

c) Article 135 of the Criminal Code on liability for trafficking in minors. Among the qualifying features of this crime is the purchase and sale of a minor or other transactions in respect of a minor in the form of transferring and taking possession of the minor "for the purpose of involvement in the commission of a crime or other antisocial actions". Anti-social actions may include involvement in prostitution;

d) Article 308 of the Criminal Code of the RK - on liability for involvement in prostitution, provision of other services of a sexual nature through the use or threat of violence, use of a dependent position, blackmail, destruction or damage of property or through deception, as well as through propaganda and (or) advertising of prostitution, other services of a sexual nature for these purposes. It is not difficult to see that in all or involvement in prostitution there is an infringement on the sexual freedom of a person who is forced to sexual acts or sexual relations by force or is induced to do so by deception;

e) Article 309 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan on liability for organization or maintenance of brothels for prostitution, provision of other sexual services and procuring. In such brothels, prostitution could be practiced by those who were involved in it by force or by deception;

(e) Article 314 of the Criminal Code of the RK - on liability for abuse of dead bodies and their burial places. The fact is that such sexual attraction could be committed by sexual necrophiles who experience sexual attraction to corpses. At the same time, desecration of the burial site is also possible, as such persons could tear up graves. In general, such cases are rare, but they always cause unequivocal outrage.

As we can see, of the crimes that are not included in Chapter 1 of the Criminal Code of the RK, all crimes may or may not be of a sexual nature. In this regard, there is a need to classify or typologize sexual crimes, and attempts have already been made to solve this problem. The work of Smirnov A.M. analyzes some classifications of sexual offenses proposed by Soviet scientists.

"Yakovlev's classification: 1) crimes against sexual freedom; 2) crimes against sexual inviolability of adults; 3) crimes against sexual inviolability and normal sexual development and sexual education of children and adolescents; 4) crimes that infringe on normal sexual relations between a man and a woman. Strangely enough, the author included sodomy in the last group.

Classification of N.D. Durmanov: 1) crimes that infringe on the freedom, health and honor of women; 2) crimes that infringe on the freedom, sexual inviolability and normal physical, mental and moral development of minors; 3) sodomy.

Classification of A.A. Piontkovsky: 1) crimes whose direct object is sexual inviolability of sexually mature persons; 2) crimes whose direct object is sexual inviolability and normal development of minors; 3) other sexual crimes - sodomy and polygamy, promotion of prostitution: procuring, maintenance of brothels of debauchery, recruitment of women for purposes of debauchery.

Classification of A.N. Ignatov: 1) encroachments on sexual freedom of citizens 2) encroachments on sexual inviolability and normal sexual development of minors; 3) encroachments on the basic principles of socialist sexual morality, excluding the manifestation of debauchery in any form.

The above classifications violate one of the main requirements: the unity of the feature according to which the phenomena are grouped. In one case they are the age of the victim, in another - public morality, in the third - public order, etc." [2].

The first priority is to develop a list of characteristics according to which sexual offenses should be grouped. But before proposing such a list, we note that the classification of sexual offenses is contained in Chapter 1 of the Criminal Code of the RK itself. The following list is proposed.

1) Victim's age.

(2) The manner in which the offense was committed, with the focus on violence. Coercion to sexual intercourse, sodomy or lesbianism is also violence. It does not necessarily have to be verbal or realized, for example, by exposing a weapon - a mask on the face and a sudden appearance in a deserted dark place are sufficient.

3) The very nature of the sexual offense (rape, forcible sodomy, lewd acts, etc.).

4) Motives of sexual offenses, among which can be distinguished purely sexual, primarily related to the satisfaction of physiological needs, and non-specific, such as revenge against a woman, self-assertion, self-interest, etc. The motives of sexual offenses, among which can be distinguished.

5) The state of mental health of the offender, the presence of mental disorders. With regard to sexual offenders, this is very important, because among them, if we take into account only those whose actions are envisaged by Articles 120-124 of the Criminal Code of the RK, about 40-50% are those who have mental abnormalities.

6) Object of criminal encroachment: sexual inviolability of a person, sexual freedom of a person, public order, public morality. In this regard, two large groups can be distinguished: sexual offenses proper, provided for by Chapter 1 of the Criminal Code of the RK, and other offenses, also encroaching on sexual freedom and sexual inviolability of the individual, but provided for in other chapters of the criminal law. At the same time, the offenses for which liability is regulated in these chapters may be of a sexual nature, and may not. In all cases among the latter, the offense is committed against both the person and against public order or public morals. The only exception is criminal necrophilia, the object of which may be only public morality.

7) Consequences of criminal acts of a sexual nature. For the crimes under consideration the consequences are very important, including for their correct qualification. Parts two and three of Article 120, parts two and three of Article 121 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan consider the occurrence of certain consequences as qualifying characteristics (infection with venereal disease, HIV infection, causing serious harm to health). Among the grave consequences not specified in the law, first of all we should name suicide of the victim (victim).

8) Gender of the victim, depending on which all sexual offenses can be divided into homogeneous and heterogeneous. Only the actions envisaged in Article 120 of the Criminal Code (rape) are exclusively heterogeneous, all others are both hetero- and homogeneous, since the law regulates responsibility for sexual acts against persons of both male and female sex.

In addition to the above-mentioned characteristics, other characteristics may also be indicated, which, however, are not specific to sexual offenses. These include, for example, whether they are committed in a group or alone, the presence and degree of kinship and acquaintance between the perpetrator and the victim, etc.

The very concept of a sexual offense can be considered in a broad and narrow sense. In the broad sense, if sexual motivation is in mind, a great many crimes can be classified as sexual crimes: from murder to theft, for example, a fetishist steals lingerie for the purpose of some sexual manipulation and subsequent sale. If this kind of thefts are quite rare, this cannot be said about sexual murders, many of which have a multi-episodic, serial character. In turn, those that can be included in the sexual in the narrow sense can be divided into those that infringe on sexual inviolability and sexual freedom of the individual, and those that also infringe on public order or public morality.

The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan defines corruption of minors (article 124) as follows: "Committing lewd acts without the use of violence against a person known to be under sixteen years of age is punishable..." [1]. The Criminal Code of 1959 defined a similar crime as follows: "Corruption of minors by committing lewd acts against them..." [3], and the Criminal Code of 1959 defined a similar crime as follows: "Corruption of minors by committing lewd acts against them..." [3], and the Criminal Code of the RSFSR of 1926 as "Corruption of minors or minors,

committed by committing lewd acts against them [4]. In all three criminal codes, the key words we see are "lewd acts", criminal punishment can occur precisely for their commission. However, in none of the cases the law does not disclose what such actions consist (may consist). This cannot but create difficulties in the application of Article 124 of the Criminal Code of the RK.

Meanwhile, the legislator could not list all possible lewd acts. Here the investigation and the court should be guided by the achievements of sexology (sexopathology), practice, life experience and common sense.

S.I. Nikulin notes "that depraved are sexual acts consisting in the satisfaction of sexual passion of the perpetrator or aiming to excite or satisfy the sexual instinct of a minor with his voluntary consent to commit them" [5]. Practice refers to lewd acts as demonstrative exposure of genitals in the presence of a child, touching his genitals, masturbation and sexual intercourse in the presence of a minor, tearing the hymen with the hand [5, 215 p.], coaxing or forcing to touch his genitals and performing certain manipulations with them.

The demonstration of pornographic films, photographs, drawings, reading pornographic texts to persons under sixteen years of age and familiarizing them with any other materials for the purpose of satisfying their own sexual needs should be considered as lewd acts. Depraved acts may not be expressed in sexual intercourse, sodomy or lesbianism, as in these cases criminal liability is incurred under Article 124 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

It should be noted that the purpose of arousing or satisfying the sexual instinct of a minor (even at his or her request) may arise, as a rule, not in connection with the desire only to educate him or her - there are other ways and forms for this purpose. The arousal or satisfaction of the sexual instinct of a minor is almost always connected with the pedophilic urges of the perpetrator himself. "Almost" in this case means the vast majority of cases, a small part of the rest occurs due to the inability to adequately assess a complex or unfamiliar situation, misunderstanding and ignorance of how to behave. This is a crime of negligence rather than a crime of intent.

Findings and Conclusion. To summarize, depraved actions can be understood as those that grossly and sharply violate the harmonious, gradual development of personality (and at the somatic and mental level) and contradict the established, generally accepted ideas of modern civilization about gender relations and the upbringing of the younger generation. Such actions are aimed not at selfless sexual education of children and adolescents, but at satisfying their own pedophilic urges. This does not exclude such urges in other educators - "reformers" in the field of sex, who more often act in relation to a certain mass rather than individuals.

Financing. The scientific article has been prepared within the framework of the project prepared within the framework of program-targeted financing on scientific and (or) scientific-technical programs for 2024-2026, aimed at the implementation of the project BR 24993217 "Harmonization of legal terminology and linguistic authenticity of texts of laws in the field of criminal law of the Republic of Kazakhstan", funded by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

List of sources used

1 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z489>

2 Smirnov A.M. To the issue of classification of criminal encroachments on sexual inviolability and sexual freedom of the individual // Gaps in Russian legislation. 2018. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-klassifikatsii-prestupnyh-posyagatelstv-na-polovuyu-neprikosnovennost-i-polovuyu-svobodu-lichnosti> (date of address: 07.12.2024).

3 Criminal Code of the KazSSR of July 22, 1959 // https://continent-online.com/document/?doc_id=1004273&mode=p&page=3

4 The Criminal Code of the Russian Federation of 1926// https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A0%D0%A1%D0%A4%D0%A1%D0%A0_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B8_1926/%D0%A0%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F_11.01.1956

5. Oberemchenko, A.D. Depraved actions: criminal-legal characterization and problems of qualification: dis.... Cand. of juridical sciences: 12.00.08 - Krasnodar, 2014. - 180 c.

Information about the authors

Zhakslyk A.Zh. - Master of Law, 2nd year doctoral student, al-Farabi Kazakh National University.

Malikov S.B. - Master of Law.

Abdirazak B. - 1st year Master's student, Seoul National University.

Жакслык А.Ж. - Заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ 2 курс докторанты.

Маликов С.Б. - Заң ғылымдарының магистрі.

Әбдіразак Б. – Сеул университетінің 1 курс магистранты.

Жакслык А.Ж. - магистр юридических наук, докторант 2 курса, КазНУ имени аль-Фараби.

Маликов С.Б. - магистр юридических наук.

Әбдіразак Бекнұр – магистрант 1 курса Сеулского университета.

А.А. Мухитдинов¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РЕЛИГИОЗНОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ

В статье рассматривает уголовно-правовые аспекты борьбы с экстремистскими преступлениями на религиозной почве в Республике Казахстан. Анализируется текущее состояние законодательства, включая его эффективность и недостатки. Основное внимание уделяется дифференциации деяний, классифицируемых как преступления экстремистской направленности, и их воздействию на общественный порядок и государственную безопасность. Статья подчеркивает необходимость совершенствования уголовной политики для более эффективного реагирования на угрозы, связанные с религиозным экстремизмом, а также необходимость более четкого определения экстремистских деяний в законодательстве. Рассматриваются различные аспекты проблемы, включая санкции за экстремистские преступления и роль международного уголовного права. Автор делает акцент на сложности правовой регламентации экстремизма и необходимости углубленного изучения этой проблемы для разработки эффективных мер предупреждения и контроля. Предложения по усовершенствованию уголовного законодательства направлены на обеспечение более строгого наказания и усиление профилактических мер, особенно в контексте использования современных информационных технологий для распространения экстремистской идеологии. Статья представляет собой значимый вклад в дискуссию о методах противодействия религиозному экстремизму, предлагая пути решения для законодательного урегулирования этой сложной и многогранной проблемы.

Ключевые слова: уголовное законодательство, религиозный экстремизм, профилактика, государственная безопасность, санкции и наказания, информационные технологии.

Діни екстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы қылмыстық заңнаманың ерекшеліктері

Мақалада Қазақстан Республикасындағы экстремистік қылмыстарға қарсы күрестің қылмыстық-құқықтық аспектілері қарастырылады. Заңнаманың қазіргі жағдайы, оның тиімділігі мен кемшіліктері талданады. Экстремистік қылмыстар ретінде жіктелген әрекеттерді саралауға және олардың қоғамдық тәртіп пен мемлекеттік қауіпсіздікке әсеріне назар аударылады. Мақалада діни экстремизмге байланысты қауіп-қатерлерге неғұрлым тиімді әрекет ету үшін қылмыстық саясатты жетілдіру қажеттілігі, сондай-ақ заңнамадағы экстремистік әрекеттерді неғұрлым нақты анықтау қажеттілігі көрсетілген. Мәселенің әртүрлі аспектілері, соның ішінде экстремистік қылмыстар үшін Санкциялар және халықаралық қылмыстық құқықтың рөлі қарастырылады. Автор экстремизмді құқықтық реттеудің күрделілігіне және алдын алу мен бақылаудың тиімді шараларын әзірлеу үшін осы мәселені терең зерттеу қажеттілігіне баса назар аударады. Қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар қатаң жазаны қамтамасыз етуге және алдын алу шараларын күшейтуге бағытталған, әсіресе экстремистік идеологияны тарату үшін заманауи ақпараттық технологияларды қолдану жағдайында. Мақала осы күрделі және көп қырлы мәселені заңнамалық жолмен шешу жолдарын ұсына отырып, діни экстремизмге қарсы тұру әдістері туралы пікірталасқа айтарлықтай үлес қосады.

Түйінді сөздер: қылмыстық заңнама, діни экстремизм, алдын алу, Мемлекеттік қауіпсіздік, санкциялар мен жазалар, Ақпараттық технологиялар.

Peculiarities of criminal legislation in the sphere of countering religious extremism

The article considers criminal-legal aspects of combating extremist crimes on religious grounds in the Republic of Kazakhstan. The current state of legislation is analyzed, including its effectiveness and shortcomings. The main attention is paid to the differentiation of acts classified as extremist crimes and their impact on public order and state security. The article emphasizes the need to improve criminal policy to better respond to the threats posed by religious extremism, as well as the need for a clearer definition of extremist acts in legislation. Various aspects of the problem are examined, including sanctions for extremist offenses and the role of international criminal law. The author emphasizes the complexity of the legal regulation of extremism and the need for in-depth study of this problem in order to develop effective prevention and control measures. Suggestions for improving criminal legislation are aimed at ensuring stricter punishment and strengthening preventive measures, especially in the context of the use of modern information technologies to spread extremist ideology. The article is a significant contribution to the discussion on methods of countering religious extremism, offering solutions for legislative regulation of this complex and multifaceted problem.

Keywords: criminal legislation, religious extremism, prevention, state security, sanctions and penalties, information technology.

Введение. В современном мире проблема религиозного экстремизма занимает одно из центральных мест в агенде национальной и международной безопасности. Разработка и совершенствование уголовного законодательства в сфере противодействия религиозному экстремизму становится неотложной задачей для многих государств, включая Республику Казахстан. В связи с этим, настоящая статья посвящена анализу особенностей уголовно-правовых механизмов, применяемых для борьбы с этим явлением. Рассматриваются текущее состояние законодательства, его эффективность и слабые места, а также предлагаются пути его возможного усовершенствования в контексте обеспечения общественной и государственной безопасности. Особое внимание уделяется необходимости адаптации правовой базы к реалиям современного информационного общества, что является ключевым фактором в эффективной борьбе с религиозным экстремизмом.

Методы. Для всестороннего анализа уголовного законодательства в сфере противодействия религиозному экстремизму использовались различные методологические подходы, включая нормативно-правовой анализ действующих законодательных актов Республики Казахстан и сравнительный анализ с международными стандартами. Основным материалом исследования составили правовые документы, в том числе уголовный кодекс, законы о противодействия экстремизму, а также международные конвенции и соглашения, ратифицированные Казахстаном. Дополнительно был проведен анализ научных работ, статей и отчетов на тему религиозного экстремизма и уголовной политики, публикаций в научных журналах и материалов конференций.

Основная часть. Анализ уголовного законодательства Казахстана в контексте противодействия религиозному экстремизму выявил ряд значимых результатов. Во-первых, было установлено, что существующие нормы активно интегрируют международные стандарты, однако требуют дальнейшей детализации и уточнения для повышения их эффективности. Во-вторых, исследование подчеркнуло необходимость усиления профилактических мер и разработки более строгих санкций для лиц, причастных к экстремистской деятельности. Кроме того, обнаружены пробелы в законодательстве, касающиеся использования современных информационных технологий для распространения

экстремистских идей. Предложены пути усовершенствования законодательной базы, включая введение чётких определений и критериев экстремизма, что должно способствовать более эффективному пресечению и предотвращению религиозного экстремизма на национальном уровне.

Под уголовно-правовым понятием преступлений экстремистской направленности понимается совокупность умышленных, уголовно-наказуемых и общественно-опасных деяний, носящих подрывной характер, посягающих на конституционный строй, общественную и национальную безопасность, целостность и территориальную неприкосновенность государства, совершенных как специально созданными экстремистскими организациями, так и другими лицами в экстремистских целях. Такое обобщение уголовно-правовой характеристики экстремизма имеет особое значение для совершенствования всей системы государственно-правовых мер предупреждения этого социально-политического явления, в том числе и для совершенствования уголовной политики.

В юридической науке принято выделять два основных типа деликтов. Первый тип включает в себя деяния, которые по своей природе являются преступными (*malainse*), в то время как второй охватывает деяния, становящиеся преступными вследствие их запрета законодательством (*malaprohibita*). Идеально, когда законы криминализируют все действия, интринсически преступные, однако реализация этого принципа на практике встречает значительные трудности. В частности, преступления с экстремистским подтекстом могут быть отнесены к обоим упомянутым категориям [1, с. 20].

Эффективное противодействие религиозному экстремизму связано с разработкой обязательных и факультативных признаков экстремизма, которые могли отметить его в других разновидностях связанных социальным отклонением, создать логически выверенную основу для законодательного закрепления норм об уголовной ответственности за отдельные виды преступлений.

Правонарушения, связанные с религиозным экстремизмом, на сегодняшний день в сравнении с другими преступлениями составляют незначительное число при официальной регистрации, данная категория преступлений выражена наибольшей степени общественной опасности, в основном идет, опережающим темпом роста по сравнению с преступностью в целом, а также качественными свойствами.

Преступления на религиозной почве, очевидно, являются, опасны для общества в целом, так как они посягают на общественные отношения, которые обеспечивают нормальную деятельность государственного аппарата и негосударственных институтов, неприкосновенность личности и других социальных ценностей. Но самую большую угрозу несут, последствия таких деяний, в ближайшем и отдаленном бедующем [2, р. 748].

На сегодняшний день довольно сложно объективно оценить эффективность действующих программных документов в сфере противодействия религиозному экстремизму, имеющих профилактическую направленность вне уголовно-правового воздействия и долгосрочный характер.

Вместе с тем необходима теоретическая оценка и усовершенствование действующих мер уголовно-правового характера, без которых невозможна успешная реализация ее в противодействии религиозному экстремизму.

При разработке современного Уголовного кодекса Республики Казахстан (*далее — УК РК*) [3] в отношении построения норм экстремистского характера законодатель, исходил из следующих концептуальных положений:

1) оптимального обновления УК в целях интенсификации уголовно-правовых мер борьбы с преступностью;

2) всеобъемлющей реализации принципов законности, вины, справедливости, равенства, гуманизма, декларированных в Конституции [4] и Законе РК «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 года [5];

3) верховенства международного уголовного права над внутринациональным (*Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом от 15 июня 2001 года* [6]);

4) всемерного повышения профилактических возможностей уголовного закона.

Законодатель, анализируя нормы Общей и Особенной части уголовного кодекса, классифицировал преступления экстремистского характера по следующим направлениям:

- на прямую заимствовал нормы утратившего законную силу УК РК;
- улучшил конструкцию механизма построения составов и признаков ряда заимствованных экстремистских преступлений;
- ввел новый состав преступлений экстремистского характера, указав на квалифицированные и особо квалифицированные виды;
- за совершение экстремистских преступлений в санкционной части;
- по экстремистским преступлениям установления перечня без указания обязательных признаков.

В новом УК от 3 июля 2014 года уголовно-правовая категория экстремистских преступлений также установлена путем определения перечня конкретных составов.

На сегодняшний день в УК отмечены нижеследующие нововведения, которые предусматривают ужесточения наказания за совершение преступлений экстремистского характера:

- по статье 170 УК РК – «Наемничество», в новой редакции Уголовного кодекса налагается ответственность за использование наемника, а также личное участие его в любых насильственных действиях, которые направлены на свержение, подрыв, конституционного строя или нарушение территориальной целостности Республики Казахстан. В старой редакции УК, наемника можно было привлечь к уголовной ответственности только уличенных в военных действиях или вооруженном конфликте;

- законодатель приравнял экстремистскую группу к организованной группе, которая преследует цель совершить одно либо несколько преступлений экстремистского характера;

- за преступления как «Сепаратистская деятельность» – ст.180 УК РК, «Создание и руководство экстремистской группой, участие в ее деятельности» – ст.182 УК РК, «Прохождение террористической или экстремистской подготовки» – ст. 260 УК РК законодатель тем самым расширил перечень экстремистских преступлений и криминализировал вышеуказанные деяния.

Усовершенствованы составы некоторых преступлений экстремистской направленности.

В соответствии со статьей 174 УК РК, деликт, связанный с «Разжиганием социальной, национальной, родовой, расовой или религиозной вражды», строго регламентируется. Данная статья гармонично отражает положения статьи 5, пункта 3 Конституции Республики Казахстан. Конституционная норма подчеркивает запрет на деятельность организаций, действия которых могут привести к насильственному изменению конституционного строя, угрозе суверенитету и территориальной целостности государства, а также к подрыву его безопасности или к разжиганию межгрупповой розни.

Здесь очевидно, что под термином «рознь» понимается раздор, вражда, ссора, разногласие или несогласие с кем либо, или чем-нибудь, которая вызвано неприязненными, недоброжелательными и проникнутыми ненавистью действиями или отношениями.

Если рассматривать объективную сторону ст. 174 УК РК «Разжигание социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни», то здесь законодатель дополнил способ совершения преступления – «с использованием средств массовой информации или сетей телекоммуникаций, а равно путем изготовления литературы или иных носителей информации, пропагандирующих социальную, национальную, родовую, расовую, сословную или религиозную рознь».

Под средствами массовой информации понимается - «периодическое печатное издание, теле-, радиоканал, кинодокументалистика, аудиовизуальная запись и иная форма

периодического или непрерывного публичного распространения массовой информации, включая интернет-ресурсы» [7].

Данное дополнение необходимо, так как, практика показывает, что распространяемая негативная информация, а именно информация радикального и деструктивного толка, распространяется через интернет ресурсы и по сетям сотовой связи. В частности, используются интернет-браузеры, электронные почты, социальные сети и мессенджеры, причем распространения информации происходит мгновенно и охватывает большую массу пользователей компьютеров и различных цифровых гаджетов.

Особого внимания заслуживает вопрос предмета преступлений экстремистского характера, который обязателен в ст. ст. 174, 179, 258 УК РК:

- литература и другая информация, пропагандирующая, национальную, родовую, расовую, сословную, социальную, или религиозную рознь, насильственный захват власти или насильственное удержание власти, подрыв безопасности государства либо насильственное изменение конституционного строя Республики Казахстан;

- организации, различные предприятия, сооружения, транспортные и железнодорожные пути, средства коммуникации и связи, значимые стратегические объекты и объекты жизнеобеспечения государство и населения;

- фиатные и цифровые деньги, акции, облигации, паевые фонды, в том числе и долговые обязательства, а также криптовалюта либо другое ценное имущество, информационные, финансовые и другого рода услуг.

На основе проведенного анализа объекта рассмотренных преступлений, можно прийти к выводу, что определенного единого родового объекта преступлений экстремистского характера не существует ввиду многоплановости данных деяний.

По объектам посягательства экстремистские преступления классифицировать на следующие виды:

Экстремистские преступления против мира и безопасности человечества - ст. 174 УК РК;

Экстремистские преступления против основ конституционного строя и безопасности государства - ст. ст. 179, 180, 181, 182, 184 УК РК;

Экстремистские преступления против общественной безопасности и общественного порядка - ст. ст. 258, 259, 260, 267 УК РК;

Экстремистские преступления против порядка управления - ст. ст. 404 и 405 части 2 и 3 УК РК.

Следует обратить особое внимание на тот факт, что так называемые «экстремистские» правонарушения расположены в разных разделах УК РК — как против основ конституционного строя и безопасности государства, так и против общественной безопасности и общественного порядка, против порядка управления. Данное уточнение имеет особое значение при понимании родового объекта уголовных экстремистских правонарушений [8, с. 65].

Говоря об объективной стороне рассматриваемых преступлений, то по своему содержанию она различна и разнообразна. Без объективной стороны деяния не может быть посягательства на объект преступления, нет и субъективной стороны как определенного отражения объективных признаков деяния в сознании субъекта, и, наконец, отсутствует субъект преступления. Совместно с другими элементами преступления объективная сторона определяет степень общественной опасности совершенного деяния, степень вины преступника и влияет на характер назначаемой ему меры наказания.

Все преступления экстремистской направленности, которые представляют общественную опасность, совершаются только путем целенаправленных действий.

По своему составу и конструкции эти преступления являются формальными и усеченными - ст. ст. 174, 179, 180, 181, 182, 184, 258, 259, 260, 267, 404 и 405 УК РК, и только в двух вариантах по конструкции может быть также формально-материальными - это ст. 174 часть 3 и 184 УК РК.

Для признания этих преступлений оконченными не требуется доведения до конца действий, способных вызвать наступление преступных последствий, так как их окончание переносится как бы на более ранние стадии - приготовление или покушение на преступление.

В соответствии с диспозициями объективная сторона экстремистских преступлений, закрепленных в статье 3, части 39 УК РК, в обобщенном виде описывается нижеследующими действиями:

1) Разжигание социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни;

2) Оскорбление национальной чести и достоинства либо религиозных чувств граждан;

3) Пропаганда исключительности, превосходства либо неполноценности граждан по признаку их отношения к религии, сословной, национальной, родовой или расовой принадлежности;

4) Пропаганда или публичные призывы:

- К насильственному захвату власти или насильственному удержанию власти в нарушение Конституции Республики Казахстан, подрыву безопасности государства либо насильственному изменению конституционного строя Республики Казахстан;

- К нарушению унитарности и целостности Республики Казахстан, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории либо дезинтеграции государства;

5) Изготовление, хранение с целью распространения или распространение материалов экстремистского содержания;

6) Организация и участие в вооруженном мятеже;

7) Создание экстремистской группы, незаконного военизированного формирования, а равно руководство ими, а также участие в их деятельности;

8) Взрыв, поджог или иное действие, направленное на массовое уничтожение людей, причинение вреда их здоровью, разрушение или повреждение предприятий, сооружений, путей и средств сообщения, средств связи, объектов жизнеобеспечения населения; совершение в тех же целях массовых отравлений или распространение эпидемий и эпизоотий;

9) Предоставление или сбор денег и (или) иного имущества, права на имущество или выгод имущественного характера, а также дарение, мена, пожертвования, спонсорская и благотворительная помощь, оказание информационных, финансовых или иного рода услуг лицам для осуществления террористической или экстремистской деятельности либо обеспечения террористической или экстремистской группы, террористической или экстремистской организации, незаконного военизированного формирования;

10) Вербовка или подготовка либо вооружение лиц;

11) Прохождение лицом, в том числе за пределами Республики Казахстан, подготовки, заведомо для обучающегося, направленной на приобретение умений и навыков совершения террористического или экстремистского преступления;

12) Создание или руководство религиозным или общественным объединением, деятельность которого сопряжена с насилием над гражданами или иным причинением вреда их здоровью, либо с побуждением граждан к отказу от исполнения гражданских обязанностей или к совершению иных противоправных деяний, а равно в создании или руководстве партией на религиозной основе, либо политической партией или профессиональным союзом, финансируемыми из запрещенных законами Республики Казахстан источников;

13) Организация деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации, в отношении которых имеется вступившее в законную силу решение суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма.

При рассмотрении признаков объективной стороны преступлений экстремистского характера, представляется весьма сложным, чтобы выделить по ним основные их виды.

В уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан также содержится ряд норм, имеющих отношение к экстремизму. Например, в части 3 статьи 113 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (*далее — УПК РК*) закреплены особенности доказывания обстоятельств по уголовному делу, которые связаны с вопросами обеспечения экстремистской деятельности. Пункт 2 статьи 131 УПК РК предусматривает исключения из общих правил задержания лица на срок не более сорока восьми часов в случае подозрения в совершении экстремистского преступления. Пункт 2 части 9 статьи 148 содержит запрет установление залога при санкционировании меры пресечения содержания под стражей в случае подозрения, обвинения лица в совершении экстремистских преступлений. Также, при проведении негласных следственных действий по уголовному делу, касающемуся экстремистских преступлений, лицо, при наличии мотивированного ходатайства органа досудебного расследования, может быть не уведомленным о таких действиях (статья 240 УПК РК) [9].

Как и в УПК РК, в Уголовно-исполнительном кодексе Республики Казахстан (*далее — УИК РК*) имеются нормы, содержащие отсылку к экстремистским правонарушениям. Так, статья часть 2 статьи 96 УИК РК содержит запрет на перевод тех осужденных в учреждения минимальной безопасности, которые совершили экстремистские преступления. Часть 3 статьи 113 УИК РК ограничивает выезд осужденных за экстремистские правонарушения за пределы учреждения отбывания наказания. Статья 171 УИК РК предусматривает административный надзор за лицами, которые отбыли наказание за экстремистские преступления [10].

Вместе с тем анализируя составные элементы и признаки преступлений экстремистской направленности, положений Закона Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» и Шанхайской конвенции «О борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом», где прослеживается нестыковки в определении системы объектов, которые подлежат защите от преступных намерений и действий. Также имеется недостатки о неполном и объективном законодательном реагирование на проявление экстремизма насильственного характера, некоторые уголовно-правовые нормы избыточно формально-оценочными понятиями и по своей сути являются казуистичными.

Выше отмеченное нами, а также отсутствие в данный момент правильного обоснования и толкования рассмотренных законов и норм права, определенно негативно отражается на полноте, единообразии, оценки и квалификации их конкретных проявлений и, следовательно, на результативности противодействия им.

Изучая и анализируя Уголовный кодекс РК, нами было выявлено, что законодатель продублировал некоторые составы экстремистских и террористических преступлений – 258 УК РК «Финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму», 259 УК РК «Вербовка или подготовка либо вооружения лиц в целях организации террористической либо экстремистской деятельности» и 260 УК РК «Прохождение террористической или экстремистской деятельности». Указанные статьи преступлений одновременно относятся как экстремистским, так и к террористическим преступлениям, что на наш взгляд является неприемлемым, здесь необходимо на законодательном уровне разграничить данные статьи исходя из направленности преступного деяния, чтобы дать объективную оценку совершаемым неправомерным действиям со стороны субъектов преступления.

Первое. Экстремистские преступления определены в уголовном праве и реализуется в охране объектов посягательств, указанных в преамбуле закона РК «О противодействии экстремизму», где «определяются правовые и организационные основы противодействия экстремизму в целях защиты прав и свобод человека и гражданина, основ конституционного строя, обеспечения суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, национальной безопасности».

Хоть и в различной последовательности, законодатель определил в уголовном кодексе все родовые объекты преступлений экстремистского характера в соответствии с Законом РК «О противодействии экстремизму».

Здесь необходимо отметить, что ст. 174 УК РК «Разжигание социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни», находится в Главе 4 - Преступления против мира и безопасности человечества, хотя она является экстремистским преступлением.

Рассматривая главу «Преступления против мира и безопасности человечества» с юридической точки зрения, становится очевидным, что основным объектом защиты являются мир и безопасность человечества. Однако Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» не предусматривает непосредственной защиты этих ценностей. Этот факт приобретает особую важность при квалификации преступлений по статье 174 УК РК «Разжигание социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни». Содержание этой статьи указывает на то, что деяния, описанные в ней, в большей степени относятся к посягательствам на основы конституционного строя, что подчеркивает их серьезность и опасность для общественного порядка и государственной безопасности.

По нашему мнению, преступления против мира и безопасности человечества больше относятся к разряду межнациональным и международным преступлениям, где уже усматривается нарушение определенным лицом норм международного уголовного права и где необходимо наличия международных элементов:

- планирование, подготовка, развязывание или ведение агрессивной войны;
- применение запрещенных средств и методов ведения войны;
- пропаганда или публичные призывы к развязыванию агрессивной войны;
- производство, приобретение или сбыт оружия массового поражения;
- преступные нарушения норм международного гуманитарного права во время вооруженных конфликтов;
- нарушение законов и обычаев войны;
- бездействие либо дача преступного приказа во время вооруженного конфликта;
- незаконное пользование знаками, охраняемыми международными договорами;
- нападение на лиц или организации, пользующиеся международной защитой;
- наемничество;
- геноцид;
- экоцид;
- создание баз (лагерей) подготовки наемников.

К примеру, в уголовном законодательстве Российской Федерации ст. 282 УК РФ «Возбуждение ненависти либо вражды, а равно унижение человеческого достоинства» [11] имеется похожая по составу и конструкции со ст. 174 УК РК, в главе 15 - «Преступления против основ конституционного строя».

Второе. Как указывалось выше, в новой редакции Уголовного кодекса РК введен впервые новый состав преступления - «Сепаратистская деятельность» ст. 180 УК РК, где предусматривается уголовная ответственность за:

- пропаганду или публичные призывы к нарушению унитарности и целостности Республики Казахстан, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории либо дезинтеграции государства;
- а равно изготовление, хранение с целью распространения или распространение материалов такого содержания.

Целью введения данного состава преступления вызвано необходимостью реализации принятых Казахстаном международных норм, в данном случае «Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом» от 15 июня 2001 года.

В контексте ратифицированной Казахстаном конвенции преступление «Сепаратизм» определено как любое действие, направленное на нарушение территориальной целостности

государства, включая попытки отделения части территории или дезинтеграцию государства посредством насильственных методов. Также к этому деянию относятся планирование, подготовка, пособничество, подстрекательство к его осуществлению, и оно подлежит уголовному преследованию согласно национальному законодательству стран-участниц.

Сравнительный анализ нового Уголовного кодекса показывает, что законодатель успешно смог включить новый состав преступления, чётко определив его основные характеристики с учётом особенностей кодификационных процессов и специфики национальной правовой системы. Это отражает стремление законодателя к адаптации международных стандартов в контексте уголовного права страны, обеспечивая тем самым более эффективную защиту государственной безопасности и территориальной неприкосновенности.

Третье. Понятие такой дефиниции, как «насильственный экстремизм» в настоящее время все больше применяется на международном уровне, подменив им понятие термина «терроризм» на религиозной основе. Цель семантического лавирования - избежать представления террористических актов, совершаемых только на религиозной основе, которую проповедают мусульмане, что в свою очередь является возможностью привлечь на свою сторону исламских лидеров, изолировав, таким образом, экстремистов.

Стоит отметить, что, если в советское время безопасность в основном рассматривалась в отношении государственного аппарата, то в настоящий период, прежде всего, рассматривается с призм триединства – «индивид, общество и государство».

Отсюда необходимо сделать выводы, что законодатель указывает на три уровня безопасности объектов - «индивид, общество и государство». И поэтому очевидно, что безопасность в религиозной сфере должна быть обеспечена на всех указанных уровнях, как неотъемлемый элемент национальной безопасности. Здесь государство должно быть главным субъектом и гарантом стабильности в обеспечении национальной безопасности как самого государства, так и в целом личности и общества.

Наш анализ показывает, что законодательство Республики Казахстан часто сталкивается с недостаточным и неполным ответом на проявления насильственного экстремизма. Закон РК «О противодействии экстремизму» включает в себя определения экстремизма, которые содержат элементы насилия, но эти определения кажутся не полностью охватывающими все необходимые аспекты. В частности, к таким проявлениям относятся:

– Разжигание расовой, национальной или родовой вражды, связанное с насилием или призывами к насилию, что является формой национального экстремизма.

– Разжигание религиозной вражды или розни, включая те случаи, когда это сопровождается насилием или призывами к насилию, а также применение любой религиозной практики, которая может представлять угрозу безопасности, жизни, здоровью, морали или правам и свободам граждан, что относится к религиозному экстремизму.

Учитывая различные понятия «экстремизма», которые указываются в Законе РК «О противодействии экстремизму», субъективной стороны преступлений экстремистского характера, в ходе проведенного анализа составы преступлений против личности тоже подпадают под признаки экстремистских преступлений.

Из-за этого здесь всплывают вопросы касательно квалификации преступлений, их обособление от экстремистских преступлений или квалификации по совокупности преступлений, поэтому требуется определенно законное толкования.

Резюмируя вышеизложенное, стоит подчеркнуть, что проявления экстремизма могут включать в себя действия, такие как хулиганство, публичная демонстрация нацистской символики, распространение экстремистских материалов, вандализм, осквернение мест захоронения и другие подобные действия. В зависимости от серьезности деяния, за проявления экстремизма может наступать как административная, так и уголовная ответственность. Уголовная ответственность применяется в случаях более тяжких преступлений и является более суровым видом наказания. Административная

ответственность, в свою очередь, налагается за менее серьёзные нарушения и предполагает менее строгие меры наказания. Данное разграничение отражает общий подход к борьбе с экстремизмом, где степень ответственности соответствует степени общественной опасности деяния.

Для того, чтобы противодействие экстремизму органами внутренних дел было максимально эффективным, необходимо учитывать как правовые основания реализации органами внутренних дел своих полномочий, так и практические аспекты данного вопроса.

В аспекте правовых оснований реализации органами внутренних дел своих полномочий в надлежащем уровне такой регламентации, следует позитивно оценить как комплекс уголовных, уголовно-процессуальных, уголовно-исполнительных норм, так и норм специальных Законов, рассмотренных выше. Обосновать такой подход можно тем фактом, что в антиэкстремистском законодательстве Республики Казахстан заложены не только основы составов уголовных и административных правонарушений, но и полномочия органов внутренних дел, позволяющие им эффективно бороться с экстремистскими проявлениями.

По поводу практического аспекта не следует забывать о существующих проблемах. Так, например, необходимо отметить, что борьба с распространением экстремистских материалов (в первую очередь, в сети Интернет) или же с финансированием экстремистских организаций (например, отслеживание банковских счетов и назначений платежей) требует не только специальных знаний кадрового потенциала сотрудников органов внутренних дел, но и соответствующего оборудования. При этом не следует забывать, что любая разновидность экстремизма (политического, национального или же религиозного) имеет свои особенности противодействия, которые не нашли должного отображения на уровне Закона Республики Казахстан «О противодействии экстремизму».

Таким образом, мы считаем необходимым разработать на уровне подзаконного нормативно-правового акта практические рекомендации, которые смогут облегчить работу органов внутренних дел по борьбе с возможными проявлениями каждого вида экстремизма и экстремистских деяний, в том числе и религиозным.

Мы можем предложить следующие примеры таких рекомендаций: обратить особое внимание, как на печатные издания, так и на информацию в сети Интернет отдельных религиозных организаций, которая потенциально может содержать призывы к экстремистским действиям или же побуждать к совершению таких действий; вовремя ознакамливаться с программой богословского образования (особенно — для подрастающей молодежи) с целью предотвращения пропаганды экстремизма; контролировать финансирование религиозных организаций.

При этом важно, чтобы органы внутренних дел, при осуществлении мер по противодействию религиозному экстремизму, не нарушали право граждан на свободу вероисповедания, а также правильно устанавливали причинно-следственную связь между факторами религиозного экстремизма и его проявлениями.

Заключение. На основании проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

Изучая и анализируя УК РК, нами было выявлено, что законодатель продублировал некоторые составы экстремистских и террористических преступлений — ст. 258 «Финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму», ст. 259 «Вербовка или подготовка либо вооружения лиц в целях организации террористической либо экстремистской деятельности», ст. 260 «Прохождение террористической или экстремистской деятельности» и ст. 405 «Организация и участие в деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма» УК РК. Указанные статьи преступлений одновременно относятся как экстремистским, так и к террористическим преступлениям, что на наш взгляд является неприемлемым, здесь необходимо на законодательном уровне разграничить данные статьи исходя из направленности преступного деяния, чтобы дать

объективную оценку совершаемым правонарушителям со стороны субъектов преступления.

Также нами предлагается рассмотреть вопрос о внесении изменений и дополнений в уголовное законодательство, в части ужесточения санкции части 2 статьи 405 УК, потому как в настоящее время не представляется возможным проводить необходимые оперативно-розыскные мероприятия (не гласного характера) в рамках досудебного расследования по части 2 статьи 405 УК, в связи с отнесением данного преступления к категории небольшой тяжести.

Как мы ранее аргументировали, целесообразно провести нормативное разграничение в рамках статьи 405 Уголовного кодекса, осуществив разделение понятий «экстремизм» и «терроризм» в структуре диспозиции данной статьи. Это разграничение позволит более точно определить рамки каждого из преступлений и, как следствие, ужесточить санкции для статьи 405 в части, касающейся террористических деяний. Обоснование данного предложения кроется в том, что деяния террористического характера, как правило, носят более тяжкий характер и влекут за собой более серьезные общественно опасные последствия по сравнению с преступлениями экстремистской направленности. Таким образом, дифференциация данных понятий позволит обеспечить более справедливое и адекватное применение уголовно-правовых мер в соответствии со степенью общественной опасности совершаемых деяний, и что самое важное будет возможным проводить необходимые оперативно-розыскные мероприятия не гласного характера в рамках досудебного расследования.

Список использованных источников

1. Агапов П.В. Прокурорский надзор за исполнением законов о государственной безопасности, международных отношениях и противодействии экстремизму: пособие / (П.В. Агапов, С.В. Борисов, А.В. Бриллиантов и др.); Акад. Ген. прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2013. – 236 с.
2. Guiora, Amos N., Religious Extremism: A Fundamental Danger (June 1, 2009). South Texas Law Review, Vol. 50, p. 743, 2009, U of Utah Legal Studies Paper No. 057-09-07.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.06.2024 г.) // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 01.07.2024).
4. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (дата обращения: 01.07.2024).
5. Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года N 31. «О противодействии экстремизму» // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000031_ (дата обращения: 01.07.2024).
6. Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (Шанхай, 15 июня 2001 года) (с изменениями от 05.09.2003 г.) // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1027029 (дата обращения: 01.07.2024).
7. Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года № 451-І. «О средствах массовой информации» // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000451_ (дата обращения: 01.07.2024).
8. Алдабергенов А.Т. Общая и криминалистическая характеристика преступлений, связанных с религиозным экстремизмом // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есболатова. – 2020. – №4 (65). – С.62-72.
9. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.06.2024 г.) // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата обращения: 01.07.2024).
10. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.05.2024 г.) // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577723&pos=3;-90#pos=3;-90 (дата обращения: 01.07.2024).
11. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года № 63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.06.2024) // Интернет-ресурс:

Сведения об авторе

Мухитдинов А.А. – начальник центра по подготовке специалистов по противодействию киберпреступности, Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, подполковник полиции.

Мухитдинов А.А. – киберқылмысқықарсы іс-қимыл мамандарын даярлау орталығының бастығы, Мақан Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы, полиция подполковнигі.

Mukhitdinov A.Akh. – head of the center for training specialists in countering cybercrime, Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Yesbulatov, Lieutenant Colonel of Police.

Б.Е. Искакова¹, А.Р. Баргаринов²

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай, Қазақстан

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕРРОРИЗМ АКТІСІ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚТЫ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада ұсынылған қылмыстық-құқықтық норманың маңыздылығы халықаралық құқықтық стандарттарға сай келумен қатар, Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігін нығайтуға бағытталған. Терроризмнің жаһандық сипаты оны тек ұлттық деңгейде ғана емес, халықаралық қауымдастықпен бірлесе отырып шешуді қажет етеді. Бұл тұрғыда қылмыстық-құқықтық құралдарды үнемі жаңарту, заңнамалық базаны жетілдіру арқылы терроризмге қарсы күрес тиімділігін арттыру басты міндет болып табылады.

Мақалада атап өтілгендей, халықаралық терроризммен күрес Қазақстанның тек ішкі қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ғана емес, сонымен қатар мемлекетаралық ынтымақтастықты күшейтуге де ықпал етеді. Бұл норманың енгізілуі еліміздің құқықтық жүйесіне жаңа сапалық өзгерістер әкеліп, халықаралық террористік ұйымдарға қарсы күресте құқық қорғау органдарының әлеуетін арттырады. Сонымен қатар, ұсынылған құқықтық норма халықаралық қауымдастықпен бірлесе отырып терроризмге қарсы күрес жүргізу, ақпарат алмасу және құқықтық жауапкершілік мәселелерінде оң нәтиже береді. Нәтижесінде, Қазақстанның құқықтық жүйесі халықаралық құқықтың заманауи талаптарына сәйкес жаңартылып, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға зор үлес қосады.

Түйінді сөздер: терроризм актісі, ұлттық қауіпсіздік, халықаралық терроризм, ұйымдық құрылымдар, шет мемлекет, мемлекет, қарсы іс-қимыл.

Вопросы регулирования ответственности за акт международного терроризма

Значимость уголовно-правовой нормы, представленной в статье, помимо соответствия международно-правовым стандартам направлена на укрепление национальной безопасности Казахстана помимо соответствия международно-правовым стандартам. Глобальный характер терроризма требует его решения не только на национальном уровне, но и в сотрудничестве с международным сообществом. В этом контексте основной задачей является постоянное обновление уголовно-правовых инструментов, повышение эффективности борьбы с терроризмом за счет совершенствования правовой базы.

Как отмечается в статье, борьба с международным терроризмом способствует не только внутренней безопасности Казахстана, но и укреплению межгосударственного сотрудничества. Введение данной нормы внесет новые качественные изменения в правовую систему страны и повысит потенциал правоохранительных органов в борьбе с международными террористическими организациями. Кроме того, предлагаемая правовая норма принесет положительные результаты в борьбе с терроризмом, обмене информацией и юридической ответственности во взаимодействии с международным сообществом. В результате правовая система Казахстана обновляется в соответствии с современными требованиями международного права и вносит большой вклад в защиту прав и свобод граждан.

Ключевые слова: террористический акт, национальная безопасность, международный терроризм, организационные структуры, иностранное государство, государство, меры противодействия.

Liability regulation issues for an act of international terrorism

The significance of the criminal-legal norm presented in the article, in addition to compliance with international legal standards, is aimed at strengthening the national security of Kazakhstan in addition to compliance with international legal standards. The global nature of terrorism requires its solution not only at the national level, but also in cooperation with the international community. In this context, the main task is the constant updating of criminal legal instruments, increasing the effectiveness of the fight against terrorism by improving the legal framework.

As noted in the article, the fight against international terrorism contributes not only to the internal security of Kazakhstan, but also to the strengthening of interstate cooperation. The introduction of this norm will bring new qualitative changes in the legal system of the country and increase the capacity of law enforcement agencies in the fight against international terrorist organizations. In addition, the proposed legal norm will bring positive results in the fight against terrorism, exchange of information and legal responsibility in cooperation with the international community. As a result, the legal system of Kazakhstan is updated in accordance with the modern requirements of international law and makes a great contribution to the protection of the rights and freedoms of citizens.

Keywords: terrorist act, national security, international terrorism, organizational structures, foreign state, state, countermeasures.

Кіріспе. Қазіргі жағдайда халықаралық терроризм жаһандық және Ұлттық қауіпсіздік үшін ең өзекті қауіптердің біріне айналды. Бұл әлемнің барлық дерлік елдерінің мүдделерін қозғайтын күрделі әлеуметтік-саяси құбылыс. Соңғы жылдары халықаралық терроризм проблемасы Қазақстан үшін ерекше маңызға ие болды, ол бірқатар факторлармен, соның ішінде көршілес өңірлердегі саяси және әлеуметтік тұрақсыздықпен, сондай-ақ террористік белсенділіктің өсуінің жаһандық тенденцияларымен байланысты. Осы жағдайларды ескере отырып, халықаралық терроризмге қарсы күрестің тиімді құқықтық құралдарын әзірлеу және енгізу халықаралық қоғамдастық үшін де, жекелеген мемлекеттер үшін де, оның ішінде Қазақстан үшін де маңызды міндетке айналды.

Бұл зерттеудің мақсаты Қазақстан заңнамасындағы халықаралық терроризм актілері үшін жауапкершілік мәселелерін реттеуге бағытталған жаңа құқықтық норманы енгізуге қатысты теориялық негіздеу және практикалық ұсыныс болып табылады.

Зерттеудің жаңалығы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне халықаралық терроризм үшін жауапкершілікті көздейтін жеке норманы енгізу ұсынысында жатыр.

Зерттеудің өзектілігі халықаралық терроризммен байланысты тәуекелдердің артуымен және Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын жетілдіру қажеттілігімен түсіндіріледі.

Материалдар мен әдістер. Ғылыми мақаланы дайындауда авторлар бірнеше зерттеу материалдары мен әдістерін қолданды. Біріншіден, нормативтік-құқықтық базаны талдау әдісі пайдаланылды. Бұл әдіс халықаралық және ұлттық құқықтық актілердің, соның ішінде терроризмге қарсы күрес саласындағы заңнамалық базаны зерттеуге бағытталған. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіндегі халықаралық терроризм актісі үшін жауапкершілікке қатысты нормаларды енгізу ұсынысы құқықтық негізде жасалды. Бұл ретте, авторлар халықаралық тәжірибені зерттеу және әртүрлі елдердегі заңнамалық шешімдерді салыстыру арқылы Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне қатысты құқықтық механизмдерді жетілдіруді негіздейді.

Екіншіден, салыстырмалы-құқықтық талдау әдісі қолданылды. Бұл әдіс Ресей, Беларусь, АҚШ, Франция, Германия және Испания сияқты елдердің құқықтық жүйелерін зерттеуге негізделген. Салыстырмалы талдау арқылы авторлар аталған елдердің терроризмге қарсы күрестегі тиімділіктерін анықтап, олардың тәжірибесін Қазақстанның заңнамасына бейімдеуге ұсыныстар жасайды.

Үшіншіден, құқықтық-теориялық талдау әдісі арқылы терроризм актісінің қоғамдық және мемлекеттік қауіпсіздікке тигізетін әсері қарастырылды. Бұл әдіс арқылы Қазақстанның құқықтық жүйесіне халықаралық нормаларды тиімді түрде енгізу және бейімдеу қажеттілігі ғылыми тұрғыдан негізделді.

Бұл материалдар мен әдістер авторларға ұлттық және халықаралық құқықтық нормаларды салыстырып, Қазақстанның құқықтық саясатына халықаралық терроризмге қатысты жаңа құқықтық нормаларды енгізу туралы ұсыныстарды нақты дәлелдеуге мүмкіндік берді.

Негізгі бөлімі. Мемлекет Басшысының Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауындағы экстремизмге қарсы әрекет тақырыбы мейлінше өткір, әрі өзекті мәселелердің қатарында болып отыр. Өйткені терроризм, белгілі бір қылмыстық әрекет ретінде емес, қоғамда қақтығыстар мен құрылымдық зорлық-зомбылық деңгейіне жеткен барлық әлеуметтік қайшылықтарды жинайтын күрделі әлеуметтік-саяси құбылыс. Террористік актілер көбінесе ұлттық қауіпсіздікке тікелей қауіп төндірумен қатар, мемлекеттер арасындағы тұрақтылықты бұзып, экономикалық және әлеуметтік даму процесіне кедергі жасайды. Терроризм тек қана құқық қорғау органдарының мәселесі емес, ол сондай-ақ мемлекеттің бүкіл қоғаммен бірлесе әрекет етуін талап ететін кешенді қауіп болып табылады. Осыған байланысты Қазақстандағы терроризмге қарсы күрес тек құқықтық реформалармен шектелмей, сонымен қатар, мәдениетаралық диалогты күшейту, әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету және радикалданудың алдын алу шараларын да қамтуы тиіс. Мемлекет экстремизм мен терроризмнің терең себептерін анықтау және оларға қарсы күресудің тиімді тетіктерін әзірлеу арқылы қоғамдық келісім мен ұлттық бірлікті нығайтуға ұмтылуда.

Қазіргі Қазақстанның мемлекеттік-құқықтық механизмінің терроризмге қарсы бағытталған мәселелерінің қалыптасуы және олардың жұмыс істеуі теориялық және тәжірибелік тұрғыдан маңызды болып табылады. Қазақстан Республикасының әскери доктринасы халықаралық терроризмді негізгі қауіптердің бірі ретінде таниды, бұл этноұлттық және діни экстремизммен қатар жүретін құбылыстармен байланысты. Бұл қауіптер елдің аумақтық тұтастығына, ішкі саяси тұрақтылығына және мемлекеттің жалпы әскери қауіпсіздігіне тікелей қатер төндіреді. Осы жағдайларда, Қазақстан терроризмге қарсы іс-қимыл стратегиясын күшейтуге бағытталған шараларды белсенді түрде жүзеге асырып келеді. Мемлекет терроризммен күресте ұлттық қауіпсіздік пен халықаралық ынтымақтастықты нығайтуды көздейді, бұл қадам халықаралық құқықтық нормалар мен стандарттарға сәйкес жүзеге асырылуда. Сонымен қатар, Қазақстанның әскери саясатына сәйкес, жаһандық терроризм мен экстремизмге қарсы әрекеттерді жетілдіру, мемлекеттің сыртқы және ішкі саясатын нығайту үшін аса маңызды болып отыр. Ұлттық және халықаралық деңгейде қабылданып жатқан шаралар терроризмнің алдын алу, экстремистік ұйымдардың қызметін болдырмау және халықаралық ынтымақтастықты арттыру арқылы елдің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Сонымен қоса, айта кетсек мемлекеттің әскери құрылым ретінде жұмсап отырған күш-жігері негізінен жасалған террористік актілерді оқшаулау және болу салдарын барынша азайтуға бағытталған.

Соңғы жылдары террористік қылмыстардың себептерін зерттеу және олардың алдын алудың заманауи әдістерін жасау өзекті мәселе болып табылады. Қазақстан Республикасы үшін бұл мәселе 2022 жылғы қаңтарда болған оқиғаларға байланысты өзекті болып табылады [1].

Айта кету керек, 2020-2024 жылдар аралығында Қазақстандағы террористік белсенділік тұрақты бақылауда болды. 2020 және 2021 жылдары елеулі террористік оқиғалар тіркелген жоқ, алайда үкімет терроризмге қарсы шараларды, әсіресе Қазақстан азаматтарының Сирия мен Ирактағы әскери қақтығыстар аймақтарынан оралуы аясында нығайтуды жалғастырды.

2024 жылы есептерге сәйкес, Қазақстанның қауіпсіздік органдары терроризмге қарсы бірнеше сәтті операциялар жүргізді, бұл терроризмге күдіктілерді ұстауға, сондай-ақ қару мен экстремистік әдебиеттерді алып қоюға әкелді[2]. Бұл елдегі терроризмнің қазіргі қауіптерін, әсіресе аймақтық тұрақсыздық пен көршілес аймақтардан келген экстремистік топтардың әсерін ескере отырып көрсетеді.

Әрбір мемлекетте терроризмнің пайда болуы мен таралуының белгілі бір тарихи алғышарттары бар және ішкі экономикалық, саяси, әлеуметтік, ұлтаралық, діни қайшылықтармен, сонымен қатар сыртқы, соның ішінде бүкіл әлемдік қауымдастыққа ортақ лаңкестік қауіптер [3].

Мемлекеттік билікке әсер етуді көздейтін зорлық-зомбылық идеологиясы қылмыстық әлемнің ең деструктивті сегменттерінің бірі болып табылады. Жасырындылықтың, ұйымшылдықтың және қоғамдық қауіптіліктің жоғары деңгейі бүкіл құқық қорғау жүйесіне елеулі қарсылық көрсететін элементтердің үштігін құрайды. Сонымен қатар бұл қызметті айтарлықтай «көлеңкелі» қаржыландыру оған технологиялық прогрестің барлық жетістіктерін пайдалануға, сондай-ақ айтарлықтай адами ресурстарды азғырып көндіруге және тартуға мүмкіндік береді, соның арқасында олардың жекелеген құрылымдары тіпті бүкіл әлемдік қауымдастықтың назарын аударатын халықаралық аренада тәуелсіз субъект ретінде әрекет ете алады. 2018 жылдың өзінде Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы «Соңғы үш онжылдықта террористік актілердің саны, олардың құрбандарының саны, сондай-ақ олардың географиялық ауқымы тез өсіп, терроризм халықаралық бейбітшілік, қауіпсіздік және даму үшін бұрын-соңды болмаған қауіпке айналды. Сонымен қатар қоғамды бұзатын және бүкіл аймақтарды тұрақсыздандыратын халықаралық және ішкі қақтығыстардың қарқындылығы мен саны артты. Бүгінгі таңда терроризм біздің заманымыздың ең маңызды мәселелерінің бірі болып табылады», - деп атап өткен.

Қазіргі жағдайда террористердің доктриналық көзқарастары өзгерді, террористік ұйымдардың ұйымдық құрылымдары жаңғыртылды, олардың халықты жаппай қырып-жоятын, мемлекетке елеулі экономикалық, экологиялық, психологиялық, адамгершілік залал келтіретін озық технологияларды, жоғары технологиялық қаруды пайдалану мүмкіндіктері кеңейтілді. Жағдай террористік әрекеттің әртүрлі формалары мен түрлерімен күрделене түседі.

Осыған байланысты террористік қылмыстар Қазақстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздігін және жалпы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында елеулі проблема туғызуда. Қазақстан Республикасының Мемлекет басшысы терроризмге қарсы іс-қимыл мәселесі өзекті мәселелердің қатарында екенін бірнеше рет атап өтті. Осылайша, «Орталық Азия – Қытай Халық Ресепубликасы» онлайн – саммитінде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев терроризмге қарсы күрес қаңтар оқиғаларынан кейін Қазақстан үшін ерекше маңызға ие болғанын атап өткен. Сонымен қатар Мюнхен конференциясында президент терроризмге қарсы күрес стратегиялық міндеттердің бірі екенін айтты [4].

Қазақстанның мемлекеттік билік органдарының терроризмге қарсы іс-қимыл бойынша қабылдаған шараларына қарамастан, террористік қауіп әлі де әлеуметтік-саяси тұрақтылыққа теріс әсер ететін елеулі факторлардың бірі болып қала береді. Бұл ретте көптеген проблемалар жалпы терроризм саласындағы заңнаманың, сондай-ақ террористік құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық мәселелерін реттейтін қылмыстық заңнаманың жетілмегендігімен тікелей байланысты екенін атап өткен жөн. Өкінішке орай, заң шығарушы зерттелетін қатынастар саласындағы барлық заманауи үрдістерді толық ескермегенін мойындауға тура келеді, бұл терроризм саласындағы қылмыстық көріністерге жол ашып,

сәйкесінше террористік қылмыстармен, оның ішінде қылмыстық-құқықтық тәсілдермен байланысты мәселелерді заңнамалық реттеу қажеттілігін тудырады.

Соңғы жылдары терроризмге қарсы іс-қимыл барлық өркениетті елдер үшін басты міндеттердің бірі болып табылады. Осы саладағы қызметтің маңызды бағыттары - нормативтік құқықтық ақпарат деректерінің қорыжетілдіру және мемлекеттік органдар арасындағы өзара іс-қимылды күшейту.

Халықаралық терроризм белгілі бір мемлекеттердің ғана емес, жалпы халықаралық қоғамдастықтың да мемлекеттік қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Көбінесе халықаралық терроризм халықаралық сипаттағы, қоғамдық қауіптіліктің жоғары деңгейімен ерекшеленетін, адамдардың өмірі мен қауіпсіздігіне, сондай-ақ мемлекеттердің дипломатиялық қызметіне, халықаралық ынтымақтастыққа және халықаралық көлік қатынасына қол сұғатын, террористік идеология және террористік актілер түріндегі зорлық-зомбылық практикасын насихаттау арқылы халықаралық қатынастардың қалыпты дамуына қауіп төндіретін қылмыс ретінде анықталады [5].

Әлемнің көптеген елдерінің заңнамасы терроризмнің және онымен байланысты қатыгездіктің қылмыстылығы мен жазалануын мойындайды. Проблема айтарлықтай айырмашылықтары бар террористік қылмыстар үшін жауаптылық нормаларының алуан түрлілігінде жатыр. Екі жақты қылмыстық жауаптылық принципі жиі туындайды, онда қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек және қылмыскерлерді ұстап беру екі мемлекетте де іс-әрекет жазаланатын деп танылған жағдайда ғана жүзеге асырылады.

Бұл принципте террористік бағыттағы әрекеттерді сипаттайтын қылмыстардың құрамын және қолданылатын ұғымдардың анықтамаларын анықтауға шоғырландырылған көзқарастың болмауы көрінеді.

Терроризмге қарсы күрестің құқықтық негізін нормативтік қамтамасыз ететін халықаралық заңнама мемлекеттерге террористік сипаттағы қылмыстарды мемлекетішілік қылмыстық заңнамаға енгізу жөніндегі міндеттерді, оларды жасағаны үшін жауаптылықты, сондай-ақ қылмыскерлерді беру (экстрадициялау) немесе оларды ұлттық сотқа беру саласындағы халықаралық ынтымақтастықты құқықтық реттеуді жүктеуге қатысты ережелерді ғана бекітеді.

Халықаралық тәжірибеге негізделген талдау Қазақстанның терроризмге қарсы күрес жүйесін жетілдіру қажеттігін айқын көрсетеді. Ресей, Беларусь, АҚШ, Франция, Германия, Ұлыбритания және Испания елдеріндегі қылмыстық заңнамаға жүргізілген талдау көрсеткендей, халықаралық терроризмге қатысты дербес құқықтық нормаларды енгізу әрбір елдің ұлттық қауіпсіздігін күшейтумен қатар, халықаралық құқықтық жүйемен үйлесімділігін арттыруға септігін тигізеді. Бұл елдерде халықаралық терроризммен күресте заңнаманың айқын және нақты құқықтық негізі бар, бұл террористік әрекеттердің алдын алу, құқықтық реттеу және жазалау шараларының тиімділігін арттырады.

Қазақстанның терроризмге қарсы күресі үшін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекске халықаралық терроризм туралы арнайы бап енгізудің маңыздылығы осы тәжірибеге негізделеді. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, әрбір мемлекет үшін терроризмнің кез келген көрінісі ұлттық қауіпсіздікке тікелей қатер төндіреді, бұл мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты күшейтуді және тиісті құқықтық шараларды қолдануды талап етеді. Франция мен Германияда, мысалы, терроризмге қарсы арнайы заңдар террористік ұйымдардың қызметін бақылауға және олардың ресурстарын шектеуге бағытталған, ал Ресей мен АҚШ-та терроризмге қатысы бар тұлғаларды жауапқа тарту және террористік әрекеттердің алдын алу шаралары кеңінен қолданылуда [6].

Қазақстанның Қылмыстық кодексіне халықаралық терроризм үшін дербес бап енгізу бұл қылмысқа қатысқан тұлғаларға қатысты құқықтық жауапкершілікті күшейтуге, сондай-ақ халықаралық құқықтық қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мұндай шаралар азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды күшейтіп, мемлекеттер арасындағы құқықтық ынтымақтастықты нығайтады. Сонымен қатар, бұл қадам Қазақстанның

халықаралық қауымдастық алдындағы беделін арттырып, жаһандық қауіпсіздік жүйесіне үлес қосады.

Айтылған ұстанымға қатысты халықаралық терроризм туралы бапты Қылмыстық кодекске енгізу мемлекетке осы қатерге қарсы іс-қимыл жасау және өз азаматтарын қорғау үшін шаралар қабылдауға мүмкіндік беретінін атап өткен жөн; мемлекеттерге ақпарат алмасуда, экстрадициялауда және террористік қылмыс жасаған адамдарды жауапқа тартуда ынтымақтастыққа мүмкіндік береді, осылайша әділдікке қол жеткізуге ықпал етеді; сонымен қатар осы норманы бекіту Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде бұл құқыққа қайшы әрекеттердің мойындалмайтынын көрсететін болады.

Бұл ретте бір қылмыс үшін қосарланған жазаға жол бермеу принципі (*non bis in idem*) деп те аталатын қосарланған жаза принципі қылмыстық құқықтың маңызды принципі болып табылатынын атап өту қажет. Осы принцип бойынша адамды бір қылмысы үшін екі рет соттауға болмайды.

Алайда бұл принциптің нақты қолданылуы нақты елдердің заңнамасы мен халықаралық келісімдеріне және істің мән-жайларына байланысты болуы мүмкін. Сонымен, егер терроризм актісі шетел азаматтарына қатысты шет мемлекеттің аумағында жасалған жағдайда халықаралық құқық нормалары әдетте қылмыс жасалған мемлекеттің аумағындағы юрисдикцияның принципін қарастыратын болады. Бұл тиісті шет мемлекеттің өз аумағында терроризм актісін жасаған адамды тартуға және соттауға құқығы бар дегенді білдіреді.

Сәйкесінше, егер адам терроризм актісі жасалған елде сотталған болса, террористік актінің құрбандары басқа мемлекет азаматтары болған жағдайда сол мемлекет осы терроризм актісі үшін қайта соттамауы керек.

Терроризмге қарсы күрес бойынша халықаралық-құқықтық актілердің Қазақстанның ұлттық заңнамасына тікелей қолданысы жоқ екенін атап өту маңызды. Бұл жағдай мемлекеттердің ішкі ерекшеліктері мен құқықтық жүйелерінің әртүрлілігіне байланысты. Қазақстанның Конституциясы халықаралық құқықтың басымдылығын бекіткенімен, оны қолдану тек қана ұлттық заңнаманың шеңберінде және мемлекеттегі құқықтық және заң-техникалық дәстүрлерді ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Яғни, халықаралық нормалар ұлттық құқықтық жүйеге интеграцияланып, оны бейімдеу қажет.

Қазақстанның қылмыстық саясатына қатысты халықаралық терроризмге қарсы күрес жөніндегі актілерді ұлттық заңнамаға енгізу кезінде бірқатар факторларды ескерген жөн. Біріншіден, қылмыстық құқықтағы ұлттық ерекшеліктер маңызды рөл атқарады, себебі кейбір құқықтық ұғымдар мен түсініктер халықаралық деңгейде әртүрлі қабылдануы мүмкін. Екіншіден, халықаралық терроризмге қатысты заңдар мен ережелердің ұлттық заңнамаға енгізілуі мемлекеттің қылмыстық саясатының мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келуі керек. Үшіншіден, халықаралық құқықтық нормаларды қолдану кезінде құқықтық жүйенің тұрақтылығы мен құқықтық түсініктердің бірізділігі сақталуы қажет.

Сондықтан халықаралық ережелерді Қазақстанның құқықтық жүйесіне бейімдеу құқық қорғау органдарының тиімділігін арттыруға, халықаралық қауіпсіздік стандарттарына сәйкес болуға, және еліміздің терроризмге қарсы күрес әлеуетін нығайтуға мүмкіндік береді. Қазақстанның халықаралық құқықтық актілерді ұлттық заңнамамен үйлестіруі терроризмге қарсы күрестің тиімділігін қамтамасыз етеді, бұл халықаралық қауымдастықпен ынтымақтастықты күшейтуді де талап етеді.

Осылайша, халықаралық терроризм актісі үшін жауаптылықты көздейтін бап бойынша жазалау, егер әрекет осы фактіні тиісті қоғамдық қауіптілік дәрежесі бар қылмыстық құқық бұзушылық деп таныған елдің аумағында жасалған жағдайда ғана мүмкін болады.

Демек, терроризмге қарсы іс-қимылдың халықаралық-құқықтық механизмін Қазақстанның қылмыстық құқығында тікелей қолдануға болмайды, бірақ ұлттық криминологиялық және қылмыстық-құқықтық жағдайларға бейімделуге, террористік қылмыстар үшін жауаптылықты іске асырудың қылмыстық-құқықтық механизмдерін құруға ықпал етуі тиіс.

Сонымен, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде халықаралық терроризм үшін жауаптылықты көздейтін дербес норманы бекіту ұсынылады. Бұл қадам жаһандық террористік қауіп-қатерлерге қарсы тиімді күресті, ұлттық және халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін маңызды.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандардың негізінде біз мынадай қорытындыға келдік:

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің «Адамзаттың бейбітшілігі мен қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар» 4-тарауында халықаралық терроризм актісі үшін жауаптылықты көздейтін 161-1-бабы дербес бекітілсін.

161-1-бапты мынадай редакцияда жазу ұсынылады:

«161-1-бап. Халықаралық терроризм актісі»

1. Шет мемлекеттің аумағында не Қазақстан Республикасының аумағындағы шет мемлекеттің дипломатиялық өкілдігінің, консулдық мекемесінің аумағында халықаралық қатынастарды қиындату немесе соғыс қимылдарын арандату мақсатында адамдардың өлімі, елеулі мүліктік залал келтіру не өзге де қоғамдық қауіпті зардаптардың туындау қаупін туғызатын жарылыс, өртеу немесе өзге де әрекеттер жасау – ... жазаланады.

Қорытындылай келе, терроризмге қарсы күресте қылмыстық-құқықтық құралдарды үнемі жаңарту мен жетілдірудің, сондай-ақ осы саладағы белсенді халықаралық ынтымақтастықтың маңыздылығын атап өткен жөн. Бұл ұлттық және әлемдік қауіпсіздікті нығайтуға және үнемі өзгеріп отыратын терроризм қаупі жағдайында азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Халықаралық терроризм проблемасы зорлық-зомбылық мақсатына сүйене отырып сипатталатынын атап өткен жөн. Зорлық-зомбылық мақсаты деп террористер мен халықаралық террористік ұйымдар үшін қажетті оқиғалардың дамуына қол жеткізу, яғни қоғамның тұрақсыздануы, шет мемлекетпен соғыстың басталуы, билік беделінің құлдырауы, кейбір аумақтың тәуелсіздік алуы және билік тарапынан саяси жеңілдіктерге қол жеткізу түсініледі.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. 2022 ж. 7 қаңтар айындағы мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың референдум қорытындысы бойынша Қазақстан халқына жасаған үндеуі. <https://www.akorda.kz/ru/obrashchenie-glavy-gosudarstva-kasymzhomarta-tokaeva-k-narodu-kazahstana-70412>.

2. Bifolchi G. Kazakhstan: Counter-Terrorism Operations in July-August 2024// Geopolitical Report, - Volume 45 Issue 3. <https://www.specialeurasia.com/2024/08/09/kazakhstan-counterterrorism/>

3. Тессман С.А., Еспергенова Е.В. Угроза акта терроризма и ее общественная опасность в рамках самостоятельного состава преступления // «Хабаршы — Вестник» ҚР ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы. — 2023. — № 2 (80). — С. 140–145.

4. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев бірінші «Орталық Азия – Қытай» қатысуымен өткен саммиті: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-pervom-sammite-centralnaya-aziya-kitay-1942612>.

5. Самович Ю.В. О понятии «Международный терроризм» // Вестн. Том. гос. ун-та. 2012. №361. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-ponyatii-mezhdunarodnyy-terrorizm>

6. Дмитриева Э.С. Анализ российских и зарубежных правовых актов о терроризме // Наука. Общество. Государство. 2019. №2 (26). <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-rossiyskih-i-zarubezhnyh-pravovyh-aktov-o-terrorizme>.

Авторлар туралы мәлімет

Искакова Б.Е. - Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының криминалистика кафедрасының доценті, полиция подполковнигі.

Баргаринов А.Р. - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ЖІҚ кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі.

Искакова Б.Е. - доцент кафедры криминалистики Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, подполковник полиции, Караганда, Республика Казахстан. E-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru

Баргаринов А.Р. - кандидат юридических наук, начальник кафедры ОРД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции.

Iskakova B. - Associate Professor of the Department of Criminalistics of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Lieutenant Colonel of Police.

Bargarinov A. - Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Police Lieutenant Colonel.

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М. ЕСБОЛАТОВ АТЫНДАҒЫ
АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ
ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

«Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналында жариялау үшін заңтану, құқық қорғау қызметі, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығының өзекті мәселелері бойынша дайындалған қазақ, орыс және шет тілдеріндегі ғылыми мақалалар қабылданады.

Жариялауға ұсынылған мақалалардың қолжазбалары бұрын басқа басылымдарда жарияланбауы тиіс.

Мақала ғылыми жаңалықтың, теориялық және практикалық маңыздылықтың талаптарына сәйкес келуі керек, онда автордың ғылыми зерттеулерінің, эксперименттік немесе аналитикалық қызметінің өзіндік тұжырымдары мен аралық және түпкілікті нәтижелері көрсетілуі керек. Мақала бірлескен авторлықта дайындалуы мүмкін (үш автордан артық емес).

Мақала бір данада (электрондық және қағазда басып шығарылған түрде) ұсынылады. Мақаланың басып шығарылған нұсқасына автор (авторлар) қол қоюы тиіс. Қабылданатын материалдарға қойылатын талаптар келесідей: мақала Word редакторында терілуі тиіс, парақ форматы – А4, қаріп Times New Roman (Kz Times New Roman), шрифт өлшемі – 14, абзац жол – 1 см, мәтін ені бойынша және беттерді нөмірлемей тураланады, жоларалық интервал бір, жиегі (жоғарғы, төменгі, сол, оң) – 2 см, мақала көлемі 8-ден 12 бетке дейін.

Мақалаға қоса беріледі:

1. Авторлар туралы мәліметтер: автордың аты-жөні, тегі, жұмыс орны, лауазымы, атағы, ғылыми дәрежесі орыс, ағылшын және қазақ тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде). Байланыс телефонының нөмірі.

2. ӘОЖ индексі (эмбебап ондық жіктеу).

3. ҒТАМР (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы «ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҢ МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ РУБРИКАТОРЫ ҚҰРЫЛЫМЫ, ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ ЕРЕЖЕЛЕРІ» 7.77-98 Мемлекеттік стандартқа сәйкес қойылады).

4. Мақала атауы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде).

5. Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде) зерттеудің негізгі нәтижелері жазылған аннотация (түйіндеме). Аннотация мәтіні 7-8 сөйлемнен кем болмауы тиіс.

6. Түйінді сөздер қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (6-7 сөз) (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде).

7. Ғылым докторы, кандидаты немесе PhD докторы қол қойған, жұмыс орны бойынша мөрмен расталған 2 сын-пікір (ішкі және сыртқы).

8. Бөлімше бастығының қолы қойылған, мөрмен расталған ғылыми мақаланы жариялауға ұсыным беру туралы бөлімше отырысы хаттамасынан үзінді (құқық қорғау органдарының ведомстволық жоғары оқу орындарында жұмыс істейтін авторлар үшін).

Мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған дереккөздердің тізімі мақаланың соңында орналастырылады. Дереккөздер мақаладағы сілтемелердің кезектілігі тәртібімен көрсетіледі. Мақала мәтіндегі сілтеме нөмірі шаршы жақшада ресімделеді, мысалы: [1, 7 б]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» 7.1-2003 Мемлекеттік стандартымен ресімделеді. Интернет-ресурстарға сілтемелерде автор, мәтіннің атауы, дереккөз, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні көрсетіледі.

Мақалада «Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналының алдыңғы шығарылымындағы кемінде бір мақалаға сілтеме, сондай-ақ кемінде шет тіліндегі 2 дереккөзіне сілтеме болуы тиіс.

Суреттер (графиктер, схемалар, диаграммалар) компьютерде орындалуы керек.

Жариялануға ұсынылған барлық мақалалар редакциялық алқа мүшелерінің немесе тәуелсіз сарапшылардың міндетті түрде рецензиялауынан, сондай-ақ плагиатқа тексеруден өтеді.

Ресімделуі мен мазмұны көрсетілген талаптарға сәйкес келмейтін мақалалар жариялауға жіберілмейді. Редакция сондай-ақ журнал тақырыбына қатысы жоқ материалдарды қабылдамауға құқылы. Редакциямен қайтарылған материалдар талқылауға жатпайды.

Қолжазбалар авторларға қайтарылмайды. Жарияланған материалдар бойынша қаламақы төленбейді. Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты.

Журнал редакциясының алдын ала жазбаша келісімінсіз ресми сайтта жарияланған немесе орналастырылған материалдарды қайта басуға, орналастыруға немесе таратуға жол берілмейді. Редакцияның жариялауға берілген және редакция өңдеген материалдарды пайдалануға айрықша құқықтарын бұзу заң бойынша қудаланады.

Пайдаланылған дереккөздерді ресімдеу үлгісі:

Диссертация:

Жумабаев Е.Ж. Уголовно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав человека: дис...заңғыл.канд., – Қарағанды, 2006. – 141 б.

Автореферат:

Абжапарова Ч.М. Применение принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетним: автореф. ... заңғыл. канд., – Бішкек, 2014. – 24 б.

Интернет көзі:

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Отбасы істері және гендерлік саясат жөніндегі Ұлттық комиссия туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 ақпандағы №56 Жарлығы // Интернет-ресурс: <http://akorda.kz/ru/category/komissiya-ro-delam-zhenshchin> мысалы, өтініш беру күні.: 13.09.2012.

Журналдағы мақала:

Ахметов А.А. О состоянии разработанности терминологического аппарата в сфере предупреждения преступности несовершеннолетних // Правовая реформа в Казахстане. – 2012. – №4(60). – Б. 41- 43.

Конференция материалдарындағы мақала:

Ахметов А.А. Роль и место предупреждения преступности несовершеннолетних в системе общего предупреждения преступности // Вхождение Казахстана в мировое сообщество: поиск перспективных путей развития в условиях всеобщей глобализации и модернизации: халықар. ғыл.-тәжіриб. конф. – Алматы: АГТУ, 2012. – Б. 284-287.

Шет тіліндегі дереккөз:

John Bowlby, Attachment and Loss: Attachment. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.

Дәрістер курсы:

Российская правовая политика: Дәрістер курсы/ ред. М.И. Матузова және А.В. Малько. – М.: Норма, 2003. – 528 б.

Сөздік:

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-і бас., қос. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 б.

Оқулық:

Криминология: оқулық: / жалпы ред. А.И. Долгова. – 4-ші басылым., өңдеу және қосымша. – М.: Норма: Ақпар. – М, 2010. – 1008 б.

Оқу құралы:

Идрисова С.Ф., Дусяцкая Л.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних: оқу құралы. – Ижевск: Ақпар.Ресей ИМ, 2003. – 77 б.

Монография:

Жетписбаев Б.А., Айтбаева А.К. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан. – Алматы: Заңгер, 2002. – 266 б.

Газет:

«Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы №527-IV Қазақстан Республикасының Заңы // Казахстанская правда. – 2012. – 17 қаңтар. – №19-20(26838-26839).

Мекен-жайымыз: 050060,

Алматы қ., Өтепов көш., 29

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Қазақстан Республикасы ИМ Мақан Есболатов атындағы ҒЗЖРБЖҰБ

тел: (8-727) 3378086

**ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ
«УЧЕНЫЕ ТРУДЫ АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ МВД
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ИМЕНИ М. ЕСБУЛАТОВА»**

Для публикации в журнале «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках, подготовленные по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов.

Представленные для публикации рукописи статей не должны быть ранее опубликованы в других изданиях.

Статья должна соответствовать требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, в которой должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности автора. Статья может быть подготовлена в соавторстве (не более трех авторов).

Статья представляется в одном экземпляре (электронном и распечатанном виде). Распечатанный вариант статьи должен быть подписан автором (авторами). Требования к принимаемым материалам следующие: статью следует набрать в редакторе Word, формат листа – А4, шрифт TimesNewRoman (KZ TimesNewRoman), размер шрифта – 14, абзацный отступ – 1 см, текст выровнен по ширине и без нумерации страниц, межстрочный интервал одинарный, поля (верхнее, нижнее, левое, правое) – 2 см, объем статьи от 8 до 12 страниц.

К статье прилагаются:

1. Сведения об авторах: инициалы, фамилия автора, место работы, должность, звание, ученая степень на русском, английском и казахском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках). Номер контактного телефона.

2. Индекс УДК (Универсальная десятичная классификация).

3. МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации выставляется в соответствии с ГОСТ 7.77-98 «МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ РУБРИКАТОР НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ СТРУКТУРА, ПРАВИЛА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ВЕДЕНИЯ»).

4. Название статьи на казахском, русском и английском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках).

5. Аннотация (резюме) с изложением основных результатов исследования на казахском, русском и английском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках). Текст аннотации должен быть не менее 7-8 предложений.

6. Ключевые слова на казахском, русском и английском языках (6-7 слов) (для зарубежных авторов на русском и английском языках).

7. 2 рецензии (внутренняя и внешняя), подписанные доктором, кандидатом наук или доктором PhD, заверенные печатью по месту работы.

8. Выписка из протокола заседания подразделения о рекомендации к публикации научной статьи с подписью начальника подразделения, заверенная печатью (для авторов, работающих в ведомственных ВУЗах правоохранительных органов).

Список использованных при подготовке статьи источников располагается в конце статьи. Источники указываются в порядке очередности ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 7]. Список использованных источников оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, с указанием даты его открытия.

Статья должна содержать ссылку не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан», а также ссылки не менее чем на 2 источника на иностранном языке.

Иллюстрации (графики, схемы, диаграммы) должны быть выполнены на компьютере.

Все представленные для публикации статьи проходят обязательное слепое рецензирование членами редакционной коллегии или независимыми экспертами, а также проверку на плагиат.

Статьи, оформление и содержание которых не соответствует указанным требованиям, к публикации не допускаются. Редакция также вправе отклонить не относящиеся к тематике журнала материалы. Редакция не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

Рукописи авторам не возвращаются. Гонорар по опубликованным материалам не выплачивается. Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы).

Перепечатка, размещение или распространение опубликованных или размещенных на официальном сайте материалов без предварительного письменного согласия редакции журнала не допускается. Нарушение исключительных прав редакции на использование переданных для публикации и обработанных редакцией материалов преследуется по закону.

Образец оформления использованных источников:

Диссертация:

Жумабаев Е.Ж. Уголовно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав человека: дис...канд. юрид. наук. – Караганда, 2006. – 141 с.

Автореферат:

Абжапарова Ч.М. Применение принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетним: автореф. ... канд. юрид. наук. – Бишкек, 2014. – 24 с.

Интернет-источник:

Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2006 года №56 «О Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте» Республики Казахстан // Интернет-ресурс: <http://akorda.kz/ru/category/komissiya-po-delam-zhenshchin> дата обращения напр.: 13.09.2012.

Статья в журнале:

Ахметов А.А. О состоянии разработанности терминологического аппарата в сфере предупреждения преступности несовершеннолетних // Правовая реформа в Казахстане. – 2012. – №4(60). – С. 41- 43.

Статья в материалах конференции:

Ахметов А.А. Роль и место предупреждения преступности несовершеннолетних в системе общего предупреждения преступности // Вхождение Казахстана в мировое сообщество: поиск перспективных путей развития в условиях всеобщей глобализации и модернизации: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Алматы: АГТУ, 2012. – С. 284-287.

Источник на иностранном языке:

John Bowlby, Attachment and Loss: Attachment. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.

Курс лекций:

Российская правовая политика: Курс лекций / под ред. М.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Норма, 2003. – 528 с.

Словарь:

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-е изд., доп. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 с.

Учебник:

Криминология: учебник: / под общ.ред. А.И. Долговой. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: Инфа-М, 2010. – 1008 с.

Учебное пособие:

Идрисова С.Ф., Дусяцкая Л.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних: учебное пособие. – Ижевск: ИФНА МВД России, 2003. – 77 с.

Монография:

Жетписбаев Б.А., Айтбаева А.К. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан. – Алматы: Юрист, 2002. – 266 с.

Газета:

Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года №527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» // Казахстанская правда. – 2012. – 17 января. – №19-20(26838-26839).

Адрес: 050060,

г. Алматы, ул. Утепова, 29

ООНИиРИР Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

e-mail: gylumi_bolim@mail.kz

тел: (8-727) 3378086